DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13782

Gura Humorului Memorial Book

Gurah Humorah

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Gurah Humorah : ʼayarah bi-derom Buḳovinah : ḳoroteha shel ḳehilah Yehudit / ʼorekh, Sheraga Yeshurun (Yurgraʻu).
IMPRINT	880-02 [Israel] : ha-ʼAmutah le-hantsaḥat ḳehilat Gurah Humorah yeha-sevivah, [1992]
DESCRIPT	388, xvi p., [32] p. of plates : ill., maps ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Romania -- Gura Humorului -- History. Gura Humorului (Romania) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Romania -- Gura Humorului.
ADD'L NAME	Yeshurun, Sheraga.
ADD'L TITLE	Gura Humora

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

גורה הומורה – עיירה בדרום בוקובינה

גורה הומורה

עיירה בדרום בוקובינה

קורותיה של קהילה יהודית

עורך: **שרגא ישורון (יורגראו)**

הוצאת העמותה להנצחת קהילת גורה הומורה והסביבה

©

GURA HUMORA

A SMALL TOWN IN SOUTHERN BUKOVINA
THE HISTORY OF ITS JEWISH COMMUNITY

חברי המערכת: **צבי וגנר, שלמה אפטר**

חברי ועד העמותה: יעקב יורגראו (יו"ר), רחל יורגראו, שלמה אפטר, צבי וגנר, שרגא ישורון, אריה אלוני, משה צפלר, דוסיו רול, ציפורה ארז, בנו פכט, מרים ויינפלד, ישראל שוורץ, אברהם מיק, זאב אלנבוגן, אשר שיבר.

מבקר העמותה - דוד קיסמן.

הודפס בישראל בתשנ"ב – 1992
סדר, עימוד לוחות והדפסה: "הדפוס החדש"

גורה הומורה - עיירה בדרום בוקובינה
קורותיה של קהילה יהודית

עמ׳	שורה	כתוב	צ״ל
12	8	ומקדש בה מעט	**ומקדש מעט בה**
29	37,34,30	גינסברג	**גינצברג**
30	5,2	גינסברג	**גינצברג**
39	10	1939	**1941**
50	26	מתגעגעים	**[צריך למחוק]**
59	אחרי שורה 7	**[להוסיף שורה: ״עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל [שבחוצה לארץ] שיקבעו באי״י״ (מגילה כט.)**	
59	8	אחרי סטיכי	**[להוסיף] ,**
62	25	יניחני	**ינחני**
68	8	שלוח ציבור	**שליח ציבור**
73	9	1925/1924	**1937/1933**
73	14	הכומר אמברוציוס, הכומר גריבוביץ	**הכומר אמברוציוס גריבוביץ**
75	15	שני מורים	**שלושה מורים**
76	26	אחרי *DE* יש להוסיף: *TARĂ*	
76	27	*VOATA*	***VIATĂ***
84	26	*VARTA*	***VARVATA***
98	12	ככל	**כל**
100	אחרונה	הזמנה	**ההזמנה**
101	5	בכל	**ביכל**
104	2	השמיצו	**השמידו**
107	16	והגיאומט	**והמודד**
109	27	שלזליטה	**שלזלוטה**
116	5 מהסוף	דובורוגייה	**דוברוגייה**
118	אחרון	שכטר זלמן	**[למחוק]**
119	2 מהסוף	שאובר	**טאובר**
124	אחרי 7	[להוסיף שורה] - שרייבר נטע	
133	12	*FANTE*	***FALTE***
146	8	סריקולור	**טריקולור**
154	6	**[אחרי המילה הנאצים להוסיף נקודה]**	
154	6	**[אחרי המילה למדנו למחוק הנקודה]**	
156	17	כ״ג	**כ״ט**
188	20	חתנו	**חותנו**
191	15	הובא	**הובאו**
197	17	טרנסנטריה	**טרנסניסטריה**
201	6	בעיירה	**מעיירה**
214	5 מהסוף	שנצמאו	**שנמצאו**
227	6 מהסוף	יום יום	**כל היום**

עמ׳	שורה	כתוב	צ״ל
229	23	יהיה	יהיו
239	בראש העמוד	להוסיף כותרת ד. שיבה	
244	20	ההורגים	ההרוגים
246	אחרונה	אלפרדג	אלפרד
263	27-28	״כמעט... 1930:״	להעביר לעמ׳ 264 לפני שורה 8, ״לרישום...״
264	15	פרננסור	פרסנר
275	2	הרצוג	הרציג
283	3 מלמטה	בא	בה
284	3 מלמטה	אותו	אותן
284	אחרונה	המחוזות	המחזות
285	6	וסדר	לסדר
285	28 - סוף העמוד		[למחוק]
286	1-29		[למחוק]
289	18	אל	אלא
289	18	הלימודים	הלימודי
301	9	ונייר	ופרחים מנייר
356	2	1200	12000
356	8	מנס	מקס
358	4	נכד של זלמן פרמינגר	נכד של המיילדת סנדרוביץ
	5	נכד של המיילדת סנדרוביץ	נכד של זלמן פרמינגר

ספר זה יצא לאור בסיועם הנדיב של יוצאי העיירה גורה הומורה:

קרן אדית וישראל פולק
פנינה בראלי (הרט)
אדית לינדסיי, אחייניתו של המשורר
שילו אלנבוגן ז"ל

יבואו כולם על הברכה

תודה לאורלי דורחי, לילי מחלב, עזרא שאול ויעקב שעיה,
על עזרתם בהבאת הספר לדפוס

תוכן העניינים

*

דִּמְדוּמֵי בֵּין הָעַרְבַּיִם
פָּרוֹת כְּבֵדוֹת עֲטִינִים מִתְנַהֲלוֹת לְאִטָּן לְעֵבֶר בֵּיתָן.
עֲגָלוֹת עֲמוּסוֹת חָצִיר, מְשׁוּכוֹת עַל יְדֵי שְׁוָרִים חוֹזְרוֹת
מִן הַשָּׂדוֹת.
בִּשְׁרִיקַת לְחָנִים וּבְשִׁירָה שָׁבִים פּוֹעֲלִים מִמְּלַאכְתָּם וְאִכָּרִים
מִשְּׂדוֹתֵיהֶם.
עֲקֶרֶת הַבַּיִת הָעֲיֵפָה מִתְיַשֶּׁבֶת בַּחֲצֵרָהּ בְּפֶתַח בֵּיתָהּ.
הַצִּפֳּרִים כְּבָר נָחוֹת בְּקִנֵּיהֶן בִּסְבַךְ עַנְפֵי הָעֵצִים.
יְהוּדִים דָּתִיִּים עוֹשִׂים דַּרְכָּם לְבֵית הַכְּנֶסֶת.
הָעֶרֶב הוֹלֵךְ וּמַחְשִׁיךְ.
רוּחַ קְרִירָה וּנְעִימָה נוֹשֶׁבֶת.
שׁוֹמֵר הַלַּיְלָה, סֻלָּמוֹ עַל כְּתֵפוֹ עוֹבֵר בֵּין פָּנָסֵי הָעִיר.
מַשְׁעִין אֶת הַסֻּלָּם עַל הָעַמּוּדִים וּמַדְלִיק אֶת כָּל הַפָּנָסִים.
שׁוֹרֵק לְעַצְמוֹ לְחָנִים עֲרֵבִים, וּשְׁרִיקָתוֹ פּוֹלַחַת אֶת דִּמְמַת
הָעֶרֶב.
נְבִיחוֹת כְּלָבִים וְצִרְצוּר צְרָצָרִים נִשְׁמָעִים מִמֶּרְחַקִּים.
קִרְקוּר הַצְּפַרְדְּעִים מַגִּיעַ מִן הַנָּהָר הַקָּרוֹב.
לַיְלָה יָרַד עַל הָעֲיָרָה גּוֹרָה הוּמוֹרָה.

שלמה ויינגר

"זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם
בִּינוּ שְׁנוֹת דֹּור וָדוֹר
שְׁאַל אָבִיךָ וְיַגֵּדְךָ
זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ"
(שירת הַאֲזִינוּ דברים ל"ב 7)

הקדמה

ספר זיכרון זה הוא פרי מאמץ משותף של יוצאי העיר גורה הומורה והסביבה, שרצו בדרך זו להנציח את זכר הקהילה ולהציב יד לבניה ולבנותיה שניספו בשואה ולאלה אשר נפלו במלחמות ישראל.

הספר מורכב מרשימות של יוצאי העיר והסביבה או ציטוטים מפיהם, מעין אנתולוגיה רבת משתתפים. תיאור חיים יהודיים שופעים חיות ודינמיות. חיים יהודיים שורשיים משולבים בתוך חיים כלליים. לשון היידיש לצד שליטה בלשון הגרמנית והרומנית. לימוד סידור, חומש ורש"י לצד לימוד גיאוגרפיה, היסטוריה, מתימטיקה וצרפתית.

תנועות ציוניות על כל גווניהן לצד אגודת ישראל ואף תנועה קומוניסטית יהודית. סעודת חסידים סביב שולחנו של הרבי לצד ישיבת עינוגים בבית הקפה. היבדלות מן הגויים לצד פיתוח קשרים כלכליים וחברתיים עם החברה הסובבת.

הספר עוסק בקשת רחבה של אנשים: פשוטים ומורמים מעם, תעשיינים, סוחרים בעלי מלאכה, משמשים בקודש ובעלי מקצועות חופשיים; משחיז הסכינים, מנקה הארובות, מדליק פנסי העיר, הכרוז, מתקן הסירים ומתקן חוטי החשמל. אנשים דתיים לצד אנשים חילוניים.

מקומות, מגוונים בתפקודיהם השונים: הבית, החצר, הרחוב, השוק, הגבעה, היער, החורשה, הנהר, גן העיר, הכיכר, בתי הכנסת, בית המרחץ, בתי הספר, החדר, בית הקפה, החנות, הקולנוע והתיאטרון ועוד כהנה וכהנה.

גם תיאורי העתים אינם נעדרים. ימי הקיץ הארוכים ולילות הירח הרומנטיים, עם המוני נופשים המתהלכים בחורשות ובגנים. צחוק, משובה ומחול ממלאים את העיר. גם החורף המושלג הלבן אינו חסר את העינוגים שלו.

חיי יומיום ואירועים מיוחדים. ימות החול וימי חגים. מקרים מצחיקים, פרסומות דאז ומשחקים מאותם הימים.

כל אלה יש בהם להעיד על חיים ערים ותוססים של עיירה יהודית שיסודותיה בתרבות יהודית שורשית, אולם פורשת כנפיה לעבר התרבות הכללית.

פרק מרכזי הוקדש לשואה. יום הגירוש 10.10.1941 נחרת לעד בנפשם של יוצאי העיירה. הרשמים של אותו יום נורא, של הימים שלפניו ואחריו, בעודם בביתם ובהיותם בארץ גזרה – כל אלה תופסים חלק נכבד בספר ומבטאים את עיקר המטרה שלשמה נכתב.

קרה המקרה ולאחר השואה, שרבים מבני העיירה נספו בה, קמה הקהילה, התנערה מעפר ומאפר וכאותו עוף חול המתואר באגדה אזרה עוז וחייתה מחדש. הקהילה הלכה והתפתחה עד שבניה החלו לעלות ארצה ובאופן טבעי הלכה הלוך והתמעט ואף כיום קיימת קהילה זעירה ומקדש בה מעט.

האיר מזלה של קהילת גורה הומורה וקם לה ביוגרף גדול, שלמה וינינגר ז"ל, שבנוסף לספריו המונומנטליים של הביוגרפיות היהודיות הלאומיות, כתב גם כרוניקה על הקהילה מאז היווסדה במחצית המאה שעברה.

עורך ספר זה שאב עידוד ועדות רבים מן החיבור הנ"ל ואלמלא כן ספק אם ספר זיכרון זה היה יוצא לאור.

כתבי עת יהודיים מצ'רנוביץ המצויים בארכיון הציוני בירושלים, תיקים של עיריית גורה הומורה המצויים בארכיון המדינה בסוצ'יאבה, רומניה, כתבי עת שונים המצויים בספריית האקדמיה בבוקרסט – שימשו מקור נוסף לספר זה.

אך המקור החשוב ביותר היו הרשימות בכתב והעדויות בעל פה של יוצאי העיירה. על כך ועל הארוח היפה שזכה העורך בבתיהם מגיעה להם הוקרה ותודה.

תודה מיוחדת למהנדס דניאל קטרג'יו (DANIEL CATARGIU) ראש מחוז סוצ'יאבה שאירח אותי בביתו ועשה את כל שהיה ביכולתו כדי לאפשר לי גישה לחומר ארכיוני ולמר ליביו מקובי (LIVIU MACOVEI) תושב גורה הומורה שהראה לי צילומים רבים ואף העניק לי מקצתם.

אחרונים חביבים, חברי למערכת צבי וגנר ושלמה אפטר שיחד אתי נשאו בעול הוצאת הספר בכל שלבי העבודה. לגברות וגנר ואפטר – תודה על הארוחות והאווירה הטובה.

ספר זיכרון זה אינו מתיימר להיות ספר מחקר אם כי יש בו במקצת דברי מחקר. ספר זה אין בו יומרה להיות שלם ומושלם, אולם ההרגשה היא שעמלנו בליקוט החומר, עיבודו, תרגומו ועריכתו לא היה לשווא וספר זה יוכיח את הדבר.

אם יקרה המקרה שאחד מבני הדור הצעיר ירצה לדעת על העבר ההיסטורי של עיירת אבותיו – יהיה ספר זה לנגד עיניו ואם יצר הדעת שלו יבוא לידי סיפוקו – הרי באנו על שכרנו.

שרגא ישורון
6 בנובמבר 1992

תולדות העיר גורה הומורה

היה זה בשנת 1490, שנתיים לפני גילוי אמריקה על־ידי קולומבוס. בחודש נובמבר של אותה שנה פִרסם שטפן הגדול (STEFAN CEL MARE), השליט המפורסם של מולדובה מסמך משפטי ובו הוא מעניק למנזר וורוניץ (VORONET) את היישוב והרכוש הקרקעי שעל שפך הנהר הומורה אל נהר המולדובה (gURA HUMORULUI). הרומנים רואים במסמך ובתאריך עדות לייסוד העיר גורה הומורולוי. מפאת החשיבות והעניין הרב שבמסמך נצטט אותו כמעט במלואו.

"1490 עשרים ושישה בנובמבר סוצ׳יאבה. בשם האב, הבן ורוח הקודש... הנה אנוכי עבד אדוני ישו, אני שטפן וויבוד, בחסדי האל שליט ארץ מולדובה... ובעת ההיא התייצבו בפנינו ובפני כל הבויארים המולדובנים שלנו הכומר גרונדיה וכל אחיו הנזירים מן המנזר הקדוש שלנו בהומורה... ועשו עסקת חליפין עמי ונתנו לי מרכוש המנזר שלנו בהומור כפר אשר בחורשה שעל שפך ההומורה (gURA HUMORULUI) ואילו אני בכבודי נתתי בתמורה... את כפרנו גלודוני... לאותו מנזר ההומורה וכן את כל הרכוש לו לעולם ועד. ובאותו הזמן הואלתי אני בכבודי לאשר ולייפות כוחו של המנזר הקדוש שלנו וורונץ... והענקתי למנזר הקדוש הזה אותו כפר הנזכר לעיל הפוֹיָנָה שעל שפך ההומורה (gURA HUMORULUI)." (להלן מצוין התוואי של הרכוש הקרקעי החדש של מנזר וורונץ וכן רשימה של בויארים מולדובנים שהם עדים לחוזה זה).

"לאחר מותנו מי שיהיה אדון הארץ הזאת... הלה לא יתכחש לתרומתנו ולהסכמתנו אלה אלא יוציאן לפועל. אולם מי שיעזור להפר הנאמר כאן יקולל על־ידי אלוהים, בן האלוהים, האם הקדושה, שנים עשר השליחים, שלוש מאות ושמונה עשר האבות הקדושים מניקיה ועל־ידי כל הקדושים הנוצרים שמצאו חן וחסד בעיני אלוהים". וכדי לתת יתר תוקף למסמך זה ציוויתי למאמיני הפאן, הלוגופט טאיטול שיכתוב ושיחתום בחותמנו על מסמך זה.

כתב תודור דיאק בסוצ׳יאבה בשנת 1490 נובמבר עשרים ושישה יום.

מנזר וורונץ	שפך ההומורה
MANASTIREA VORONET	gURA HUMORULUI

מלבד החשיבות שצוינה לעיל הרי מן המסמך ניתן להסיק על הקשר הרב שהיה קיים בין היישוב גורה הומורה לבין שני המנזרים הסמוכים לו. המנזרים נוסדו במאה ה־15. באותה תקופה הייתה רומניה מורכבת משתי נסיכויות.

נסיכות ולכיה בדרום ומולדובה במרכז ובצפון. בוקובינה הייתה שייכת באותו הזמן לנסיכות מולדובה. במולדובה עלה לגדולה שטפן וויבוד (STEFAN VOEVOD) שניצח במלחמותיו הרבות את התורכים ונחשב לדמות ההיסטורית החשובה ביותר בתולדות רומניה. העיר סוצ׳יאבה (SUCEAVA) הקרובה לגורה הומורה הפכה לעיר הבירה של הנסיכות. כינויו בפי בני עמו היה שטפן הגדול (STEFAN CEL MARE). בתקופת שטפן נבנו הרבה מנזרים לאורך הנהר מולדובה על־ידי שטפן עצמו, או בהשראתו. בין המנזרים היה מנזר הומורה ומנזר וורונץ. לשני המנזרים יצא שם בעולם בזכות ציורי הקיר (הפרסקות) היפים השמורים להפליא.

מאז התקופה העתיקה ועד הזמן החדש היה אזור מולדובה ובוקובינה נתון לפלישות של שבטים ועמים שונים: ההונים, המונגולים, הטטרים, הקוזקים, התורכים והרוסים.

א. הפלישה ההונית

ויניגר בכרוניקה שלו "תולדות עיירה קטנה בדרום בוקובינה 1848 – 1948" (GESCHICHTE EINER KLEINSTADT IN DER SUED-BUKOVINA) וכן עו"ד שטינהורן שלמה מירושלים, קושרים את העיר למלחמת ההונים והוויזיגותים בשנת שלוש מאות שבעים ושמונה לספירה. עו"ד שטינהורן מספר שמורו פרופ׳ גייב מצא אצל אחד ההיסטוריונים הרומיים את הסיפור שהקרב המכריע בין ההונים לגותים התנהל בשפך ההומורה אל המולדובה. ויניגר לעומתו אינו מרחיק לכת עד כדי קביעת אתר הקרב במקום הנ"ל, אלא טוען ששליט הגותים אַתַנַרִיך רצה למנוע את מעברם של ההונים את נהר הדנייסטר אולם נכשל וההונים עברו את הנהר בליל ירח מלא ורדפו את אתנריך והגותים עד סביבות גורה הומורה ושם הכּוּהו שוק על ירך. אתנריך ברח דרך מעברי היערות אל תוך ארץ ההרים של טרנסילבניה. חקירה בעקבות שתי העדויות הנ"ל הביאה אותי אל ההיסטוריון הרומי המפורסם אַמיאַנוּס מַרסֶלינוּס שנולד בשנות העשרים של המאה הרביעית סמוך לשנת ארבע מאות לספירה. עדותו היא עדות בת הזמן ואלה הם פרטי המידע שניתן לקבל ממנו.

1) ההונים מערבות רוסיה שנעו לעבר המערב, הגיעו לנהר הדון ניצחו את הגותים האַלַנים שישבו שם והמשיכו התפשטותם אל עבר המערב.

2) השליט הגותי אתנריך שישב בדקיה, רומניה של היום, החליט לעצור בעדם. הוא החנה את צבאותיו על־יד נהר הדנסטיוס (הדנייסטר) והכין תכסיס, אולם ההונים הצליחו לעבור את הנהר, להפתיע את אתנריך ולהתנפל על צבאו העיקרי. ההונים גרמו לבריחתו של אתנריך אל ההרים התלולים.

3) אתנריך החליט לבנות חומה מחופי הנהר גרסוס (GERASUS) עד לדנובה כמחסום בפני ההונים.

4) בעוד חומה זו בבנייתה התנפלו שוב ההונים על הגותים והיו שוברים את כוחם, אלמלא להיטותם לאסוף שלל.

5) חלק מצבאו ומתומכיו של אתנריך עזבוהו ועברו לתרַקיה אל מעבר לנהר

הדנובה ושם קיבלו על עצמם את עול המשטר של רומא.

6) אתנריך, בהיותו מתנגד חריף של רומא, נסוג עם חלק מצבאו לארצם של הקאוקלנד "מקום בטוח בתוך הרים גבוהים ויערות עבותים שמהם הוא גירש את הסַרמַטים ותפס את מקומם".

(AMMIANUS MARCELLINUS: RERUM GESTARUM LIBRI XXXI)

(מן התרגום לאנגלית)

מן הפרטים שמביא לנו מרסלינוס ניתן להסיק כי אמנם המלחמה בין ההונים לגותים התרחשה בסביבה של גורה הומורה. הרים גבוהים ותלולים (כוונתם ללא ספק להרי הקרפטים ומעברי היערות) וכן יערות, עטרו את גורה הומורה. הנהר גרסוס ששם החלה כביכול החומה של אתנריך ולפי זיהוי אחד נהר הפרוט (PRUT) (ההערות המדעיות בתרגום האנגלי לספר של מרסלינוס) ולפי מקור אחר הנהר הוא סירט (SIRET) שהמולדובה משמש לו כיובל. (לפי זיהוי המובא באנציקלופדיה של פאולי PAULYS - REAL - ENCICLOPAEDIE DER CLASSISCHEN ALTERTUMS-WISSENSCHAFT BAND 2 S.1934-1935)

נמצאנו למדים שדבריהם של שניים מבני עירנו, ויינינגר ושטינהורן, מהימנים.

ב. הפלישות המונגולית והטטרית

בהפרש של מאה שנים פלשו המונגולים והטטרים לסביבת גורה הומורה. ב־1240 נכבשה העיר ביסטריצה בידי קַדַן, אחד ממפקדי צבא ג׳ינגיס חאן. ב־1324 פלשו הטטרים למולדובה, הפליטים מצאו מקלט בהרי הקרפטים בסביבת גורה הומורה.

ג. פלישת הקוזקים

בשנת 1648 פרץ מרד הקוזקים באוקראינה. בראש המרד עמד בוגדן חמלניצקי הזכור לשמצה ממעשי הטבח והזוועה שערך ביהודים. ("גזרות ת"ח ות"ט"). בוגדן רצה להדק את קשריו עם שכניו המולדובנים והציע קשרי חיתון בינו לבין וסילה לופו (VASILE LUPU) שליט מולדובה. נפש בנו של בוגדן, טימוש, יצאה אל רוקסנה, בתו היפה של וסילה. העלמה הנסיכית לא התלהבה מן השידוך המוצע והשתהתה במתן התשובה.

כדי לשכנע את האב והבת ברצונם העז להשיג את מטרותיהם, התנפלו הקוזקים על ארץ מולדובה ובמסעותיהם לא השאירו אבן על אבן. הם הרסו, שרפו ולקחו שלל מכל הבא ליד. לנוכח התנהגות "אבירית" זאת לא נשארה בֵרֵרה בידי וסילה לופו ובידי בתו היפה והעדינה, אלא להסכים לנישואים. אלה נערכו כדת וכדין בעיר יאסי בשנת 1652. גם אזור גורה הומורה סבל מפלישה זאת כפי שמעיד ויינינגר, הטוען שהמנזר בהומורה נהרס ונשדד ורק בנס נשארו הקירות החיצוניים, אותם קירות שעליהם מצוירים הפרסקות המפורסמים.

הנסיכים הרומנים ששלטו בוולכיה ובמולדובה מן המאה השש עשרה ועד המאה התשע עשרה היו תחת השפעת האימפריה העותמנית הטורקית אולם במאה השמונה עשרה גבר עניינם של הצארים מבית רומָנוב הרוסי באזורים אלה וזאת בעיקר, בשל רצונם להבטיח שיט חופשי רוסי בנהר הדנובה וכן מפני שראו את עצמם אפוטרופסים לאוכלוסייה האורתודוקסית־יוונית בשתי נסיכויות אלו. מדי פעם ערכו הרוסים מסעות מלחמה כנגד התורכים כאשר זירת הקרב הייתה, ולכיה ומולדובה.

ב־1739 ניצח הצבא המוסקבאי בהנהגת המצביא מיניץ' (MUNICH) את התורכים, עבר את נהר הדנייסטר, כבש את העיר חוטין אשר בבסרביה, והגיע ליאסי. מכאן התכונן הצבא להמשיך לרדוף את הצבא התורכי אל מעבר לדנובה.

באותו זמן נחתם חוזה בלגרד בין רוסיה ותורכיה והצבא הרוסי קיבל פקודה לשוב לרוסיה. המצביא מיניץ וצבאו זעמו, ובדרך נסיגתם הרסו והחריבו את כל שנקרה בדרכם, וכך עשו גם באזור גורה הומורה. מסע מלחמה דומה נערך ב־1768 ונגמר בדיוק באותה צורה. משקל חשוב לריסונה של רוסיה ולהפסקת פעולות המלחמה שלה היה לקיסרות האוסטרית־הונגרית. אוסטריה לא הייתה מעוניינת בהשתלטות רוסיה על הנסיכויות הרומניות. הסכסוך הרוסי תורכי בא לסיומו ב־1774. באותה שנה נחתם חוזה שלום בין שתי המדינות, חוזה הידוע בשם קוצ'וק קַיינרג'י (KUTCHUK KAINARJI) על שם מקום חתימתו. רוסיה הבטיחה לא לפלוש לנסיכויות הרומניות ותמורת זאת קיבלה זיכיונות לפתוח צירויות בערי ולכיה ומולדובה, לייצג את הכנסייה האורתודוקסית הרומנית בקונסטנטינופול וכן הבטחת חופש המסחר בין רוסיה לרומניה במיוחד על פני נהר הדנובה.

אוסטריה הייתה השדכנית, השושבינית להסכם זה וביקשה דמי תיווך משני הצדדים כאחד. החלק הצפוני מערבי של מולדובה אזור בוקובינה היה חשוב לה מאוד בהיותו חוצץ בין גליציה לבין טרנסילבניה, שני אזורים שהשתייכו לאימפריה ההבסבורגית.

עוד טרם אישור בעלותה של הנ"ל בחוזה פורמלי תפסה אוסטריה את שטח בוקובינה. בספטמבר 1774 ורק במאי 1775 אושרה הבעלות על־ידי חוזה שנחתם בקונסטנטינופול בין אוסטריה לבין תורכיה.

בחוזה לא מוזכרת גורה הומורה וזאת מפני שכנראה לא הייתה קיימת באותו הזמן אולם מוזכרים מקומות קרובים לה. החוזה כתוב בצרפתית ומכיל ארבעה סעיפים.

קונסטנטינופול 7.5.1775

"סעיף א' בהתייחסות להצגת הבעיה מצד באי הכוח הקיסריים (אוסטריה) בדבר הנחיצות ליצירת קשר נוח ורציפות ישירה בין טרנסילבניה ופרובינציות גליציה ולודומרי, השייכות כעת לחצר הקיסרית... וכדי להוכיח באופן חד משמעי את הידידות, החיבה והשכנות הטובה, השער העליון (הסולטן) מוותר לטובת החצר הקיסרית על הטריטוריה הכלולה בין הדנייסטר לגבולות הונגריה

וטרנסילבניה לבין הנ"ל שישתייכו לחצר הקיסרית מעתה ועד עולם.

למקום יישָלחו שני נציגים משני הצדדים כדי להתוות את הגבולות באופן הברור ביותר.

הואיל והוסכם לשלוח את הנציגים אשר יעברו מגבולות טרנסילבניה ועד הטריטוריה של חוטצים (חוטין) לפי המפה המוסכמת על שני הצדדים יימסרו ההעתקים של המפה הנ"ל לנציגים מטעם שתי המשלחות... כדי שהם יבצעו את פעולת תיחום הגבולות. בתחילה בקצה של טרנסילבניה בנהר הנקרא טסנה (כנראה טיסָה) ויכללו ברציפות את הכפרים: כדרני (KADRENI) סטולפקיני (STULPICANI) קפו קודרולוי (CAPU CODRULUI), סוצ'יאבה (SUCEAVA), סירט (SIRET) וצ'רנוביץ (TCHERNOVITZ). מעבר לפרוט מאחורי צ'רנקה במחוז צ'רנוביץ... עד לטריטוריה של חוטצים (חוטין) השליחים ינהגו לפי המפה הנ"ל..."

RECUEIL DES TRAITÉS DE LA PORTE OTTOMANE AVEC
LES PUISSANCES ÉTRANGÉRES TOM IX PARIS 1898

מפאת חשיבות העיר גורה הומורה, כצומת דרכים בין ארץ העמק לארץ ההרים, הוצב בה חיל מצב אוסטרי כבר בשנת 1774, שהיא כאמור שנת כיבוש בוקובינה בידי הממלכה ההבסבורגית.

חיל המצב הנ"ל שכן בתוך העיר ואילו מאפיית הלחם הייתה ממוקמת במנזר ההומורה. חיל המצב היה קיים עד שנת 1866 כמובן תוך תחלופה של החיילים המוצבים שם.

טבעי הדבר שהימצאות צבא ניכר ביישוב כלשהו תמשוך סוחרים מן הסביבה ואכן כך היה. זמן קצר לאחר הקמת חיל המצב הנ"ל התיישבו כמה משפחות על־יד שפך הנהר הומורה אל תוך המולדובה. בשנת 1779 כבר היו מצויות בגורה הומורה שתים עשרה משפחות.

וינינגר מספר על שרטוט מפת העיר משנת 1776 ועדכונה בשנת 1787. בהתאם למפה זאת היו ביישוב ארבעים וארבעה בתים. במזרח גבל היישוב בכפר קפו־קודרולוי (CAPU CODRULUI) בדרום הנהר מולדובה, במערב הנהר הומורה ובצפון היערות שכיסו את הגבעות וההרים. היישוב הכפרי גורה הומורולוי היה בנוי בצורה כזאת, שבמרכזו היו הבתים וגני הפירות והירקות ובהיקפו היו כרי דשא נרחבים ונקראו על שם בעליהם או על שם מיקומם ביישוב.

כך אנו מוצאים שמות כמו וטרה סַטוּלוּי (VATRA SATULUI), בוגדַניאַסָה (BOGDANEASA), רונקול שמעל הכפר (RUNCUL DEASUPRA SATULUI) וכו'.*

* ניקולאי פופסקו מורה והיסטוריון מגורה הומורולוי מצביע על כמה מקומות המוכיחים את העובדה שבזמן כיבושה של בוקובינה בידי־הממלכה ההבסבורגית הייתה גורה הומורה קיימת

* פופסקו ניקולאי: 1869 – 442 בתים ו־2690 תושבים

(לקוח מתוך וינינגר)

ככפר מיושב לכל דבר. הוא טוען שתחילת יישובה היה עוד במאה החמש עשרה. ואלה הם מקורותיו:

א) מפה של מחוז בוקובינה ששורטטה למען החצר הקיסרית בשנים 1773 – 1775. בקטע מס׳ חמישים ושבע אנו מוצאים יישוב בשם GURA VALE HUMORULUI כלומר "שפך עמק ההומורה" ברשימה המצורפת למפה במס׳ מאתיים חמישים ואחת נאמר שבאותו מקום מצויים עשרים ושלושה בתים.

ב) במונוגרפיה הכתובה על־ידי ד"ר דניאל וֶרֶנקָה על הטופוגרפיה של האזור והמסתמכת על מפות ותעודות מן הארכיונים בווינה נאמר: "גורה הומורה כפר על־יד הניחל שנושא אותו שם. בשנת 1779 מצויות שם עשרים ושתיים משפחות".

ג) ב־23.4.1775 בזמן עריכת האינוונטר של הרכוש הכללי של מנזר וורונץ כותב עורך האינוונטר בפרק העשרים ושניים של הקונדיק המנזרי: "...המייסד המאושר (סטפן הגדול) נתן את כפר הפוֹיָנָה הומורולוי..."

ד) ברשימה אלפבתית של היישובים המצויים בבוקובינה בשנת 1781 כתוב במס׳ מאתיים שישים ושתיים ("VALI HUMOR SP.48") הכוונה שכפר בשם עמק ההומור הוא זמני (ספורַדי) ומכיל ארבעים ושמונה בתים.

E. POPESCU: GURA HUMORULUI TREPTE DE ISTORIE (1490 – 1918) Ed. PORTO FRANCO, 1990 pag 32-33

הטבלה שלהלן מראה את קצב צמיחתה של אוכלוסיית העיר, הן הכללית והן היהודית.

שנה	מס׳ הבתים	מס׳ התושבים	מס׳ היהודים
1789	45	156	0
1790	43	210	6
1791	50	248	3
1792	56	245	0
1796	65	248	0
1800	68	315	0
1857	?	2033	190
1869*	420	2531	800
1880	?	2957	963
1895	?	3502	?
1900	717	4066	1457
1910	840	5320	2057
1927	?	4592	?
1930	?	6309	1954
1941	?	5683	2771
1948	1221	4573	1158

בשנת 1787 נוסדה תחנת דואר בגורה הומורה. היה זה במסגרת פרויקט ארצי של הקמת תחנות כאלו בכל רחבי הקיסרות ההבסבורגית. יישוב שזכה לתחנת דואר, מעמדו עלה באופן משמעותי. באותם ימים שימשו שירותי הדואר לא רק כאמצעי להעברת דברי דואר ממקום למקום אלא אף כשירות תחבורה

בין עירוני. תחנת הדואר הייתה מעין מלון דרכים שבו יכלו הנוסעים למצוא מקום לינה וארוחות, ולמחרת יכלו להמשיך בדרכם בתוך הכרכרות המשוכות על־ידי הסוסים של בעל התחנה.

מנהל בית הדואר הראשון היה אנטון טומה. לצורך הזנת הסוסים הוא שכר מקרן הכנסייה האורתודוקסית (FONDUL BISERICESC) שטח מרעה הגון לסוסים. המקום שבו הוקמה התחנה נקרא ה־POST LIVADA. טומה מכר את התחנה לחתנו יוהאן פוגל והלה מכרה ב־1806 לפאולוס גינסל. החל מאותו תאריך ועד הלאמתו של שירות הדואר ב־1880 הייתה התחנה רכושה של משפחת גינסל. עם ההלאמה עברה התחנה לרחוב מנזר ההומורה (MAMASTIREA HUMORULUI) וב־1911 עברה לבניינה החדש מול העירייה (PRIMARIA).

טונציה היפה – טרגדיה של נערה

טונציה היפה הייתה בתו של רופא העיירה דוקטור פראטס. היו לטונציה היפה כל הסיכויים להצליח בחייה אולם גורלה לא שפר עליה. בעל תחנת הדואר עמנואל גינסל דמות מכובדת מאוד התאהב בה והיא בו. הנ"ל היה נשוי ואב לארבעה. האהבה לטונציה העבירה אותו על דעתו ובלי רחם גירש את אשתו החוקית ואת ילדיו ושיכן אותם בבית איכרים בפרונד (PRUND) (על־יד הנהר). זוג הנאהבים חי לו עד שעמנואל חלה בשיתוק ואיבד את כושר הדיבור. הוא התחרט על מעשיו וביקש שאישתו תחזור לביתו. ברגע שראה אותה חזר הדיבור אליו, אולם לא לזמן רב כי תוך תקופה קצרה אחזו השבץ ומת. טונציה היפה מצאה אכסניה אצל אחד הבויארים (האצילים) הרומנים ברומניה. הלה רצה לשאתה לאישה אולם בתו בת החמש עשרה עמדה לה לשטן. מה עשתה טונציה? פיתתה אחד המשרתים והלה חנק את הילדה ובנה אותה לתוך אחד מקירות הבית. איש מדיירי הבית לא הרגיש בהיעלמה של הילדה. טונציה השיגה את שלה. הבויאר נשאה לאישה. כיוון שהבויאר היה זקן נפטר עד מהרה וכל רכושו עבר לידי האלמנה. נדמה היה שטונציה מסודרת לכל החיים. ולא היא: לימים נעשה תיקון בקירות הבית והנה נתגלתה גופת הילדה. במשפט שנערך לטונציה ולשותפה לפשע הוטלו עליהם עונשי מאסר ארוכים. באחד מערבי החורף החשוכים והקרים של שנת 1894 שמעה גב' אופיץ פאני דפיקות בדלת ביתה וכאשר פתחה אותה התגלתה לה דמות מסמורטטת וקמלה שהזדהתה כטונציה היפה. היא ביקשה מקלט לילה כיוון שלא רצתה לחזור לבית אביה הרופא. זמן מסוים ראוה בני העיירה מסובבת על הפתחים ומבקשת נדבות. ביום חורף קר במיוחד רצתה קצת להתחמם וניגשה לשם כך לבית החרושת ללבנים. אש אחזה בסמרטוטים שבהם התעטפה ולקול זעקותיה הגיע בעל בית החרושת אשר ניסה לכבות את האש שאחזה בה על־ידי זריקתה לנהר. ד"ר פראטס, האב האומלל, היה הרופא שקבע את מותה וגם עמד בראש ועדת החקירה שהוקמה.

שלמה ווינינגר

גרמנים שובים מהונגריה עילית התיישבו בגורה הומורה ובסביבה החל מסוף המאה השמונה עשרה עם סיפוח בוקובינה לקיסרות האוסטרו־הונגרית. ב־1835 התיישבו שלושים משפחות גרמניות ביישובים ורטה ובורי (BORI) הסמוכים לגורה הומורה.

הגרמנים היו חרוצים, הקימו משקי עזר לתפארת ועסקו במקצועות טכניים רבים, כמו בנאות, טכנאות מנסרות וכו׳.

בצד הפעולות הקונסטרוקטיביות שבוצעו בעיר ובסביבתה ביזמת השלטון האוסטרו־הונגרי המשיכה גורה הומורה לשמש מעבר לגייסות האוסטריים בדרכם ובשובם מפעולות לחימה שונות. הדבר נמשך עד מלחמת העולם הראשונה שבה שימשה העיר כזירת מלחמה. (ראה הפרק: מלחמת העולם הראשונה).

ב־1848 – 1849 עברו בגורה הומורה צבאות אוסטריה ורוסיה בדרכם לדכא המרד ההונגרי. סוחרים יהודים מסוצ׳יאבה מכרו אספקה לחיילים.

במלחמת קרים ב־1853 (אוסטריה נגד רוסיה) נבנו בגורה הומורה ביצורים ועברו בה גייסות אוסטריה.

בהתחלה הייתה גורה הומורה יישוב כפרי ותושביה נחשבו לבעלי סטטוס של קהילה כפרית (MARKTGEMEINDE). אולם מפאת היותה ממוקמת במקום מעבר מן העמק לארץ ההרים הפכה לשוק מרכזי ולמרכז כפרי לכל כפרי הסביבה. במונחים של השלטון המקומי הפכה גורה הומורה בשנת 1840 ל־MARKTPLATZ – מקום השוק ובשנת 1867 ל־MARKTFLECKE שהיא מעין עיירה.

הכפרים שהייתה להם זיקה לגורה הומורה בשנת 1869, היו: אַרבּוֹרָה, בֶּרקִישֶׁשתי, ברֵיֶשטִי, בַּרשקָה, בּוֹרי, בּוֹטוֹשָׁנָה, דרַגוֹיֶשטִי, גְליט, אִילִישֶׁשׁתי, יַדלוּביץ, יוֹסֶפְּלָוֹוה, קַצִ׳יקָה, קַפּוּ קַמפּוּלוּי, קַפּוּ קוֹדרוּלוּי, קָזוֹנָה, קלוֹסטֶר הוּמוֹרָה, קוֹרלַטָה, ליכטֶנבֶּרג, לוֹקֶשֶׁשתי, מזינשטי, פרטשטי העליונה, פלשי, פוינה מיקולוי, פּוֹיַנָה סוֹלקה, סולונץ, סטופקה, פרטשטי התחתונה, וליאה סקה, וורונץ – סך הכול שלושים ואחד כפרים.

בשנת 1904 הפכה גורה הומורה לעיר. עד שנת 1897 הייתה גורה הומורה וכל הכפרים הנ״ל שייכים למחוז סוצ׳יאבה. אז עברו לגורה הומורה משרדי המחוז והיא הפכה למרכז המחוז. בשנת 1925 בוטל מעמדה כעיר מחוז והפכה לעיר נפה. היא עצמה הייתה שייכת למחוז קימפולונג (CAMPULUNG).

בהתחלה היו הנהלת הכפר והשיפוט נתונים בידי ראש הכפר שהיה גם השופט המקומי הוורניק. ראש הכפר היה ממונה מטעם השלטונות. יש לציין שעד שנות השישים של המאה התשע עשרה לא היה צורך בהשכלה משפטית כלשהי כדי לשמש בתפקיד שיפוטי. כך למשל אנו מוצאים בשנת 1815 כראש כפר וכשופט מקומי את המסגר יוסף אופיץ וב־1853 – 1863 את המסגר יוסף קמפני וב־1863 – 1867 את הכובען הנרייך הך וכו׳. בשנת 1853 נוסדו בגורה הומורה בית דין מחוזי ומשרדי המסים המחוזיים. ראשי הכפר לא מונו על־ידי השלטונות אלא נבחרו על־ידי התושבים.

מבין ראשי השלטון המקומי בגורה הומורה הידועים ביותר בזכות מעשיהם היו:

א) יוסף קמפני שניהל את גורה הומורה בשנים 1853 – 1863, 1867 – 1893.

הוא שינה את הסטטוס המשפטי של היערות והפכם ליערות הקהילה, הוא ייסד את מוסד הסדר הקרקעות (טאבו) והנהיג את ספר הקרקעות. בתקופתו נוסדו שני בתי הספר: בית הספר לבנים ולבנות והקים את בית הקהילה. בתקופתו נבנתה מסילת הברזל מַהטְנָה – לקימפולונג ואחת מתחנותיה הייתה בגורה הומורה. אחד העוזרים שלו היה היהודי יוסף פישלר.

ב) גבריל פשקוֹביץ ב־1893 שיתף בהנהלת גורה הומורה תושב גרמני ואת היהודי שאול שיבר. הוא שיפֵּץ את הדרכים, נבנו מתקנים לעצירת שיטפונות לאורך המולדובה וההומורה, הקים טיילת ביער אַרָנִיש, התקין קבינות לרחצה ובכלל, נעשה צעד חשוב לפיתוח גורה הומורה כמקום קיט.

ג) קרל קלויסטרמן – 1896 – 1900. בתקופתו אירעה השרפה הגדולה של העיר (ראה להלן). פעל רבות לשיקום העיר ותושביה לאחר השרפה הגדולה ב־1899. בתקופתו נבנו בניין העירייה בסגנון מודרני, ומדרכוֹת משני צדי הרחוב המרכזי. בשוק נבנו ביתנים לחנויות הקצבים. ארבעה עוזרים שימשו על־ידו: גרמני, שני יהודים ורומני.

ד) טיטוס וינצינגר – 1905 – 1919. בתקופתו נבנה בית הספר לבנות, גימנסיה ריאלית, נסלל השוק, נפתח בית חרושת שני ללבנים ונבנה בית מטבחיים חדיש, נבנתה מסילת הברזל לאורך נחל ההומורה מן השפך שלו אל המולדובה אל הכפר פוּיָנָה מיקולוּי. מסילה זו תרמה רבות לפיתוח סחר העצים ובכך קידמה את כלכלת העיר. בעת מלחמת העולם הראשונה נהרסה המסילה ולא נבנתה שוב מחדש. פופסקו מזכיר גם מבנים נוספים שנבנו בתקופת וינצינגר כמו משכן עירייה, הבית הציבורי CASA COMUNALA*.

ה) קונסטנטין ארדֶליאַנוּ 1922 – 1926. ארדֶליאַנוּ היה רב סרן במילואים במלחמת העולם הראשונה, חבר פרלמנט, תעשיין. היה אחד האישים החשובים ביותר בין שתי מלחמות העולם. בתקופתו ניתן היה לרכוש מגרשי בנייה תמורת סכומים קטנים. נבנתה תחנת החשמל ונפתח בית הספר לאריגה.

ו) יעקב פִּיקוּ 1934 – 1938. בתקופתו תוקנו הכבישים, נבנו טיילות לאורך חופי הנהר, הוארכו ותוקנו המדרכות, נבנה הפארק הגדול (1933 – 1936), נבנה הגשר על נהר המולדובה, נבנו ופותחו חופי הרחצה.

מסילת הברזל הטנה דורנה (HATNA DORNA)

בשנת 1886 הוחל בבניית מסילת הברזל מהטנה לקימפולונג. אורכה היה שישים ושבעה ק"מ. המסילה עברה את גורה הומורה. ב־1901 הוארכה המסילה מקימפולונג לווליאה פוטנה (VALEA PUTNA) באורך של תשעה עשר ק"מ. ב־1901 הוארכה עוד עד לוטרה דורנה (VATRA DORNA) מרחק של עשרים ושלושה ק"מ.

* שילוב של מרכז קניות גדול ומרכז תרבותי. היו בו חנויות להצגות ואולם קולנוע. בית המשפט המחוזי נבנה במרכז ובו רוכזו ספרי ארנונה. בתקופה זו בונים עשירי העיר בתי קומותיים, כאשר הקומה העליונה משמשת למגורים והתחתונה לחנויות.

רכבות הנוסעים תרמו לשיפור החיים של התושבים אבל במיוחד הגדילו עשות רכבות המשא העמוסות עצים מתפוקת המנסרות שבסביבה. מסילות הברזל הביאו לגידולה ולהתפתחותה הכלכלית והחברתית של גורה הומורה והסביבה. המהנדס עמנואל ציפר היה אחראי לבניית המנהרה שבתוך הר המסטיקנשטי (MASTICANESTI) מנהרה לאורך אלף שש מאות עשרים ואחד מטר, מבצע שגם היום ראוי היה להתפאר בו.

אבל לא רק מעשי בנייה ופיתוח נעשו בגורה הומורה, אלא גם מפגעים ואסונות ירדו עליה וביניהם: מחלת השפעת האסיאתית שהפילה בשנת 1866 כחמישים חללים, שיטפונות, השרפה הגדולה ובמיוחד הנזקים שנגרמו לעיר וליושביה בשתי מלחמות העולם.

שיטפונות בגורה הומורה

בעת גשמים עזים וארוכים עולים שני הנהרות המולדובה וההומורה על גדותיהם ומציפים שטחים גדולים של העיר.

שיטפונות כאלה אירעו לפי הסיפורים שעברו מאבות לבנים בשנת 1854 ובשנת 1888. חלקי בתים, גשרים, עצים נסחפו בנהרות הנ"ל, מאות הֶקטָרים קרקע זרועה שממו. המים הגיעו אף לכנסייה הקתולית אשר במרכז העיר.

סוללות האדמה של מסילת הברזל שעברה במקום נסחפו בזרם, פסי הברזל והאדנים נשארו תלויים באוויר. התחבורה ברכבת הופסקה למשך שלושה חודשים.

ויננגר היה עד ראייה לשיטפון זה שאירע ב־1888 וזה סיפורו.

"היה זה יום שישי אחד בחודש יולי בתקופת החופש הגדול מבית הספר. לאחר כמה ימים של גשמים עזים גאה נהר ההומורה מיום ליום, וכבר שטף את כל שטח הפרונד (PRUND) (גדות נהר ההומורה). ניתן היה לראות גזעי עצים נסחפים במים ואף פרות הנאבקות בזרם הנהר ומנסות למצוא אחיזה כלשהי בעמודי הגשר שבנהר. פועלי היער עמדו מצוידים בקלשונים ארוכים על הגשר וניסו לשלוף מן הזרם הסוחף כל מה שניתן להציל. ממגדל העץ של הכבאים שהוצב במקום שהיום נמצא הפארק הקטן במבוא לרחוב היהודים, נשמעה אזעקה בלתי פוסקת. פתאום נשמע שהרחוב הצר מאחורי הכנסייה הארמנית נשטף בגל אדיר של מים שירד מן הגבעות הסמוכות והיה הכרח להציל את תושבי הרחוב. עד מהרה היינו שם אנו נערי בית הספר, משכנו כלפי מעלה את מכנסינו ועזרנו להוציא מן הבתים המוצפים את המצרכים החיוניים ביותר. קרבנות השיטפון מצאו מחסה בביתנו".

שיטפונות אירעו ב־1894 וב־1897. הממשלה האוסטרית החליטה להקים במקום משרד שיטפל בייצוב גדות הנהרות ולהסדיר את זרמיהם. הוגבהו גדות שני הנהרות. גדות המולדובה חוזקו בפסי ברזל וביניהם הונחו שכבות אבני חצץ. במשך שנות מלחמת העולם הראשונה נעצרה הפעילות להסדרת מי הנהר.

אחרי סיפוח בוקובינה לרומניה בוטל המשרד. כנראה שהזרמים בחרו להם דרך שונה כי בשנים האחרונות לא אירעו עוד שיטפונות.

השרפה הראשונה בגורה הומורה

ביום ה׳ 11.5.1899, בערב חג השבועות, כילתה שרפה כמעט את כל העיירה. כארבע מאות בתי מגורים בתוספת בניינים שו:ים נפלו קרבן ללהבות. על נסיבות פרוץ הדלקה מספרים את הסיפור הבא: סוחר העצים גרשון שכטר התקין בביתו שעל הפרונט בית מרחץ פרימיטיבי. משפחות יהודיות שגרו בסמוך השתמשו בו. תנורי בית המרחץ חוממו יומם וליל לקראת השימוש המוגבר בערב החג. לפתע פתאום נשמעו זעקות: שרפה! שרפה! מכבי האש התייצבו מיד במקום אך לרוע המזל נשבה רוח חזקה ופיזרה את האש לכל עבר. ידיהם של מכבי האש קצרו מלהושיע. תוך זמן קצר אחזו הלהבות ברוב בתי העיר. הוזעקו מכבי האש ממקומות אחרים וכך הגיעו מכבי אש מסוצ׳יאבה (SUCEAVA), קימפולונג (CAMPULUNG) ואילישעטי (ILISESTI) וכמו כן יחידת כיבוי אש הצבאית מצ׳רנוביץ.

אולם הם יכלו רק לקוות להציל את הבתים שבפריפריה. הבתים במרכז, הכנסייה הקתולית, בית העירייה, מרכז השלטון המקומי, משרדי המסים, בית המשפט, בתי המרקחת, בתי הספר, משרדי הכמורה, בית הדואר – כל אלה נשרפו כליל.

ברחוב היהודים נשרפו כל הבתים עד לבניין בית הכנסת הגדול. בית הכנסת עצמו נשאר בשלמותו והיהודים ראו בזה נס משמים. יומיים בערה האש. הנזק היה עצום. הבניינים לא בוטחו. את הבכייה באותם ימים לא ניתן לתאר במלים. בשדות חשופים לגשם ולרוחות, מורעבים ומיואשים, הצטופפו אוכלוסי העיר. תוך זמן קצר התארגנה עזרה הן של השלטונות המקומיים והן של גופים פרטיים. כבר למחרת פרוץ השרפה עשו דרכן עגלות מלאות מזון ובגדים מן העיירות ומה (VAMA), קימפולונג סוצ׳יאבה פלטיצ׳ני (FALTICENI). השלטונות המרכזיים בצ׳רנוביץ פרסמו "קול קורא" לכל אוכלוסיית בוקובינה לתרום ביד נדיבה למען העיר ולתושביה.

בראש ועדת העזרה המקומית עמד הכומר **סווּבודה**. גם ועדת העזרה המקומית פרסמה "קול קורא" לעזרה. בקול הקורא פורסמו המספרים הבאים: ארבע מאות ושישים בתים ובניינים סמוכים נשרפו כליל. אלף שש מאות שלושים וחמישה איש נשארו חסרי כל רכוש ושלוש מאות ושישים משקי בית נהרסו.

הנזק הכספי מיליון וחצי כתרים אוסטריים "...השלטונות המרכזיים אינם מסוגלים להתמודד בתיקון הנזקים". "קול קורא" זה יצא לאחר שהעזרה שניתנה עד כה לא הספיקה. ב"קול הקורא" מבקשים לעזור לתושבים מפני שהחורף קרב ובא ומר יהיה גורלם אם יקדימו שלגי החורף להגיע. "אנשים בעלי נפשות אצילות! אנו סומכים על אלוהים וזועקים אליכם לעזרה. אל יפרידו ביניכם הבדלי לאומים או מעמדות. סובלים כאן אלפי אנשים כמותכם:

גברים, נשים וילדים. מהות האדם נמדדת רק על פי יחסו אל זולתו... עִזרו נא כאן במקום שזקוקים לעזרתכם כדי להקל על מצוקה כה גדולה. יתרום כל אחד ככל יכולתו, כל תרומה, קטנה ככל שתהיה, מקלה על המצוקה ומייבשת דמעות. וכאשר גורה הומורה תקום מתוך הריסותיה הודות לתרומתכם אז יעמוד זה למזכרת כבוד, בסוף מאה זאת, כעדות לאהבת אנוש, עדות לדורות עדי עד...".

רוב עיתוני בוקובינה פרסמו "קול קורא" זה. מערכות העיתונים הפכו למרכזי התרמה, משם נשלח הכסף לוועדת העזרה בעיר. יוצאי גורה הומורה שהיגרו בשנות השמונים והתשעים לארצות הברית, קנדה וארגנטינה אספו בגדים, מזון, חומרי בניין וכסף ושלחו אותם בכמויות אדירות. מכספי התרומות נבנו תחילה צריפי עץ כדי לשמש כאכסניה ראשונית לחסרי הגג. מזונות, בגדים וכספים החלו להגיע מכל רחבי העולם וחולקו לקרבנות השרפה. שלטונות העיר החלו בפעולה של הרחבת הרחובות, פינוי ההריסות, התוויית מגרשי הבתים, קבלת הצעות לתכנון הבתים המשוקמים וחלוקת כספי העזרה. משרד הביטוח נגד אש שילם את הביטוח לאלה שהיו זכאים, הוזמנו בעלי מקצוע מכל הסוגים מאזור מרמורש (MARAMURES): בנאים, נגרים ובעלי מקצועות שונים מכל תחומי מקצוע הבניין. לאחר שנתיים של עבודה הוציאו מתחת ידיהם עיר נקייה, יפה וחדשה, רחובות רחבים, בניינים עשויים מחומרי בנייה יציבים, מכוסים בגגות רעפים או פח. פה ושם צצו בעיר בתים בני קומתיים, עם מרפסות מכוסות פרחים שיפו את מראה העיר.

מי שזכר את העיר גורה הומורה שלפני השרפה, העיר בעלת הרחובות הצרים והבתים הנמוכים שקרסו מרוב זוקן, מכוסים בגגות רעפי עץ וראה כעת ב־1902 את העיר החדשה, לא יכול היה להאמין למראה עיניו. פעולות הבנייה ושיפור מראה העיר נמשכו עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה.

(על האירועים במלחמת העולם הראשונה ראה בפרק המיוחד המוקדש לנושא).

מלחמת העולם השנייה ולאחריה

גורלה של גורה הומורה ויושביה קשור קשר בל ינותק מגורלה של כל רומניה.

ב־5.9.40 מונה אנטונסקו למנהיג המדינה.

ב־6.9.40 הוכרח המלך קרול השני לוותר על כיסא מלכותו ובנו מיהיי (Mihai) היה למלך רומניה.

ב־14.9.40 נחקקה חוקה חדשה ונוצרה הממשלה הלאומית הלגיונרית בראשות אנטונסקו.

ב־20.9.40 בכל משרדי המחוזות במדינה (הפרפקטורות), שותפו הלגיונרים בשלטון. התחילו הרדיפות נגד היהודים.

ב־22.6.41 הצטרף הצבא הרומני לכוחות גרמניה במלחמה נגד ברית המועצות. בימים תשעה עד אחד עשר באוקטובר 1941, גורשו יהודי בוקובינה ובסרביה לטרנסניסטריה. ממחוז קימפולונג גורשו שבעת אלפים שש מאות שלושים ושבעה יהודים ומגורה הומורה אלפיים ותשע מאות. (על גורלם של

היהודים ראה בפרק השואה).

לאחר גירוש היהודים והעברת התושבים הגרמנים לגרמניה התיישבו בבתים הנטושים משפחות רומניות שהגיעו מטרנסילבניה.

במקום לשמור ולטפח את הבתים והמשקים הם הרסו הכול. פרצו לבתים ולחנויות ועד מהרה הפך המקום לשממה.

בסוף 1943 התקרבה החזית לגורה הומורה.

ב־6.1.44 ניתנה ההוראה להוצאת התושבים מהעיר וב־20.1.44 כמעט שלא נותרו בה אנשים, רק זקנים וכמה בעלי משקים סירבו לעזוב את ביתם וסיכנו בכך את חייהם. (אלה סיפרו על שלושת הבחורים היהודים שנורו ביחד עם בלקה במרץ אותה שנה. ראה בפרק על "השואה").

מ־7.4.44 עד תחילת ספטמבר היו פה קרבות קשים.

ב־7.6.44 הגיעו חיילי הצבא האדום לרחוב הליפובנים. הם ירו ברימוני זרחן על המרכז וכתוצאה מזה פרצה שרפה וכמו בשרפה ב־1899 נשרפו כל הבתים והחנויות ברחוב הראשי. מתחילת רחוב AUSSPRUNGASSE עד למסילת הברזל משני צדי הרחוב עד לגשר ההומורה, וכן המרכז המסחרי שבו שכנו: דואר, קולנוע, מסעדה, מלון קומונל, בית קפה, חנויות, בתים שרובם השתייכו בזמנו ליהודים, בנייני השוק וכו׳. הרבה בתים נהרסו מהפגזות והרבה בתים ניטשו. הגשר מעל ההומורה נהרס.

בעשרים וארבעה ביולי ובעשרים ושמונה באוגוסט 1944 נסוגו הצבא הרומני והצבא הגרמני מעמדותיהם בגורה הומורה. ב־23.8.44 בא הסוף לדיקטטורה של אנטונסקו. הצבא הרומני הפך את עורו בן רגע והחל להילחם לצד הרוסים כנגד הגרמנים.

ב־31.8.44 נכנס הצבא האדום לבוקרסט.

ב־12.9.44 נחתם במוסקבה הסכם שביתת הנשק בין הרומנים לצבאות הברית.

ב־6.12.44 מונתה ממשלה חדשה ובראשה ניקולאי רדסקו.

ב־19.12.44 פורסם החוק בדבר ביטול כל הגזרות כנגד היהודים בדבר החזרת כל פקידי הממשלה היהודים למשרותיהם תוך המשך שמירת זכויותיהם מלפני המלחמה, הוא הדין לגבי כל המועסקים היהודים בכל מקומות העבודה.

המראה של העיר אחרי המלחמה היה איום: בתים מופגזים, רחובות ריקים ושוממים, הרבה לכלוך, הרבה נבלות של בהמות בכל הדרכים והמקומות, בגנים ובחצרות והרבה בתי קברות, עשבים וקוצים גדלו ברחובות.

כל מי שחזר באותה תקופה יכול היה להיכנס לבתים הסמוכים ולקחת כל אשר יעלה על לבו. קודם חזרו הנוצרים ששכנו בכפרים הקרובים. אחר־כך חזרו פקידי השלטונות שלקחו את העניינים לידיים. לאחר מכן באו המגויסים, לוחמי המלחמה הפצועים והנשים ולבסוף חזרו גם היהודים מדרכם הארוכה בטרנסניסטריה דרך הערים דורוהוי (DOROHOI), מיהיליני (MIHAILENI), סירט (SIRET) ובוטושני (BOTOSANI). ראשוני היהודים חזרו בחודשים ספטמבר אוקטובר 1944.

בעיר שרר מחסור במזונות, רבים חיפשו מזונות בכפרים וזה הביא לעליית מחירים.

לאחר המלחמה

ב־7.2.45 נחקק חוק בדבר שוויון זכויות לכל אזרחי המדינה כולל מיעוטים.

ב־6.3.45 נתמנה פטרו גרוזה (PETRU GROZA) לראש הממשלה.

ב־10.2.47 נחתם חוזה השלום בין רומניה לבעלות הברית.

ב־30.12.47 בוטלה המלוכה ורומניה הוכרזה לרפובליקה עממית.

ב־28.3.48 נערכו בחירות לאספה הלאומית הגדולה.

ב־11.6.48 בישיבת האספה הלאומית הוכרז על הלאמת המפעלים התעשייתיים החשובים.

בשנים הראשונות לאחר המלחמה לא שיפצו את הבתים באופן הראוי אלא רק באופן זמני.

[הסקירה ההיסטורית התבססה בעיקר על הכרוניקה הנ"ל של שלמה וינינגר וכן על מקורות אחרים כפי שמפורט בגוף הפרק.]

שרגא ישורון

תולדות הקהילה היהודית בגורה הומורה

ראשית התיישבותם של יהודים בגורה הומורה הייתה לפני כמאתיים שנה. ראשוני היהודים שהגיעו לעיירה באו לחפש פרנסה. בעיירה שהייתה צומת דרכים ומעבר מן השפלה של אזור סוצ׳בה להרי הקרפטים היה מקום ליזמות כלכליות. אך הייתה כנראה סיבה נוספת שמשכה יהודים דווקא למקום הזה – ההרכב הרב־לאומי והרב־לשוני של האוכלוסייה. היה סיכוי שהקבוצה האתנית הנוספת, היהודים, תוכל להשתלב בקלות יחסית בין שאר הקבוצות ותינתן לה האפשרות לנהל את חייה לפי המסורת שלה. מאין באו יהודים לגורה הומורה? רובם הגיעו מצפון בוקובינה ומגליציה אך הגיעו יהודים גם ממולדובה (רומניה), בסרביה (רוסיה), מרמורוש (הונגריה) ועוד.

תקופת השלטון האוסטרי

המסמך הראשון הידוע לנו שבו מוזכר שם של יהודי הגר בגורה הומורה, הוא משנת 1782, שמונה שנים לאחר השתלטותה של האימפריה האוסטרית על בוקובינה. המסמך שנחתם על־ידי ראש המנזר וורונץ מאשר כי המנזר החכיר את "אחוזת סטולפיקני" לשני יהודים: היהודי מרקו מסוצ׳בה והיהודי סולומון מגורה הומורה, למשך שנה אחת במחיר ארבעים לי׳ "קיסריים".

ברשימות האוכלוסין שבארכיון המחוזי בצ׳רנוביץ מופיעה לראשונה משפחה יהודית בגורה הומורה בשנת 1790. אולם משפחה זו נעלמת מן המקום כעבור שנה שנתיים ורק כיובל שנים מאוחר יותר, בשנת 1835, אנו מוצאים כמה משפחות יהודיות כתושבי קבע בגורה הומורה שהייתה מורכבת אז ממאתיים בקתות עץ ובהן כשבע מאות תושבים (רומנים, גרמנים, ארמנים, ליפובנים ורק שש משפחות יהודיות). עשר שנים מאוחר יותר, בשנת 1845 כבר גרו במקום עשר משפחות יהודיות ואלו שמותיהן: אייפרמן, הארט, יוראן, לאופמן, פרמינגר, שפירא, שיבר, ונקרט, וינדיש, וולפר. עד שנת 1848 הוכפל היישוב היהודי בגורה הומורה. היו בה עשרים משפחות ובאותה שנה התארגנה הקהילה היהודית במקום ואולתר בית כנסת באחד מבתי היהודים.

בשנת 1856 היו כבר בעיר מאה ושלושים יהודים (נפשות) ובאותה שנה החלה הקהילה לנהל את פנקסי מרשם התושבים, פנקס הלידות, פנקס הנישואין ופנקס הפטירות. הפנקסים נוהלו על־ידי ראש הקהילה שלום שיבר וכשמונה רב לקהילה, הרב משולם גבירר, בראשית שנות השישים של המאה התשע עשרה, עבר ניהול הפנקסים לידי הרב. בשנת 1857 שבה מנתה

האוכלוסייה היהודית בעיר מאה ושבעים נפשות, הוקם בית הקברות היהודי בסוף רחוב קלוסטר־הומורה.

בשנת 1869 התקיים מפקד אוכלוסין בבוקובינה. בגורה הומורה היו אז אלפיים חמש מאות שלושים ותשע נפשות ומתוכן שמונה מאות יהודים – קרוב לשליש מכלל האוכלוסייה. היחס המספרי הזה בין היהודים בגורה הומורה לבין כלל תושבי העיר, נשמר פחות או יותר עד לגירוש לטרנסניסטריה באוקטובר 1941. באותה שנה, שנת 1869, נבנה ברחוב קלוסטר־הומורה בית הכנסת הראשון בעיר שקיבל לאחר זמן את הכינוי "בית המדרש הישן". לאחר השרפה הגדולה בשנת 1899 שבה נשרפו רוב בתי העיירה ובתוכם גם "בית המדרש הישן", בנו חיים שיבר ואברהם פישלר את בית הכנסת מחדש ומאז קראו לו "בית הכנסת שיבר" (די שיבערישע שיל).

בשנת 1870 הוקם בית הכנסת של חסידי סדגורה (די סאדיגערער קלויז) בחצרו של מנדל שיבר שליד הרחוב היהודי. עקב גידול האוכלוסייה היהודית, לא הספיק המקום בשני בתי הכנסת הקיימים ובשנת 1871 הוקם ביזמתו של התעשיין וולף קליינברג, "בית הכנסת הגדול" ברחוב היהודי. באותו הזמן הוקם גם מניין של בעלי המלאכה שהתקיים בשנותיו הראשונות בחדר שכור בבית פרטי.

בראשית שנות השמונים של המאה ה־19 הקימו חסידי ויזניץ בית כנסת קטן משלהם בקרבת בית הכנסת הגדול. היו אז, אפוא, חמישה בתי כנסת בעיר אשר שירתו אוכלוסייה של כאלף נפש.

בשנת 1894 בנו חסידי ויזניץ בגורה הומורה את בית הכנסת שלהם ברחוב שמאחורי הכנסייה הארמנית. היה זה בתקופה שבה שכן בגורה הומורה האדמו"ר משה האגר, ממשפחת אדמורי ויזניץ שעבר מאוחר יותר, בשנת 1900 לערך, לגור בסוצ'בה. אחרי שהושלם בית הכנסת שלהם מכרו חסידי ויזניץ את בית הכנסת הקטן שהקימו ליד בית הכנסת הגדול לארגון בעלי המלאכה אשר עד אז התפללו בחדר שכור.

הנהלת הקהילה היהודית

בהתאם לחוק האוסטרי שהקנה אוטונומיה לקהילות היהודיות, בחרה קהילת גורה הומורה את מועצת הקהילה והנהלת הקהילה אשר בשנת 1880 קיבלה את אישור השלטונות. באותה שנה מנתה הקהילה כבר תשע מאות שישים ושלוש נפשות. בראש הקהילה עמד התעשיין וולף קליינברג, אחד האישים הבולטים בדרום בוקובינה בעת ההיא. קליינברג המשיך לעמוד בראש הקהילה עד שנת 1888, שנה שבה עבר לגור בצ'רנוביץ. הכנסות הקהילה באותה שנה (1888), בעיקר מאגרות השחיטה, הגיעו לסך אלפיים שש מאות חמישים ותשעה פלורינים. לראש הקהילה אחרי קליינברג, נבחר יצחק לייב שטנר, ואחריו בשנת 1903 עבר התפקיד לידי מוריץ מיטלמן. ראשי הקהילה הבאים היו: מרקוס מרקוביץ (1903 – 1904), ישראל אלנבוגן (1904), אברהם פישלר (1905 – 1908), הרוקח אלכסנדר לבל (1908 – 1910). בשנים 1910 – 1916

הייתה הנהלה משותפת של אלכסנדר לבל, אברהם פישלר, ליב הרדן וחיים רחמוט. בשנים 1916 – 1918 הייתה הנהלה שמונתה על־ידי שלטונות הכיבוש הרוסי ובה שלושה חברים: משה לקר, יעקב בוכבינדר ואולריך פכנר.

בשנת 1921 התקיימו הבחירות הראשונות לוועד הקהילה לפי החוק הרומני. בבחירות אלו נבחר ד"ר יונה גרטנלאוב לתפקיד ראש הקהילה ולחברי ועד הקהילה נבחרו: פייביש טאו, משה קנובלר, חיים רחמוט, ישראל שויערמן, יעקב שטרנליב, יונה בראון, וולף אלנבוגן, הרש בלומנפלד, זרח וינינגר, יהושע לטיך, ישראל הרלינג, יעקב אוסטפלד, מאיר סורקיס, יוסף רובין ויוסף כהן.

בתקופה משנת 1926 ועד לגירוש לטרנסניסטריה עמדו בראש הקהילה: חיים רחמוט, אנשל שטינהורן, ד"ר רפאל מיק ופייבל לאופר.

רבני העיר גורה הומורה

רבה הראשון של גורה הומורה היה הרב משולם גבירר שנתמנה בשנת 1860. הרב גבירר נולד בעיירה אוברטין שבגליציה ולמד בישיבות שונות בגליציה. בגורה הומורה כיהן כרב משך ארבעים ואחת שנים ונפטר ביום ג' באדר תרל"ד (1874). אשתו הרבנית רבקה רייזה ("הרבנית הזקנה") האריכה ימים אחריו ונפטרה בשיבה טובה בשנת 1906. אחרי מותו של הרב גבירר הובא הרב אלימלך אשכנזי (אף הוא מגליציה) לכהן כרב העיר גורה הומורה. הרב אשכנזי היה גדול בתורה והקדיש זמן רב להרבצת תורה בעיר. לאחר פטירת חותנו, הרב צבי תאומים, נקרא הרב אשכנזי למלא את מקומו כרב העיר הורודנקה שבגליציה.

לאחר עזיבתו של הרב אשכנזי, בשנת 1890, נבחר הרב מנחם מנדל באבד לרב העיר גורה הומורה. הרב באבד, היה נצר למשפחה רבנית מפוארת, סבו היה הרב יוסף באבד רבה של טרנופול ומחבר ספר "מנחת חינוך". הרב באבד נולד בשנת 1863 בקליש ובגיל עשרים ושבע התמנה לרבה של גורה הומורה. היה מגדולי התורה בבוקובינה והודות לו התפרסם שמה של גורה הומורה בעולם היהודי. בעיר הוא זכה להערכה כללית של כל חלקי האוכלוסייה היהודית שבינתיים גדלה לאלף וחמש מאות נפש. הרב באבד ישב על כס הרבנות בגורה הומורה ארבעים שנה ונפטר בשנת 1930. לאחר פטירתו של הרב מנחם מנדל באבד נתגלעו חילוקי דעות בעיירה לגבי בחירת היורש. היו שני מועמדים – חתנו של הרב באבד – הרב משולם יעקב גינסברג, בנו של הרב מז'אדובה, גדול בתורה ונואם מבריק שיועד על־ידי חותנו הרב הזקן להמשיך בתפקידו לאחר מותו. המועמד השני היה הרב משה באבד, בנו של הרב הזקן, אף הוא תלמיד חכם מובהק.

הרב גינסברג, בנוסף על למדנותו היה גם בעל תכונות של מנהיג העדה, ואילו הרב משה באבד, שהכינוי שלו היה "משהלי דעם רֶב'ס" היה מעורב בין הבריות, דאג לחולים ולקשי־יום וזכה להערכה באוכלוסייה היהודית בעיר. ועד הקהילה מינה את הרב גינסברג לתפקיד רב העיר וגם הרב באבד קיבל מעמד של רב. שניהם הוגלו לטרנסניסטריה יחד עם כל יהודי העיר. אחרי המלחמה חזר הרב

באבד לגורה הומורה וכיהן בה כרב העיר משך שנים אחדות, עד שעלה לארץ ישראל. הרב גינסברג עבר מטרנסניסטריה לבוקרסט ולאחר שהייה קצרה בעיר זו עלה לארץ ישראל. בארץ עסק בעבודה ספרותית בעיקר – פרסם ספרים אחדים וכתב ערכים לאנציקלופדיה התלמודית. בחוגים הרבניים בארץ זכה הרב גינסברג להערכה רבה עקב בקיאותו בכל מקצועות היהדות וכשרון הכתיבה שלו.

בין שתי מלחמות העולם

לשיא פריחתה הגיעה קהילת גורה הומורה בשנים שבין שתי מלחמות העולם. באותה תקופה היוותה בוקובינה כולה חלק מ"רומניה הגדולה". חוזה "ורסיי" כפה על רומניה משטר דמוקרטי ומתן שוויון זכויות ליהודים כליתר המיעוטים הלאומיים, במיוחד באזורים שסופחו לרומניה לאחר מלחמת העולם הראשונה. ואכן הממשלות הרומניות השונות ביצעו פחות או יותר את ההתחייבויות שקיבלה רומניה על עצמה כלפי המיעוטים הלאומיים ובתוכם היהודים, וזאת על אף המסורת האנטישמית של מדינה זו. המצב השתנה לרעה בשנים האחרונות שלפני מלחמת העולם השנייה בהשפעת עליית הנאצים לשלטון בגרמניה.

בשנות העשרים ובמחצית הראשונה של שנות השלושים הגיעו יהודי גורה הומורה לשגשוג כלכלי (יחסי) ולפריחה תרבותית. המסחר היה כמעט כולו בידי היהודים. כתשעים אחוז מהחנויות בעיר היו בבעלות יהודית (רק חנויות בודדות נפתחו בשבת), רבים מבעלי המלאכה היו יהודים והתעשייה העיקרית, תעשיית העץ, הייתה כולה בבעלות יהודית. רק בשנים האחרונות שלפני מלחמת העולם השנייה הוקמה בעיר מנסרה (בית חרושת לעיבוד עץ) על־ידי קרן הכנסייה האורתודוקסית שהייתה בעלת רוב היערות בבוקובינה, אך גם מנסרה זו נוהלה בידי יהודים. בעלי המקצועות החופשיים היו ברובם הגדול יהודים – רופאים, עורכי־דין, רוקחים, מהנדסים וכו'. גם הבנקים בעיר הופעלו בעיקר על־ידי יהודים.

האוכלוסייה היהודית בגורה הומורה הייתה מעורבת בכל הנושאים שעמדו על סדר יומה של היהדות בשנים ההן. כל הזרמים הציוניים והבלתי ציוניים היו מיוצגים בגורה הומורה. היו תנועות נוער פעילות של צעירי אגודת ישראל, המזרחי ובני־עקיבא, הנוער הציוני, בית"ר, פועלי ציון, השומר הצעיר ואף הנוער הקומוניסטי שהיה מחוץ לחוק.

הקהילה היהודית הייתה מאורגנת היטב ודאגה הן לשירותים הדתיים – רבנות, שחיטה, כשרות, מקווה, בית עלמין והן לצרכיה התרבותיים של האוכלוסייה היהודית. כן דאג ועד הקהילה לבעיות הסוציאליות בקרב האוכלוסייה היהודית שאותה ייצג גם כלפי השלטונות. בשנת 1940, כאשר המשטר האנטישמי במדינה נעשה חמור יותר ויותר, סולקו היהודים ממערכת החינוך הממשלתית. תלמידים יהודים לא יכלו יותר ללמוד בבתי־הספר היסודיים ובבתי הספר התיכוניים. בגורה הומורה אורגנה מיד על־ידי

סטודנטים ואנשי חינוך, בסיוע ועד הקהילה – מערכת חינוך שלמה כמעט לתלמידים היהודים. הלימודים התקיימו בבית הקהילה ובבתי כנסת. מערכת זו פעלה עד לגירוש לטרנסניסטריה באוקטובר 1941.

עד שנת 1940 למדו ילדי היהודים בבית הספר הכללי (הרומני) יחד עם כל ילדי העיירה. הלימודים בבית הספר התקיימו בשעות לפני הצהריים ואילו אחר הצהריים הלכו רוב הילדים היהודים ללמוד ב"חדר".

בספטמבר 1940 גורשו היהודים מהכפרים שבסביבה. רובם הגיעו לגורה הומורה עם המיטלטלים שאותם יכלו להביא עמם. יהודי גורה הומורה התגייסו לעזרת המגורשים. לכולם נמצאה קורת גג ושום משפחה לא רעבה ללחם.

יהודי הכפרים נקלטו בקהילה היהודית של גורה הומורה, מצאו איכשהו מקורות פרנסה, הילדים צורפו למערכת החינוך היהודית המאולתרת וכולם יחד חיכו לימים טובים יותר. באוקטובר 1941 גורשו כולם יחד, הוותיקים עם החדשים לטרנסניסטריה.

חלק גדול מהציבור היהודי בגורה הומורה היה דתי (כבר הזכרנו כי כמעט כל החנויות היו סגורות בשבת). שישה בתי כנסת היו בעיר ובכולם התקיימו התפילות יום יום, בוקר וערב. בחלק מבתי הכנסת התקיימו "חדרים" שבהם לימדו מלמדים תורה לילדי ישראל. הלימודים החלו בקריאה ובכתיבה בעברית, לימוד "חומש" ותנ"ך והגיעו עד ללימוד גמרא. לא היה כמעט ילד יהודי בגורה הומורה שלא למד בחדר פרק זמן כלשהו.

מכיוון שב"חדר" למדו רק בנים, הוקמו בתי ספר יהודיים עבור הבנות – בית הספר "בית יעקב" של אגודת ישראל וגן ילדים של ויצ"ו. במשך שנים אחדות התקיים גם בית ספר עברי לבנים ולבנות, שבו שפת הלימוד הייתה עברית.

הזרמים החסידיים ובמיוחד אלה שחצרות האדמו"רים שלהם שכנו בבוקובינה, היו מיוצגים יפה בגורה הומורה. היה בית כנסת של חסידי ויזניץ שבו התפללו חסידי ויזניץ ואטיניה ובית הכנסת של חסידי סדגורה שבו התפללו חסידי סדגורה ובויאן. החסידים זכו לביקורים של האדמו"רים שלהם וכל ביקור כזה, שארך בדרך כלל שבוע, הפך לאירוע לכל יהודי העיירה. היה לגורה הומורה גם אדמו"ר משלה – הרב מאיר שמרלר, נכד של ר' מאיר מפרמישליאן. ליד ביתו שברחוב היהודים היה בית כנסת שבו התפלל יחד עם חסידיו תושבי גורה הומורה והחסידים שבאו אליו ממקומות אחרים.

גורה הומורה זכתה לרבנים ששמם יצא לפניהם. הודות לרבנים אלה התפרסם שמה של העיירה בעולם היהודי. המושג של "כולל אברכים" לא היה קיים בגורה הומורה. חלק קטן מן הצעירים נסעו ללמוד שנים אחדות בישיבה – רובם בישיבת ויזניץ שהייתה הישיבה היחידה בבוקובינה (שנים אחדות התקיימה ישיבה גם בעיר סירט). לאחר שחזרו מן הישיבה נכנסו למעגל העבודה או שהמשיכו בלימודים גבוהים באוניברסיטה. רבני העיר קיימו שיעורים בש"ס ובפוסקים לצעירים וגם למבוגרים. שיעורים אלה ניתנו, לאחר שעות העבודה, בבתי הכנסת ובביתו של הרב והיו פתוחים לכול.

התנועה הציונית על גוניה השונים הייתה פעילה בגורה הומורה. התקיימו דיונים והרצאות, נערכו מגביות ובודדים עלו לארץ כחלוצים.

הייתה גם פעילות תרבותית כללית בקרב יהודי גורה הומורה. מרצים ידועי

שם, מנהיגים מדיניים, סופרים ומשוררים, חוקרים ואנשי רוח, פקדו מדי פעם בפעם את העיירה והרצו לפני אולמות מלאים. מעניין לציין כי בטרם הוקם "בית הקהילה היהודית" שכלל אולם להרצאות, התקיימו האירועים התרבותיים היהודיים דווקא ב"בית הגרמני" – ביתה של הקהילה הגרמנית בעיר. מדי פעם הגיעו לעיירה להקות תיאטרון שהציגו מחזות ביידיש. היו גם הצגות של חובבים מצעירי העיירה.

האידיליה הזאת פסקה בשנים שלאחר עליית הנאצים לשלטון בגרמניה. האנטישמיות שהייתה טבועה בעם הרומני זה דורות רבים, החלה להרים ראש (המנהיג האנטישמי פרופ' א.ק. קוזה, אמר כי האידיאולוגיה האנטישמית שלו קדמה לזו של היטלר). המצב הלך והידרדר. החלו להופיע חוקים מפלים נגד היהודים שהלכו והחמירו ככל שמשטרו של היטלר התבסס בגרמניה והצליח להשתלט על מדינות אחרות במרכז אירופה. באוגוסט 1940 החל שלטון הדיכוי האנטי יהודי של אנטונסקו וכעבור שנה הקיץ הקץ על קהילת גורה הומורה כאשר כל יהודי העיירה גורשו לטרנסניסטריה באוקטובר 1941. בזה נסתיימה תקופה של למעלה ממאה וחמישים שנה שבה חיו יהודים בגורה הומורה, תקופה שבה תרמו רבות לפיתוחה ולשגשוגה של העיירה.

התקופה שלאחר טרנסניסטריה

לאחר הגירוש לטרנסניסטריה (אוקטובר 1941) הייתה גורה הומורה "יודנריין" (נקייה מיהודים). יהודי גורה הומורה עברו שבעה מדורי גיהינום בטרנסניסטריה (פרטים ראה בפרק השואה) ורק מחצית המגורשים חזרו לגורה הומורה אחרי המלחמה ומצאו רבים מבתי העיירה הרוסים, בתי הכנסת חרבים ואוכלוסייה מקומית (רומנית בעיקר כי הגרמנים הועברו לגרמניה בראשית ימי המלחמה) שלא קיבלה אותם בברכה מחשש שיהיה עליה לתת את הדין על מעשי הביזה ברכוש היהודי שנעשו לאחר גירוש היהודים. היו יהודים שלא רצו כלל לחזור ולהתיישב בגורה הומורה וחלקם הצליחו להגיע לארץ ישראל בעלייה הבלתי לגאלית.

יהודים אחרים ניסו להשתקם בעיירה ולבנות שוב את הקהילה היהודית שאותה זכרו לטובה מהתקופה שלפני המלחמה. הניסיון לשקם את גורה הומורה היהודית הצליח במידה רבה ובמחצית השנייה של שנות הארבעים נפתחו שוב חנויות של יהודים, שוקמו מפעלי תעשייה ובתי מלאכה, נפתחו בתי הכנסת ששרדו וחיי התרבות בעיר שבו ופרחו. בראשית שנות החמישים, לאחר השלטת המשטר הקומוניסטי ברומניה, לא ראו עוד רוב היהודים טעם בהישארותם במקום ולקחו שוב את מקל הנדודים ביד. רוב תושביה היהודים של גורה הומורה עלו לישראל בשנים הראשונות לאחר הקמת המדינה. חלק מהם אף הספיק להשתתף במלחמת השחרור.

היישוב היהודי בגורה הומורה הלך והצטמק. בסוף שנות השבעים היו בעיירה כחמישים יהודים (נפשות). בבית הכנסת הגדול התקיימה תפילה בשבתות בלבד ובחדר קטן בבניין בית הכנסת (שבו התקיים לפני המלחמה

ה"חדר" של המלמד פדר) שוכן משרד "הקהילה היהודית". בית הכנסת של חסידי סדגורה הפך להיות מוסך לתיקון פנצ'רים. בשנת 1990 גרו בגורה הומורה עשרים יהודים בלבד.

המזכרת היחידה שנשארה מהקהילה היהודית המפוארת בגורה הומורה הוא בית העלמין היהודי אשר המצבות המטות לנפול שבו מספרות על מאתיים שנות קיומם של חיים יהודיים תוססים בעיירה שלמרגלות הקרפטים.

(חלק מהנתונים בסקירה זו לקוחים מספרו של שלמה וינינגר ז"ל על גורה הומורה).

צבי וגנר

גורה הומורה – תיאור גיאוגרפי

תיאור כללי:

גבעות מוריקות, יערות מצמיחים עצי אשוח, אורנים ועצי מחט מכל המינים, אוויר צח עשיר באוזון, כרי מרעה ושדות תבואה רחבי ידיים ושני פלגי מים החוצים את העיירה לאורכה ולרוחבה.

זוהי גורה הומורה השוכנת בתוך מכתש, ארבע מאות ושבעים מ׳ מעל פני הים. זוהי גורה הומורה הנמצאת בתווך בין ארץ העמק במזרח לבין ארץ ההרים במערב.

"גורה הומורה" בפי הגרמנים והיהודים ו"גורה הומורולוי" בפי הרומנים, כשמה כן היא, נמצאת בשפך של נחל ההומורה לתוך המולדובה. הגבעות עוטרות אותה מצפון ומדרום, בתווך זורם נהר המולדובה מן המערב למזרח. צפונה לנהר העיירה ודרומה לו היער הגדול הוא יער אריניש. נחל ההומורה עושה דרכו מצפון מערב, עובר את מרכז העיר ונשפך לא הרחק משם אל תוך המולדובה.

מוצאו של נחל זה בכפר פוינה מיקולוי (POIANA MICULUI) כעשרים ק"מ מגורה הומורולוי. (**משה פרמינגר:** "מי שלא אכל חמאה מתוצרת האיכרים הסלובקים של פוינה מיקולוי לא טעם חמאה טעימה מימיו".)

מקור שמות שני פלגי המים: ההומורה והמולדובה – לוטים בערפל ועטופים בהילה של אגדות קדומים.

וינינגר מביא כמה השערות:

השערה א׳: "הומור" – שיבוש המלה הצ׳כית "מוהור" שפירושה צמח הגדל בגדות הנחלים. צמח זה גדל על גדת הנחל בכפר המוצא שלו "פוינה מיקולוי" שכאמור היה מיושב איכרים סלובקים.

השערה ב׳: בא מן ההונגרית, "הומור" שפירושו "מהר".

(ליביו מקובי, תושב העיר גורה הומורה, סיפר לי שהמלה מוצאה מן השפה הטטרית "הומורול" ופירושה "נחל מהיר" ש.י.).

השערה ג׳: "הומור" פירושו "לחות", זאת בגלל המשקעים הרבים שבאזור.

השם מולדובה קשור באגדת קדומים על ראשיתה של העיירה.

הנסיך דרגוש וודה מַמַרְמוּרֶש (1335 – 1340) היה צייד שורי בר מכור לתחביבו. הוא ידע שחיית בר זו אוהבת במיוחד לשכון ב־BOURENI (אֱזור השוורים) שהוא בתווך בין ארץ ההר וארץ העמק. בשנת 1340 הגיע אותו נסיך לכאן בליווי 300 ציידים. בין העיירה וּורוֹנֶץ החדשה לבין הגשר על המולדובה הוא רדף אחרי אחד משורי הבר. כלבת הצייד האהובה שלו "מולדָה" קפצה קפיצה נחשונית אולם טבעה במי הנהר. כדי להנציח זכרה של כלבתו נתן לנהר את השם מולדובה.

בהתאם לאגדה שאינה מובאת אצל ויננגר התיישב דרגוש וודה במקום זה BOURENI ומכאן השם בורי וזוהי למעשה ההתיישבות הראשונה באזור.

דימיטרי קנטמיר (1673 – 1723) שליטה "הנאור" ביותר של מולדובה כתב ספר בלטינית וברומנית על נסיכות מולדוביה (DESCRIPTIO MOLDAVIAE) (DESCRIEREA MOLDOVEI). בספרו מופיע השם, "הומור" כאחד מיובלי המים המזינים את המולדובה.

"למולדובה זורמים הומור (HUMORUL), סלטינה (SLATINA), הרסקה (RASCA), ניאמץ (NEAMTUL), טופוליטה (TOPOLITA) וליאה אלבה (VALEA ALBA) וכו'" (עמ' שישים ושש בספר הנ"ל.)

במפה המצורפת שצוירה בידי קנטמיר מופיע נחל הומור אולם היישוב גורה הומורולוי לא מופיע. סביר להניח שהיישוב עדיין לא היה קיים בתקופתו.

עיון בשתי המפות המובאות בספר של פופסקו: NICOLAE C. POPESCU) GURA HUMORULUI TREPTE DE ISTORIE) מלמדנו שראשיתה של העיירה המכונה וטרה סטולוי (VATRA SATULUI) הייתה בשטח מזרחה לחלקו הדרומי של רחוב מנזר ההומורה (MANASTIREA HUMORULU) החל מן הכנסייה הארמנית עד לשביל העולה לגבעות והנקרא רחוב מסטקניש (STRADA MESTECANIS).

במזרחה של העיר נמצאו תעלות קשר ושרידים של מבנים צבאיים העשויים מאדמה. לא ידוע בדיוק מאיזו תקופה ויש לכך כמה השערות.

א) האוסטרים בנו אותם כעמדות הגנה בזמן כיבוש בוקובינה על־ידם (1774).

ב) האוסטרים בנו אותם כהגנה מפני התקפה אפשרית של צבאות רוסיה אחרי קונגרס וינה (1815 – 1816).

ג) הרוסים בנו אותם בעת שעברו בעיר בדרכם לדכא את המרד שפרץ בהונגריה נגד האימפריה ההבסבורגית (1848 – 1849).

העיר גורה הומורולוי משמשת כעיר נפה להרבה כפרים הנמצאים בקרבתה. הזיקה לעיר היא מנהלית, חברתית וכלכלית. כמו בעבר גם כיום משמש יום שלישי כיום השוק השבועי בו מובאות סחורות מן הסביבה והדבר משמש גם כמפגש בין תושבי ההר והעמק. אחרי מהפכת 1989 ועם התקדמות תהליך ההפרטה רואים יותר ויותר סחורות וכיום יש גם תופעה שתושבים מבוקובינה הצפונית ומבסרביה מוצאים את דרכם לשוק זה. גורה הומורה משמשת גם כמרכז לתעשיית המכרות שבסביבה וכן כמרכז להנפטת כותנה.

בשנים האחרונות פותח אזור שפך ההומור אל תוך המולדובה במקום שנקרא בפי היהודים השטרנד.

הוקם פארק נופש המצטיין בצחות האוויר העשיר במיוחד באוזון (PARC DENDROLOGIC), הוקם גשר חדש מעל לנהר, יער ארי־ניש טופח מאוד והקסטל המסתורי של ילדותנו הפך לפונדק דרכים שוקק חיים. במרכז העיר מוקם והולך מלון חדיש ובכוונת אבות העיר לפתח במקום מרכז תיירותי ובכך להחזיר עטרה ליושנה.

שרגא ישורון – חיפה

רחובות העיר

הרחוב הראשי שתואר כעין חוט השדרה של העיר, המתמשך מהכניסה מצד PALTINOASA – בית משפחת הארט רשום בזיכרוני כסימון התחלת רחוב זה, שבהמשכו אנו עוברים מצד שמאל על־יד הגן הציבורי הנהדר בו ניגנה האורקסטרה של הצבא הרומני בכל קיץ בעונת הקיט עת ביקרו אצלנו הנופשים לשאוף אוויר צח של יערות הקרפטים. כולנו זוכרים עדיין מנגינות משם. מצד ימין של הרחוב אנו עוברים על־יד בית הספר העממי שמנהלו היה מר סחליאנו. זוכרים עדיין את המסדרים על־יד הדגל הרומני, ההמנון ויתר השירים הלאומיים של אותה תקופה. מתקדמים לעבר המרכז ועוברים ליד חנות למכשירי הכתיבה של ברנדמן, חנות הטקסטיל של אלנבוגן, חנות הנעליים של וורזינגר, ממול חנות הכובעים והמספרה של שניידר וכך מגיעים לאט לאט להצטלבות הרחובות שעל־יד הכיכר הגדולה. סביב הכיכר היו גם חנויות של יהודים. עוד כמה פסיעות והנה מצד ימין המשטרה והעירייה PRIMARIA – חנות אלטשילר־זילברשלג וכך אנו מטיילים במעלה הרחוב עוברים מעל לגשר והנה אנחנו בפינה המוליכה לתחנת הרכבת.

הרחוב היהודי – די אידישע גאס

מתחיל על־יד הקיוסק של בורג שריח הטבק, השוקולדים והסוכריות נישאו למרחוק וגירו את התיאבון. מיד בכניסה מצד ימין, היה הגן העממי VOLKS GARTEN. התקדם מצד ימין הרחוב ועבור על־יד בניין הקהילה KULTUS GEMEINDE. ומהצד נעבור על־יד חצר הרב שמרלר שבו היה בית מדרשו וכן ביתו. קצת למעלה נעבור על־יד בית זיסמן, אפטר, הרב באב״ד ונגיע לפינת הרחוב של הסאדיגערער קלוז בואך בית המרחץ. והנה אנחנו מגיעים מצד שמאל של הרחוב לבית הכנסת הגדול שחלונותיו ארוכים וקמורים מלמעלה.

בית הכנסת יפה ומעוטר. על התקרה ועל הקירות סמלי השבטים, והמזלות של כל חודש וחודש. בחצר בית הכנסת נמצא בית כנסת קטן שקראו לו ״חברה תהילים״ או ״הדראבֶּס״. מול בית הכנסת גרנו כמה שנים, אצל משפחת וולפר. רחוב זה נמשך עד סביבה לא יהודית שנקראת בורי.

רחבת השוק

מקום רחב ידיים מוקף בתי מגורים וכן בתי מזיגה, שימש כמקום התכנסות לחקלאי הסביבה, אחת לשבוע ביום שלישי, למכירת תוצרתם החקלאית ובעלי חיים.

החדר שלנו, של ר׳ יעקב ״בעלפער״, שכן כבוד באחד הבתים שחלונותיהם פנו לכיכר זאת. כל יום שלישי יכולנו לשמוע קולות המכריזים על סחורתם, מעורבים בגעיית בהמות ובקרקורי תרנגולים. בין הדוכנים הסתובבו ערב רב של סוחרים. בדוכנים מכרו כל מיני סדקית ומשקאות. לפני חג הסוכות היו מציעים סכך ליהודים וליד בתי המזיגה של וויזניצר וטננהאוז יכולנו לשמוע את שירתם של הגויים השיכורים.

נמשך למרגלות הר או יותר נכון גבעה שמשום מה נקראה אצלנו ״דֶער באַרג סיני״, (הר סיני). לשם היינו הולכים בל״ג בעומר עם המלמדים לירות בקטרַפולקֶה, קשת שבראשה היה חבל והיו מצליפים בזה אבנים קטנות. על־יד ההר בסמטה היה גר ר׳ הערש פולק אביו של ישראל פולק, בעל ״פולגת״ בקריית גת. ברחוב זה היה בית הכנסת ״שיבֶעריִשֶע שול״ ״בית הכנסת של משפחת שיבֶּר״.

מיכאל שטקל

★

גורה הומורה – עיירת נעורי

המשפחה שלנו באה לגורה הומורה מִוּמֶה. אני הייתי אז בכיתה ב׳, כמדומני ב־1922 – 1923. הדירה הראשונה הייתה דירה שכורה, קטנה, צנועה לא רחוק מבית הכנסת הגדול. אנחנו גדלנו על המסורת של ויזניץ. עם רכישת הבית ערכנו ״חנוכת הבית״ לפי המסורת החסידית כלומר בריקודים ובשירה במשך כל הלילה.

העיירה מאז, עד היום שעזבתי אותה ב־1939, הייתה מורכבת מאוכלוסייה שחלקה יהודים, חלקה גרמנים וחלקה רומנים בעלי דת אורתודוקסית־יוונית. היהודים היו מרוכזים לרוב במרכז העיר וברחובות הראשיים שבהמשך התחילו להיות מעורבים עם אוכלוסייה גרמנית. הרומנים האורתודוקסים גרו הרבה יותר בפריפריה, אולי נכון יותר בכפרים מסביב לעיר גורה הומורה. היהודים, חלקם היו סוחרים וחלקם בעלי מלאכה כמו חייטים, נגרים, סנדלרים וחלקם היו גם סוחרים גדולים במיוחד, סוחרי עץ, היות שהסביבה הייתה עשירה ביערות ואי לכך חלק מן האוכלוסייה היהודית המבוססת עסקה ביערנות ובבתי מנסרות.

החיים בעיירה היו שקטים ואחד המאורעות היה יום השוק, יום שלישי בשבוע. ביום זה התאספו מן הכפרים שבסביבה רומנים וגרמנים כדי למכור את הסחורה החקלאית ולרכוש דברים כגון: בדים, נעליים, וכו׳ בחנויות שהיו בבעלות יהודית. זוכר אני את הימים האלה שבעלות הבית היו הולכות בהשכמת הבוקר לפגוש את האיכרים שהביאו את התוצרת ולהתמקח כדי להוזיל הסחורה. היה לי רבי, ר׳ נתן המלמד, איש חביב שאותו אני מעריך וזוכר לטובה עד היום הזה. אני הייתי קורא לו ״רֶבֶּה״ והוא היה בא לפעמים הביתה, אבל לרוב אני הייתי הולך אליו. זוכר אני חורף קשה במיוחד ואני בא לחדר הקטן שבו גרו הרֶבֶּה והרֶבֶּצֶן והייתי לומד את פרשת השבוע, קצת רש״י. לפעמים קרה שאחרי השיעור הייתי מכניס לתוך החדר עצי הסקה ומים מן הבאר. הייתי ילד ואני זוכר את הפחד שהיה תוקף אותי בהליכתי אל הבאר,

הכול היה מלא קרח ובקלות אפשר היה להחליק. הרבי הזה השגיח עלינו, על אחי איז׳יו (ישראל) וגם עליי ודאג ללמדנו היטב את קריאת העברית. מה שמרגש אותי עד היום הזה, הזיכרון על מסירות הנפש של רבי זה לתפקידו. לפעמים בחורף כאשר היו לי בחינות קשות בגימנסיה, הייתי מתכונן בבית והייתי מתחמק מללכת לחדר. ר׳ נתן המלמד היה מופיע עטוף במעיל ובכל מה שניתן לעטוף עצמו נגד הקור, היה בא, לא היה מסתכל לא ימינה לא שמאלה אלא ניגש אליי נותן לי סטירה ואומר לי: ״גוי, גוי, מה אתה יודע! שב תיכף ללמוד!״ בלי להתווכח התיישבנו ללמוד בזמן שהוא הקציב ללימודים. כה הרבה אהבה וחום לב העטיר הרבי עליי ועל אחי שאין ביכולתי לשכוח.

לא אוכל לזכור מן החיים בעיר היות שבגיל ארבע עשרה חמש עשרה כבר הייתי בגימנסיה בצ׳רנוביץ ובאתי הביתה רק לחופשות. ואחר־כך, עם התחלת לימודיי באוניברסיטה כבר לא הייתי בעיר אלא רק פעם בשנה. פעם זאת הייתה לרוב בקיץ. העיירה לבשה צורה אחרת לגמרי, מלאה אנשים שבאו לנפוש מערים גדולות מבוקובינה ומבסרביה. המוסיקה הצבאית הייתה מתנגנת בפארק, האנשים היו קונים גלידות, מבלים שעות לאורך הנהר ומטיילים ביער. אלו היו חלק מחוויות הקיץ ובחורף בילו יותר בבית או בהחלקה על הקרח ועל השלג. הרבה זיכרונות נושאת העיירה ואין לשכוח אותה. הקשר ההדוק שהיה קיים בין הקהילה היהודית והתושבים ללא הבדל במעמד החברתי, והמסירות שהייתה קיימת לעזור זה לזה, היו לדוגמה.

פרופ׳ סמי לאופר – ירושלים

★

תחנה ראשונה בדרך חיי

אבא אבן אמר באחת מהרצאותיו כי דורנו הספיק לעבור מה שדורות קודמים לא עברו במשך חמש מאות שנה.

אמת, אם לסקור את שישים השנים האחרונות שאנחנו, בני הדור עברנו, הרי זו צפיפות אירועים וגודל המעשים שאין דומים להם בהיסטוריה. אני אנסה לסקור את השנים באמצעות אירועים שעברתי ואשר היו מנת חלקם של כל חברינו יוצאי גורה הומורה.

נולדתי במזל טוב בפסח 1928 להורי רוזה ויוליוס, והזקנים מספרים כי באותו יום ירד שלג מהול בפיח שחור או אבק אשר לכלך את החיתולים שלי שהיו על החבלים – סמלי או לא – אבל זו עובדה!

ילדותנו עברה על מי מנוחות. לבית הספר הגעתי באיחור של שנה, מפני שאבא רשם אותי כיליד אוקטובר במקום אפריל. (הרי זה טוב ללכת לבית הספר ולצבא מאוחר יותר).

ארבע שנים בבית הספר העממי עם ולטר, מנדי, איקי, ג׳קי, בורשי וכל יתר החברים. גם כאן היינו רוב יהודי. שיחקנו כדורגל על המגרשים היפים

והירוקים בקיץ ובחורף. כל סוגי ספורט החורף, סקי, החלקה על קרח ובעיקר, במזחלות על ההר: BORI BERG. עולמנו התקיים על אותן חוויות קטנות בעירנו.

לגימנסיה כבר נסענו לעיר הסמוכה: קימפולונג – לגימנסיה דרגוש־וודה. שם החיים התחילו להיות יותר קשים. האנטישמיות גברה; לכיתה התקבלו רק שני יהודים וחמישים רומנים. חברי שהתקבל אתי לגימנסיה היה הַיְנִי פישר אשר עד היום נמצא בבוקרסט ולא עלה ארצה. לאחר שנה וכמה חודשים, ברחנו משם כל עוד נפשנו בנו.

התלמידים התחילו להופיע במדי הנאצים עם צלבי קרס, ואפילו נשק, ואנו התחלנו להרגיש סכנת חיים.

השנה היא 1939. מקימים את הגטו. כולנו מרוכזים בשני רחובות ומנסים להמשיך ללמוד, כאשר התלמידים הבוגרים והסטודנטים מלמדים בכיתות הנמוכות.

את הבר מצווה שלי למחרת פסח 1941, חגגנו בבית הכנסת "שיברשי שיל", וזאת הייתה אולי החגיגה האחרונה לפני ההגליה (DEPORTIERUNG) למוגילב אוקראינה. הנחתי תפילין כל בוקר עד ליום ההגליה. יש לזכור: העיירה הייתה מסורתית מאוד. כשְרוּת ובית כנסת היו מנת חלקם של רוב היהודים בגורה הומורה. שבת הייתה מורגשת בכל העיר והחנויות היו סגורות. אוקטובר 1941: הסכנה באוויר ואנו היהודים האמנו שלנו זה לא יקרה, למרות שידענו כבר הרבה על מה שנעשה סביבנו.

לילה לפני אותו יום שישי שבו עזבנו את ביתנו הופיע אצלנו מנהל תחנת הרכבת בפלטינואסה (PALTINOASA) שהיה ידיד של אבא ואמר לו בבהלה: "צפלר, קח את משפחתך וברח! מחר שולחים אתכם למחנה ריכוז. יש רכבות בדרך." במקום לקחת מכונית ולברוח התשובה הייתה אופטימית: "זה לא ייתכן!" למחרת בצהריים כבר היינו בתחנת הרכבת ובקרונות שקודם הובילו בהמות הובלנו לטרנסניסטריה.

בקרונות הרכבת פגשנו חברים מכל ערי דרום בוקובינה. אפיזודה יוצאת דופן קרתה למשפחתנו. עד ליום הגירוש היה אבא סַפָּק עצים לצבא הרומני. כאשר הגיע החורף והם נשארו ללא עצים, שלחו למוגילב שני קצינים רומנים ואחר כבוד החזירו את אבא לגורה הומורה, כדי שימשיך לספק להם עצים. כך במשך כל המלחמה חיינו בנפרד מאבינו. לאחר המלחמה התפזרנו. חלק מהמשפחה חזר לגורה הומורה ואנחנו הצטרפנו לאבא בבוקרסט. חלק מהחברים בחרו להמשיך ללמוד. אני בחרתי לעלות ארצה.

את ההכשרה עברתי עם גרעין של קבוצת "להגשמה" בטרנסילבניה בעיר קלוז'. גם כאן, זימן לי המקרה תפקיד אשר אולי היה הכיוון להמשך דרכי בארץ.

בהכשרה הייתי בין הבודדים שדיבר עברית מהבית, הודות לאותו מורה בשם ורצמן אשר לימד עברית את הילדים לאחר שעות הלימודים בבית הספר.

לקלוז' נשלח שליח מהארץ לארגן את העלייה. הבחור היה קיבוצניק ג'ינג'י אשר לא ידע שום שפה מלבד עברית. הוצמדתי אליו כמתורגמן ולבסוף אני ניהלתי את העלייה והוא היה המשקיף.

בחורף 1947, חורף קשה וקר, הובלתי את המועמדים לעלייה מקרב יהודי

קלוז' ברכבת עד לנמל בורגוס בבולגריה. בדרך אספנו עוד קבוצות, ביניהן ההכשרה של קבוצת ארגון הצופים מ"אזויד". בקבוצה זו הייתה גם אֶלָה, שלאחר כמה שנים בארץ הייתה לאשתי.

את תקפידי מילֵאתי בעזרת תעודה מזויפת של הצלב האדום אשר פתחה לי כל דלת אצל השלטונות.

קפריסין – באופן טבעי הצטרפתי למחנה ההגנה, קורס מדריכים, קפ"פ, ג'ודו, אגרוף ולבסוף אימוני חבלה ונשק בתוך מחנה מוקף אנגלים. יולי 1948, אנחנו עשרים חבר'ה מהמחנה יוצאים דרך מנהרה לאי ומשם באנייה לארץ. התאריך הוא שישה ביולי 1948. בארץ ההפוגה הראשונה והאו"ם לא נותן לבחורים צעירים בגיל הגיוס לרדת מהאנייה. הקפטן של האנייה, שהיא אותה אנייה "פן יורק", הפעם בשמה העברי "עצמאות", מצא פתרון. הוא נתן לנו לנקות את האנייה ושילם לכל אחד עשרה פיאסטר וזה היה הכסף הראשון שהרווחנו בארץ. כאשר ירדנו מהאנייה יכולנו לקנות לנו שוקולד וגזוז ולהישאר עוד עם עודף.

למחרת גויסנו לצה"ל, לפלמ"ח כמובן, כיוצאי מחנות קפריסין. דרכינו בצה"ל הצטלבו לא פעם. אני התקדמתי בדרגות וחייליי היו ולטר אלנבוגן ואפילו ארתור אחי אשר היה סמל בפלוגה שבה הייתי המפקד.

בארץ לא היו לי בית או משפחה והמחנה שימש לי בית והחברים משפחה. החברים מההכשרה עלו להתיישבות בהרי ירושלים והקימו את קיבוץ שורש. הקיבוץ שימש לי בית בימי שבת ומועד. בני גורה הומורה כאן היו נוימן, ברטה ואחרים. הרוב היו בארגון הצופים והקימו את קיבוץ תלמי יפה.

הצבא נתן הזדמנות לכל אחד להתקדם ותוך שנתיים הייתי לקצין. בפלוגתי שירת גם דודיו (דוד ארז־הזנפרץ) ובעזרתו הכרתי את אלה אשר באה לבקר אותו.

השירות הצבאי מילא את עולמי. חתמתי קבע והתקדמתי בסולם הדרגות. עד ליום חתונתי כבר הייתי סרן.

ב־1956, מלחמת "קדש" ואני בחטיבת גולני המפוארת. כיבוש רפיח, אל־עריש והתקדמות פעם ראשונה עד לתעלת סואץ. אנחנו מקימים בית בחדרה בשכונת בית אליעזר אשר גם כאן ישנה נציגות יפה של בני גורה הומורה. משפחת זנד, לאופמן, הזנפרנץ, מר דלפן אשר היה זכור לי עוד מבית הכנסת.

1965, שחרור מצבא הקבע והצטרפות לעסקים של אבי בחדרה. כאן עליי להזכיר את הסבים משני הצדדים אשר במקצועי החדש הייתי אולי ממשיכם. את סבי מצד אבי, משה זלמן צפלר לא הכרתי. הוא נפטר לפני שנולדתי ואני כבן הבכור נקראתי על שמו. עליו מספרים שהיה סוחר. סבי מצד אמי, ברל וולפר היה נפח בשוק בגורה הומורה ועיקר עיסוקו היה פְּרזול סוסים. מה יותר קרוב היום לפרסות הסוסים מאשר הצמיגים של כלי הרכב שאני מוכר היום?! בזאת אולי התקיים המשך הדורות במסחר במלאכה שאני וגם ארתור עוסקים עד היום.

יתר בני המשפחה חזרו כולם מטרנסניסטריה וכולם עלו לארץ. בארץ התפזרו והקימו משפחות בחיפה, תל עדשים, אבן יהודה וחדרה. איש לא ירד מהארץ והזקנים קבורים בבתי קברות בארץ.

גם שירות המילואים ממשיך להיות אינטנסיבי וכבר במלחמת ששת הימים אני מוצא עצמי מפקד על יחידה בחזית הדרום תחת פיקודו של אלוף אברהם יפה ז"ל. ושוב כיבוש סיני וביקור מחדש על גדות תעלת סואץ.

אולם שיא השירות שלי והשתתפות במלחמה היה ביום כיפור 1973.

ליל כיפור, חמישה באוקטובר 1973, המלחמה כבר באוויר. אבל "כל־נדרי" לא מפסידים. אני בבית הכנסת, האולם מלא והחזן בעל קול ערב משמיע את התפילה. ילדיי אמיר ודורון באים אליי לבית הכנסת ומודיעים לי כי התקשרו מהצבא ועליי לחזור מיד הביתה ולהישאר צמוד לטלפון. התייחסתי לזה ברצינות אבל על התפילה לא ויתרתי, נשארתי בבית הכנסת עד הסוף.

מה שקרה למחרת כתוב בספרי ההיסטוריה. לגבי זו הייתה הפעם הראשונה בחיים שהפסקתי צום. עליתי על המכונית ונסעתי מיד ליחידה אשר הייתה בסביבת באר־שבע. נכנסתי למלחמה כמו כולם. הפעם שירתי תחת פיקודו של אריק שרון. יחידתי השתתפה בכל הקרבות (אמנם שירתי ביחידת תחזוקה אבל במלחמה מודרנית אין הבדל גדול בקו האש). אנחנו צלחנו את התעלה ועברנו לשטח מצרים. היו אבדות, הרוגים ופצועים. לאחר שביתת הנשק נשארנו במקום עד לפינוי הסופי בפברואר 1974.

במלחמה זו עליתי לדרגת אל"מ ואולי הנציג היחיד של עירנו בדרגה זו.

בשנים האחרונות מצאנו את עצמנו יחד בכנסים ובמפגשים וכל אחד שמח לפגוש את חברו מימי הילדות.

משה (בורשי) צפלר – חדרה

שיבה אל עיירת הולדתי

לאחר ארבעים ושלוש שנה, החלטתי לראות את מקום הולדתי גורה הומורה ואולי אני נמנה בין אחרוני המוהיקנים אשר עשו זאת.

רציתי להציץ ולחבק אולי בפעם האחרונה את מצבות אבי, סבי וסבתי מצד אבא. רעייתי ואני החלטנו להצטרף למשפחת רול, ולנסוע לוַטְרָה דוֹרנה (VATRA-DORNEI) לטיפולים, כאשר המטרה העיקרית שלי הייתה ביקור בעיר מולדתי, בבית העלמין, ומבט על המקומות היפים שנחרתו בזיכרוני. רציתי גם להראות לרעייתי את המקום היפה שבו נולדנו, גדלנו וחיינו עד הרגע המר של הגירוש.

רומניה של היום שונה ממה שזכרנו אותה.

לאחר מאמצים רבים הצלחנו לשכור רכב עם נהג. דוסיו רול, רעייתי ואני נסענו ב־26.8.89 לבקר את המקום שאליו התגעגעתי. מיד עם כניסתנו לעיר, נצבט לבי והייתי צמא לראות ולהיזכר בנשכחות – אבל להד"ם – הכול היה שונה, הכול כל כך זר. הבית שלנו הרוס, וכל המרכז שינה את פרצופו, רק בכניסה לרחוב MANASTIREA-HUMORULUII התחלתי קצת להכיר את הבתים. בביתו לשעבר של דוסיו עצרנו, נכנסנו וכובדנו בשתיית מים קרים מהבאר. הבית עמד על כנו, רק החלק האחורי שונה. בהמשך נסענו לבית הקברות וגם כאן הכניסה השתנתה ותהינו איך להיכנס.

לאחר חיפושים מצאתי את קברו של אבי, הרי יורן ז"ל. חיבקתי את המצבה והתייחדתי עם זכרו.

רעייתי אסנת תיקנה בינתיים את האותיות בצבע שחור שהבאנו אתנו ואני ודוסיו הלכנו לחפש מצבות של קרובים אחרים.

את קברי סבי וסבתי לא מצאתי. יש לציין שהחלק החדש מטופח ואילו בבית העלמין הישן רוב המצבות נוטות לנפול.

ייתכן שאנו מצווים לטפל בזה, ולטפח את השריד היחיד שנותר בגולה זו.

מבית הקברות נסענו לראש הקהילה דון יוני, ומסיפורו הבנו שרק קומץ של שישה עשר יהודים נשארו בעיר שמנתה לפני המלחמה כשלושת אלפים וחמש מאות יהודים.

בבית הכנסת באים להתפלל שלושה יהודים בלבד.

השתוקקנו להיכנס לבית הכנסת הגדול ולראות את המקומות שבהם ישבו האבות שלנו, לעלות על הדוכן שעליו עמדנו בשנת 1937 כאשר נקראנו לעלות לתורה בחגיגת הבר־מצווה, לראות את החדר שבו לימד אותנו הרבי פדר את ספרי החומש ופירושו של רש"י. בקשותינו לפתוח לנו את בית הכנסת היו לשווא, וראש הקהילה טען שאין לו המפתח לדלת בית הכנסת.

הסתובבנו סביב בית הכנסת ולבנו נצבט על שלא יכולנו להיכנס אל תוכו ורק צילמנו אותו מכל צדדיו.

משם נסענו ל"שטרנד". המקום יפה, מפותח ומסודר.

התחלתי לעלות קצת לתוך היער היפה, עם העצים הגבוהים, וחשבתי לבקר ב־TANZPLATZ, מקום שבו היינו משחקים כילדים כאשר באנו להתרחץ במולדובה.

מחמת חוסר זמן, ואולי בעיקר מחמת ההתרגשות שהייתי אחוז בה עזבנו את המקום בפזיזות וחזרנו לדורנה.

יורן יעקב (ביבי) – ראשון לציון

השתתפות היהודים במועצות העירייה

בתקופה שקרל קלוסטרמן היה ראש עירייה (1896–1914) היו ארבעה סגני ראש עירייה: גרמני, רומני ושני יהודים (שאול שיבר ואברהם פישלר). גם במועצת העירייה היו יהודים (יצחק רוזנבאום, ישראל אלנבוגן). מספרו של NICOLAE POPESCU על גורה הומורה עולה כי האוכלוסייה הרומנית הייתה קטנה. ב־1900 היוו הרומנים רק ארבעה עשר אחוזים מכלל התושבים ובתקופה זו מתוך תשעה עשר חברי מועצת העירייה היו תשעה גרמנים, תשעה יהודים ורומני.

אחרי מלחמת העולם הראשונה השתנו הדברים. מתוך שישה עשר חברי מועצת העירייה היו בדרך כלל ארבעה רומנים וביניהם, תמיד, ראש העירייה, כשישה־שבעה גרמנים וחמישה־שישה יהודים.

היו תקופות שסגן ראש העיר היה תמיד גרמני, (טיטוס וינצינגר, הולגרט, הקל, סקומורובסקי) והשני היה יהודי.

בתקופת ראש העיר קוזמיוק (COZMIUC) ופאיקו (PAICU) סגן ראש העיר היה דוקטור רפאל מיק (1927–1929) (1934–1937) ובתקופת ראש העיר גריבובסקי (GRIBOVSCHI) (1929–1933) סגן ראש העיר היה אליאס אלנבוגן.

עם החלפת השלטון המרכזי מונה ראש עיר חדש ותקופה קצרה אחרי המינוי הלך לבחירות של המועצה והופיע בראש הרשימה. לפעמים היו שתי רשימות, רשימה אחת של ראש העיר החדש שקיבל המינוי – והרשימה השנייה של ראש העיר הקודם. היהודים התפזרו בשתי הרשימות ובכל רשימה נבחרו שניים־שלושה יהודים. כשהייתה רק רשימה אחת עשו היהודים בחירות ביניהם (כמו פריימריס) ומי שזכה לפי סדר הקולות הוכנס לרשימה המרכזית – וכך קיבלו היהודים חמישה מקומות במועצה.

בחירות כאלו היו ב־1927 ואז נבחרו דוקטור מנדל שוירמן אליאס אלנבוגן דוקטור רפאל מיק, יעקב פישלר ומאיר סורקיס.

גם ב־1935 היו בחירות כאלו ואז נבחרו דוקטור מנדל שוירמן, דוקטור רפאל מיק, דוקטור משולם וולף, אליאס אלנבוגן ומאיר סורקיס.

בתקופה 1920־1927 היה גם אותו מספר היהודים במועצת העירייה (מרקוס שפירא, דוקטור אברהם שרף, דוד רובין, מנדל אפטר, דולינר (פחח), דוקטור רפאל מיק).

כמדומני החל מ־1938 עם הגעתן של המפלגות הימניות לשלטון לא היו כבר יהודים במועצת העירייה.

אחרי השיבה מטרנסניסטריה היה שוב סגן ראש עיר יהודי, דוקטור מאיר דרוקמן וכמה יהודים במועצת העירייה.

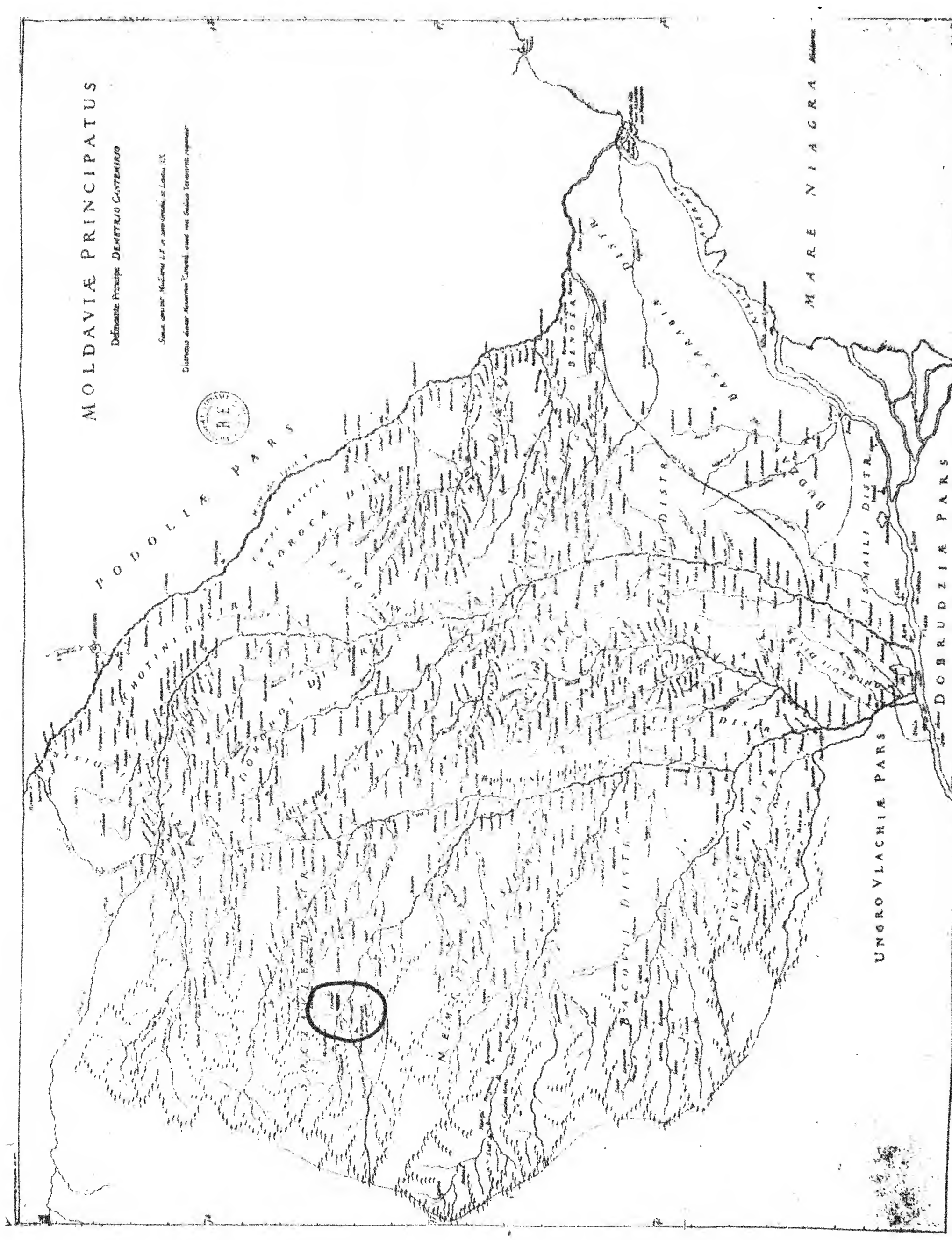
בתקופה 1920–1938 ההשפעה של היהודים על הנהלת העיר הייתה גדולה והודות לכך מצאו בעיותיהם של היהודים את פתרונן.

ישראל אלנבוגן

רחובות על שמות של יהודים

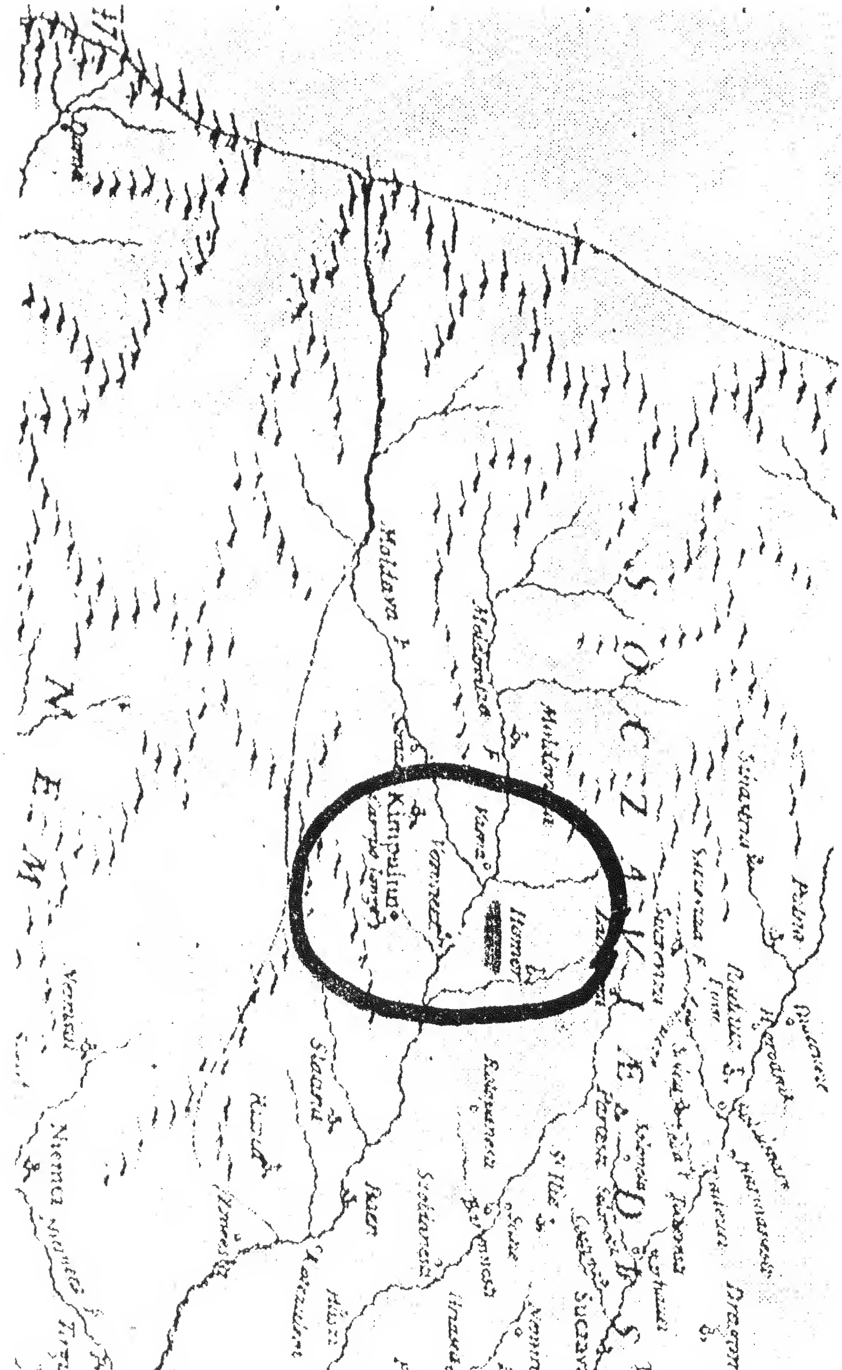
ב־1931 קיבלו שלושה רחובות שמות של יהודים: רח׳ ישראל אלנבוגן במקום שהיה רחוב הדואר; רח׳ לייב שטנר הרחוב שבו גר אינג׳ בידרמן חתנו של לייב שטנר; רח׳ אברהם פישלר ברובע היהודי. אחרי מלחמת העולם השנייה ניתנו לארבעה רחובות שמות של יהודים. רח׳ פייבל לאופר ניתן לרחוב שבו הוא גר, רח׳ הרש גלר ורח׳ הרשקוביץ על שם שני היהודים שהוצאו להורג על־ידי הגרמנים באפריל 1944 רח׳ רחל ריצ׳קר על שם מנהיגת התא הקומוניסטי היהודי שמתה בבית סוהר רומני.

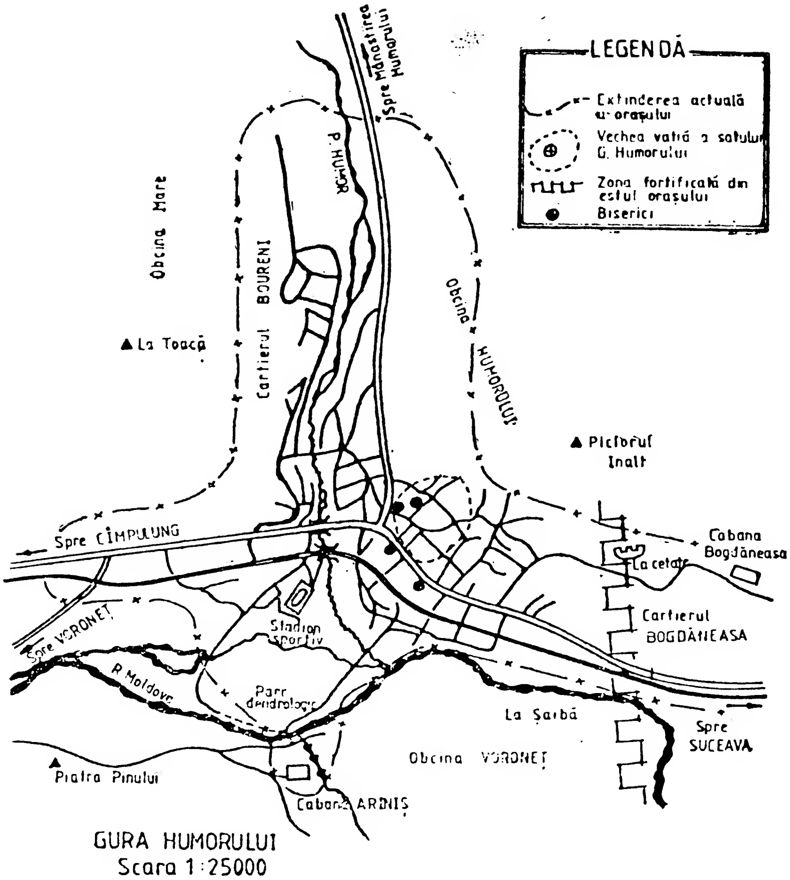
מתוך הספר: HUGO GOLD: GESCHICHTEN DER JUDEN IN DER BUCOVINA.

Harta lui Dimitrie Cantemir, copia lui J. B. d'Anville

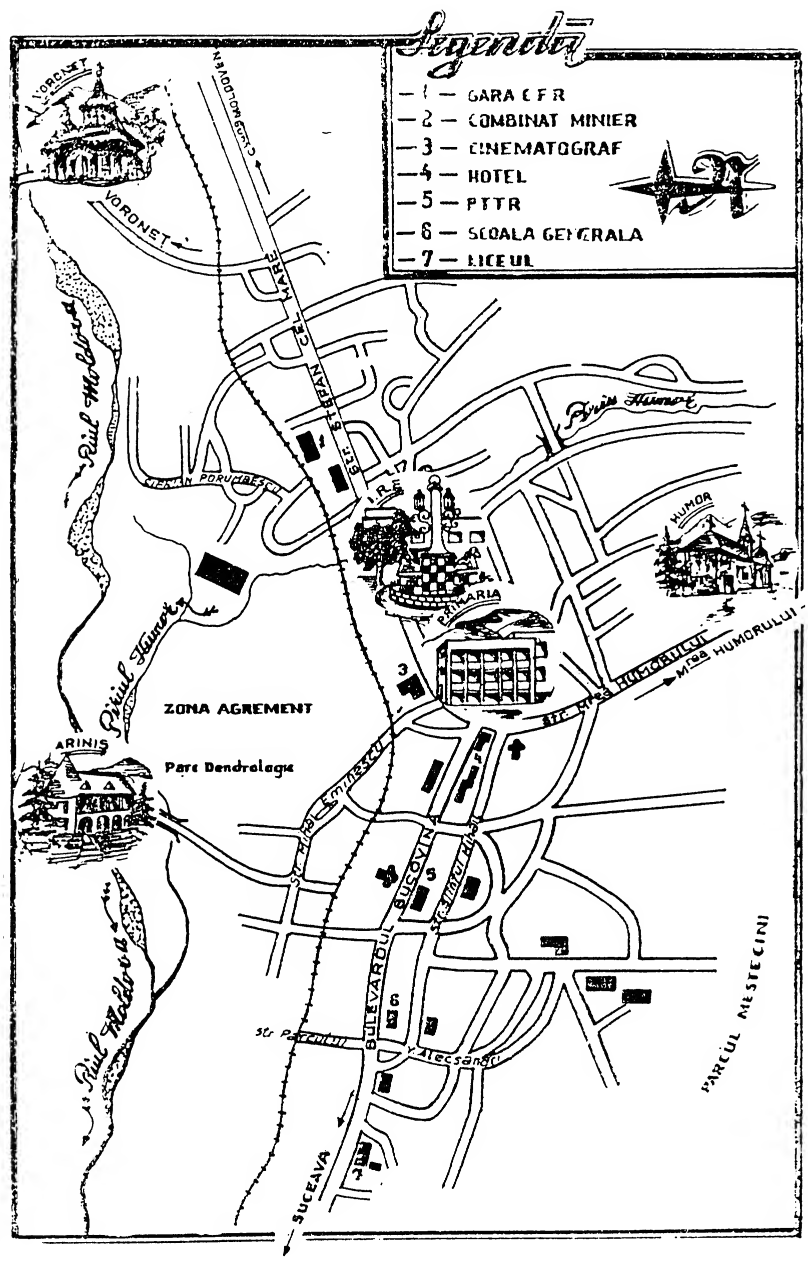
נהר ההומורה במפה של דימיטרי קנטמיר (1723-1673)

Moldava f.
Kimpulung
Suczava

Harta împrejurimilor așezării Gura Humorului

מפת סביבת גורה הומורה

Legendă
— 1 — GARA C F R
— 2 — COMBINAT MINIER
— 3 — CINEMATOGRAF
— 4 — HOTEL
— 5 — PTTR
— 6 — SCOALA GENERALA
— 7 — LICEUL
VORONET
PRIMARIA
HUMOR
ZONA AGREMENT
Parc Dendrologic
ARINIS
Râul Moldova
Pârâul Humor
BULEVARDUL BUCOVINA
SUCEAVA
PARCUL MESTECENI

גורה הומורה – אשנב לתרבות המערבית

בעיירה גורה הומורה שבבוקובינה היו היהודים כארבעים אחוזים מתושביה; והיו בה עוד ארבעים אחוזים גרמנים; והשאר – רומנים. ואף על פי שבוקובינה הייתה מחוז רומני אחרי מלחמת העולם הראשונה, המשיכו תושביה היהודים לדבר גרמנית כבימי פראנץ יוזף.

העיירה שכנה לרגלי הקרפטים, ונשקפה אל יערות אורן נהדרים מעליה ואל שדות נרחבים המשתרעים בעמק – צפונה לכיוון צ׳רנוביץ ומזרחה לכיוון גבול רומניה הישן, בדרך לפולטיצ׳ן. אוויר ההרים מכוסי היערות – אוויר צח ונוח – משך אל העיירה קייטנים בקיץ, בייחוד חולי ריאות. רבים מן הבאים להתרפא שם היו אחינו היהודים מבסראביה.

הגויים שבכל האזור היו חקלאים, בעוד שהמסחר היה בידי היהודים. רוב החנויות בעיירה היו של היהודים. היו גם שלוש חנויות של גרמנים, ואלה היו יפות יותר ומסודרות יותר. אף על פי כן לא יכלו לעמוד בתחרות הקשה של הסוחרים היהודים.

יום אחד בשבוע היה יריד בעיירה. ביום זה התאספו איכרים מכל הסביבה ותוצרתם אתם; חמאה וגבינה, ירקות ותפוחי אדמה, פירות וגרגרי יער, עופות וגם בהמות – בקיצור: מכל טוב. לאחר שמכרו את תוצרתם פשטו האיכרים בחנויות לקנות בהן "מציאות", וליהודים היה פדיון. אלא שהקונים לא מיהרו להביא את קנייתם לידי גמר לפני שעמדו זמן רב על המקח; ואילו החנווני לא היה מניח לקונה עד ששכנע אותו, שדווקא אצלו – ולא אצל מתחרהו – הסחורה בזול. המטרה הייתה אחת: לא להניח לקונה לעזוב את החנות בלא שיקנה. ולא תמיד השיגו את המטרה בדרך הישר. מכל מקום, הייתה פרנסה ליהודי העיירה וניכר היה, שפרנסתם שפעה יותר מפרנסת יהודי בורשא.

אף על פי שהמרחק מבורשא לגורה הומורה היה בסך הכול מאה ועשרים קילומטרים, בתחומים שונים הן נבדלו כתקופת ימי הביניים מן המאה העשרים: באורח החיים, בתרבות, בפרנסה, בליברליות. כשלושת אלפים יהודים התגוררו בעיירה, ואורח החיים של רובם היה מודרני בעיקרו: בלא זקן ופיאות, בלא "שטריימלעך", והנשים בלא פיאות נוכריות. הילדים למדו בבתי הספר הממלכתיים – היסודיים והתיכוניים – כמו ילדי הגויים. להלכה נהנו היהודים מזכויות שוות, אך למעשה סבלו מאנטישמיות בכל תקופת השלטון הרומני. המורים הגויים הקשו על התלמידים היהודים להשיג תעודת בגרות, והדרך לאוניברסיטאות – ובמיוחד ללימודי הרפואה – הייתה חסומה לרובם. היהודים מצאו פתרון גם לסוגיה זו: הם שלחו את בניהם לצרפת או לאיטליה ללמוד שם, להיות ל"בני־אדם"; אפילו משפחות עניות לא חסכו מאמץ – עד כדי הקרבת כל היקר – להפוך את בניהן לדוקטורים.

לחסידי ויז׳ניץ וסאדגורה היו "שטיבעלעך" – כלומר בתי־כנסת משלהם – בגורה הומורה. והיו שני בתי כנסת בעיירה, מלבד ה"שטיבעלעך", לכל הציבור. אבא התפלל עם חסידי ויז׳ניץ, שם היו לו ידידים ומכרים, שהרי היו נפגשים גם לפני כן ליד שולחן הרבי.

החיים החברתיים של יהודי העיירה התנהלו במפלגות השונות – הציוניות

והסוציאליסטיות, הדתיות והחילוניות. אצל האינטליגנציה שלטה עדיין התרבות הגרמנית וברוב בתי היהודים יכולת למצוא ספרי מופת גרמניים ועיתונים בגרמנית, שהגיעו מצ׳רנוביץ. אבל הרחוב היהודי בכללו דיבר גרמנית ויידיש. במיוחד טיפחו את תרבות יידיש חברי "פועלי ציון" והבונדאים. רבים קראו את ה"טשערנאוויצער בלעטער", דהיינו את "דפי צ׳רנוביץ", שבהוצאת ש"א סופר. והיו שחתמו על ה"היינט" ("היום") הוורשאי. בכלל, הושפענו מאוד מחיי תרבות היידיש העָרים שבצ׳רנוביץ. אם הגיע תיאטרון יהודי לעיירה, היה זה יום חג; על אחת כמה וכמה אם הייתה זו ה"וילנער טרופע", כלומר "להקת וילנה", או אם בא הֶרץ גרוסבארד לערב קריאה.

ראוי להזכיר, שרבים מיהודי אזור זה של בוקובינה – הן בני עיירות והן בני העיר הגדולה – קנו להם שֵם בתחומים שונים כאן בארץ ישראל ואפילו בעולם הגדול. ד"ר חיים שיבא – לשעבר שיבער – מי שהקים את בית החולים "תל השומר", שנקרא אחרי מותו על שמו, מוצאו ממקום הסמוך לגורה הומורה. אביו מיכאל ודודו משה שיבער – יהודים אדוקים – הפעילו שם מנסרה גדולה שבבעלותם. זאב שרף – מי שהיה מזכירו הראשון של בן־גוריון וכיהן אחר־כך כשר האוצר – גם הוא מאזור זה. כמוהו יצחק בן־אהרן ויצחק ארצי. הארכיטקטית הידועה דורה גת גם היא מבוקובינה. מאנשי בוקובינה בעלי שם עולמי אזכיר את המשורר מצ׳רנוביץ פאול צלאן. אסתפק בזה, שהרי אין בדעתי למנות כאן את כל ייחוסה של בוקובינה.

אבי הציע לי לעבוד כעוזר לחנווני בחנות; כך אלמד להיות סוחר. בו בזמן אוסיף ללמוד פעמים אחדות בשבוע אצל הרב המקומי. הסכמתי להצעתו. אבא נדבר מיד עם אחד ממכריו, נטע לוין, בעל עסק לחומרי ברזל ובעיקר לעזרים טכניים עבור המנסרות שבאזור כולו, שיקבלני לעבוד בחנותו. נטע לוין זה, שהיה יהודי אדוק, השהה את הסכמתו עד שידע היכן אני עומד בתלמודי; לשם כך הזמין אותי אל ביתו. גם את ידידו, יעקב אפטר, יושב־ראש "אגודת ישראל" בגורה הומורה, הזמין לפגישה עמי. בתוך שיחה על הישיבה שלמדתי בה, הם בדקו את בקיאותי ב"אביי ורבא". רק אחר שעמדתי ב"בחינה" קיבלני נטע לוין כעוזר בבית המסחר שלו. ותנאי התנה עמי – אמנם בצורת בקשה – שאצטרף כחבר ל"אגודת ישראל", ואשתתף בלימוד בשבתות אחרי הצהריים. כי היה מנהג ב"אגודת ישראל" ללמוד דף גמרא בשבתות.

לאחר שנתקבלתי לעבודה, עשיתי גם את הצעד הראשון בדרכי אל ההשכלה: התחלתי ללמוד גרמנית. הגברת ברגר – דודתה של רעייתי לעתיד – הייתה מורתי הראשונה. היא שלימדתני דקדוק גרמני וספרות גרמנית, והיא שפתחה לפני את השערים להכיר את משוררי המופת הגרמנים – גתה, שילר והיינה.

ואשר לחברותי ב"אגודת ישראל", אודה על האמת: נהניתי ממנה. בייחוד נהניתי ממקום הכבוד שרכשתי בחבורה, כי ניתנה לי הזדמנות להפגין את הבקיאות שהשגתי בלימודי בישיבה. אלא שדבר אחד חרה לי ב"אגודה": התנגדותם לכל דבר שנדף ממנו ריח של ציונות. אכן חרה לי, שהם מתאבלים בלא הפסק על חורבן בית המקדש מחד, אבל מחכים באפס מעש לביאת המשיח מאידך.

אחד החברים ב"אגודה" – אברהם ואגנר, בנו של גביר – חזר באותם הימים

מלימודיו במרכז "אגודת ישראל" בפראנקפורט. בחור זה, אף על פי שאווירת אירופה המערבית לא השחיתה את מידותיו ולא החלישה את אמונתו ועד היום הוא יהודי אדוק, בכל זאת הביא עמו תפיסות חדשות בכל הנוגע לתולדות היהודים.

זוכר אני את "המשפט הספרותי" שאברהם ואגנר ארגן על סיפורו ההיסטורי של ליאון פויכטוונגר "מלחמת היהודים". היה עלינו לשפוט את יוסף בן־מתתיהו, אם בגד בעמו בעברו אל מחנהו של טיטוס הרשע, או שמא ביקש על־ידי כך להציל את בית המקדש מחורבן, וכוונתו הייתה בעצם כוונת רבן יוחנן בן־זכאי, דהיינו להבטיח את המשך קיומו של העם. כדי שנוכל לקחת חלק בדיון ספרותי היינו צריכים – בהמלצת אברהם ואגנר – לקרוא את "מלחמת היהודים" של פויכטוונגר. לי היה זה הסיפור ההיסטורי הראשון שקראתי מעודי. הייתי מלא התפעלות. סיפור זה עורר בי צימאון להכיר את תולדות היהודים. במיוחד ביקשתי לדעת על הרדיפות והגירושים בתפוצות הגולה, שלא ידעתי עליהם כמעט דבר, פרט לסיפור על האנוסים בספרד בהקשר של תפילת כל נדרי.

כצמא הגומע מי באר צוננים ביום שרב, התנפלתי אני על ספריו של גרץ תחילה, ועל ספרי דובנוב אחריהם; ספרי גרץ בגרמנית, וספרי דובנוב ביידיש. ביצירות אלה מצאתי את דברי ימי עמנו ארוגים ושלובים בדברי ימי עמי העולם; הם העשירו אותי בידע שאפשר לי לראות את עברנו – החל בימי אבותינו הקדומים ועד זמננו אנו – באור שונה לגמרי.

מתוך הספר "בתקופה סוערת" מאת ישראל פולק

לאור הזיכרונות בדמדומי המציאות – רשמי ביקור

כשברצוני לכתוב זיכרונות מגורה הומורה, מתעוררת בלבי שאלה: על איזו גורה הומורה לכתוב? כי הרי לא הייתה גורה הומורה אחת. כמו שגם היום המקום אינו דומה כלל למה שאנו זוכרים ואל מה שאנו, אולי, מתגעגעים. מתגעגעים.

אני אומרת "אולי", כיוון שלמעשה אני אישית הפסקתי מזמן להתגעגע לגורה הומורה, בעיקר אחרי הביקור האחרון שלי שם, ב־1987. עד אז, חלמתי על עיר מולדתי, תמיד אהבתי לדבר עליה, להתפאר ביופיה, ובעיקר, לחלום עליה.

למעשה, גורה הומורה כבר לא הייתה יפה מזמן, אבל לא רציתי לראות את זה. לא רציתי לפקוח עיניים – וכשחזרתי הביתה אחרי המלחמה, אמרתי שלא אעזוב אותה יותר לעולם. אהבתי את המקום הזה בכל לבי, וכשאוהבים, רואים את הכול רק בוורוד. אבל גורה הומורה עברה מטמורפוזה רצינית ביותר, היא השתנתה כל הזמן ודווקא לא לטובה, וממה שהייתה פעם, לא נשאר זכר.

בביקורי האחרון, ב־1987, נסעתי לטיפולים בווטרה דורנה וניצלנו יום ראשון חופשי לביקור בגורה הומורה. למעשה, כשנסענו לדורנה והרכבת עברה בארבע לפנות בוקר בתחנת הרכבת של גורה הומורה, רצתי לחלון ודמעות זלגו מעיניי. פגישה עם אהבת לבי, שכל־כך הרבה חלמתי עליה. ראיתי את היער, את הבתים הקטנים וזה היה הכול – הרכבת עברה במהירות.

ובאותו יום ראשון, כשסוף סוף התמלאה משאלת לבי ונסעתי לעיר האהובה שלי, ראיתי את עצמי כילדה קטנה, אז, מזמן.

הדבר הראשון שנשאר טבוע בזיכרוני, היה כשעברנו לבית החדש. כולם היו עסוקים ואיש לא שם לב אליי. אני זוכרת שבעגלה עם סוסים הועברו דברים, לא ידעתי מה בדיוק מתרחש, כולם היו עסוקים ועצבניים. הלכתי על־יד הגדר של השכנים, משפחת וינצינגר. על הגדר היה חוט תיל, נגעתי בזה ופתאום דם התחיל לנזול מהאצבע. ראיתי את עצמי פצועה קשה, התחלתי לצרוח, לבכות, לאיש לא היה זמן. דוד יעקב בא בריצה, ראה את הפצע, הוציא את קופסת הטבק שלו בה היו ניירות קטנים ודקים, שהיה מגלגל מהם סיגריות. הוא הדביק נייר קטן על האצבע, והדם פסק. התפעלתי מאוד מהנס שקרה ולא שכחתי את זה לעולם.

והנה גרנו בבית החדש, מול ההר. ההר שיחק מקום מרכזי מאוד בחיים שלנו. כמעט כל יום לפני הצהריים, בילינו על ההר, אימא הביאה את ארוחת העשר. הייתה יושבת ומתקנת גרביים או עוסקת בעבודת יד אחרת ואנחנו היינו משחקים, רצים, מתחבאים, ללא סוף. אימא הייתה טוענת שבהר יש לנו תיאבון טוב יותר ולכן זה היה שווה את המאמץ. בימים החמים של הקיץ, הייתה לוקחת אותנו, אחרי הצהריים, להתרחץ בנהר ההומורה. זה היה קרוב יותר לביתנו, מאשר חוף המולדובה. היינו הולכים לכיוון הפוך מהעיר, עברנו חצר של איכר, והיינו צריכים לקפוץ מעבר לגדר. והנה מקום טוב ועמוק להתרחץ בו. כמה שאהבנו את זה, איזה אושר. בסתיו, ההר היה יפהפה. היו לו שורות שורות של יערות מעצים שונים, שכל אחד מהם קיבל צבע אחר, שלל של צבעים. מירוק כהה לצהוב, חום ואדמדם.

אהבתי לשבת על המרפסת למעלה ולהתבונן ביופי הזה, שהעניק לי הרבה אושר. גשמי הסתיו והרוחות הורידו את העלים ופתאום העצים היו עירומים, כאילו שנדחקו אחד לתוך השני – התביישו. אבל לא עבר זמן רב והחורף הגיע, העצים שוב היו יפים, מכוסים בשלג לבן וקיבלו כל מני צורות מוזרות, נצצו בשמש, כמו אלפי אבני חן. ושוב ההר נתן לנו בילוי יומיומי: מה יכול להיות תענוג גדול יותר מלהחליק עם מגלשה קטנה – למעלה ולמטה – שוב ושוב. כן – ילדות מאושרת.

החורף הביא אתו את החג הגדול ביותר של הנוצרים, חג המולד. כולם מתרוצצים, ממהרים, מתכוננים. היהודים עושים עסקים טובים והגויים קונים הרבה. והנה, אני בגן הילדים, והגננת הביאה מעטפות קטנות וכל ילד ניגש אליה לפי התור, והיא שואלת מה את מאחלת לעצמך שסבא כריסטמס, יביא לך, והיא רושמת פתק ושמה במעטפה. אני לא חשבתי הרבה. ידעתי מה אני רוצה. חלום חלומותיי הייתה מטרייה אדומה. והיא רשמה. את המעטפה הקטנה שמתי בחלון, ז"א בין שני החלונות כמו שהיה אצלנו, והלכתי לישון עם

הרבה תקוות. בת דודתי שהייתה בכמה שנים מבוגרת יותר ממני, באה לישון אתי כדי לראות האם אקבל את משאלתי. כשהתעוררתי בבוקר, ורצתי לחלון, שקישט את עצמו בפרחי קרח יפהפיים בלילה, ראיתי חבילה. להפתעתי החבילה הייתה עטופה בנייר עיתון בדיוק כמו של אבא, עם אותה התמונה עליו שראיתי אתמול, או, אבא, צעקתי מאושרת, אלוקים קורא אותו העיתון כמוך – הנה – תראה את החבילה שלי. אבא חייך קצת במבוכה ואני פתחתי את החבילה. היו שם הרבה ממתקים שונים ואפילו גם בובונת – אבל המטרייה האדומה לא הייתה. מדוע, שאלתי מאוכזבת, הוא לא הביא את מה שביקשתי? התשובה הייתה שאנחנו גרים רחוק מהמרכז. והוא התחיל לחלק את המטריות האדומות ועד שהוא הגיע אלינו – הן כבר אזלו לו. ואני האמנתי עוד הרבה שנים שבאמת קיים סבא כריסטמס שמביא מתנות, עובדה שהוא היה גם אצלי. ופעם בוויכוח חריף עם חברות יהודיות שאמרו שזה שטות מה שאני אומרת, קראתי לבת דודתי כעדה. בלית ברירה, היא התוודתה שהיא שיקרה לי ושהיא באה לישון אתי רק כדי לראות את השמחה שלי. אני התאכזבתי ממנה קשות ולא דיברתי אתה יותר, הרבה, הרבה זמן.

הרכבת הגיעה לגורה הומורה ואנחנו מתחילים לרדת ברחוב הארוך, למרכז העיר. הכול נראה מוזר. הבתים שהיו פעם שייכים ליהודים מטופלים מאוד, כאילו השתנו. זה לא זה. והנה הגשר מעל ההומורה. לא יאומן, ההומורה כבר לא קיים. הנהר יבש לגמרי ורק ערמות זבל מפוזרות בערוצו. עצוב. למעשה העיר צריכה לשנות את שמה. זו כבר לא גורה הומורה – ההומורה כבר לא קיים. ואיזה שיטפונות היו לפעמים כשהנהר היה עולה על גדותיו. אנו מתקרבים למרכז. העיר זרה. איש לא מוכר והבתים האלה, שחיים יהודיים תוססים מילאו אותם, זרים וכאילו מסתכלים עלינו בשנאה. ואנחנו מתחילים מין משחק – מתחילים להיזכר בכל משפחה שהייתה גרה פה – בית אחרי בית – חנות אחרי חנות. ממשיכים ללכת ומגיעים לבית הספר העממי. ושוב תמונות מהעבר עוברות לפניי...

בגיל שש שלחו אותי ללמוד גרמנית אצל המורה ברגר. כל יתר התלמידות בקורס היו כבר תלמידות בית ספר, רק אני עדיין לא. מהר מאוד למדתי לקרוא ולכתוב גרמנית. המורה אמרה שכדאי להכניס אותי בגיל שבע לכיתה "ב" ישר, אחרת יהיה לי משעמם מאוד בבית הספר. אבל זה דרש אישור של רופא העיר, דוקטור גרטנלאוב. אימא הלכה אתי לרופא, הוא בדק אותי ואמר: מדוע להטיל עליה כבר עול כבד, היא עוד קטנה. ולי הוא אמר: ילדונת, תמשיכי עוד לשחק, מגיעה לך עוד שנה לשחק. תספיקי עוד להיות גדולה. ואני חיכיתי עוד שנה, ואחר כך באמת בית הספר שעמם אותי מאוד. הייתי תמיד התלמידה המצטיינת, בלי להתאמץ. לא זכיתי להרבה שבחים בבית, הכול היה מובן מאליו. רק פעם, במצעד של אחד במאי, שהיה חגיגי מאוד, עם תזמורת וכל העיר ברחובות, נתנו לי ברגע האחרון להוביל את הבנות של בית ספרנו. כולנו היינו צריכים לבוא בלבוש הלאומי, אבל לא היה מדובר שאוביל. עד היום אינני יודעת מה קרה לבחורה הרומנייה ומדוע החליפו אותה אתי. והאושר של הוריי לא ידע גבול כשראו אותי צועדת בראש המצעד ומובילה את כל הבחורות. אבא שלי ז"ל לא שכח לעולם את ה"מרש" שניגנו באותה הזדמנות

והיה שר אותו שוב ושוב.

כשהייתי בת תשע נפתח בגורה הומורה ביה"ס לבנות. כמעט כל הבנות היהודיות נרשמו. זאת הייתה יזמתו של מר יעקב אפטר, ראש הקהילה היהודית של אז. אנחנו, מחוסר ידע, קראנו לזה "ביה"ס לעברית", אבל לא היה לזה שום קשר עם עברית. זה היה בית ספר שלימד אותנו להבין בתרגום לגרמנית, את כל התפילות של יום חול ושל חג, מתי מתפללים מה. למדנו גם חומש והלכה – מה אסור ומה מותר. המורות באו מגרמניה והיו דתיות מאוד. זאת אומרת תמיד הייתה רק מורה אחת, שאחרי תקופה מסוימת התחלפה עם אחרת. השלישית שהגיעה הייתה כשרונית מאוד וארגנה הצגות תיאטרון עם נושאים מהתנ"ך בלשון הקודש וגם קומדיות קצרות בגרמנית. בדרך־כלל ההצגות היו בחנוכה ובפורים וכל הקהילה היהודית הייתה נרגשת לקראת האירוע. ההצגות התקיימו באולם הקולנוע שהיה מלא עד אפס מקום. תמיד היו לי תפקידים ראשיים וזכיתי להצלחה גדולה.

אנו ממשיכים לטייל, והנה, בצד שמאל של הרחוב, בניין יפה, גדול, צבוע בירוק. אין לי מושג למה זה משמש היום, בית ספר תיכון זה כבר מזמן לא. הוא נסגר אחרי שגמרתי את בחינת הבגרות הקטנה – מחוסר תקציב. אבל בזמני הוא היה בית ספר טוב ורציני, שהתחיל כבר אז, בשנות השלושים, לתת לך, תלמיד יהודי, להרגיש שאתה לא רצוי פה. אמנם היו לנו גם עוד כמה מורים יהודיים, כמו למשל פרופ׳ קליין ז"ל לצרפתית ועוד שתי מורות למתמטיקה לתקופות קצרות מאוד. אבל הרוח שהתחילה לנשוב מגרמניה של היטלר, הורגשה היטב גם פה. אנחנו הילדים עסקנו בעיסוקים שלנו, היינו מאושרים עם דברים קטנים, חלמנו על דברים גדולים והיינו מלאי תקוות. הגברות היהודיות היו פעילות ב"ויצו", ארגנו ערבים ספרותיים בהם הקריאו סיפורים של הקלסיקאים היהודים הגדולים, כמו שלום עליכם, י׳ ל׳ פרץ, מנדלה מוכר ספרים ואחרים. הן גם ארגנו נשפים יפים שכל הכנסותיהם היו למטרות עזרה לנזקקים. ופעם, לנשף פורים, הכינו קבוצת בנות (וגם אני בתוכן) לתכנית הערב, רקדניות מזרחיות בריקודים יפים ומיוחדים. היינו כבר תלמידות תיכון ובביה"ס הייתה משמעת. לתלמידים אסור היה ללכת לשום סרט או הצגה, חייבים היינו ללכת במדים שמספר התלמיד תפור על השרוול, כך שקל היה לזהות אותו ולהודיע לביה"ס במקרה של עברה על החוק. לנשף, ביה"ס אישר לנו להישאר עד שעה שתים עשרה בלילה וכמובן שכל בת הגיעה מלווה בהוריה. התכנית שלנו הייתה מוצלחת מאוד ונגמרה קרוב לשעה שתים עשרה. מוסיקה לריקודים התחילה תיכף אחרי גמר התכנית וכמה בנות היו מוזמנות לרקוד, עם בחורים כמובן, מבוגרים יותר. נהנינו מאוד וההורים גם, ולא לחצו שנלך הביתה. בשעה שתים עשרה ושלושים הופיע פתאום אחד המורים על המרפסת הפנימית של האולם, מקום שהתזמורת הייתה ממוקמת שם ורשם כל בת ובת שהייתה עוד באולם ורקדה. התוצאה: הורחקנו מבית הספר לשבוע ימים, כעונש. קשה לתאר היום איזה אסון זה היה בעינינו אז. למעשה, אני הייתי היחידה מכיתתי שהשתתפה בתכנית הזאת. כל יתר הבנות היו בכיתה גבוהה יותר ממני, כך שהיו לפחות יחד. אני שקלתי ברצינות שעליי להתאבד, כי לא אוכל להמשיך לחיות עם הבושה הזאת!

אנו ממשיכים הלאה, עוברים לצד השני של הרחוב, לא רחוק מבית הספר אחרי התיכון, הפָּרק. אינני זוכרת בדיוק באיזו שנה סידרו את הפרק, אבל בשביל גורה הומורה זה היה משהו גדול וחשוב מאוד. אני חושבת שזה היה בשנת 1933, אולי אפילו שנה לפני זה. פרק עם הרבה ספסלים, ערוגות פרחים, עצים פרחוניים, ובאמצע פַּביליון קטן, במקום שתזמורת צבאית ניגנה שלוש פעמים ביום. בערך מתשע עד אחת עשרה ניגנו מוסיקה לריקודים, היה גם משטח לריקודים והקהל נהנה מאוד. בכלל, הפרק היה פתאום תכנית יומיומית לאוכלוסיית העיר, בעיקר בערב. כל אחד נפגש עם כל אחד, הספסלים היו תפוסים עד אפס מקום, האנשים היו מבלים יפה והיו מאושרים. כמובן שהמוסיקה נוגנה רק בשלושת חודשי הקיץ. וזה היה צריך להנעים לנופשים הרבים שבאו לגורה הומורה ליהנות מהאוויר הצח ומהסביבה היפה. איש לא חלם אז שכל זה הולך להסתיים כל־כך מהר ולעולם זה לא יהיה יותר כמו קודם. הסוחרים עשו עסקים טובים, גם בעלי המלאכה והפועלים הרוויחו כסף וחיי הקהילה היו טובים מאוד. בכל הרחוב הראשי הזה, שעברנו כעת, היו 98 אחוז חנויות של יהודים. גם בתי מגורים יפים ומטופחים משני צדי הרחוב ומקובל היה לטייל ב"פרומנדה" הזאת כל שבת ויום ראשון לפני הצהריים, להיפגש, להחליף מלה, לשוחח על פוליטיקה ולרכל. היה יפה ועכשיו, הכול שונה. אלה אמנם אותם הבתים, אותו הרחוב, אותם עצי ערמונים מצדיו – אבל זה לא זה. זה פשוט זר. זה ממש דוחה. אנחנו מסתובבים כבר הרבה זמן וכמעט שלא פגשנו איש ברחוב. ואם פגשנו מישהו, הוא מיהר בפנים קודרים. מעט החנויות שישנן, ריקות, אין סחורה. הפרק מוזנח, הספסלים שבורים, אין פרחים ואין עצים פרחוניים. אפילו הגדר שבורה. כל־כך הרבה שנים אחרי המלחמה ולא מתקנים. רק הורסים. חזרנו למרכז העיר. היינו עייפים. ראינו שלט "קונדיטוריה". נכנסנו וביקשנו קפה ועוגה. קפה אין להם. אז ביקשנו תה. גם תה אין להם – אין להם גז להרתיח את המים. עצוב. שאלנו את עצמנו למה באנו. מה באנו לחפש.

הלכנו לראות את הבתים שלנו, שלי ושל בעלי. הבתים קיימים, אבל אנשים זרים גרים בהם. כבר בכניסה לחצר אתה מרגיש שאין בבית הזה, בחצר הזאת, ובכלל, כל קשר אתך. לא לזה התפללתי, האנשים שגרים פה שונים ממך לגמרי, והבית התאים את עצמו אליהם. צבעו אותו בצבעים אחרים, לא יפים, לא תיקנו שום דבר ומה שכן עשו, זה לפי טעמם, לא לטעמי. בעיניי זה מכוער, זר, קר.

אנו בורחים מפה מהר. יש אמנם עוד מספיק זמן לרכבת, אבל אין לנו מה לעשות פה. מצטערים שבאנו. מסתכלים על ההר שבילינו בו כל־כך יפה, ילדות מאושרת ורואים מרחוק את היער על שפת המולדובה, אבל לא רוצים להתקרב. לפחות לא לקלקל גם את הזיכרון הזה. שיישאר משהו יפה בלב. בתחנת הרכבת הרבה אנשים. אנחנו עומדים מהצד. הם מכירים אותנו תיכף, יודעים שאנחנו יהודים. אחד לבוש בבגדים הלאומיים, קצת שתוי, מתקרב: "אתם בוודאי מישראל." הוא אומר. נכון, אני עונה לו. "ולמה באתם," הוא שואל. נוסטלגיה אני אומרת לו. ואז הוא שואל: "תגידי, כשאת רואה את כל הבתים של היהודים וגם, בוודאי, את הבית שלך, מאוכלס באנשים זרים, את

לא מקבלת צביטות בלב, זה לא כואב לך?" וצוחק. לא, אני אומרת לו, זה בכלל לא כואב לי. יש לנו ארץ יפהפייה ודירות הרבה יותר טובות ויפות ממה שהיו לנו פה – ובעיקר, יש לנו מולדת משלנו ואנו מאושרים. הרכבת מגיעה, אנו עולים. נסענו עוד הרבה פעמים לטיפולים לווטרה דורנה. את גורה הומורה לא רציתי יותר לראות.

מיצי דרוקמן (רול) – חיפה

★

פרומוסול היפה

פרומוסול הוא כפר ציורי קטן השוכן בוואדי שבין הרי הקרפטים לא רחוק מן העיר גורה הומורה. מן ההרים יורדים מפלי מים אשר מתנקזים לנחלים: פרומוסול וְדִיאָה, הנשפכים לנהר מוֹלדוֹבִיצָה.

הכפרים השכנים הם וַמָה, דרַגוֹשָה, דֵיאָה. הקרפטים באזור זה אינם גבוהים במיוחד, אלה הרים יפי נוף ופסגותיהם מגיעות לאלפיים מטר בערך.

פרומוסול שוכן בגיא בגובה שש מאות מטר בערך. ההרים מכוסים יערות עצי מחט בעלי עלווה במשך כל השנה. בין יער ליער מפרידים שטחים נרחבים של אחו, מקומות בהם רועים עדרי צאן.

האוכלוסייה מורכבת בעיקרה מאיכרים רומנים. כל אחד היה בעל בית כפרי, בוסתן פרי, גני ירק, שדות פלחה בהם גידלו מספוא לבהמות, חמניות, שעורה, חיטה, פִּשתן וקנבס. הנחלים שרצו פורלים לרוב, אותם דגים שניתן לשלוף אותם בידיים מתחת לאבני הנחל – בנוסף עובדים הגברים גם ביער – בחטיבת עצים והעברתם למנסרה, עבודות במנסרה, סבלות בטחנת קמח. המנסרה מונעת על־ידי טורבינת מים וקיטור.

החשמל חובר לכפר רק בסוף שנות השלושים וזה התאפשר על־ידי יזמת כמה משפחות יהודיות אשר רצו חשמל בבתיהן. ליד כל בית הייתה באר קטנה שחפרו בעלי הבית. מעל לבאר סוכת עץ יפה. את המים מוציאים בדלי אשר מחובר בחבל. את החבל מלפפים מסביב לגליל וזה מונע על־ידי גלגל גדול שהאדם החפץ במים מסובב אותו.

השירותים בחוץ: בור סופג ומעליו סוכה קטנה.

בכפר היה בית־ספר עממי, שאִפְשר לילדים ללמוד עד גיל ארבע עשרה, אך הם נשרו ממנו בדרך־כלל בגיל שתים עשרה והצטרפו להוריהם לעבודה. בכפר היה גם "חדר" קטן עבור ילדים יהודים, ממומן על־ידי הוריהם. למדו שם לקרוא עברית ולהתפלל. בכפר חיו כשמונה משפחות גרמניות, שווּבים אשר עברו לגרמניה ב־1941.

בפרומוסול היו גם כארבעים משפחות יהודיות, כמה מהן בעלות אותו שם.

שמות משפחה יהודיים: שליין, מרקוביץ, שפורן, דרוקמן, וולוקוביץ, זנד, רול, כץ, גראף, ויזל, קפלן, לנדוור, נדל, זליגמן, קרומהולץ, אביש.

ראשוני היהודים הגיעו לפרומוסול כפי הנראה במאה התשע עשרה. המנסרה על שם דרוקמן את זנד הוקמה בשנת 1878. היהודים עסקו במסחר זעיר, חנויות מכולת־כלבו, אִטליזים קטנים, חנות סדקית וחומרי בנייה, סנדלר, חייט, תופרת, ספר. תעשייה – טחנת קמח והמנסרה ורופא מסור מאוד אשר שירת יחיד בשישה כפרים בסביבה, כמובן היה גם בית כנסת יפה.

היהודים גורשו מפרומוסול לגורה הומורה בשמחת תורה ב־1940, ולטרנסניסטריה בשמחת תורה ב־1941. יחד עם כל היהודים מבוקובינה, חזרו משם מעטים. לפרומוסול כמעט לא חזרו, אלא התפזרו בכל מיני מקומות ברומניה. רובם עלו לארץ ישראל.

דוקטור ריטה לנדאו (זנד) – רמת גן

★

היהודים האחרונים בגורה הומורה

"לך לבֶּקָה פיוֹל, היא יודעת הרבה על היהודים כאן, גם בעבר וגם בהווה." כך אמר לי ליביוּ מַקוּבֵי, שאצלו התארחתי באותו יום. בנו של עורך דין מוכר לוותיקי העיירה. ליביו מַקובֵי, פנסיונר וחובב מושבע של מסעות צילום (יש לו מעבדת צילום בביתו), איסוף תמונות, קלטות, ספרים מיוחדים בתחומי ההיסטוריה, האמנות והמסעות. ביתו דומה יותר למוזֵיאון מאשר לבית פרטי. הוא מראה לי עשרות שקופיות על תולדות העיר מראשיתה ועד ימינו. יומיים שהיתי ארוכות בביתו.

"הבית השלישי מצד שמאל אחרי הגשר הוא ביתה של בֶּקָה פיוֹל. לך אליה ותצא נשכר."

אחרי ארוחת צהריים שהוזמנתי לסעוד בביתו, אני שם לדרך פעמיי. ברחוב הראשי בצד שמאל "הפארק הגדול" שכבר אינו כל כך גדול, הכנסייה הרומנית, בית הכמורה, בית הספר מספר אחת שבו למדתי בילדותי, הכנסייה הגרמנית ואחר־כך קומפלקס חדש של חנויות במקום ההריסות שלאחר המלחמה. ממול, מימיני, שני בתים עוד מלפני המלחמה, בית ספר בן שלוש קומות, המוזיאון האתנוגרפי, משכן של בית המשפט לשעבר ושני קומפלקסים מסחריים. כאן זה לב לבו של המרכז, מכאן פונה דרך אחת ימינה לרחוב מנזר ההומורה ולידו רחוב אחד שמאלה הלא הוא רחוב היהודים אני מישיר דרכי אל הגשר. עובר גינה, מסעדה וקולנוע ואילו בצד שממול בניין העירייה ומתקני השוק. שלושה בתים מעבר לגשר בצד שמאל אני דופק על הדלת.

בחדר שאליו אני נכנס יושבות כמה נשים קשישות ומשוחחות. "אני מחפש את גב׳ בקה פיול," אמרתי ולעומתי פוסעת אישה מחייכת ועיניה נוצצות משמחה. אני מציג את עצמי ואז אורו פניה ועיניה מלאו שמחה. היא מכניסה אותי לדירתה הפרטית. החדר בסגנון ישן, מגובב דברים רבים, חדר המשמש כחדר שינה וגם חדר אורחים. החדר קטן אולם מבריק בניקיונו. מיד אני מרגיש

את עצמי נינוח, שליו ונזכר בקולות, בטעמים ובריחות מתקופת ילדותי. היא מגישה לי קפה תורכי, חם, מהביל וטעים מאוד. אנחנו משוחחים על ענייני משפחה, כי זאת לדעת, היא אינה רק סתם מכרה אלא בין החברות הטובות ביותר שהיו להוריי ז"ל.

"תראה," היא אומרת לי, "אין לי טענות, אני מתפרנסת איכשהו. פנסיה קטנה ודמי שכירות שמשלמות לי דיירותיי מספיקים למחייתי. היחסים ביני לבינן וביני לבין הרומנים בעיירה הוא לבבי ביותר. איש לא מציק לי. אולם הרגשת הבדידות לא נותנת לי מנוח. בעלי מת לפני כמה שנים, בני משפחתי נפטרו או עזבו. בדידות זאת מעיקה במיוחד בימי החגים בזוכרי את המוני היהודים העוברים ברחובות אל בית הכנסת או ממנו. עתה, דממו רחובות העיר ואפילו בליל 'כל־נדרי' לא יהיה לנו מניין להתפלל.

"ליהודים תמיד היו זכויות שוות כלשאר האוכלוסייה. היו להם משרות ממשלתיות. לא עסקו בפוליטיקה ולכן היחסים בינם לבין השלטונות ובינם לבין שכניהם היו טובים. כיום נשארו סך הכול שמונה עשר יהודים אשר בחלקם הצטרפו לכאן ממקומות אחרים. היהודים ברובם זקנים." וכך עוברת לה שעה של שיחה ואני נפרד ממנה לא לפני שאני מבטיח לה שאם אזדמן בשנים הקרובות למקום אבוא לבקרה.

אני עושה את דרכי חזרה, עובר את הגשר, השוק, פנייה שמאלה ואני ברחוב לניך הלא הוא רחוב היהודים. בתים נמוכי קומה, חצרות קטנות שבהן שוכנים כבוד "בתי הכבוד" (השירותים) כמו אז לפנים, לפני שנים. הנה הפֶּרק הקטן וממול במקום המגרש הריק שבו נודעו לי לראשונה שחסידות אינן מביאות ילדים לעולם וכו' וכו', נבנו בתי דירות בני כמה וכמה קומות. ביתו של דוקטור דרוקמן, מול בית הקהילה, שכבר אינו שייך לה והנה אחרי כמה צעדים בית הכנסת הגדול, מבנה המצוין בפשטותו ורק החלונות העטורים מגיני דוד מסגירים זהותו של הבית. במעלה הרחוב אני שואל היכן גר דון יוני, נשיא הקהילה. בית מספר ארבעים ושמונה. חלון פתוח, זוג ישישים יושבים ליד החלון ומשוחחים עם עובר ושב. אני פונה ושואל ומיד מאירים אליי פניהם של הזוג. הוא שואל אותי ביידיש מי אני ומה חפצי. מיד יוצא לחצר ומזמין אותי להיכנס לביתו. אני נכנס לאכסדרה המשמשת גם מטבח קיצי ולחדר שני. חפצים מגובבים כמנהג הימים, אבל אותה נינוחות ושלווה ועצב גם יחד משמשים בערבוביה. האיש מרפא שיניים, עטור זקנקן, לא גבוה במיוחד, מזמינני לאכול ארוחת ארבע. אני מעדיף לשוחח והוא מספר לי על קהילתו.

תעודות הקהילה אינן קיימות כלל. קרה המקרה וכמה בריונים פרצו למשרדי הקהילה והשמידו את התעודות. מאז 1974 הוא משמש כנשיא הקהילה. באותה שנה היו שבעים יהודים אולם כעת חיים כאן כחמישה עשר שישה עשר יהודים (בקה פיול, הזוג דוקטור דרוקמן, הוא עצמו ואישתו, גב' ברנפלד מזכירת הקהילה, גב' רפפורט אחות אישתו, העורך דין דוקטור שכטר, רופא השיניים דוקטור גרופר, ארתור דולינר, משפחת הופמן המונה שלוש נפשות, גב' פטטי, אימפגט וגב' וסילסקי). ארבעה אנשים נשואים נישואי תערובת עם נוצרים, אולם מתעקשים להשתייך לקהילה היהודית. דון יוני הקורא לעצמו ר' פנחס מוצאו מפראסין שעל־יד גורה הומורה. הוא היה חבר

טוב של ליצי שיבר ז"ל הלא הוא דוקטור שיבא המפורסם שעל שמו בית החולים תל השומר. "שמואל שיבר הביא מלמד לבנו ליצי ואני הצטרפתי ללימודים. לשנינו היה חבר בגורה הומורה והוא המהנדס שטינהורן. אני זוכר שבשבתות הלכנו ליצי ואני ברגל מפראסין לגורה הומורה כדי לפגוש את שטינהורן."

רב' פנחס למד רפואת שיניים אך לא לתואר דוקטור אלא לתואר מרפא שיניים וזאת מפני שלימודי רפואת שיניים היו חסומים בפני היהודים. בסיימו את לימודיו קיבל תעודה ושמו פורסם בעיתון הרשמי "מוניטורול אופיצ׳יאל". בזמן הגירוש לטרנסניסטריה נלקחה ממנו התעודה אולם לאחר שובו מטרנסניסטריה הוחזרה לו.

עם התבססות המשטר הקומוניסטי נערך חיפוש אצל מרפאי השיניים וכמות זהב עצומה הוחרמה וכמה אנשים נאסרו לתקופות שונות.

מלבד אי הנעימות הזו לא היו כל בעיות מצד השלטונות. גם השלטון הקודם וגם הנוכחי. כל יהודי עסק בעבודתו ולא התערב בפוליטיקה. "גם בעת המהפכה בדצמבר 1989 לא פחדתי כלל. הייתי מועסק כרופא שיניים בבית הספר וחזרתי הביתה בשעות הערב ללא כל חשש." כיוון שהערב קרב והולך ואני חייב ללכת לדרכי הסכמנו בינינו שנמשיך את שיחתנו למחרת.

ושוב אני בביתו של ר' פנחס. "אתה רוצה לאכול ביצה? אולי ריבה? אולי קפה?" אני מבקש קפה ולחם בריבה. אדון יוני מעמיס על שולחני צנצנות ריבה מכל הסוגים. אני: "אדון יוני לא כל כך הרבה." והוא בשלו: "אולי אתה רוצה בכל זאת ביצה? זה מה שאני יכול להציע לך." לאחר שסוף סוף מתיישבים לשתות ולאכול אנחנו ממשיכים את השיחה מאתמול. בעוד יומיים יום כיפור. ר' פנחס מספר לי שהוא משמש כחזן. כבעל קורא וגם מלמד קצת תורה. דבקותו בדת לא באה לו כתוצאה מהתמנותו לנשיא הקהילה אלא היא שורשית מאז ימי ילדותו בפראסין. "אבי היה מחסידי בויאן. בראש השנה היו עשרה אנשים (נשים וגברים). בבית הכנסת בכל זאת תקעתי בשופר והתפללתי את כל התפילות וכך אעשה גם ביום כיפור. צריך לשמור על הגחלת היהודית. אנחנו יודעים שאנחנו אחרוני היהודים." הוא אומר זאת בנחרצות אולם המבט מסגיר את העצב הנורא. "מה אפשר לעשות בגילנו? לאן ניטלטל? כמובן שבנפשנו אנו אתכם בארץ ישראל אך בגופנו אנו תקועים באדמה הזאת עד אשר נתאחד אתה.

"אשר לשמירת החיים אני קשור למוסדות הפדרציה היהודית בבוקרסט ובסוצ׳יאבה. מדי פעם אני מקבל טלפון לבוא לסוצ׳יאבה לקנות בשר כשר עבור הקהילה. לימים הנוראים האלה לא היה בשר והסתפקנו באכילת שימורים תוצרת ישראל שחולקו בעבר. לא מתים מרעב." יצאנו, הוא, אישתו ואני לטיול קצר לכיוון בית הכנסת. כמה דקות ואנו שם. בית הכנסת הגדול נעול והמפתחות אצל מזכירת הקהילה. בבית הכנסת הגדול כבר אין מתפללים וזאת מפני שיש לערוך בו שיפוצים רבים והוא – ר' פנחס – החליט לא לפנות בעניין זה לפדרציה.

אולם בחצר יש מבנה שהיה בית כנסת של בעלי המלאכה שכונה בשם ה"דראבֶּס שיל" ושם מתפללים. המפתח מוחזק בידי ר' פנחס. הוא פותח לי את

בית הכנסת ששימש בזמנו גם "חדר". החדר קטן מאוד. במה, ארון קודש ותנור חימום עומד מאחור. על הקיר טבלה ישנה בה רשומים מתפללי בית הכנסת מאז ימים ימימה.

יש אמנם עזרת נשים אך הנשים מעדיפות לשבת בחדר יחד עם הגברים, כמובן שבספסל אחורי. עצב וחמימות, תוגה ושלווה משמשים בערבוביה.

אנחנו יוצאים לחצר ור' פנחס מספר שלפני כמה שנים הוא עשה שיפוץ לגגות של שני בתי הכנסת. במקום לבני העץ (דרַניצֶס) כוסו הגגות בפח.

זהו תהליך סטיכי הכרחי וחיוני אולם קשה להיפרד מן המקום מבלי להרגיש הרגשה של עצב ומועקה. שני מפתחות בידי שני אנשים, כל אחד מחזיק בחוזקה במפתחו. אני את המפתחות לא ביקשתי. הם אף לא הוצעו לי.

אני, שנולדתי כאן, איני שייך לכאן. אני הזר בתוכם.

המפתחות שמורים אתם. המפתחות ייטמנו שם יחד אתם באדמתם.

שרגא ישורון

החינוך בגורה הומורה

החדר

אם ממרחקים תקלוטנה אוזניך קולות רכים וענוגים, חוזרים ומשננים אחר קול בעל צלילים בוגרים.

אם תשמענה אוזניך קולות המולה, קולות צחוק משובה ואף גערה. ואם תיטיב לְהסכית גם לקול חבטה ומכה ואף לקול שמחה וצהלה, דע לך ה"הלך" כי אל ה"חדר" נקלעת, אל בית היוצר לנפש האומה הגעת. ה"חדר" – התחנה הראשונה של ילד יהודי בדרכו החינוכית רבת או מעוטת השנים. לא תתואר משפחה שאינה שולחת את בנה אל ה"חדר". לא יעלה על הדעת קיום נער יהודי שאינו יודע "עברי", קריאה בסידור והתמצאות בו ובמסתרי מחזור הימים הנוראים. ילדים עשירים ועניים למדו בו. עשירים שילמו בעצמם ואילו ילדי הנצרכים, הקהילה שילמה עבורם.

מי אינו זוכר את הלימודים ב"חדר". את מעשי המשובה שעשו אחרים וגם הוא לא טמן ידו בצלחת, מי אינו זוכר את טעם הקנצ'ק (המגלב) ואף את השבחים שהעתיר עליו הרבי בשעת רצון.

ש.י.

כבר מגיל ארבע התחיל הילד היהודי ללמוד ב"חדר". בימות החמה כמו בימי הגשמים והכפור. בימות החמה היו הילדים הולכים בגפם, אולם בימות הגשמים, הבוץ, השלגים והכפור, היו נישאים בזרועותיו ועל כתפיו של הבלפר (ריש דוכנא) שהיה מביאם בבוקר אל החדר ובסיום יום לימודם היה מחזירם לביתם. לבלפר אף הייתה שמורה זכות היוצרים של דגלי שמחת תורה, סביבוני חנוכה ורעשני פורים. תמורת כל הטרחה הזאת היה הבלפר מקבל דמי ראש חודש, דמי חנוכה, דמי פורים וכן ארוחות יומיות על שולחנם של הורי חניכיו. מדי שבוע היה מחליף את מקום סעודתו, לעתים אף מדי יום ביומו. האמהות היו משתדלות להשביע את רעבונו ולהטעים את מאכליו בארוחות טעימות ומשביעות.

החדרים היו מדורגים למתחילים בקריאת העברי... לאחר מכן תרגום פרשת השבוע לשפת היידיש. מדי שבוע היו לומדים את פרשת השבוע (הסדרה) ובשבת היה ראש המשפחה מאזין למשנתם של בניו. לאחר מכן הגיע זמן לימוד הרש"י... את החומר הזה היו מלמדים "מלמדי הדרדקים". כל ילד יהודי ואף ילדות למדו זאת במשך כארבע־חמש שנים. הורים בעלי אמצעים שילמו שכר לימוד כשלושה־ארבעה גולדן (זהובים) ל"זמן" (מחצית השנה). עבור ילדים יתומים או שהוריהם עניים היה קיים "תלמוד תורה" ששכן בבית הכנסת. המלמד היה

מקבל שכרו ממוסד הקהילה היהודית או ממגבית שנוסדה במיוחד לצורך זה.

ב־1920 תרם משולם שרפשטיין את ביתו ל"תלמוד תורה". "תלמוד תורה" זה היה קיים משנת 1920 ועד לגירוש לטרנסניסטריה באוקטובר 1941. בעת פתיחתו למדו בו כמאה וחמישים תלמידים בכל רמות הלימוד ולימדו בו חמישה מלמדים בראשות המלמד פנחס הובר.

זמן קצר לאחר פתיחתו הוברר שהלימוד ההמוני אינו לטעמם של הורי התלמידים ועל כן עברו הרבה תלמידים ללמוד אצל מלמדים פרטיים. ב־1923 למדו ב"תלמוד תורה" זה כעשרים ושמונה תלמידים אצל המלמד פנחס הובר. לאחר השואה נוסד "תלמוד תורה" בין כותלי בית הכנסת הגדול ובו כעשרים תלמידים. גם הפעם המלמד היה פנחס הובר.

שלב גבוה יותר בחינוך הנער היהודי היה לימוד נביאים, כתובים, משנה ותלמוד. לימוד זה לא היה מוגבל בזמן, הכול לפי הרצון והאמצעים של התלמיד והוריו. אחי הבכור, שמואל הרש, למד כל חייו שהסתיימו בגיל עשרים וחמש. הורים שהיו אדוקים במיוחד והיו בעלי מעמד כלכלי איתן שלחו את בניהם לישיבות מפורסמות כמו ישיבות פרסבורג, ניקולסבורג ולובלין.

בין המורים ליהדות היה מלמד הדרדקים ר' מאיר מלמד, ששמו היה ליימזידר. וכן מלמד הגמרא ר' שלמה בויטלר. החדר שלו נמצא בבית הקיצוני בצד שמאל של רח' היהודים ולאחר מכן בבית הכנסת של בעלי המלאכה.

כמו כן יש להזכיר את ר' וולף גרשון לנגר, את אברהם דוד רוטקופף (הג'ינג'י), חיים פישל הלמן, שניהל גם את בית המרחץ הישן עד 1908, את ר' שמואל מרדכי ברנדיס, את יצחק רוזנבאום ואת דוד בראון.

שלמה וינינגר

ה"חדר" שבו למדתי שכן בבית הכנסת הגדול. המלמד שלי היה פדר (FEDER). המלמד השני היה שרייבר. הוא לימד בחדר של בית הכנסת הקטן שהיה סמוך לבית הכנסת הגדול. שרייבר היה מרביץ לתלמידים בקנצ'ק. פדר היה מסתפק בקללות בהונגרית. חוויה מיוחדת הייתה לחזור בערבי החורף החשוכים מצוידים בפנס נפט (לנטרן) שנרכש בחנות של אוסטפלד (OSTFELD).

אברהם שוויצר– פתח תקווה

אנחנו היינו שבעה ילדים בבית. כשהייתי בן שלוש הביא אבא בחור ישיבה מסיגט, אברהם פייגן שמו, כדי שילמד אותנו. ה"חדר" שכן אצלנו בבית ובו למדנו שלושה אחים ועוד שלושה בנים של האופה קרונפלד. אבי לא הסכים לשלחנו לגימנסיה מפני שהיו צריכים לכתוב בשבת. במקום זאת נשלחתי ללמוד בישיבת ויז'ניץ.

למדתי שם רק שלושה "זמנים" סמסטרים. פרשתי מן הישיבה מפני שהייתי שואל שאלות שלא קיבלתי עליהן מענה. כל יום היינו לומדים דף גמרא. לא הרבי היה מלמד אלא הדיין. רק בשבתות אחר הצהריים היה הרבי אומר דברי תורה. זכורני שכשהייתי בא הביתה לשבתות היה אבי לוקחני לר' משה'לה באב"ד שיבחן אותי. לאחר דף גמרא קצרה רוחי ונפשי יצאה להשתתף עם

חבריי במשחק הכדורגל שהיה נערך בחוץ. הרב באב"ד הבין לנפשי והשפיע על אבי להניח לי.

ישראל לקר – קריית מוצקין

למדתי ב"חדר" של המלמד שרייבר שהיה בבית כנסת של בעלי המלאכה. זכור לי שפעם עברה תהלוכה של חג הטבילה BOBOTEAZA (הנוצרים עשו אז צלב מקרח באמצע העיר) ואני יצאתי מהחדר יחד עם זליג ורטר וכמעט כל מי שהיה ב"חדר" הצטרף אלינו לתהלוכה ויחד עם הגויים צעקנו KIRALAISA. התוצאה הייתה שהרב התלונן אצל ההורים ואנו נענשנו על מעשנו.

אצל המלמד פרוכטר מטרנסילבניה למדתי זמן אחד (כלומר מחצית השנה). ה"חדר" היה אצל משפחת לקר. מר לקר היה סוחר בסירי חימר ודגים (דגים מעושנים – דגים קטנים בצנצנת RUSEL ועוד), והוא רצה שה"חדר" יהיה בביתו כדי שבנו טוקל ילמד. בגלל זה המלמד קיבל חדר לגור בו בבית משפחת לקר. בכל יום אחרי הצהריים, היה מר לקר מביא לנו לאכול לחם טרי ודגים מסוגים שונים, רק שבנו ילמד – אך בסופו של דבר טוקל היה "מתפרפר" ובורח ואילו המלמד שתק כדי שלא יפסיד את מקום המגורים והפרנסה.

בתקופה מסוימת היה החדר שבו למדתי בוויז'ניצר קלאוס והמלמד היה ליזר ויסברוד ז"ל, הבן של השוחט ברוך־לייב ויסברוד. בחדר זה למדתי עם צבי וגנר.

ובכן, הרבי (אנחנו היינו פונים אל המלמד בשם רבי) סיפר לי שפעם כשהתחיל הגיוס בצבא האוסטרי (במלחמת העולם הראשונה), היה צריך להתגייס, וזה היה ברור לכל חסיד שבלי האדמו"ר מוויז'ניץ לא מתקיים שום דבר, ולכן נסע אבא שלו לוויז'ניץ לאדמו"ר ישראל הגר ז"ל לבקש לשחרר את בנו מהצבא (מהמלחמה).

הרבי אמר לברוך־לייב ויסברוד: "תגיד לבנך ברגע שיבוא לבדיקה רפואית שיגיד 'יניחני במעגלי צדק'." עד אחרי כל הבדיקות הוא התנהג כמצוות הרבי ושוחרר לגמרי מהצבא.

אליעזר ויסברוד נפטר בשיבה טובה בבית האבות של מוסדות ויז'ניץ שבבני־ברק (שם הוא חי בהוראת הרבי חיים הגר ז"ל).

חיים שובל (הרי שנרך) – ראשון לציון

כשהיינו קטנים מאוד למדנו בחדר של שלמה מלמד. החדר שלו שכן בחצר של בית הכנסת הגדול. שלמה מלמד היה יהודי זקן שחי יחד עם בתו הרווקה, שדאגה לכל מחסורו. כאשר ר' שלמה היה מנמנם, נפרש זקנו על פני השולחן. מה עשינו אנו הזאטוטים? היינו לוקחים קרטון ומצמידים באמצעות נעצים את הזקן לשולחן. כאשר הרבי התעורר היה מושך בחוזקה ואז הרבה משערות זקנו נשארו דבוקות אל השולחן. אירע שבתו הייתה נכנסת וקולטת במבט חד את המתרחש ומיד פורצת בקול זעקה: "שודדים! גזלנים! אתם רוצחים את אבא!"

בתו הייתה מנסה להחטיף לנו מכות אולם היינו בורחים מפניה אל החצר. היא הייתה רודפת אחרינו וכיוון שהיינו זריזים ממנה שיחקנו אתה תופסת עד

ר' מאיר מלמד – בחור כארזים

מאיר ליימזידר הלא הוא ר' מאיר מלמד נולד ב־1827 ברוסיה, שירת כקאנטוניסט בצבא הרוסי במשך 24 שנים. לאחר שחרורו הגיע לפולין הרוסית, נהיה מלמד ונסע לימים הנוראים לסדגורה לשהות במחיצת הרבי ר' ישראל מרוזין. חסידים מגורה הומורה שנקלעו למקום הביאו אותו לגורה הומורה. שיטות ההוראה שלו (התאימו מאוד לתלמידים העושים צעדיהם הראשונים בלימוד התורה), פירושיו לפסוקים הסתומים היו מלאי טעם ויופי. ר' מאיר היה אדם חסון בעל עיניים מביעות טוב לב, ידיים רחבות מלאות און. לנגד עינינו המשתאות היה נועץ בכף ידו מסמר בשולחן מבלי להזדקק לפטיש. לראשו חבש קסקט רוסי ומתחתיו כיפת משי שחורה. חולצתו הייתה פתוחה בין בחורף ובין בקיץ ובעדה בצבץ חזהו השעיר. הציציות של הטלית הקטנה שלו הוחלפו פעמיים בשנה על־ידי תלמיד אהוד עליו במיוחד ואילו מגפיו המשופשפים שומנו מדי ערב שבת בשומן דגים. ה"פִּיקָה" (המקטרת) הגדושה בטבק זזה רק לעתים רחוקות מפיו.

בשבת ובימי חג חבש שטריימל, קפטן (חלוק) שחור ומבעד לכיסיו האלכסוניים בצבצה מטפחת אדומה גדולה.

קופסת הטבק להרחה (טבקה) הייתה גדושה והוצעה להרחה לכל אדם כשהוא מסביר פנים לכל אחד ואחד. רוב ילדי רחוב היהודים היו תלמידיו, בשבתות אחר הצהריים היה אוסף אותנו אליו ומספר לנו על עלילותיו כקנטוניסט בצבא הרוסי. הוא נפטר בשנת 1907 בגיל שמונים והשאיר אחריו משפחה שחיה בעוני ובדוחק.

שלמה וינינגר

שהייתה צונחת חסרת אונים.

ר' שלמה היה מלמד דרדקים א"ב (עברי). משם עברנו ללמוד אצל "ינקל בלפר". החדר היה בבית של הוטמן במקום שנקרא "שוק התבואות" (PIATA DE CEREALE). לינקל בלפר הייתה אישה בשם גולדה וכאשר ילד היה מרגיז את הרבי גולדה הייתה מלבישה לילד מגבעת גדולה ומכריחה אותו לכרוע על גב קלחי תירס.

מספרים על רבי זה שפעם אחת באה אישה להתלונן שבנה, שנמנה עם תלמידיו של ר' ינקל, אינו יודע לענות אף לא על שאלה אחת מן החומר שנלמד. אז הרבי אמר: "אז מה את רוצה? שאשים ראשי עליו?" אז האישה ענתה: "חס וחלילה! אינני רוצה זאת כי ראשך יותר מדי זקן בשביל ילדי"... כאשר היינו נערים גדולים יותר למדנו ב"שיברשה שיל" (בית הכנסת ע"ש שיבר) שם לימדו "מלמדים" שבאו מטרניסלבניה, מן העיירות בורשה והווישבס (שתי עיירות סמוכות וישב העליונה ווישב התחתונה (VISEV DE SUS/VISEV DE JOS). מלמד כזה היה מקבל כעשרים עד עשרים וחמישה ילדים ל"זמן שלם". "זמן" היה התקופה מפסח עד לראש השנה.

כל הורה היה משלם שכר חודשי כפי שהוסכם בינו למלמד. מלמד כזה היה עני מאוד ואת רוב שכרו היה צריך לשלוח לבני ביתו. הוא חי ערירי וחייו היו חיי סבל.

ארוחת הצהריים שלו הייתה מורכבת מכיכר לחם, בצל, קמצוץ שמן וספל קפה. כאשר בעל בית, שהיה ידוע כמקפיד על הכשרות למהדרין היה מזמינו לסעודת השבת, היה דבר זה מסב למלמד שמחה גדולה. זו הפעם היחידה שיכול היה לאכול לשובע. מלמד כזה היה ישן בין כותלי בית הכנסת. ברשותו הייתה מיטה מתקפלת ומזרן, בערב היה פותחה ובבוקר מקפלה.

זכורני שני אחים שהגיעו מהווישבס. הם היו צעירים לימים ופיאות קישטו את פניהם ולבושם כבחורי ישיבה. אחד מהם נקרא אברהם פוגל והשני איני זוכר את שמו. אברהם נהיה מלמד והשני הוציא את פרנסתו מחלוקת לחם במאפיית קרוננפלד. לימים חזר מחלק הלחם לעיירתו, נשא אישה וחי את חייו כיהודי אדוק עטור זקן ופיאות ואילו המלמד נשאר תושב גורה הומורה אולם יצא לתרבות רעה, הוריד את הזקן והפיאות והתקרב לשמאל הציוני. אברהם זה בהיותו מלמד שלנו אף לימד אותנו לשיר שירים ביידיש ובעברית ובעיקר שירים חסידיים.

מפי משה פרמינגר – חדרה

באחד הימים, ואני חוזר מלימודיי בבית הספר הנוצרי שבעיר, התבשרתי כי לאחר ארוחת הצהריים עתיד אני ללכת ולהכיר את ה"חדר" שבו אלמד. וזאת יש לדעת: שני חדרים היו בגורה הומורה באותם הימים (הימים שלאחר השואה), האחד בראשותו של מלמד קטן מידות ושמו פנחס הובר (פינצ'יק) והשני בהנהלתו של אקסלרד, יהודי תמהוני שהיה מסובב את מקל הליכתו בקצב ההליכה. באופן טריטוריאלי השתייכתי למחנה פינצ'יק, וכך מצאתי את עצמי באותו יום ב"חדר".

כיתת הלימוד שכנה באחד מחדריו של בית הכנסת הגדול ברחוב היהודי. זה היה חדר ארוך וצר שאפלולית שררה בו. שולחן גדול וארוך עמד במרכז החדר וספסלים משני צדדיו. אנו הדרדקים ישובים ושומעים את הוראותיו של "פינצ'יק" – קולו רועם ומתרה וזקנו הלבן מתנופף בקצב דיבורו. "וידבר ה' אל משה לאמור," פינצ'יק מקריא ואנו חוזרים אחריו, ואוי לו למי שיצחק או שיוציא הגה מפיו, או אז מקלו הארוך ישיגו וצליפותיו יורגשו מיד. פינצ'יק אהב מוסיקה והשמועה אמרה שהוא עוסק בבניית כינורות.

בהתקרב החגים היינו מצווים לשנן ולזכור בעל פה קטעי תפילה ממחזור התפילות.

אחד מנכבדי הקהילה היה עורך מדי פעם "בחינות" וגם הרב משה באב"ד היה בוחן לפעמים.

בקשר לכך אזכיר שגם סבי ז' לנצט היה עוסק בהרבצת תורה לבנים ולבנות. אולם אותי העדיפו לשלוח לחדר של פינצ'יק.

אלימלך (מרטין) דוננפלד – ראשון לציון

בדרך כלל התחלנו ללמוד אצל מלמד דרדקים שלימד אותנו לקרוא קמץ אַלֶף אָ. וכשידענו כבר לקרוא היטב התחלנו ללמוד חומש. התחלת לימוד חומש הייתה אירוע חשוב בחיי הילד. בזיכרוני נשארה חרותה עד היום תמונה מן החגיגה שעשו לי ביום בו התחלתי ללמוד חומש. היה זה יום חורף, בחוץ ירד שלג והיה קר. בחדר הגדול בבית שלנו מכונסים אבא ואימא, האחים שלי והרבה דודים ודודות וכמובן הרבי – המלמד שלי, ר' פייביש גולדהירש. הייתי אז כבן חמש והנה אני עומד על כיסא בחדר החם ואומר דרשה: היום התחלתי ללמוד חומש. איזה חומש? חומש ויקרא. ולמה חומש ויקרא, הֲרי השבוע קוראים בתורה פרשת ויגש? התחלתי ללמוד ויקרא כי בפרשת ויקרא מדובר על הקרבנות והקרבנות קדושים וילד יהודי המתחיל ללמוד תורה אף הוא קדוש ולכן התחלתי בוויקרא.

אחרי החגיגה חזרתי לחדר ויחד עם כל הילדים למדתי בכל שבוע את פרשת השבוע או יותר נכון – פסוקים אחדים מהתחלת הפרשה. כעבור זמן התחלנו ללמוד רש"י. אך קודם היה עלינו ללמוד את כתב רש"י כי כידוע מודפס פירוש רש"י באותיות שונות במקצת מהאותיות העבריות הרגילות. ומאז שנפתח בפנינו פירוש רש"י היה אצלנו המושג "חומש עם רש"י" ליחידה אחת שאינה ניתנת להפרדה כמעט.

פרשת "חיי שרה" מזכירה לי את התחלת החורף בגורה הומורה. בפרשה זו היינו מתחילים ללמוד בחדר גם בשעות הערב. לפני הצהריים היינו צריכים ללכת לבית הספר הכללי, הרומני, ורק בשעות הצהריים הגענו לחדר. ובימים הקצרים של החורף לא הספיקו שעות אחר הצהריים לדברים שהיינו אמורים ללמוד ולכן התחלנו ללמוד גם בשעות הערב. דודי ר' לייב טאובר ז"ל שהיה גר בכפר אוסטרה שאחרי סטולפיקני סיפר לי שגם בילדותו היו מתחילים ללמוד בחדר בלילה, בשבוע שבו למדו פרשת "חיי שרה" ולילדי החדר בזמנו היה חרוז בעניין זה: "שרה בטרינה (BATRANA) זייגער אכט, הויבט מען אן צו גיין ביינאכט". ("שרה הזקנה, בשמונה השעה, מתחילים לצעוד אל תוך הלילה"). החזרה הביתה בלילה מהחדר הייתה חוויה מיוחדת במינה. אני למדתי בחדר של ר' אליעזר ויסברוד שהיה בוויז'ניצר קלויז. הרחוב מהוויז'ניצר קלויז לקלוסטר הומורה שטרסה, היה חשוך לחלוטין והיינו הולכים הביתה עם נרות דולקים ביד. היינו מביאים מהבית חתיכות נר ומדליקים אותן וכך הולכים. למעשה הנרות האלה לא האירו לנו את הדרך אלא רק סנוורו אותנו כי אנחנו הסתכלנו כל הזמן על הלהבה אשר הרוח ניסתה לכבותה. את הדרך שבה הלכנו לא כל כך ראינו, אבל ברוך השם הגענו הביתה בריאים ושלמים.

צבי וגנר – רמת גן

אלה תולדות נח – דאס איז די געשעניש פאן נֹח. נֹח איש צדיק – נֹח איז געוועזן צדיק. וכך הלאה וכך הלאה. הימים ימי סתיו שלאחר החגים. בחוץ כבר נושבות רוחות קרות. עוד מעט קט יירד השלג הראשון, השעה שעת ערב מוקדמת. סביב השולחן על ספסלי עץ יושבים אנו זאטוטים בני עֶשרֶה. בראש השולחן יושב הרבי, ר' חיים אקסלרד. על השולחן הפשוט דולקת מנורת נפט המאירה בקושי את החדר.

פתאום נפתחת הדלת כבסערה. נכנס מיקו בר (שמואל בר) ועוד מישהו. לא שלום, לא ערב טוב, אלא פותח בשיר ומרקד כשפנס מתנדנד בידיו. תמיד אותו השיר: "דער רב' איז געפארן קיין פארטטור איי איי איי אונד האט געבראכט א קאץ מיט האר". סתם שיר טיפשי שחשיבותו לא בתוכנו אלא ברמזים הגסים שבו. הרבי והתלמידים כבר מורגלים במנהגו זה של מיקו ועל כן ממשיכים בתלמודם כאילו לא אירע דבר. רק הרבנית (הרבצן) אדומת השיער גוערת במיקו ושתי טענות בפיה: א) ילד מחונך דופק קודם על הדלת ורק לאחר שעונים לו הוא רשאי להיכנס. ב) איפה השכר השבועי של המלמד?

אצל הרבי אקסלרד לא כולם מדברים ביחד. אחד אחד קורא קטע מן הפרשה יחד עם פירוש רש"י. שאר התלמידים היו מאזינים או חולמים בהקיץ. מכות הקנצ'ק נדירות מאוד, כי זאת לדעת, ר' חיים אקסלרד אינו סתם מלמד אלא נחשב לתלמיד חכם. הוא שולט בלימודי היהדות ומלבד זאת יודע על בוריין את השפות: לטינית, יוונית, עברית, גרמנית, צרפתית ויידיש. שולט הוא לא רק בדיבור בשפות אלא גם ברזי הדקדוק שלהן.

אני זוכר שלמדתי אצלו גם עברית מודרנית, דיבור, קרוא וכתוב. יחס הכבוד שהוא זוכה לו גם מורגש באווירה הטובה בחדר. אולם אירעו מקרים שעלינו לו על העצבים. לפני הימים הנוראים היינו לומדים התמצאות במחזור התפילות של ראש השנה ויום הכיפורים. ריח משונה נדף מן התבשילים שהרבצן בישלה במטבח הסמוך. הריח הביא להתפרצות צחוקים אצל תלמיד או שניים. תוך שניות נדבקו כולם בצחוק. הרבי שלא הבין "מה שמחה זו עושה" כעסו גבר עליו וככל שכעסו גבר עליו התעצם הצחוק כפל כפליים וככל שהצחוק גבר כך התעצם כעסו עד שהרבי יצא מן הכלים והתחיל לחלק ביד נדיבה ממתנת שוטו. הדבר לא עשה שום רושם והצחוק עלה על גדותיו. הגדיל לעשות במלאכת הצחוק דוב (ברטי) טוכמן, בהיותו יושב סמוך לרבי הוא זכה למספר המכות הרב ביותר. המכות כלל לא הכאיבו לו מפני שלבש מכנסי עור. הזמן עשה את שלו וסוף סוף נרגענו והכול חזר על מקומו בשלום.

בשעות הערב הייתי חוזר הביתה מן החדר כשהפנס (לנטרן) מאיר את דרכי בחשכה. והנה בסמוך לפרק הקטן בכניסה לרחוב היהודים, אני מרגיש מכה הגונה בגב. אני מסתובב ולא רואה איש. הבנתי שלא שד עולל לי את הדבר, אלא איזה שיגץ (ילד גוי) מצא הזדמנות לפרוק שנאתו כלפי היהודים. קצת נבהלתי, אולם פגשתי את שכננו, החייט ביכלר, ובלווייתו שמתי את דרכי לביתי שהיה ברחוב מנסטיראה הומורולוי.

בקיץ, בשבתות אחר הצהריים מלאה העיר מטיילים. פעם פגשנו את הרבי בא לקראתנו ומניף את מקלו בתנופה משונה. אבי, אמי ואנוכי בירכנו אותו ב"א גוטן שבת" (שבת טובה). הוא השיב לברכה, אבל אליי פנה קצת בכעס ואמר: "אומרים שבת שלום!" וזאת לזכור שלמדתי אצלו גם עברית מודרנית.

פעם אחת הוזמנו אבי ואני אל הרבי בשבת אחר הצהריים כדי שאבי ישמע את התכשיט שלו מפרש את פרשת השבוע והרש"י. הרבי רצה להראות לאבי שהוא אינו מוציא את כספו לריק. הפרשה הייתה "ויחי" ורש"י הביא שם פסוק מספר שמואל. "אויבי תתה לי עורף". אני הייתי צריך לזכור בעל פה את דברי רש"י. הבעיה לא הייתה קשה במיוחד, כי "אוי וי תתה" זה כמו ביידיש "אוי

ואבוי אבא". הבעיה הייתה עם הסיום "לי עורף", אבל עברתי את המבחן בהצלחה. אני זוכר שלא אני ולא אבי הבנו את פירושו של הפסוק וגם הרבי כמדומני ידע שאנו לא מבינים אבל כל אחד היה מרוצה. אבי נהנה מבנו הגאון, הרבי נהנה מן היוקרה והתלמיד נהנה שעמד במבחן ויכול לצאת לשחק עם חבריו.

כל פרשה בתורה ועונת השנה שלה והאווירה שהיא מעוררת: הנה נֹח בונה את תיבתו בלילות הסתיו בחדר של ר' חיים אקסלרד. הנה יוסף העולה לגדולה מתנקם באחיו ואחר־כך מתוודה אליהם בשעות אחר הצהריים של חורף מושלג.

ועוד כהנה וכהנה, כל פרשה ועונתה כל פרשה והאווירה שהיא משרה. אווירה של נועם, אווירה של חום נפשי, אווירה של בית.

שרגא ישורון – חיפה

חיים אקסלרד

חיים אקסלרד היה אחיה הבכור של אמי רוזה פרייז. סבי לייבוש אקסלרד קיבל את התואר רב בגיל שש עשרה. הוא עסק בלימוד התורה ואישתו עסקה במסחר.

חיים אקסלרד, דודי, עסק לפני המלחמה בהוראת התורה, היו לו תלמידים רבים. הוא היה איש חכם מאוד. אישתו אסתר הייתה תמיד לימינו מוכנה להגיש לו עזרה. בנם היחיד, שרוליו, ביקר בצ'רנוביץ אצל דודתו אחות אמו. בעת הזאת נלקח יחד עם אנשי צ'רנוביץ לטרנסניסטריה.

על־יד נהר הבוג נורה בידי חייל גרמני. חיים אקסלרד ורעייתו חיו כל הזמן בתקווה שבנם נשאר בחיים. לאחר המלחמה שבו לגורה הומורה וחיים המשיך בעיסוקו בהוראת התורה לתלמידיו הרבים.

הם עלו לישראל וחיו בבית האבות בנתניה. לאחר מותה של אסתר היה חיים אקסלרד לגבר מדוכדך וחסר אונים. זמן קצר לאחר מותה נדרס על־ידי מכונית והובא לקבורה על־יד רעייתו בבית הקברות ברעננה.

תנצב"ה.

צילי פרייז (אקסלרד) – גבעתיים

המלמד שלי היה ר' חיים אקסלרד. הוא לימד אותנו בביתו. ביתו שכן בחצר חנות הספרים של משפחת ברנדמן. באותה חצר היה גם בית חרושת לקדרות של משפחת לקר. אתי למדו: גדעון המר, הלצר משה, ויזל אברהם, מקס פישר, ז'קי יורגראו, בורשי דרמר, דוד הזנפרץ ועוד.

כדי להשליט משמעת היה ר' אקסלרד נעזר באישתו הג'ינג'ית. בהפסקות הייתה מטילה עלינו לבצע כל מיני מלאכות בית כגון טחינת קפה, חיתוך עצים להסקה וכו'. בהפסקות היינו גם יוצאים לשחק כל מיני משחקים כמו כדורגל, תופסת ו"צור זופה די קנעדל זינד הייס" (למרק, הכופתאות חמות) וכו'.

היינו מבלים גם בבית חרושת לקדרות של משפחת לקר. כך עברו כמה שנים בהן למדנו תורה, פוסיק (נ"ך) וגמרא. כשהגענו לגיל בר־מצווה היה הרבי מכין

אותנו לבחינה בגמרא לפני רב העיר.

זמן קצר אחרי שנבחנתי בהצלחה לפני רב העיר, גורשנו לטרנסניסטריה ובכך תמה השכלתי היהודית.

פולדי בלום – קריית אתא

פנחס הובר

נולדתי בעיירה גורה הומורה. אבי ז"ל היה חסיד סדיגורה. התפלל בסדיגרר קלאוס שהיה מלא חסידים שלבשו שטריימלך באווירה טובה מאוד ונעימה.

הוא גם היה שלוח ציבור, היה לו קול נעים ויפה. בתור ילד אהבתי לשמוע תפילתו.

אבי היה איש צנוע וטוב לב כמו כן גם אמי ז"ל הייתה צדקנית. אבי זצ"ל עסק בעבודה של תלמוד תורה בבניין שעמד יחיד וגינה לו מסביב. רוב הילדים היו מבתים עניים.

הוא לימד אותם א־ב תפילה, חומש ורש"י.

המשכורת הייתה מצומצמת ולכן היה מוכרח לתת שיעורים פרטיים במוסיקה ובשפה הגרמנית.

הילדים אהבו במיוחד לשמוע מאבי זצ"ל בקיץ פרקי אבות שלימד אותם. הוריי היו צנועים ומלאי אמונה.

כל השבוע עמלו קשה אבל בשבת היה בבית כל טוב. אפילו אורח עני הביא לנו אבא. קרה פעם שאימא ז"ל נתנה חלק ממאכלי השבת שהכינה לשכנה ענייה. היה לנו גם משק עם עופות.

השבתות אצלנו היו עליזות מאוד ושמחות. שרנו זמירות ושירי ארץ ישראל עד חצות. אבי ז"ל רצה מאוד להגיע ארצה עוד לפני שיצאנו למחנות טרנסניסטריה שם הסבל היה בלתי נסבל וקשה. יצאנו בנס והוריי באו ארצה ונפטרו. שתהיה נשמתם בגן עדן.

חיים הובר חיפה

מלבד החדרים השונים היה בגורה הומורה גם בית ספר "בית יעקב" ועל כך כותב שלמה וינינגר ז"ל.

בית ספר "בית יעקב" נוסד ב־1930 ביזמתם של מיכאל וגנר, נטע לוין, יעקב אפטר וליבוביץ.

המורות שלימדו שם היו: גרוניה אהרונובסקי מליטה, יוהנה רוס מפרנקפורט, מרים שטרן ושרה שרייבר מסירט, גב' ברלינגר מגרמניה. הופעלו ארבעה קורסים ובהם למדו כחמישים בנות בגיל שש עד שש עשרה. הבנות היו מגורה הומורה והסביבה. בנות שבאו מחוץ לעיר גרו בפנימייה של בית הספר.

בית הספר הוחזק בכספי המסים של בית הספר ותרומות. מטרת בית הספר לחנך את הבנות ברוח דתית, ללמדן תפילות וחוקי התורה, להסביר להן את משמעות השבת וחגי ישראל. בית הספר היה קיים עד הגירוש לטרנסניסטריה ב־1941.

אחרי השיבה מטרנסניסטריה נפתח בית הספר מחדש על־ידי אדית לוין שהיא עצמה הייתה בוגרת בית הספר. הצגות פורים וחנוכה שבוצעו על־ידי תלמידות בית הספר עוררו התרגשות רבה בלב תושבי העיר.

שלמה וינינגר

בית ספר "בית יעקב" היה מוסד פרטי שנוסד על־ידי הקהילה היהודית. ינקל אפטר היה האחראי. הוא הביא את המורות מגרמניה. העלמות רוס, ברלינגר, לנגה, אלו היו מורות טובות לעברית. היינו בני גילים שונים. הלימודים נערכו רק בשעות אחר הצהריים. במיוחד למדנו: חומש, דינים, דיני חגים.

בחנוכה ובפורים הצגנו הצגות. הספרים היו עם תרגום לגרמנית. שש שנים למדנו בבית ספר זה.

אני זוכרת שבית הספר שכן בסמוך לבית החרושת לחומץ של משפחת בודיק, באותו רחוב גר גם הרב שמרלר. לפני בית הספר היה גן קטן ובקצה עמד קיוסק שהיה שייך לגיזה בורג ואביה.

שרה דוננפלד – קיבוץ יבנה

מלמד בנות

בת שלומדת אצל "רב ינקל" היה חיזיון נדיר. במקרה זה הייתי אני חיזיון זה. אבל הניסיון לא עלה יפה ועד מהרה מצאתי עצמי פטורה מעול תורה. והמעשה שהיה כך היה: אבי ז"ל רצה מאוד שבתו תלמד קצת יידישקייט. על כן השפיע על ר' ינקל מלמד, ששמו הלך לפניו, ללמדני תורה ודרך ארץ. כמובן שלא למדתי יחד עם הבנים אלא קיבלתי אצלו שיעור פרטי. אצלו למדתי לקרוא "עברי" כלומר קריאה מתוך הסידור ואילו אצל אישתו למדתי את מלאכת הכתיבה. "החדר" על רהיטיו הדלים "עומדים לפני עיניי". שולחן ארוך, ספסלים משני צדיו, "הטייטל" (אצבעון) העשוי מידיות מברשת שיניים, והמגלב (הקנצ'יק) היה הציוד שעמד תמיד לימינו של הרבי. לאחר שתפסתי את קריאת "העברי" מורי ורבי הודיעני שבשבוע שלאחר מכן הוא יתחיל ללמדני חומש. גאוותי הרקיעה שחקים והתכוננתי לרגע בדחילו ורחימו. הכול היה הולך למישרין, אלמלא יצר החטטנות שבי. הרבי: "בראשית ברא אלוהים את השמים ואת הארץ..." ואני במקום לחזור אחר דברי הרבי שאלתי: "ומי ברא אותו? מאין הוא בא וריחף על פני המים?" הרבי, חמתו בוערת עד להשחית: "אם תמשיכי לשאול שאלות ממין זה ישרפו אותך באשה של גיהינום." סקרנותי עברה כל גבול ואז שאלתיו: "איך זה שם בגיהינום? מעניין איך שורפים וצולים שם? ספר לי בבקשה בפרוטרוט אם אכן היית שם?"

הרבי התחיל לרעוד בכל גופו, תפס אותי ביד, סחב אותי לאבי וצעק עליו: "חפש מורה אחר לחוצפנית הזאת. איזו חוצפה לשאול אותי אם הייתי בגיהינום?!" בזה הסתיימה פרשת לימודיי אצל ר' ינקל מלמד ובחדר בכלל.

מיצי דרוקמן (רול) – חיפה

בית הספר

בן העיירה, התעשיין הישראלי הידוע, מר ישראל פולק, כותב בספרו האוטוביוגרפי כדלקמן:

"אע"פ שהמרחק בין בורשא לגורה הומורולוי היה בס"ה מאה ועשרים ק"מ, בתחומים שונים הן נבדלו כתקופת ימי הביניים מן המאה העשרים. באורח החיים, בתרבות, בפרנסה, בליברליות. כשלושת אלפים יהודים התגוררו בעיירה, ואורח החיים של רובם היה מודרני בעיקרו.

בלא זקן ופיאות, בלא "שטריימלך" והנשים בלא פיאות נוכריות.

הילדים למדו בבתי הספר הממלכתיים והתיכוניים כמו ילדי הגויים..."

(ישראל פולק, בתקופה סוערת:
אוטוביוגרפיה, כתר, 1988)

ואכן כמעט כך היו פני הדברים. הרבה מיהודי גורה הומורה היו מסורתיים. אם כי לא חסרו גם אנשים אדוקים, בעלי זקן ופיאות חובשי "שטריימלך" ונשותיהם חובשות פיאות נוכריות.

אולם הרוח הכללית הייתה של סובלנות הדדית והרגשת אחווה בין בני עם אחד. גם חילונים היו בעיר, אולם אלה לא קיפחו את אלה. האדוקים והמסורתיים לא הצרו את צעדיהם של החילונים, ואילו החילונים כיבדו את ערכי הדת ונושאיה והשתדלו לא לחלל את השבת בפרהסיה. אופי מתון זה בא גם לידי ביטוי בפתיחות האוכלוסייה היהודית כלפי החינוך הכללי שניתן לילדיהם בבתי הספר הכלליים.

רק קומץ אנשים אדוקים חששו לשלוח את ילדיהם לבית הספר הכללי פן יצטרכו לחלל את קדושת השבת. רוב היהודים ראו כדבר טבעי ביותר, שאין כל סתירה בין יהדותם לבין פתיחת צוהר ההשכלה הכללית לבניהם ולבנותיהם. יומו של הילד היהודי היה מחולק לשניים: בבוקר הוא למד בבית ספר כללי ואילו אחר הצהריים והערב הוא למד ב"חדר". החינוך הכללי לא סתר את החינוך היהודי אלא השלים אותו, קידם והכין את הנער והנערה היהודים לקראת חייהם בעתיד.

בית הספר הראשון נפתח בשנת 1812, הוא נועד אך ורק לתלמידים גרמנים. בשנת 1820 עבר בית ספר זה לאפוטרופסות הכנסייה הקתולית ואז הוא קלט תלמידים של כלל אוכלוסיית העיר וכן מהכפרים שבסביבה: קלוסטר הומורה (MANASTIREA HUMORULU), בוקשויה (BUCSOIA), קפו קודרולוי (CAPU CODRULUI) וולאה סקה (VALEA SACA).

ב־1869 קיבל בית הספר עצמאות מלאה. בתחילת דרכו מנה בית ספר זה קומץ תלמידים. עם הזמן הלכו ורבו תלמידיו. גם תלמידים יהודים למדו בבית ספר זה, תחילה אחדים בלבד וכעבור זמן התרבה מספרם (ראה נספח א).

ב־1885 חולק בית הספר לשניים. בית ספר לבנים ובית ספר לבנות. ב־1921 חולק בית הספר לבנים לשניים: בית ספר נוצרי ובית ספר יהודי.

עד שנת 1908 לא היה קיים בית ספר תיכון בגורה הומורה. מי שרצה להמשיך את לימודיו היה צריך לעשות זאת בערים הסמוכות: סוצ׳יאבה (SUCEAVA), סירט (SIRET), רדאוץ (RADAUT) או קימפולונג (CAMPULUNG). רוב אוכלוסיית גורה הומורה, הן היהודית והן הנוצרית, לא עמדו בהוצאות הנדרשות בהחזקת ילדים בבתי הספר הנ״ל. הרבה הורים אף לא אִפשרו לילדיהם לסיים את בית הספר היסודי בתוך העיר. העוני והדוחק היו כל כך גדולים שההורים ציפו בקוצר רוח לזמן שבו ניתן יהיה לשלב את ילדיהם הרכים בעול הפרנסה. הילדים היו מסיימים ארבע כיתות והיו נרתמים בעול הפרנסה. בבתי מלאכה ובשדה ניתן היה לפגוש ילדים חלשים בני שתים עשרה–שלוש עשרה ואף צעירים יותר. בשנת 1908 השתנה המצב בעקבות תקנה ממשלתית והקמת הגימנסיה הריאלית הממלכתית. הגימנסיה הזאת הפכה לבית ספר תיכון, במלוא משמעות המלה, עם הענקת תעודות בגרות. דבר זה קרה בשנת 1916. הכיבוש הרוסי של העיר בימי מלחמת העולם הראשונה הביא לזרימה חזקה של פליטים לווינה. בית ספר תיכון זה, על סגל ההוראה שלו המשיך את קיומו בווינה וקיים שם לימודים לבני פליטים מדרום בוקובינה.

בשנת 1920 הוקם בית ספר תיכון ושמו ״בית הספר התיכון ע״ש הנסיך קרול״ (LICEUL PRINCIPELE CAROL).

בית ספר זה היה בנוי משמונה כיתות (כיתה ה׳־י״ב). עם סיום כיתה ח׳ התלמידים היו נבחנים בחינה שנקראה ״בחינת הבגרות הקטנה״, בפי היהודי (DIE KLEINE MATURA).

בשנת 1931 בעקבות קשיים כלכליים הוחלט על הפיכת בית ספר זה לגימנסיה בת ארבע כיתות (כיתות ה׳–ח׳) שבסיומן נבחנו התלמידים את ״בחינת הבגרות הקטנה״.

רוב התלמידים לא המשיכו בלימודיהם כי הלימודים מחוץ לעיר כרוכים היו כאמור בהוצאות גדולות שרק מעט משפחות יכלו לעמוד בהן.

עיון בנתונים הסטטיסטיים של בית הספר התיכון הנ״ל לתקופה 1908–1928 (ראה נספח 2) מראה שעד מלחמת העולם הראשונה היווה מספר התלמידים היהודיים כחמישים אחוז מכלל התלמידים. לאחר מכן ירד מספרם לשלושים אחוז, וזאת כנראה בעקבות הגישה האנטי יהודית של השלטונות הרומניים.

בשנת 1940 יצאה פקודה מאת הממשלה האנטישמית. פקודה זו הטילה איסור על הילדים היהודים ללמוד בבתי הספר הכלליים.

אנשי חינוך יהודים התקשרו עם הפיקוח הכללי ביאסי והצליחו להשיג רשיון לפתיחת בית ספר יהודי, שכלל בתוכו גם את החינוך היסודי וגם את החינוך התיכוני. בית ספר זה קם בחסות מר פייבל לאופר ראש הקהילה היהודית בגורה הומורה. (על פרשה זו ראה הפרק על ״השואה״).

(הקדמה זו הוכנה על־ידי ש׳ ישורון על סמך הכרוניקה על העיר גורה הומורה של מר שלמה וינינגר ז״ל ועל סמך עדותו של מר ישראל [איגנץ] אלנבוגן).

נספח א

בית הספר היסודי – בתקופות שונות

1816 – 14 תלמידים (11 גרמנים, 3 יהודים).
1840 – 82 תלמידים (80 גרמנים, 1 ארמני, 1 יהודי).
1870 – 92 תלמידים (49 גרמנים, 9 ארמנים, 19 יהודים, 15 רומנים).
1884 – 202 תלמידים (119 גרמנים, 56 יהודים, 27 רומנים).

נספח ב

מספר התלמידים בבית הספר התיכון בגורה הומורה לפני מלחמת העולם הראשונה ולאחריה בהתאם לשנתון בית הספר התיכון על שם הנסיך CAROL.

השנה	סה"כ תלמידים	תלמידים יהודים
1909/1908	91	48
1910/1909	153	73
1911/1910	283	129
1912/1911	307	143
1913/1912	336	161
1914/1913	357	196
1915/1914	300	157
1916/1915	325	184
1917/1916 בווינה	157	118
1918/1917 ג. הומורה	241	193
1919/1918	294	147
1920/1919	166	92
1921/1920	182	80
1922/1921	243	86
1923/1922	280	87
1924/1923	355	82
1925/1924	389	88
1926/1925	486	135
1927/1926	582	160
1928/1927	636	174

נספח ג

רשימת המנהלים והמורים בבית ספר התיכון הממלכתי ע"ש הנסיך קרול(LICEUL PRINCIPLE CAROL).

המנהלים

שנת לימודים	שם המנהל
1921/1920	אמברוזיוס גריבוביץ
1923/1922	עמנואל אנטונוביץ
1924/1923	פטרו צ׳יצ׳יפוי
1925/1924	גבריל ציבו
1926/1925	אורל מורריו
1928/1926	גיאורג גייב

המורים

המקצוע	המורה
דת	הכומר אמברוציוס, הכומר גריבוביץ, דוקטור מיק והרב י. גינצברג.
רומנית	איליה רוטרו, גבריל ציבו
צרפתית	מלך קליין, שטפן ברבו
לטינית	ז׳נדרהובסקי וגוסטב גייב
היסטוריה	פטרו צ׳יצ׳יפוי, אספציה בוצ׳בסקי
גיאוגרפיה	דוקטור גבהרדט קיטל
מתמטיקה	דוקטור שכטר, וולריאן רוסו, קוזוקרו
מדעי הטבע	סטרוגרו, ווגנר
מוסיקה	אפטודיה

נספח ד

מורים ומורות יהודים

גוטליב – מורה בבית הספר היסודי

נטי ברכר – מורה בבית הספר היסודי והתיכון ב־1893־1928. נפטרה ב־1942 בטרנסניסטריה.

קלרה ברגר – נולדה ב־1887 בגורה הומורה בתו של יצחק רוזנבאום מורה מ־1907–1930.

מרי גיזלה בידרמן – מורה מ־1936.

פרופ׳ יעקב קניג – הגיע מצ׳רנוביץ ב־1913 לגימנסיה בגורה הומורה מקום שם ניהלו הוריו חנות תבואות. נרצח בעת הפוגרומים ביאסי. אשתו רבקה, אחותו של דוקטור בראון ניסתה הרבה פעמים להתאבד אולם לא הצליחה. ב־1943 התאבדה בטביעה במולדובה.

גב׳ גוטליב – מורה בבית הספר היסודי בשנות העשרים והשלושים.

★

בזמן מלחמת העולם הראשונה נדדה משפחתנו ממקום למקום. בגורה הומורה של לפני המלחמה הספקתי ללמוד מעט מאוד. רק לאחר שובנו אל העיר ב־1918, בהיותי בן עשר, התחלתי ללמוד בגימנסיה שהלשון הגרמנית עדיין שלטה בכיפה למרות שהשלטון בעיר כבר היה בידי הרומנים. בגימנסיה זאת לימד אותי פרופ׳ גייב (GEIB), איש מיוחד במינו. הוא היה המורה לגרמנית והיות שהייתי התלמיד המצטיין בכיתה נהיינו ידידים. הוא סיפר לי על ייסודה ועל קורותיה של גורה הומורה.

ידיעותיו היו שאובות מכרוניקה שהייתה מונחת במנזר וֹורוֹנֶץ. בסיפוריו על תולדות העיר הוא הרחיק לכת עד לתקופת המלחמות בין הוויזיגותים וההונים (ראה הפרק תולדות גורה הומורה).

פרופ׳ גייב היה איש מפוזר, שתיין וניחן בעוד כמה "מעלות טובות". רוב הזמן היה מסוכסך הן עם הגרמנים והן עם הרומנים. הרבה פעמים היו מהומות בכיתה ולא פעם ניהלתי אני את השיעור במקומו. הגימנסיה (הליציאום) שכנה ברחוב הראשי מול הכנסייה הרומנית הקתולית. קודם נקרא בית הספר על שם הנסיך קרול(LICEUL PRINCIPELE CAROL) אולם כאשר קרול סולק מן השלטון (בעקבות הסתבכותו הרומנטית עם היהודייה מגדה לופסקו), שונה השם. בכיתתנו היינו עשרה יהודים ושבעה גרמנים. היה פער עמוק ברמת הידיעות בין התלמידים היהודים לתלמידים הגרמנים. ניתן להשוות את זה לכדורגל. התלמיד היהודי הגרוע ביותר היה בסוף ליגה א׳ ואילו התלמיד הטוב ביותר של

הגרמנים היה בליגה ד'. המורה למתמטיקה היה אהוב מאוד עלינו. שניים מבינינו היו עילויים במתמטיקה והמורה עצמו הודה שידיעותיהם עולות על שלו. בשבת השתתפנו בשיעורי המתמטיקה אולם החלטנו לא לכתוב וזאת רק מתוך הזדהות לאומית. המורה כעס מאוד ויום אחד אמר לנו: "מה אתם עושים קומדיה? הרי אני יודע שאתם כותבים בשבת. למה אתם עושים לי צרות? את מי אקרא ללוח? את בטלביץ?! את דרוקמן?! (שניהם גרמנים) אין לי עם מי לעבוד!" הבנו לנפשו ונעתרנו לבקשותיו. החלטתנו לכתוב גרמה למהומה משמעותית בעיר.

הגימנסיה הייתה מעורבת בנים ובנות. בכיתה שלי למדו שלוש רומניות. עם אחת מהן היו לי קשרים טובים מאוד. היא הייתה בתו של המורה לַריוֹנֶסקוּ שכיהן גם כראש העיר. הייתי מבקר אצלה בבית. היחסים בינינו היהודים ובין התלמידים הגרמנים היו טובים אם כי לא התערבנו אלה בחברה של אלה.

ע"פ עו"ד אברהם שטינהורן ירושלים

עד שנת 1931 היה קיים בית ספר תיכון עד כיתה י"ב. מנהלו היה רומני בשם אנטונוביץ (ANTONOVICI), שהיה מורה לפיסיקה ולכימיה. היו גם שני מורים יהודים בבית ספר זה והם: דוקטור שנקר מורה ללטינית וליוונית, דוקטור שכטר מורה למתמטיקה, ודוקטור מלך קליין מורה לשפות. פרופ' גייב (GEIB) היה מורה לספרות גרמנית ומנהל תנועת הצופים, תנועה שהתפתחה יפה בעירנו. פרופ' גייב היה אינטלקטואל מושלם שהסתובב בחוגים של יהודים. כיוון שהספרות הגרמנית הייתה המובילה בספרות העולם הרי כבודו של פרופ' גייב בעיני היהודים היה רב מאוד. אני עצמי לא הספקתי לסיים את בית הספר התיכון בגורה הומורה. נבחנתי את "הבגרות הקטנה" (DIE KLEINE MATURA) (בסיום כיתה ח') בקימפולונג והמשכתי ללמוד שם עד שסיימתי את לימודי התיכוניים. הגימנסיה (כיתות ה'–ח') שהוקמה במקום בית הספר התיכון (LICEU) נוהלה על־ידי פרופ' גייב ולימד בה גם המורה הגרמני דוקטור קיטל (KITEL). אחד משלושת בניו נספח אל תנועת "הנוער ההיטלרי" שקמה בסוף שנות השלושים.

ישראל (איגנץ) אלנבוגן חולון

אני זוכר שבגימנסיה לימדו אותי מורים טובים מאוד. במיוחד זכור לי המורה מוררו (MORARU) שלימד לטינית. אולם רק מעטים בלבד למדו מתוך רצון. הוא היה נוהג לומר:

"מזנב כלבים נפה של משי לא עושים". (DIN COADÁ DE CÁINE SITÁ DE MATASE. NU SE FACE.) כשאי אפשר היה להמשיך את הלימודים בגורה הומורה המשכתי אותם בצ'רנוביץ יחד עם חברי דוד קיסמן. אני זוכר שהתגוררנו בביתו של המורה לצרפתית מלך קליין, שהוא עצמו היה מגורה הומורה, אך מחוסר פרנסה, הוא עבר לצ'רנוביץ. מגורה הומורה לצ'רנוביץ ניתן היה לנסוע ברכבת או במכונית ישנה בשם קורסה (CURSA).

עם כיבוש צפון בוקובינה בידי הרוסים הפסקתי את לימודיי והתחלתי

לעבוד כשוליה למסגר במכבי האש ולאחר מכן אצל קצין מילואים רומני בשם אטנסיו (ATANASIU).

אברהם הרמן ברה"מ

סנדביצ'ים טעימים, מרוחים בחמאה דשנה, מקושטים בירקות טריים מזכירים לי את ימי הלימודים. פרוסות לחם מחליקות זו מעל זו ומורחות בחמאה את פנימו של הילקוט ופיסות צנוניות ובצלצלים מציצים מבין דפי הספרים והמחברות, עד היום שמורים בזיכרוני. הימים ימי חורף. קור וכפור שוררים בחוץ ובפנים חמימות נעימה שמקורה מן האח המבוערת ומקולה הרך והנעים של אימא: "קום ילד! צריך ללכת לבית הספר!" הילד מעדיף היה להתכרבל תחת שמיכת הפוך אולם רגש החובה והפצרותיה של אימא מקימים אותו. הוא לובש שכבות־שכבות של בגדים, נועל מגפיים יפים ועל ראשו כובע חורפי עשוי עור כבש, כובע המשתפל ומכסה את האוזניים. כפות ידיו נתונות בתוך כפפות צמר הקשורות בחוט אל המעיל לבל יילכו חס וחלילה לאיבוד. השוקו המהביל נשתה בחטף, שלום חטוף והחוצה. ובחוץ שולט החורף בכל עוזו והדרו. כל המרחב עוטה שלג מרהיב ביופיו. הילד משרך דרכו אל בית הספר.

ובכיתה, המולה של תלמידים שהקדימו לבוא. הבנות מקיפות בשקיקה את האח המבוערת. כל אחת רוצה לתפוס בגופה קצת חום, תוך כדי פטפוטים וצחקוקים. תלמידים "חרוצים" במיוחד מעתיקים בחופזה את שיעוריהם ממחברות חבריהם. התלמיד התורן דואג לניקיון הלוח והקתדרה של המורה. צלצול הפעמון הפתאומי גורם לתלמידים להתיישב במקומותיהם. אחרוני התלמידים פורצים לתוך הכיתה. לחייהם סמוקות מקור, פורקים בחיפזון את ילקוטיהם, פושטים את מעיליהם ותולים אותם על הקולב. פתאום הושלך הס. המורה נכנס לכיתה, התלמידים קמים על רגליהם ורק לאחר שהמורה מתיישב, מתיישבים כל התלמידים. היו תקופות שאף הייתה נאמרת תפילה נוצרית והתלמידים היו מצטלבים. היהודים היו פטורים ממצווה זו. היו גם תקופות שהיו שרים את ההמנון הלאומי. TRÁIASCÁ REGELE IN PACE SĬ ONOR DE IUBITOR SI APÁRÁTOR DE VOATA [יחי מלכנו ברוב שלום ויקר, אוהב ארצנו ומגינה מכל צר. (המשורר יהושע טן־פי)].

ועכשיו מתחילים ללמוד. חשבון ורומנית, טבע וגיאוגרפיה, רוסית וקליגרפיה (כתיבה תמה) ועוד כהנה וכהנה.

אהבתי הייתה נתונה למקצוע החשבון, לכתיבה התמה ובמקצת גם להיסטוריה. אני זוכר שגיאוגרפיה מעולם לא אהבתי. אנחנו התלמידים היהודים בכיתה לא קשרנו מעולם קשרים חברתיים עם התלמידים הנוצרים, אם כי לא נוצרה כל מתיחות בינינו. אני וחבריי היהודים היינו מדברים בינינו יידיש אפילו בין כותלי בית הספר. בשפה הרומנית לא הייתי בקי במיוחד וגם התקשיתי לדבר בה. בכל זאת אהבתי לקרוא סיפורים בשפה זאת. זכורים לי סיפוריו של הסופר יון קריאנגה (ION CREANGA). שירה לא קראתי במיוחד, אולם זכור לי שיר שעשה עליי רושם מיוחד. זאת בלדה על המלך סטפן הגדול (STEFAN CEL MARE)

מעל צוק שחור	PE O STÁNCÁ NEAGRÁ
בארמון ישן נושן	INTR'UN VECHI CASTEL
למרגלות ההר	UNDE CURÁ IN POALE
זורם לו נחל קטן	UN RÁU MITITEL
בוכה ונאנחת	PLÁNGE SI SUSPINÁ
המלכה הצעירה	TÁNÁRA DOMNITA
מתוקה ועדינה	DULCE SI SUAVÁ
כמו פרח יפה	CA O GAROFITA
כי אישה האהוב יצא לקרב	CĂ ÎN BĂTĂLIA SOȚUL EI DORIT
יצא עם צבאו ועדיין לא שב	A PLECAT CU OASTEA ȘI N'A MAI VENIT

פתאום נשמעות דפיקות בשער וקולו של סטפן מבקש מאמו שתיתן לו להיכנס כי הוא הובס בקרב. המלכה הצעירה רוצה לפתוח לו אולם המלכה האם, אמו של סטפן לא נותנת לה לפתוח. בלית ברירה חוזר סטפן לשדה הקרב, אוסף שוב את חייליו ומנצח את אויביו. קצב השיר והאווירה המיוחדת שהוא משרה עשה רושם אדיר עליי ועל תלמידים רבים.

שרגא ישורון – חיפה

אני בחרתי במקצוע המתכת. בשנים 1936–1939 למדתי את המקצוע אצל המייסטר הגרמני הניג במסגרת בית הספר של "הקרן של הכנסייה האורתודוקסית הרומנית".

אצל בנו של אותו הניג למדתי את מקצוע החריטה.

אני יכול לומר שהודות לאותו מקצוע נשארנו כל משפחתנו בחיים בעת היותנו במוגילב – טרנסניסטריה, בה עבדתי כחרט בבית היציקה – "טורנטוריה".

אברהם שוייצר – פתח תקווה

בבית הספר היו לנו יחסים טובים מאוד עם התלמידים הגויים שהיו באים מן הכפרים שבסביבה. קָפּוּ, קוֹדרוּלוּי, וַלֵיאָה סָקָה, קָפּוּ קָמפּוּלוּי. מעט מאוד תלמידים רומנים למדו בבית הספר. בכיתה יכלו להיות למשל שניים־שלושה רומנים, עשרה גרמנים ועשרה יהודים. אני זוכר למשל את המורה בַּרבּוּ. הוא היה גדוש ידע אולם לא היה מסוגל ללמד.

הוא שימש כמעין בלפר. יום אחד קיבלתי מכות ממנהל בית הספר מפני שחשדו בי שעישנתי בשירותים. נכנסתי לכיתה של ברבו והוא אמר לי לשבת.

אני זוכר גם את המורים קיקיפוי ושכטר. שכטר היה מורה למתמטיקה, הוא היה מפורסם כמורה טוב ולא נזקק כלל לספרים.

אברהם טאובר – באר שבע

בית הספר שכן בסמוך לכנסייה הרומנית ברחוב הראשי שנקרא המלכה מריה. (REGINA MARIA). בבית ספרנו למדו הרבה גרמנים. בדרך כלל היחסים בינינו, התלמידים היהודים ובין התלמידים הגרמנים היו טובים, אולם אירעו

מקרים שהיינו מרביצים אלה לאלה. בהיותי ילד חזק מאוד הייתי מפליא מכותיי בשיגעצלך הקטנים.

ישראל לקר – קריית מוצקין

בבית הספר למדנו – גרמנים, רומנים ויהודים. הרוב היו היהודים. לא היו שום קשרים בינינו הילדים היהודים לבין הילדים הגויים. בשנת 1939 התחילו הגרמנים ללבוש חולצות חומות. בין המורים היה מורה גרמני בשם בנדר. הוא ובנו היינץ היו אנטישמים משולהבים. פחד היה להיתקל בהם.

שלמה אפטר – חיפה

בבית הספר נהוג היה להתחיל את יום הלימודים בתפילה. בכיתה הראשונה היה זה שיר, שבעצם לא היה תפילה ספציפית אלא יותר תפילה של ילדים. בכיתה השנייה או השלישית התחילו לומר את: "אבינו" (TATAL NOSTRU), תפילה נוצרית ואז היהודים היו פטורים מתפילה זו. הם היו צריכים רק לעמוד. אני זוכר שבכיתה הרביעית או החמישית היה לנו מורה בשם מרקו. מורה נוצרי מקפו קודרולוי (CAPU CODRULUI) או קפו קמפולוי (CAPU CAMPULUI). היה זה מורה יוצא מן הכלל. כולנו אהבנו אותו. הוא לא סבל שאומרים תפילה נוצרית בנוכחות היהודים. ולכן הוא הציע שיום אחד יאמרו את התפילה הנוצרית ולמחרת תפילה יהודית. הצעתו התקבלה והיו ימים שבהם קם ילד יהודי, חבש את כובעו ואמר את תפילת "מודה אני". אותו מרקו היה אחר־כך חבר של האגודה האנטישמית "משמר הברזל" (GARDA DE FIER). אבל בתקופת לימודיי הוא היה נחמד מאוד. פעם הוא לקח את כיתתנו להוריו בכפר וזכינו לקבלת פנים חמה מאוד. בגורה הומורה היה בתקופה מסוימת מנהל בשם קוזמיוק. הוא גם היה חבר הסנט הרומני. היה אדם נחמד מאוד והיה מורה אהוד. הוא לימד את כל המקצועות בכיתות הנמוכות. הוא היה חבר במפלגה הליברלית אבל בניגוד לחברי המפלגה הזאת שהיו אנטישמים וריאקציונרים, הוא היה אדם ליברלי. הוא לימד אותנו להיות אזרחים טובים, ולא להפלות בין עמים ודתות שונים.

אני זוכר שהוא היה מכנס את היהודים בבית הכנסת הגדול ועושה תעמולה למפלגתו לפני הבחירות. ואכן הרבה יהודים בחרו במפלגתו.

היה זה בכיתה החמישית. היה נוהג בבית הספר להביא סַפָּר שיספר את הילדים הלא מסופרים. זה היה בזמן ספירת העומר ואני לא הסתפרתי זה חמישה שבועות. המורה שלח אותי ועוד כמה ילדים יהודים להסתפר. אמרתי: "עכשיו ספירת העומר ואני לא אסתפר כי אסור להסתפר." המורה ענה שאיש לא אמר לו שאסור ליהודים להסתפר בזמן ספירת העומר. כיוון שלא רצינו להסתפר נשלחנו (שלמה אפטר ואני) הביתה. הלכנו לרב גינצברג, רבה של העיר וסיפרנו לו את הסיפור. הרב כתב מכתב למנהל בית הספר שאכן אסור ליהודים להסתפר אבל בעוד כמה ימים יחול ל"ג בעומר ואז הילדים יסתפרו. מנהל בית הספר באותה תקופה היה לריונסקו (LARIONESCU). הוא גם כיהן אז בתפקיד ראש העיר.

המנהל בא אתנו לכיתה והסביר למורה ששמו היה קויברו (CUIBARU) את

מהות האיסור להסתפר. המורה ענה למנהל: אבל יש פה יהודים שכן הסתפרו. ענה לו המנהל: תבין, ילדים אלה לא מסתפרים, כי הם אבלים על חורבן בית המקדש. אצל סתם יהודי האבל לא כל כך גדול אבל שני בחורים אלה הם הבנים של הכוהנים שהיו בבית המקדש...

אחרי הכיתה החמישית הוציאו אותי הוריי מבית הספר ולמדתי באופן פרטי אצל פרופ' קליין שהכין תלמידים לבחינות הבגרות האקסטרניות.

הייתי אמור לסיים את לימודיי התיכוניים בשנת 1940 אבל אז מנעו מן הילדים היהודים לבקר בבתי הספר ולהיבחן את בחינות הבגרות.

צבי וגנר – רמת גן

הרומאים – אבות היהודים!!!

על האנומליה של קיום היהודים בגלות יעיד הסיפור הבא: בשלוש הכיתות הראשונות לימדה אותי מורה יהודייה בשם גב' גוטליב. יום אחד נקראתי ללוח והמורה שאלה אותי: "מי היו אבותינו?" עניתי ללא היסוס: "הדקים והרומאים." כבר אז או מאוחר יותר הרהרתי במקרה המצחיק מחד והמעציב מאידך. ילד יהודי נשאל ע"י אישה יהודייה מי הם אבותינו ותשובתו "הרומאים" – אותו עם שהחריב את ארצם של היהודים ושלח את העם היהודי לגלות הארוכה.

צבי וגנר

בכיתה הרביעית של הגימנסיה היה המנהל מוררו גם המורה ללטינית. מקובל היה שבשיעור הראשון הייתה נאמרת תפילה נוצרית הן על־ידי התלמידים הנוצרים והן על־ידי התלמידים היהודים. כאשר הגיע תורי, קמתי, שמתי כובעי על ראשי ואמרתי "מודה אני". מוררו שהיה נוכח קיבל הלם ואני כמעט התעלפתי מרוב התרגשות.

חיים שובל (הרי שנרך) – ראשון לציון

עברו, חלפו להן שישים שנים מאז למדתי כאן בבית הספר. ילדים יהודים, גרמנים, רומנים, פולנים וארמנים ישבו כאן בצוותא. לא ידעו שנאה מהי, לא הכירו אפליה, חברו זה לזה, העריצו את מוריהם: בני הכיתות הנמוכות את המורים בראֶלֵאַנו וליפשיץ ואילו בני הכיתות העליונות את המורה ריש.

שנת הלימודים הייתה מסתיימת בחמישה עשר ביולי וסיום זה היה כרוך במבחנים פומביים ובמסיבת יער. למבחן הפומבי הוזמנו ההורים וכן מכובדי העיר. כל ילד היא מביא פרחים והכיתות נדמו לחורשות פרחים. בכל כיתה היה ילד מדקלם שיר מיוחד הקשור למאורע. בכיתתי הייתי אני המדקלם התמידי. גם היום, לאחר שנים כה רבות, הנני נרגש עמוקות בזוכרי את התרגשותי לפני ואחרי המאורע. בסוף חולקו התעודות וקולות רכים ושמחים היו פוצחים בשירה. ביום ראשון שלאחר המבחן הפומבי הייתה מסיבת סיום שנת הלימודים נחוגה ביער, שמאחורי בית הקברות הקתולי. כל האוכלוסייה של

גורה הומורה השתתפה הן בהכנות והן באירוע. בעלי בית מסחר, לרוב יהודים, היו תורמים כמויות של כעך ביצים ולחמניות הקיסר הפריכות (,EIER BREZELEN KNUSPRIGE KAISERSEMEL).
מאות כיכרות לחם, חמאה, גבינה, נקניקים, שוקולדות, סוכריות, פירות, מי סודה ובירה. גם המון מכשירי כתיבה, ספרי ילדים כשי לתלמידים של כל הכיתות.
עגלות עמוסות לעייפה היו עושות את דרכן ליער כבר משעות המוקדמות של הבוקר. גברות מכובדות עסקו בפריקת המצרכים, בהכנת הסנדביצ׳ים ובכל מיני מטעמים.
קרחת היער הירוקה, בתוך סבך ענפי העצים המדיפים ניחוחות משכרים, קושטה בדקלים, בניירות צבעוניים והוכשרה כרחבת ריקודים. כמו כן הותקנו מתקנים למשחקים ולשעשועים.
בצהרי היום הסתדרו תלמידי הכיתות בחזית בית הספר. בראש כל כיתה צעד בגאווה נושא דגל הכיתה. בראש כל המחנה הזה צעדה תזמורת הצוענים של בוייקה (BUICA), ולאחריה התלמיד המבוגר ביותר כשבידו דגל בית הספר. מימינו ומשמאלו צעדו שתי עלמות חן עטורות פרחים על ראשן ועל בגדיהן. אח״כ צעדו כל אנשי סגל ההוראה ואחרונים אחרונים חביבים כל תלמידי בית הספר. השרת הזקן פטרי, שכל הילדים אהבוהו, נשא בידו כד מים והיה מרווה צמאונם של הצועדים בשמש הלוהטת של הקיץ. כל תושבי העיירה נלוו לצעדה הזאת. בהגיע הצעדה ליער, כובדו כל הנוכחים באוכל ובמשקה. אחר־כך החלו משחקי תחרות: תחרות ריצה בשקים, טיפוס על עמודים, קפיצה מעל בורות, (HINDERRNISSEN), מרוץ מכשולים, פרה עיוורת, וכל מיני סוגים של **(טומבולה)** משחקי הגרלה – הזוכים קיבלו פרסים.
בערב הודלקו לפידים –- ולקול צלילי המוסיקה השתעשעו הילדים ורקדו המבוגרים.
החגיגה נמשכה עד לשעת לילה מאוחרת.
מקומה של החגיגה נקרא POIANA LUPU.

שלמה וינינגר

בשנת 1934 התחלתי ללמוד בבית הספר. הושיבו אותי בשורה הראשונה יחד עם פולדי בלום, בורשי דרמר, מקס פישר ושייע זילברשלג ז״ל. הימים הראשונים היו קשים. מיד הבחנתי באפליה בין הגויים ליהודים. כשהמורה נכנס לכיתה ותפס אותנו מתקוטטים עם התלמידים הרומנים, אנחנו היהודים היינו האשמים וקיבלנו מכות על הידיים עם סרגל. המלה ז׳ידאן (JIDAN) נשמעה בתדירות גבוהה. שייע זילברשלג היה מבית דתי מאוד. בשבת בדרך כלל לא היינו כותבים. המורה הכריח אותנו לכתוב. שייע לא רצה לחלל את השבת. סַחלַאנוּ מנהל בית הספר הוציא אותו לחצר בית הספר ובפני כל התלמידים שעמדו במעגל גזר לו את הפיאות. זה ממש נגע ללבי. הרגשתי גם אני מושפל ומאותו רגע החלטתי שמקומנו לא כאן.

יעקב יורגראו – קריית מוצקין

מעשי גבורה

אף על פי שרובנו לא היינו הכי גיבורים כנגד הילדים הגויים שהציקו לנו, בכל זאת יש לציין שנמצאו בינינו כמה ילדים בעלי יכולת פיזית ותעוזה לעמוד בפרץ כנגד תופעה זו. סַנֶה לאופמן, שלמד אתנו בכיתה היה אחד מהם. גם טוקל לקר – היה אחד מהנועזים שבינינו.

סנה לאופמן – הטיל את חתיתו על בני הגויים ולא פעם שילם להם מידה כנגד מידה.

בעידנא דריתחא, כאשר הילדים הגוים היו פוגעים באיזה ילד יהודי, הוא היה מפליא מכותיו בהם ורודף אותם עד חורמה.

היינו גאים ללכת בצלו והוא שימש לנו חומת מגן מפני התוקפים הגויים. זכורה לי גם פרשה בבית הספר שבה היו מעורבים סנה לאופמן, ווילי רוט, שניהם שובבים לא קטנים. ספר ההתנהגות (CONDICA) היה מלא בְהערותיהם של המורים.

יום אחד החליטו השניים לסלק את "הקונדיקה" מהכיתה ובדרך הם זרקו אותו לתוך המרתף של קומורובסקי – שהיה מלא בחביות יין ובדברי מזון.

המחנך דרש שילדי הכיתה יגלו מי עשה זאת – ולא, כל הכיתה תיענש. למרות שחלק מאתנו חשד בשני הליצים הנ"ל עמדנו כולנו כסלע איתן ולא מסרנו את שמותיהם.

הדבר יכול היה לסכן את עלייתנו לכיתה גבוהה יותר.

מאורעות רבים ליוו את חיינו במשך השנים שחיינו בעיירה זו, והייתה שוררת אווירה של אחדות והערכה בין כל תושביה היהודים של עיירתנו.

עם גירושנו הפתאומי מן העיירה השתנו פני הדברים וכל החבילה נתפרדה. חיינו קיבלו צביון אחר לחלוטין.

יורן ביבי (יעקב) – ראשון לציון

סילסקו היה המורה שלי לאחר מלחמת העולם השנייה. אני זוכר אותו כאיש בעל ארשת פנים קשוחה ומפחידה. חרדה הייתה אוחזת בנו בהיתקלנו בו, לא כל שכן כאשר מישהו זכה להיענש על־ידו. שמועות רווחו שהיה שונא ישראל מובהק. שתי אפיזודות הקשורות בו עולות כעת בזיכרוני:

א) יום שישי אחד אסף אותנו המורה סילסקו כדי להכין אותנו לשיעור לדוגמה שהיה אמור לתת לנו ביום ראשון בנוכחות תַלמידות סמינר למורות. השיעור היה ב"טבע" והנושא היה מבנה ה"עין".

ציור העין על הלוח, באמצעות שפע של גירים צבעוניים והמבנה ההגיוני של השיעור הרשימו אותי מאוד.

בהיותו שבע רצון מאתנו ומעצמו הסביר לנו גם על התופעה של הרעמים והברקים. באותה הזדמנות הוא יצא חוצץ נגד הכמרים משרתי הקפיטליסטים המסבירים להמוני העם שהתופעות הנ"ל הן תגובת אלוהים על חטאי האדם. באותה הזדמנות שמעתי גם את האמרה המפורסמת שהדת היא אופיום להמונים. למחרת בבוקר בעת ההפסקה פגע ילד אחד באבן בעינו של ילד שני,

העין דיממה וסילסקו היה נפעם וחרד ואז הוא הצטלב ואמר: "ישמרנו אלוהים". (SA FEREASCA DUMNEZEU). סתירה זו בין הצהרות המורה והתנהגותו הפליאו אותי כבר באותם הימים.

ב) אנחנו התלמידים היהודים היינו מבקרים בשבת בבית הספר, אולם לא היינו כותבים. סילסקו בהיותו כביכול קומוניסט נאמן, הלוחם נגד האמונות הטפלות ניסה לשכנע אותנו לכתוב, אולם ללא הצלחה. שבת אחת הוא בישר לי שיבוא באותו יום לבקר בביתנו, במטרה להשפיע על אבי להורות לי לכתוב בשבת. ואמנם הוא הגיע לביתנו והוריי קיבלו אותו בסבר פנים יפות מאוד. לפני שהספיק להגיד דבר מה, הועלה על השולחן בקבוק יי"ש, עוגת דובשנית ועוד מטעמים כיד המלך. המורה התכבד ביד רחבה ואבי ז"ל דאג שכוסו לא תחסר. כטוב לבו ביי"ש השמיע סילסקו את דרישתו, שהפכה מדרישה לבקשה שנאמרה בצורה רכה שאין כמותה. לאבי לא היה קשה להשפיע על סילסקו לוותר על מאמציו להביא אותי בפרט ואת היהודים בכלל לכתוב ביום הקדוש להם.

שרגא ישורון – חיפה

יחסי יהודים נוצרים בגורה הומורה

במשך תקופה ארוכה היוו הגרמנים המספר הגדול ביותר בקרב האוכלוסייה המקומית.

בהיות היהודים מקורבים לתרבות הגרמנית, טבעי היה, שהקשרים בין שתי האוכלוסיות יהיו הדוקים. זה התבטא בעיקר במישור הכלכלי והתרבותי. הקשרים החברתיים היו מצומצמים יותר. לבד מהיותם בעלי משקים חקלאיים זעירים, היו הגרמנים השדרה הטכנית בגורה הומורה. הם היו הבנאים, הצבעים, הנגרים, המסגרים, החבתנים – מקצועות שבהם לא היו יהודים. הם אף היו הסגל הטכני־מקצועי במנסרות הרבות הפזורות בגורה הומורה ובסביבה.

בית התרבות הגרמני היה גם מקום מפגש בין הגרמנים לקהל היהודי שוחר התרבות הגרמנית. כאן הציגו להקות שחקנים נודדות מחזות בשפה הגרמנית. לעתים הושכר האולם להצגות ביידיש.

יחסים טובים אלה נמשכו כמעט עד לשוב הגרמנים למולדתם בסתיו 1940.

בסוף שנות השלושים, עם התגברות ההיטלריזם בגרמניה קמה בעיר תנועת נוער היטלריסטית, אולם אין עדויות על פגיעתם ביהודים.

האוכלוסייה הרומנית היוותה מיעוט שלא קיים יחסים מיוחדים עם היהודים.

מעט מאוד רומנים גרו בשכנות עם יהודים. היהודים, ברובם הגדול, לא דיברו רומנית והרגשת הניכור בין שני העמים הייתה רבה.

נוצרו קשרים כלכליים, אך קשרים חברתיים ותרבותיים היו רופפים ביותר.

רוב הרומנים היו חקלאים וחלקם עסקו בהעברת עצים מן היערות אל המנסרות. ימי שלישי בשבוע היו ימי השוק. השוק שפע ירקות, פירות ותוצרת חקלאית מגוונת.

הארמנים היוו מיעוט שבתחילת המאה העשרים הלך ונעלם. סמל להיעלמותם היה מכירת כנסייתם לעדה האוונגלית.

הליפובנים היוו קבוצה קטנה של רוסים, שגרו על־יד נהר המולדובה ועסקו בגידול עצי פרי. הופעתם המזוקנת של הגברים, סירובם לשרת בצבא וחיי הסיגוף שלהם, הם הקווים המייחדים אותם. היחסים בינם לבין היהודים היו מועטים וטובים בדרך־כלל.

ניתן לומר שגורה הומורה, ברובה של התקופה, הייתה עיירה שלווה, שבה חיו בשלום בני עמים שונים עד ערב תקופת השואה. השנאה והטינה כלפי היהודים רחשו גם לאחר השואה, בעידן הקומוניסטי, דבר שהביא לעליית רוב היהודים לארץ ישראל.

ש.י.

זמן קצר לאחר צירוף בוקובינה לאוסטריה הובאו לאזור גורה הומורה בעלי מקצוע ופקידים גרמנים ולאחר מכן גם איכרים שְוַביים וכן ציפְּצָרים מהונגריה

העילית (סלובקיה).

תפקידם היה להיות עובדי אדמה לדוגמה וללמד את האוכלוסייה המקומית את מלאכת היערנות. בעלי המקצוע הגרמנים מגורה הומורה היו ידועים כמומחים וביצעו עבודות אף באזור מולדובה.

רבים מבין החקלאים הגרמנים, תושבי העיירה, הגיעו לארה"ב ולקנדה, עבדו שם כמה שנים, שלחו את כל חסכונותיהם הביתה ובשובם לגורה הומורה הקימו משקים לתפארת.

במפקד של שנת 1900 מנתה גורה הומורה ארבעת אלפים שלוש מאות תשעים ושלוש נפש, מהם אלף תשע מאות ארבעים וארבעה גרמנים, הווה אומר ארבעים אחוז מכלל האוכלוסייה. בשנת 1907 היו בעיירה אלפיים שש מאות גרמנים.

על־פי רוב התגוררו הגרמנים במרחק ממרכז העיר, מקום שם יכלו להקים את משקיהם, גני הפרי והירקות. בעלי משקים גדולים היו משפחות קלוסטרמן, גל, הילגרת, היטל, לומר, רידל, ריפל, רומפף, וינצינגר, קמפני, מולנר ואחרים.

פרשה מיוחדת במינה הוא סיפור התיישבותם של גרמנים מבוהמיה (כיום צ׳כוסלובקיה) בבורי (BORI) שעל־יד גורה הומורה: בסוף המאה השמונה עשרה הייתה בוקובינה מיושבת באופן דליל מאוד. שודדים הַיְדוּקים ובראשם דַּרְיִ הסתובבו ביערות העד של גורה הומורה וקימפולונג (CAMPULUNG). פחד אימים נפל על הסוחרים שנהגו להעביר דרך גורה הומורה סחורות ומצרכי מזון מאזור העמקים לאזור ההרים.

בעת ההיא הייתה בוקובינה בחסות הממשל האוסטרי בגליציה. ממשל זה פנה לממשלה המרכזית בווינה בהצעה ליישב אנשים חרוצים ומועילים באזור סטניסלב, קולומיאה וצ׳רנוביץ וזאת כדי לשים מחסום לאותם השודדים ולהגביר את הביטחון באזורים הנ"ל. ההצעה נתקבלה וכתוצאה מכך הובאו לאזור בשנת 1835 כשבעים וחמש משפחות גרמניות מבוהמיה. שלושים משפחות התיישבו ביער ורוטה (VARTA) ובבורי (BORI) שעל־יד גורה הומורה.

קהילה גרמנית זאת ששמרה על טהרתה ולא נתנה לשום יהודי או רומני להתיישב בקרבתה, גדלה והעשירה הודות לחריצותה ולחסכנותה. בהתאם למפקד מתאריך 31.12.1910 היו בבורי שמונים ושבע משפחות.

ב־1935 חגגו גרמנים אלה יובל המאה להתיישבותם במקום ובאותה תקופה הם מנו כשש מאות איש. בכל התקופה עד שובם לגרמניה (1940) הם דיברו גרמנית במבטא המיוחד שלהם, שמרו בקנאות על מנהגיהם, שרו את שיריהם והאמינו באמונותיהם.

שלמה וינינגר

כשהוחזרו "הפאלקסדויטשען" לגרמניה הם קיבלו זאת בשמחה רבה.

כאשר אמרתי לאחת הגרמניות שלמדה אתי בכיתה "להתראות", היא הביטה בי בשנאה. אולם לאחר המלחמה גם היא חזרה וכאשר פגשתיה אמרתי לה: "את רואה, אמרתי לך שנתראה."

רחל הזנפרץ

טחנת הקמח, שבה שימש אבי כמנהל, שכנה מעבר לפסי הרכבת בדרך לוורונץ (VORONET). היא הייתה מבודדת אמנם אך שכנה לא רחוק מן האזור שבו גרו חלק גדול מן הגרמנים שבעיירה גורה הומורה. אותם גרמנים היו קתולים אדוקים שהובאו לשם מן הסודטים עוד בתקופת הקיסרית מריה תרזה.

הייתי אז בן עשרים ולעתים מזומנות ייצגתי את אבי בהלוויות של התושבים הגרמנים המכובדים. עד היום הזה אני יכול לצטט בעל פה את תפילתם ה"אווה מריה". בהלוויות אלו נהגו לערוך סעודה כיד המלך וכל הבחורות היפות של השכונה היו באות, כך שהאירוע לא היה עצוב במיוחד.

הקרבה בין היהודים לגרמנים הייתה גדולה בהרבה מאשר בין היהודים לרומנים. היחסים היו מצוינים ולעתים התהוו גם קשרים אינטימיים. הן אחי הבכור והן אחי הצעיר העדיפו חברה של גרמנים.

עו"ד שלמה שטינהורן – ירושלים

היחסים בין היהודים לגרמנים היו תקינים. מולנו שכנה הכנסייה הגרמנית. אבי היה מדבר לעתים מזומנות עם הכומר הגרמני.

אבי היה איש דתי, אולם מדי בוקר, כשהיה מבחין בכומר, היה מרים את כובעו ואומר לו בוקר טוב (GUTEN MORGEN). לא היה זה מתוך פחד אלא מתוך כבוד שרחש לאיש.

ישראל לקר – קריית מוצקין

היחסים בין האוכלוסייה היהודית לאוכלוסייה הגרמנית בגורה הומורה היו טובים מאוד. ברחוב הראשי סמוך לכנסייה הגרמנית שכן בית התרבות הגרמני "DAS DEUTSCHE HAUS", לשם היו הולכים היהודים לעתים מזומנות כדי ליהנות מאירועים תרבותיים שונים.

בשנים 1940 ו־1941 כשהרוח האנטישמית גברה, המשיכו היחסים בין היהודים לגרמנים להיות תקינים.

הגאולייטר (בעל תפקיד בכיר בגרמניה הנאצית) הגרמני בעיר היה ארכיטקט קרוטקי. הוא, הוא שבנה את ביתנו.

כשעזבו את העיר כדי לחזור למולדתם נפרדה אישתו מאמי, למרות הסכנה שהייתה כרוכה בדבר.

מלבדו היה עוד גאולייטר שנשלח מגרמניה לארגן את פעולת העברת הגרמנים לתוך גרמניה, שמו היה שולץ.

במשך חודשים הוא היה נכנס אלינו לחנות. יום אחד הוא נכנס לביתנו ואמר לאמי: "אימא, אתם אנשים הגונים... בואו אתנו." אך אמי אמרה: "לא! מה נעשה שם? זה יעבור!"

בסוף 1940 או תחילת 1941 לאחר שהות מסוימת בגרמניה הוא חזר לגורה הומורה. אבי ראה אותו עומד בחזית החנות ומסתכל בחלון הראווה. אבי בירך אותו לשלום אולם הלה לא ענה לו והסתלק מן המקום.

לאחר שהגרמנים יצאו מן העיר המשכנו לקבל מכתביהם שבהם הם מודים לנו על העצות שהענקנו להם.

יהודה (בובי) לינדר – תל אביב

המנהל הטכני של טחנת הקמח היה גרמני מבורי. אנחנו היינו קוראים לגרמנים מבורי "הולצפנטופל" זה על שום הקבקבים מעץ שהיו נועלים. הגרמנים היוו למעשה את עיקר בעלי המלאכה בעיירה בצד היותם איכרים חרוצים.

עו"ד שלמה שטינהורן – ירושלים

אחד המורים שלי בגימנסיה היה פרופ' קיטל. הוא היה גרמני. הוא ובניו היו ממבשרי הנאציזם בעיר. בניו למדו בגרמניה וספגו לתוכם את רוח האנטישמיות, אולם זה לא הפריע בעדם מלהיות החברים הטובים ביותר של אחי.

יש לציין שלמרות היותו של פרופ' קיטל אנטישמי הוא מעולם לא קיפח יהודי בציונים.

גב' רות טלור – רעננה

פה ושם התחלתי להרגיש ברוח האנטישמיות שנשבה מתוך השכונה הגרמנית. אני גרתי ברחוב ה־AUSSPRUNG GASSE לא רחוק מבית המטבחיים. מולי גר מהנדס גרמני בשם קרוטקי. היו לו שני בנים. בביתם היו מתאספים בחורים ובחורות והיו משחקים במשחק הנקרא STADCHEN (העיירה). במשחק זה היו שרים ומדליקים גפרורים. ממשחק זה נשבה רוח אנטישמית.

עו"ד שלמה שטינהורן – ירושלים

היה לנו שכן בשם אינג'ינר קרוטקי. הוא היה מהנדס בניין ואילו אישתו הייתה מורה. אישתו נכנסה לא פעם אלינו לשוחח עם אמי. אני זוכר שהגוי הזה הפך לגאולייטר, התפקיד הכי בכיר של הגרמנים, לפני עזיבתם את גורה הומורה. הוא היה זה שארגן את ההעברה של הגרמנים לגרמניה.

מולנו הייתה החנות של זימן הגרמני. הוא ורעייתו היו כבר זקנים לימים ולא רצו לעזוב את העיר אולם היו מוכרחים לעשות זאת. שלוש פעמים חזרו מתחנת הרכבת אולם לבסוף נסעו.

הרוח האנטישמית הייתה מורגשת בעיקר בקרב הנוער. חבריי הגרמנים בבית הספר חדלו לדבר אתי ומדי פעם לבשו מדים נאציים.

אני לימדתי לטינית את הבן של השופט הקל הגרמני, הוא היה חבר טוב מאוד. היה בא אף לביתי והיינו משחקים יחד כדורגל. אולם כשגברה הרוח הנאצית הוא חדל להתרועע אתי.

התושבים הגרמנים של העיירה כמעט שלא עסקו במסחר, רובם היו איכרים בעלי משקים או פועלים מקצועיים. באו נאצים מגרמניה ועשו להם שטיפת מוח רצינית מאוד. הבטיחו להם אדמות בגרמניה לפי מידת האדמות שישאירו בגורה הומורה. עשו אף מדידות מדויקות כדרכם של גרמנים שומרי הסדר והדיוק.

פליקס מילר – חיפה

מול בית הוריי גרו גרמנים. היינו ביחסים טובים מאוד אתם. היו להם שתי בנות אתן הייתי מיודדת מאוד.

זוכרת אני שבאחד ממוצאי יום הכיפורים, כאשר חזרה אמי מבית הכנסת, באה שכנתה הגרמנייה לקראתה ובירכה אותה בשנה טובה ואמרה לה: "הסתכלתי בקוצר רוח בשמים לראות את הכוכב הראשון כדי שהצום שלך יסתיים."

גב' רחל הזנפרץ

גרנו בחצר המנסרה שאותה ניהל אבי. מלבדנו גרו עוד משפחה יהודית ושתי משפחות גרמניות. מלבד זאת גרו שם גם פועלים. היחסים בין היהודים לגרמנים היו מצוינים. אנחנו, הילדים, בני דתות שונות, שיחקנו יחד עם השכנים הגרמנים, חגגנו את כל החגים שלהם (חג המולד, הפסחא). להורינו היו קשרים חברתיים עם רומנים. מפקד המשטרה בְּרַהָה (BRAHA) וכן מר ארדליאנו היו באים אלינו לשחק קלפים. לאחר מכן גרנו בבית שכור אצל משפחת הורן הגרמנית. היינו כמו אחים.

לאחר מלחמת העולם השנייה הם התקשרו אלינו לרומניה וסיפרו שמצבם לאחר החזרתם לגרמניה היה בכי רע. המשפחות הרומניות והגרמניות שאותן הכרנו היו מאוד נחמדות ולא היו אנטישמיות כלל.

גב' יולנטה וסרמן (רודיך) – ירושלים

בבית הספר שררו יחסים טובים, בדרך כלל, בין התלמידים היהודיים לתלמידים הנוצרים. הייתה לי פעם התנגשות עם אחד הרומנים שהיה ידוע כ"פייטר" רציני. הוא אמר לי "יהודון" (JIDAN). אני הייתי קטן ממנו ולמרות זאת העזתי ונתתי לו מכה הגונה בפנים. מרוב תדהמה הוא לא הגיב ולאחר שהות קצרה של התאוששות הוא הושיט את ידו ואמר לי: "אם העזת להרים יד נגדי אתה תהיה חבר שלי."

יהודה לינדר – תל אביב

והכסף יענה את הכול!!

היחסים בין היהודים לגויים היו תקינים. כל זמן שהיית יכול להציע שוחד (בקשיש) היית פותר לך את כל הבעיות. למשל: לאבי הייתה חנות מונופוקטורה. ביום ראשון החנויות היו צריכות להיות סגורות, החזית הייתה סגורה אמנם, אולם הדלת לחצר לא הייתה נעולה ומי שחפץ מאוד יכול היה להיכנס בדלת האחורית ולקנות כל אשר אוותה נפשו. שוטר המקוף כבר ידע על הסידור הזה, היה נכנס אף הוא לחנות ומקבל את "דמי לא יחרץ" שלו ומסתלק לו לדרכו. קרה שחנווני היה מקבל הזמנה למשפט, אולם הדבר לא הגיע לרוב לבית המשפט.

אברהם שווייצר –פתח תקווה

גריבוביץ' היה כומר אורתודוקסי שהגיע לדרגה הגבוהה ביותר בכהונה הנוצרית. הוא היה בדרגה אחת לפני בישוף. יחסיו עם היהודים היו טובים.

ראש העיר פיקו (PAICU) כיהן כראש עיר מטעם מפלגת הליברלים. אתו היינו ביחסים טובים מאוד, בנו למד אתי בכיתה אחת בגורה הומורה ולאחר מכן למדנו יחד משפטים בצ'רנוביץ. זמן קצר לאחר מכן נפרדו דרכינו: אני המשכתי את לימודי המשפטים והוא הלך ללמוד רפואה.

ישראל (איגנץ) אלנבוגן – חולון

בבית הסמוך לנו גר הרומני ארדלאנו. הוא היה חבר הפרלמנט הרומני בבוקרסט והיה שותף בתעשיית העצים עם משפחת וגנר שגרה גם כן באותו רחוב.

עו"ד שלמה שטינהורן – ירושלים

אבי, אב בית הדין, בינוביץ, היה מקובל ואהוד מאוד על כל שכבות האוכלוסייה בגורה הומורה והסביבה. אני זוכרת שהוזמנו בכל חג מולד למשפחת הסנאטור ארדלאנו או לשופט גרוסרו. עץ האשות המקושט והמואר קסם מאוד לי ולאחותי ואף ביקשנו את אבי להתקין אחד כזה בביתנו. הוא סירב אולם פיצה אותנו בחנוכייה יפה ולאור נרות החנוכה המהבהבים היה מסביר לנו את משמעות החג.

גב' בינוביץ – בת ים

ארדלאנו היה חבר הפרלמנט הרומני. ליצני העיר מספרים שרק פעם אחת הוא ביקש את זכות הדיבור וזאת כדי להציע לסגור את החלונות כדי למנוע את רוח הפרצים.

חיים וגנר – רמת חן

המסחר והחיים בכלל נעשו קשים יותר בזמן שלטון הלגיונרים. חרדה גדולה אפפה את כל האוכלוסייה ובמיוחד את היהודים. בעיר הבירה אף נערך פוגרום נגד יהודים. אולם בגורה הומורה, מנהיג הלגיונרים הבטיח שלא יאונה כל רע לשום יהודי. ובאמת, היהודים לא סבלו. מנהיג זה היה אחד הידידים הטובים של אבי ותמורת הגנתו על היהודים קיבל סכום כסף נכבד.

אברהם שווייצר – פתח תקווה

אחרי שחזרנו מטרנסניסטריה לעיירה, הרומנים הביטו בנו בשנאה וקראו בפליאה: "מה כל כך הרבה יהודים נשארו בחיים?" אנשים שהפקדנו בידיהם את חפצינו ביום הגירוש לא רק שלא רצו להחזירם אלא אף רצו להתנפל עלינו על שהעזנו לדרוש אותם.

גב' רחל הזנפרץ

כסף! כסף! אבל מה עם הייחוס?!

בין הפועלים שעבדו בטחנת הקמח תחת הנהלת אבי ולאחר מכן תחת הנהלתי, עבדו איכרים רומנים מהשפלה מעבר לאיליששטי וקַצִיקָה בדרך בואכה סוציאַבָה. אלה היו בני איכרים שלא יכלו להתיישב בכפריהם מפני חסרון קרקע. בין בני האיכרים האלה נמצא בחור בשם גיצה טבציו. בהפסקות הייתי יושב בחברתו ומשתתף בסעודתו שכללה גבינת צאן (ברנזה) וממליגה.

באותו עלם חמודות התאהבה אחת מבנותיו של ראש העיר וורונץ, שטחנת הקמח הייתה באזור שיפוטו. הייתה זו בחורה יפהפייה והיא מצאה תמיד תירוצים להסתלק מן הבית ולבוא לשהות במחיצת הבחור. יום אחד אמרתי לו לגיצה: "תראה! לך אין שום רכוש. אם אתה רוצה אני אדבר עם אביה של הבחורה, אתה תתחתן אתה, תקבל נדוניה הגונה ותבנה את חייך." ציפיתי שהבחור יקפוץ מרוב שמחה אולם לתדהמתי הוא ענה לי: "אוי ואבוי לי, אוי ואבוי אדוני הצעיר! אבא יהרוג אותי אם אביא לו הביתה את הצוענייה הזאת."

(VAI DE MINE'SI DE MINE DOMNISORULE! TATA Q SA MA OMOARE SA ADUC ACASA Q TIGANCA.)

וזאת לדעת, כאשר שטפן הגדול (STEFAN CEL MARE) יסד את מנזר וורונץ הוא העניק אותו לנזירים ואלה היו להם צמיתים צוענים שהיו עובדים בשבילם. כאשר הנזירים הסתלקו נשארו הצוענים ויחד עם אוכלוסייה רומנית ענייה היוו את רוב היישוב של וורונץ. בעיני כל האיכרים הרומנים הם נחשבו ל־TIGANI (צוענים) ואפילו בחור רומני שאין לו מאומה, חשש לקשור קשר בר קיימא עם בת המקום.

עו"ד שלמה שטינהורן – ירושלים

בגורה הומורה היו כמה משפחות של ליפובנים. הם גרו באזור הפרוינד (PRUND) קרוב לנהר המולדובה.

הם גידלו פירות והמומחיות שלהם הייתה הקווס, תפוחים חמוצים שהוחמצו בתוך כרוב כבוש.

עו"ד שלמה שטינהורן – ירושלים

פובידלה כשרה למהדרין

בעיר גורה הומורה חי ליפובן בשם פדוט. הוא גידל זקן עבות כמו שאר אחיו הליפובנים, נראה כיהודי, ודיבר יידיש רהוטה. לא פעם צורף למניין במקומות שלא הכירוהו. יום אחד עמד בשוק בפולטיצ'ין FALTICENI ומכר פובידלה (ריבת שזיפים). שאלה אותו יהודייה אם הפובידלה כשרה. אז הוא ענה: "איזו שאלה! אני במו ידיי עשיתי אותה."

חיים וגנר – רמת חן

הליפובנים

מאז ייסודה של העיר גורה הומורה, נמצאו פה ליפובנים שעסקו במסחר ובמיוחד במסחר הפירות, והיו ביחסים טובים עם בני שאר הלאומים. הם גרו ברחוב הקרוי על שמם, רחוב המוליך מתחנת הרכבת אל עבר נהר המולדובה, בתוך בתים קטנים, בעלי חלונות קטנים שמסגרותיהם נצבעו כחול או ירוק.

הליפובנים הבוקובינאים הם רוסים טהורים ואדוקים בדתם. בכל בית קיימת פינה מקושטת במסגרת צבועה באדום שעליה נמצאים נרות צהובים ובתוכה ממוסגר המושיע, שאליו מפנה כל ליפובני את תפילתו לפני ואחרי ארוחותיו, לפני צאתו את הבית ואחרי שובו הביתה.

לכנסייה הוא הולך אף בחורף בגילוי ראש וכך מאה ושמונים יום בשנה. אינו מעשן, אינו שותה, נמנע ממסיבות, ממוסיקה וממחולות. את הכלב הוא מחשיב לחיה הטמאה ביותר ואינו סובל את קרבתו. כלפי בן הדת האחרת הוא שפל רוח מאוד. הוא מגדל את זקנו ובערבי ראשון וחגים הוא רוחץ את בשרו במרחץ האדים הפרטי שלו (BANJA). הם מונעים מעצמם כל חידוש ומחמירים במצווה, קלה כבחמורה.

בגורה הומורה חיו כעשרים משפחות, הכומר היה סימיון מברלוביץ (מת ב־1896). הדאגה לחיי הנפש שלהם עברה לגב׳ אנה קונדרסטובי (מתה ב־1947). היו כאן גם אניסיו קונדרסטוב, איבן מטיוב, טיופן אלקסנדרור, פדור נוסילוביץ, אזוסין כדובון, פדוט כדיזון ועוד.

שלמה וינינגר

החיים הכלכליים של היהודים בגורה הומורה

היהודים היו שלושים אחוז מאוכלוסיית העיר גורה הומורה. למראה רב גוניות מקצועותיהם מתקבל הרושם שתרומתם הכלכלית חרגה מעל ומעבר למספרם באוכלוסייה. רוב תעשיית העץ בעיר ובסביבה רוכזה בידי היהודים. הוא הדין ביחס למסחר הקמעונאי והסיטונאי. רב מאוד, אם לא מכריע, היה חלקם במקצועות החופשיים. היהודים עסקו בלעדית ברוב ענפי המלאכה, להוציא מלאכות אחדות שיוחדו לגרמנים.

על החריצות, המרץ והחיוניות היהודית ניתן ללמוד ממבט על כמה תופעות:

א) רב במיוחד היה מספר הסוחרים, עורכי הדין והחייטים היהודים.

ב) יהודים רבים לא הסתפקו בעיסוק כלכלי אחד בלבד אלא עסקו בשניים עד שלושה עיסוקים. קחו למשל את אותו יהודי בשם לייזר קיסמן שבנה שתי מנסרות, טחנת קמח וכן הייתה בבעלותו חנות גדולה לתבלינים.

שילוב מעניין במיוחד היה יוסל גרוס – ספר ומרפא שיניים. והיו עוד רבים כאלה. תופעה זאת נבעה אולי, גם מחוסר היכולת להתפרנס כיאות מענף אחד, אולם לדעתי היה זה יותר כתוצאה מן הדינמיות הנמרצת של אותם האנשים.

ג) בענף העץ רבו השרפות שבהן חרבו הרבה מנסרות. אולם לא היה בכך כדי לרפות ידיהם של בעליהן היהודים והם שיקמו את מפעליהם, ולא רק זאת, אלא מצאו הזדמנות להכניס מכונות חדישות, להגדיל את התפוקה עד שלעתים לא היה כל דמיון בין מפעלם הקודם לנוכחי.

ד) אחרי השואה, כאשר לא הייתה משפחה שחזרה בשלמותה מן הגיהינום ההוא, נמצאו רבים ששיקמו מחדש את מפעליהם ואת מפעל אבותיהם ופיתחו בצורה משמעותית את כלכלת העיר והסביבה. אולם אז בא הסוף לפועלם כאשר השלטון הקומוניסטי הלאים את כל ענפי הכלכלה.

מאוימים על־ידי השלטון, מדוכאים מזיכרונות השואה, חוששים מפני האנטישמיות הרוחשת במסתרים, הגיעו היהודים למסקנה שאין עוד טעם להישאר במקום גלותם והחלה העלייה ההמונית למדינת ישראל.

ש.י.

תעשיית העץ

התעשייה החשובה והמכניסה ביותר בגורה הומורה הייתה בענף העץ. העיר מוקפת בשרשרת יערות המשתרעת לאורך קילומטרים רבים. עצי האשוח (TANNEN), האורנים (FICHTE) ועצי הבוק נוצלו זה יותר ממאה שנים ליעדים שונים.

עצים המתרוממים לגובה שלושים עד ארבעים מטרים, הופלו בימות החורף, נוקו מענפיהם והועברו למנסרות מים או קיטור ששכנו לרוב בעמקים. פה נחתכו, הוקצעו והוכנו ליעדים שונים: רהיטים, בניין או תעשייה. באמצעות רכבות ואניות יוצאו חלק גדול מהם לארצות אירופה, אסיה ואפריקה. העצים המשובחים ביותר הופקו מיערות פוינה מיקולוי (POIANA MICULUI), וורונץ (VORONETZ) ופלטינוסה (PALTINOSA). במוליד (MOLID) נמצאה מנסרה של חברת שלזינגר שהכינה את עצי האורן לתעשיית פסנתרים בגרמניה.

שלמה ויינגר

משפחות קיסמן ושרפשטיין

למשפחות הראשונות שעסקו בתעשיית העץ בגורה הומורה ובסביבה היו שייכות המשפחות קיסמן ושרפשטיין.

ב־1790, בפטרוביץ (PETROUTZ), הקים משה פוקס בית חרושת לפוטש (אשלג). בית החרושת עבר בירושה לבנו מרדכי לייזר וזה העניקו כמתנת חתונה לחתנו יעקב קופל קיסמן. יעקב קופל ברח מרוסיה ב־1822 מפחד גיוס לצבא הרוסי. בנוסף לבית החרושת הנ"ל קיבל יעקב קופל גם טחנת קמח כמתנת חתונה. (אכן מתנות ראויות לשמן!!!).

ב־1866 פרצה מגפת כולירה בפטרוביץ. במגפה זו מצאו את מותם אבי המשפחה, אישתו, בן ובת. נשארו בחיים שלושה בנים ושלוש בנות.

שלושת הבנים, אלתר, יצחק ולייזר קיסמן עברו לגורה הומורה וכל אחד מהם פיתח תעשיית עץ ענפה. היצוא שלהם הגיע לרחבי בוקובינה, גליציה ורוסיה.

יצחק קיסמן בנה יחד עם יצחק שרפשטיין מנסרה בוולאה סקה (VALEA SACA). הם רכשו יערות שהשתרעו מוולאה סקה (VALEA SACA) עד וורונץ (VORONETZ).

ב־1906 הם התקינו שם מכונות חשמליות והחברה נקראה "קיסמן את שרפשטיין מנסרת טורבינות ולאה סקה". המפעל העסיק כאלף הוצולים.

בימי מלחמת העולם הראשונה נשרפה המנסרה, אולם יצחק קיסמן נשאר

גברתנים יהודים מלמדים גויים
מלאכת הפלת העצים

השותפים קיסמן את שרפשטיין נתקלו בקשיים בראשית הפעלת המנסרה שלהם. הרומנים הגויים לא היו מיומנים במלאכת הפלת העצים. הם פחדו מפני האסונות שעלולים לקרות בזמן העבודה. שני השותפים מצאו עצה. הביאו מבורשה (BORSA) פועלים יהודים ואלה לימדו את האיכרים הגויים את המלאכה.

לגור בוולאה סקה עד שנת 1933. באותו זמן נרצחה אישתו בידי צוענים והוא עבר לגורה הומורה. יצחק מצא את מותו במוגילב, טרנסניסטריה ב־1942.

אחיו של יצחק לייזר קיסמן בנה שתי מנסרות. האחת בסטולפיקני (STULPICANI) ואחת בקפו קודרולוי (CAPU CODRULUI). שם הוא בנה גם טחנת קמח. ואם לא מספיק בכל אלה הוא ניהל גם חנות גדולה לתבלינים. הוא הגיע לגורה הומורה ב־1922 ומצא את מותו במוגילב, טרנסניסטריה בשנת 1943.

משפחת שפירא

האחים חיים ומרקוס שפירא הקימו ב־1901 מנסרת מים וטחנת קמח בדרך מפַּלטינוֹסָה לגורה הומורה. בימי מלחמת העולם הראשונה נהרסו שני המפעלים אולם הם הוקמו מחדש ופעלו עד 1931 ואז נשרפו באש. שלמה, בנו של מרקוס שפירא, הקים שוב את המפעלים אולם בשנת 1940 המפעלים הולאמו והועברו לידיים רומניות. כשחזר שלמה שפירא מטרנסניסטריה הוא הקים שוב את המפעלים הנ"ל.

משפחת שיבר

משפחה זו הייתה מעורה ומעורבת בתוך תוכי תעשיית העץ. ברל שיבר קנה בסוף המאה התשע עשרה מנסרה וטחנת קמח בפלוטוֹניצָה. מקימם של אותם מפעלים היה יהודי בשם יוקל בראון מן הכפר ברקישעשתי (BERCHISESTI). היה זה בשנת 1872.

בימי מלחמת העולם הראשונה נהרסה המנסרה הנ"ל. אחרי המלחמה העביר אותה ברל שיבר לפרסין (FRASIN), והגדיל אותה במידה ניכרת. בנו של ברל שיבר, שמואל, קרא לה בשם "מולדובה" ופתח בסמוך לה מפעל לארגזים. החברה עסקה ביצוא ארגזים לארץ ישראל. הארגזים שימשו ליצוא הדרים מארץ ישראל.

ענף אחר של המשפחה התיישב ופעל בגורה הומורה. ברל וחיים שיבר בשותפות מוטל וחיים שפירא הקימו ב־1904 מנסרת קיטור גדולה מול תחנת הרכבת על הקרקע של "הקרן הדתית האורתודוקסית".

המנסרה פעלה עד 1908 מועד בו עלתה באש. ב־1928 הוקמה מחדש על־ידי הקרן הנ"ל ושוב עלתה באש ב־1943. ב־1945 הוקמה שוב וב־1948 היא הולאמה על־ידי המשטר הקומוניסטי.

שלמה ויינגר

הרופא הישראלי הנודע פרופ' חיים שיבא, בן משפחת שיבר מפרסין כותב בספרו: "רופא לכל אדם":

"...היו בפרסין כמה רחובות צדדיים, ובמקום שהסתיימו החלו יערות עצי המחט הכהים ובתוכם הכתמים הבהירים של עצי בוק ואדר. על היער הייתה פרנסתה העיקרית של האוכלוסייה. העונה הבוערת הייתה דווקא בחורף, כאשר הקור ירד עד 40 מעלות מתחת לאפס. אז היו כורתים את העצים בהרים, שופכים מים על השלג, וגזעי העצים היו גולשים במורד על מסלול הקרח. מן המקום שנעצרו בגמר השיפוע היו גוררים את הגזעים בעזרת סוסים, ורק בעמק, בקרבת הכפר, הועמסו על עגלות והובאו למנסרה...

במנסרה עבדו הפועלים גם בשבת, ושמואל שיבר (אביו של פרופ' שיבא) היה בא ברגל ביום המנוחה, כדי לראות את הנעשה במפעל. במנסרה הכינו קרשים לנגריות ולארונות מתים, ולהבדיל – גם לתיבות פרי ההדר של חברת "פרדס" בארץ ישראל. אחרי ששמואל שיבר ירש את עסקי אביו, בגיל צעיר יחסית, נתן את דעתו על כך, שכל עבודת הכפיים נעשית בידי הגויים, ועלה בו הרעיון שגם יהודים יכולים לעבוד בגופם. הוא הביא עשרים משפחות של פועלים יהודים מגליציה הקרובה, אך עד מהרה חיפשו להם פועליו היהודים מלאכות קלות יותר, זה בבית המרחץ וזה בחנות המכולת, והגויים נשארו חוטבי העצים...

...כדי להישמר מחילול שבת בבית הספר הממלכתי, למדו ילדי שיבר את לימודי החול אצל מורים פרטיים שהיו מגיעים לכפר מן העיר הסמוכה גורה הומורה...

...באחד הימים הגיע לכפר אהרון נתנאל, מראשי "מכבי" בארץ ישראל. הוא בא מטעם חברת "פרדס" לקנות וגם להשגיח על ייצור תיבות העץ לתפוזים. אבי היה הספק שלהן לכל הארץ. ונתנאל ייסד ארגון ציוני בכפר עם קופסאות קרן קיימת והרצאות וכל השאר. הוא הביא לנו את הספר של יערי פולסקין 'חולמים ולוחמים' ואפילו את ספריהם של דוקטור רופין ואדולף ביהם על תולדות הציונות, כי שפת אמנו הייתה גרמנית..."

משפחת וגנר

ישראל (שרול) וגנר קנה בשנת 1924 מנסרה פרימיטיבית שהייתה ממוקמת באזור בית המטבחיים. הוא בנה אותה מחדש ומדי כמה שנים הכניס בה שינויים וחידושים טכנולוגיים.

ב־1934 עם התגברות סחר העצים עם ארץ ישראל הוא פתח בית חרושת לארגזים עבור יצוא ההדרים מארץ ישראל. שש מאות ארגזים יוצרו מדי יום בבית חרושת זה. ישראל וגנר מת ב־1944 במוגילב, טרנסניסטריה. בניו מיכאל

ויוסף שחזרו מטרנסניסטריה הקימו שוב את המנסרה בתוספת טחנת קמח והחזיקו בה עד שהולאמה על־ידי המשטר הקומוניסטי.

שלום יוסף ליבוביץ

הגיע ב־1903 מגליציה. הקים ב־1925 מנסרה קטנה מעבר למסילת הברזל, שמה של המנסרה היה "SILEX". כדי להגן על המפעל מפני השיטפונות, הוא בנה קיר מגן על־יד גדת נחל ההומורה. המנסרה נשרפה ב־1937 ואז הוא היגר לקפריסין, מקום שם עסק בגידול פרי הדר.

אנצ'ל שטינהורן

הגיע מגליציה ב־1893 וניהל את המנסרה וטחנת הקמח בוורונץ. מפעלים אלה הוקמו ב־1867 על־ידי רומני בשם ג'אורג'ה ג'מנרו. ב־1902 עלו המפעלים באש. שטינהורן שיקם אותם והתקין בהם מכונות חשמליות. הוא ניהל אותם עד הגירוש לטרנסניסטריה.

משפחות נוספות בעלות מנסרות היו: יוסף ויזניצר ואחיו, סרול פישלר, אדולף מיק, יוקל בראון. לאחר השואה הוקמה גם מנסרת זלמן שכטר בשותפות זליג ורטר.

שלמה וינינגר

אבי עסק במסחר עצים. הוא קנה בולי עץ והתקין מהם רעפים לגגות. בגרמנית קראו לזה דרניצן (DRANIZEN). המפעל היה בתוך חצר גדולה שבתוכה היו מכשירים מיוחדים.

הפועלים שייצרו את הרעפים היו מומחים.

את הרעפים היה אבי מוכר לבסרביה. תקופה מסוימת היה אבי שותף של אביו של דוסיו רול.

מרדכי ליפ – קריית חיים

אבי היה מנהל המנסרה ששכנה ממול לתחנת הרכבת. קראו למנסרה בשם "בוקובינה". היא הייתה בבעלות "קרן הכנסייה" (FONDUL BISERICEI). מנסרה זאת הייתה המנסרה הגדולה בעיר. במנסרה ייצרו קרשים. בחצר הגדולה היו שלושה בתים, באחד מהם גרו הפועלים, השני שימש כמשרד, בבית השלישי גרו שתי משפחות יהודיות ושתי משפחות גרמניות; משפחת רודיך, משפחת רוף, משפחת הניג ומנהל העבודה הגרמני פולניק.

אנו ילדי המשפחות הנ"ל שיחקנו בחצר רחבת הידיים. הקרשים שימשו לנו כעין בתים לצורך משחקנו. אני זוכרת שפעם נפלה עלינו ערמת קרשים, נפצענו, אך למזלנו לא נפגענו אנושות.

יולנטה וסרמן (רודיך) – ירושלים

המסחר

בבית שבו גרנו היה ממוקם גם בית המסחר שלנו בשנים 1925 – 1930. היה לנו מפעל לדגים (רוסל). ייצרנו דג מעושן. את המוצרים היינו מוכרים בפלטיצ'ני טרגו ניאמץ, גורה הומורה, קימפולונג. אחר־כך עבר אבי לענף הגבינות – BRANZARIE. אנחנו קנינו גבינות ועיבדנו אותן. היה זה מסחר מעניין והרווחנו בו יפה מאוד. מזה התפתח עסק גדול. כשגורשנו לטרנסניסטריה השארנו שלושה מרתפים גדושים בגבינות.

משה פרמינגר – חדרה

אבי קונרד אברם נולד בגורה הומורה לאביו שמואל אברם. ב־1910 גויס לצבא האוסטרי ושירת עד מלחמת העולם הראשונה. בשנת 1917 הוא נשבה על־ידי הרוסים ולקח חלק במלחמת הפרטיזנים בסיביר. ב־1921 חזר לגורה הומורה ומצא את בית משפחתו שרוף על־ידי הקוזקים שכבשו לפני כן את העיר. הוא עבד קשה כדי להקים את ביתו מחדש.

אבי התחיל לעסוק במסחר וכיוון שהיה אדם חרוץ מאוד הצליח תוך זמן קצר העסק לשגשג. כפי שזכור לי היה לאבא כבר ב־1929 בית מסחר ל־KOLONIAL WAHRENS GESCHEFT גדול מאוד. כמו כן אני זוכר עובד רומני בשם אנגל ומשרתת בשם פטרוילינה. סבי היה איש חולה מאוד כתוצאה ממכות שקיבל מן הרוסים בעת המלחמה. בית המסחר נמצא בכל הבית. כמחסנים שימשו שני חדרים, המרתף וכן המבנה הנוסף שהוקם בחצר. בתחילת שנות השלושים נבנתה גם אורווה לסוסים כי אבי הרחיב את מסחרו ובעצמו היה מוביל את סחורתו לקונים בסביבה, כאשר בעלי העגלות לא יכלו לספק את כל ההזמנות. כעבור זמן מכר אבי את הסוסים והעגלות וקנה משאית. אבי עסק במסחר סיטונאי, וסיפק סחורות לסוחרים המקומיים וכן לסוחרים מווטרה דורנה וקימפולונג (VATRA DORNA, CAMPULUNG). את הסחורה היה קונה בצ'רנוביץ, בוקרסט, קונסטנצה, גלץ וברשוב.

הייתה קיימת תחרות קשה בין אבי ובין החנות של קנובלר את בניו. לדאבוני לא היו היחסים כל כך הוגנים, היה קיים מאבק תמידי ביניהם עד ממש לגירוש לטרנסניסטריה...

היו לנו שכנים רבים וביניהם: הרלינג, משה שיבר בעל בית המרחץ, משה לוין בעל מחסן העצים. קרבה זו אל מצבור עצים עצום גרם לפחדו המתמיד של אבא מפני התפרצות שרפה.

ואמנם יום אחד פרצה שרפה בבית המרחץ של שיבר, אולם השרפה כובתה במהרה הודות לשכנים שכולם עסקו בכיבויה. דומני שבשנת 1938 פרצה עוד שרפה במחסן העצים של לוין. הפעם נשרף המחסן והבית של אותו לוין וכל המשפחה עברה לגור בשכירות בדירה שליד הפארק הקטן. רחובנו, רחוב אברם ינקו (AVRAM JANCU), לא היה סלול ודי מלוכלך כתוצאה ממעבר של עגלות רבות ששמו פניהן לשוק הקרוב. במיוחד הורגש הדבר ביום השוק, הלא הוא יום שלישי. בתוך כיכר השוק הוקמו אוהלי הקרקס וסמל המשטרה שוחן (SCHUHAN) היה משגיח על הסדר. הודות לתשלום מסוים שאבי היה משלשל

לידו היה הלה משגיח שהאיכרים לא יחנו סמוך לביתנו. יום אחד החליט אבי לסלול קטע מהרחוב על חשבונו ובאותה הזדמנות הוקמה גם מדרכה. אני זוכר שיום אחד החביא אחד מן הגברתנים הרומנים בשם גוימינה את סכינו בתוך חצרנו. היה זה בעת מרדף המשטרה אחריו.

אברהם הרמן – ברה"מ

סבא שלי שלמה אפטר בא מגליציה לגורה הומורה ב־1840. שלמה אפטר היה איש חכם מאוד. אז לא היו עורכי דין עדיין. סבי היה בורר ומפשר בין הצדדים. אבא היה סוחר. היה לו בית מסחר מאחורי העירייה (פרימריה) על־יד השוק. באותו הצד הייתה שורה של חנויות. גרנו אצל פרידמן ברחוב המוביל מן השוק אל בית המרחץ. באותו רחוב היה בית מסחר גדול וידוע שבעליו היה קונרד אברם. מגיל צעיר מאוד הייתי מועסק בחנות הברזל של דודיו גנזר. החנות הייתה במרכז מול העירייה. ב־1933 התגייסתי לצבא ושירתי שמונה עשר חודש בעיר ברלד. חזרתי לגורה הומורה והייתי לסוחר עצמאי.

שלמה אפטר – חיפה

לאבי הייתה חנות גדולה לגלנטריה ולנעליים. אחרי שגמרתי את חוק לימודיי הפכתי לשותפו של אבא. אני הייתי נוסע להביא או להזמין את הסחורות והוא היה מוכר בחנות.

את הסחורה הייתי קונה בכל רחבי רומניה: בוקרסט, טימישוארה, קלוז' וצ'רנוביץ. הזמנות מחוץ לארץ היינו עושים באמצעות נציגי החברות. כך קנינו נעלי "קוקס" מאנגליה, ארנקים מווינה. בגורה הומורה לא כל כך הקפידו על האופנה. היו שמים יותר לב למידה. אצלנו היו המחירים קבועים. היו באים איכרים מן הכפרים והם ידעו שאצלנו לא ניתן להתמקח אמנם, אך הסחורה טובה ויש אחריות. אם הנעליים נקרעו היו מקבלים אחרות במקומן ואנחנו היינו מחזירים אותן לחברה. אבא שלי אהב לקנות הרבה סחורה כדי שיהיה מבחר גדול לקונים.

בשנת 1940 באו נציגים מגרמניה הנאצית כדי להוציא את הגרמנים מגורה הומורה. נציגים אלה היו באים יום יום לחנות שלנו וקנו כל אשר בא לידם וזאת מפני שבגרמניה סחורות כגון אלו אזלו מזמן. באותה תקופה הייתה כבר סכנת נפשות לנסוע להביא סחורה כיוון שיהודים נזרקו מהקרונות תוך כדי נסיעה.

הנציגים הגרמנים הנ"ל הציעו לי ליווי צמוד בעת נסיעותיי לקנות הסחורה שהייתה מיועדת במיוחד להם. כך נסעתי במשך כל השבוע בביטחון מלא והסחורה שהובאה ביום שישי לחנות ביום ראשון כבר לא נשאר זכר ממנה.

חנות כמו שלנו הייתה חנותו של וורזינגר ורוזנר. לא הייתה כל תחרות בינינו מפני שהסחורות שלנו היו יקרות ומעולות יותר וכן הן היו אקסקלוסיביות, כלומר, היצרן ייצר סחורה זאת רק למעננו ולא היה רשאי למכור אותה לשום חנות אחרת.

יהודה לינדר – תל אביב

קונדיטוריית "שנאפ", הייתה ידועה כמקום מפגש של כל צעירי העיר. הקונדיטוריה העסיקה את כל בני המשפחה: אבי, אחי ואני. כמו כן הועסקו כאן כמה רומנים. בבעלותנו היה גם מפעל למי סודה. הצעירים היהודים והגויים אהבו לבוא אלינו מפני שהן אחי והן אני היינו צעירים מאוד ורוח השובבות והעליזות שררו שם באופן תמידי. בלילות שבת הייתה הקונדיטוריה פתוחה עד השעות הקטנות של הלילה. בחורים שחזרו מפגישות הלילה שלהם היו סרים אלינו לשיחה תוך אכילת עוגות כדי להכפיל את מתיקות הפגישה או למחוק את אכזבותיה.

לינה לינדר (שנפ) – תל אביב

איזו אורקסטרה!!

באו גם ילדים ואז יצרו תזמורת, ועוד איזו תזמורת!! סירים, צלחות וכלים. ככל שמצאה ידם הפכו לכלי נגינה והמקום המה צהלה ורינה. פה ושם חטפו גם דבר מה טעים, וכסף לא היה להם לשלם. ויתרנו להם כמובן וראינו את שכרנו בהשתתפותנו בשמחת החיים שלהם.

בימי הקיץ הייתה הקונדיטוריה מלאה בנופשים שבאו מחוץ לעיר.

גב' לינה לינדר (שנפ) –תל אביב

עד הגירוש מן העיר הייתה לנו חנות בדים ברחוב המרכזי. הסחורה בחנותנו הייתה פשוטה וזולה. הלקוחות העיקריים היו הפועלים הגרמנים והאיכרים הרומנים.

במנסרות שהיו בבעלות יהודית עבדו הרבה פועלים גרמנים. הם קנו אצלנו סחורה באשראי בערבות בעל הבית היהודי. עבדנו חמישה איש בחנות וידינו מלאו עבודה. את הבדים קנינו ביאסי ובצ'רנוביץ. הסחורה הייתה נשלחת אלינו בדואר או ברכב שהיה שייך ליצרן. ההזמנות והתשלומים נעשו באמצעות סוכני החברות שהיו מזדמנים גם לגורה הומורה. לעתים היה אבי נוסע למקומות הנ"ל כדי להזמין סחורה וליישב עניינים שונים.

מתח הרווחים היה נמוך. העיקר היה להיפטר במהירות האפשרית מן הסחורה. הייתה תחרות בין הסוחרים ואף בין בני אותה משפחה. לעתים הפך הבן למתחרה הקשה ביותר לאביו מולידו.

חנותנו שכנה ברחוב "שטפן הגדול" (STEFAN CEL MARE). תקופה ארוכה שימש המבנה גם למגורינו. בשנת 1935 קנינו את ביתו של אדון ארדלאנו (ARDELEANU) ברחוב אוסשפרונג (AUSSPRUNG GASSE). בתקופת השואה נהרסו שני הבתים.

פליקס מילר – חיפה

"ההזמנה הגדולה"

מעשה בסוחר מכובד, אב לשלושה בנים ובת, מר יעקב צירלבוים*, בעל חנות גדולה לנעליים בגורה הומורה.

החנות הייתה מנוהלת על־ידו יחד עם הבת ושלושת בניו שעזרו לו במלאכת המכירה.

יום אחד בשבוע היה בגורה הומורה יום שוק (ZI DE TIRG). זה היה תמיד ביום שלישי ובימים אלה הייתה תנועת הקונים רבה בחנות, במיוחד איכרים אשר היו מביאים את מרכולתם לשוק ותמורת הכסף שקיבלו היו קונים נעליים לבני משפחותיהם.

אמנם בימים ההם רוב האיכרים הרומנים היו נועלים ערדליים שקראו להם אופינצ'י (OPINCI) והם היו עשויים מעור בקר בלתי מעובד או מגומי שנחתך מצמיגים בלויים אך השכבה היותר מבוססת הייתה מתחילה להתרגל לנעליים ולמגפיים.

הגרמנים שהיוו חלק גדול מהאוכלוסייה וגם היהודים נעלו רק נעליים והיו כאלה שהזמינו את הנעליים אצל סנדלרים, והיו כאלה שקנו אותן בחנות.

מלבד נעליים בעלי סוליית עור (סוליית הגומי או הפלסטיק טרם הייתה מוכרת) שהבריות היו נועלים ברוב ימות השנה, היו נועלים בתקופה הגשומה ערדליים (גאלוש) או נעלי חורף (שנאי שיך – ביידיש) שהיו נועלים אותן מעל לנעליים.

ובכן, מגוון הסחורות בחנות הנעליים היה רב והיה צורך לחדש את המלאי לעתים קרובות. מר צירלבוים היה נוהג להזמין סחורה אצל סוחר ידוע שהתגורר בצ'רנוביץ – עיר המחוז של בוקובינה ואשר היה נציגם של כמה מפעלי נעליים ברומניה.

לצורך זה הוא פנה בכתב לסוכנו והיה מפרט את מבוקשו – כמובן בשפה הגרמנית, כמימים ימימה, מהתקופה המהוללת של הקיסר פרנץ־יוזף.

יום אחד התיישב מר צירלבוים ליד שולחנו והרכיב רשימה ארוכה ומרשימה של נעליים, בגדלים שונים, בדגמים שונים, נעליים לגברים ונעליים לנשים, ערדליים, נעלי שלג ועוד.

בעודו טורח להיזכר אלו סוגים נחוצים לו נכנסה בתו טייבַלֶה, הציצה מעבר לכתפיים של אבא על הרשימה והעירה לו: "אבא מה פתאום רשמת שלושים זוגות נעליים לנשים מספר שלושים ושלוש ושלושים זוגות מספר שלושים וארבע! מה, אתה לא יודע שעומדת לצאת אופנה חדשה ואז נישאר תקועים עם הסחורה?!" האב הבין כי בנושא אופנה בתו מבינה טוב יותר ממנו ובהמשך למכתבו אחרי שכבר הספיק לרשום את הרשימה כולה, כתב בזו הלשון: "אדוני הנכבד, בעודי כותב שורות אלו נכנסה בתי טייבלה וטוענת כי אין צורך בנעלי נשים מספר שלושים ושלוש ושלושים ארבע, לכן, אנא מחק מהרשימה הנ"ל את המספרים האלה". הוא לא הספיק לסיים את המשפט המשלים הזה, נפתחה הדלת

ונכנס בנו בכורו שלמה. "מה אתה כותב אבא?" שאל הבן והאב הגיש לו את המכתב לעיון.

לבן, שהיה שותף בכיר בחנות, לא לקח זמן רב כדי להבין כי חלק מהסחורה הרשומה עדיין קיים במלאי ואין למהר ולהזמין סחורה חדשה.

הוא הראה לאביו מה שלא נחוץ והאב המשיך את מכתבו מהנקודה שבה הסתיימה התייחסותו להערת בתו בזו הלשון: "אדוני הנכבד בעת שאני כותב שורות אלו נכנס בני בכורי שלמה והוא טוען כי גם הערדליים מספר שלושים ותשע והנעליים לגברים מספר ארבעים ושלוש וארבעים וארבע עדיין נמצאים אצלנו במלאי, לכן, אנא מחק גם את אלה מהרשימה המפורטת בהתחלת מכתבי". בעת התרחשות דברים אלה ישב בנו הקטן יוסלה בחדר והכין את שיעוריו. יוסלה כבר לא היה כל כך קטן, הוא היה תלמיד תיכון בגימנסיה המקומית. הוא עזר גם כן בחנות והיה זה הוא למעשה שהיו מטילים עליו את ספירת המלאי. יוסלה ביקש לעיין אף הוא ברשימה ושכנע את אביו שכל הסוגים שהוא הזמין נמצאים עדיין במלאי ובכלל, נמכרים באיטיות. בשלב זה היה על מר צירלבוים לבטל את מכתבו אך היה לו חבל על העבודה הרבה שהשקיע בניסוחו ולכן הוא המשיך את מכתבו בזו הלשון: "אדוני הנכבד אתה הרי מכיר את בני יוסלה ואתה יודע שהוא ניחן בכשרון מסחרי רב והוא טוען כי גם שאר הפרטים שברשימה המקורית אינם נחוצים לנו. אי לכך **אנא ממך אל תשלח לי מאומה** (BITTE SCHICKEN SIE MIR GARNICHTS).

בכבוד רב, שלך יעקב צירלבוים".

זמן קצר לאחר מכן הגיע הסוכן מצירנוביץ ו"ההזמנה הגדולה" נעשתה לנושא דיבור ובדיחה בין סוחרי גורה הומורה.

דוקטור יוסף רוזנקרנץ – חיפה

---

* השם בדוי, אך הסיפור נכון.

בתי מסחר לספרים

המסחר בספרים התפתח פה בשנות התשעים למאה שעברה ושימש הוכחה לצימאון האוכלוסייה בעיקר היהודית לקריאת ספר טוב. היו אנשים שלא הסתפקו בהיצע המקומי והזמינו ספרים מווינה. כבר אז היה הנוהג למכור סדרות של אנציקלופדיות וספרי עזר בתשלומים.

"...אני נזכר שב־1893 הזמנו אני וחברי הטוב הסַפָּר קופוס טאוב את סדרת הקלסיקונים של מאייר ב־150 כרכים והלקסיקון של מאייר MEYERSCHE KLASSIKER AUSGABE. MEYERS KONVERSATIONS LEXIKON. הזמנה נעשתה באמצעות מכתב ששלחנו להוצאת ספרים בווינה.

בכלל החלה כאן הפצת הספרים לא על ידי סוחרים אלא על־ידי יחיאל, סבל חבילות שהיה מגיע פעמיים בשנה (לפני פסח ולפני הימים הנוראים) ממקום כלשהו והיה לן בעליית הגג שלנו. יום יום היה מפזר על ספסל לפני בית הכנסת הגדול את סחורתו: ציציות, מזוזות, תפילין, טליתות, סידורי תפילה, חומשים, צאנה וראנה והרבה ספרי מעשיות "מעשה בכל" באחד עד שלושה קרויצר (שקלים). כדי להודות על הכנסת האורחים שלנו היה מרשה לי לקרוא את ספרי הסיפורים. ברגע שמכר את סחורתו היה ממשיך בנדודיו.

שלמה ויינגר

אדולף שרצר

פתח ב־1910 חנות ספרים, מכשירי כתיבה, תמרוקייה ומחסן רהיטים. חנות זו התקיימה במשך שלושים ואחת שנה. בעשרה באוקטובר 1941 בעצם יום הגירוש לטרנסניסטריה חתך אדולף שרצר את ורידיו ובמצב זה נישא לתחנת הרכבת על־ידי המשטרה והוכנס לקרון. יום למחרת נפטר ונקבר באטקי.

הרברט צורף

יסד ב־1921 חנות ספרים, מכשירי כתיבה וספריית השאלה. המפעל הזה עמד במשך עשרים שנה ובמשך המלחמה נהרס.

יוסף ברנדמן

יוסף ברנדמן קנה ב־1920 את חנות הספרים של קלינגהופר. אחרי החזרה מטרנסניסטריה הוא פתח אותה מחדש.

יוסף ווסיק

יוסף ווסיק (לא יהודי) היה בעל בית דפוס מ־1928 – 1940 וחנות ספרים.

מעניין שבגורה הזמורה הקטנה ב־1911 – 1912 הוצאו לאור שני כתבי עת "פעמון הזמורה" "DIE HUMORGLOCKE", כתב עת הומוריסטי בעריכת פקיד הדואר יוסף טאובר וה־"BUCHENFACKEL" כתב עת סוציאל דמוקרטי בעריכת מוריס פנצר. שני כתבי העת הנ"ל הודפסו בבית הדפוס של קלינגהופר. כתבי עת אלה לא האריכו ימים.

שלמה ויינגר

בנקים

מעט בנקים וקופות חיסכון פעלו בגורה הומורה. בנקאים יהודים כמעט אינם מוזכרים אצל ויניגר מלבד בנק יהודי אחד שנוסד ב־1894 על־ידי שלושה שותפים: חיים שיבר, שלמה שמחה ושור. בנק זה שנקרא בנק למסחר ולמלאכה התקיים עד מלחמת העולם השנייה. מבין הבנקים שהיו קיימים בגורה הומורה מוזכרים: בנק אלבינה (1905 – 1938) בניהול רומנים, קופת חיסכון אזרחית (1905 – 1930) בניהולו של ראש העיר טיטוס וינצינגר.

סניף של "בנק המזרח" DIE OSTBANK (1923 – 1929).

סניף של בנק בסרביה (1937 – 1938).

הבנק הגרמני לחקלאות (1920 – 1921)

סניף של הבנק המסחרי הלאומי

BANCA COMERCIALA NATIONALA (1934 – 1938)

BANCA CAMPULUNGUL MOLDOVENESC (1926 – 1938)

על פי שלמה ויניגר

אבי המנוח דוקטור קלמן פויר (1893 – 1970) ז"ל היה אישיות ידועה באותם הימים בעיר בה גרנו.

את שירותו הצבאי עשה אבי כקצין, ובמהלך מלחמת העולם הראשונה (1914 – 1917) לחם בחזית האיטלקית.

בתום המלחמה נרשם אבי ללימודי משפטים באוניברסיטת גרץ באוסטריה. את לימודי תואר דוקטור למשפטים סיים באוניברסיטת צ׳רנוביץ בשנת 1921.

לאחר סיום לימודיו החל לעבוד כעורך דין, ולאחר תקופה קצרה עבר לבנקאות. בשנת 1923 נתמנה כמורשה חתימה בבנק המסחרי בעיר גורה הומורה, ולאחר כשנתיים מונה למנהל הבנק.

הוריי קנו את ביתם הראשון בגורה הומורה ברחוב BAHNHOFF מס' 24, לא רחוק מתחנת הרכבת. הבנק עבר לבעלות של הבנק לחיסכון של רומניה ואבא המשיך לעבוד בו כמנהל עד 1940. בשנה זו נאלץ לעזוב את מקום העבודה, כפועל יוצא מהגזרות של שלטון הלגיונים.

אבי היה יהודי גאה וציוני נלהב עוד מנעוריו. זכור לי שבספרייה שבביתנו היו ספרים רבים שעסקו בציונות, ובבית התקיים חוג ללימוד השפה העברית, חוג בו למדו אינטלקטואלים כגון דוקטור שרף, דוקטור שוירמן, דוקטור בראון, אבי ואנשים נוספים.

בעת עבודתו בבנק היה אבי בקשרים עם אנשי עסקים יהודים מתעשיות העץ. הוא נהג מעת לעת להתרים אותם עבור ארץ ישראל, קרן היסוד וקק"ל. בשנים 1933 – 1934 התקיים בביתנו חוג נוסף, חוג של ציונים כלליים אשר הונחה על־ידי שליח מארץ ישראל.

בקיץ 1941 נלקח אבי עם קבוצת אנשים נוספים כבן ערובה וישב במשך כשישה עד שמונה שבועות בביתם של משפחת אלנבוגן (הוריו של ולטר אלנבוגן ודוקטור מוסברג), תחת השגחתה של המשטרה המקומית. בני הערובה שימשו כמעין שטר ביטחון של גרמניה כנגד מעשי טרור, כביכול של יהודים.

בעשרה באוקטובר 1941 גורשנו "לטרנסניסטריה" למחנה "גורין" בקרבת העיר "מוגילב פודולסק" שם שהינו עד למאי 1944.
במאי 1944 חזרנו לבוקובינה לערים סירט ורדאוץ. לאחר שחרור גורה הומורה מידי הגרמנים חזרנו אליה לפרק זמן קצר.
אבי התמנה למנהל סניף הבנק ברדאוץ בו המשיך לעבוד עד להלאמת הבנקים על־ידי השלטון הקומוניסטי בשנת 1949.
מאז ועד עלייתו ארצה בשנת 1960 עבד אבי בכמה מקומות.
דוקטור קורט פויר

הסוחרים היהודים לא היו נעזרים בשירותי הבנקים. אם נצרכו להלוואה היו לוקחים אחד מן השני. היו אלו הלוואות לזמן קצר. מחזור העסקים חייב נזילות של כספים ועל כן שאלת הפקדת הכספים בבנק לא הייתה קיימת. אם היה לסוחר כסף מיותר בשבוע מסוים, אז או שהיה רוכש סחורה חדשה או שהיה מלווה לסוחר אחר. היה סוחר ידוע בגורה הומורה שלא יצא מן ההלוואות. היה לוקח הלוואה וכאשר היה צריך להחזירה היה הולך ולווה אצל סוחר אחר וכך היה משלם את חובו. כך היה מגלגל את העניינים כל הזמן.
מרדכי ליפ – קרית חיים

מרגלים בגורה הומורה!!!

בשם זה כונו בעלי עגלות שגרו במאה הקודמת בגבול בין רוסיה לפולניה, מקום בו לא הייתה מסילת ברזל. כאשר הונחו שם מסילות הברזל והם נשארו ללא פרנסה, הם שלחו בשנות השבעים "מרגלים" לבוקובינה הדרומית, שם לא היו עדיין מסילות ברזל כדי לחפש אפשרויות פרנסה במקצועם. הם מצאו שיש כאן אפשרויות תעסוקה טובות, הביאו לכאן את נשותיהם וטפם בעגלות הגדולות שלהם והתיישבו בגורה הומורה ובפרומוסה. היו אלה משפחת קובר, משה וולצר וה"פטר יוסל" (הדוד יוסף). איש מהם לא נשאר בחיים אחרי טרנסניסטריה. פה ושם נזכר אחד מזקני העיר בדמויות האלו.

משפחת קובר הייתה ידועה כאחת המשפחות הראשונות שהגיעו לגורה הומורה. ר' שמואל וולף קובר הגיע בשנת 1876 מגליציה כראש העגלונים שכונו גם "המרגלים". בגורה הומורה עסק בהובלות וגם שלח ידו במסחר בפירות. לימים כשהזדקן וכוחו לא עמד לו עוד, הוא קיבל זכות להתגורר עם משפחתו ב"עזרת הנשים" של בית הכנסת של "בעלי המלאכה". בבית כנסת זה הוא שימש גם כבעל תפילה עד סוף ימיו.
בנו, משה צבי, גם הוא עסק כמוביל משאות ולאחר מכן כבעל כרכרה. גם הוא שימש כבעל תפילה באותו בית כנסת. בשנת 1943 מת בטרנסניסטריה. בתו,

טאובה, הייתה תופרת מעולה ונישאה ליהודי מן העיירה צ'ודין. בתמוז 1941 התנפלו חיילים רומניים על יהודי העיירה והשמיצו כמעט את כולם. הניצול היחיד סיפר שבתה של טאובה הייתה בחורה מאוד יפה וחייל רומני רצה להצילה אולם היא דבקה באמה ומתה על קידוש השם.

(מתוך: שלמה וינינגר)

שופטים ופקידים

עד לשנות השמונים של המאה שעברה לא היו בגורה הומורה עורכי דין שסיימו פקולטה למשפטים. במקום זאת פעלו WINKELSCHREIBER שהיו ממלאים שאלונים, מגישים בקשות, כותבים ומחתימים חוזים, מפשרים בין צדדים יריבים. אחד מראשוני המקצוע הזה היה סבי מצד אמי ר' איציק דוד וולפר. הוא הוכר היטב על־ידי האוכלוסייה המקומית ונודע גם כ"שופט שלום". הוא נולד בצ'רנוביץ ב־1807, למד שם את מקצוע החייטות, הגיע לגורה הומורה ב־1845. באותו זמן היו בגורה הומורה רק שלוש משפחות: משה וינדיש, אברהם איציג שפירא ושולם שיבר.

סבי מת ב־1875, ומספרים שכאשר שכב על ערש דווי, באו לשאול בעצתו בריב מסוים על השגת גבול. הוא ביקש שיביאו לפניו שרטוט של החלקה עליה מדובר, הביא לפשרה בין הצדדים, הסתובב אל הקיר והוציא את נשמתו.

בנו פייביש וולפר שעסק במלאכות רבות התפרסם גם כשופט לענייני גירושין.

נוצות אווז או ציפורן פלדה

מה עדיף על מה?

כיוון שחייטות באותם ימים לא הייתה מלאכה שיש בה כדי לפרנס את בעליה בכבוד, פנה סבי, ר' דוד וולפר, ללבלרות בית דין, לו נזקקו כל חלקי האוכלוסייה ובמיוחד פשוטי העם.

והנה אפיזודה מעניינת: באותו זמן היו כותבים בקשות, חוזים וכו' בשני סוגי עטים: עט העשוי מנוצות אווז ועט מפלדה. יום אחד פנתה אישה אחת אל סבי והיא כולה רותחת מכעס וביקשה ממנו לכתוב מיד תלונה נגד שכנתה על שזאת העליבה אותה קשות. האישה שאלה בכמה יעלה לה הדבר. ענה לה סבי: אם רצונך במחיר זול של שלושים קרויצר אכתוב את התלונה בנוצות אווז, והתלונה תהיה רכה ונוחה. אולם, אם רצונך שאכתוב בעט פלדה התלונה תהיה קשוחה וחריפה, אולם אז יהיה עלייך לשלם לי חמישים קרויצר. האישה ענתה מניה וביה: "אשלם לך חמישים ובלבד שתכתוב בעט פלדה והתלונה תהיה קשה וקשוחה מאין כמותה."

כתבנים אחרים:

יונס כסלר, נפטר ב־1884. בין היתר ניהל את בית הספר העברי־גרמני הפרטי הראשון.

קרל קלוג (יהודי מפולין שהתנצר).

יצחק רוזנבאום נולד ב־1847 בגליציה, הגיע לגורה הומורה ב־1870, עסק בכתבנות וברשותו היה גם בית קפה.

שמואל בראונשטיין נפטר ב־1921.

שלמה ויניגר

אבי, דוקטור אברהם שרף, שימש כעורך דין בגורה הומורה. עם לקוחותיו נמנו הן סוחרים יהודים והן איכרים מן הסביבה. גורה הומורה הייתה מוקפת רשת כפרים ענפה, על כן פרנסתו של אבי הייתה מצויה בשפע. הוא עסק בסכסוכי קרקעות, חוזים, משפטי דיבה ובעשיית פשרות. הוא הופיע בבית המשפט המקומי. לא זכור לי שנסע אי פעם להופעה בבית המשפט המחוזי. רוב מעייניו היו נתונים לפעילות הציונית. היו ימים שהקליינטים שלו נתבקשו לא לבוא אליו בגלל קיום אספת קרן היסוד.

אבי היה האישיות המובילה של יהודי גורה הומורה. כשיהודי נזקק לסעד משפטי כלשהו היה פונה לאבי ותמיד היה מוצא אצלו אוזן קשבת. למחרת הגיענו לחיפה, בטיילנו בבת גלים אשר בחיפה, נפגשנו עם אישה יוצאת גורה הומורה. היא פנתה לאבי: "דוקטור שרף, טוב שאני רואה אותך! יש לי בעיה כזאת וכזאת. אולי אתה יכול להשתדל... וכו'."

עד כדי כך היה אמונה של אותה גברת גדול, ששכחה שאנחנו סך הכול מהגרים חדשים בארץ זרה לנו.

השופט העירוני היה גרמני בשם הקל. ב־1935 היה משבר כלכלי. כל הבנקים פשטו את הרגל. אבי שהפקיד את חסכונותיו ב"בנק אלבינה" הפסיד אותם. כפיצוי נתן לו הבנק בקבוק יין השמור אצלי עד היום הזה.

יהודית טלור – רעננה

רוקחים

בית המרקחת הראשון בגורה הומורה הוקם ב־1850 בידי איליה בוטזט. בית המרקחת היה בביתו אשר ברחוב המרכזי.

המגיסטר ליאו הרט קנה מהאלמנה של איליה את בית המרקחת. הוא בנה אותו מחדש אחרי השרפה של גורה הומורה ב־1899. הוא המציא משחת פנים שפרסמה אותו בכל הממלכה האוסטרו־הונגרית, שהפכה אותו לאדם עשיר. ב־1906 מכר את בית המרקחת ופתח בנק בצ'רנוביץ. הוא מת באוקטובר 1941 בבית הקדש לזקנים במוגילב. בגורה הומורה הוא שימש כסגן ראש העיר, חבר

מועצת הקהילה היהודית ויו"ר ארגונים סוציאליים.

ממנו קנה את בית המרקחת אלכסנדר לבל שחי פה עד 1922.

ממנו קנה את בית המרקחת המגיסטר, איזידור קופפרברג, שהמשיך לייצר את הקרם של הרט.

ב־1921 נפתח בית מרקחת נוסף בעיר על־ידי מרקוס פרסנר. לאחר מותו ב־1931 ניהלה את בית המרקחת אישתו קלריסה עד שגורשה לטרנסניסטריה. (היא נישאה שנית לרופא, דוקטור ארתור פיסטינר).

אחרי המלחמה ניהל את בית המרקחת ליאו הרינגר גיסו של הזמר המפורסם יוסף שמידט.

ב־1945 נפתח בית מרקחת שלישי בבעלותה של אנה לווין, נכדה של השופט לייזר וולף לווין. כך שבאוכלוסייה שמנתה ארבעת אלפים איש היו שלושה בתי מרקחת.

ב־1949 הולאמו בתי המרקחת ותחת השלושה הוקם בית מרקחת אחד גדול בניהולה של אנה לווין וגברת ג'ורג'ו.

שלמה וייננגר

רופאים

דוקטור מאיר דרוקמן נולד ב־1911 בגורה הומורה. למד רפואה באוניברסיטת שטרסבורג בין השנים 1929 – 1935, התמחה במרפאת ילדים אצל פרופ' רמר בשטרסבורג. חזר לגורה הומורה והתגייס לצבא שם פעל כרופא צבאי. ב־1940 החל בעבודתו בעיר שהופסקה עם הגירוש. בספטמבר 1944 חזר לגורה הומורה, הקדיש עצמו לבד מעבודתו גם למאבק נגד מגפת הטיפוס באזור. בשנת 1945 נבחר על־ידי התושבים לסגן ראש העיר, תפקיד שנשא בו עד 1948. ראש עיר בא, ראש עיר הולך אולם דוקטור דרוקמן נשאר בתפקיד שבו נשא בהגינות ובפרספקטיבה למען רווחת תושבי האזור.

דוקטור מימי דרוקמן (הכלר מהבית) נולדה ב־1913 בצ'רנוביץ. למדה בין השנים 1930 ל־1936 באוניברסיטת שטרסבורג. עבדה ב־1936 וב־1937 בבית החולים היהודי בצ'רנוביץ, התמחתה בין השנים 1937 – 1938 בשטרסבורג וב־1939 הגיעה לגורה הומורה, נישאה לדוקטור מאיר דרוקמן ועבדה כרופאת נשים וילדים.

דוקטור איזידור וינקלר נולד ב־1901 בווינה, למד באוניברסיטת בוקרסט. ב־1931 התמחה בבית חולים CHARITI ברלין. ב־1932 עבד כרופא באילישטט. ב־1936 הגיע לגורה הומורה ועבד כרופא פנים וגניקולוג. במוגילב טרנסניסטריה פעל כרופא בבית החולים במאבק נגע הטיפוס, נדבק, חלה ולאחר החלמתו המשיך במאבק הנ"ל.

מהנדסים

בניין מסילת ברזל על פי פרוייקט של תלמיד

אינג' יעקב גולדנברג הגיע לגורה הומורה ב־1906 לאחר סיימו את לימודיו בבית הספר הטכני בווינה.

תחום התמחויותיו היה מסילות הברזל. על פי פרוייקט הלימודים שלו בבית ספר הנ"ל בנו את מסילת הברזל מקימפולונג לדורנה (CAMPULUNG - VATRA DORNA).

אינג' עמנואל מנדל קולה סיים בית ספר לחקלאות בפראג. קיבל את התואר מהנדס חקלאי לאחר מלחמת העולם הראשונה וחזר לגורה הומורה. שימש כאן כמפקח על החקלאות, וכאות הוקרה על הרפורמה הקרקעית קיבל אזרחות כבוד מתשעים יישובים שונים באזור. במלאת חצי יובל לפעילותו בעיר, קיבל אות הצטיינות בימי הממשלה האנטישמית של יורגה. כל המשפחה גורשה לטרנסניסטריה באוקטובר 1941. אישתו ובנו הבכור שהיה מהנדס חשמל מתו מיד בהגיעם ואילו בנו הצעיר ששירת בצבא האדום אבדו עקבותיו. הוא עצמו מת ב־1948.

הארכיטקט והגיאומט שלמה בידרמן נולד ב־1861. עבד בין השנים 1884 – 1885 במסילת הברזל הטנה קימפולונג, נשא את בתו של ראש הקהילה איציק לייב שטנר והתיישב בגורה הומורה כמהנדס בניין (BAUMEISTER). נחשב כמומחה בבניית דרכים, גשרים ומסילות ברזל. במשך מלחמת העולם הראשונה נשאר בגורה הומורה והביא תועלת רבה ליישוב. נפטר ב־1937.

שלמה וינינגר

חייטים

בראש סולם המקצועות היהודיים תפס מקום נכבד החייט היהודי. בתחילה היו חייטים שתפרו לשני המינים כאחד. אולם כאשר במחצית השנייה של המאה שעברה השתכללה אופנת הנשים היה הכרח בהתמחות ובהפרדה בין חייטי גברים לחייטי נשים. משפחת וולפר נודעה כמשפחה הראשונה שסיפקה חייטים מובחרים.

סבי איציק דוד וולפר הגיע ב־1845 לגורה הומורה ומת כאן ב־1875. היה החייט הראשון בגורה הומורה אולם עסק גם בכתיבת בקשות (WINKELADVOKAT).

גם בנו פייביש וולפר עבד במקצוע זה ובנוסף לכך ניהל גם מאפייה, בית מלאכה ללבנים, ו־GREISLEREI, כל זאת מבלי לדעת קרוא וכתוב. אבי פייביש וינינגר הגיע עם אחיו אברום לייב מרוסיה לסדגורה ומשם לגורה הומורה ב־1845.

שניים מבניו המשיכו בדרכו ואילו ארבעה אחרים שלח ללמוד בבתי ספר גבוהים להכשיר עצמם למקצועות אקדמיים.

תהילים נגד היצר הרע

מספרים כאן: בעת שאבי מדד את השמלות על גופן של הנשים היה לוחש פרקי תהילים כדי להסיח מחשבתו ולא להביט בהן ולא לבוא, רחמנא ליצלן, לידי הרהורי עברה. אם הצליחה המדידה והבגד יצא כראוי את זאת איני יודע. כנראה שהצליח במלאכתו כי מפרי עבודתו יכול היה בשנת 1863 לרכוש בית נוח למדי, בית ששימש למגורינו מאז.

דמות מוכרת ומיוחדת היה כאן החייט האומן משה וולפיש שנודע כ־MARSCHALIK, כלומר בדרן. ב־1870 היגר לארצות הברית מקום בו גרו ילדיו. סיפורים על מעלליו הקונדסיים הופצו בפי אלה שהכירוהו היטב והם סורך ורחמיל ויניגר (אחיו של שלמה ויניגר). בשנת 1906 הופיע פתאום משה "מרשליק" בגורה הומורה. הדבר ריגש אותנו מיד כשהכרנוהו מן הסיפורים המצחיקים שהתהלכו על אודותיו. מסתבר שגעגועיו לעיירת הולדתו הביאוהו לחזור אליה ולמות בה. השאיר שש מאות כתרים למוסדות הקהילה כדי שפירות סכום זה יחולקו לעניים.

שלמה ויניגר

חינם – מתים יהלכו

אחת המלאכות הנחותות ביותר בעיירה הייתה הסבלות. כשרצו להבהיל את הילדים המתקשים בלימודים היו אומרים: "ייצא ממך א־טרייגר (סבל)."

ובכן, בעיירתנו חי לו סבל ושמו נאמר יוקלה (שם בדוי). רחוק היה יוקלה מלהיות חכם ובנוסף לכל הצרות היה כבד בדיבורו ולהבינו הייתה משימה כמעט בלתי אפשרית. אולם על אף הכול הייתה לו מספיק פיקחות על־מנת לשמור על האינטרסים המסחריים שלו. לרשותו עמדה עגלה רתומה לסוס ועליה היה מסיע מזוודות מתחנת הרכבת לבתי התושבים וסחורות שונות מבית מסחר אחד למשנהו.

אותו יוקלה היה גם "חבר" בחברה קדישא המקומית. באותם זמנים היו נושאים את הארון כל הדרך מביתו של המנוח אל בית הקברות, מרחק רב למדיי. בלוויה רבת משתתפים, ניחא, היו כל הגברים מתכבדים בנשיאת הארון, אולם בלוויה קטנה היו שוכרים את "יוקלה" שיישא את הארון על כתפו. בקיץ, ניחא, אולם בימות החורף, כאשר האדמה הייתה קפואה וסכנת ההחלקה רבה, מלאכה זו הייתה קשה מאוד. למלאכה זו, כאמור, ייעדו את יוקלה. תמורת זאת היה מקבל תשלום כלשהו.

יום אחד אירע שקרוב משפחתו של יוקלה הלך לעולמו. יוקלה נקרא לחברה קדישא והוטל עליו לשאת את המת. כאשר שאל כמה ישלמו לו תמורת הטרחה, השיבו לו שזה קרוב משפחה שלו ומן הדין שיעשה זאת בחינם. אז השיב יוקלה בזו הלשון: "אמזיסט זאל ער געהן צופיס" (חינם – שיילך ברגל).

יוסף רוזנקרנץ – חיפה

תנאי החיים של בעל המלאכה

הבה נתבונן בתנאי החיים של בעל המלאכה ושכיר היום היהודי בהשוואה לזה הנוצרי. כמעט כל בעל מלאכה או שכיר נוצרי היה גם בעל רכוש שכלל בית, גן ירקות, חלקת שדה, פרה חולבת, כמה חזירים ולפעמים גם סוס ועגלה. הוא היה אם כן גם החקלאי וגם בעל מלאכה ושניהם כאחד היו מספקים לו פרנסה בכבוד, לחינוך הילדים ולהרחבת בית המלאכה. לא כך בעל המלאכה היהודי, שהיה רק בעל מקצוע ולא היו ברשותו לא גן, לא שדה, לא משק חקלאי, גר בחדר אחד ששימש גם חדר מגורים, גם חדר שינה, גם בית מלאכה וגם מטבח. בחורף ובקיץ, ביום ובלילה, ללא הפסק, נמשכה העבודה והרווחים הספיקו בקושי לתפריט דל של תפוחי אדמה ולממליגה. הדוחק והעוני נראו מכל הפינות.

...כל השבוע היה צורך להסתפק במועט, לחסוך שלושה כתרים ליום חמישי בערב כדי לערוך את הקניות ליום השבת.

אולם, קרה פעם שהייתה מעט עבודה, יום חמישי הגיע ובבית אין אפילו פרוטה. אני הייתי אז קטן, כבן שש־שבע, אולם פניהם המיצרים של אבא ואימא נגעו מאוד ללבי. הצעתי שאלך לקונים שבגדיהם היו כבר בעבודה כדי לבקשם מקדמה כלשהי. אולם לאכזבתי הרבה, פניי הושבו ריקם. והנה, הגיע יום חמישי בערב, ליד ביתנו פסעו נשים יהודיות פטפטניות עמוסות בשקיות מלאות קמח ובסלים גדושים. הן היו כבר מצוידות בכול ובביתנו מצב רוח של תשעה באב. באותו לילה לא יכולנו כולנו לעצום עין.

הייתה זאת הפעם הראשונה שלא ניתן לקנות קמח עבור חלות שבת ולחם לימי החול, לא בשר, לא ירקות ומצרכים אחרים כדי להאכיל הרבה פיות רעבים. ייאוש תקף את הורינו.

אבי לא ראה כל סיכוי לקבל בהקפה את שש שקיות הקמח החיוניות. אימא בכתה במשך כל הלילה. אולם ביום שישי, השכם בבוקר, הייתה אימא כהרגלה במטבח, הדליקה את תנור הבישול והאפייה, הניחה סירים מלאי מים על התנור, כדי שאם יזדמן שכן לביתנו לא יבחין שלזליטה אין מאומה לשבת. אימא התיישבה על הספסל ליד האח והמשיכה לבכות. הגיעה השעה שמונה בבוקר אולם המלאך המושיע עדיין לא הופיע והתקווה אפסה והלכה...

לקראת הצהריים כשהייאוש היה בשיאו נפתחה הדלת ונכנס בורכל טללוטי (זמר נודע שהיה מתאכסן בעליית הגג של משפחתנו), שק על שכמו, נעול מגפיים גבוהים, מעיל מיוחד במינו (אולי הייתה זו אדרתו של אליהו הנביא). הוא הבחין בסירים הריקים, שמע את הבכי המאופק של אימא, קלט מיד את המצב ושאל בפשטות: "כמה?" אימא לא יכלה לענות והרימה שלוש אצבעות. הוא משך ממגפו ממחטה אדומה, הוציא שלושה כתרים ושם בכפה של אימא.

עתה, יש לעבור מכשול חדש. מוכרת הקמח שלנו, רויזה מכלה טננהאוז, אסור לה חלילה לדעת את הסיבה האמיתית מדוע לא נקנה הקמח ביום חמישי כרגיל. אימא רצה עם שלוש שקיות הקמח ואמרה למוכרת: "פרתי חלתה אמש וטיפלנו בה ועל כן אני מתחילה רק עתה את הכנותיי לשבת."

שלמה וינינגר

גורה הומורה: הכלכלה בין שתי מלחמות העולם

עיירתנו גורה הומורה נמצאה במרכזה של סביבה כפרית גדולה. כעשרים כפרים מאוכלסים בבני לאומים ושבטים שונים היו מסונפים למִנהל הכפרים שמקום מושבו היה בעיירה. אך גם יישובים לא מעטים אחרים קיימו זיקה כלכלית אליה. העיירה שכנה על גבול ההר, בין יערות שופעי עצים ושטחי מרעה ושפלה ברוכת שדות פוריים. בדרך הטבע היא הפכה אפוא למרכז מסחרי שוקק שבו התקיימו החליפין בין מוצרי הכפר והעיר ובין מוצרי ההר והשפלה. על כן היה יום השוק השבועי, יום ג׳ בשבוע, יום שרבים מן המפרנסים המתינו לו בדריכות. בראש ובראשונה – סוחרי התבואה, הבקר והסוסים ובעליהם של בתי ההארחה והאוכל. אך גם יתר הסוחרים, בעלי מלאכה וספקי שירותים ציפו ליום זה שבו נהגו הכפריים למכור את תוצרתם ובפדיונם היו רוכשים מיני מוצרים ושירותים שנזקקו להם.

בשני ענפים חרגה הפעילות הכלכלית מן המערכת האזורית: תעשיית העץ, החשובה שבין ענפי הכלכלה באזור, שמוצריו נועדו לשוק ארצי ואף ליצוא וכן ענף הקיט שזכה לתנופה בשנות השלושים של המאה, משהחלו לפקוד את העיירה בחודשי הקיץ מספר רב של קייטנים, מבני צ׳רנוביץ בירת המחוז ומפרובינציות רחוקות יותר כבסרביה ומחוזות הממלכה הישנה.

כן הגיע מספר קטן של סוחרים מובילים לידי פיתוח עסקים שחרגו מן הסביבה הקרובה, כיבואנים או כסוכנים להפצת מוצרים מסוימים (משפחת אלנבוגן בתחום מוצרי הטקסטיל, משפחת קנובלר ביבוא פירות הדר מא״י) וכספקים לאזורים רחוקים יותר וליצואנים (זלמן שכטר בתחום הסחר בבקר).

תוך חריגות מעטות בלבד חפפו מסגרות ההתמחות הכלכלית גם את החלוקה הלאומית של האוכלוסייה. היהודים היו פעילים כיזמים תעשייתיים בתחום תעשיית העץ וטחינת הקמח ובתחומים שונים של תעשייה זעירה כמזון, קדרות, עשיית נפות, בורסקאות וסריגה, כסוחרים בכל ענפי המסחר, כבעלי מלאכה – בעיקר בענפים יהודיים מסורתיים כחייטים וכסנדרלים, כבעלי מקצועות חופשיים – רופאים ועורכי דין, וכספקי שירותים שונים – ריפוי שיניים, ספרות, שענות ופחחות. כן שימשו היהודים כמנהלים וכפקידים בסניפי הבנקים.

הגרמנים מבין האוכלוסייה המקומית התמחו במקצועות טכניים ובמקצועות הבניין. כן היו ביניהם בעלי בוסתנים שגידלו פירות לשיווק, ואף נמנו עמהם מספר קטן של סוחרים מצליחים.

הרומנים מבין תושבי העיירה היו בעיקרם פקידי הרשות על כל ענפיה: משטרה, משפט, מִנהל המסים, הבריאות, מִרשם התושבים, מערכת החינוך, המִנהל העירוני וכן שירותי הדואר והרכבת. מובן שכל עדה גדולה קיימה גם

את כלי הקודש שלה. אך גם קבוצות אתניות קטנות פיתחו מיומנויות ייחודיות. כך התמחו הליפובנים בגידול ירקות והצוענים שימשו ככלי זמר.

ההכרה בחפיפה שבין ההתמחות הכלכלית לבין ההשתייכות השבטית־לאומית הייתה מושרשת עמוק בתודעה העממית. כן לא נתנו הגויים אמון רב בבעלי מקצועות "יהודיים" מבני עמם, כסוחרים, רופאים ועורכי דין, אך גם היהודים הסתייגו מהעסקת בני עמם הם במקצועות מובהקים של גויים, בעבודות פיזיות קשות ובעזרה בעבודות הבית והעדיפו להעסיק באלה לא יהודים (כבמקומות רבים בעולם הזין גם אצלנו רצון בני מעמדות ביניים רומנים לתפוס את מקומם של יהודים את האידיאולוגיה והפרקטיקה האנטישמית).

האוכלוסייה הכפרית הייתה חקלאית בעיקרה, אולם גם מנסרות וטחנות קמח של יהודים התפתחו בכפרים. הגדולה שביניהן הייתה מנסרת משפחת שיבר, שהשותף הבכיר בה היה שמואל שיבר (אביו של פרופ׳ חיים שיבא, מייסדו של ביה"ח תל השומר).

רוב העסקים של יהודי העיירה וסביבתה היו עסקים משפחתיים, שבהם נקלטו בנים וחתנים שהמשיכו את עסק הוריהם. במרוצת הזמן התרחבו והשתפרו עסקיהם ככל שנדרשו לפרנס יותר משפחות של בנים. הצעירים תרמו מיזמתם לשיפור הרווחיות, החזות והגיוון של עסקי הוריהם. כדוגמה לעסק משפחתי כזה נציין את המנסרה והסחר בעצים של משפחת וגנר. ישראל וגנר היה יהודי מכובד, חסיד בּוֹיַאן, שכל בניו קיבלו חינוך תורני. משבגרו, נכנסו בניו לעסק, כשלכל אחד מהם נועד תפקיד מוגדר, מנכ"ל, מנהל ייצור, מנהל מסחרי וגזבר, ואיש מהם לא נכנס לתחום האחריות של זולתו. תפקיד בכיר בעסק מילא גם יצחק טאובר (בן גיסו של ישראל וגנר) שהיה מנהיג הפועל המזרחי במקום, ובזמן הגירוש ניהל בית יתומים במוגילב.

אולם לצד בני המשפחה העסיקו העסקים הגדולים יותר גם מספר לא קטן של פקידים ומוכרים ואלה היוו שיעור משמעותי ממפרנסי העיר היהודים.

לרוב עבדו השכירים אצל מעבידיהם שנים רבות. היחס אליהם היה הוגן והם שמרו אמונים למעסיקיהם.

אחדים מן העסקים חרגו מתחום פעילותם הכלכלית במובן הצר, ושימשו גם משענת לחיים הציבוריים של הקהילה והעיירה ולסיוע והדרכה לאחרים (פייבל לאופר, קינסבונר, אלנבוגן, מאיר סורקיס חייט – מנהיג בעלי המלאכה).

כאמור, היוו התעשייה והסחר בעצים החשוב שבענפי כלכלת האזור, אשר סיפק כר נרחב ליזמות יהודית. הבעלות על יערות האזור הייתה בעיקרה בידי "הקרן הכנסייתית" של הכנסייה הרומנית־אורתודוקסית, זאת בשונה מאזורי ממלכת רומניה הישנה שבה הולאם הרכוש הקרקעי הכנסייתי והפך לקניין המדינה, בימי שלטונו של הנסיך אלכסנדרו יון קוזה (בשנות השישים של המאה התשע עשרה). באותה עת נמצאו יערות בוקובינה תחת שלטון אוסטרי. כך ניצלו הם מן ההלאמה ומעמדם זה נשמר גם כשחזר פלך בוקובינה לחיק מכורתו – רומניה. שיתוף הפעולה העסקי בין הקרן הכנסייתית לבין היזמים היהודים היה לתועלת שני הצדדים והקל על פיתוח הפקת העצים באזורנו. כריתת העצים והובלתם למנסרות סיפקה תעסוקה רבה לבני האזור. המנסרות

עצמן, שבהן הפכו בולי העץ לקרשים גזורים על־פי מידה, העסיקו אף הן הרבה מועסקים, אנשי שיווק, מנהל וכספים, פקידים, טכנאים ופועלי ייצור. כן סיפקו הן פרנסה ותעסוקה לשירותי עזר שונים. החשוב שבהם היה הובלת העצים ברכבת אל יעדיהם שבאזור השפלה של רומניה ואל נמלי היצוא. מרבית המנסרות היו מחוברות בשלוחה לרשת הרכבות הארצית. תפקידי ההנהלה ושל הפקידות הבכירה בענף היו בידי יהודים, אולם פועלי הייצור היו גויים. הוותיקים מבין המפעלים עדיין הונעו בכוח מים, אך החדישים שבהם שיקפו את המלה האחרונה של הטכנולוגיה והונעו במנועי דיזל ובחשמל מאספקה עצמית. יש שייצרו בהם גם ארגזים לפרי הדר שנועדו למשלוח לארץ ישראל (פלסטינה דאז).

בצד המנסרות התקיימו גם סוחרים ובעלי מחסנים לעצים, לבניין ולהסקה. לעתים צירפו מנסרה וטחנת קמח, כמשפחת שפירא. מפעליהם נמצאו בקצה המזרחי של העיירה וגם סביבם נתקבצה מושבה קטנה של המתפרנסים מהם. המסחר, הוא שפרנס את המספר הרב ביותר של משפחות יהודיות.

החנויות הקמעוניות הרבות הקיפו כמעט את כל ענפי המסחר וסיפקו את הביקושים הן של בני המקום והן של הלקוחות הכפריים למוצרי צריכה ולחומרים ואביזרים שנדרשו להפקת פרנסתם. היו שהתמחו בסוג מסוים של לקוחות. בין סוחרי הטקסטיל והקונפקציה היו שכיוונו סחורתם בעיקר לאוכלוסייה הכפרית הגרמנית, אחרים לבני הכפר הסלובקיים ויש שהתמחו בצורכי איכרים (רומנים). מוצריהם התאימו לצורות הלבוש ולכלי הבית והמצעים שהיו נהוגים על פי המסורות הלאומיות השונות של לקוחותיהם. אך יש גם שכיוונו סחרם אל בני העיר, על פי הטעמים והאופנות של הזמן, ויש שפנו לכל סוגי הלקוחות כאחד.

ענפי ההתמחות במסחר הקמעונאי היו בערך כך:

בתחום המזון – צורכי מכולת, משקאות חריפים ויינות, מאפיות וקצבים. בתחום מוצרי ההלבשה וההנעלה – בדים, לעתים בתוספת קונפקציה, גלנטריה והנעלה, סדקית וצורכי חייטות, צורכי איכרים (רומנים), עור ואביזרי סנדלרות. בתחומים אחרים – מוצרי זכוכית וכלי בית, ספרים, עיתונים וכלי כתיבה. יש שצירפו לאלה גם מוצרי פרפומריה (משפחת שרצר), צורכי תחביב כבולים (משפחת ברנדמן) וצעצועים (בית המסחר של ווסיק, הגרמני) וליד בית המסחר למכשירי כתיבה של הרברט צורף התקיים גם בית דפוס קטן. לקבוצת הסחר במוצרי צריכה יש לשייך גם את בתי המרקחת, שניהולם חייב השכלה אקדמאית.

ענפי המסחר שנועדו לספק צורכי ייצור ובניין היו החנויות למוצרי ברזל וכלי עבודה, לזכוכית, לצבעים, לחלקי חילוף טכניים – למכונות, לאופניים ולמכוניות. עם הופעת הביקוש למכשירי רדיו, במחצית השנייה של שנות השלושים, הוסיפו בתי המסחר הטכניים גם מקלטי רדיו לרשימת פריטיהם. כן התקיימו כמה תחנות מדרכה לתדלוק מכוניות, ליד עסקים אחרים.

לצד החנויות הקמעוניות הרבות התקיימו גם כמה עסקים ששילבו מסחר סיטוני וקמעוני ומהם שאבו אספקתם קמעונאי העיר והאזור.

קונרד אברהם ומשפחת קנובלר בתחום המכולת (זו האחרונה פיתחה גם

יבוא פרי הדר מן הארץ) ובית המסחר של משפחת אלנבוגן בענף הטקסטיל. סחרו של זה הקיף את כל עיירות בוקובינה הדרומית, ולגבי מוצרים מסוימים שיובאו בבלעדיות על־ידם או שהחזיקו בסוכנותם, הגיעו לקוחותיו לכל בוקובינה (כולל צ׳רנוביץ) ולפלטיצני שבמולדובה.

במחצית שנות השלושים שיפרו רבות מן החנויות את חזותן, במגמה לשוות להן צורה מודרנית אטרקטיבית. באלה נבנו אולמות גדולים יותר ואף יציעים והוצגו חלונות ראווה גדולים ומטופחים ובצורתן המשופרת לא היו מביישות חנויות אלו גם ערים גדולות יותר. אך גם מרבית יתר החנויות היו מסודרות וגדושות בסחורות. אולם נמצאו גם מעט חנויות דלות שבעליהן הצליחו אך בדוחק להפיק מהן פדיון כדי ״עשיית שבת״.

לענפי מסחר אלה יש להוסיף גם את הענפים החשובים שמסחרם לא התנהל בחנויות, כי אם בשטחי אחסנה פתוחים, במחסנים וברפתות: הסחר בעצי בניין והסקה שכבר הזכרנו, הסחר בדגנים ובבהמות וכד׳. הדגנים, קמח התירס, המזון הבסיסי של איכרי רומניה ושל דלת העם בכלל וכן השיפון למאכל בהמות, היו נקנים הן אצל איכרי האזור והן במקומות רחוקים יותר כבסרביה. הדגנים היו נטחנים בטחנות האזור של משפחות שפירא ושטינהורן. קמח היה מובא גם מן הטחנה הגדולה יותר של דורנֶשטי.

בתקופה שבה תיעוש מוצרי ההלבשה וההנעלה היה עדיין בראשיתו, ונועד עוד תפקיד חשוב ובעל יוקרה בחברה לבעלי מלאכה ואומנים כחייטים וכסנדלרים. ויינינגר מספר בזיכרונותיו מימי סוף המאה התשע־עשרה כיצד אביו, חייט נשים וגברים, היה משנן לעצמו בסתר לבו פרקי תהילים בעת שמדד בגד לאישה, לבל יבוא לידי הרהורי חטא, רחמנא ליצלן!

בתקופה הנסקרת במאמר זה, זו שבין שתי מלחמות העולם, באה בעיה זו על פתרונה, כי בינתיים התפצל מקצוע החייטות להתמחויות משנה: חייטות לבגדי גברים לחוד ולבגדי נשים לחוד (ובענף זה עסקו נשים) וכן לחולצות ולבני גוף ומצעים. כן היו חייטים שעסקו אך ורק בתיקונים ובהטלאת טלאים, (FLICKSCHNEIDER), ומומחיותם של אלה נחשבה כפחותה לעומת מעצבי הבגדים החדשים. החייט המוביל בעיירה היה לייב שטייגר, נצר למשפחת חייטים, שכינוהו ״הפריסאי״, כי עבד כמה שנים בפריס.

בבית מלאכתו עבדו כעשרה איש. שוליות ועובדים ברמות שונות של התמחות, ומקצת מעובדיו־חניכיו יצאו במרוצת הזמן לעצמאות וייסדו בתי מלאכה משלהם. גם בסנדלרייתו של שמואל פסטרנק להנעלה חדשה ולתיקונים עבדו כשמונה איש.

מבין האומנים צריך עוד להזכיר את הנחתומים: שתי המאפיות הגדולות של וייגלר וקרוננפלד. ליד אלו התקיימו גם כמה מאפיות ביתיות קטנות שבהן אפו עקרות בית בביתן ״לחם ביתי״ לאניני טעם. לקראת פסח הפכו המאפיות הגדולות למאפיות של מצות. למי שביקש להשתתף בעצמו באפיית מצותיו נתאפשר לו הדבר על פי תור שנקבע לו מראש. בשבתות סיפקו המאפיות שירותי חימום כשרים לחמין של המהדרים בשמירת שבת ובמאכליה.

כאן המקום למנות גם את מפעלי התעשייה הזעירה בתחומים שונים, שאותה כבר הזכרנו וכן את ספקי השירותים השונים. היו ביניהם אנשים משכילים,

מחנכים במקצועם (כמרפא השיניים מוש וינינגר) ופעילים בענייני ציבור (כמרפא השיניים רובינגר – מפעילי הסוציאל דמוקרטים במקום).

למקצוע הסַפָּרוּת נתחברו גם "תפקידים רפואיים". כך שימש הספר מרטין שניידר גם כמניח כוסות רוח ועלוקות להקזת דם. השען צייגר שימש מתקן שעונים ומוכר שעונים חדשים.

בעיירה התקיימו כמה בתי הארחה קטנים של ארבעה עד שמונה חדרים ולידם מסעדה. תחילה הם שימשו להלנת עוברי אורח, יהודים כלא יהודים שנקרו לעיירה: סוחרים ורוכלים שפקדו את העיירה בימי השוק, סוכנים נוסעים וכן מומחים שונים שהוזמנו לעיירה לצורך ביצוע תיקונים מסובכים בבתים ובעסקים. אך משגברה משיכת המקום כאתר קיט, הושכרו חדרי המלון לכל ימי העונה. המסעדות במקום היו מחולקות בדרך־כלל לשני חלקים: האולם הקדמי, היישר מן הכניסה, היה מיועד לשתיית משקאות אלכוהוליים, ולארוחות קלות לעוברים ושבים, ביניהם לאיכרים ולאחרים מבאי השוק. מאחורי האולם הקדמי נמצא אולם אוכל מסודר, עם שולחנות ערוכים שבו הוגשו תבשילים או מטעמים של צלי על גחלים. לקוחותיו של זה היו קייטנים, סוחרים במעבר וגם קהל מקומי. יש שמסעדות התמחו במאכלי צלי על גחלים (גרטר). מסעדתו של שלום טֶנֶנְהַאוּז הגישה אוכל כשר למהדרין.

בכמה בתי קפה התקיימו גם משחקי קלפים, ביליארד ושחמט. אחדים קיימו גם מוסיקה לריקודים בחודשי עוֹנת הקיץ.

מקום מפגש מבוקש לבילויים (אמנם לא של יהודים) היה מתקן הכדורת. הקונדיטוריה של שנפ הייתה אהודה על קייטנים. ואילו המקומיים נתקבצו בזו של שפירא, שבה מצאו גם מקום למשחקי שח.

גם ענף "בעלי העגלות" – המקצוע שאמנם לא נחשב כיאה לחובשי כותל המזרח של קהילות ישראל אך הפך לחביבו של הפולקלור היהודי – היה מיוצג בעיירתנו. מהם היו בעלי מרכבות ששימשו ככלי תחבורה ציבורי עיקרי לתחבורה פנימית, בעיקר לתחנת הרכבת ולאתר הרחצה שליד נהר המולדובה, ובעלי עגלות שהעבירו סחורות ליישובים סמוכים ובתחום זה אף התחרו ברכבת.

בעלי המקצועות החופשיים, רופאים ועורכי דין, נהנו כמובן מיוקרה רבה. ביניהם ראוי לציין את הדוקטור אברהם שרף, עורך הדין המוביל בעיירה בראשית שנות השלושים, מנהיג ופעיל ציוני ולוחם עבור המפלגה היהודית, אשר בשיא הצלחתו המקצועית והציבורית, במחצית שנות השלושים, חיסל את הפרקטיקה שלו ואת רכושו ועלה ארצה. מעשהו הותיר רושם רב בעיירה.

עם המפרנסים היהודים צריך למנות גם את נושאי התפקידים בתחום חיי הקהילה, הפולחן הדתי וההוראה היהודיים, ובראשם הרבנים באב"ד וגינצברג, וכן מעט היהודים שנותרו בשירות הממשלתי עוד מימי השלטון האוסטרי, מהם השופט דוקטור יוליוס בינוביץ, רופא העיר דוקטור יונס גרטנלאוב (שהוחלף על־ידי דוקטור קיביץ הרומני) וכן כמה מורים בבית הספר התיכון ומורות בבתי הספר היסודיים. עמיתים יהודים חדשים לא נוספו להם בימי השלטון הרומני.

כמקום קטן, לא הייתה העיירה מסוגלת לפרנס בתוכה שירותים שחייבו

רמת התמחות גבוהה, בתחום הרפואה ובתחומים אחרים והחזקת מלאים של מוצרים מיוחדים בעלי ביקוש מצומצם. לאספקת מוצרים ושירותים כאלה נסמכה העיירה בעיקר על בירת המחוז צ׳רנוביץ. לגבי שירותי אשפוז, בעיקר כירורגיים, היו פונים לקלוז׳ ולבוקרסט.

שני "קומיסיונרים", סוכנים נוסעים, היו מקיימים את הקשר השוטף בין העיירה לבין בירת המחוז והיו מביאים ממנה כל מוצר שהוזמן מן הכרך. גם מומחים שלא נמצאו בעיירה, הוזמנו בעיקר בצ׳רנוביץ.

בעשורים, נושאי דיוננו, עברו אנשי המקום וסביבתה זעזועים ומשברים: חיי פליטים בזמן מלחמת העולם הראשונה, חזרה הביתה והסתגלות לשלטון הרומני החדש, המשבר הכלכלי של ראשית שנות השלושים, ובסוף התקופה – ראשית הפורענות של משטרים אנטישמיים. אף על פי כן התפרנסו מרביתם בכבוד ורעבים ללחם היו מעטים (זאת בהשוואה למשל לעיירות מולדובה שבהן קרוב למחצית היהודים היו עניים מאוד). אולם פרנסתם לא באה להם בקלות. הם השקיעו בעיסוקם הרבה שעות עבודה, תושייה, מחשבה ו"נשמה".

המצב הכלכלי הטוב יחסית בעיירתנו משך אליה גם זרם של יהודים מבני מַרַמוֹרֶש, הפלך שמעבר לקַרפַּטים שבו היה המצב הכלכלי של היהודים קשה יותר.

על אף רקעם התרבותי השונה נקלטו אלה בחברת העיירה. רובם עבדו כשכירים, אך יש שניסו כוחם גם ביזמות כלכלית. סיפור הצלחה בולט בתחום זה הוא סיפורו של ישראל פולק, במרוצת הימים בעל פרס ישראל. הוא בא לעיירה כצעיר מתבגר, נקלט בחברתה והקים בה את מפעלו הראשון – בית מלאכה קטן למוצרי סריגה, שבו נזרע זרעה של תשלובת פולגת הגדולה, גולת הכותרת של מפעלי ישראל פולק.

באשר לרמתם המוסרית של סוחרי המקום, נאמנה על כותבי שורות אלו התרשמותו העמוקה של אליאס אלנבוגן, הוא עצמו איש ישר ובעל אמינות, מעמיתיו אנשי המקום בענף הסחר בטקסטיל. להערכתו היו רובם ככולם אנשים ישרים מאוד, אנשי כבוד שעמדו בדיבורם ובכל התחייבויותיהם, שעשו מאמצים עילאיים לבל יילכדו במצב של פשיטת רגל. סבורני כי תיאור זה יפה גם ליתר מפרנסי העיירה.

להלן ניתן תיאור מפורט יותר של בית העסק של משפחת אלנבוגן, שכותבי שורות אלו גדלו בתוכו ומכירים אותו טוב מאחרים. בבית עסק זה התמקדו רבים מן האפיונים שתוארו לעיל: בית עסק משפחתי שקייֵם גם מספר פקידים והתקיים דורות מספר, אף שעבר גלגולים מדור לדור. הוא קייֵם סחר מגוון, סיטוני וקמעוני, לכל סוגי הלקוחות שפנו לעיירה ושימש גם משענת לצורכי הציבור של קהילת המקום והעיירה.

בית המסחר לבדים של משפחת אלנבוגן

בשנת 1906 העביר ישראל אלנבוגן את בית המסחר לטקסטיל שלו לידי בניו וולף ואליאס, לאחר שהחליט לפרוש מפעילותו העסקית ולהקדיש מאותו

מועד את עתותיו לענייני ציבור ולעיון. ישראל נפטר בשנת 1914. משנפטר נתגלה כי צוואתו הייתה מסמך של מלאכת מחשבת, כשחלקו של כל אחד מילדיו בירושתו הותאם לצרכיו ולאופיו של היורש. גם צורכי הציבור לא נפקדו מן הצוואה, אף כאלה של לא יהודים (ישראל שימש במשך עשרות בשנים כחבר בעל השפעה במועצת העירייה). העברת בית המסחר לשני הבנים נעשתה בצורה של "עסקת מכירה". ישראל השאיר לבניו עסק מבוסס למדיי, אולם הם היסבו את שמו עליהם משקיבלו את בעלותו והנהלתו ורשמו אותו תחת השם "וולף את אליאס אלנבוגן" (WOLF & ELIAS ELLENBOGEN). עד מהרה צברה החברה, במתכונתה החדשה, אמון ומוניטין ושמה הפך ל"סמל מסחרי" מוכר בחוגי יצרנים, ספקים ולקוחות סיטוניים וקמעוניים כאחד. על כן נותר שם החברה על כנו כאשר נפטר וולף בשנת 1928 וחלקו עבר לידי בנו־בכורו מרקוס. עוד לפני כן, בשנת 1925, משחלה וולף ועקב כך נאלץ לפרוש מפעילותו, נקרא מרקוס להתפנות מעיסוקיו (כעובד בנק בבוקרסט) ולבוא במקום אביו בניהול העסק. באופן זה, כשותפות בין אליאס ומרקוס, פעלה החברה משנת 1928 ועד אוקטובר 1941, מועד גירוש יהודי העיירה לטרנסניסטריה.

בשנת 1945, לאחר חזרת הגולים מטרנסניסטריה, חודשה פעילות החברה בשמה הידוע – "וולף את אליאס אלנבוגן" – בקנה מידה קטן, כאשר לשני השותפים בה, אליאס ומרקוס, הצטרף עתה שותף שלישי – ישראל, בנו של אליאס (מכותבי שורות אלו) – דור רביעי ואחרון לעוסקים במסחר הטקסטיל המשפחתי. בצורה זאת פעלה השותפות עד שנת 1950, כאשר עם התבססות המשטר הקומוניסטי ברומניה החליטו שותפיה לחסלה ולעלות ארצה.

תחת שמו האחרון פעל אפוא עסק הבדים של משפחת אלנבוגן כארבעים שנה. לאלה יש להקדים עוד כמה עשרות שנים שבהן משולם, מייסד משפחת אלנבוגן בגורה הומורה ובנו ישראל עסקו בסחר בבדים.

בעלי העסק הקפידו במשך כל השנים על אמינותם כלפי הקונים באשר לטיב הסחורות ולמחיריהן, וכלפי הספקים באשר לדייקנות ההזמנות ולצורת התשלומים ומועדיהם. הסתבר כי גישה זו השתלמה ותרמה לכך שהוא הפך לבית המסחר המוביל באזור בענף הבדים – בסחר הסיטוני והקמעוני כאחד.

עם ספקי בית המסחר נמנו מפעלי הטקסטיל העיקריים של רומניה. עבור סוחרי הבדים של המקום שימש בית המסחר גם מעין בורסה למידע. כמעט מדי יום נכנס מי מהם כדי להיוודע על חידושי הענף, על סחורות שהגיעו, ולבחון מה כדאי לו לרכוש.

על אף המשבר והקשיים עמדה הפירמה וולף את אליאס אלנבוגן בכל התחייבויות כלפי מפקידים וחוסכים אלה.

מלבד השותפים עבדו בעסק 3 שכירים נאמנים ומסורים, הרמן קאהן (שנספה בטרנסניסטריה), משולם הלפרין, והצעיר ביניהם – משה פרמינגר. לזמן מה בשנת 1940, נכפה עליו להעסיק גם פליט רומני מדרום דוברוגיה, שהגיע לעיירה לאחר העברת האזור לבולגריה. הלה היה יותר לטורח מאשר לתועלת ולבסוף הגיעו עימו להבנה בפועל כי יטול משכורתו ויישאר בביתו.

במשך עשרות בשנים ראו בני המשפחה מחובתם ליטול חלק בנשיאה בעול של תפקידים ציבוריים ולשמש משענת לחיים הציבוריים של הקהילה והמקום.

הראשון בהם היה ישראל אלנבוגן, אשר כאמור שימש במשך עשרות בשנים כחבר פעיל במועצת העירייה ובוועד הקהילה. אחריו בא בנו וולף. משחלה, נבחר אחיו אליאס לשני המוסדות, ובשנים 1929 – 1933 שימש גם כסגן ראש העיר. כן שימש כיו"ר תנועת מזרחי המקומית.

ישראל, בנו של אליאס, (מכותבי שורות אלו), שימש בשנים 1945–1949 כרכז פעולות הקרן הקיימת בעיירה (ובזכות הסתכנותו האישית בהעברת כספי הגבייה של הקק"ל ארצה, אף זכה לקבל את עיטור לוחמי המדינה – "עלה"). התפקידים הציבוריים נתפסו ע"י ממלאיהם ובני משפחותיהם כמילוי חובת שירות כלפי הציבור, ובשום אופן לא כמקור להפקת תועלת. כך לדוגמה הועברה משכורתו של אליאס שקיבלה במלואה כסגן ראש העיר, בהוראת קבע, אל הרב, לשמש מקור ל"מתן בסתר" לנזקקים. תפקיד לא רשמי חשוב מילאו "גמילויות החסד", הלוואות ללא ריבית, לסוחרים ולנזקקים אחרים. ליד מקום מושבו של אליאס היה מונח ספר גדול, שבו נרשמו הלוואות גמילות החסד למי שנזקק להן. היו מי שנטלו הלוואות כאלו לשעות מספר והיו שנטלון לשישה ימים, לשמונה שעות, וכעבור שעתיים חזרו ונטלו אותן. כפי שכבר סופר, עם העמקת המשבר הכלכלי הגדול נקלע גם בית עסקנו למחסור באמצעים. אך על מנת שלא לקפח את אלה שנזקקו להלוואות גמילות החסד, עתה, אולי יותר מתמיד, נאלץ גם בית עסקנו ליטול מצדו הלוואות. באחת ההזדמנויות נלקחה למטרה זאת הלוואה של מאה אלף ל"י וזה הספיק להענקת גמילויות חסד לכעשרים איש.

גם קופת הקהילה שתמיד נזקקה לכספים, נעזרה לעתים קרובות בהלוואות (כמובן ללא ריבית) של בית העסק.

★

בית העסק של הפירמה וולף את אליאס אלנבוגן שימש גם כאכסניה לריכוז שני מפעלי ההתרמה השנתיים לנזקקי הקהילה בהנהלתם של הרב גינצברג ושל אליאס: "מעות חיטים" לקראת הפסח ו"דמי עץ" לקראת החורף.

רעייתו של אליאס שימשה גזברית אגודת הנשים לתמיכה בחולים נזקקים (FRAUEN KRANKENVNTERSTUZ ZUNGSVEREIN), תחת הנשיאות הגברות שרפשטיין והוטמן.

אחת לחודש ישבה הגזברית עם הגובה אשר פקדה את בתי הנשים לאסוף תרומותיהן (הגברת ריינשטיין), לסכם את ההכנסות ולדאוג לתשלום חשבונות הרופאים ובתי המרקחת.

מקור נוסף להכנסות האגודה היה הנשף השנתי שלה, שבארגונו השקיעו פעילותיה מאמץ רב. נשף זה נערך באולמות העירייה, לרוב בחסות ראש העיר, כנשף מסכות. הכיבוד והפרסים נתרמו על־ידי הנשים, חברות האגודה.

ישראל וזאב אלנבוגן

נספח

התפלגות העסקים והשירותים לפי ענפי כלכלה:

(בתקופה בין שתי מלחמות העולם)

מנסרות:	לאופר פייבל (פריסקה דורני ואמה)
	שפירא סמי
	ליבוביץ' שלום יוסף
	וגנר ישראל
	אחים שיבר (פרסין)
	הלסטוך ובאום (מחוץ לעיר)
	ורטר (בסטולפיקני)
	קיסמן לייזר ובנימין (פלטינוסה)
טחנות קמח:	שפירא
	שטינהורן (וסרמן)
תעשייה זעירה:	
ייצור נפות	רול אוסקר
קדרות	לקר
מוצרי סריגה	משפחת פולק
בורסקאי	שייר הרש ובניו מטיה ויוסף
תעשייה זעירה:	
בענפי המזון:	מיכל לייב פרמינגר – שימורי דגים
	בודיק – חומץ
ייצור ממתקים	יורגראו מילו מיקו את גיזה
מאפיות:	קרוננפלד
	ווייגלר
	הנר
קונדיטוריות:	שנפ מרים
	שפירא חיים
	יורגראו שיע
בתי הארחה:	רחמוט חיים
	מאידנק (הוטל צנטרל)
	דרוקמן סלי
	שרצר רוזה
	לאה אפטר
בית מלאכה לייצור מי סודה:	
	שנפ מאיר
	וולפר
	פישלר משה
	שכטר זלמן

מסעדות: גם בבתי הארחה הנזכרים לעיל וכן:
גבור
פישר
סמי זילברליכט
קימלמן
פרנקל אברהם
שלום טננהאוס (מסעדה כשרה למהדרין)
אדלשטיין
רוזנבאום
שרצר ליאון ז"ל

בתי קפה: שרצר ליאון
ברל
לוטבק – מעדנים

סוחרי תבואות: אברהם מט ובניו
אפטר יהושע
משה קופל טננהאוס ובניו
יצחק הייער
יהושע הזנפרץ
ישראל יורגראו
לבל בנימין
וסרמן שלמה
קוך מאיר
קוך בניש

אטליזים: לאופמן ברל
לאופמן הרש
זלוצ'בר ישראל
לאופמן יצחק
ורטר שמעיה
שרצר שלמה

חנויות מזון:
קונרד אברהם (סיטונאי)
משה קנובלר ובניו (סיטונאי)
יוסל רובין
פרמינגר נטע
קופלמן קלמן
טאו שמיל
טאובר אליהו
שנר משה מיכל
שטיבר מאיר שלמה
שאובר אליהו
שטיבר יהושע

משקאות חריפים ויינות: שרפשטיין את שמחה
שנרך משולם
רחמוט חיים
כץ משה
דרוקמן אפריים
ויזניצר את בניו
דרמר (בירה סולקה)
טננהאוס שלום
הרלינג ישראל ובניו

בתי מרקחת: קופפרברג (ממשיך הרייגר)
פרסנר (ממשיך קלאריס דוקטור פיסטינר)

טקסטיל (בדים): וולף את אליאס אלנבוגן (סיטונות וקמעונות)
יורן הרי
קינסברונר הנזל
מילר אפרים (גם קונפקציה)
קראקאור שרה (ממשיכים גרוס ושילר)
לטיך מוטי
אלנבוגן לזר
קנובלר שמואל
גוטסמן אוסיאס
שווייצר
אפטר איציק

רהיטים: שלמה ליפ את אדולף שרצר

גלנטריה סדקית ונעליים: לינדר דוד
ורזינגר ליאון
אלטשולר מרדכי
לסטר הרצל
ורנר מקס
אפטר יעקב

מוצרי עור: שטרנליב יעקב
זילברשלג דוד
זינגר

חנויות למוצרים לאיכרים: אקסלרד לייביש ופוליה
אקסלרד מיכאל
פרויס
ורזינזר

כלי עבודה וחומרי בניין:	יעקב לוין ובניו
	גרשון גולדשלגר ובנו
	דוד גנזר
	ישראל ראוכבך
	לוין נטע
	רוזנקרץ
	יואל גלינרט
דברי זכוכית:	אלפרד לוין
	לוי הרלינג
	אוסטפלד יעקב ובניו
חנויות לצבעים:	מרקוס אלנבוגן סניור
	אחים יורגראו (גם בנזין)
חלקי חילוף לרכב:	אושר ברנהרד
אופניים ומכשירי רדיו:	מוזר
משאבות בנזין:	יורגראו
	פורר
	אושר ברנרד
נייר, ספרים ומכשירי כתיבה:	ברנדמן יוסף
	צורף הרברט
	שרצר אדולף (גם דברי פרפומריה)
מסחר ותיקון שעונים:	צייגר משה
	הייער
סוחרי בהמות:	שכטר זלמן
	אפטר מנדל
	שמלצר מוטל בני וזליג
	לאופמן מיכל
	שרצר ישראל
	שרצר ינקו
סוחרי סוסים:	פייג
סוחרי עץ:	צולר
	צפלר
	לנץ דוד ואחיו
	זנד
	שטייגר יהודה
	קלקנר אדולף
	רול את פיסטינר
פרוות:	הזנפרץ יוסף
	סרטר
רפדים:	באר איציק
	ארליך
	שרצר

רופאים: דוקטור גרטנלאוב יונה
דוקטור מיק רפאל
דוקטור וולף משולם
דוקטור קליין ארנסט
דוקטור וינקלר איזידור
דוקטור דרוקמן מאיר
דוקטור דרוקמן מימי
דוקטור דונץ סוניה
דוקטור ארליך ברנהרד
דוקטור שמואל אדלרסברג

מרפאות שיניים: וינינגר מוש (משה)
טנצפף
רובינגר נורברט
זומרפרוינד קופל
יוני דון

עורכי דין: דוקטור שרף אברהם
דוקטור שיירמן מנדל
דוקטור בראון יעקב
וגנר יהושע
מרדלר איזידור

מודד מוסמך: קולה

חייטים: גברים: שטייגר לייב
סורקיס מאיר
ולצר חיים
פסלר משה
רוזנבלום אלי
ריצקר
מנס יצחק

חייטות נשים: קליין אווה
לסטר (גוטמן) אווה
לוין לינה

תופרות לבנים וחולצות: וינינגר
הנר

סנדלרים: פסטרנק שמואל
פסלר מאיר

ספרים: שניידר מרטין
ושלר מקס
ליפ יונה
ליפ לייזר
דנקנר

פחחות:	דולינר אהרון
	רוזנברג ברל
	ראוך לייזר
	הייניש
	לסטר לייביש
נפח:	פאוסט
	וולפר ברל
מתקן תנורים:	שטיינמץ (דער אידישר מאורר)
סוכני שירותים (קומיסיונרים):	לחמן
	הורטנר (אייפרמן) קלמן
עובדי מדינה:	
שופטים:	דוקטור יוליוס בינוביץ
	רובינזון (בסטולפיקני)
רופא עיר:	דוקטור יונס גרנטנלאב
מחסנאי רכבת:	רוזנשטראוך הרצל
פקיד בית משפט:	זינגר
סוכן ביטוח:	זלמנוביץ
מורים בבי"ס תיכון:	פרופ' ד"ר שנקר
	פרופ' ד"ר שכטר
	פרופ' קליין מלך
	פרופ' קניג יעקב
מורות בית ספר יסודי:	גב' ברכר נטי
	גב' ברגר קלרה
	גב' בידרמן גיזלה
	גב' גוטליב
מורות וגננות לעברית:	גב' הזנפרץ רחל
	גב' מכלוביץ
מורים פרטיים לעברית:	ורצמן
	זומר
שירותים קשורים לדת:	
רבנים:	באב"ד מנחם מנדל
	גינזברג יעקב משולם
	באב"ד משה
שוחטים:	רוזנבך אלי
	שרייבר אנשל
	שטקל בנימין
	ברנהולץ ראובן
	מאיר שוחט

מלמדים ב"חדר": יענקל בלפר
ברנדס
הובר פנחס
פדר
פוגל אברהם
רוזנבאום יצחק
ויסברוד אליעזר

חזנים ובעלי תפילה: מרלינג משולם
דלפן יצחק
ברנהולץ ראובן
ברכר מרדכי
פוגל אברהם
הובר פנחס
הרלינג ישראל

(רשימה זו הוכנה עפ"י ספרו של שלמה ויינינגר והושלמה מזכרונו של ישראל אלנבוגן)

חיי היומיום בגורה הומורה

עיר קטנה וחיים ערים רוחשים בה.

הבית והבאר, עבודות הבית והחצר. מפגשים חברתיים ומקומות בילוי: הקולנוע, בית הקפה והתיאטרון ואף צו האופנה השליט בה באון. אף פלאי הטכניקה לא ייעדר מקומם בה (אם כי לא להגזים, הם רק יחידים) כגון: הטלפון והרדיו ואף המכוניות העושות את דרכן בצד העגלות. משחקי הכדורת ושתי קבוצות הכדורגל המתחרות זו בזו. משחקי ילדים, לידות וחתונות ולהבדיל אלף אלפי הבדלות אף עצב הלוויות. אמונות הבל ורפואות אליל ודמותם של "מתענים" מזמנים קדומים.

ביקורי מכובדים והצטופפות בצל אנשים משוּנים – מעניינים. קולות שירה והלמות רגלי מחוללים בלילות הקיץ, בוקעים מן החורשה שעל־יד הנהר והיער הסמוכים לעיירה.

כל אלה ואחרים יחברו כאן יחדיו למלא ולהשלים תמונת חיי היומיום של העיירה בה אנו עוסקים.

ש. י.

הבית

הבית שלנו נקנה על־ידי אבי, עורך הדין דוקטור אברהם שרף ז"ל עוד בימי מלחמת העולם הראשונה, כאשר החל בצעדיו המקצועיים הראשונים.

הוא קנה אותו מעורך דין דוקטור חומט שעבר לווינה. כיוון שלא היה לאבי כל הסכום הדרוש הוא נשאר חייב למוכר. לאחר המלחמה היה חוק ביטול חובות, אולם למרות זאת שילם אבי לדוקטור חומט את כל חובו.

הבית היה יפה מאוד, מוקף גדר. בחזית, כניסה שהייתה סגורה על פי רוב. היה שער נוסף שהוביל לחצר. לקוחות שהיו נזקקים לשירותיו של אבא היו נכנסים בשער זה ופונים מיד לדלת הקבועה בקיר הצדדי. מלבד זאת הייתה כניסה שהובילה מן החצר אל הבית פנימה, הכניסה שבה השתמשנו אנו, בני הבית.

הבית היה בן שישה־שבעה חדרים, היה מטבח גדול, חדר רחצה, ברזים לא היו קיימים. את המים היו מביאים מן הבאר שליד הבית. מלאכה זו הייתה שמורה לעוזרת. יום יום הייתה ממלאה דוד מים ושמה אותו על התנור ומן הדוד שאבה את המים אל תוך האמבטיה. פעולה די מסובכת בהשוואה ללוקסוס של ימינו.

אם היית בן בית ידעת שהכניסה מן החצר היא המקובלת ביותר. ובכן נכנסת אל תוך אכסדרה מוקפת חלונות זכוכית ומשם למסדרון שהוביל מצד שמאל לחדרי ומצד ימין למטבחים. סמוך לחדרי היה חדרם של הוריי ובקצה

המסדרון היה חדר גדול, חדר האוכל (SPEISEZIMMER) ששימש גם מעין סלון. שם היו מקבלים את האורחים, שם היו עורכים את הארוחות החגיגיות.

הכניסה בחזית הבית הובילה גם היא אל מסדרון שבצדו היה חדר שנקרא HERENZIMMER (חדר הסבה – חדר גברים). בחדר היו רהיטים מרופדים, משרדו המיוחד של אבא. כאן היו מתקבלים לקוחות נכבדים במיוחד ולא האיכרים פשוטי העם. מן החדר הזה הובילה דלת אל המשרד הרגיל של אבא, אליו היו נכנסים כאמור מן השער הצדדי. בחדר היו שני שולחנות, האחד לצרכיה של הפקידה ועליו מכונת כתיבה והאחר שולחן העבודה של אבא.

בבית היו שני מטבחים. מטבח של קיץ ושל חורף. אבי חלם במשך תקופה ארוכה לעלות לארץ ישראל, אולם אמי הייתה משותקת ועל כן אבא לא יכול היה להגשים את חלומו.

בא המשבר הכלכלי. לגורה הומורה הגיעו עוד כמה עורכי דין ומספר הלקוחות קטן.

בהיות ביתנו אחד הבתים היפים ביותר בעיר הציע מר אַרְדֶלֵאנוּ, נכבד רומני לאבי, להחליף ביניהם את הבתים וארדלאנו יוסיף לאבי מיליון ליי. סכום זה היה נכבד מאוד וערכו כאלף לירות שטרלינג, בדיוק הסכום שניתן לרכוש בו סרטיפיקט לארץ ישראל. הדבר לא יצא אל הפועל. כעבור שנתיים מכר אבי את הבית לאותו ארדלאנו בסכום של שמונה מאות אלף ליי. סכום זה לא הספיק לסרטיפיקט ורק הודות לחברים של אבי הוא קיבל סרטיפיקט כעסקן ציוני ועלינו ארצה באוגוסט 1935.

גב' יהודית טלור – רעננה

הקלקה במקום הפקה־פקה

מה עושות נשים בלילות החורף הארוכים באין מבט לחדשות?

אל דאגה! תמיד יש מה לעשות! מבעוד יום שוחטים כמה אווזים מפוטמים, מורטים את נוצותיהם, וכל זאת כדי להכין שומן אווזים וגלידי שומן (גריבלך) כדי לטבל בהם לחם ובצל, לחם עם שום, להכין לביבות חנוכה ועיקר העיקרים, להכין שומן לפסח.

מעשי מריטת הנוצות נעשים בחבורה קלקה. בגמר המלאכה או בין מריטה למריטה הייתה בעלת הבית מכבדת את אורחותיה בכיסנים ממולאים תפוחי אדמה וגריבלך מטוגנים בשומן. והעיר גורה הומורה צהלה ושמחה!!

לאה הזנפרץ – חדרה

אשת חיל מי ימצא

החימום נעשה על גבי עששיות שהיו מונחות בתוך ארגז ומעליהן פח ועל זה כיסויים שונים. פה ושם, בבתים אחדים, ניתן אף למצוא תנור. מים לבישול,

לרחצה ולכביסה היינו שואבים מן הבאר שבחצר. בקיץ, ניחא, אולם בחורף, הייתה זו עבודה לא קלה.

עצים להסקה היינו מכינים מבעוד קיץ. אבי היה קונה מן האיכרים עגלה מלאה בולי עצים. היהודים עצמם או שכירי יום גויים היו מנסרים את בולי העץ לגודל הרצוי והיו בוקעים אותם בגרזן ומאחסנים במחסן שבתוך חצר הבית.

גם ירקות היו אוגרים בקיץ לעת החורף ומאחסנים במרתף הבית. בכלל, המרתף היה משהו יוצא מן הכלל. בחורף שימש חממה לירקות הכבושים והטריים ואילו בקיץ שימש כמקרר וכשומר טריות המזון מפני החום. בקיצור "מזגן אוויר דו תכליתי".

בימות הקיץ היינו רוקחים ריבות למיניהן, ריבות מפירות שונים ובמיוחד זכורה לטוב "הפובידלה" המפורסמת העשויה שזיפים. מעשה רקיחתה דמה ממש לפולחן. בחצר הבית, בתוך בור עמוק, מעמידים תנור או עששית לבישול ומעליהם קדרה מנחושת, רחבה ככל האפשר, שתכיל כמות נכבדה. נחה לה המרקחת ומתבשלת, מבעבעת, מעלה קיטור וסביבה סובבים בני הבית במעין מחול מסתורין.

כביסה הייתה אחת העבודות הקשות ביותר. הכול היה מכותנה או מצמר, צריך היה להרתיח, לכבס ביד, לייבש ולגהץ. קשה במיוחד הייתה הכביסה לתינוקות. את הכביסה היו תולים בעליית הגג (הבוידם). בחורף זה היה לוקח שעות עד שהכביסה התייבשה ולעתים הכביסה אף קפאה.

הקלקה שהוזכרה לעיל לא הייתה רק למריטת נוצות אלא אף במעשי המרקחה, לכבישת החמוצים ולעתים אף להתרמה למעשי צדקה.

לאה הזנפרץ – חדרה

עבודות הבית

אמי הייתה אישה חרוצה מאוד. עד הגיענו לגיל כיתה ג' היא תפרה את בגדינו. לאחר מכן שכרה תופרת שהייתה עובדת אצלנו בבית. לא הייתה ברשותנו מכונת תפירה וכל העבודה נעשתה בידיים. אבי לא יכול היה להרשות לעצמו לשכור עוזרת בית, לכן כל העבודה נעשתה על־ידי אמי בעזרתם הפעילה של הילדים. היינו שישה ילדים בבית וכל אחד מאתנו ידע את הנדרש ממנו בעבודות הבית.

המרתף שבחצר ביתנו שימש כמקרר, לא רק לנו אלא לכל שכנינו. אימא אפתה לחם ביום שישי לכל השבוע. היה לנו מטבח גדול ושני תנורים: אחד לאפייה ואחד לבישול. לשניהם היינו מכניסים פחמים, אופים את הלחם בתנור האחד ובמשנהו מבשלים את האוכל.

תנור הבישול היה מורכב מפלטת ברזל ממוקמת מעל למבנה שבו היו מכניסים את הפחמים. בימות החורף כאשר הפלטה נשארה חמה לאחר הבישול היינו יושבים עליה כדי להתחמם.

חשמל לא היה. פנסים היו מאירים חלק קטן של הבית ואם רצית לעבור

מחדר לחדר היית צריך לקחת אתך לכל מקום את הפנס.

היה חדר אורחים, מרוהט יפה. על הקירות היו תמונות וגם פוסטרים כתובים בעברית.

לעתים קרובות היינו מבקרים אצל משפחתנו וכל הילדים היו נלווים להורים.

אני זוכרת שפעם אחת הלכנו לנשף סילבסטר שנערך בעירייה (פרימריה).

גב' פדר (קובר) – בת ים

"העץ שאינו בוער"

את העצים היו חוטבים כדי לחתוך אותם לקרשים במנסרות שהיו בסביבה, חלקן בבעלות יהודית, וגם – דבר שהיה מובן מאליו – להשתמש בהם כחומר הסקה בתנורי האפייה ולתנורי החימום שהיו בכל הבתים.

הבריות היו דואגות להכין מבעוד מועד לפני בוא הסתיו "א־ווייגלה הולץ" – עגלת בולי עץ והיו מאחסנים את העץ בחצרותיהם. מי שהפרוטה הייתה מצויה בכיסו קנה כמות מספיקה לפני בוא הקיץ ואִחסן את הבולים בחצרו כדי שיתייבשו היטב. בבוא הסתיו קראו לגוי בעל המסור והגרזן הידניים או בעל מכונה ממונעת והוא היה חותך את הבולים לחתיכות. מאחסנים את העץ במחסן שהיה מצוי בחצרות רוב הבתים.

העץ לא היה מצרך יקר אך עם זאת היו אנשים יהודים או גויים שידם התקשתה להשיג את העצים המבוקשים.

משום כך היה קורה שלפעמים ערמות בולי העץ היו מתמעטות למרבה הצער של בעליהן.

מה עושים? איך תדע שגנבו ממך בולי עץ מתוך הערמה? תנעל אותם? בלתי אפשרי... השיטה הנהוגה הייתה לסייד את קצותיהם בצד אחד של הערמה ובכך להיווכח אם נגנבו מהם או לא ובמקרה הצורך להתלונן במשטרה.

מעשה ביהודי, שלא נמנה דווקא בין העניים שבעיירה, אלא שקמצנותו וחוסר יושרו דחפו אותו "לסחוב" בלילה בולי עץ משכניו, למרות שהיו מסוידים, ולאחסן אותם בחצרו. יהודי אחד שהבחין במעשה אך נגעל להיות "מוסר", כלומר מלשין, בא אל הקמצן ואמר לו: "רב יהודי, סיאיז נישט שיין, זה לא יפה מה שאתה עושה, הולך בלילה וגונב בולי עץ מסוידים משכניך."

ענה לו הקמצן: "באמת, מה אתה חושב, געקאלעכט הולץ ברענט נישט – עץ מסויד לא בוער?!"

יוסף רוזנקרנץ – חיפה

מפגשים חברתיים

לאבי, דוקטור אברהם שרף, היו קשרים חברתיים עם עורכי דין, רופאים, מהנדסים. בין באי ביתנו היו דוקטור בראון, דוקטור מיק, דוקטור ארליך, דוקטור שרמן, מהנדס הרכבות אנגלר, השופט בינוביץ. היו יושבים ומשוחחים על הפוליטיקה המקומית. יש שהיה פורץ ויכוח קולני על קרל קראוס, סופר גרמני שאבי היה ממתנגדיו. כעבור שנים החלו לשחק קלפים למורת רוחם של אבי ואמי. בין באי ביתנו היה גם רופא בשם דוקטור גרטנלאוב. הוא היה המיילד של רוב ילדי היהודים בעיר. כשמלאו לו שישים שנה הפתיעו אותו בחגיגת יום הולדת אליה הוזמנו כל הילדים שהוא יילד. באותה הזדמנות הוענקה לו מתנה; רדיו עם אוזניות. הרדיו עשה רושם אדיר וכל הילדים רצו לשמוע את הפלא הזה.

כמעט כל יום נכנס אבי לבית הקפה השייך לאחיה של גב׳ דוקטור בראון. בית הקפה היה ממוקם במרכז העיר. היה זה בתחילת שנות השלושים. בבית הקפה שתו קפה, אכלו עוגות וגם שיחקו משחקי קלפים ושחמט. אבי היה מתעניין בשחמט והיה קיביצר, כלומר השקיף מן הצד והיה נותן עצות. לפעמים היינו מצטרפים גם אמי ואני ואז זכיתי לאכול עוגות טובות, "שמחה לעיניים ומעדן לנפש".

בית־קפה זה היה ממש "מוסד" חברתי במלוא מובן המלה.

גב׳ יהודית טלור – רעננה

בעיירה חי זקן בשם ירחמיאל, שאהב את הטיפה המרה. מפיו שמעתי שני שירים שרק את תחילתם אני זוכר:

ס׳איז נישט דא קיין נעכטן
ס׳איז נישט דא קיין מארגן
ס׳איז נאר דא א שטיקעלע היינט
פערברענג עס נישט מיט זארגן
טרינק א ביסל בראנפן
ווי לאנג די ביסט ביים לעבן
אם ירצה השם אוף יענער וועלט
וועט מען דיר נישט געבען

האתמול חלף
המחר כבר לא יבוא
יש אך פיסת הווה
ואותו בדאגות אל תמחה
קצת יי״ש תשתה
כל עוד בחיים אתה
אם ירצה השם בעולם הבא
לייי״ש כבר לא תזכה

ואלו תולדות נוח
פאן בראנפן האט מען־כוח
משקה איז דער עיקר
פאן משקה ווערט מען שיכור וכו׳

אלו תולדות נוח
מן הייי״ש בא הכוח
המשקה הוא העיקר
ממשקה תשתכר

חיים וגנר – רמת חן
תרגום **ש׳ ישורון**

טנגו נוסח גורה הומורה

"המקום" של פולדי מיידנק, הלוא הוא בית הקפה "צנטרל" היה לשם דבר בעליזותו ובשמחת החיים שבו. מה עושה חבורת צעירים שנפשם חשקה לרקוד ופרוטה אין בכיסם? נמצאה העצה. נכנסנו בטבעיות, תפסנו שולחן וכאשר הופיע המלצר דחינו את הזמנתו בטענה שעוד מעט קט יצטרפו עוד חברים לחבורתנו ואז נגיש לו הזמנה משותפת. בינתיים ניצלנו את ההזדמנות והזמנו את בנות המקום לרקוד לצלילי להקת גלזר את גליקמן.

הלהיט באותם הימים היה הטנגו סֶרדצֶה. מקס גליקמן, הזמר, שר את השיר הנפלא הזה ואילו בין בית לבית הגניב פזמון ביידיש וכך הוא נשמע:

שרצר – די האסט א גרויסע ליבראריה
שרצר – די האסט א גרויסע פארפומעריה
שרצר – די ביסט א גרויסער, גרויסער סמארק
שרצר – די לויפסט מיט מעידלעך אויפן בארג.

בעברית זה נשמע בערך כך:

שרצר – בעל חנות ספרים אתה
שרצר – יש לך גם תמרוקייה
שרצר – על כל הר ועל כל גבעה
שרצר – רודף שמלות גדול הנך.

הקהל פרץ בצחוק אדיר. פולדי, בעל המקום לא נגע בנו לרעה כל עוד לא נזקק לשולחן בשביל אורחים רצויים יותר. אך כשאלה הופיעו היה פונה אלינו בגרמנית בניב ציפצרי והיה אומר לנו: "DIE PUBEN HABEN IETZT ZU VEDUFTEN".

בעברית זה נשמע בערך כך: "הבחורים צריכים עכשיו להתנפנף." כמובן שמיד עזבנו את המקום.

אפרים (פרדי) שרצר – אשקלון

מוסיקה

חיים מוסיקליים ערים לא התפתחו בגורה הומורה, הן במאה הקודמת והן במאה הנוכחית. צוענים שהזדמנו מדי פעם למקום ניגנו באירועים שונים. משפחת צוענים אחת, משפחת בוייקה, (BUICA) הייתה פעילה במיוחד במשך כמה דורות. הם ניגנו בכלים שונים בחגיגות, בחתונות, בחגיגות היַער בעונת הקיץ, בפתחי הבתים של נכבדי העיר, במסעדות המועטות ור"ל גם בעת הלוויות.

ב־1893 כאשר גורה הומורה הוכרזה כעיר מחוז ניסה אב המשפחה דימיטרי בוייקה לייסד תזמורת מודרנית בניצוחו של פרופ' יוהאן סיץ (JOHAN SYCZ) מורה למוסיקה מבוהמיה, פנסיונר של התזמורת הצבאית.

תזמורת זאת הייתה קיימת עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה. פרופ' סיץ, לימד את הנגנים הפרימיטיבים לקרוא תווים, לנגן קטעי אופרה ואופרטות. בשעות הפנאי היה נותן שיעורים פרטיים בנגינה ובין תלמידיו נמניתי גם אני.

שלמה ויניגר

ילדים רבים למדו נגינה באופן פרטי. אני למשל למדתי נגינה בכינור אצל המורה רוזנבלום. באחד מערבי הקריאה ב"ויצו" ניגנתי סרנדה של שוברט. עברית למדתי באופן פרטי אצל וָרצמן ואילו העלמה הזנפרץ לימדה שפות.

אברהם הרמן – בריה"מ

הייתי תלמיד הגימנסיה וידעתי כבר לרקוד. הרבה בנות שבאו לנפוש מצ׳רנוביץ, קישינוב, בלץ או יאסי, נענו ברצון לרקוד אתי לקול צלילי התזמורת הצבאית שניגנה בשעות אחר הצהריים בשטרנד (היער) ולעת ערב בפארק העירוני.

אהבנו גם סתם להאזין למוסיקה. במיוחד אהבנו את השיר "DIE POST IN WALDE". (תחנת הדואר ביער). חייל אחד, חצוצרן, היה עולה על גבעה בתוך סבכי היער. התזמורת הייתה מתחילה לנגן וכמו הד ענתה החצוצרה שבתוך היער. צלילים אלה היו מקסימים ממש.

אפרים (פרדי) שרצר – אשקלון

"זרוקים" נוסח גורה הומורה

כל עיר ומשוניה, כל עיר ומוזריה, יש שאין די לה משלה, יעלו ויבואו ממרחקים וגם מסביבתה הקרובה. עד כדי כך, שניתן לומר, שעיר שאין לה מוזרים ומשונים, לא עיר תיקרא ולא מושב בני אדם.

על זמר נודד, על מספר סיפורים ועל קבצנים עליזים מספר לנו שלמה וינינגר:

בורכל הזמר הנודד (טרובדור) היה מבקר באופן קבוע פעמיים בשנה בגורה הומורה. היה זה בסוף שנות השמונים של המאה שעברה. הוא היה עובר מבית לבית, משמיע שירים ותמורת זאת היה מקבל מזון ולעתים גם מזומנים.

ולוולה מספר הסיפורים היה מגיע ממרחקים והיה קובע את מגוריו בסוכתנו. במקצועו היה חייט וסיפר סיפורים להפליא. אמרו עליו, שאילו היה לומד סנדלרות במקום חייטות היה מתפרסם לא פחות מאשר הנס כריסטיאן אנדרסן.

ברגע שהיה קובע את מושבו בסוכתנו היא הייתה מתמלאת בילדים שהיו להוטים לשמוע את סיפוריו. כבמטה קסם הפכה הסוכה הקטנה לארמון מרהיב, ארמון שבו נשבו נסיכות יהודיות כשעליהן שומרים מזוינים רעי לב. ולוולה מדבר בלהט, שוכח שהוא מספר סיפור, מתלהב לא פחות מהשומעים, מנופף ידיו, קצף יוצא מפיו והסוכה מתמלאת בזעקה: "הצילו! הצילו! רוצים להרוג בת יהודייה!" אנחנו היינו קוראים לו וריאט (משוגע).

לוולוולה היה אח רופא, שגר בכפר בוקשויה שעל־יד גורה הומורה. הוא מעולם לא ביקר אצל אחיו אלא נהג להתאכסן אצלנו בסוכה.

קבצנים מספרי בדיחות

בגורה הומורה היה מוסד סוציאלי בשם "הקדש". שם היו מתאכסנים קבצנים מזדמנים. על המוסד השגיחה אישה שכונתה בפי כולם "הדודה חנה" (מוּמָע חנה). היא שלטה ביד חזקה, ויחד עם זאת דאגה לניקיונם ולרווחתם של המתאכסנים. באותו מקום גרה בקביעות משפחת דודי אברום לייב וינינגר. הייתה זאת משפחה גדולה מאוד שכל בניה חייטים. למרות מצבם הדחוק היו עליזים תמיד והחליטו לא לקחת את חייהם ברצינות יתר. הם שמעו בדיחות מפי הקבצנים והפיצו אותן בכל העיר.

שלמה וינינגר

קולנוע

בגורה הומורה היה קיים קולנוע בשנות העשרים והשלושים. אנחנו התלמידים לא היינו רשאים ללכת לסרטים שלא בלוויית אדם מבוגר. על־יד הקולנוע הסתובבו תלמידים שהיו מעין "משטרת תלמידים" ואוי לו למי שטייל ללא מדי בית הספר. אני זוכרת שפעם הלכתי לסרט בלוויית דוקטור קליין, ידיד המשפחה.

בתחילה הסרטים היו אילמים, מלווים במוסיקה. לאחר זמן הופיעו הסרטים המדברים. אני זוכרת שראיתי את הסרט: "שני לבבות בקצב של שלושה רבעים". רוב הסרטים שהובאו לעיר היו גרמניים או אוסטריים.

יהודית טלור – רעננה

תיאטרון

בשנות התשעים של המאה שעברה היה מגיע התיאטרון היידי של קסלר לגורה הומורה. ההצגות התקיימו בבית האורחים הגרמני (DAS DEUTSCHE GASTHAUS) מקום בו בנו לאחר מכן את משרדי המחוז. הלהקה הזאת הציגה את מחזות גולדפאדן. אנחנו הצעירים הוקסמנו מן המשחק. אחד מידידינו התרשם כל כך עמוקות, שעזב את בית הוריו והתחבר ללהקה. היה זה **סומרל זילברבורש** שהגיע בסופו של דבר לארה"ב. כיוון ששאיפותיו לא היו יומרניות בהתחשב בכשרונותיו המוגבלים, הרי הפקותיו לא הרשימו. שיחק לו מזלו והתבסס יפה במקום מגוריו. זאת נודע לי ממכתב שהלה כתב לרב באב"ד ערב עלייתו של האחרון ארצה.

שלמה וינינגר

אופנה

בראש סולם המקצועות היהודיים עמדו החייטים. בתחילה תפרו לשני המינים כאחד, אולם עם התפתחות אופנת הנשים במחצית השנייה של המאה ה־19, התפצל המקצוע לשניים: חייטים לגברים וחייטים לנשים...

בעל המלאכה היהודי בגורה הומורה במחצית המאה ה־19 היה לבוש כמו עמיתו היהודי הפולני. החלוק השחור הארוך (הקפטן), כיסים אחוריים אלכסוניים שמאחד מהם בצבצה מטפחת אדומה ארוכה, ומן הכיס השני קופסת הטבק להרחה עשויה עץ. רגליו נתונות במגפיים גבוהים ועל ראשו כובע ה־PLUESHUT השחור. בשבת ובחגים היה חובש את השטריימל.

שלמה וינינגר

קֶפֶּל שטייגר

החייט לייב שטייגר היה שם דבר בגורה הומורה בעיקר בזכות הקפל שנתן למכנס שהוציא מתחת ידו. קפל שלא היה לו אח ורע בכל העיר. על כן מכנס אלגנטי הוא "מכנס אַ לַה קפל שטייגר". (DIE STEIGER FANTE).

מרדלר בלנקה – חיפה

כדורת

בגורה הומורה היה באולינג ציבורי. אנחנו נהגנו ללכת לשחק בבאולינג הפרטי בחצרו של מוש וינינגר.

באמצעות חוט היינו מסובבים כדור שהיה צריך לפגוע בכלים שונים המפוזרים על הרצפה.

הפופיטריה (POPITARIE) היה הבאולינג הציבורי. שם היו באים לשחק חבר׳ה צעירים. על־יד הבאולינג היו כמה חדרים שבהם שיחקו קלפים. כל זה היה ממוקם מול הכנסייה הקתולית. על־יד מועדון זה הייתה המסעדה המפורסמת PRAVALIA ROMANEASCA.

מסעדה זאת נוהלה על־ידי גרמני בשם האס, אולם הייתה שייכת לפיקו (PAICU) שניהל את בנק אלבינה ולימים אף היה ראש העיר.

ישראל (איגנץ) אלנבוגן – חולון

משחקי ילדות

אחד המאורעות מבית אבי, החרות בזיכרוני, קשור למעשה הבא: מאחורי הבית שלנו היה מחסן עצים להסקה, וגם השירותים. המבנה לא היה גבוה

במיוחד. יום יום היינו מתאמנים בזריקת אבנים מהחצר לגג המבנה הזה. יום אחד, ואני אז כבן חמש, נכנס לחצר ילד שמנמן, דוץ קיסמן, ושאל אותי אם הוא יכול להצטרף למשחקנו. ברצון הסכמתי. תוך כדי זריקת האבנים הצליחה אבן לעבור את הגג של המבנה ולנחות בחצר של השכן ובדרכה הספיקה לשבור את החלון בביתו של האדון סקומורובסקי. אנו הילדים לא הרגשנו בזאת אבל האדון הנכבד התלונן באוזני אבי ודרש פיצוי כספי. אבי הבטיח לשלם את הנזק. אבא שהיה קפדן בחינוכנו בא לחצר ללמד אותנו לקח על ההתנהגות הפרועה שלנו. חטפנו מכות. דוץ והילדים האחרים הסתלקו כל עוד נפשם בם ואני הוחזרתי לבית בבושת פנים. זה לא הפריע לי ולידידי דוץ להמשיך את ידידותנו עד היום הזה. בשבתות אחרי הצהריים הוריי היו לוקחים אותנו לביקור בבית סבא אברהם.

בקיץ הלכנו לשם ברגל, ואילו בחורף אבא הסיע אותנו על המזחלת הקטנה.

עדיין חש אני את השלג הלבן ושומע את חריקתו מתחת למזחלת. נושם אני את האוויר הצח שחדר בעד נחירינו. בלחיים אדומות ובאף אדום היינו מתפרצים לחדר של סבא וסבתא.

היא כהרגלה הכינה לכל אחד מאתנו מעין חלה קטנה ועגולה שממרכזה יצאה ציפור קטנה. לאחר זלילת המעדן הזה רצנו אל הרפת ואל ערמת החציר שבה, והתגלגלנו שוב ושוב מראש הערמה לתחתיתה.

גם על בית סבי וסבתי מצד אמי לא פסחנו. היום המיועד לכך היה בערב יום שישי לאחר ארוחת הערב. סבתא יטי קנובלר הייתה מכינה מגש גדול של בוטנים קלויים. היינו יושבים לפני החנות שלהם ששכנה בקומה התחתונה של בית העירייה. מאחורי החנות הייתה דירתם. מסובים ליד השולחן ישבנו כל משפחת קנובלר המסועפת.

ערב שלם היינו ישובים ומכרסמים את הבוטנים ואילו אוזנינו היו קשובות לשיחות שניהלו המבוגרים.

מאז חלפו להן הרבה שנים, רבים מבני משפחתי כבר אינם בין החיים, אך עדיין חי אני את הרגעים המאושרים האלה בחיי המשפחה.

יורן יעקב (ביבי) – ראשון לציון

עושים כיף בגורה הומורה

קלפים

קלפנים לא חסרו בעיירה. מספרים על קלפן ששיחק כל לילה. פעם אחת נאנח: "אוי כמה הייתי רוצה לנוח אבל אין זמן, צריך לשחק!" ה־"HAUTE VAULE" כלומר החברה הגבוהה שיחקה בקפה ברל על־יד קפה שרצר. החברה הזאת כללה את השופט בינוביץ, דוקטור בראון, שוכמן, עו"ד קראושי ועוד כמה רומנים. המשחק היה רציני מאוד והיה כרוך ברווח או בהפסד כספי הגון.

יש לציין ש"החברה הגבוהה" בגורה הומורה לא הייתה נגועה בסנוביזם.

ביליארד ובאולינג

שיחקנו במקומות ציבוריים כמו למשל השטרנד – חוף הנהר.

כדורגל

ב־1934 הייתה קבוצת ה"כוח" בה שיחקו וולצר, מרקוביץ ועוד. היה גם קולנוע שהקרין סרטים באולם הדואר בימי שישי ושבת בערב. הסרטים בדרך כלל היו מיושנים. למרות היות גורה הומורה מקום קטן לא הייתה הרגשה של שִעמום.

סלו שוויירמן – חולון

קאזינו

מר הלברשטם היה בעל חנות מעדנים ידועה אך הוא לא עסק רק במכירת מעדנים למיניהם, אלא השלים את רווחיו על־ידי החזקת מעין קאזינו בזעיר אנפין בחדר אחורי של חנותו.

בקאזינו היו מבקרים בעיקר שוואבים (גרמנים) מהסביבה אשר היו נוהגים לבלות מספר רב של שעות במשחקי קלפים ובעיקר פוקר.

כמובן שמר הלברשטם היה מכבד את אורחיו גם במשקה והיה גובה גם מה שהיה קרוי "פינקה גלד" דהיינו, מהסכום שכל אחד מהשחקנים היה זוכה הוא היה חייב להפריש פרוטות מסוימות לבעל הקאזינו.

הסכומים היו קטנים אך הם היו מצטברים לאט לאט לסכומי כסף נכבדים.

יוסף רוזנקרנץ – חיפה

מושבי ליצים בהומור

מועדונים פורמליים היו מעטים בהומור אבל מושבי ליצים היו והיו. אחד מהם היה ללא ספק החנות לדליקטסים של חיים וזנט שפירא. זה היה מושב ליצים לגברים בלבד.

חלק נכבד מיהודי העיירה מצאו את פרנסתם העיקרית בשני ימי השוק (ג׳ ו־ו׳), נו, היה צריך למצוא עניין גם עבור ארבעת הימים הנותרים. שבת הייתה שבת קודש.

כך עשו להם היהודים מנהג לפקוד את החנות של חיים שפירא, חלק בבוקר אחרים אחה"צ ובערב.

בחנות היו פזורים כעשרה שולחנות קטנים והיהודים היו מתקבצים קבוצות קבוצות למשחקי שח, למשחקי שש־בש (טבלה), לוויכוח פוליטי ולסתם רכילויות. המשחקים התנהלו בסיוע הפעיל של הקיביצָרים. מי שמצבו היה רע היו יורדים לחייו בעקיצות ביידיש עסיסית.

הוויכוחים הפוליטיים היו קולניים תוך השמעת דעות מגוונות, כמובן תוך שימוש במקורות מידע מהימנים ביותר כגון איפא (יידישע פלוטקע אגענטור).

העיסוק המעניין והפיקנטי ביותר היה הרכילות, כאן ידעו הכול על הכול. אצל מי נשרף הצוּלנט, מי עשה עסק טוב ולהבדיל מי עשה עסק לא כל כך טוב. אישתו של מי חרוצה (בְּרִיֶה) ולהבדיל מאחרת שהיא שטינקערין. היחסים של

פלוני עם אישתו של אלמוני. ביחסים אלה השתלבו גם השיקסעס הצעירות. בדיחות מפולפלות ועסיסיות הלכו על ימין ועל שמאל וכמובן סיפורים דרבנן.

תוך ההמולה הזאת נקשרו לפעמים גם עסקות, הלוואות ופעולות עזרה הדדית שונות.

בהיות המקום חנות נכנסו גברות לביצוע קניות, לא כולן יצאו מבלי לספוג איזו הערה עוקצנית או לשאול שאלה מביכה. היו גברות שנמנעו מלהיכנס לחנות כאשר המושב היה מאוכלס.

יהודים שלא היו פנויים לשבת באופן קבוע במושב ליצים נקראו מעסוקיהם ונכנסו לחנות על מנת לספוג קצת מהאווירה ולהתעדכן.

קשה להגיד שהליצנים היו קונים גדולים. היו קונים שתי סיגריות ולפעמים גם חמש קופסאות גפרורים וכו׳. אבל היו גם כאלה שנהגו ליהנות מהעוגות הנפלאות והטריות מעשה ידיה של הגב׳ זנט שפירא.

המקום היה קטן, צפוף, רועש, הרבה עשן, אבל הייתה אווירת שמחה אמעחיע.

אחרי שעתיים עליזות אצל חיים אפשר היה ללכת הביתה בשקט לארוחת צהריים דשנה־בוקובינאית ובהמשך לישון שינה טובה.

חיים נסבלים בהחלט!

נחום שפירא חיפה

שיט על המולדובה

הראשונים שבנו סירה לשיט היו הוכשטד, שטיינהורן, זומר, הסה. היה זה בשנת 1925. השותפים אז היו תלמידי תיכון לפני הבגרות.

גם הגויים בנו סירה בשותפות. היו אלה בנדר וקיטל. בחדרו של אחי הייתה מחברת וכל אחד מן השותפים היה צריך לרשום מתי הוא רוצה לקחת את הסירה לבדו וזאת כדי שיוכל להזמין בחורה לשיט רומנטי. כשהגעתי לגיל שלוש עשרה ארבע עשרה בניתי גם אני סירה יחד עם בני גילי והם: שוירמן ובוכבינדר.

פרדי שרצר וחבריו שהיו קטנים מאתנו יכלו לשוט עבור תשלום של שניים־שלושה ליי.

ישראל (איגנץ) אלנבוגן – חולון

כדורגל

אני זוכר שבימי היותי תלמיד שיחקתי כדורגל בקבוצת בית הספר. שיחקנו בקימפולונג ובוומה. לבשנו בגאווה את מדי הקבוצה. מלבד קבוצתנו היו בעיר עוד שתי קבוצות כדורגל. היו אלו קבוצת הבוגרים של היהודים וקבוצת הבוגרים של הגרמנים.

הם התחרו אלו באלו, ולרוב זכתה קבוצת הגרמנים.

מרדכי ליפ – קריית חיים

בנו של מוטל שכטר, היה ידוע בכינוי "הגרף" כיוון שהופעתו החיצונית דמתה לזו של גרף – לבוש מסודר, מגונדר, עטור זקן ומקל ביד. הוא היה סוכן של חברת "שמול פסטה" (משחת נעליים) אשר ארגנה, לשם פרסומת, קבוצות כדורגל. לקבוצות נתנו כדור משחק, דגל, חולצות וסמלים וכן כמה פחיות של משחת נעליים. אני שהייתי שכן של משפחת שכטר קיבלתי את כל הציוד חינם והקמנו קבוצת כדורגל, בה השתתפו: בורשי ברנדמן, סלו סכר, הרלינג יניו, זיליג ורטר, אנוכי ואחרים שאיני זוכר את שמם. מאמן הקבוצה שלנו היה יושקו שייך, שצעקותיו האין סופיות צורמות באוזניי עד היום.

חיים שובל (הרי שנרך) – ראשון־לציון

טלפונים

טלפונים פרטיים בגורה הומורה היו נדירים ביותר. החנות שלנו נמצאה סמוך לתחנת הדלק של ברנרד אושר. שם היה אולי הטלפון היחידי הפרטי בעיר.

כשרציתי לצלצל מחוץ לעיר לבני משפחתי הייתי עושה זאת בעזרתו האדיבה של האדון ברנרד אושר. טלפונים ציבוריים גם לא היו בעיר. רצה אדם לצלצל מגורה הומורה לעיר אחרת, היה הולך לדואר, מזמין שיחה, מחכה עד שהמרכזנית תקשר אותו, משלם ומטלפן.

הצורך בטלפון לא היה דוחק כלל וכלל.

פליקס מילר – חיפה

מכוניות

רק ארבע מכוניות פרטיות היו בגורה הומורה. האחת הייתה שייכת לארדלאנו, איש רומני עשיר ומכובד, השנייה הייתה שייכת לאדולף שרצר, בעל החנות הגדולה לספרים, השלישית הייתה שייכת לנהג מקצועי ממוצא גרמני שקראו לו נויברט ועוד אחת איני זוכר למי השתייכה. את הנהג המקצועי אפשר היה להזמין לנסיעות מיוחדות בתוך העיר.

פליקס מילר – חיפה

פלאי הטכניקה

ימי החורף הארוכים והקרים לא היו נעימים ומעניינים. לעתים רחוקות למדיי הגיעה לכאן להקת שחקני תיאטרון.

ב־1886 הביא סוחר מקומי את הפונוגרף הראשון. כל אנשי העיירה נקהלו לראות את הפלא ולהאזין למוסיקה באמצעות האוזניות. שנתיים לאחר מכן הגיע גם הראינוע לגורה הומורה. היה זה באולם המסעדה של מיטלמן בו הוצגו הסרטים האילמים הראשונים.

שלמה ויינינגר

הבל הבלים – אך בהומורה מתקבלים

(לקט אמונות ודעות)

1) לעת ליל, את בגדיך הסר/ אך לא שניים שנַיים/ פן זיכרונך יִסַט/ יברח אחת ושתיים.

2) **הורוסקופ** עבודה חדשה תצלח/ אם ביום ג׳ בה תפתח/ ביום בו נכתב כּתֹב/ פעמיים: כי טוב, כי טוב.

3) **ועוד הורוסקופ** עבודה חדשה לא תצלח/ אם ביום ו׳ בה תפתח/ היא לא תביא כל ברכה/ היא לא תצמיח הצלחה.

4) **תחזית מזג האוויר** ובימי רביעי התמידיים/ השמים יהיו בהירים/ קרני השמש יהיו מאירות/ כי באותו יום נבראה/ השמש ברוב זיווה והדרה.

5) **ועוד על מזג האוויר** – ביום שיתארכו בו שעות האור/ יתחיל ויגבר הקור־הכפור.

6) והיה אם לקקנית הנערה/ יירד מטר לעת חופתה.

7) אם בבית הכנסת קוראים/ בספר התורה שלושה ימים רצופים/ סגולה לממטרים רבים.

8) מזג האוויר בעת מולד/ כאשר ירח חדש נולד/ יישאר, כך לא יום יומיים/ אלא בדיוק שבועיים.

9) אם אדם או חפץ תשבח/ באצבע צרידה על עץ להקיש אל תשכח/ ו״טור־טור״ אמור נא/ או לפחות ״בלי עין הרע״.

10) אם יהודי תפגוש בדרכך/ סימן שתבוא עליך ברכה/ ואם כומר חס וחלילה/ קללה תחול על ראשך/ ואם זאת תרצה למנוע/ זרוק אחריו קש או אבן קטנה.

11) במוצאי שבת אל תוציא כספים/ פן בימי החול הפסדיך יהיו רבים.

12) השר בבקרים/ יבכה בערבים.

13) אם לחנות אתה בעלים/ טאטא חנותך מן הדלת לפנים/ כי אז יגדל מזלך אלפי מונים.

14) אם על בגדיך כפתורים תופרים/ ובגדיך עליך מונחים/ ללעוס חוט בלשונך אל תשכח/ פן שכלך כהרף יברח.

15) שכחת דבר מה/ אל תשוב לקחתו.

שלמה ויינינגר

תרגום ועיבוד **ש׳ ישורון**

בתקופת הלגיונרים, ב־1940, השתנו הזמנים לרעה. ערב אחד באו לגייס אותי להעברת סוסים ממקום כלשהו אל משנהו. אמרתי להם שיש לי חום ובינתיים הצלחתי להעביר פתק לחברתי הרומנייה (קריזנטה מאין) שלמדה אתי באותה הכיתה. היא הייתה גם חברתו הקרובה של ראש הלגיונרים בעיר – ניקולציה. היא פנתה אליו בענייני והוא בכבודו ובעצמו הגיע לביתנו והביא עמו אישור סיפוחי לקבוצת מכבי האש, הפומפריה (POMPIERIA). לקבוצה זאת השתייכו גם עוד כמה חברים יהודים.

כמו בכל עיר היה קיים מכבי־אש (POMPERIA) וכל אלה שיכלו להתקבל כמתנדבים היו מוגנים מכל העבודות האחרות (MOBILIZAT PE LOC). מכבי האש היו שייכים לעירייה, שם לימדו אותנו איך לחבר את צינורות המים מברזנט ואיך משתמשים בהם במקרה של שרפה. כמו כן, בכל יום היינו מבצעים כל מיני תרגילים לצורך זה.

המכונה לשאיבת מים, לצורך כיבוי, הייתה מזמן הטורקים (אני חושב). שלושה אנשים מכל צד היו מעלים ומורידים את זרועות המשאבה לשם שאיבת המים והוצאתם לשם כיבוי. לדעתי, בשיטת כיבוי זו כל בית היה נשרף. בנוסף, הייתה מכונה יותר מודרנית אבל לא למדנו להפעילה.

בתמונה (ראה תמונות) רואים שלושה מאתנו עם כובעים, זה היה כל רכושנו וכל מי שהיה בתפקיד באותו יום הלך בכובע זה.

בזמן הפנוי היינו משחקים קלפים, ובערב, התורנים היו נשארים והיתר הלכו לישון בגטו – ברחוב בית הכנסת הגדול DIE JÜDISCHE STRASSE.

חיים שובל (הרי שנרך) – ראשון לציון

לידות

בהיוולד ילד ברחוב היהודי מיד פשטה השמועה וליהודים הייתה אורה ושמחה. נולדה בת, היו נותנים לה שם בבית הכנסת, מכבדים את הקהל ביי"ש ובדובשניות (ליקך) ובזה תמה השמחה.

בהיוולד בן, השמחה והחגיגות רבו שבעתיים. מסביב ליולדת היו תולים וילונות לבנים ועליהם ועל דלתות וחלונות הבית היו תולים פתקים כתובים עברית המכילים השבעות שונות מן הקבלה. היו משביעים את המלאכים להגן על הרך הנולד מפני השדה "לילית".

בליל שבת היה האב המאושר מכריז בבית הכנסת את הזמנתו לקהל לבוא להשתתף אתו בשמחת חגיגת ה"שלום זכר". לאחר סעודת השבת היה כל בעל בית מגיע לשמחה, מתיישב על־יד השולחן, מתכבד באכילת שעועית חומה ומפולפלת, עוגיות ביצים יבשות (קיכלך). בין ביס לביס היו מרטיבים את הגרון בבירה. זמירות וניגונים חסידיים היו מושרים ברוב שמחה עמוק לתוך הלילה.

שלמה וינינגר

על מלאכים ומסמרים!!

בערבו של היום השביעי להולדת הבן היה הבלפר (ריש דוכנה) אוסף את ילדי החדר ולוקח אותם לחדר היולדת. בהיכנסם נהגו לברך את היולדת שלוש פעמים בזו הלשון: "גוטן אבענד און מזל טוב דער קימפטורן מיטן קינד". (ערב טוב ומזל טוב ליולדת ולרך הנולד). אחר־כך היו קוראים במקהלה את תפילת "שמע ישראל" וכל ילד היה מקבל פרוסת עוגה ועוד ממתקים. לפני הליכתם היו נפרדים מן היולדת בזו הברכה: "ויפיל נעגל אויפן דאך, אַזויפיל מלאכים אויף דער וואך". (כמספר המסמרים על הגג כך מספר המלאכים על המשמר). (זאת לדעת: גגות הבתים היו עשויים מעץ).

באותו לילה שלפני ברית המילה היו לומדים תורה בבית היולדת כדי לגרש את הרוחות הרעות מן הילד. למחרת היו מכניסים את הבן לבריתו של אברהם אבינו דבר שהיה כרוך בחגיגה, במאכל ובמשתה.

שלמה ויינגר

שמות וכינויים

בסוף המאה הקודמת ובתחילת המאה העשרים קראו היהודים זה לזה בכינוי כלשהו ולא בשם משפחתם. לרוב כינויים סתם, ולעתים גם כינויי גנאי.

א) כינויים על פי משלח היד

לייבוש בעל עגלה
גרשון בעל הבית (כנראה עשיר בעל נכסים)
ברל בקר (האופה)
ינקל בלפר (ריש דוכנה)
יידל קמלמכר (יצרן מסרקים)
אליה לכטציהר (יצרן נרות)
לייב מלמד
חיים דער מילכיגר (החלבן)
הרש דער רופא (כנראה חובש)
מרדכי שמש (השמש)
משה שוחט
משה שוסטר (סנדלר)
אברום שמטלטניק (מתקן בגדים)
לייביש שניידר (חייט)
פנחס אסיגמכר (מייצר חומץ)

ב) על פי שם אבא, אימא, אישה, בעל
פוליה גדליס (בנו של גדליה)
די יוקלכה (אשתו של יוקל)
שורה דער רעבעצנס (שרה בתה של הרבנית)

ג) על פי מומיהם
בורך דער שטימר – ברוך האילם
בוזיה דר קרימר – בוזיה הצולע
חיים גרגל – חיים הגרוגרת
פייביש בוסטן – פייביש אבטיח
די גרקה – הגיורת
גדליה צפ – גדליה התיש
הרש קליק – הרש הנכה
קרימר קאפ – ראש עקום
מכל ביק – מכל העגל
משה נוס – משה האגוז
נכה מיט די גראופן – נכה עם הגריסים
דוס ריכל – השדון
סנה הורב – סנה בעל החטוטרת
שולם דר רויטר – שולם הג׳ינג׳י
מוטקלה גנב
שרול דר לנגר – שרול הארוך
(מתוך הכרוניקה של שלמה וינינגר ז״ל)

אח קטן בא לעולם וחינוך ביתי

אמי – יורן פינה, ילדה אותנו בביתנו כפי שהיה מקובל בימים ההם. בית חולים לא היה בעיירתנו. אני זוכר כאשר הייתי בגיל שבע עמדה אמי ללדת את אחי הצעיר – זיגי. שיחקתי עם ילדי השכנים בחצרו של מר גרשונוביץ, וכאשר עפה חסידה מעל ביתנו התיישבתי ליד הבאר והתפללתי בקול רם: "חסידה, חסידה, תביאי לי אח בבקשה." החוש השישי שלי כיוון אותי לחזור לביתנו במהירות. דילגתי על גבי מדרגות העץ וחזרתי לדירתנו בקומה השנייה.

תכונה רבה הייתה בתוך הבית. הרופא הסתובב בדירה, ואילו המיילדת הזקנה – גברת סנדרוביץ – בחלוק הלבן יחד עם עוזרת הבית, מריה, הכינו קערה עם מים פושרים, ובמהירות הסתלקה לחדר השינה. בדירה הסתובבו כמה אנשים וביניהם סבתא ייטי קנובלר וחברתה גברת טאובר, אשר האמינה שברגע קריטי זה היא חייבת לפתוח את צמתה הקלועה וראשה התכסה ברעמה פרועה של שערות ג׳ינג׳יות. האקט הזה סימל הגנה מפני עין הרע.

לא עבר זמן רב ופתאום פרץ קול בכי של תינוק, וצעקותיה של גברת טאובר מהדהדות באוזניי: "מזל טוב, בן שלישי נולד להָרי." אני התכרבלתי באחת

הפינות בחדר, מצד אחד הייתי חרד לאמי שאותה רציתי לראות ומצד אחר, הרגשתי ניצחון, כי בעקבות תפילותיי אל החסידה, התקבלה בקשתי ונולד לי אח. גם מסיבת הברית שאבי ערך בדירתנו השאירה עקבות בנפשי הרגישה. המון אנשים הצטופפו בדירה ואבא שלי עטוף בטלית קיבל לידיו את החבילה העטופה והעביר אותה לידיהם של כל הנוכחים שהעלו אותה אל על. אוכל, כיבוד ושתייה לא חסרו והשמחה הייתה גדולה. ואילו אני הייתי גאה באחי הפעוט.

ככל שחלפו השנים ואנו גדלנו, כך הרגשנו את סמכותו הבלתי מעורערת של אבי בענייני חינוך והתנהגות.

אנו חיינו במשטר של משמעת, וחונכנו להעריץ ולכבד את הורינו. אבא היה קפדן בכול, הן בלבוש, הן בהתנהגותו, הן בניקיונו והן ביושרו. הוא היה אדם יפה, גבוה ומוצק, והיה מקרין סמכותיות רבה. את אימא אהבנו כי אתה יכולנו לדבר ולהתווכח, ואילו את אבא הערצנו. מקומו בראש השולחן היה שמור לו בלבד ולא העזנו מעולם להתיישב במקומו. בשעה שלוש עשרה היה סוגר את החנות ועולה לארוחת הצהריים. הקפדנו להיות בשעה זו ליד שולחן האוכל. המאחר נאלץ לחכות בחוץ. השולחן חייב היה להיות ערוך עם המפה והסכו"ם, ואילו אנו ישבנו כמו חיילים ליד השולחן וחיכינו שאבא יתיישב במקומו.

העוזרת הייתה מביאה את האוכל המבושל מהמטבח ומניחה אותו על השולחן, ואילו אימא חילקה לכל אחד את מנתו. כל אחד מאתנו קיבל חלק אחר של העוף המבושל. בזמן האוכל הקפדנו לשמור על הכלל "אין משיחין בשעת הסעודה". מדי פעם בפעם פרץ קול בכי של אחד מאתנו והפר את השקט הפסטוראלי בטענה שאחיו עושה לו פרצופים או בועט בו מתחת לשולחן. די היה לראות את מבטו חמור הסבר של אבי וכולם השתתקו. לאחר הארוחה היינו חופשיים לספר ולדווח להורים מה עבר עלינו במשך אותו יום.

על אף המשטר הקפדני נהג אבא איפה ואיפה בינינו. על זיגי הקטן והאהוב שלו, אבא מעולם לא הרים יד, ועליי, לאחר גיל בר־מצווה, גם כן חסך שבטו ולכן מקסי האמצעי היה הקרבן, השעיר לעזאזל (BLITZ-ABLEITER) שלו. על כל בכי ומריבה בינינו מקסי היה חוטף את מנתו. מקסי שאל אותו בקול בכי: "מה אבא רוצה ממני, הרי לא עשיתי דבר!" אבא היה עונה לו: "אם כעת לא עשית דבר זה מגיע לך עבור דברים שעשית בעבר שעליהם עברתי בשתיקה."

אל אימא ואבא דיברנו בגוף שלישי. אמנם מקסי היה השובב ביותר שבינינו, אבל נדמה לי שלא מעט מכות הוא ספג שלא באשמתו. עד היום, כאשר אנו נפגשים ומשוחחים על החינוך הקפדני בבית, מקסי טוען שטוב עשה אבא שהתנהג אליו בחומרה רבה, כי מי יודע איזה פושע היה צומח ממנו אלמלא כן.

יורן יעקב (ביבי) – ראשון לציון

אירוסין לפני מאה שנה

השדכן – אישיות רמת מעלה ברחובותיה היהודיים של גורה הומורה. בלעדיו – כמעט שלא יצא לפועל שידוך בעיירה. הכסף והייחוס היו גורמים עיקריים

"מבחן לחתנים"

בעיירה שלנו הייתה החברה מחולקת לרבדים שונים.

לשכבה העליונה היו משתייכים בעלי הממון, שבה נמנו הבעלים של מנסרות עץ או טחנות הקמח שבסביבה, סוחרי "ENGROS" (סיטונאים) בעץ, בתבואה, בבדים, וכן מספר מצומצם של בעלי מקצועות חופשיים – עורכי דין, רופאים, וכיוצא באלה.

לשכבות אחרות היו משתייכים הסוחרים "EN DETAIL" (קמעונאים) בכל מיני סחורות בחלק קטן של בעלי מלאכה, במיוחד חייטים "דה־לוקס".

שאר האוכלוסייה היהודית היו בעלי מלאכה קטנים: חייטים, סנדלרים, נגרים, חלבנים, בעלי עגלות, סבלים וכו', שהיו עובדים קשות כדי לפרנס את בני משפחתם.

החברה הגבוהה לא הייתה מוכרת כמו בימים אלה בכינוי האמריקאי "HIGH SOCIETY" אלא בכינוי הצרפתי "HAUTE VOLÉE". היה זה כבוד גדול להשתייך ל"הוט וולא" ומשפחת ה. הייתה בהחלט שייכת לשכבה זאת.

כשהבת הגיעה לגיל שההורים מתחילים לדאוג להשיאה, התחילו לחפש עבורה חתן.

הבעיה הייתה שהיה צריך למצוא חתן ממשפחה חשובה, גם כן מה"הוט וולא". לא מסתם עמך ישראל.

בעיירה היה קשה למצוא בחור מתאים אך גם על בעיה זו התגברו. המשפחה הייתה נוסעת לבוקרסט או לווינָה והייתה גם מקבלת אורחים ממקומות רחוקים. יום אחד הופיע בחור שהתאים להפליא לדרישות המשפחה.

הוא היה משכיל, יפה תואר, בעל מקצוע חופשי, ידע לדבר צרפתית וגרמנית שוטפת אך היה בו גם פגם קטן: מוצאו מבחינה חברתית לא היה ברור די צורכו והיה חשש מסוים שהוא לא שייך לחברה הגבוהה. מה עשו? הכינו בבית המשפחה ארוחת צהריים מפוארת והעלו על השולחן מכל טוב. היו גם על השולחן מנות בשר שונות וכל אחד מן האורחים התכבד ביד רחבה.

החתן המיועד כיבד את עצמו גם במלפפונים חמוצים שהיו על השולחן ונטל סכין כדי לחתוך אותם בשבילו ובשביל בחירת לבו.

ואז קרה האסון! במקום לחתוך אותם לאורך כנהוג ב"הוט וולא" הוא חתך אותם לרוחב, לפרוסות עגולות.

"עדות" כזו על השתייכות לשכבה חברתית יותר נחותה הייתה מספיקה והאירוסין בין הצעירים התבטלו.

יוסף רוזנקרנץ – חיפה

בעשיית השידוך. אמרת כנף הילכה ברחובות: "אז מען טיט א שידוך זאל מען קיקן אוף דער קני" – "כאשר עושים שידוך יש להביט בקני". ה"קני" הם ראשי תיבות של המלים: קרן, נדוניה, ייחוס. המצב הכלכלי של הורי הזוג הצעיר ובמיוחד של הכלה שהיו חייבים במתן הנדוניה היה הגורם המשמעותי ביותר. מסיבת האירוסין הייתה נערכת בחוג מצומצם של המשפחות. כתבו את התנאים, שני הצדדים חתמו ואז היו שוברים צלחת וכל הנוכחים איחלו "מזל טוב" לחתן ולכלה.

שלמה ויינינגר

הלך המיליון – נעלם הרופא

לפלוני תושב העיירה נגיד בעמו,
הייתה בת בשם רייזלה.
הבטיח הלה נדוניה של לא
פחות ממיליון ליי אם החתן
יהיה דוקטור.
במשבר הכלכלי של שנת 1929
הוא ירד מנכסיו וכמובן
שאותו מיליון כבר לא היה בידיו.
ליצני העיר היו שואלים זה את זה
וגם עונים
"נו, ומה שלום רייזלה?"
"עכשיו כבר טוב, היא כבר אינה
זקוקה לדוקטור" (רופא).

חיים וגנר – רמת חן

חתונות

הנדוניה שנתנו הורי הכלה היה בה כדי לחרוץ גורלה של אישה עם מי תתחתן. אם התמזל מזלה והוריה היו בעלי אמצעים הרי יכלה להתחתן עם צעיר בעל יוקרה חברתית. הבעל האידיאלי לנישואין היה הרופא. מה היו ההורים מוכנים לתת כדי להשיא את בתם לרופא!! כך אירע שבעיירתנו, בעל חנות משגשגת השיא את בתו לרופא ידוע. ואילו בחורה אחרת שהוריה לא יכלו לספק את כסף הנדוניה נשארה רווקה עד גיל מבוגר מאוד.
קרו גם מקרים שבחור בעל מקצוע יוקרתי התאהב בבחורה ענייה והתחתן אתה למורת רוחם של הוריו. בעת השידוך היו מדברים בין היתר גם על סכום הנדוניה.

החתונה נחוגה באולם ש"בבית היהודי" (דאס יידשע האוס), אולם התחתנו גם בבית ולפעמים בחצר ובגינת הבית.
בחתונת אחותי באו כמעט כל תושבי גורה הומורה. הייתה לנו חצר גדולה, את הספסלים לקחנו מבית הכנסת הגדול הסמוך לביתנו. מי שלא מצא מקום לשבת, עמד. איש לא ראה פחיתות כבוד בכך. דויד וולצר ניגן באקורדיון. מדי פעם כיבדו את האורחים בעוגות. השמחה הייתה גדולה ואמיתית, אנשים לא רק באו לאכול ולשבוע אלא פשוט לשמוח.
אנשים בדרך כלל לא נכנסו לחובות כבדים כדי לערוך חתונות מפוארות. בדרך כלל היו עורכים "שולחן מתוק" (א זיסן טיש), כלומר כיבדו את האורחים בעוגות ובמשקה.
בעיירתנו הייתה יהודייה קטנטונת שמומחיותה לאפות עוגות (גב' הוכשטט). לפני החתונות הייתה באה לבית המחותנים ואופה את העוגות.
בדורות הקודמים הכריזו על המתנות שכל אורח ואורח נידב לתת. קראו לזה "דרשה געשנק" – "מתנות דרשה", אולם בתקופתי הביאו מתנות כדרך שנהוגה גם ביום הזה.
מן הרגע שהחתן נקרא לתורה בשבת לפני חתונתו ועד לחופה אסור היה לחתן ולכלה להתראות.

רות טאובר – תל אביב

את יום החתונה קבעו בדרך כלל ליום שלישי, כי ביום זה נאמר פעמיים "וירא אלוהים כי טוב". אצל החסידים היו מתחתנים ביום שישי.
בשבוע החתונה לא הורשו החתן והכלה להיות לבד אלא רק בליווי קרוב משפחה.
בשבת, לפני החתונה, מובל החתן על־ידי־הגברים ברוב כבוד והדר אל בית הכנסת, שם הוא מוזמן לשבת במקום מכובד ומתכבד בעלייה לתורה. לאחר סיום התפילות מתכבד הקהל בעוגות ובײ"ש (יין שרף) והזוג הצעיר נחשב מעתה כמלך ומלכה ובהתאם לכך גם הכבוד המחולק להם.
ביום הנישואין צמים החתן והכלה עד לאחר החופה. החתונה נחוגה לצלילי המוסיקה וצהלת הריקודים והייתה מאז ומתמיד אירוע משמח ומאחד לכל תושבי גורה הומורה...
לאחר החופה אוכלים בני הזוג את "מרק הזהב". מעתה נמסר שרביט הניצוח למוסיקאים ולבדחנים שבראשם עמד רבי משה מרשליק. היה זה הוא אשר היה מכריז על מתנות החתונה שכל מוזמן היה נותן לזוג הצעיר.
לאחר ברכת "שבע הברכות" יצאו במחול חסידי. גם הכלה הייתה חייבת לרקוד את "ריקוד המצווה" שלה. בריקוד זה השתתפו שניים. המכובד מבין המוזמנים היה אוחז במטפחת גדולה והכלה אוחזת בצד השני של המטפחת.
תמיד היה שולחן שמור עבור עניי העיר והם כובדו במאכלים ובמשקאות ככל שאר המוזמנים.

שלמה וײנינגר

אבי אליאס אלנבוגן ז"ל שימש בתקופה 1929־1933 כסגן ראש העיר. באחד הימים ביקש עובד בית המסחר משולם הלפרין ממעבידו אליאס להיעדר לשעה קלה לצורך סידור דחוף. הרשות כמובן ניתנה. כעבור מעט זמן אץ אל החנות פקיד העיריה כשעימו בקשה מטעם ראש העיר אל סגנו, כי זה ימלא את מקומו של ראש העיר בעריכת טכס נישואין אזרחיים שנקבע לאותה שעה. אליאס מיהר אל בית העיריה (ששכן בקרבת מקום), נכנס בדלת האחורית של משרדו של ראש העיר שבו היו ההכנות לעריכת טכס הנישואין בעיצומן, חגר את חגור ה"סריקולור" החגיגי העשוי מצבעי דגל המדינה, כמתחייב מן המעמד, ותפס את המקום שנועד למנַצח על הטכס. הנרות הודלקו ומזכיר העיר פתח את הדלת הקדמית של הלשכה והזמין את הזוג הנישא ואת העדים למעמד. והנה נכונה הפתעה לכולם: החתן לא היה אחר, אלא עובד בית מסחרנו משולם הלפרין, והכלה – בחירת לבו מלי (פויצה) וולפר, שבזכות אהבתו אליה עקר משולם מעיירת מולדתו רדאוץ ובא לגור במקומנו.

האווירה הרשמית המתוחה נמוגה חיש והתחלפה באווירה משפחתית, כשהברכות הפורמליות של עורך הטכס השתזרו באיחולים הלבביים האישיים של אליאס למשפחה הצעירה של עובדו.

ישראל אלנבוגן

אישים חשובים בגורה הומורה

מן הסופרים החשובים ביותר ששהו בגורה הומורה בחופשת הקיץ היה קרל אמיל פרנצוס (1848 – 1904). הוא שהה כאן בשנת 1875 בפנסיון של אברום שפירא, סבם של בעלי טחנת הקמח מוטל וחיים שפירא. באותו מקום גר גם ינקל אוסטפלד. פרנצוס עשה היכרות עם שופט אחד ששהה גם הוא במקום לצורך נופש.

שופט זה סיפר לסופר את קורות חייו והלה הנציח אותם בספר "מרטין הקטן".

שלמה ויינינגר

הגב' אולגה קובילנסקי (1863), הייתה סופרת ידועה בשפה הרומנית. בשנות השלושים נקרא אחד הרחובות בגורה הומורה על שמה.

יום אחד הגיע לעיירה המלך קרול ובנו מיהאי. המוני אנשים צבאו ברחובות הראשיים, מקום בו עברו המלך ובנו. רציתי לתפוס מקום בו אוכל לראות היטב את התהלוכה המלכותית. היציעים של הבתים במרכז היו מלאים אדם. כל הילדים שגרו בבתים אלה היו תלמידיי.

בעמל רב זכיתי לראות את התהלוכה מן היציע של משפחת פרמינגר. המלך ובנו צעדו רגלי ונופפו בידיהם אל ההמונים. הקסם וההדר וההתרגשות זכורים לי עד היום.

רחל הזנפרץ – חיפה

תרופות למזור – נוסח הומור
(לקט תרופות אליל)

מקרה עין

אם עצם זר/לעינך חדר/ירק נא אחור ולא לפנים/מעל לראשך שלוש פעמים/ ואז העצם ייצא מן העין/ לא בעצלתיים/ אלא אחת ושתיים.

או נוסחה שונה במקצת

את אישון העין מרימים/ על רגל אחת שלוש פעמים/ קופצים ותוך כדי כך יורקים/ לאחור ולא לפנים.

נגד דיזנטריה

כוס ספירט תשעים ושישה אחוז/ ובה שים פלפל שחור כתוש/ ואז לשתותה בלגימה/ והמכה עברה חלפה.

נגד יתר לחץ דם

להרכיב כוסות רוח על הגב/ או עלוקות גם אם זה יכאב.

עצירת הדם לאחר פציעה

על הפצע קורי עכביש למרוח/ ככל שירבה הלכלוך כן ייטב.

ספחת ראש (מחלת עור)

למרוח בחמאה בלתי מלוחה/ או סבון ירוק – זו סגולה.

נגד שושנה על הרגל

זנב חתול על הרגל מחליקים/ לרפואה אומרים או כנגד מלחשים/ וקנבוס/ צמח תבלים/ יחד עם הזנב שורפים.

נגד עין הרע

הרבה מחלות סיבתן עין הרע/ ולהסירה יש להסתייע ביהודייה זקנה/ שאומרת את הלחש הבא:/ "אתה ססור לי מיט צער"/ ומן הסוף להתחלה/ צער מיט לי ססור אתה/ וכך הלאה וכך הלאה/ לפחות שבע פעמים/ ואם בכך לא די/ על גחלים לוחשות מים שופכים/ ובמים הללו את פני החולה מרטיבים.

מקרה אוזן

מדגדגת לך האוזן הימנית/ מאיר לך המזל פנים.\
מדגדגת לך האוזן השמאלית/ אליך המזל את פניו מזעים.

ועוד על אוזניים

דגדוג באוזן הימנית/ בשבחך מדברים.\
דגדוג באוזן השמאלית/ בגנותך מרכלים.

מקרה יד

מדגדגת לך ימינך/ אוצר ייפול בגורלך\
ואם חלילה יד שמאלך/ עוני וצער גורלך.

שלמה וינינגר

תורגם ועובד על ידי **ש' ישורון**

שילו אלנבוגן היה איש מתורבת מאוד. זוכר אני לילה אחד ישבתי עם חבר בן כיתתי ושוחחנו לילה שלם עם שילו. דיברנו על דברים העומדים ברומו של עולם: תרבות, ספרות, פילוסופיה וכדומה. האיר היום והיינו רעבים מאוד. אותו בוקר היה בוקר יום שלישי. יום חשוב מאוד בעיירתנו. היה זה יום השוק. החלטנו לגשת למזנון שהיה פתוח. היה זה מזנון המיועד לסוחרים ולאיכרים.

חטפנו משהו לפינו וחזרנו הביתה לישון לאחר ליל שימורים. בצהריים נכנס אבא הביתה ואמר לאימא: "מה זה קורה פה בבית? את לא נותנת אוכל לבן שלך? הוא מוכרח ללכת לאכול בשוק?!" מקרה זה מראה את הפסיכולוגיה של יהודי העיירה. ברור ומובן מאליו שאדם אוכל בביתו, ואם קיים מזנון או מסעדה הם מיועדים אך ורק לאנשים שבאים מן החוץ.

עו"ד **שלמה שטינהורן** – ירושלים

המתענים

היה זה במאה התשע עשרה. מדי שנה בחודש מרץ הייתה מגיעה ועדה ממשלתית שמתפקידה לבדוק ולקבוע אילו מבין הצעירים בני עשרים ואחת – עשרים וארבע כשירים לשירות צבאי. חודשים רבים לפני כן הדירה הדאגה לגורל הבנים את שנתם של ההורים. היהודי לא יכול היה להשלים עם הרעיון שבנו, "הקדיש שלו" יחזיק רובה בידו וישתמש בו כדי להרוג אדם אחר, בעוד שבתורה כתוב במפורש: "לא תרצח"...

כיצד ניתן להשלים עם המחשבה, שהבן יחלל את קדושת השבת, יאכל טרפות, לא יניח תפילין, לא יתפלל ובכלל יסטה לחלוטין מן החיים היהודיים ויהפוך לגוי גמור. בהתקרב חודש מרץ, חודש הגיוס, מלאה העיר תאנייה ואנייה. במועצת המשפחות היו דנים כיצד לשחרר את הבן מצרת הגיוס. כל דרך נראתה כשרה, אפילו הטלת מום עצמית על־ידי חיים סגפניים. כך נוצרה קבוצת המתענים.

שמחת מעונים

המועמדים לגיוס היו מתאגדים לאגודת "המתענים". לאחר שעות עבודה ארוכות היו הולכים לבית הכנסת (בעיקר בית הכנסת של חסידי ויזניץ). היו רוקדים עד חצות ולאחר מכן צועדים למרחקים גדולים עד השכם בבוקר. מבלי לטעום מאומה היו ממשיכים את עבודתם כרגיל.

בלילות הארוכים של חודשי ינואר ופברואר היו מעוללים תעלולים שונים.

היו מחליפים את שלטי החנויות, דבר שהביא למחזות טרגי־קומיים. למחרת היום היו כותבים על דלתות העיר שירי לעג שביטאו את מומיהם של דיירי אותן דירות. כיוון שהרפתות והאורוות נשארו פתוחות היו מוציאים את פרתו השמנה של פלוני העשיר ואת סוסו היפה של אלמוני הנגיד והיו מכניסים את הללו לאורוותיהם ולרפתותיהם של עניי העיר.

במיוחד קשה הייתה דאגת הוריי לקראת גיוסו של אחי הבכור שמואל הירש. הוריי הועידו אותו לרבנות. עד גיל עשרים ושתיים הוא ישב ימים ולילות בבית הכנסת של חסידי סדגורה ולמד תורה. בחברתו למדו גם ינקל אפטר, משה יוסף שכטר והרב מלך אשכנזי. הוא אף כתב פירושים לתורה. כדי שייפסל בוועדת הגיוס הוא שמע לעצתם של אנשים ושתה חומץ מעורב בגיר. הוא אמנם שוחרר משירות צבאי אולם אותו המשקה פגע בריאותיו ולאחר שנתיים של סבל נפטר.

בזמנים מאוחרים יותר פסק המנהג הזה של העינוי העצמי. שלושה מאחיי שירתו במשך זמן ממושך בצבא, לחמו בקרבות מלחמת העולם הראשונה ואף זכו לציונים לשבח על שירותם (בעיתון "צ'רנוביצר מורגנבלט" משנת 1919 מוזכרים ארבעה עשר מבני משפחת ויניגר כקצינים ותת קצינים בעלי עיטורים שונים).

שלמה ויניגר

מלים למזכרת (AMINTIRI)

בגורה הומורה נהוג היה בין הצעירים לכתוב זה לזה שירים למזכרת. השירים היו קצרים ובדרך כלל היו תופסים דף אחד בתוך פנקס קטן. לרגל עלייתו של ז' ל' (אז בחור בן שבע עשרה) לארץ ישראל רשמו לו חבריו וחברותיו דברים למזכרת. לרוב אלה איחולים לדרכו החדשה ובקשה גדולה שלא ישכח אותם. כיוון שבידי רבים היו פנקסי מזכרות כאלה והשירים כנראה היו אוניברסליים, מצאתי מן הדין להביא מן הפנקס הקטן של זיגי כמה שירים כאלה לפי מוטיבים שונים. מה כותבים צעירי העיירה על נושאים שונים שהם ברומו של עולם? (ראה המקור בדף הצילום המצורף).

על פרחים

1) בצל שושנים ועצי תרזה
פרח קטנטן שם תמצא
הוא ילחש לך אט אט
אל תשכח אותי לעד.

2) פרחים יפים זהובים
ינצנצו במעגלי החיים
חיים ארוכים מאושרים
יעניק לך האלוהים.

על האהבה

3) בהיוולד בת היא אומרת "אַ"
ובמותה היא הוגה "הוה" (אסון)
על כן כל ימי חלדה
רתוקה לה המִלה "אהבה".

4) האהבה מעניקה שמחה
הנעורים שלווה
על כן בשניהם בחר נא
והאושר כולו שלך.

על הנעורים

5) שמח בחור בילדותך
כל עוד לאל ידך
כיום אין לך דאגה
אולם בקרוב לא תחסר לך.

על הזקנה

6) כששיבה תזרוק בשערך
וזקנתך מופלגת בשנים
שבוי עמוק בהרהוריך
ותזכור ימי הנעורים

ואלבום זה אל־על תרים
מפינות מאובקות
ותתבונן במסילת החיים
אשליות ורודות.

ואז אני אולי
אהיה כבר בין המתים
ועל חיי כאן עלי חיים
יספרו אלו המלים.

על אפסות החיים

7) החיים כסיגרייה
הבערה איטית
ואם אש פתאומית היא
לא תותיר שארית.

8) החיים הם חלום
החלום – תקווה
התקווה – הכול בה
אבל הכול – מאומה.

וכדי לא להיכנס לעוד דיכאון מוסיפה אותה בחורה לאורך הדף דברי שמחה בזו הלשון:

הופ! הופ!
כמו אותה נמלה
חותמת אני
הידידה שלך.

ועתה, לשיר ציוני מובהק

9) זיגי קוראים לך
ארץ ישראל מכורתך
ירושלים גן עדנך
שם מצפה לך מזלך.

פרוזה

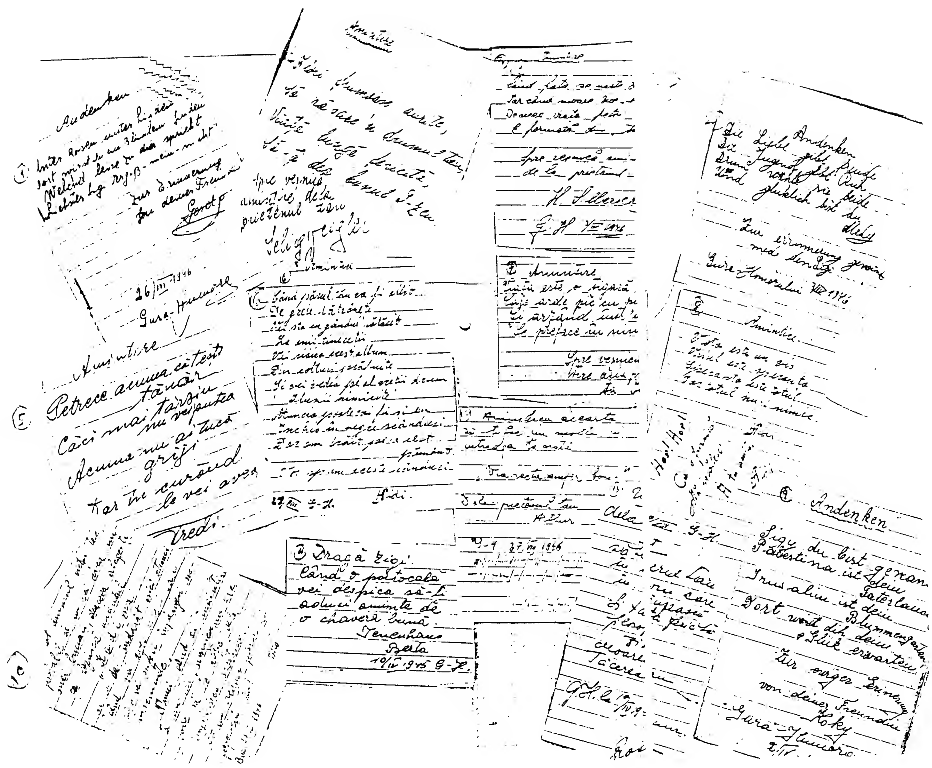
10) ובכל דרך חייך ייתכן שלא יהיו לך רק שמחות אז יהיו לך גם זיכרונות אלה "קדימה"... "שתהיה חלוץ נאמן של עמך".

11) ומשהו שמזכיר את ארץ ישראל, כתוב בפרוזה אבל הצורה שירית. "ואז, כאשר תקלף פלח תפוז, זכור חברה טובה".

12) ואם ברומנית ובגרמנית לא די, יש גם ציטוטים בלטינית כמו SEMPER BONA VIA RECTA.

ומתחת לזה סימני מורס
"מי זה היה הארתור החכם הזה?"
ועוד חכם אחד!

13) עצה שתעזור לך בחייך המאושרים בארץ ישראל.
SI TACUITES FILOSOFUS MAN ZISER.
כלומר השתיקה זהב.

★

וכך הלאה והלאה:
פרחים ואהבה ומחשבות על הזקנה.
הרהורים על החיים ומשובת הנעורים.
ציונות בוערת, רצון להגשמה עצמית שזורה בזו הלאומית.
ידידות ורעות, בגרמנית וברומנית ופה ושם גם מלה בעברית
ואף לטינית לא חסרה. כך קולחים להם שירים,
עשרות דפים ממלאים פנקס זה בו אני אוחז
ובוודאי בפנקסים דומים.
AMINTIRI – מלים למזכרת – מלים! מלים!

שרגא ישורון

קריאת ספרים

אהבתי מאוד לקרוא ספרים הן בגרמנית והן ברומנית. בביתנו הייתה ספרייה שטופחה מאוד על־ידי אבי. אחד הספרים הנדירים בגורה הומורה היה הלקסיקון היהודי (JÜDISCHES LEXICON) ממנו שאבתי הרבה חומר לשיחות בקן של הנוער הציוני. את קירות הספרייה פיארו כל ספרי גתה, שילר. הודות לספרי קרל מאי למדתי לקרוא גרמנית גותית דבר שהיה לי לעזר רב במחקריי בכתבי הרצל. ברוב להיטותי לקרוא את קרל מאי במקור, פניתי בבקשה להוריי שילמדו אותי גותית. אחרי קרל מאי קראתי את כל הקלסיקונים הגרמנים.

בגורה הומורה בשנות השלושים קראו צעירים וגם מבוגרים את כל הספרים שהיו באופנה ותורגמו לרומנית. היו סדרות שהופיעו בהמשכים ונקראו "הצוללת דוקס" (SUBMARINUL DOX) ו־ (ECCENTRIC CLUB). היו ספרי הכיס שהוציא אותם לאור היהודי איגנץ הרץ בבוקרסט. מאוחר יותר האשימוהו אנשי משמר הברזל שבספרים אלה הוא מרעיל את נפשו של העם הרומני. באותם ימים קראנו גם את הספרים של סטפן צווייג. ספר עב כרס על קרומוול, "האגדה לבית פורסייט" בתרגום גרמני היה להיט שעבר מיד ליד.

גם ספרות קומוניסטית שנקראה בחשאי כמו: "תולדות המהפכה הקומוניסטית", "איך נתחשלה הפלדה" (ASA SA CALIT OTELUL) וכו'.

משה (מפי) שרף – ירושלים

החיים היהודיים בגורה הומורה

בתי כנסת, חדרים, שוחטים, רבנים, תנועת חסידים וגם חילונים, אבל לא אפיקורסים להכעיס. אף היהודים המסורתיים לבשו לבוש אירופי ככל אדם ביישוב, ככתוב: "היה אדם בצאתך ויהודי באוהליך". לא אדיקות, לא עוינות כלפי החילוני, כי אם רגש אחווה ושיתוף. אם כי כל אחד בצו לבו הולך ולפי אמונתו. לאחר השואה, עם הכאב והזעם הפועם בקרב כולם, הרצון האדיר לסגור את פרק הגולה ולעלות לארץ ישראל, בזאת לא נבדל הזקן מן הצעיר, הדתי מן החילוני. כולם יחד וכל אחד בנפרד, שואפים, תאבים לשוב לארץ אבותינו, ארץ ציון ירושלים. בעת הרמת כוסית, אם לקידוש או בסתם יום של חול, הברכה המקובלת "לשנה הבאה בירושלים" ואין זאת אמירה מן השפה ולחוץ, אלא מתכוונים לזה באמת ובטהרה. שבתות וחגים, הימים הנוראים ובימות שמחה וצהלה כגון פורים ושמחת תורה, כולם חוגגים, כולם עליזים, כולם חפצים, כולם מצפים. האווירה דתית, מסורתית. זמן רב לפני החג כבר מורגשת חדוות החג המתקרב והאווירה נטענת בחגיגיות יתרה עם התקדש חג. המון יהודים טליתותיהם בידיהם וילדיהם מלווים אותם לבתי כנסת ממלאים את רחובות העיירה.

ואין פרץ ואין צווחה ובחוץ שוררים השקט והשלווה. לכמה זמן עוד ועד איזו שעה?

ש.י.

אבא שלי בא מבית לא דתי אבל בהשפעת אמי הפך למסורתי. אמי מוצאה מבית דתי בסוצ׳יאבה. חלק ממשפחתה עלה לארץ ישראל על־מנת להיקבר בה. סבי מצד אמי היה החזן של הרבי מסוצ׳יאבה. לאחר שהפך אבי למסורתי היה מתפלל כל יום בביתנו, אולם בשבתות ובחגים נהג ללכת לבית הכנסת של הרבי שמרלר. הוא עזר בהחזקת בית הכנסת של הרבי.

יהודה לינדר – תל אביב

ככלל, גורה הומורה הייתה עיירה בעלת נשמה יהודית, והמחלוקת בין החסידים למתנגדים לא הייתה ידועה כי העיירה הייתה חסידית. החצרות השולטות היו ויז׳ניץ וסדיגורה.

כמה מלים על בית הכנסת הגדול: פנימו היה מרשים יותר מחיצוניותו. תקרתו של בית הכנסת גבוהה ועליה ציורים של נמר עם הכתובת "הוה עז כנמר". ציור של צבי עם הכתובת "הוה קל כצבי". ועוד ציורים בנוסח זה. כניסתו של המרא דאתרא (רב העיר) לבית הכנסת הייתה גורמת לכל הקהל לקום לכבודו. החזן האהוב עליי ביותר היה "ראובן השוחט", קולו הערב ותפילתו המתנגנת ליוו אותי שנים רבות גם לאחר שעליתי ארצה, ולא פעם התעניינתי

באפשרות להתארח בארץ במקומות בהם היה עובר לפני התיבה בשבתות ובחגים. למעשה לא ידעתי מעולם היכן הוא נמצא בדיוק ומה מעשיו כאן בארץ.

פגישותיי הראשונות עם בית הכנסת היה בהן הרבה מן הטראומה. היה זה המקום הבולט ביותר, אולי, בו חשתי בשואה שעברה על עמנו וראיתי באופן פיסי את פשעיהם של הנאצים ליד ה"חדר" בו למדנו. בתוך בניין בית הכנסת הייתה גניזה ענקית של ספרי קודש מחוללים וקרועים מימי המלחמה ודפי סידור וחומש המתגלגלים בכל פינה. הנאצים אִחסנו במקום סבון העשוי מגוויות יהודים. זכור לי שנתקלתי בחפיסות סבון כאלו ובעיר גם נערכה הלוויה המונית לגוש סבון גדול במיוחד שנמצא. אמי סיפרה כי בשנת **1941** לפני הגירוש, היה אבי בין היהודים שנאספו על־ידי הנאצים בבית הכנסת כשהם עומדים להיות מוצאים להורג ורק בהתערבותם של גורמים מבחוץ נמנעה לבסוף המזימה. אין תימה אפוא שבית הכנסת הגדול בגורה הומורה היה לגביי מקום מיוחד.

אלימלך דוננפלד – ראשון לציון

בגורה הומורה התנהלו חיים יהודיים שורשיים. אבי התפלל בקלויז של חסידי סדיגורה. הקלויז היה ממוקם בסביבה של הסוחר הידוע קונרד אברהם. בבית הכנסת הזה התפללו כשישים יהודים ועוד עשרים בחורים. יום יום התקיים שם מניין.

רוב המתפללים מתו בטרנסניסטריה. לאחר המלחמה נותרו מתפללים מעטים בלבד. אחד השרידים היה מר לוי הרלינג. הוא היה אומר: "עכשיו אין לי אפילו עם מי לריב."

בגורה הומורה היו כמה בתי כנסת: השיברישה שיל, בית הכנסת הגדול, בית הכנסת של חסידי ויזניץ. ברחוב היהודי היה בית כנסת קטן של הרבי מאירל. על־יד בית הכנסת הגדול היה בית הכנסת של בעלי המלאכה. הגבאי שם היה מיכאל לאופמן. לאחר המלחמה לא נפתח מחדש.

שלמה אפטר – חיפה

כשאני מעלה בזיכרונותיי את ימי ילדותי היפים בעיירת הולדתי גורה הומורה, אני נזכרת באחד המאורעות שהשרו עליי אווירת שמחה מיוחדת במינה וציפייה דרוכה.

היה זה בערך בשנת תרצ"א – 1930, בעת שאבי תרם ספר תורה מהודר לבית הכנסת של חסידי באיאן בעיירה. הייתי אז כבת שתים עשרה לערך. זכורני כי שנה תמימה קודם לכן, דרש אבי וחקר אחרי סופר מומחה וירא שמים עד שמודע לו על סופר הגון וחשוב הגר בעיירה מרמורש, המתפרנס בקושי ובדוחק רב. אבי הזמינו לעיירתנו, וסיכם אתו שיכתוב בביתנו את ספר התורה במשך שנה שלמה, וכמובן יקבל אש"ל מלא, וכן משכורת שיוכל לשלוח לפרנסת משפחתו מדי חודש בחודשו. הסופר נענה להצעה זאת וקיבל חדר מיוחד בביתנו, היה זה החדר ששימש מטבח מיוחד לפסח ולכלי הפסח, ובמשך ימות השנה היה סגור ונעול עד בואו של הסופר. בחדר זה הסתגר הסופר ועסק

במלאכת הקודש במשך שנה תמימה, ורק לחגים ובימי הפגרה היה נוסע לביתו לבקר את משפחתו. זכורני כי אחיותיי ואני תמיד היינו שואלות את אבינו, מתי תסתיים כבר כתיבת ספר התורה ונחגוג את שמחת התורה. ואכן, השנה חלפה עברה לה, וביום סיום כתיבת ספר התורה באו רבני העיר, חסידי באיאן, ורבים מידידי בית אבא להשתתף ולשמוח עמו ביום חגו. לאחר סיום הספר, הוציא אבי מעיל יפהפה, רקום בחוטי זהב, משובץ ומעוטר כולו בתחרה ובפנינים, והלביש את ספר התורה וכן שני רימוני כסף מרהיבי עין ביופיים הזוהר ונוצץ למרחוק, ובהתרגשות של שמחה העמידם על עצי החיים (גלילי העץ של ספר התורה). בנוסף לאלה הזמין אבי מעיל מיוחד לס"ת, עבור הימים הנוראים, עשוי מבד קטיפה יקר לבן ובוהק, גם הוא מעוטר כולו, רקום ומשובץ, כליל יופי. לאחר שהוכנס ספר התורה לבית הכנסת בשמחה ובריקודים נלהבים, חזרו כל המוזמנים לביתנו לסעודת מצווה מפוארת וערוכה בכל מילי דמיטב. למעשה עוד שבועיים קודם לכן, כבר החלו ההכנות המרובות לסעודה המלכותית. הגיעו במיוחד טבחים, אופים, ורוקחים מומחים, לבשל, לאפות ולהכין את כל צורכי הסעודה. כמו כן הוזמנה תזמורת של כלי־זמר מעולים, להנעים את ריקודי המצווה. על כל אלה טרח אבי, ועמד מקרוב על ההכנות הרבות מתוך שמחה אמיתית לזכות המצווה שנפלה בידו. הסעודה נערכה בביתנו המרווח והיות שהיה בנוי חדר בתוך חדר, התאפשרה העמדת שולחנות רבים וארוכים על פני ארבעה חדרים, כאשר המקומות היו מסודרים ומאורגנים היטב. אבי הוציא את מיטב הכלים היקרים שבביתנו לפאר את השולחנות, כלי כסף וקריסטל, וכל מה שאפשר לפאר את המעמד. הסעודה עצמה נערכה כיד המלך ובטוב טעם, כאשר אבי עומד וטורח להנעים לסועדים את הסעודה בשתיית "לחיים", מתוך שמחה והתרוממות הנפש. לאחר תום הסעודה יצא הקהל בריקודים סוערים לרחובות העיירה, יחד עם הכלי־זמר. את השמחה האדירה וההתלהבות, לא אשכח כל ימי חיי. עד השעות הקטנות של הלילה, רקדו ועלצו בתהלוכה גדולה ברחובות העיירה. ואכן, כיום, משחלפו ועברו כשישים שנה ואני מזדמנת לפעמים לשמחת הכנסת ספר תורה, אני חושבת לעצמי כי אין כלל מה להשוות את עצמת השמחה והתפרצות הרגשות שראיתי אז, כי לא אזכה עוד לראות. היה זה מחזה מרהיב עין ומרגש ביותר. באותה שנה סיפר אבי כי סחורות רבות שעמדו בחנותו – שבה מכר חומרי בניין – והיו כאבן שאין לה הופכין, נמכרו במשך אותה השנה עד תומם ואבי ראה בזה סייעתא דשמיא מוחשית, בזכות המצווה הגדולה של הכנסת ספר התורה.

אדית איטה חסידה (לווין) – ירושלים

הרבנים

כאמור שימשו בתקופה הראשית של הקהילה היהודית שלושה רבנים: רבי משולם גֶבִּירֶר, רבי מֶלֶך אשכנזי ורבי מֶנְדֶל באב"ד. הרב באב"ד הזקן היה ידוע כלמדן. הוא היה אישיות ידועה מאוד בבוקובינה. קרה לו אסון וכרתו לו רגל. גם הבן שלו, משה, היה מלא חכמה, משכיל. לא רק בלימודי היהדות יצא שמו

לתהילה אלא גם בלימודים כלליים. הוא קיבל משכורת כדיין ולא כרב. משהל'ה באב"ד לא היה מסוגל להרים את קולו.

יהודה לינדר – תל־אביב

הרב משולם גינצברג

אני זוכר את הרב כאיש יפה ומהודר בלבושו, מעוטר בזקן יפה, נואם בחסד בשבתות או לרגל מאורע מיוחד של חג לאומי. כמו כן בשיעורי דת בבית הספר הממלכתי.

בצעירותי, הייתי בין באי ביתו, עד לשנת 1938, באתי אליו לשמוע מפיו דברי תורה או שאלות הנוגעות ללימודים בגמרא או בפרשת השבוע.

בשנת 1957 השתתפתי בקורס בצה"ל ונודע לי שהרב גינצבורג מכהן כרב בירושלים. למרות שהייתי עסוק מאוד בקורס הצלחתי באחד הימים בשעות הצהריים לנסוע לרבנות ולשאול על הרב משולם גינצבורג. הרב לא היה במשרד ונמסר לי שהוא חולה בביתו. שאלתי לכתובתו והתברר לי שגר ברחוב ממול מחנה שנלר שבו נערך הקורס שלנו. מיד ניגשתי אליו ופגשתי את הרבנית בחצר. היא לא הכירה אותי אבל כשפתחתי את הדלת והרב גינצבורג ראה אותי אמר: "שלומלה ברוך בואך. מה שלומך?" וכן אמר לי: "היום, ראש חודש אב, יום הברית שלך (נולדתי בכ"ג בתמוז) ואני זוכר את היום הזה כל ימי חיי כי אביך שחט עגל ולכבוד הברית עשה חגיגה עם בשר ואוכל כיד המלך. וכידוע, בימים שבין י"ז תמוז לט' באב לא אוכלים בשר, להוציא סעודת מצווה כגון ברית." נדהמתי מהזיכרון הפנומנלי של הרב. כמובן ששמחתי מאוד לשמוע זאת מפי הרב גינצבורג שלושים וחמש שנה אחרי יום הולדתי, בשנת 1922.

שלמה אפטר – חדרה

הרב משה'לה באב"ד

כילד אני זוכר את הרב משה'לה באב"ד הואיל וגר בשכנותנו על־יד משפחת גולדשמידט. הייתי בין באי ביתו כי דודי, יצחק אפטר, היה ידיד קרוב של הרב באב"ד, כמו כן בקיץ היה בא להתארח אצלו בן הרב מסירט (היום הרבי מוויז'ניץ סירט בחיפה). לימים נהיה משה'לה רב ודיין בעיר והיה גר בביתו אשר ברחוב היהודים. באתי לבקרו כשחזרתי מחופשה מצ'רנוביץ בשנים 1938–1940. כאן בארץ ביקרתי אצלו בקביעות. בביתו ביפו היה מקבל אותי בשמחה. בשנה האחרונה לפני שנפטר אושפז בבי"ח בירושלים והיה זקוק לעזרה כספית. עשינו מגבית בין אנשי העיר ושילמנו לבית החולים את הכסף. הוא לא רצה לקבל עזרה באופן ישיר – יהי זכרו ברוך.

שלמה אפטר – חדרה

רביים חסידים מן הסביבה מצאו פה מעריצים רבים. במיוחד היו נערצים הרביים מוויז'ניץ, מסדיגורה, האוֹטוניֶר רֶבִּי, והרבי שְמֶלקֶלֶה מסירט.

הם היו באים לשבת ובאותה הזדמנות קיבלו את הקוויטלך. הקוויטלך הי'ו

המשאלות של החסידים שכתבו אותן על גבי פתקים ובצדם מתנה לרבי "הפדיון".

מספרים במקומותינו שפעם אחת הוצרך ר' ישראל מרוזין (נכדו של ר' בער דב ממזריץ, ממשיכו של הבעל שם טוב ומייסד שושלת סדיגורה) לשבות את שבתו בגורה הומורה. היה זה בשנת 1843 ואז עדיין לא גרו די יהודים למניין מתפללים. מה עשו? הלכו ואספו יהודים מן הכפרים שמסביב.

בסוף המאה שעברה קיבלה גם גורה הומורה רבי חסידי והוא ר' משה'לה הַגֶר משושלת ויז'ניץ. הוא הגיע לגורה הומורה בשנת 1893. הוא התגורר ברחוב הראשי HERRNGASSE בביתו של הרופא, וטרינר, בית שאחר־כך היה שייך לבעל האחוזה הורן. בשנת 1894 בנו חסידיו של הרבי קלויז (בית כנסת חסידי) ברחוב שמאחורי הכנסייה הארמנית ומכרו את בית הכנסת של חסידי ויז'ניץ לבעלי המלאכה ומאז נקרא בית כנסת זה "בית המדרש חברת תהילים".

לאחר הבערה בשנת 1899 שבה נשרף ביתו והקלויז של הרבי, עבר הרבי לעיר סוצ'יאבה, שם מת ב־1926. בנו שהמשיך את השושלת נהג לבקר בגורה הומורה מדי שנה בשנה.

לאחר שהרבי מוויז'ניץ העתיק מקום מגוריו לסוצ'יאבה, הגיע לגורה הומורה רבי שלמה שמֶרלֶר. מוצאו היה מיוחס מאוד. בין היתר היה חתנה של הרבנית הנודעת משאץ (סוצ'יאבה). ר' שמרלר הגיע לגורה הומורה בשנת 1901 וחסידיו קנו לו את ביתו של שאול שיבֶּר ברחוב היהודים וגם בנו לו קלויז קטן. הוא נפטר ב־1929.

לבנו ר' מאירל היו מעריצים רבים בקרב הקהילה היהודית וזאת בגלל דתיותו, חכמתו ועצותיו הנבונות. הוא מת בשַרגוֹרוֹד, טרנסניסטריה ב־1942.

בנו ר' שולם חזר ב־1945 לגורה הומורה ומצא בין החורבות את ביתו ובית הכנסת של אביו.

שלמה וינינגר

האדמו"ר מוויז'ניץ בגורה הומורה

זמן קצר לאחר הכתרתו של ר' אליעזר כאדמו"ר מוויז'ניץ, ביקשו תושבי העיר גורה הומורה את רבנו לשבות בעירם בפרשת פנחס, ואכן נעתר לבקשתם ובא. שבת זו קיבלה פרסום רב וסיפרו על אודותיה "נפלאות".

היישוב היהודי בעיר היה מן היפים בבוקובינה; גרו בה חסידים ואנשי מעשה רבים. הידיעה על בואו עוררה שמחה רבה בכל החוגים, שהרי זו הייתה השבת הראשונה שמרן נסע לשבות מחוץ לעירו בתור אדמו"ר, לפיכך התקהלו לשם המוני חסידים ממקומות שונים בארץ. לרכבת שבאה מצ'רנוביץ צירפו קרון מיוחד, שהיה מיועד רק לחסידי וִיז'ניץ, נוסף לאוטובוסים שבאו משם. הרה"ג ר' אברהם משה באב"ד זצ"ל, המרא דאתרא, סיפר כי גם מהונגריה באו להסתופף בצל רבנו.

כנהוג אצל אדמו"רי בית ויז'ניץ מקבלים את השבת בשעה מוקדמת – ותחילה מברכים על הטלית ומתעטפים בה בבית לפני תפילת מנחה של ערב שבת, היות שעוברים לפני התיבה ב"קבלת שבת". כאשר הניח רבנו את הטלית

על כתפו, התהלך בחדרו אנה ואנה, בהסתכלו מפעם לפעם בשעונו. הדבר הפליא את הנוכחים, אבל איש לא העז לשאלו לפשר הדבר. כעבור זמן מה הכריז: "שבתו!" ובירך על הטלית. כשסיים להתעטף בטליתו, נכנסו בבהלה יהודים שהגיעו באותו רגע ממרמורש וסיפרו, כי בגלל קלקול שקרה למכוניתם התעכבו עד כה, וכמעט שנאלצו להישאר לשבות בדרך, אולם בחסדי השם יתברך הצליחו לתקן את הקלקול והספיקו להגיע בפניא דשבתא – אז הבינו סיבת העיכוב של רבנו לפני התפילה.

בלכת הקהל לקבל פני רבנו באכסנייתו לפני הליכתו לבית המדרש ל"קבלת שבת", רגשותיהם היו מעורבים – מצד אחד בהתבוננם ביגון על אבדן רבם ואביהם האהוב, הסבא קדישא, מצד אחר – רגשי גיל ושמחה על כי השם יתברך לא עזב חסדו ואמתו מבית ישראל והם יכולים להסתופף בצל כנפי אחד מבניו הצדיקים.

מתוך הספר "בעל דמשק אליעזר"
(נמסר על־ידי חיים שובל)

בשנת 1929־1930 התאכסן אצלנו הרב ר' מוטלה מסדיגורה. היה אז שבוע יוצא מן הכלל. הייתי אז בן שמונה. אבי הביא אותו מן העיר הסמוכה קימפולונג. אבי עלה ארצה ב־1947. מדי פעם קיבלתי ממנו מכתבים על פגישותיו עם הרבי מסדיגורה שהגיע לישראל מארצות הברית. בשנת 1949 עליתי ארצה. יום אחד הודיע לי אבי, שהרבי מסדיגורה הגיע לחיפה. לקחתי אתי את שני בניי והלכתי עם אבי לרבי. לאחר המתנה די ממושכת הגיע תורי להיכנס. כאשר אך נכנסתי הכירני הרבי ואמר לי "שלום עליכם משה". נדהמתי מן הזיכרון הפנומנלי שלו. יש לזכור שבפעם האחרונה ראה אותי כשהייתי בגיל שמונה ואילו עתה הייתי בן שלושים ושבע.

הוא ביקש מאבי שישאיר אותי ואת בניי אצלו כדי שיוכל להיות אתנו ביחידות.

משה פרמינגר – חדרה

כשבא לעיירה איזשהו רבי מפורסם כמו הרבי מאַטָנִיה מבית ויזניץ, היינו הולכים לאחר סעודת השבת לבית הכנסת לשמות, לשמוע וליהנות מקבלת הפנים שהחסידים עשו לרבי. היו עורכים שולחן עם אוכל ושתייה ובמיוחד חטיפת שיריים מן הרבי.

אברהם שווייצר – פתח תקווה

הכול בזכות הרבי

במלחמת העולם הראשונה היה ברל לאופמן חייל בצבא האוסטרי. בדרכו להצטרף לגדודו שעתיד ללחום בחזית איטליה, נקלע לעיר הבירה וינה. באותה עת שהה שם הרבי מסדיגורה רבי מרדכי שלום יוסף ז"ל. אבי מנדל אפטר ז"ל

שהיה חסיד מובהק של הרבי שהה גם הוא אצל הרבי. ביקשו שיקבל את ברל לשיחה. בפני הרבי התוודה ברל על חששותיו להתגייס. הרב פסק שיעלה לרכבת ויצטרף לגדודו. ברל המשיך להסס. אמר לו אבי שהוא חייב לציית לפקודת הרבי. ברל לאופמן עלה לרכבת ועד מהרה הצטרף לגדודו. בעת מסע הרכבת בצפון איטליה ניתנה שהות קצרה לחיילים לרדת ולהתרווח קמעה. בעודו בשדה ראה שהרכבת מתרחקת, והוא התחיל ללכת לכיוון היער שם היה בית חולים צבאי. האחיות טיפלו בו כמה ימים והציעו לו להישאר במקום כדי לסייע לסגל בית החולים. הוא נשאר שם במשך כל המלחמה ובסוף חזר בריא ושלם לגורה הומורה. כאן נשא את אחות אבי לאישה, הקים משפחה ועסק במלאכת סחר בבהמות ובקצבות.

הוא נודע כאיש עשיר, יהודי דתי, נותן צדקה וחסיד מובהק של הרבי מבית סדיגורה. במעשי התמיכה ברבי ובחסידי סדיגורה המשיך גם בארץ עד לפטירתו.

שלמה אפטר – חדרה

בעלי תפילה בעיירה גורה הומורה

אני בא לציין כמה בעלי תפילה שהיו בעירנו בזמני:

1) משולם מרלינג נהג להתפלל בבית הכנסת הגדול, בעל תפילה נדיר עם קול נעים ואדיר. נדמה לי שלא היה בכל בוקובינה בעל תפילה כזה. במיוחד עליי להזכיר את תפילתו "לדוד מזמור". בלילות ראש השנה ויום כיפור, באו מכל העיר לשמוע את תפילתו זו. פרופסור סמי לאופר סיפר לי שבכל מוצאי יום כיפור היה אביו פייבל לאופר מזמין את משולם מרלינג לפי בקשתה של אמו ל־AUFFASTEN – שבירת הצום. זאת הייתה הבעת התודה של גב' לאופר למשולם מרלינג על תפילתו. בראש השנה וביום כיפור, תפילת הנעילה שלו הייתה כה מרשימה ומרוממת שבית הכנסת היה צר מלהכיל את כל הצובאים וכל הרחוב התמלא גברים ונשים.

2) ישראל הרלינג בעל תפילה סדיגורה קלויז, קול אדיר ונעים בנוסח מיוחד. היה תענוג לשמוע אותו מתפלל בשבתות ובחגים.

3) אברהם פוגל היה צעיר כשבא אלינו ממרמורש. היה בעל תפילה בעל קול נעים וחזק, תענוג היה לשמוע אותו מתפלל, בעיקר הדגשות בתפילה. בשנת 1966 או 1967 באתי בשבת אחת לבית הכנסת "בית אבות" בו הייתי מתפלל (באתי קצת באיחור) ואני שומע בעל תפילה מתפלל (נאמר לי שהוא בניסיון לקראת הימים הנוראים). רטט עבר בי בשומעי את התפילה. ניגשתי לגבאי ואמרתי לו: זה מישהו שאני נזכר מהבית, מהעיר שלנו גורה הומורה מהשנים 1936–1938. לאחר התפילה ניגשתי ושאלתי לשמו, והוא אומר לי פוגל. שלושים שנה לא ראיתי אותו ולא שמעתי ממנו.

4) יצחק דלפן התפלל בשיבְרשֶה־שיל בעל תפילה ובעל קורא בתורה. קולו היה נעים ותפילתו נגעה ללב. גם בזקנתו והוא מעל לשמונים שנה התפלל וקרא

בתורה בקול נעים ואדיר. בן מאה ואחת נפטר, בשיבה טובה. עד יומו האחרון הלך בוקר וערב להתפלל בבית כְנסת בחיפה ברחוב יוסף.

שלמה אפטר – חדרה

אנשל שוחט

אבי, אנשל שרייבר ז"ל הידוע בשם "אנשל שוחט" נולד ברוזבליה באזור מרמורש בשנת 1890. הוא למד בישיבה בסיגט. התעתד להיות רב. הנסיבות הביאוהו ללמוד ולאחוז במלאכת השחיטה. נשא אישה בגיל תשע עשרה וחצי ואישתו הייתה אז בת שבע עשרה. סבי נתן, מצד אמי, נתן לו חמש מאות זהובים כדי שיהיה סוחר. כשרון למסחר כמעט שלא היה לו כך שכל דבר שהניח ידו עליו נכשל. פתח חנות לכלי בית ולא הצליח. נכנס לשותפות עם אדם שהיה כנראה בלתי מוכשר כמוהו והלה הציע לו למכור סחורה בהקפה. אנשים ניצלו את תמימותם של שני השותפים ו"שכחו" להחזיר את החובות וגם לא חזרו לקנות שוב. כך הגיעה הקריירה שלו כסוחר לקצה. בגיל עשרים ואחת היה צריך להתגייס לצבא. הוא, שהיה דיין, אמר לו בפשטות: "אתה לא תלך לצבא!" הוא שילם כסף לרופא ועדת הגיוס, ששמו הלך לפניו כמשחרר מחובת הגיוס תמורת בצע כסף. כשאבי עמד בתור להיכנס לבדיקה אצל אותו רופא יצאו שני אנשים מן החדר ואמרו לו: "אנשל ברח!" התברר שאותו רופא גם לקח את הכסף וגם לא פסל איש מן המשחדים.

אבא ברח. במשך שנים הסתתר במקומות שונים, החליף את שמו וזהותו. היה מסתובב במחוז טרנסילבניה במיוחד בביסטריצה, קלוז', אוֹרַדְאָה מַרֶה. סבי מצד אמי היה אדם עשיר שתמך בו כלכלית בעת בריחותיו.

למקצוע ה"שוחט" הוא הגיע במקרה. בעת אחת מבריחותיו שהה אצל רבי שדאג לו וגם סיפק לו ניירות מזויפים. הרבי אמר לו: "אנשל, אני נוסע עכשיו לצ'כוסלובקיה לשמש שם כרב ואני זקוק לשוחט. בוא אתי!" בצ'כוסלובקיה הם שירתו את הקהילות היהודיות בערי המרפא המפורסמות קרלסבאד, מריינבאד.

ב־1931 הגיע אבי לגורה הומורה. קיבל אותו הרב באב"ד הזקן. את משכורתו בסך ששת אלפים ליי לחודש הוא קיבל מן הקהילה היהודית (KULTUS GEMEINDE).

איש נקי היה אבי ומקפיד בלבושו. בימי שישי היה מגיע ישר מן העבודה אל בית המרחץ ובבית כבר ציפו לו בגדי השבת על הכיסא.

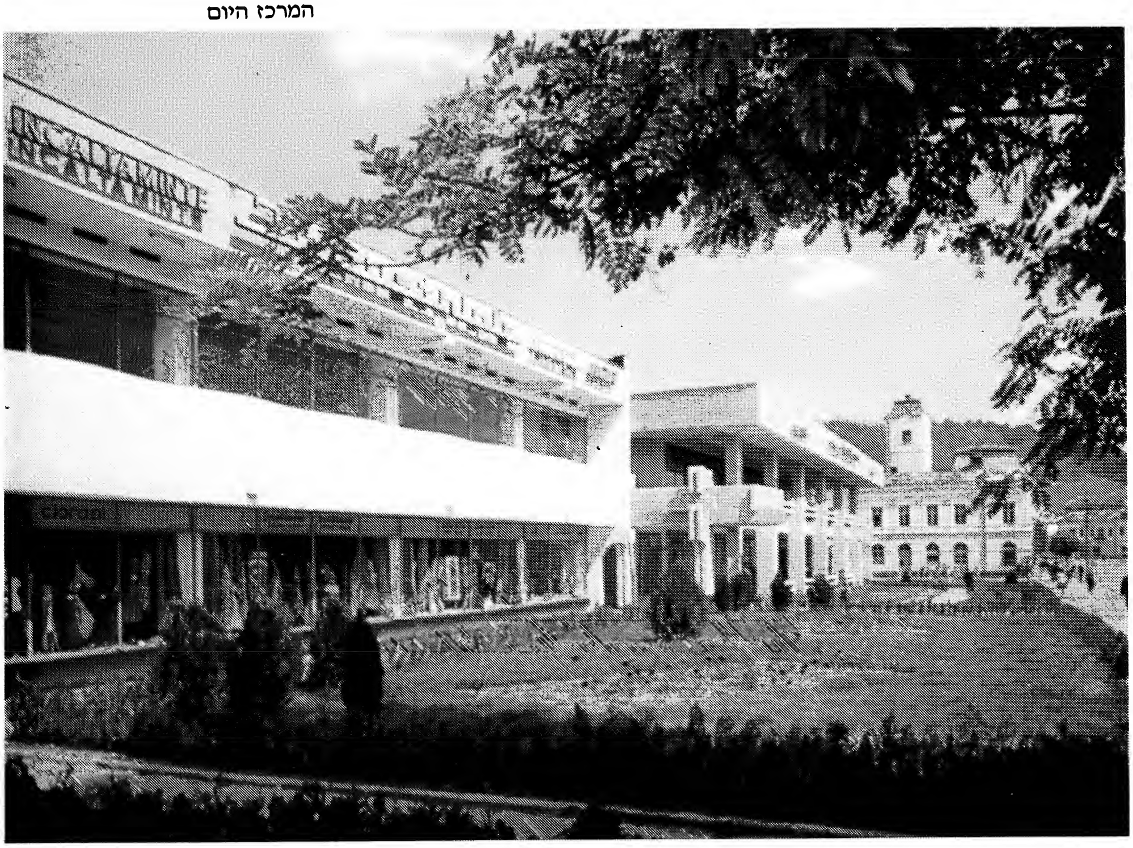
בתקופה הראשונה לא היה אבי שלם עם שהותו בגורה הומורה. החיים היהודיים לא נראו לו מספיק דתיים והוא חשש שמא בנותיו יושפעו וייצאו, חס וחלילה, לתרבות רעה. יש לציין שלפני שיצא ממרמורש הוא התייעץ עם הרבי מוויז'ניץ והלה נתן ברכתו למעבר לגורה הומורה. כעבור שנה מאז בואנו לגורה הומורה חלה אחי הגדול בטיפוס הבטן ונפטר. אבי האשים את עצמו וראה זאת כעונש משמים על שעזב מקום דתי מובהק ועבר לגורה הומורה.

בהנהגה היהודית בעיירה היה מקומו של אבי אחרי הרב גינצבורג. היו גם יהודים שהעדיפו לבוא עם שאלותיהם לאבא. היינו בידידות עם משפחת הרב

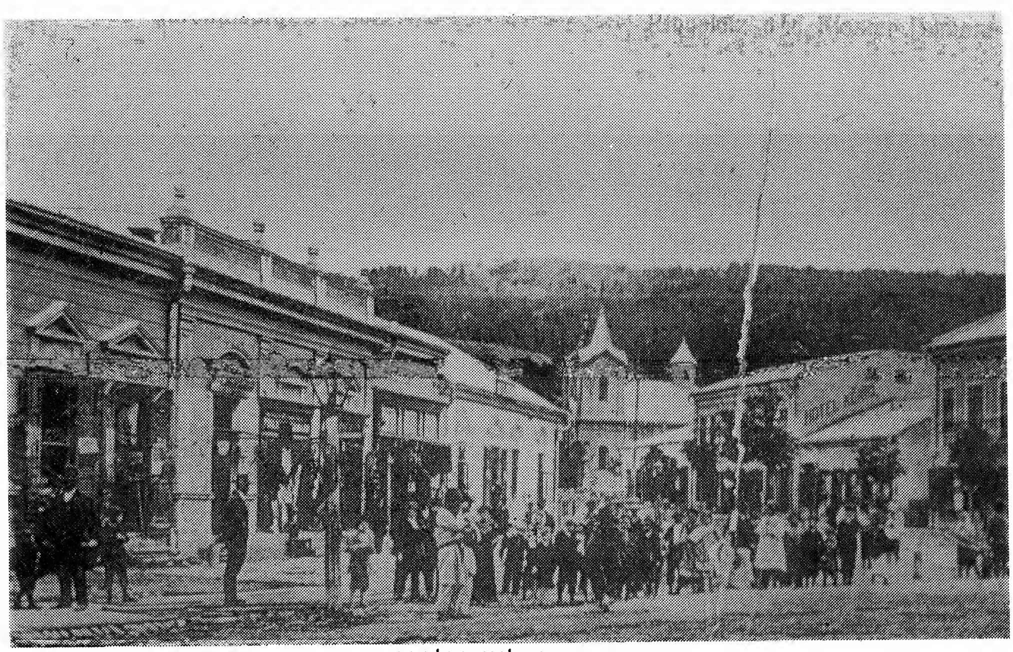
נוף אופייני ברחוב מנזר הומורה
(MĂNĂSTIREA HUMORULUI)

המרכז היום

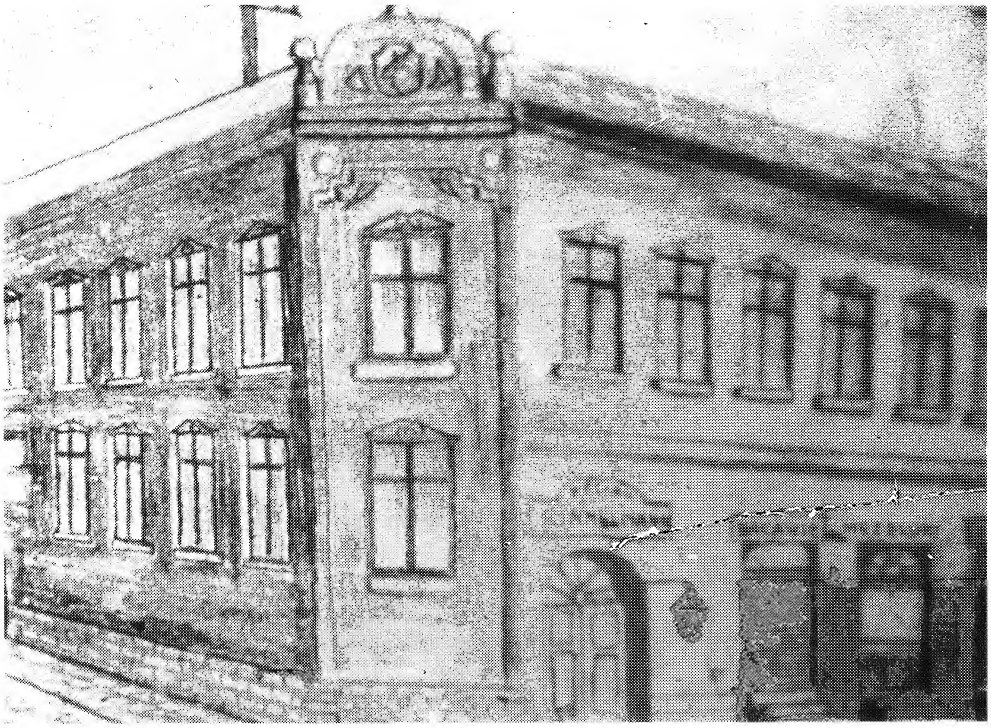

חנויות יהודיות הרוסות אחרי מלחמת העולם השניה

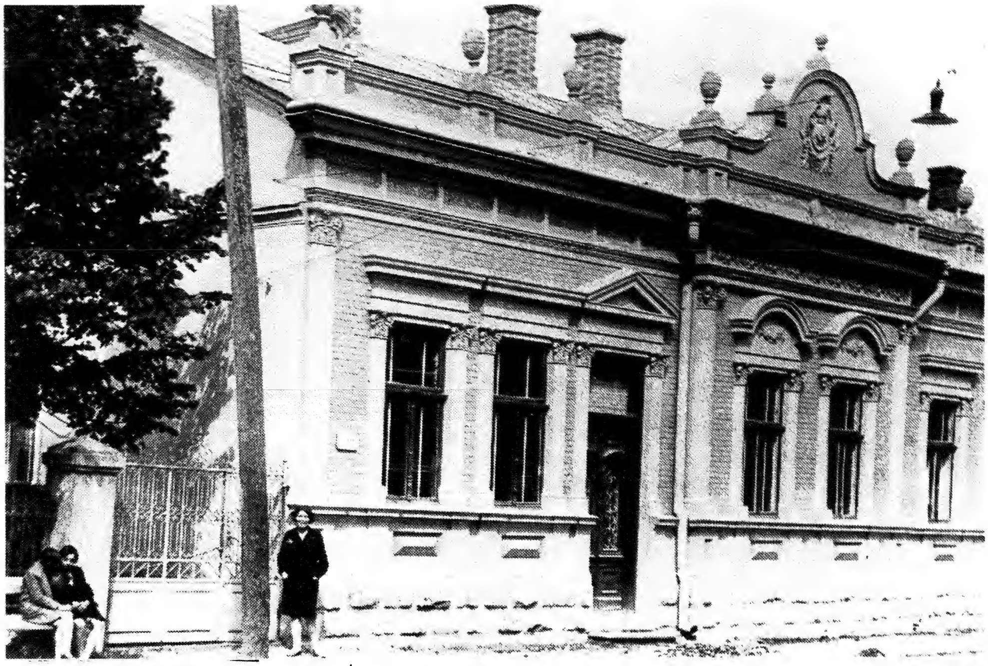
מרכז העיר לפני המלחמה

הדואר הישן
והקולנוע (ציור)
1944

הרחוב הראשי ובו חנות הספרים של ברנדמן

ביתו של ד"ר שרף (מול הכנסיה האורטודוקסית)

בית המשפט (כיום המוזיאון לאתנוגרפיה)

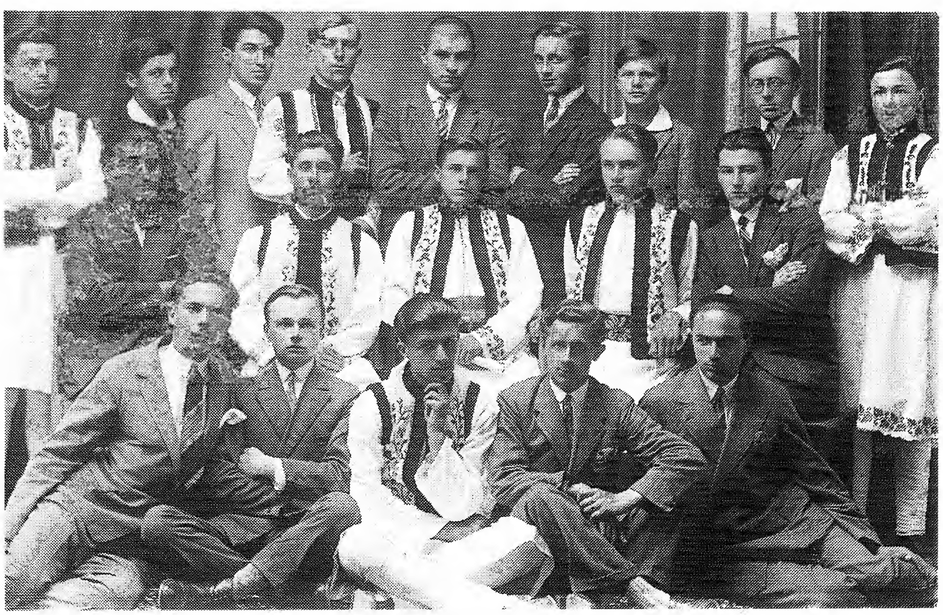
גן הילדים העברי ב־1939 במרכז הגננת עטרה טוכפלד (מכלוביץ)

כתה א׳ 1929 יושבים מימין המורים: קוזמיוק, (לא ידוע), גב׳ גוטליב

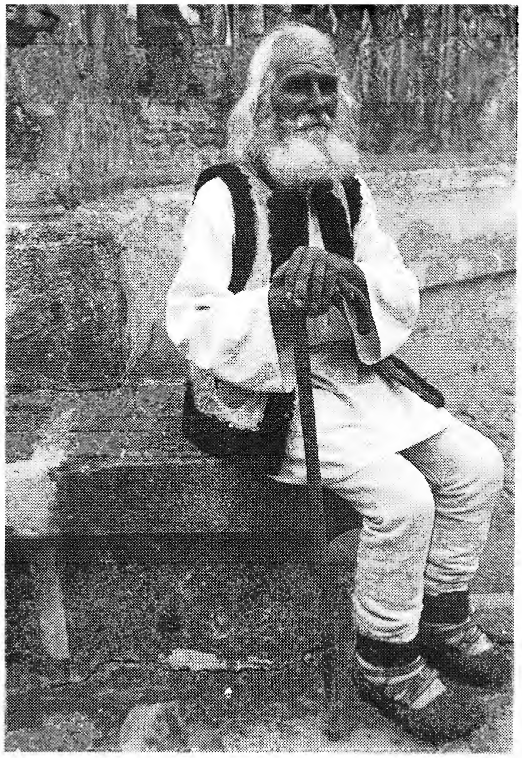
תלמידות הגימנסיה 1936

מחזור 1928 של הגימנסיה המקומית

חנות הלבשה והנעלה של משפחת לינדר

העוסקים בתחום המסחר בבשר
(מימין: שוירמן, טוביה לאופמן, ד״ב (ברל) לאופמן, מֶעכֶל לאופמן, יצחק לאופמן, זלמן שכטר, זלוצ׳ובר, יוסף הזנפרץ, השוחט שטקל, איש רומני)

שומר מנזר וורונץ

מן היער אל מנסרת שפירא 1940 (ברקע: מסעדת גבור)

הגשר מעל המולדובה כיום

בשטרַנד – החורשה שעל יד הנהר מולדובה

הפַרק הגדול

משפחת שרצר על אופניה (1928)

במדי הצבא הרוסי. מרדכי ליפ 1944

חיים הרש גלר ז"ל צייר ומשורר. מת בגטו שרגורוד 1942

במדי הצבא הרומני. ד"ר קליין

חגיגת יום הולדת 1929

במרכז השולחן: חתן השמחה ארטור פישלר מאחוריו הוריו ורופא העיר ד"ר יונס גרטנלאוב

חברים – בצו האופנה
(ליפ, קרוננפלד)

יצחק רויזנבוים ז"ל סבה של אדית פולק ז"ל

קבוצת חברים
שורה ראשונה מימין: ליצי לינדר, שולמית שרצר, אומי רול
שורה שניה: לולו שרצר, דוד קיסמן

צעירים במכבי האש ערב מלחמת העולם השניה
שורה קדמית מימין: בורשי זלוציובר, נתן פרמינגר, פולדי מידנק
שורה שניה: רומני אחראי על הסוסים, אבו טאובר, זליג וורטר, בובי אדלשטיין
שורה שלישית: הרי שנארך, ברל שיבר, ארטור פישלר, ישראל אקסלרד
למעלה: יניו אוסטפלד

אופנת חורף משה פרמינגר ומושקו הלצר במרכז העיר

כיף של חורף בגבעת בורי (מימין – ב. זלוצ'ובר, ל. שרצר, ז. וורטר)

חבורת צעירים 1935
(מימין: פליקס מילר, יניו כץ, נצי אלנבוגן, פרדי שרצר)

הבאר על יד בית משפחת לינדר

גינצבורג. את חג שמחת תורה חגגנו יחד.

הוא נהג להתפלל ב"שיברישה שיל", בית הכנסת על שם שיבר. שם גם היה נותן שיעור בין מנחה למעריב. לרוב היה לומד בבית ביחידות. לעתים למד יחד עם הרב גינצבורג. היה נגד המנהג החסידי למסור את תפקיד הפרנסה לאישה ולהסתלק ללמוד בישיבה.

הוא לא היה חסיד של שום רבי. היה נוהג לומר: "אנשים אלה אינם עולים השמימה." הוא גם טען שאסור להאמין באדם אלא יש להאמין באלוהים. יחד עם זאת אמר שיש לתמוך ברביים כדי לשחררם מעולה של פרנסה שיוכלו להקדיש את זמנם ללימוד התורה.

לגורה הומורה הגיעו הרביים מאטיניה, מסדיגורה, מוויז'ניץ. אבי היה איש האגודה. ההבדל בין האגודה למזרחי היה ברמת הדתיות. בגורה הומורה לא הורגשה שום אנטי ציונות מצד אנשי האגודה. להפך, כולם שאפו לעלות לארץ ישראל.

הרב אשר אנשל שרייבר בא ארצה במאי 1950. תחילה עבד זמן קצר כמשגיח כשרות בבית הסוהר תל־מונד. אחר־כך קיבל משרה בקריית שמונה כרב של האשכנזים והספרדים גם יחד. בקריית שמונה שהה בשנים 1951–1959, ונכח בטקסים השונים של בני העדות השונות. ב־1959 חלתה אישתו של הרב שרייבר במחלה ממנה לא קמה, ובעקבות זאת עבר הרב לתל אביב. הוא עבר לגור אצל בתו, רות טאובר, שם חי עד פטירתו ב־1979.

רות טאובר (שרייבר) – תל אביב

ר' יענקל אפטר ז"ל

סבי יעקב (יענקל) אפטר הזקן היה אחת הדמויות הססגוניות בגורה הומורה. מי לא זוכר אותו מסתובב עם פנס דולק (פנס נפט כמובן, לא פנס חשמלי) בצהרי היום ביום ז' באדר, יום פטירתו של משה רבנו ויומה של ה"חברה קדישא"? בעיירה אמרו "בלי יענקל אפטר אי־אפשר להתחתן ואי־אפשר למות". כי הוא היה אחראי מטעם הקהילה על עריכת טקסי הנישואין ואף החופה הייתה מופקדת בידיו ולכן ההורים המאושרים של הזוג הצעיר היו חייבים לבוא בדברים עם יענקל אפטר ולקבוע את כל סדרי החתונה...

יענקל אפטר היה גם איש ה"חברה קדישא" וכשחו"ח נפטר יהודי בעיירה הוא טיפל בכל סדרי ההלוויה והקבורה.

נוסף על כך כיהן יענקל אפטר בתפקיד שַמָש של בית הכנסת הגדול, דאג לענייני התחזוקה של בית הכנסת ושימש גם בעל קריאה לעת מצוא. כל פעם שלא היה מי שיקרא בתורה, פנו לר' יענקל והוא לא היה זקוק להכנה מוקדמת כי ידע בעל־פה את כל התורה עם טעמי המקרא.

גם איש צדקה וחסד היָה ר' יענקל אפטר. דירתו הייתה חדר אחד גדול ליד בניין בית הכנסת. אותו חדר שימש חדר שינה, חדר אוכל ומטבח. ובאותה

"דירה" הקצו ר' יענקל ואישתו פינה לאישה גלמודה (שמה היה: מחלה) שאספוה לביתם וטיפלו בה עד סוף ימיה.

ר' יענקל אפטר נפטר בראשית שנת 1940 בגיל 76 וכך נחסך ממנו הגירוש לטרנסניסטריה וכל הצרות שהתרגשו באותה עת על יהודי גורה הומורה.

שלמה אפטר – חדרה

השבת

השבוע הולך וקרב לקצו, הדאגה גדלה והולכת, שמא לא יספיקו הרווחים הזעומים לכסות את הוצאות צורכי הבית.

ביום חמישי תכונת הקניות בעיצומה, קונים לשבת ולכל השבוע: קמח חיטה לחלות, קמח שעורה ותירס ללחם ומאלאי (פשטידה מקמח תירס) ולממליגה (מאכל העשוי מקמח תירס), בשר, דגים ויין צימוקים או יי"ש לקידוש ולהבדלה.

יום שישי בבוקר תנור האפייה כבר בשיא להבתו, חלות לשבת ולחם לכל השבוע וביניהם גם פיתות (פלאמפלֶעצעל) מרוחות בשומן אווזים לסעוד את הלב עד שתבוא הארוחה העיקרית של ערב שבת.

והארוחה מגיעה בסופו של דבר: חמיצה (בורשט) עם תפוחי אדמה, גולש עם מאלאי או לחלופין עם טוטש (פשטידה מתפוחי אדמה) וזהו זה. מעולם לא אחרת! בכל מקום אותו דבר! כי כך הוא המנהג, והמנהג מנהג, חזק כחוק. לאו מילתא זוטרתא היא!

בא הרגע! הנה הגיע! כלי העבודה מסולקים מן השולחן ומוסתרים במסתרי הארונות, הרצפה מתכבדת במטאטא גדול ובכמה דליי מים וסבון, והחדר שאך זה היה בית מלאכה לובש פנים חגיגיות.

בינתיים תוחבת בעלת הבית את הצ'ולנט (חמין) אל תוך התנור, שם הוא מצטרף לחברה טובה: מרק הגריסים, צלי העוף והקיגל (פשטידת האיטריות) וחבורה נכבדת זו מתכוננת להשביע את בני הבית בסעודת השבת. וכדי שלא תיכנס הצינה, חס וחלילה, אל תוך התנור, מורחת בעלת הבית את דלתו בחימר ונועלת אותה היטב היטב.

ובעל הבית! בעל הבית יש לו דאגה אחת ויחידה! ללכת לבית המרחץ. נכנס כבודו לתוך המבנה, משלם רביעייה, טבין ותקילין, פושט בגדי החולין ומתרווח להנאתו על הספסל העליון ומפקיר את גופו לידיו הנאמנות של הבלן בורך האילם, בנה של אירמך.

וההוא! ההוא מפליא בו את מכותיו ב"בעזעם" שלו. ובעל הבית מרגיש כאילו מפרקים את עצמותיו, ויחד עם זאת כל עצמותיו תאמרנה שירה! "בורך, אך, אך נאך א ביסעל, נאך די קריזעס, נאך די פלעצעס" (אוי! אוי! עוד קצת פה! עוד קצת שם!). ובורך עושה את מלאכתו נאמנה ולא רק מתוך ציפייה לשכר בעולם הבא, אלא תמורת שני הקרויצר (מטבע) שמוענקים לו לבורך בתחילת מלאכתו. בעל הבית קיבל את שלו, הזיע דיו, קופץ למקווה ובהרגשת נינוחות הולך ללבוש

את בגדי שבתו. לא לפני שנאנח בקול רם: "אוי איז גיט צו זיין א ייד"! (הו כמה טוב להיות יהודי). כל הצרות והדאגות, כל הטומאות והנבלויות של כל השבוע נשטפו יחד עם הלכלוך. שמח וטוב לב הולך הוא לביתו ובעוברו ליד האורגת או על־יד סנה הורב (סנה בעל החטוטרת) קונה הוא גרעינים לשבת, אז לא קראו לזה פיצוחים, אלא "פירות השבת".

ומה יותר טוב לאחר מרחץ כזה אם לא לשבת ברכות על הכיסא ולעבור על פרשת השבוע (מעביר סידרה זיין) ולומר פסוקים של שירי האהבה ב"שיר השירים"!

בנות המשפחה והבנים עורכים את שולחן סעודת השבת, המפה והנרות, שלוש החלות (שתיים ארוכות ואחת עגולה), בקבוק יין הצימוקים, הגביע, ובבתים אמידים אף נברשות מכסף או ממתכת אחרת, שאורן מופץ בכל החדר להאדיר את חגיגיות ליל השבת.

הערב יורד על העיירה גורה הומורה. השמש אוספת את קרניה האחרונות, בעל הבית ובניו הולכים לבית הכנסת, בעלת הבית מביטה לעבר ביתה של הרבנית הזקנה (די אלטע רעביצין) לראות אם היא הדליקה כבר את נרות השבת. והיה אם כן היא תוחבת מטבע לידו הזעירה של הצעיר בבני המשפחה, מרימה אותו אל על לעבר קופת רבי מאיר בעל הנס, ובשומעה את צלצול המטבע בקופה היא מדליקה את נרות השבת, מדליקה, פורשׂת ידיה, מסתירה את עיניה, מברכת את ברכת הנרות ומצרפת תפילה ובכי בשפת היידיש. מבקשת היא מקרובי המשפחה שכבר נפטרו לעולמם ללמד זכות על בני המשפחה החיים עדיין עלי אדמות.

כבמטה קסם נדלקים בבת אחת נרות השבת בבתי רחוב היהודים בעיירה. צלילי הפעמון של הכנסייה הארמנית הסמוכה קוראים את מאמיניהם לתפילה. צלילי ענבל פעמוני העדר מבשרים על שובו אל מנוחת הליל. קולות התפילה "לכה דודי" בוקעים מבתי הכנסת. שקט ושלווה קדושה וטהורה ירדו על העיירה כי "קרא ה' שבת לארץ וליושביה".

"א גוטן שבת" (שבת טובה), בברכה זו מברכים זה את זה בני הבית, אלה שחזרו זה עתה מבית הכנסת ואלה שציפו להם. הבנים והבנות מתקבצים סביב אביהם, הבנים לימינו, הבנות לשמאלו. אבי המשפחה שם את ידיו על שכמם ומברכם בברכות המסורתיות. ואחר־כך בא הקידוש וסעודת השבת כאשר בין מנה למנה שרים את הזמירות. לאחר ברכת המזון, בערבי החורף הקרים מתיישבים להם כל בני המשפחה על האח החם, מפצחים את הגרעינים ומקשיבים קשב רב לסיפורי צדיקים. הסיפורים קולחים להם, הגרעינים מתפצחים, הנפש מתענגת והנה דעך אורו של אחרון הנרות ובני הבית פורשים כל אחד למנוחת הלילה.

שבת בבוקר – בעל הבית משכים קום והולך לטבול במקווה. חוזר לביתו ולוקח את הבנים לבית הכנסת. בעלת הבית קוראת ל"שייגצל", הילד הרומני שגר בבית ממול. ההוא מדליק את התנורים ומסיר את הפמוטים מעל השולחן. תמורת זאת הוא מתכבד בפרוסה הגונה של עוגת השבת. בשוב בני הבית מבית הכנסת באים הקידוש והארוחה הקלה. מאלאי (פשטידה מקמח תירס), דגים ואפונה מבושלת. דפיקה קלה על הדלת ולחדר נכנסת תמיד אותה דמות. זהו

הרבי המלמד מן החדר, הוא בא לבחון את הזאטוטים חומש ורש"י לנוכח הוריהם.

שבת בצהריים. הגיעה שעת הסעודה השנייה. כל המאכלים הערֵבים מוצאים מן התנור החם ומוגשים לשולחן. הצ'ולנט (החמין) הפִּיצָה (מאכל מרגלי תרנגולות), מרק הגריסים, צלי העוף והקיגל (פשטידת האיטריות), מאכל מפורסם שאותו שיבח אפילו המשורר הגרמני היינריך היינה.

לאחר ארוחה דשנה כזאת וברכת המזון יוצאים קצת לטייל בחוצות העיר, פוגשים מכרים, מבקרים אצל המשפחה ובאה השעה ללכת לבית הכנסת לשמוע שיעור בפרקי אבות, תפילת מנחה והסעודה השלישית.

אווירת השלוה והנועם קצת מתעכרת, ימי החולין הקשים קרבים והולכים. "הו, לו כל החיים היו שבת אחת גדולה!" בעלת הבית מביטה אל השמים ובראותה שלושה כוכבים אומרת את התפילה: "גאט פון אברהם פון יצחק און פון יעקב" ("אלוהי אברהם יצחק ויעקב, בהסתלק יום השבת קודש, בא עלינו השבוע לבריאות, ולפרנסה לחיים ולחכמה, לעושר ולכבוד ולכל טוב לנו אמן סלה"). היא מדליקה נרות, בעל הבית עושה את ההבדלה, שרים את "המבדיל" ו"אליהו הנביא".

בהתאם לקבלה של האר"י הקדוש גם נפשות המתים שובתות ביום השבת, הן הצדיקות והן הרשעות. במוצאי השבת חוזרות הרשעות לעינויי הגיהינום. כדי לדחות זמן מה ולהאריך את עונג השבת שלהם נוהגים לעשות את סעודת "מלווה המלכה".

שלמה וינינגר – (תרגום ועיבוד שרגא ישורון)

שתי עצות לבת

א) ככל שאת נר ההבדלה תגביהי
כך לחתן תמיר וחסון תזכי.
ב) ככל שאת גביע הקידוש יפה תרחצי
כך לחתן יפה וצח תזכי.

שלמה וינינגר

פורים

תענית אסתר, קריאת המגילה, רעש הרעשנים ורקיעת הרגליים בהישמע השם "המן", משלוח המנות הם חלק מסממני החג.

תהלוכה חגיגית בראשות התזמורת הצוענית של בויקה מלווה בצעירים מחופשים להוצוּלים שביצעה ריקודים פולקלוריים וערב רב של מחופשים שונים ומשונים היו פוקדים את בתי העיר ותמורת ביצועיהם קיבלו מתנות בכסף ובממתקים.

מקצת מן השירים שהושרו ע"י אותם טרובדורים של פורים "היינט איז פורים מארגען איז אויס גיט מיר א קרויצר אין שטיפט מיך ארויס" (היום פורים, מחר כבר לא, תנו לי פרוטה, ודחפו אותי החוצה).

א גיטן, א גיטן פירים מאנע ליבע לייט
איך וועל אייך זאגען וואס פורים בעדייט
וועט איר הערען גרויסע וואונדער
גאט האט געהאלפען זיינע ידישע קינדער
המן איז געווען שולדיג אחשוורשון א חוב
האט ער אים געזאגט די תליה איז אויף דעם הויף

המן האט געוואלט די יידן אומברענגען
המן האט געוואלט די יידן אויפהענגען
המן איז געווען א גרויסע צרה
דערפאר איז ער געווארן די כפרה.

*

פורים שמח אנשים יקרים
אומר לכם מה זה פורים
עוד תשמעו פה מעשי נסים
האל עזר לילדיו היהודים
המן היה חייב לאחשוורוש חוב
אז הוא אמר לו עמוד התלייה ברחוב

המן רצה להשמידנו
המן רצה לתלותנו
המן היה צרה צרורה
על כן הפך לכפרה.

באותו הזמן הכינו שוליות חייטים מבעוד יום הצגות לפורים. תוכן המחזות היה או אירועי פורים או סיפור מכירת יוסף. הם הציגו הצגות אלו בבתי האמידים ותמורת זאת קיבלו מתנות נכבדות.

סעודת הפורים נחוגה ברוב שמחה בפורים בערב. חלה גדולה במיוחד מצופה בצימוקים, דגים, צלי עוף, מַיינה (בצק ממולא בכבד), לפתן כרוב ממולא (הולשקס), אוזני המן (המן טאשן). העוגות שנאפו לכבוד החג בנוסף לאוזני ההמן, הנוגט, פלאדען.... המשקאות, יי"ש, בירה ויין. כל אדם שנקלע לביתו של יהודי בעת הסעודה הוזמן לשולחן להשתתף בחגיגה. כל עני ציפה לדמי פורים. גם בשושן פורים היו מתחפשים, מבצעים הצגות ועוברים מבית לבית וצוהלים. והעיר גורה הומורה צהלה ושמחה.

שלמה וײנינגר

זה היה בפורים. סעודת פורים בביתנו הייתה בעיצומה. לפתע נכנסו שני אנשים מחופשים. הם באו להתרים כסף עבור ענייי העיר שהתביישו לקבץ נדבות. היו אלה שני האחים פולק: מוטל ופישל. הם שרו שיר ארוך ביידיש שחלקו זכור לי עד היום הזה:

ציציס פיר	ציציות ארבע
הענגען ביי מיר	תלויות לי במשובה
מען קען זיך פאר זיי דערשרעקען	יכולות להביא בלב חרדה
א קניפ פון זיי	צביטה מהן
דאס איז גענוג	בלבד דיה
א טויטן אוף צו וועקן	כדי להביא למת תחייה

(**משה פרמינגר** – חדרה)

האחים פולק – משה, פישל ומוטי היו שרים בפורים:

הדייטש: שבת ביי טאג	המתבולל: שבת בצהרי היום
איז גאר א פלאג	זה נורא ואיום
די שטריימלעך	השטריימליך
פארשטעלן די זון וכו'	מסתירים את עין השמש וכו'
החסיד: ער וועט טאקע עסן א מכה	החסיד: הוא דווקא יאכל אותה אפיים
אין נישט פונם לויתן	ולא מבשרו של הלווייתן וכו'

חיים וגנר – רמת חן

בפורים היו עוברות להקות מבית לבית ומבצעות את ה"פורים שפיל". הלהקות היו מצעירי המזרחי. אני רציתי מאוד להשתתף, אבל לא הייתי שייכת לתנועה זו.

ביקשתי מחברתי, מיצי רול, שתשאיל לי אחת מחליפותיו של אביה כדי שאתחפש. (אבי ז"ל לבש בגדים חסידיים). החבר'ה של הלהקה לא הכירוני ובכל פעם שאלו: "מי זה יכול להיות?" וכך התאפשר לי להשתתף בלהקה שעברה מבית לבית וביצעה את תכניתה. השמחה הייתה רבה, העיר גורה הומורה חגגה וצהלה עד חצות הליל.

הגויים גרו בשולי העיר ואילו במרכז ישבו היהודים, כך שניתן לומר שכל העיר חגגה את חג הפורים.

גב' רות טאובר – תל אביב

פסח

תיכף לאחר פורים החלה פעולה קדחתנית ורועשת של מאפיות המצות, והמצה השמורה של פייביש וולפר ושלמה קרייזל (בשנים מאוחרות יותר אפו מצות במאפיות וייגלר וקרוננפלד). בבוקר ובלילה עבדו שם כדי לספק את

המצות ליושבי גורה הומורה ולכפרים שמסביב.

ארבעה עשר ימים לפני החג מכניסים את הסלק למים כדי להכין את החמיצה (בורשט) לפסח.

באותו הזמן החלה קניית המצרכים לפסח: תפוחי אדמה, ירקות, ביצים, תרנגולות.

שמונה ימים לפני החג החל הניקיון היסודי של כל הבית. מזרני הקש מולאו בקש חדש, הקירות סוידו, הדלתות, החלונות והרצפות שופשפו ורוחצו ביסודיות. סחורות חמץ וכלי האוכל הוכנסו לחדר שלא השתמשו בו והיה נעול למשך החג. כל התכולה של חדר זה נמכרה לשכן רומני, הכול על פי "שטר מכירה". כלי האוכל ממתכת, כיסאות ושולחנות הוכשרו בעזרת כלים מיוחדים. יום לפני ערב פסח נעשתה בדיקת חמץ על־ידי פיזור חמץ בפינות שונות של הבית ולאחר מכן איסופו בעזרת נוצה ויעה. למחרת בבוקר היו שורפים פתיתי לחם אלה כשהם קשורים אל כף מעץ.

בערב חג היה מותר לאכול חמץ רק עד השעה עשר. באותו בוקר היו אוכלים בייגלה עשוי מבצק ומביצים (EIERBEIGEL). השכם בבוקר של ערב פסח היה נער במאפיית הבייגלך עובר ברחובות ומכריז על סחורתו והקופצים היו רבים מאוד.

עבודתה של עקרת הבית הייתה רבה ובקושי רב הספיקה לשאת בעול. היא שניקתה את הבית, היא שהכשירה את הכלים, היא שתפרה או קנתה את הבגדים החדשים לילדים. היא שהכינה את התבשילים וצריכה הייתה גם לשים לב שהשכן העני לא יחסר מצות, יין ועוד דברים לסדר. בערב פסח בבוקר הורדו כל כלי הפסח מן הבוידם לשמחתם ולהתפעלותם של כל הילדים.

יש לציין שזמן רב לפני פסח אספו תושבי העיירה כסף כדי לצייד את העניים במצרכים לסדר ולכל החג "מעות חיטין", כך שבעת ההכרזה בסדר "כל דיכפין ייתי וייכול" (כל הרעב יבוא ויאכל), לא נמצא כזה בכל העיר, כי כל משפחה ללא יוצא מן הכלל ישבה ליד שולחנה ומאומה לא חסר לערוך את הסדר כהלכתו.

בערב חג כל פינה בבית זהרה מניקיון. כל בני הבית התרחצו, הגברים בבית המרחץ והנשים בבית. כל בני הבית לבשו בגדים חדשים והגברים הלכו לבית הכנסת. אנחנו רעדנו מהתרגשות ויכולנו בקושי להחזיק מעמד עד סיום התפילה. הסדר הקרב ובא עם הגיגונים הנפלאים והכופתאות (קנידלעך) הטעימות ריגשו את נפשותינו עד אין קץ. בברכת "א גוטן יום טוב" (חג שמח) ניגשנו לשולחן הסדר, הכול יפה, נוצץ עם המצות, הגביעים, היין, כל ההגדות ועוד. אבי נראה כמו אחד האבות מן החומש, לבוש בקיטל (חלוק) לבן, יושב על כיסא ההסבה. כשהנך יוצא לראשונה לאחר החורף הממושך ומתהלך לאורך המוֹלדוֹבָה, יש לך חשק לחבק כל עץ, כל פרח, כל ספסל באחו וביער. כל היצורים הדוממים האלה התעוררו לחיים והודו לבורא בקולות ובשלל צבעים.

שלמה ויינינגר

חוויות מיוחדות אני זוכר לקראת חג הפסח. היינו מכניסים לתוך תנור בישול הרבה עצי בוק, בין הגחלים הכנסנו אבנים קטנות. באבנים אלו השתמשנו יחד עם מים חמים להכשרת הכלים. את הגחלים שמנו על הפלטה העליונה שהייתה

לוהטות מאש. במים ובאבנים השתמשנו בעיקר להכשרת המכתש הגדול מברונזה. גם בדיקת החמץ ושרפתו היו חוויות מיוחדות.

אברהם שווייצר – פתח תקווה

ההכנות לקראת חג הפסח התחילו הרבה לפני מועד החג. בחנוכה כבר החלו להכין את שומן האווזים ה"שמאלץ"; לקנות שמן לא עלה על הדעת, כי השמן לא מספיק כשר לפסח. קנו אווזים ופיטמו אותם. שיחת היום באותה תקופה של חנוכה הייתה כמה שומן הפיקה כל בעלת בית מאווז אחד. מי שהפיקה יותר, יוקרתה עלתה מעלה מעלה. את ה"שמאלץ" היו שמים בכלים מיוחדים על הבוידם ושומרים עליו עד פסח. יחד עם השומן יצאו גם "הגריבן" (גלידי השומן) והיו שומרים עליהם במיוחד שלא יתקלקלו. לקראת הפסח וראש השנה היו מחדשים את המלתחה של כל בני המשפחה.

רות טאובר – תל אביב

חג השבועות

הדירה מקושטת בירק, ועל שמשת החלון כתובת מעלים: "חג השבועות הזה זמן מתן תורתנו". חג זה הנחוג במשך יומיים מצטיין בסעודה החלבית שבו: עוגות גבינה, דגים בשמנת, כיסוני גבינה, מאלאי (פשטידת קמח תירס) ממולא גבינה ובצל, חמיצה חלבית.

לאחר הארוחה יוצאים הצעירים אל היער, מתיישבים בצל העצים, גומעים מים זכים באמצעות כף היד, מלקטים תותים, משחקים בכדור ובהתעייפם משתרעים על הדשא. מקשיבים לציוץ הציפורים ומספרים סיפורי יער קסומים. בערב חוזרים הביתה, יושבים עוד קמעה בחוץ לפני פתח הבית כדי לנשום את האוויר המתוק ולחלום על יופיו של עולם שעליו קראנו בעיתונים ובספרים, וגם על אורחי הקיץ שבאים לכאן מכל קצות הארץ.

"הוי כמה שונה היא המציאות, כמה מאושר הייתי אילו ניתן היה לגלגל חזרה את גלגל הזמן ושוב להיות צעיר ושוב לשבת על בול העץ הנמצא בחזית ביתנו הקטן ברחוב היהודים ולחלום כמו אז!"

חודש אלול

הקיץ הקצר והיפה חלף הלך לו, הלכו להם גם נופשי הקיץ הרבים. נדמו קולות משחק, שירה וריקודים. גדות הנהר מולדובה שוממות מאנשים שאך זה שכבו והפקירו את גופיהם לשמש הזורחת. שקט עמוק שולט בגנים וביער, בהר ובגיא. חודש אלול בעיצומו, הלבבות חרדים לקראת הימים הנוראים. "הו, מי יחיה ומי ימות... מי במים ומי באש". ימי השוק, הם ימי הרעש. אלפי אנשים נושאים ונותנים, קונים ומוכרים. איכרים ויהודים, שוובים וציפצרים, ליפובנים, ארמנים ובולגרים. תבואה, ירקות ופירות מן השדה והגן נקנים לימי החורף

הארוכים והשוממים. בחצרות הבתים נרקחים ומתבשלים מיני מרקחת שונים: ריבות פובידלה וקונפיטורָה. קלחי התירס נצלים. המחסנים והמרתפים מלאו מזון.

שבוע לפני ראש השנה משכימים לסליחות. שייע לייב, השמש הזקן (דער אלטע שמש) עובר מבית לבית, דופק בפטיש על הדלת וקורא דרך החלון: "שטייט אוף צו סליחות" (קומו לסליחות!).

יום כיפור

כמה ימים לפני יום כיפור היו נשים מתאספות אצל הרבנית הזקנה (די אלטע רעביצין) בבית, מכינות נרות ארוכים מחוטים ומשעווה מותכת. בזכות זה האמינו שאלוהים יסלח להן על עוונותיהן. נרות אלה נתחבו לארגז מלא חול שהיה בבית הכנסת והודלקו לפני "כל נדרי" ונשארו דלוקים עד מוצאי החג – בערב יום כיפור היו נוהגים את מנהג הכפרות ("שלאָגן כפּרות").

אחר צהרי ערב יום הכיפורים היו בעלי הבתים ממהרים לבית הכנסת. על הרצפה היה פרוש קש ונרות גדולים דלקו שם. בעלי הבתים הפקירו גופותיהם למלקות. כל אחד הכה את זולתו וקיבל מכות ממנו. שלוש עשרה מכות חגורה על הגב ועוד כמספר זה על החזה. תוך כדי המכות היו מבקשים סליחה האחד מן השני, תורמים ביד נדיבה לקופות צדקה וממהרים הביתה לסעודה המפסקת, מרק הבשר, הקרפלך ושאר המאכלים. לאחר תום הארוחה הלכו כל בני הבית אל בית הכנסת אל תפילת "כל נדרי". בזה נפתח יום הצום, יום עינוי הנפש. בתום התפילה חזרו צעירי המשפחה למנוחת הלילה ואילו הזקנים שהו כל אותו הלילה בבית הכנסת תוך כדי אמירת תהילים.

למחרת היום נמשכה התפילה כל היום. חום היום, ריח הנרות הדולקים ולעתים גם מחסור באוויר צח גרמו להתעלפויות. היו שופכים מים על המתעלף. התפילה נמשכה כרגיל.

סוכות

לרוב היהודים היו סוכות קבועות בבתיהם. אם על הגג או בפרוזדור הבית. צריך היה רק להסיר את הכיסוי, לכסות אותו בסכך, לסייד, לקשט והנה הסוכה בכל הדרה.

בזוכרי בגעגועים את ימי נעוריי תמיד עולים במחשבתי ימי חג הסוכות והסוכה היפה בביתי. שעות קסומות בהן ביליתי בסוכתי, בשעות בין הערביים של ערב סוכות, בסוכה זוהרת מרוב הנרות שהודלקו בה. נרות של אמי ושל השכנות השותפות לסוכתנו. (אישתו של יעקב נחום הסופר, הרבנית הזקנה). ריח השדה נודף מן הסכך, מבעד לענפי האורן נראים הכוכבים הזוהרים. השולחנות מכוסים במפות, החלות מונחות עליהם. על־ידן היין לקידוש והדבש לברכת

המוציא. אנחנו חוזרים מן התפילה, אבא מברך את האושפיזין המכובדים. אברהם, יצחק, יעקב, יוסף, משה, אהרן ודוד ומזמינם להצטרף אלינו לסוכה. אבא עושה קידוש, הנשים צובאות בפתח הסוכה (נשים לא חייבות באכילה בסוכה), נוטלים ידיים, מסבים לשולחן אוכלים ושותים; אני מרחף בין מציאות לחלום. הסוכה ביופיה נראית לי כהתגשמות אגדה קסומה.

אבא מעיר אותי בחיוך מחלומי: שלמה, רוצים לברך!" וכך עברו להם שבעת ימי הסוכות. יום יום הביא השמש את האתרוג והלולב לברכה. מן החדר יש לנו חופשה והוענקו לנו הילדים אגוזים לרוב.

ימים שלמים עסוקים אני וחברי בסוכה במשחק האגוזים: מי שיש בידו אגוז עגול וחלקלק ניצח במשחק ולקח את כל הקופה שבה אגוזים לרוב.

שמחת תורה

עם ערב מתחילות החגיגות שמסתיימות עם סיום החג. התפילה החגיגית, שבע ההקפות עם כל ספרי התורה, השירים, האיחולים זה לזה, דגלי שמחת תורה כשבראשם נרות דולקים, המאכלים הערֵבים: חלה מצופה צימוקים, המַיינָה (בצק ממולא בכבד), כרוב ממולא (הולשקס) וכו' מנעימים ומטעימים את רוח החג.

הקור מתחיל להיות מורגש, החורף מאחורי הכותל!

חנוכה

נרות חנוכה. בחנוכה מקבל המלמד דמי חנוכה מההורים. בחלק מכסף זה הוא קונה עופרת ויוצק במו ידיו סביבונים "דריידלך" לכל הילדים. המשחק בעיצומו.

בחנוכה מתחילים בהכנת שומן האווזים לפסח. מן הגריבן (גלידי שומן) מכינים כיסונים, ומזמינים את כל השכנים ל"קלקה קטנה". בד בבד מורטים את הנוצות, אוכלים את הכיסונים, שותים תה, משחקים בסביבון, מספרים את סיפורי המכבים. הנוצות שימשו להכנת שמיכות הפוך לזוגות הצעירים.

צרור המוֹר – על גדות ההומור
לקט מנהגים לשבתות וחגים

1) בשבת שירה נוהגים/לפזר אוכל לציפורים.
2) בשבת הגדול נוהגים/לשלוח למצרים את כל הקרחים (הפרכס).
3) בפסח עושים שני סדרים/והשמחה רבה לגדולים ולקטנים.
4) בשבועות סעודה חלבית אוכלים/ואחר־כך ליער לטייל יוצאים.

5) ובתשעה באב "איכה" קוראים/ומיני קוצים וחרולים/(ברדלך) זה על זה זורקים.

6) בין ראש השנה ליום כיפור/הרבנית באב"ד הזקנה/מכנסת נשים דתיות בביתה/נרות "יזכור" יוצקות בחבורה.

7) בלילות חנוכה המוארים/אוכלים כיסונים (פירוגן)/בגלידי שומן (גריבן) משומנים/תוך עיסוק במיני משחקים/וסיפורים מקסימים על מלחמות המכבים.

שלמה ויינגר

טבע, נוף ונופש בגורה הומורה

יותר מכול עיצבה העיירה את אהבתי לטבע, לנופים ירוקים ולהרים. בהגיע האביב החלו הסנוניות לבנות קיניהן על גגות הבתים, ואני עמדתי והתבוננתי בהן כמוקסם. האוויר התמלא קולות וזמזומים של ציפורים וחרקים. ריח הלילך נישא באוויר, בכל מקום נראתה פריחה, ושדות וגבעות מוריקים. באותם הימים של האביב הייתי מתגנב לי לבדי אל נהר ההומורה הקרוב לביתנו ובידי בקבוק עם תחתית מורמת כך שמדי פעם ניתן היה לדוג כמה דגיגים. ההליכה אל הנהר וממנו הייתה בעייתית במקצת וזאת משום שילדי הנוצרים היו מציקים ומתנכלים לי.

השטח שעל שפת נהר המולדובה – כונה השטרנד והוא היה לגביי אחד מפלאי הטבע. שטחי ענק ירוקים ונהר המולדובה המהלך לאיטו ובו משתקפים בירוק עצי האורן שגדלו מעברו השני. גשר עץ קטן על הנהר הוביל לכיוון "הקסטל", מין ארמון שמעולם לא ידעתי מה פשרו. הגבעות וההרים מסביב לעיירה היו מכוסים ברובם עצי אורן שפרחו באביב במין תפרחת צהובה ירקרקה. אמי נהגה לקטוף פרחים אלה ולהכין מהם מרקחת סירופ. בקיץ פרחו גם עצי התה ונהגנו לקטוף פרחיהם ולייבשם. בימי האביב נהגנו לצוד את "חיפושיות המאי", מין חרק נקי ויפה שאהבנו להשתעשע בו. הסתיו היה יורד על העיירה לקראת סוף חודש אוגוסט, או אז החלו הכול מכינים עצמם לחורף הקרב ובא. ערמות ערמות של עלים בשלכת פזורות בכל פינה. גם הערמונים הבשילו וניתן היה לקטפם ולהוציאם מקליפתם הירוקה והדוקרנית.

דוּדֵי ענק מנחושת עמדו בחוץ ובהם התבשלה ריבת שזיפים (פובידלה). העצים גמרו להשיר עליהם ורוח קרה החלה מנשבת. כולם עסקו בהכנת העצים להסקה והגיע לבסוף החורף, בדרך כלל עם הרבה שלג. מזחלות רתומות לסוסים היו מהלכות בעיירה ולצוואר הסוסים פעמונים קטנים המשמיעים צלצולם באופן מונוטוני.

בגבעות שמסביב לעיירה ניתן היה ללכת ולגלוש על גבי מזחלותינו הקטנות.

כך הסתיימה שנה נוספת וחיכינו בכיליון עיניים לאביב הקרב ובא ואתו הפרחים והציפורים.

אלימלך דוננפלד – ראשון לציון

נופשים

בשנות העשרים והשלושים הייתה התיירות אחת הפרנסות העיקריות בעיר. בשנות העשרים גרו בעיר כשמונת אלפים תושבים. בקיץ היו מגיעים כאלפיים

איש שבאו מבוקרסט לנפוש. האנשים השכירו חדרים והגישו אוכל לאורחים. בחודשים יולי־אוגוסט מלאה העיר אנשים זרים.

עו"ד **שלמה שטינהורן** – ירושלים

ההוּמוֹרָה והמוֹלדוֹבָה

יערות עצי אורן הקיפו את העיירה. הנהר מולדובה היה נקי ונעים לרחצה. אני הייתי הולך לדוג בו דגים בחכות. כשגדלתי יותר ניסיתי כוחי בדיג פורלים שהיו מסתתרים מתחת לאבנים. חברי וולצר היה תופס דגים הרבה יותר גדולים ממני וזאת מפני שידע לצלול לעומק ולחפש בין שורשי העצים שעל הגדה. אני עצמי פחדתי לחפש במקומות אלה מפני ששם הסתתרו גם סרטנים. וולצר היה תופס את הסרטנים בידיו וזורקם ליבשה.

אברהם שווייצר – פתח תקווה

העיירה הייתה יפה ופסטורלית, מוקפת הרים, שטחי ירק, פרחים והנהר מולדובה. בקיץ נהגתי ללכת ליער לקטוף פטל. רעש שאון המים היה מרגיע מאוד. דגנו דגים בכל מיני שיטות.

בקיץ היו באים הרבה אורחים ובעיירה היה שמח, כשבגן ניגנה תזמורת.

בחורף היינו מחליקים על הקרח לקול צלילי התזמורת. הגלישה מההר (RODL) היורד העירה הייתה אחד התענוגות הגדולים ביותר.

יעקב יורגראו – קריית מוצקין

מתחת לאבנים בנהר המולדובה הסתתרו דגי הפורלים שאותם דגנו. הן מעל המולדובה והן מעל לנחל ההומורה היו גשרים. בעת גשמים סוחפים, נשבר הגשר מדי פעם והבתים שעל הגדות היו מתמלאים מים.

ישראל לקר – קריית מוצקין

זכורני שהיינו יוצאים לטיול בהרים. באזור מוצא נחל ההומורה על־יד פציורול (PICIORUL INALT) היה עמק.

בעלותך ברכבת ראית עמק מצד ימין הבא מן היישוב "מנזר הומורה" (MANASTIREA HUMORULUI) משם בא ההומורה. בנחל ההומורה לא ניתן לשחות כי היה רדוד מאוד.

עו"ד **שלמה שטינהורן** – ירושלים

טיולים

במסגרת תנועת "הנוער הציוני" השתתפתי בהרבה טיולים בחיק הטבע. היינו יוצאים למשל בשבתות אחר הצהריים אל המגבנה STANA. זה היה מקום די רחוק מן העיר. היינו מגיעים לדיר של כבשים ושם ניתן לנו על־ידי הרועים ממליגה עם קש (קַשקַבל). היינו שותים זר (חובצה – חלב חמאה. המים

שנשארים מן השמנת בעת חביצת החמאה). תמורת זאת הענקנו לרועים טבק - פצ'וק שקנינו בעיר.

אברהם שוייצר – פתח תקווה

מטעם הקן הציוני יצאנו לטיולים ארוכים. זכור לי שעלינו על ההר המסטקָנִיש (MESTECANIS), הר שעמד בדרך לווטרה דורנה. העיר גורה הומורה ניצבה בין נהר המולדובה והיער לבין ההרים. ביער גדלו הרבה עצים והיו בו צוקים. העפלנו על הצוקים והיינו מוצאים את פרח האדלוייס (EDELWEISS).

ישראל לקר – קריית מוצקין

מה טוב ונעים אור השמש, ובשעה שאני שוכב מתחת לעץ ועוצם עיניי מיד מעבירני החזון לעולם אחר לגמרי. עוברים בזיכרוני חיי האביב בעיר מולדתי, שהצטיינה בנוף כה מקסים. ברגעים אלה עדיין נשמעים רזי הנהר שהמה לאט, ולחש אגדות אין ספור.

התמונה בכללותה עומדת לנגד עיניי. הרחק הרחק היה הנהר סוטה ממסלולו ונבלע בין שני הרים ענקיים. עברו האחר של הנהר היה לדידי עולם סודי ומסתור – שאך פעמים מעטות זכיתי לראותו. מצד זה של הנהר נראה היער סמיך ומטיל צלו לתוך המים. במחזה זה של היער "ההפוך" אהבתי להביט שעות. כמתוך חלום הומים באוזניי צלילי חלילים ובמרחבי השדה יישמע פתאום קול בוקע ועולה. זהו שירו של רועה השר שיר אהבה לאהובתו, ומערגת שירתו יהמה השדה. שירים אלה משכוני תמיד. היה זה נעים ביותר לשמוע את הקול המלווה חליל שהפריע את הדממה הנצחית ואת השלווה.

כמו במתכוון הייתה קוקייה מצטרפת אליו וכך נוצרה מקהלת שדה שהכילה בקרבה כל טעמי השיר ששמעתי מעודי. געיית הבקר והמיית הצאן היורדים לשתות, הוסיפה רומנטיקה וכיסופים למחזה הנהדר. השדה היה לובש את לבושו הירוק מיד אחרי הפשרת השלגים. כבר בימים הראשונים נוכחת לראות את פרחי האביב הראשונים שעלו כלאחר שינה עמוקה. החסידה ואחריה הסנונית מילאו את האוויר בקול רינתן. הנהר שכל החורף כוסה קרח החל לובש חגיגיות. מימיו הצלולים זרמו בעוז, ובתוך מים אלה עברו כבסרט דמיונות ורשמים שהצטרפו לסימפוניה אחת גדולה שהלב כבד מלהכילה. מצודה עתיקה בעברו השני של הנהר, עטופה בעצי הברוש הזכירה לי תמיד את ימי הביניים עם שלוותם המסתורית.

החופש הגדול – שעה שנפרדנו מספסל הלימודים, היה החוויה הגדולה ביותר. אמנם המשכנו ללמוד "בחדר" ולספוג את מכותיו של הרבי אך אחרי הצהריים היינו חופשים להתהולל בחיק הטבע. מבעד לסורגים הקטנים נהגתי להביט החוצה, מקום שעולם שונה לחלוטין האיר את פניו. אותה שעה היה מתחיל הלימוד להימאס ותירוצים על גבי תירוצים אמרנו, רק כדי שנזכה לצאת קצת לאוויר הצח. בצהריים הייתי חוזר הביתה יגע מהלימוד אך שמח שהוא נגמר.

אחרי הארוחה, עם בקבוק או חכה, נהגתי לצאת לעבר הנהר להתיישב על שפתו ולדוג. פה יכולתי לשבת עד הערב מבלי להרגיש כיצד הזמן עובר. אין

מלים לתאר את הרגשותיי באותה שעה. פה יכולתי להתייחד, מבלי הפרעה, עם הטבע ורזיו. הדגים שהעליתי בחכתי לא נתנו סיפוק כה גדול כמו עצם הישיבה ליד הנהר. לפנות ערב חזרתי הביתה עם "שלל" כשבאוזניי נשמעים הדי השדה וכל חוויותיו. אמנם תיאמר האמת – לא שפר חלקי תמיד בשדה. לא פעם הוכרחתי לבצע "נסיגה מידית" בעקבות מטר אבנים שהיה ניתך על־ידי "השקצים" שלא סבלו נער יהודי בשדה. הדבר התחיל בקריאות בוז ובעלבונות, וכשלא נענו, הופעלו "התותחים הכבדים". דבר זה הרגיז אותי יותר מכל דבר אחר כי הוצרכתי לחזור הביתה, ולחכות להזדמנות הבאה. מלבד אבנים הרי שגם הכלבים שימשו כנשק מפתיע, ורדיפתם הייתה משכנעת שאכן הגיעה השעה להסתלק.

אלימלך דוננפלד – ראשון לציון

החופש הגדול בגורה הומורה

בהנאה רבה, זוכר אני את חופשות הקיץ בכל אחד משלבי התבגרותנו. בכתבי שורות אלו עולים במחשבתי אחי רודי וכל הילדים שגרו בשכנותנו וגם כאלה שבאו מאזורים מרוחקים יותר.

הרחוב שבו גרנו נקרא AUSSPRUNG STRASSE. זה הרחוב שהוביל מן המרכז אל מסילת הברזל. על־יד פסי הרכבת הוא התפצל לשני רחובות: ימינה – רחוב הדואר ושמאלה – הרחוב שבו שכן כבוד ה"תלמוד תורה", שבו הרבי פנחס הובר הרביץ תורתו בתלמידיו. ("מרביץ" תרתי משמע).

ליד תחנת הרכבת גם החלו שתי דרכים: הימנית – הובילה לבית המטבחיים והשמאלית – לפרונד (PRUND), לשטרנד (חופי הנהר) וליער אריניש.

בחשוק ילדי שכונתנו במשחק היו מתאספים ליד ביתנו. שם מצאנו לנו משחקים למכביר, עגלה קטנה בעלת ארבעה גלגלים ובתוכה מצטופפים שניים ושניים אחרים מושכים אותה במעלה הרחוב.

מחבואים, שוטרים וגנבים, ודווקא כאשר המשחקים בעיצומם מוצא לעצמו הרבי ברנדייס לבוא ללמד את שני התכשיטים לבית שרצר א"ב. השיקסה מגדה שידיעותיה בגרמנית קלושות ביותר צועקת: פרדי! רודי! בואו! הרבי הגיע.

משבוששו הזאטוטים להגיע היא שוב קוראת לנו בקול וגם מוסיפה: מה ייצא מכם אם לא תלמדו תורה? הרי תהיו גויים! כולנו צהלנו והתמוגגנו מצחוק.

בגעגועים רבים זוכר אני את חופשת הקיץ הראשונה שאמורים היינו לבלותה מחוץ לבית הורינו. והמעשה שהיה כך היה. בתוך היער שמעבר למולדובה בכיוון הכפר פלטינוסה (PALTINOSA) גר יערן, מכר של אבי. הלה הבטיח לאבי שישמור עלינו וגם ידאג למזונותינו (למה יותר ממזון דואגת היידישע מאמע?). ויום אחד מצאנו עצמנו על עגלה רתומה לסוסים והַיְיָדָה לחופש!

עברנו את הכפר הנזכר לעיל, פנינו ימינה, עברנו על פני גשר מעל המולדובה והנה אנו בתוככי היער. ובתוך היער בית מעץ, רפת, כמה לולים ועיקר העיקרים מתבן גדול. ברפת כמה פרות ועזים ובתוך הלולים עופות ממינים שונים, וכל זה

נחשב ליישוב ולישוב זה קראו לרגה פלש (LARGA PLES).

השכם בבוקר קמנו ויצאנו עם היערן ואישתו לעבודה בשדות. השדות כבר נחרשו ונזרעו, וניצנים של תפוחי אדמה פרצו מתוך האדמה. מה שנותר לעשות הוא לעשב את היבלית ולגרוף אדמה מסביב לצמחים הרכים. מספוא לבהמות נקצר במגל והונח לייבוש, ולאחר הייבוש העמסה בקילשון על עגלה והביתה אל המתבן. בשעות אחר הצהריים הולכים אנו בגאווה בלוויית היערן. על כתפו רובה ציד, יוצא הוא לסיור ולביקורת. "אך, לו יכולנו להמשיך כך לנצח!" כך מהרהרים אנו בנפשנו.

כנראה ממרומים התנכלו לנו. דבר מה קרה שהביא קץ לחופשתנו הקסומה. אחד העגלים דרך ברגלו המפורזלת על רגלי. הכאב היה עצום, העור נקרע ודם פרץ מן הפצע. היערן, אחוז אימה, חבש את רגלי כמיטב יכולתו, העמיס אותנו על עגלתו והביא אותנו אחר כבוד לביתנו. אבי, אחוז חרדה, הבהיל את הרופא לביתנו שחבש אותי כהלכה. כעבור כמה ימים עבר הכול והיה כלא היה, אולם אבי על אף הפצרותינו סירב להחזירנו לכפר וכך נשארנו בביתנו והמשכנו במשחקנו יחד עם כל חבורתנו.

בהיותי בן שש יצאתי לבדי לטייל בפרונד. הפרונד היה האחו (WIESE) שהשתרע מן המנסרה של וגנר ועד לגדות הנחל הומורה. לעתים כאשר ירדו גשמים רבים הוצף כל השטח מן המנסרה ועד היער והכול נראה כנהר אחד גדול זרוע בתים. באותם ימים דגו האיכרים דגים בתוך גינותיהם.

כאשר מזג האוויר היה מאיר לנו פנים נהגנו לצאת לַ"פרונד" מצוידים בכדור עשוי מסמרטוטים, "שמַטֶבַּל", והיינו משחקים "צורקה".

לא רק אנו הילדים שיחקנו בכדורגל. בגורה הומורה קוימו תחרויות בין קבוצתיות. המשחקים נערכו במגרש מאחורי המנסרה של משפחת ליבוביץ'. היו כמה קבוצות כדורגל בגורה הומורה אבל המפורסמות ביותר היו ה"יסק" (יהודים) וה"יאן" (הגרמנים). בקבוצת יסק שיחק גם דודי שולם.

לפני המשחק היו נערים אוהדי הקבוצה הגרמנית רצים מסביב למגרש וצועקים: "יסק, יסק, יחטפו אותה היום" (JASK! JASK! BEKOMT HEUTE A TRASK).

אנחנו, אוהדי הקבוצה היהודית, לא טמנו ידינו בצלחת. רצנו גם אנו מסביב למגרש וצעקנו: "הינים, הינים – כולם גולנים" (פרחחים). בדרך כלל ניצחו הגרמנים.

אופניים. מתנה נפלאה לילד בן שבע. יחד עם הרשמתי לבית הספר קיבלנו אני ואחי שני זוגות אופניים. גם אבי קנה לעצמו אופניים, וכך היינו אנחנו הגברים לבית שרצר מטיילים בעיר ובסביבתה.

אבי ואחי היו מקדימים אותי ואני הקטן, שרכבתי על אופניים בעלי פדלים קטנים, הייתי צריך לעבוד שבעתיים. כמה רציתי להשיג את הגדולים אבל תמיד הם חיכו לי. בהגיענו לכפר פלטינוסה היינו מתכבדים בכוס שתייה קרה אצל מר לנדוור מנהלה של מנסרה מקומית.

הטיול הראשון שלי באופניים היה לשטרנד (החורשה, וחוף הנהר מולדובה). השטרנד מקום קסום למשחק, לשיט סירות ולרחצה. חבריי זיגי ונצי (ישראל) אלנבוגן בנו סירה מעצים. כל מי שרצה לשוט היה חייב להשתתף במלאכת הרכבת הסירה. בדי עמל עלה בידינו לבנות סירה קטנה עם משוטים. התור

לשיט היה ארוך ועד שהגיע תורנו רחצנו בנהר המולדובה. היינו אף מרחיקים לכת למים עמוקים.

השטרנד היה גם מקום למופעים אמנותיים וספורטיביים. אמן בשם בריברט טען שהוא האדם החזק ביותר בתבל. כאן הופיעו גם קוזקים מן הדון בתרגילי רכיבה מרהיבי עין.

תחרויות ריצה למרחק מאה מ', קפיצות לגובה ולמרחק וכו'.

לעתים צץ רעיון ללכת לבקר באחוזתו של מר הילגרט. מר הילגרט גר ברחוב הראשי אולם הרחק מן המרכז.

הבית והרפתות היו ממוקמים בחצר קטנה, אולם הדרך שהובילה מן הרחוב אל אחוזתו גבלה מצד אחד בגינת ירקות ומצד אחר בשדה גדול זרוע תבואה, חמניות ותירס. פה ושם בתוך התבואה גדלו אבטיחים. לפני חג הסוכות היינו מפלחים אבטיח אחד, מרוקנים את תוכנו והקליפה בשלמותה שימשה כפנס לסוכה.

בכניסה לבית היה שער עץ גבוה. היינו מטפסים מעל השער ומציצים ברוב עניין על ההתרחשויות. מר הילגרט היה בעל כמה פרי הרבעה והאיכרים מכל הסביבה היו מביאים את פרותיהם המיוחדות להרבעה.

מכשיר הרדיו הראשון בגורה הומורה הופיע בביתנו. היה זה רדיו מגרמניה תוצרת חברת מנדה. שכנים ומכרים באו לביתנו להאזין לפלא החדש. ניתן היה לחבר שש אוזניות לרדיו, הוא פעל באמצעות מצבר וסוללה. חוט נחושת שנמתח מן הבית אל תוך הגינה שימש כאנטנה. ההארקה (ארדונג) הונחה בתוך באר מים. השריקות היו מרובות ואנו הילדים היינו צריכים לרוץ אל הבאר להניע את חוט ההארקה עם הוו שבקצהו עד שהשריקות פסקו.

המכונית הראשונה בגורה הומורה הובאה על־ידי אבי. הייתה זאת מכונית בצבע כחול בהיר, מחברת אוברלנד, בעלת גג מתקפל. כיוון שלאבי עדיין לא היה רשיון נהיגה הוא שכר נהג, פרנק לנג. היינו עורכים טיולים. המכונית גם שימשה לטיוליהם של רבים מן הנופשים שהיו משלמים כמובן עבור השירות.

זכורים לי במיוחד שני טיולים:

הראשון היה לדורנה שם גרה דודנית שלנו. היה זה יום קיצי יפה ובדיוק שהתה אצלנו דודתי מרומן. הגג הוסר ושמנו לדרך פנינו. אבא ישב ליד הנהג ואנו, שני ילדים ושתי נשים, מאחור. קרוב לפרַסין עצר הנהג את המכונית, אבי שאל לפשר הדבר והנהג ענה בשלוות נפש שהמים ברדיאטור חמים מדיי ויש צורך לקררם באמצעות מים קרים. אנחנו הילדים הבאנו מים מאחד הבתים שבדרך. הנהג לא יכול היה לפתוח את המכסה הרותח. רק באמצעות סמרטוט רטוב עלה הדבר בידו. וכאן קרה הדבר.

עמוד מים חמים פרץ החוצה והגיע למושבים האחוריים. אמי ודודתי הרימו אינסטינקטיבית את רגליהן בבהלה והתחילו לצעוק. המחזה היה איום אולם אנו פרצנו בצחוק אדיר. שתי גברות מרימות רגליהן אל על חושפות את בגדיהן התחתוניים הרקומים תחרה עם כל מיני קישוטים. היה זה מחזה קומי מאין כמוהו. למזלנו היה זרם המים קצר והן יכלו להניח את רגליהן בשלווה על הרצפה.

שירות גרירה דה לוקס

בדורנה שהינו כיום וחצי ואז שמענו פעמינו לשוב לגורה הומורה אולם כאשר הגענו לפסגת ההר מסטקניש (MESTECANESTI) שוב עצר הנהג את המכונית והודיע שהפעם המצב אף גרוע יותר. התרוקן מכל השמן. אבא שאל מה יקרה אם נמשיך לנסוע ואז הנהג ענה שהמנוע יצא מכלל פעולה. מה עושים? כיוון שהדרך הייתה במורד החליט אבי שניסע למרות הסיכון. לרגלי ההר שכן הכפר פוז'ורטה, שם שכר אבי איכר עם שני סוסים, רתם אותם למכונית והם גררו אותנו עד קימפולונג שם הייתה תחנת דלק. המכונית צוידה בשמן והגענו בחצות הלילה לגורה הומורה.

במשך הזמן הוציא אבא רשיון נהיגה ונהג בעצמו. כשהייתי תלמיד הגימנסיה למדתי לרקוד. בחורות נופשות מבלצי, צירנוביץ, קישינוב ויאסי רקדו אתי ברצון כי נחשבתי לרקדן טוב. הריקודים היו בשעות אחר הצהריים בשטרנד, שם ניגנה תזמורת צבאית ולעת ערב בפרק רקדנו לצלילי אותה תזמורת.

נהנינו גם מהאזנה למוסיקה. זכור לי במיוחד השיר: "DIE POST IN WALDE". חייל חצוצרן היה עולה על הגבעה שבתוך היער. התזמורת התחילה לנגן ואז כהד מן היער היה עונה החצוצרן. הצלילים היו מקסימים.

לעתים מזומנות היינו יוצאים לטייל ביער ארייניש. היינו מעפילים מרחבת ריקודים אחת אל זו שמעליה ומזו אל הגבוהה ביותר. משם נתגלה נוף יפה להפליא. נחל ההומורה משרך את דרכו מן הצפון אל השפך לתוך נהר מולדובה. השפך הנקרא גורה (ומכאן גורה הומורה) מעשיר את הנהר במים. המולדובה זורם לו מן המערב אל המזרח. למרגלותיו הנך רואה את העיירה, על בתיה הנמוכים, על כבישי המוצא אליה וממנה, ובצד שמנגד את ההרים הגובלים איתה בצפון, ביניהם הרי בורי ולויבצק. על הר בורי היינו גולשים בחורף. כדי להנעים את הזמן בעת נדודינו ביער היינו אני וחבריי מצטיידים בכלי נגינה. אני במנדולינה וזיגי בבנג'ו. שרנו וניגנו את הלהיטים של אותם ימים להנאתן ולהערצתן של עלמות החן שהקיפונו.

טיול יפה תכנן וארגן חברי אגנץ אלנבוגן. אמורים היינו להגיע ברכבת לקימפולונג הישנה משם להעפיל להר רראו (RARAU) בגובה אלף ושש מאות מ' ושם ללון. למחרת אמורים היינו לרדת מן ההר לצד השני אל הביסטריצה ומשם להמשיך בנהר עד לפיאַטרָה נְיאַמץ ולהמשיך אחר־כך ברכבת וברגל עד גורה הומורה.

המלים לא יספיקו לתאר את יופיו של אותו טיול. כבר בהעפילנו אל ההר עברנו ביער־עד של עצי אורנים. פה ושם נתקלנו להנאתנו הגסטרונומית בתותים ובפטל. בגובה של שבע מאות מ' עשינו הפסקה ואכלנו את ארוחתנו. הטבע השתנה מיער לחורשות שיחים ופה ושם צצו סלעים. ככל שהעפלנו רבו הצוקים והעלייה קשתה עלינו. רק בשעות אחר הצהריים הגענו לפסגה, ההעפלה ארכה כחמש שעות.

בפסגה היו רק סלעים שחורים גבוהים וחדים. בין הסלעים השתרעו כרי

דשא מכוסים טחב, מכוסים בפרחים לבנים בעלי עלים בצבע החול. היו אלה פרחי האֶדֶלוַייס. פרחים מוגנים על־ידי החוק. הקוטפים נענשו קשות. בפסגה הייתה אכסניה ללינה. מטעמי חיסכון שכרנו חדר אחד לנערים ולנערות גם יחד.

ניסינו לטפס על הסלעים אולם ויתרנו על הרעיון בגלל הסיכון הרב שהיה בדבר. מתחתנו ראינו עננים שכיסו את העמקים. הם נראו כקיטור העולה מן האדמה. הייתה זו הפעם הראשונה בחיינו שראינו עננים למרגלותינו. השמש נראתה גדולה וקרובה מן הרגיל. כמו ציור בלתי מציאותי. השמש, כדור ארגמן, מסתתרת מאחורי סלע שחור ואודם קרניה דומה לקלעים על במת התיאטרון. לאט, לאט שקע כדור האש עד שנעלם לחלוטין.

עמדנו מוקסמים, פיותינו פעורים ומבטינו נעוצים בשקיעה. עם היעלמות קרן השמש האחרונה השתלט הלילה לפתע פתאום. שבנו לאכסנייתנו ובילינו את הלילה בבדיחות ובצחוק.

הביסטריצה הנו נהר רחב הרבה יותר מהמולדובה ואפשר שיט בתוכו. כאן התברר לנו שהדרך לפיאטרה ניאמץ ארוכה מדיי ועל כן שטנו בנהר עד ברוֹשטֶני ושם לנו בתוך אסם תבואה של אחד האיכרים.

למחרת עברנו ברגל עד נֶגרֵי־לַאסָה, משם ברכבת עד סטוּלפִּיקַני, מכאן ברגל עד פרסין ומשם ברכבת הביתה.

ב־1934 התחלתי ללמוד בבית ספר למסחר בצ׳רנוביץ אולם בחופשות הייתי חוזר לביתי ונהנה יחד עם חברתי. הבילויים היו תמיד דומים. לעתים קרובות ביקרנו בקונדיטוריה של משפחת שנפ, מקום בו אכלנו עוגות קרמשניט ושתינו סודה.

בשנים האחרונות לפני המלחמה, בגבור האנטישמיות, התמעטו הנופשים. באוגוסט 1939 נעלמו אחרוני הנופשים והעיר התרוקנה. במחצית ספטמבר 1939 הופיעו הפליטים הפולנים הראשונים בגורה הומורה. הרגשת הבדידות והעצב שררו בכול. הרגשנו שעננים שחורים עטים עלינו.

מאורעות 1940, הנסיגה מבסרביה ומצפון בוקובינה, הדחתו של המלך קרול השני, השתלטות יון אנטונסקו והלגיונרים. יותר מכול זכורות השנים 1941–1944 בטרנסניסטריה – העוני, הבדידות, המחלות ומותם של אנשים חפים מפשע.

באביב 1945 חזרתי לגורה הומורה והשתכנתי בביתו של מר מונקלט. מיד התארגנו הצעירים לחגוג את שובנו, אולם חסר לנו הכסף להוצאות.

למסיבה שהתקיימה בביתו של יאניו באו כל הצעירים: פייביש וולפר, שמעון וולקוביץ, יונצ׳יו וסרמן, ארתור פישלר, יניו אוסטפלד ואני. הנשים היו רעיותינו הצעירות וכן מיצי רול שעדיין הייתה רווקה. באמצע הלילה הוחלט לצאת לטייל למרכז העיר. במרכז, באולם מועצת העיר מצאנו אור ומוסיקה. עלינו וראינו שהייתה־זו חתונה רומנית. האנשים קיבלונו יפה וכיבדו אותנו ביין מתוק ומשמעות הדבר היה שעלינו לתרום משהו לזוג הצעיר. לקחתי את כוס היין, שתיתי בגמיעה אחת וזרקתי אותה אל ערמת צלחות. כל הצלחות והכוסות שהיו בסביבה נשברו. הקול היה מחריד. הרומנים השתכנעו לעזבנו לנפשנו ואנו ניצלנו את מבוכתם ורקדנו עם האיכרות שהיו לבושות בלבושן המיוחד. חלק

מהן אף זכו לנשיקות. בעמל רב עלה בידי נשותינו הצעירות לגררנו מן המקום. ברחוב מנסטיריה הומורולוי נפרדו דרכינו.

חמישה קיצים יפים בילינו בגורה הומורה אולם חלומנו היה להגיע לארץ ישראל. הקשר עם אחי שעלה ארצה ב־1933 חודש באותה תקופה. בשנת 1949 ילדה שרה את בכורנו. כל אנשי גורה הומורה התנדבו למצוא שם מתאים לבננו. אחד מחברנו "קלרכן יוני" הציע את השם אריאל וזה מצא חן בעינינו.

בברית המילה רקדו על השולחנות. באוגוסט 1950 קיבלתי סוף סוף את אישור העלייה לישראל. עליתי באנייה טרנסילבניה והתיישבתי באשקלון מקום בו אני גר עד היום הזה.

פרדי (אפרים) שרצר – אשקלון
תרגום ועיבוד: **שרגא ישורון**

לעת קיץ הגיעו הרבה אורחים מכל קצות הארץ לנופש. העיר גורה הומורה שכנה במקום יפהפה. היער, הפרק שבו היו מנגנות תזמורות צבאיות, נהר המולדובה, היער הסבוך, האוכל הטעים במסעדותיה ובפנסיונים הפרטיים שלה, האוויר הבריא – כל אלה הביאו לגורה הומורה אורחים רבים שתרמו רבות לכלכלת העיר וליושביה וכן להתפתחותה. כך למשל נסללו דרכים, שופרה הדרך המובילה מן העיר אל החורשה. אחד מבעלי היזמה המקומית פתח שירות מוניות מן העיר לחורשה וחזרה. שישה איש נסעו באופן תדיר בקו זה.

הקונדיטוריה של שנפ הייתה ידועה בעוגות ובגלידות שלה ואילו חנותו של רומשקן הארמני הייתה מפורסמת בבשר המעושן והנקניקים שבה. באותו הזמן הוקם גם גשר מעל הנהר הומורה. שחקנים יהודים באו להציג בעיר. אני זוכר את סידי טל ואת לייבו לוין.

אברהם הרמן – ברית המועצות

יער אריניש

ממזרחה של גורה הומורה על הדרך לקפו קודרולוי (COPU CODRULUI) ועד מערבה בדרך בואכה בוקשויה (BUCSOIA) וכלפי דרום לוורונץ (VORONET) משתרע לאורך קילומטר מעבר לנהר המולדובה יער אריניש. זהו הקצה הדרומי של אזור היערות של הרי הקרפטים. אריניש הוא יער עצי אשוח (TANNEN) ועצי מחט (FICHTEN).

בסמוך לבית הקברות הקתולי יש יער ושמו פוֹיַנָה לופוּ. מספרים שבמחצית האחרונה של המאה הקודמת היו הזאבים מברכים שם זה את זה בלילה טוב.

בשנים 1892-1882 היו עורכים כאן את חגיגות הסיום של בית הספר או מסיבת היער שנחוגה ברוב שמחה והילולה תחת האפוטרופסות של אדון לובצקי.

מבית הקברות היהודי עד קציקה (CACICA) וסולקה (SOLKA) משתרע יער אורנים.

במרץ 1899 שירתי בצבא ברדאוץ, קיבלתי חופשת פסח והחלטתי לחזור

רגלי לבית אבי. בליל ירח קר שמתי את פעמיי לדרך, עברתי את ארבורה (ARBORA) ואת סולקה (SOLKA) ונכנסתי ליער המוזכר. מדי פעם עשיתי הפסקות כדי למצוא מחסה מפני הקור העז. הסתתרתי בצריף שמירה ובו מכלאת צאן (STANA). בשעה חמש בבוקר ראיתי את קרני השמש הראשונות המאירות את מגדלי הכנסייה הקתולית. הגעתי הביתה לשמחתם ולהתרגשותם של הוריי.

הר סיני (השם הרשמי היה גבעת לובצקי) עליו היה יער עצי ה"בוק". שם בימי השבת והחג בקיץ, לקול זמרת הציפורים נוהגים היינו לשחק, לגרד את צוף העצים, לקטוף את העלים, התותים וללקט את הפטריות הריחניות.

בימות השבוע בחופשת הקיץ היו כמה מאתנו אוספים גזרי עץ שהיו משמשים לבישול בקיץ. כשהיינו מתעייפים היינו ניגשים לסטָנָה (מכלאת הצאן) שהייתה על כר הדשא בהר ובנוכחות חמש מאות כבשים היינו מתענגים בשתיית חלב, ובפרוסות גבִּינָת אורדה (גבינת כבשים). הייתה תקופה שלווה ומאושרת.

מזרחה מיער זה היה יער עצי בוק שבשנות השמונים למאה שעברה שימש מקום לציד חזירי בר. הציידים היו יוצאים בחבורות בימי שבת וראשון והיו צדים חזירי בר. ביער זה היו שרידים של ביצורים ותעלות משנת 1853. אנו, התלמידים, היינו יוצאים ליער זה לקטוף אגוזים של אותם עצים וכן פרי הפטל ותותים מכל הסוגים. במלוא חופניים שבנו לביתנו.

גם ליער אריניש שלנו יש הסיפור שלו. מאז נבכי ההיסטוריה הוא היה שקוע בתרדמתו העמוקה. תרדמה שהופרעה פה ושם על־ידי זמרת הציפורים, יללת השוורים (AUEROCHSEN) וחזירי הבר, קולות משק כנפיים של אווזים, ברווזי הבר ואוושת נחלי היער.

בסוף המאה השמונה עשרה הוא התעורר לתחייה יחד עם עיירתנו. בצדו השני של היער, על הקרקע של מולדובה העתיקה, קמו המנסרות המונעות על־ידי כוח המים, בהן מצאו פרנסתם פועלים מגורה הומורה והסביבה. אלה עברו השכם בבוקר דרך היער לגינשתי (GAINESTI) ולעת ערב חזרו משם. נשותיהם וילדיהם באו ליער ללקט עצים לבישול ולאחר מכן ללקט פטריות וכל הסוגים של התותים שנמצאו להם כאן בשפע. אחרים שאהבו לצוד וצלי הציד בצהריים נעם לחיכם נכנסו ליער מצוידים ברובים ובסכינים, צדו חיות, את הבשר אכלו, ומעורם הכינו לבוש חם. בחודשי החורף הארוכים נכרתו העצים הזקנים והובלו העירה באמצעות עגלות רתומות לשוורים ומאוחר יותר על־ידי סוסים הובלו לגורה הומורה כדי לשמש לבישול ולחימום.

ברצות איכר לבנות ביתו או רפתו, או אסמו, היה נכנס ליער ובעצת היערן בוחר לו עצים מתאימים, מפיל אותם וחוטב מהם עצים. היער אם כן שימש בית, מזון ולבוש. שהיער ישמש גם להנאה, להבראה ולהחלמה, לא העלו באותם ימים על דעתם.

רק מאוחר יותר ב־1890 התחילו להגיע נופשי קיץ מקרוב ומרחוק. האוויר של גורה הומורה העשיר באוזון וכיוון שיער פּוֹיָנָה לופּוּ לא הסב הנאה מיוחדת, אז נרתמו פרנסי העיר לטיפוח יער אריניש. אוויר העצים בריחם הקסום והמהנה הפיח בבני האדם כוחות חדשים ושמחת חיים. נוסד ארגון לטיפוח היופי וועדת נופש בראשות ראש העיר פשקוביץ והם הביאו את היער לתחייה.

נבנו טיילות, רחבות ריקודים ומשחקים שמהם אפשר היה לצפות על יופיה של העיר. שולחנות וספסלים לפיקניק. עלייה קלה תוך מבט על הנהר הזורם והעיר שלמרגלותיה. הגעת לרחבת הריקודים הראשונה שבה היה מזנון ומרתף לבירות. מסעדה פעלה פה בעונת הרחצה (מחצית יוני – מחצית ספטמבר). פה היה ניתן לקבל בתשלום השווה לכל נפש, כריכים, משקאות קלים וחריפים כאחד. מעין מים בקרבת מקום הציע את מימיו הזכים. בעלותך עלייה קלה הגעת לרחבת הריקודים השנייה שהייתה גדולה יותר. שם נערכו מסיבות חברתיות שהיסבו הנאה רבה למשתתפים. כאן רקדו, שיחקו ושרו לפי משאלת הלב.

לפעמים הוצגו פה הצגות על־ידי אמנים מזדמנים: אקרובטים, קוסמים, זמרים נודדים, מנפחי זכוכית, מהלכים על חוטים, מגידי מזלות על פי הקלפים, שהיו לרוב צועניות ומנגני צמד חלילים. מי שחשקה נפשו בהתרעננות היה יורד אל גדות הנהר, קופץ למים הרעננים ומענג בהם את גופו. בתחילה היו מניחים את הבגדים על הגדה ולאחר מכן בנו כאן קבינות, מגרשי משחקים, ריקודים והתעמלות. פה עברו לילות הקיץ במוסיקה, יין, נשים ושירה. שנים לאחר מכן נבנה פה בית הבראה לסטודנטים. סטודנטים אלה תרמו בעליצותם ורוח נעוריהם להחייאת היער. מי שחשקה נפשו בדיג הרי המולדובה, הוצעה לו דגה בשפע.

פורלים כסופים עם נקודות־ אדומות יחד עם ממליגה היו ארוחה לאניני הטעם. לאחר שקיעת השמש בגבור קונצרט קרקור הצפרדעים, התאספו על גדות הנהר זקנים וטף, מצוידים בחכות או רשתות ומילאון תוך זמן קצר להפליא בדגים קופצניים. היו אנשים חסרי אחריות שהדיג הרגיל שעמם אותם והניחו רעל לדגים במקומות שונים וכך יכלו לאסוף מיד את הדגים המתים.

לאחר מלחמת העולם הראשונה נסללה דרך מן העיר אל תוך היער.

המקום האהוב ביותר עליי בצעירותי היה אם כן היער וגדת הנהר (STRAND). הלאה משאון החיים, יכולת לעת ירידת הערב להתיישב על גזע עץ, לשמוע את רעש המים המפכים ולחלום. כאן הייתי מוציא את חלילי ומנגן את שירי שוברט שכה קסמו ללבי.

במרץ 1945, לאחר היעדרות של חמישים שנה חזרתי לעירי גורה הומורה. לאחר שביקרתי בביתי ההרוס ובקברות אבותיי, משך אותי לבי לאהבתי מאז, יער אריניש. היה זה יום אביבי קר מאוד, השלג שירד באותו לילה כיסה דרכים, רחובות וגגות בתים.

על פי שלמה ויינינגר
תרגום ועיבוד
שרגא ישורון

ביתנו שברחוב היהודים*

בטבורה של עיירתנו גורה הומורה נמצאה הכיכר המרכזית. מרוצפת הייתה אריחים נאים, ניצבה בה אנדרטה ובימי מועד וזיכרון היו מתקיימים בה הטקסים של רוב עם – כמו בכל העיירות המכובדות.

סביב הכיכר וברחוב הראשי שהשיק לה התרכזו החנויות העיקריות של העיירה, רובן ככולן כמובן של יהודים, וכן משכני רשויות השלטון העיקריות – העירייה ומפקדת המשטרה. כמקובל בערים המכובדות, מזכירים ההיסטוריונים של המקום כי כיכרן המרכזית לא הייתה בימים קדומים אלא אתר של שוק. מקום המפגש בימי השוק של כפריי הסביבה ותושבי העיר, שבאו לכאן, אלה להציע מרכולתם ואלה להצטייד במצרכים הדרושים להם. כן היה גם בעיירתנו, אלא שבעירנו ימים אלה לא היו קדומים כל־כך. זוכר אני עדיין מימי ילדותי בשנות ה־30, כאשר הכיכר עוד שימשה את יעדה המקורי וכאשר שופצה והוכשרה להרמת מעלתה לדרגה של כיכר ייצוגית ואילו השוק נדחק ממקומו לאתר חשוב פחות.

ואם מעלים זכרה של כיכר זו, הן לא ניתן לפסוח על אחת מנקודות הציון שבהן נתייחדה מאחיותיה הכיכרות במקומות אחרים ואף הועלתה לדרגת סמל לעיירה כולה על־ידי עוברי אורח ליצנים: הלא היא מדרכת העץ. זו גבלה עם השוליים המערביים של הכיכר והפרידה בינה לבין שורת המבנים הסמוכים לה. אותה מדרכת עץ רחבה לא הייתה אלא מעין גשר ששימש מכסה לאפיק של פלג פרא (Wildbach), שדרכו התנקזו זרמי מים כבירים שגלשו מן ההרים הסמוכים בתקופות של גשמים עזים. ויניגגר מזכיר בזיכרונותיו** כיצד בעת אחד השיטפונות, בסוף המאה הקודמת, עלה הפלג על גדותיו עד כדי סיכון הבתים והדיירים שבצדו, שצריך היה לפנותם משם בחופזה בערב שבת. מאז שופר כושר הניקוז של האפיק. קטעו שבצד הכיכר הורחב והועמק וכוסה בגשר דמוי המדרכה האמור, ומאז לא נודעו ממנו עוד כאלה שיטפונות. אולם מבקרים ליצים בעיירה לא גילו נכונות לשעות להסברים ההנדסיים המלומדים על אותה תופעה מוזרה בעיניהם, ובקורטוב של לעג הוציאו לעיירתנו את הכינוי "גורה הומורה – בעלת מדרכת העץ (G.H. mit dem Holztrottoir)".

פאת הכיכר הצפון־מערבית נגעה בזווית גינה ציבורית – "הפרק הקטן". עוד בימי ילדותי הראשונים היה המקום ידוע כ"הפרק" (בהא הידיעה). אולם אותה עת הייתה גם תקופת שגשוג לתעשיית הקיט במקומותינו, והעיירה זכתה באותם הימים לגן ציבורי נרחב יותר ובמרכזו ביתן לתזמורת הצבאית שנשכרה

---

* בגלל מגבלות של היקף הספר, נכללה בו רק גרסה מקוצרת של החיבור המקורי.

** S. Wininger: Gura-Humora, Geschichte einer Kleinstadt in der Sued – Bukowina, 1949 לא פורסם; מופקד ביד ושם.

לימי עונת הקיט להנעים במנגינותיה לקייטנים ולמקומיים; ומאז שזכתה עיירתנו ל"פרק הגדול", הודבק לגינה הציבורית הוותיקה יותר הכינוי ה"פרק הקטן" (Der kleine Park) וכך נודע בהמשך הימים.

כאמור, כמנהג העיירות, השיקה הכיכר המרכזית לרחוב הראשי, האוּפּטשׂרַאסֶה בלשון אשכנז שלה הורגלנו בימים ההם, רחוב אשר חצה את העיירה מקצה אל קצה, ובקצוֹתיו השתלב בדרך המלך של המחוז. אצלנו היה קצהו האחד של רחוב זה ליד תחנת הרכבת שבמערבה של העיירה, וקצהו השני, המזרחי, נמצא ליד המנסרה ותחנת הקמח של משפחת שפירא.

מן הכיכר, ליד הפרק הקטן, התפצלו עוד שני רחובות עיקריים. האחד – ניצב כמעט לרחוב הראשי – פנה צפונה בואך המנזר העתיק, הוא רחוב מנזר ההומוֹרָה. האחר – מסתעף מערבה, מקביל כמעט לרחוב הראשי, ששלטיו המתחלפים מעת לעת נשאו שמות מרשימים: תחילה – רחוב המלך קָרוֹל השני, אחר־כך – משנאלץ מלך זה להתפטר ולגלות מממלכתו בשנת 1940, הוסב השם הרשמי של הרחוב לרחוב המלך מִיהַאִי; ומשפסה כליל המלוכה בארץ רומניה ובא למדינה משטר חדש, ניתן לרחוב שם רשמי מרשים עוד יותר: שמו של מחולל מהפכת אוקטובר הגדולה, ולדימיר איליץ' לנין. אך הבריות לא שמו לב כל כך לשם המתחלף של הרחוב, כפי שנישא על גבי שלטיו. בפיהם היה שם הרחוב אחד ויציב: – **רחוב היהודים** (ה"יוּדֶן גַאסֶה").

בכרכים של מערב אירופה מצביע השם של רחוב היהודים (יוּדֶן גַאסֶה) או של שער היהודים (יוּדֶן פפורטֶה) על האזור שבו בימים קדומים התרכזו מגורי היהודים ומוסדותיהם, על מנת להיבדל מסביבתם הגויית, אם מרצון ואם מאונס. דימוי כזה לרחוב היהודים בעיירה יהודית כשלנו איננו במקומו, ועלול להטעות. כי הרי קרוב לארבעים אחוז משׁשת אלפי תושבי העיירה היו יהודים, וחלקם של היהודים היה אף גדול מזה בהרבה בין קובעי דמותה החברתית־כלכלית: הסוחרים בכל ענפי המסחר, בעלי המקצועות האקדמיים – הרופאים והמשפטנים, אנשי התעשייה הגדולה – תעשיית העץ וטחינת הקמח, בעלי התעשייה הזעירה, הקדרות והמזון, בתי הדפוס וכו' וכו' (וראוי לציין כאן בית המלאכה הקטן של משפחת פולק, מייסודו של ישראל פולק, שבו ניטעו זרעי ענק תעשיית ישראל – תשלובת פולגת) וכן אנשי שירותים חשובים כמרפאי שיניים וספרים והממונים והפקידים הבכירים בסניפי הבנקים ובבתי המסחר. לאלה נוסיף את האומנים ובעלי המלאכה המובילים: החייטים, הסנדלרים, השענים, הפחחים וכו' וכו'. וודאי שלא ייפקד מקומם של המשרתים את עמך ישראל בקודש ובחול: הרבנים, החזנים, המורים והמלמדים, השוחטים ופקידי מוסדות הקהילה. בתיהם של אלה גדשו את כל הרחובות המרכזיים: הרחובות העיקריים שנמנו לעיל והרחובות הקטנים יותר המסתעפים מהם ומחברים ביניהם. גם דיירי רחוב היהודים היו חלק מציבור זה ולא נבדלו מבחינה כלשהי מבעלי הבתים והדיירים של הרחובות העיקריים האחרים. בכולם היו שכניהם הגויים מיעוט. אלא שייחודו של אותו רחוב היה כי בנוסף לבעלי הבתים היהודים שגרו בו, התרכזו בתוכו וסביבו רובם של מוסדות הציבור היהודיים:

ראש וראשון להם היה בית הכנסת הגדול (Die grosse Schil). אמנם הוא לא הצטיין בהידורו כבית הכנסת של קהילת דורנה, למשל, ולא עלה בקומתו על

קומת הבתים האחרים שברחוב. אולם הוא התייחד בכך כי לא ניזוק בשרפה הגדולה של סוף המאה הקודמת שכילתה כמעט את כל בתי העיירה. בשעתו נחשב הדבר כנס מן השמים. אך משׂשרד מן השרפה, גם לא זכה בית הכנסת לשיקום ולבנייה מחדש, כיתר בתי העיירה ונותר בחזות הראשית שלו. ברם אין צורך לומר כי חזותו הצנועה לא גרעה מכבודו בעיני הבריות ומתפקידו המרכזי בחיי הקהילה. לידו ניצב בית הכנסת הקטן יותר של בעלי המלאכה (Handwerker Schil). ברחוב צדדי סמוך נמצא בית הכנסת של חסידי סדגורה (Die Sadigerer Klaus), וכן במבוא הרחוב, בית הכנסת של הרבי מגורה הזמורה (ענף של השושלת החסידית הגליצאית של פרמישלן).

על בתי הכנסת נוסיף את בית משרדי הקהילה והאולם הציבורי שנבנה לידו, ביזמת ראש הקהל פייבל לאופר. בראשית ימי הפורענות, כאשר התלמידים היהודים נדחקו מבתי הספר של הממלכה, השתכן בבית הקהילה בית הספר היהודי שנוסד אז. אך עוד לפני־כן שכן ברחוב זה בית הספר ללימודי הקודש לבנות היהודיות "בית יעקב" (Beis Jankev Schule), המקביל ל"חדרים" של הבנים. בית הכנסת הגדול אִכסן בימי חול גם את החדר המרכזי לדרדקי העיירה הזכרים. ברחוב זה גר וקיים את ישיבתו הרב מוישלה באב"ד ובאחת החצרות שכן גן הילדים העברי של הגננת מכלוביץ׳. בגבור העושק והמצוקה של ראשית רדיפות היהודים אִכסן בית הקהילה גם את המטבח לנצרכים; ובסמוך לרחוב זה שכן בית המרחץ היהודי והמקווה. ברחוב זה, דווקא בביתנו, רוכזו בראשית ימי הרדיפות והוחזקו במעצר בית גם "בני הערובה", שנועדו להבטיח "ההתנהגות הטובה" כביכול של היהודים. דרך רחוב היהודים עברו גם ההלוויות שפניהן היו אל בית הקברות היהודי, אשר שכן בקצה העיירה. בקיצור – רחוב היהודים היה אפוא בעיירתנו **הרחוב הראשי לחיים היהודיים** של הקהילה, להבדיל מן הרחוב הראשי הכללי, שבו התמקד המגע בין היהודים לסביבתם הגויית – המבוגרים בתחום יחסי המסחר והקשר עם מוסדות השלטון והילדים ובני הנוער בלימודיהם בבתי הספר של הממלכה.

רחוב היהודים, כיתר הרחובות בעיירה, היה מרוצף ריצוף של אבנים קטנות, חצץ או חלוקי נחל, ובצדו מדרכה של מרצפות אבן (לאור האמור לעיל לגבי מדרכת העץ, מצאנו לנכון לחזור ולהבהיר כי המדרכות בעיירתנו, אכן מדרכות אבן היו). אלא־מאי, מדרכה הייתה רק בצדו האחד של הרחוב, ואילו בצדו השני הקביל למדרכה רק שביל עפר להולכי רגל, ובין השביל לדרך הפרידה תעלה לניקוז מי הגשמים (כך היה גם מצבו, למשל, של רחוב מנזר ההומורה; ובנושא אורבני זה היה לרחובות אלה מעמד ביניים בין הרחוב הראשי שהיו לו מדרכות בשני צדיו, לבין הרחובות פחותי החשיבות, שלא זכו באותם הימים למדרכות כלל).

הבתים ברחוב היהודים היו חד־קומתיים, כרוב בתי העיירה. בין הבתים הפרידו בדרך כלל חצרות מעבר, שמהן היו נכנסים אל הבתים ומאחורי הבתים השתרעו שטחי גן גדולים יותר, אשר גבלו עם גני הבתים שחזיתם פנתה אל הרחובות האחרים.

ברחוב זה, בצד המדרכה, במרחק שווה בערך בין בית הכנסת הגדול לבית הקהילה ומשקיף ממול אל הסמטה, שבצדה האחד בית הכנסת של חסידי

סדגורה ובשנייה בית המרחץ היהודי, עמד ביתנו, **בית משפחת אלנבוגן.**

בבית זה נולדתי בראשית 1929 וחייתי בו קרוב לי"ג שנים, עד אותו יום מר ונמהר כאשר בפתאומיות אכזרית נעקרה משפחתנו מתוכו – יום גירוש קהילתנו לטרנסניסטריה (העשרה באוקטובר 1941), ומאז לא חזרה עוד משפחתנו אליו. בבית זה, מיקרוקוסמוס של חיי היהודים במקום, חוויתי את חוויות הילדות בימי חשרת הסופה של מלחמה ושואה, וסביבו מתרכז גם סיפורי־דיווחי זה. ומששחים אנו ברחוב, נתייחס תחילה אל מראותיו כפי שנשקפו מן הבית ומן החצר הצמודה לו ונחרתו בזיכרוני.

נפתח בעדר הבקר החוזר בשעות בין הערביים בימות הקיץ מן האחו ועולה לאטו במעלה הרחוב בליווי קולות הגעייה של הפרות, צלילי הפעמונים התלויים לצוואריהן וקולות הזירוז של הרועים. לעתים היה פר עז יצרים רוכן על גבה של אחת הפרות, תוך כדי הליכתן, ומשלח בה את יצרו. מובן שבאותם הימים לא הבנו פשרו המדויק של אותו מעשה. שוב ושוב אצנו אל שער חצר הבית, הילדים והמשרתות, על מנת שלא נחמיץ את מחזה מעבר העדר. אמי הייתה מתרה בנו שנדאג דאגה יתרה, בהתקרב צלילי העדר, כי בריח השער יהיה סגור, שמא תתעה אחת הבהמות, ורחמנא ליצלן שיחדור פר, יהיה זה אל תוך חצר ביתנו.

מול ביתנו, סמוך לגדר של גינה שנמצאה בפאת הרחוב שהסתעף מרחובנו, ניצב היה עץ ערמון עבות ורחב צמרת. מדי שנה באביב היה מתמלא בפריחתו הלבנה ובסוף הקיץ היה משיר את הערמונים שבשלו אל תוך התעלה שבשפת הדרך – לשמחת הילדים שנקרו לשם. שפע הערמונים שהעץ השיר הספיק להעשיר אוספים של הרבה דרדקים. אולם בזכות שכנותי הקרובה אליו, זכיתי בדרך הטבע לעדיפות.

בשנת 1975, כאשר ביקרתי בעיירתנו לראשונה כתייר מהארץ, ייחלתי גם לפגישתי המחודשת עם ידידי מילדות – עץ הערמון, אך לא מצאתיו במקומו. דבר לא ציער אותי באותו ביקור כמו עקירת עץ ערמון זה מנוף ילדותי.

תנועת כלי הרכב ברחוב לא הייתה סואנת במיוחד. מתוך העגלות שעברו בו בלטו אלו העמוסות חציר בגובה רב, וכן הכרכרות, כלי התחבורה הציבורי העיקרי להסעת נוסעים בתוך העיירה, לרוב מתחנת הרכבת או אליה או מן ה"שטרנד", אתר הרחצה והנופש שליד נהר המולדובה. שלא כעגלות האחרות שהתנהלו בדרך כלל בנחת, מיהרו הכרכרות להביא את נוסעיהן ליעדם, ושעטת הסוסים, לעתים צמד של שניים, הבדילן מן הרעשים של עגלות סתם.

האוכלוסייה המגוונת רבת הלאומים והשבטים של סביבתנו, בעלי מנהגים ומסורות שונים, נתנה אותותיה גם במגוון עוברי האורח שברחוב, ביניהם – נערות גרמניות נעולות קבקבי עץ המרעישים בעת מגעם עם אריחי המדרכה, ליפוואנים מזוקנים לובשי חולצות רכוסות בצד המשתפלות מעל למכנסיים ואיכרים רומנים לבושים בתלבושתם – מכנסי פשתן צרים והדוקים לרגליהם (ה־Iţari), מעליהם חולצה לבנה ארוכה מוצמדת לגוף על־ידי חגורה רחבה (Brău), ומעל לחולצה, לעתים מעין מקטורן מעור כבשים חסר שרוולים, (ה־Bondiţă). לעתים עברו ברחוב ועוררו רגשות מעורבים של פחד וסקרנות, קבוצות של צוענים נודדים, פרועי שיער וזקן.

למראות הרחוב שייכות גם המלאכות שנעשו בו.

משחיז הסכינים והגרזינים היה נושא את בית מלאכתו על גבו, או היה מובילו לפניו על גבי עגלה קטנה. בדרך כלל היה מכריז על היותו נמצא בסביבה. לבו של בית מלאכה נייד זה היה האבן המשחזת העגולה, הנישאת על גבי ציר. על ציר זה היה מושחל גלגל נוסף, מחובר לרצועת תמסורת, אשר דרכה היה קולט את תנועת מנוף הרגל שבחלקו התחתון של המתקן ומעבירה דרך הציר אל האבן המשחזת. משמצא לקוח, הציב בעל המלאכה את מתקנו, הניע את מנופו, התניע את האבן המשחזת והצמיד לה את להבי המתכת שנועדו להשחזה. המגע בין הלהב לגלגל האבן המשחזת היה משחרר גצי אש וצלילים מחודדים. הצלילים היו משנים את גונם, ככל שבעל המלאכה היה משנה את זווית להב המתכת ואת מהירות החלקתו על פני האבן. מובן שנמצאו תמיד גם צופים למחזה, בעיקר מבין הילדים.

מתחזק מערכת חוטי החשמל היה מטפס אל ראשם של עמודי העץ שנשאו חוטי חשמל ונתיכים בעזרת צמד ווים שנקשרו לנעליו. צורתם של ווים אלה הייתה כשל חצאי מעגלים שבצדם הפנימי זיזים מחודדים. הזיזים היו נתקעים בבשר עמודי העץ ומחזיקים כך את הנושא אותם במקומו, לבל יחליק וייפול.

משהגיע המתחזק־המטפס אל רום העמוד, אל מול החוטים והנתיכים שהצריכו טיפולו, היה הלה קושר מותניו אל העמוד בחגורת עור, ונותר כך בראש העמוד – קצת תקוע בעצו וקצת תלוי עליו, עד שהיה מסיים מלאכתו וחוזר על צעידתו המוזרה על גבי עמוד העץ בעזרת מגלי הזיזים, הפעם כלפי מטה, אל האדמה הבטוחה.

נושא תפקיד חשוב שהיה עושה מלאכתו ברשות הרבים, היה הכָּרוז העירוני. הוא היה מצויד בתוף, ומשביקשו מי מרשויות השלטון להודיע דבר מה לציבור, היו נעזרים בשירותיו של זה. הוא היה יוצא אל חוצות העיר, תופס מקומו, חוגר את התוף למותניו, ומתופף עד שהיה מקהיל סביבו קהל ראוי. ואז היה שולף את הודעתו, ומקריאה בקול רם. על כרוזים מסוגו, שרמת הלשון שבפיהם והיגויה לא היו תמיד לעילא ולעילא, היו מתהלכות גם אנקדוטות, כגון זו שסופרה על כרוז מעיר שכנה, שפעם הודיע לציבור – "אבד החזיר (של) ראש העיר... (S'a pierdut porc de domn Primar)". אמנם בדרך כלל היה הכרוז מסתפק במסירת הודעותיו בכיכר העיר בלבד. אך כשההודעה הייתה חשובה במיוחד, הוא היה עובר בתיפופו משכונה לשכונה, ובמקרים שכאלה היה מכבד גם את רחובנו במעמד ההקהלה שלו.

נציג אחד של הרשות שמלאכתו הייתה ברחוב, היה שוטר המקוף. כמנהג משטרת רומניה של אותם הימים, הוא היה לבוש מדים חומים, כובע מצחייה ומכנסיים מחותלים על רגליו.

תנועת עוברי האורח הלא כל כך צפופה בימי חול, הייתה מתעצמת דווקא בשבתות, כשפניהם היו אל בתי הכנסת שבסביבה. תנועה צפופה עוד יותר הייתה מתנהלת בימי החג ובשבתות שבהם היה מתארח בעיירה חזן אורח, שקיים תפילתו לפני העמוד בבית הכנסת הגדול. יהודים לבושים בגדי שבת וביניהם חובשי שטריימלעך, היו מברכים זה את זה במאור פנים, בעגה

המערבת גרמנית ויידיש, ב"א־גוט שבס, גוט יום־טוב" – שבת שלום, מועדים לשמחה.

לשיא עצמתה הייתה מגיעה תנועה זו בימים הנוראים. אז שמו פעמיהם אל סביבתנו כמעט כל יהודי העיירה, דתיים כחילונים, גברים, נשים וטף, לבושים במיטב מלבושיהם, ואווירת החג, ואווירת היחד היהודית, היו פרושים על פני כל הסביבה.

בימי החגים הלאומיים של הממלכה, בייחוד בימי הזיכרון לנופלים במלחמות ("יום הגיבורים"), כאשר התלמידים בבתי הספר הממלכתיים היו מתפצלים על פי דתם לקיום תפילות אזכרה או הודיה, הייתה עוברת ברחובנו תהלוכה של ילדי בית ספר, לבושים במדי מסדר התלמידים הארצי "נוטרי הארץ (Străjeri)", כשפניהם אל בית הכנסת הגדול. בעניין לבישת מדי מסדר הקפידו התלמידים היהודים יותר מעמיתיהם הגויים, בהידור מדיהם ובדקדוק בכל פרט בהם, וגם בתי היהודים קושטו בימים כאלה בדגלי "טרי קולור" נאים בגודל תקני, כנדרש בחוק. לא פעם, בימי העצמאות שלנו, הצרתי על כך שדגל הלאום שאנו מניפים ביום זה קטן יותר ופחות נאה מהדגל שהיינו מניפים כדין בימי החג הלאומיים של הרומנים.

בין השמים פעמיהם אל בית הכנסת הגדול בסמוך לתהלוכת התלמידים לקראת טקסי האזכרה לחללי המלחמות, היה גם איש נושא מדי קצין צבא אוסטרי. מדים אלה היו שונים ממדי הצבא הרומני שלהם היינו מורגלים. היה זה מר צורף, בעל בית דפוס קטן וחנות לצורכי כתיבה (ברבות הימים חתנו של ישראל פולק). בדרך זאת הוא בא לחלוק כבוד לעמיתיו הלוחמים מימי מלחמת העולם הראשונה אשר נפלו חלל. מחוותו יוצאת הדופן של מר צורף עוררה תמיהה בחברה שלא כיבדה במיוחד אנשי צבא לובשי מדים.

אך היו גם תהלוכות עצובות. ההלוויות היהודיות היו עוברות ברחובנו בדרכן לבית העלמין. ככל שזכור לי, היה ארון המתים נישא על כתפי המלווים כל הדרך עד לבית הקברות, ובעקבותיו היו מתנהלים יתר המלווים. ביניהם היו מסתובבים מקבצי הנדבות, מקשקשים בקופסותיהם וקוראים בקול מתנגן בהברה אשכנזית – צדקה תציל ממוות.

רוחות המלחמה שהחלו מנשבות באירופה בסוף שנות השלושים של המאה, לא פסחו גם על מדינתנו רומניה ועל עיירתנו גורה הומורה, שלא הייתה רחוקה מן הגבול המזרחי של המדינה. גם רומניה גייסה מילואים, תגברה את צבאה וערכה יחידותיה בעורף גבולה המזרחי. אנו התחלנו לראות ברחובנו חיילים מחילות שונים צועדים בסך, לעתים תוך שירה, חיילי רגלים ופרשים. בתקופה מסוימת עברו ברחובנו חיילים כמעט ללא מדים מגדוד של "חפרים" (Săpători), שהיה מורכב כמעט כולו מיהודים. כשמם, הם נועדו לעבודות של חפירת תעלות ובונקרים, מאחר שהרומנים לא נתנו בבני עמנו אמון כלוחמים. אכן הם נראו, כפי שגם היו הלכה למעשה, יותר יחידה של עובדי כפייה מאשר יחידת חיילים.

פעם ראינו חיילים מחיל הקשר תוקעים עמודים קצרים ופורשים על פניהם חוטי טלפון, ולזמן מה היו עמודים אלה והחוטים שנישאו עליהם לחלק מנוף רחובנו. אך כעבור זמן לא רב, ביום המבוכה של האולטימטום שהרוסים הציבו בפני הרומנים בתביעה להעביר לרשותם את בסרביה ואת צפונה של בוקובינה

(בסוף יוני 1940), ראינו את החיילים מפילים תוך ריצה עצבנית את העמודים שלא מכבר הציבום ומנתקים את החוטים מעל פניהם.

עם גבור ההשפעה הנאצית בין בני המיעוט הגרמני באזורנו (ב־1940) ולקראת הריפטריאציה שלהם לגרמניה, ראינו את אלה שהפכו לנאצים פעילים צועדים בסך בקצב הנאצי הידוע, חלקם עונדים סרטים עם צלבי קרס לזרועם ושרים שירי לכת מן הרפרטואר הנאצי.

באחד הימים של קיץ שנת 1941 עקבנו בחרדה קשה משער חצרנו – קבוצת נשים וילדים – אחר שיירת הגברים היהודים שנאספו, על פי פקודה, שעות ספורות קודם לכן במגרש גדול שממול הפרק הקטן, והובלה עתה, תוך שמירה, ללינת לילה אל בית הכנסת הגדול.

מן המראות הקשים שנשקפו מחלון ביתנו הייתה גם שרפה שפרצה באחד הבתים, כנראה בית בנוי מעץ, ברחוב שממול לביתנו (בבית משפחת לוין), באחד מלילות השבת. מראה הלהבות האדירות המבקיעות את החשכה במשך שעות, עד שהשרפה כובתה, היה מפחיד. ליד הבית הנתון בלהבות נמצא מחסן של קרשים – חומר בעֵרה מעולה, והמבוגרים שזכר השרפה הגדולה שכילתה את בתי העיירה בסוף המאה הקודמת עוד היה חי בהם, עקבו אחר מחזה הביעותים במשנה דאגה. לרגע האירו הלהבות דמויות מוזרות של יהודים לבושים כתונות לילה, נושאים על זרועם ספרי תורה, שהוצאו מארון הקודש של בית הכנסת של חסידי סדגורה, השכן למקום השרפה, על מנת להביאם למקום מבטחים. תודה לאל, השרפה אותרה ולא התפשטה. אך היא המשיכה להטריד אותי לא פעם בחלומות הלילה שלי.

• •
•

במשך מרבית שנות חיי בבית זה, הוא אִכסן שני משקי בית. הוריי תפסו את שלושת החדרים והמטבח שבצד המזרחי של הבית (הצלע הארוכה של ה־"L") ואילו החדר והמטבח שבצד המערבי נתפסו תחילה על־ידי סבתי וזמן מה לאחר שנפטרה נתפס אגף זה על־ידי משפחת דוקטור אברהם מוסברג, שהיה נשוי לדודתי ברטה, אחות אבי. דוקטור מוסברג שימש כעורך דין בעיירה ואמה הקרובה, שבה שכן גם בית משפט שלום אשר שירת סביבה כפרית גדולה. אולם בשנת 1940 הוטל איסור על עורכי הדין היהודים להופיע בבתי המשפט, ובסמוך לכך גם גורשו כל היהודים מן הכפרים שבסביבה ומוואמה; וכך הצטרפה משפחת הדוקטור מוסברג לגור בביתנו.

הגיעה העת לתאר את הבית ולפנות אליו פנימה. נראה כי נבנה בראשית המאה. הוא שירת תחילה את סבי וולף (וולוול) אלנבוגן ומשפחתו הגדולה, ואחר כך את הוריי.

לבית הייתה צורת אות "L" לועזית (צורת "ך" – כף סופית עברית), כאשר הצלע הקצרה של האות פונה אל חזית הרחוב דרומה, ואילו הצלע הארוכה משתחלת צפונה אל כיוון הגן שמאחורי הבית. פס גינה צר וגדר הפרידו בינו לבין הרחוב. בינו לבין הבתים הסמוכים הפרידו פסי חצר רחבים קצת יותר. הפס מצד מזרח שימש כשביל כניסה לעגלות, לבית השכן ולביתנו. ודרכו נכנסו

אל הגן שמאחורי הבית בעיקר עגלות שהביאו מטענים של עצי הסקה. דרך פס החצר שלצד מערב נכנסו הבאים אל הבית.

בצמוד לקיר החיצוני של הבית, לצד הפנימי של ה־"L", נמצאה מעין אכסדרה מקורה ארוכה (Gang), שעלו אליה ממדרכת חצר הכניסה, ופנו ממנה לשני חדרוני כניסה, הקדמי והאחורי, וכן דרך כמה מדרגות אל הגינה. בגזוזטרה זאת התנהל חלק נכבד מחיי הבית בימות הקיץ.

במשך מרבית שנות חיי בבית זה, הוא אכסן שני משקי בית. הוריי תפסו את שלושת החדרים והמטבח שלצדו המזרחי (הצלע הארוכה של ה־"L") ואילו החדר והמטבח שלצד מערב נתפסו תחילה על־ידי סבתי וזמן מה לאחר שנפטרה נתפס אגף זה על־ידי משפחת דוקטור אברהם מוסברג, שהיה נשוי לדודתי ברטה, אחות אבי. דוקטור מוסברג שימש כעורך דין בעיירה ואמה הקרובה, שבה שכן גם בית משפט השלום אשר שירת סביבה כפרית גדולה. אולם ב־1940 הוטל איסור על עורכי הדין היהודים להופיע בבתי המשפט, ובסמוך לכך גם גורשו כל היהודים מן הכפרים שבסביבה ומוואמה; וכך הצטרפה משפחת הדוקטור מוסברג לגור בביתנו.

הבית היה עב קירות, בנוי לבנים מטויחות מבחוץ ומכוסה גג של פח מגולוון. אף שהאזור שפע עצים, הרי כפי שוויינינגר מספר, נרתעו בעלי הבתים לפנות לחומר זה לאחר השרפה הגדולה של סוף המאה, ובנו בתיהם לבנים. כאשר ביקרתי בבית ב־1985 וסיירתי בו מן המסד עד לטפחות, מן המרתף עד לעליית הגג, סיפר לי דייר הבית על התפעלות התושבים הנוכחיים של הסביבה מטיב הבנייה המעולה של הבתים שהותירו היהודים. ואף שהיה נעדר הידור ארכיטקטוני, היה הבית פונקציונאלי על פי מושגי הזמן.

נתאר פנימו של האגף שהוחזק על־ידי הוריי ואופן התפקוד של מרכיביו. החדרים היו מרווחים והכילו מספר גדול של רהיטים רחבי ידיים.

החדר שחלונותיו פנו אל חזית הרחוב שימש כחדר השינה של ההורים ואף אני לנתי בו במיטת פליז עד שגדלתי, וגם לאחר מכן בימי אירוח אורחים.

לחדר זה פרשה אימא לאחר ארוחת הצהריים ולאחר שהשלימה את עבודות הבית, למנוחה קלה, לקריאה או לביצוע עבודות יד. בין עבודות אלה, זו שנטלה זמן רב הייתה מלאכת תיקון החורים בגרבי בני המשפחה (לצורך עבודה זו נעזרה אימא במכשיר עץ דמוי פטרייה. על ראש הפטרייה הונח החור שנועד לתיקון).

בשנת 1938 או בראשית 1939 הוצב בחדר זה, על אחד מארונות הלילה, גם מקלט הרדיו שנרכש באותה תקופה. מאז התקבצו סביב המקלט בני המשפחה וגם אורחים לשמיעת החדשות, שנהיו יותר ויותר קשות, וכן גם לשמיעת מוסיקה או תכנית מעניינת אחרת.

השני בטור החדרים, הטרקלין, כונה "חדר האוכל (Speisezimmer)". אולם שולחן האוכל הגדול שניצב במרכז החדר נפרש והכיסאות המרופדים עור שעמדו סביבו נתפסו רק בשעת אירועים חגיגיים. ביתר הימים הם עמדו בטלים. לשימוש רב יותר זכה פסנתר הכנף השחור והמבריק, שעמד בפינת החדר. אמי הייתה פורטת על הפסנתר, לעתים לבדה, ולעתים בנגינת ארבע ידיים יחד עם עמיתה חובבת מוסיקה (אף אני נדרשתי ליטול שיעורי נגינה

בפסנתר ולתרגל עליו, אך פסנתרן לא יצא ממני). ראוי עוד לציון פסנתר זה, כי הוא היה הפריט היחיד מכל רכושנו הגשמי, הן כלי הבית והן סחורות בית המסחר, שאותו הצליחו הוריי לגלות ולהחזירו לרשותם אחרי המלחמה. אך הוא לא התאים עוד לשטח הדיור המצומצם שעמד לרשות הוריי במקום מגוריהם באותה עת, בבוקרסט. במחיר כמעט סמלי הוא נמכר למוסיקאי איש קימפולנג. משם התגלגל שוב הפסנתר לעיירתנו לידי מורה למוסיקה (מר שפירא) והוא שימשו להוראת הנגינה במשך עשרות שנים.

החדר השלישי, הצמוד למטבח, היה רב תכליתי: שילוב של חדר מגורים, חדר ילדים, כלומר – חדרי וחדר אורחים. בפינת החדר עמד ספסל זוויתי מרופד שתוכו שימש לאחסנת צעצועים ולפניו שולחן כתיבה, שניהם נמוכים – לשימושי. בפינה זאת הכנתי את שיעוריי, קיבלתי שיעורים פרטיים וכן אירחתי חברים למשחק. בהמשך הקיר עמדה מיטה־ספה שעליה ישנתי, אך היא הייתה רחבה דייה על מנת להכיל גם זוג אורחים בשעת הצורך. במרכז החדר עמד שולחן עגול ששימש לארוחות המשפחה.

מרבית הרהיטים של שני החדרים הראשונים הובא מצ׳רנוביץ, בירת המחוז, ולפיכך נראה ששיקפו את מיטב האופנה של הזמן. הם היו מסוגננים, שופעים קישוטים מגולפים ואף צבעם היה "סולידי": פורניר בהיר בחדר השינה וצבע כהה בטרקלין. ממדיהם היו גדולים מאוד, על פי מושגינו דהיום. הריהוט הורכב על־ידי עובד מומחה שהוזמן במיוחד למלאכה זאת מצ׳רנוביץ.

ריהוטו של החדר האחרון הותקן על פי הזמנה על־ידי נגר גרמני מפראסין, היישוב הסמוך לעיירתנו, וזכורים לי עוד הביקורים בבית מלאכתו שאליו הגענו בנסיעה במרכבה, משביקשה אימא לעמוד על התקדמות העבודה ולסכם עוד אי־אלה פרטים. ברהיטים אלה שלטו הקווים הישרים, המודרניסטיים, ואף צבעם היה קרוב לאדום.

ייחודו של מטבח של אותם הימים היה בתשלובת של תנור בנוי, המורכב מכמה חללים מופרדים זה מזה במחיצות לבנים וכיריים רחבי ידיים. אלה מילאו חלק ניכר מחלל החדר. לכיריים שימש משטח נרחב של ברזל יציקה שנועד להכיל הרבה סירים ומחבתות, זה ליד זה, ובשעת צורך גם מיכל גדול לחימום מים או להרתחת כביסה. מתחת לכיריים, במרכז, נמצאו שני חללים זה על גבי זה; החלל העליון נועד להכיל את עצי ההסקה, והתחתון את הגחלים והאפר שנפלו מן העליון. צמוד לכיריים, ומוגבה מהם נמצא חלל ששימש לאפיית עוגות וחלות (Roehre). על פתחי חללים אלה סגרו שערי מתכת קטנים.

פינה של חדר המטבח נתפסה על־ידי רהיט מוזר במקצת, דמוי קופסה מלבנית סגורה, מכוסה במכסה שטוח וחלק, רחב קצת מן המבנה הקופסתי שמתחתיו וממוסגר במסגרת שלפתה את הקופסה, כאשר המכסה השטוח היה מונח עליה. המשטח החיצוני של מכסה זה שימש כמשטח עבודה. אך משהורם, התגלו תחתיו מצעי עוזרת הבית, לרוב בת איכרים צעירה מן הסביבה הכפרית של העיירה. כן התגלה כי מבנה הקופסה הוא מודולרי, ניתן להארכה לצורך השימוש בו כמיטת לילה, ולכיווץ חוזר ביום. פנימו של מבנה זה היה כל תחום הפרטיות של העוזרת.

ליד הדלת הפונה אל חדרון הכניסה עמד דרגש ועליו שני דליי מים. וליד הדליים – ספל אמאיל גדול להעברת המים מן הדליים. בתקרה, מעל לכיריים היה תקוע מעין משפך הפוך, להוצאת האדים.

מן המטבח צפונה פנו אל חדרון הכניסה האחורי. דרך כניסה זאת ובהמשכה דרך המטבח, התנהלה כמעט כל תנועת הבאים והיוצאים אל אגף הבית שהיה תפוס על־ידי משפחתנו. הדלת שפנתה מחדרון הכניסה הקדמי אל הטרקלין הייתה נפתחת בדרך כלל רק לקבלת אורחים.

סקירתנו זו לא תהיה שלמה אם לא ניתן דעתנו גם לכמה נספחים חשובים לאגפי המגורים. בעליית הגג היו מוצאים מחסה הדברים שלא היה בהם עוד חפץ בשימוש היום יומי, ושם היו תולים את הכבסים לייבוש. בתא מיוחד, סגור, מעין קודש הקודשים, היו נשמרים הכלים הכשרים לפסח של סבתא. במרתף היו מאחסנים מצרכי מזון: כאלה שהיו נרכשים אחת לשנה, בסתיו, וכן מזונות ותבשילים שראוי היה לשמור בקירור. תפקידו של "מחסן העצים" שבגינה היה בין השארלשמש למשחקי המחבואים של הילדים.

בחדרון הכניסה האחורי נמצאה גם משאבה שדרכה שאבו מים משכבת מי תהום שמתחת לבית. בתים מעטים בעיירה נהנו ממתקן כזה. רוב תושביו העלו מימיהם בדליים מבארות שבחצרות בתיהם.

כמה שיחי נוי של לילך ויסמין היו צמודים לאכסדרה. שיחים של גפני־בר טיפסו על קיר עץ לא כל כך נאה של מחסנו של שכן גרמני שהוצמד לגדרנו ובגינה נמצאו ערוגות פרחים וירקות, וכן עצי שזיף צעירים.

נסיים סקירתנו על רכיבי הבית ונספחיו במתקן שנמצא בגינה, אשר כונה בכינוי "מוט ההתעמלות" (Turnstange). היה זה מתקן דמוי שער של כדורגל שנחצה ע"י מוט ברזל, את גובהו של זה אפשר היה לכוון. בימיי אכן שימש המתקן למעט תרגילי ההתעמלות שלי ושל חבריי, וגם לניעור שטיחים. אולם ברבות הימים נודע לי כי למתקן זה הייתה היסטוריה מפוארת יותר. הוא הותקן במחצית הראשונה של שנות העשרים למאה, כאשר דודי סלו היה תלמיד בכיתות העליונות של הגימנסיה, ושימש כראש הקן של השומר הצעיר בעיירה. היה זה בתקופה כאשר תנועה זאת עדיין שימשה כתנועת נוער צופית – סתם ציונית וטרם עשתה את תפניתה אל המרקסיזם. המתקן נועד לשרת את פעילויות הספורט של חניכי התנועה, וסביבו הם התקבצו לעתים קרובות. משעזב סלו את המקום ופנה ללימודיו האקדמיים בצ׳כוסלובקיה, מילא את מקומו כראש הקן של התנועה בעיירה, אחיו הצעיר יואכים. התקבצויות בני הנוער היהודי במקום אף זכו לתשומת לבה של המשטרה המקומית, אשר לא התלהבה כנראה מקיומן. אך לאחר שגם יואכים השלים את לימודיו התיכוניים ופנה להמשך לימודיו למקומות אחרים, ירד גם מוט ההתעמלות מגדולתו.

כזה היה ביתנו אשר הארכתי בתיאורו. הוריי היו דור רביעי למשפחתנו בעיירה. משפחתנו נחשבה לאחת המבוססות במקום, אך עושרה לא היה מופלג. אבי סבר כי ההערכה שהייתה קיימת בין הבריות באשר להיקף הרכוש של המשפחה היה מוגזם כמה מונים. נראה לי על כן כי אף שפנים הבית היה נאה ומטופח, על פי מיטב הטעם של הזמן והמקום, הוא לא חרג מן המקובל לגבי

שכבה רחבה של בני המעמד הבינוני שבמקומותינו (להוציא אולי את פסנתר הכנף).

בספרו על קהילתנו מתאר וינינגר בית טיפוסי של משפחה יהודית בעיירה בימי נעוריו בסוף המאה הקודמת – בית של חדר אחד למשפחה גדולה רבת ילדים. אני משער כי כזה היה גם ביתו של מייסד משפחתנו בעיירה, משולם אלנבוגן (אף שאיני יודע היכן הוא היה). משולם בא לעיירה סביב שנת **1860**, וכעבור כשלושים שנה, לעת זקנתו, עזבה ועלה ארצה על מנת לזכות ולהיקבר בבוא יומו באדמת ארץ ישראל. בנו, ישראל אלנבוגן, אשר ביסס את הקניין והמעמד של המשפחה במקום, בנה לעצמו בית גדול למדיי ברחוב הדואר (הרחוב אף נשא את שמו של ישראל אלנבוגן עד למחיקתו בימי עליית הליגיונרים לשלטון, ב־**1940**). בית זה הפך ברבות הימים בית הארחה קטן שממנו התפרנסה בעת אלמנותה הממושכת בתו סלי דרוקמן. בניו של ישראל – בנו או רכשו לעצמם בתים משלהם, אשר ככל שנבנו מאוחר יותר היו גם נאים יותר (ביתו של דודנו אליאס שנבנה אחרון, ב־**1913**, היה הנאה שביניהם). ביתנו זכה ואכסן שני דורות של המשפחה. אף שהוריי מצאו את ביתם מן המוכן, הם עיצבו את פנימו לפי טעמם ויכולתם. השוני הרב שבין מה שהיה מקובל בימי ראשית משפחתנו בקהילה לבין התנאים והמנהגים של הדור האחרון בה שלפני חורבנה, משקף את ההתפתחות החומרית והתרבותית שהייתה נחלת קהילתנו במשך כיובל וחצי שנים. זאת, על אף פורענויות כשרפה, מלחמה, פליטות בימי מלחמת העולם הראשונה, חילופי שלטון ומשברים כלכליים.

★

ומן הדומם נפנה עתה למסכת החיים שרחשה בתוך הבית.

אספקת צורכי היסוד של המשפחה תבעה מאמצים רבים לאין שיעור מן הנדרש לכך מאתנו כיום. סביבה גם נרקמו הווי, מנהגים ומסורת. כותב שורות אלו מיצר על כך כי מגבלות הספר אינן מאפשרות לו להרחיב בהם. להלן מובאים רק מקצת מזיכרונותיו הנוגעים בנושא.

המטבח רחש תמיד פעילות. להכין יום יום ארוחת צהריים טרייה של שלוש מנות (לא היה עולה על הדעת לאכול יומיים רצופים אותו תפריט), לאפות את החלות לשבת ואת העוגות והעוגיות, להתקין את הבצק לאטריות למרק ולבור צורתן, להכין את הארוחות החגיגיות לימי החג והמועד, להתקין את הריבות והמעדנים בעונתם, ותוך כדי כך לברור, ללוש, לטחון, לרסק ולערבב – אכן כל אלה היוו מלאכה מרובה לעקרת הבית ולעוזרתה וגם כותב שורות אלה, כשהיה ילד קטן, מצא לעתים עניין לעקוב אחריהם: ריסוק המלח או תפוחי האדמה על הפומפייה, תנועות הידיים הקצובות של ניפוי הקמח בנפה העגולה, לישת הבצק על גבי קרש הלישה ומתיחתו על־ידי ה"וולגרהולץ" – המערוך, אותו מכשיר פולקלוריסטי דו־תכליתי שבידי עקרת הבית אשר לעת מצוא היה הופך גם למטה חובלים כנגד בעלים סוררים (לא במשפחתנו – רחמנא ליצלן!); מתיחת בצק השטרודל עד דק על פני שולחן המטבח ופעולות הטחינה לסוגיהן: טחינת הבשר במטחנת הברזל הכבדה בעלת הציר הלולייני הארוך הדוחף את הבשר קדימה תוך כדי הטחינה, מטחנת האגוזים בעלת מכבש העץ בראשה והבטן העגלגלה באמצעה שבתוכה מרסק בצורת פומפייה סובבת בעלת שיניים חדות,

מטחנת הפרג הכחולה בעלת המכסה הסותם לכאורה את מוצאה, כשגרגרי הפרג הטחונים נדחקים ממנה החוצה רק בשולי המכסה והטחנה המפוארת שביניהן – מטחנת הקפה הארוכה ודקת הגזרה עשויית הפליז המבריק אשר מדי פעם הייתה זוכה למירוק, לצורך חידוש ברקה; קליעת החלות, סידורן בתבניות, השחלתן אל תא האפייה לבנות וחיוורות ושליפתן משם שחומות ושזופות ומפיצות ריח ניחוח – אכן היו אלה מעשים מעוררים עניין. אך אפילו התבוננות סתם בגזרי העץ הנחרכים בתנור בשעות החשכה המוקדמות ותוך כדי כך מפיצים חום ואור היה מעשה ראוי.

הפיכת מטעני העצים שפורקו בגינה לזמינים להזנת התנורים, הייתה "קופרודוקציה" של כמה בני לאומים. קבוצה קבלנית גרמנית ביתרה את גזרי העץ הארוכים במשורם המכני, פועלים רומנים פילחו את הגזרים הקצרים בגרזן לחתיכות ואילו שבירת גזרי העץ הרך למידות שיתאימו לתנורים התבצעה בעבודה ידנית על־ידי יהודי עיוור, בטכניקה מיוחדת לו שפיתח לעבודה זו. הוא הסתייע בבנות משפחתו שליוווהו.

אחת לכמה שבועות הוצא מהלך העניינים של משק הבית מכלל שגרתו על־ידי מבצע הכביסה. במרכזו של אותו מבצע נמצאה הכובסת, רכונה על גבי גיגית העץ העגולה הכרוכה מסביב בחישוקי ברזל ומעבירה בתנועות שפשוף קצובות את הכבסים הטבולים באמבטיית הקצף שבתוך הגיגית על גבי "קרש הכביסה" – משטח העץ המצופה פח גלי קשה. סייעו בידיה בכל מיני מלאכות גם אימא וגם העוזרת. למעשה היה מבצע הכביסה מבצע מסובך למדי, מורכב מפעולות משנה רבות, שהצריכו תיאום רב ביניהן: – מיון וספירה מוקדמים, השריה, הכביסה תרתי־משמע, הרתחה, עמלון, הכחלה, ביניהם כמה שלבי שטיפה וסחיטה, ולבסוף התלייה לייבוש. דרכם זו של הכבסים מסל הכביסה המלוכלכת אל חבל התלייה כשהם בוהקים מלובן בעל גוון כחלחל ומוקשים על־ידי עמילן, הצריכה גם מגוון של פעולות עזר: אספקת מים שוטפת, חימומם, יציקתם אל הכלים המתאימים – חמים או קרים כנדרש, העברת הכבסים מהאמבטיה שבה הושרו או הונחו לשטיפה אל גיגית הכביסה ואל מכל ההרתחה העומד על גבי הכיריים וחוזר חלילה, הרקת מערכת כלי הכיבול שהוזכרו מן הנוזלים רוויי הסבון וגם הלכלוך והעברתם אל בור השופכין וכן הזנת התנור בעצים לקיים בו ברציפות את החום הדרוש להפקת המים החמים, כל אלה נעשו בעבודת ידיים מפרכת של המשתתפים במבצע. למעשה נדרשו כמה חומרים: סבון, סודה לתמיסת הריכוך, "כחול כביסה" ועמילן. המהדרים אף נהגו לאסוף בחביות מי גשם רכים שירדו מן המרזבים, לעשות בהם את כביסתם. אך אנו לא דקדקנו בדבר עד כדי כך. מה פלא אפוא כי המכשיר הביתי הראשון בימינו אשר זכה לפיקוד אלקטרוני ממוחשב הינו מכונת הכביסה!

עד שיבשו, תלו הכבסים ימים רבים בעליית הגג, מהודקים אל החבלים במקלות כביסה מעץ. בחורף נמשך כמובן תהליך הייבוש זמן רב יותר, כאשר הלחות שבתוך הכבסים הייתה קופאת והכבסים היו מתקשים, ולעתים הם היו קופאים ומפשירים לסירוגין. קרה שחבלי הכביסה נחלשו מן הקפיאה וההפשרה החוזרות וקרסו תחת כובד הכבסים התלויים עליהם, והלבנים

המכובסים הוטלו אל רצפת עליית הגג הלא כל כך נקייה. או אז צריך היה לחזור לפחות על חלק משלבי התהליך שתואר לעיל מראשיתו...

אחרי שהכבסים יבשו זומנה אל הבית המגהצת, שעשתה מלאכתה בעזרת מגהץ פחמים; מגוהצים הוחזרו הלבנים על־ידי אימא לארונם, על מנת להתחיל את המחזור מחדש.

★

ניהולו ואחזקתו של משק בית כשלנו היה גם תלוי בסיועם של ספקי סחורות ושירותים מתחומים שונים, אשר פקדו את הבית, מי לעתים קרובות ומי מעת לעת. מהם: החלבנית, הדוור, החשמלאי־טכנאי, הכובסת, המגהצת, ספקי העצים וחוטביהם, רופאים, מורים לעברית, לגרמנית, ללימודים כלליים ולמוסיקה ואחרים.

מדי חג פורים וכן בליל ראש השנה של הגויים היו פוקדים את הבית להקות קטנות של כלי־זמר, לרוב צוענים, וכן קבוצות של צעירים מחופשים, כל קבוצה ברוח מסורתה, שהציגו מערכונים קצרים.

גם קבצנים יהודים היו מחזרים על פתח הבית.

אחת לכמה שנים זכה הבית לשיפוץ כללי ולצביעה מחדש של הקירות. מלאכה זו, באותה עת, הייתה מסובכת מן הנהוג בזמננו. כי לאחר הצביעה היו מעלים על הקירות גם דגמי קישוטים וציורים שהיו מועתקים אליהם בעזרת גיליונות דגם.

זכורני עוד תהליך הרכישה של מקלט הרדיו. מכשירים רבים הובאו לביתנו על־ידי האדון מוזר, בעל הסוכנות למכשירי הרדיו, להפעלה ניסיונית, עד שנפלה ההחלטה לגבי המכשיר שהתאים לנו ונשא חן בעיני הוריי. גם האנטנה שעל הגג עברה כמה גלגולים עד שנמצאה כמתאימה ביותר.

מנקה הארובות השחור כולו מפיח, בגדיו כפניו וכידיו, הנושא עמו כליו – מטאטא קשור למשקולת עגולה וכבדה וסולם – מהלך ברחוב, מטפס על הסולם ומדלג על הגגות, היה עבורנו ישות של ממש, ולא דמות אגדית מסיפורים ומסרטים לילדים, כמרי פופינס.

מכוון הפסנתרים היה מגלה תוך כדי עבודתו את צפונותיו של הפסנתר וחושף את מיתריו החבויים ואת הפטישים הקטנים והזריזים הקשורים במקום סתר אל הקלידים; וכשהאצבעות נגעו בקלידים, היו מכים הממזרים הקטנים במיתרים ותוך כדי כך מפיקים את צליליו הערבים של הפסנתר.

אך מכל האומנים אשר באו אל ביתנו לתרום מכישוריהם ומאומנותם לרווחת הבית והיושבים בו, הרשימה אותי ביותר מלאכתו של הכורך בתיל סירי חרס (ה־Drateinbinder) ועליו ועל אומנותו ארחיב את הדיבור.

נראה כי תקופת דור סבינו הייתה גם עידן של מעבר טכנולוגי במטבחים – מכלי חרס לכלי ברזל מצופים אמאיל. במטבחה של סבתי שימשו עדיין סירים וקערות משני סוגי החומרים, אלה לצד אלה. אין צורך לומר כי באותם הימים טרם נשתרשו המנהגים הבזבזניים של "חברת השפע" של ימינו. חסכנות נחשבה עדיין כמעלה נאצלת והלב לא נתן להשליך אלי אשפתות כלי או חפץ, גם אם נפגם הוא או התקלקל, בטרם אפס כל שביב של תקווה לתקנו ולשפצו על מנת להחזירו לשימוש. אם ניבע חור בכלי של אמאיל, היו מחישים אותו אל הפחח

כדי לסתום את הפרץ בהלחמה. וכאשר קרה הדבר ועל אף הזהירות הראויה נשבר כלי של חרס, היו מבקשים תקנה אף לחרס הנשבר. סבתי הייתה אוספת בקפידה את השברים ומניחתם במקום שמור, על מנת שימתינו שם עד שיזדמן לבית ה"כורך בתיל". היה זה יהודי גוץ ומזוקן, ועל כתפו גליל של חוט ברזל דק, בעל מלאכה נודד אשר היה עובר כנראה מבית לבית (ואולי ממקום למקום) בחיפושיו אחר פרנסה. כאשר הלה היה מופיע, הייתה סבתי מפקידה בידיו את שברי הכלי. לאחר שתפס מקום ישיבה על מדרגות העץ שפנו מן הגזוזטרה אל הגינה, החל האומן להתאים את השברים זה ליד זה, כהתאם מרכיבי משחק של "פאזל" של ימינו; וככל שהתקדם בשילובם החוזר של החרסים, היה מעביר סביבם גם מקצת מחוט התיל המגולל שתלה על כתפו, תחילה באחיזה רופפת שהיה מהדקה בהדרגה בעזרת צבת קטנה ובהמשך מקפל את קצות החוט, קושר קשרים, מעביר שוב קצה החוט מתחת לקטע חוט שכבר לפת את הסיר; והסיר מקבל והולך שוב צורתו המקורית וסביבו מעוצבות והולכות צורות סימטריות של מעוינים שקדקודיהם קשרים קשרים, עד שהסיר נלכד ברשת הדוקה של חוטי ברזל ואחיזתם הרופפת תחילה של אלה הופכת בתום המלאכה לחישוקים של ממש. וראה זה פלא: לא זו בלבד ששברי כלים הפכו שוב לכלי שלם, אלא שתפארתו של כלי זה שבא על תיקונו הייתה מעתה בעיניי גדולה מתפארתם של בני מינו שלא ידעו אחיזת כריכת תיל מה היא.

ישוב ליד בעל המלאכה, עקבתי בהתפעלות אחר תנועות אצבעותיו וצבתו ותעלולי חוט התיל, ולא הרפיתי מן הדבר עד שמעשה המרכבה של אומן זה הושלמה.

מה חבל הדבר שמלאכה זאת של כריכת כלי חרס בתיל אינה זוכה לתשומת־לב ולניסיון של שימור במוזיאונים פעילים, שבהם מקדישים מאמצים לשימור מלאכות עתיקות ששבקו חיים בימינו המודרניים!

★

כל שתיארנו עד כה שייך ל"לחם ולחמאה" של חוויות חיי הבית והמשפחה. אירוח האורחים הוא בבחינת "המלח והפלפל" של מערכת זאת. נפנה אפוא עתה למרכיב זה, "לתבלין", של פסיפס חיי הבית.

בתרבות הפנאי של אותם הימים, כאשר הטלוויזיה טרם הייתה קיימת, מופעי קולנוע ותיאטרון היו מעטים, ובחברה שלא הרבתה להשחית זמנה במסבאות ובבתי קפה, נועדה מרכזיות בחיי החברה למפגשי הרעים בבתים, בייחוד בלילות החורף הארוכים, בעונה כאשר גם נבצר היה ליהנות מטיול ביער, מטבילה בנהר או מהאזנה למנגינות התזמורת הצבאית המנגנת בפארק. מפגשי רעים לשני בני הזוג התקיימו בעיקר בלילות שבת, כי שעות עבודה רבות בימות החול היו מוקדשים על־ידי ראשי המשפחה לעבודה ולפרנסה, ובימים כאלה לא נותר להם פנאי רב. רק הנשים מצאו לעתים זמן למפגשי "מנחה" של חול.

מלבד מפגשי הרעים השגרתיים, נוצלו אירועים מיוחדים למפגשים חגיגיים יותר. ימי ההולדת שלי היו תמיד הזדמנות להתכנסות משותפת בביתנו של הורים ידידים, יחד עם ילדיהם, בני גילים קרובים לשלי. הוריי סיפרו לי תכופות על העליצות הרבה ששררה במסיבת יום ההולדת הראשון שלי. כן זכור לי יום

הנישואין העשירי של הוריי, כאשר זומן לביתנו זוג של מוסיקאים, נגן פסנתר וזמרת, להנעים למוזמנים.

כפי שכבר הזכרנו, שכן ביתנו בקרבת בית הכנסת הגדול. בימים הנוראים, בשעה שבין שחרית ומוסף, בעת קריאת התורה (שרק מעטים עקבו אחריה), נהגו קרובינו וידידי המשפחה להתכנס בביתנו. אווירת הימים הנוראים שרתה במפגשים אלה.

מן האורחים האקראיים שהיו מזדמנים אל ביתנו אציין את בן־דוד אבי, שילו אלנבוגן. שילו היה מה שהיו מכנים בימינו טיפוס בוהמי. רווק החי בגפו, מתפרנס מקצבת נכות ולא היה מוטרד מדאגות פרנסה. את זמנו היה מחלק בין האזנה לרדיו, קריאה (היה בעל ספרייה גדולה), הגות, כתיבת שירים ומפגשי רעים. שעות רבות בערבים ובלילות הוא היה מבלה באיתור כל מיני תחנות רדיו ובהאזנה לשידוריהן. דיווחיו משידורי רדיו אלה, מן החדשות ומדברי הפרשנות, היו סחורה מבוקשת באותם הימים הסוערים. אך היו עמו גם סיפורים מעשירי דעת בתחומים אחרים. על כן היו ביקוריו בכל מיני שעות וזמנים תמיד חוויה אינטלקטואלית. גם עבור הילדים היו באמתחתו נושאים מעניינים. ממורשתו הספרותית הוא הותיר לנו קובץ שירים ביידיש, "טרנסנטריה", שהם תעודה ספרותית חשובה על התנאים והמאוויים של תקופת השהות של יהודי בוקובינה בארץ גזרה זאת.

ועתה לאורחים שנטו ללון.

קרובי משפחה, בני ענפים, דורות וגילים שונים, אורחינו ואורחי סבתנו, הרבו להתארח בביתנו.

כמעט מדי שבת, במשך שנים, פקדה אותנו משפחת דודתי ברטה הנשואה לדוקטור אברהם מוסברג, כל עוד גרו בעיירה הסמוכה ואמה. בנם יחידם – וולפי, היה צעיר ממני בשלוש שנים וחצי והתהוו בינינו יחסים כשל אח בוגר ואח צעיר. על אף הבדלי הגילים שבינינו, שמחתי לפגישה עמו מדי שבת.

ימי חופשת הקיץ והקיט הביאו אל ביתנו אורחים רבים. בלטה בתוכם חבורת ה"צעירים". החשובים שביניהם היו הסטודנטים שלמדו בנכר – שני האחים הצעירים של אבי ואחותה הצעירה של אימא, אשר חילקה זמני חופשותיה בין בית הוריה בדורנה לביתנו. אולם גם אחייניות ואחיינים של סבתי, ריבות צעירות ועלמים באו להתארח בביתנו.

נוכחותה של חבורה זו בדמי עלומיה בבית, השרתה עליו אווירה של עליצות נעורים, של תסיסה אינטלקטואלית, של רומנטיקה ואף קורטוב של הרפתקה. שלושת האחים בני משפחת זלצר מדורוהוי דיברו ביניהם רומנית רהוטה והיו גאים בשפתם ובזיקתם השורשית לתרבותה; זאת – שלא כבני סביבתנו אשר לא מזמן סופחה לממלכה הרומנית, שדיברו ביניהם גרמנית ושפת השליט החדש בפיהם הייתה מהוססת, מבטאם הרומני מוזר לעתים וזיקתם לתרבות הרומנית רופפת. אך דודי יואכים התייחס בנימה של ספקנות לדבקותם הגאה של בני דודיו מדורוהוי לתרבות הרומנית. יואכים היה בעל רקע תרבותי נרחב. "הלאומנות התרבותית" של דודניו מן ה"רגאט" (תחום הממלכה הרומנית הישנה שלפני הרחבתה על־ידי הסיפוחים) לא הרשימה אותו...

שני אחיו של אבי החלו מחזרים אחרי דודתי הנאה מצד אמי. זו העדיפה את

הצעיר על פני המבוגר יותר ובין דודתי מיצי ודודי יואכים החל מתרקם רומן אהבים סוער.

דודי סלו היה חובב מושבע של מסעות ממושכים בשבילי הרים, בקיץ במקלו ובתרמילו ובחורף בתוספת זוג של סקי והוא היה עושה את ביתנו בסיס לגיחותיו אל ההרים.

חבורת צעירים זו הרבתה לשהות ליד שפת הנהר מולדובה, לטבול ולשחות בו, וכן לטייל בשבילי היער הסמוך. לעתים קרובות נלוויתי אליהם. קרה פעם, כאשר נכנסתי אל מי הנהר מחזיק ביד דודניתנו מרים מרקוביץ' מבוטושני, נסחפה זו במערבולת והייתה קרובה לטביעה. היא נמשתה על־ידי שחיין צעיר חצי מעולפת.

פרשת אירוח מיוחדת במינה בביתנו הייתה זו של יותר מתריסר בני הערובה ל"התנהגות טובה" של יהודי עיירתנו, בקיץ של שנת 1941. דודי, הדוקטור מוסברג, נידב את ביתנו לשמש כאכסניה לשהותם המשותפת במעצר בית של נבחרי השלטונות ל"תפקיד ציבורי" כפוי זה.

היו גם אורחים לא קרואים, קצינים רומנים מקרב יחידות הצבא ששהו בעיירה או בסביבתה בשנים 1939 – 1941 ואשר שוכנו בפקודת שלטונות הצבא בעיקר בבתי היהודים. אלה באו לעתים בגפם, לעתים בליווי רעיותיהם ולעתים בליווי ידידות ללילה אחד או לכמה לילות. בדרך כלל שירתו חיילים־שרתים את הקצינים ורעיותיהם, לפעמים יותר מחייל אחד, וגם חיילים אלה הסתובבו בבית. היחסים עם הקצינים ופמליותיהם היו בדרך כלל קורקטיים, לפעמים הפכו לידידותיים, ולעתים גם היו מתוחים. זכור לי מקרה כאשר אמי העירה דבר־מה לאשת קצין וכתגובה איימה זו על אימא כי תלשין עלינו שאנו שוחטים עופותינו אצל ה"האהאם" (כפי שהרומנים קראו לשוחט, שיבוש המלה "חכם").

אכן האורחים הם בבחינת תבלין לחיי הבית, בדרך כלל טעים ונעים, אך לעתים גם מר וקשה לעיכול...

★

בימים ההם של ילדותנו עוד היו מתקיימים בין כותלי בית המשפחה אותם אירועים מרכזיים במחזור החיים החברתיים, אשר בימינו אלה נדחקו אל מוסדות ציבור, כבתי חולים, ולהבדיל – אולמות שמחה – כלידה, חתונה ומותו של בן משפחה־קרוב.

אני נולדתי בבית הוריי בליל ה־11.1.29. לידתי הייתה במקצת מוקדמת. אותה שנה שרר במקומותינו חורף קשה במיוחד. התנורים עבדו שעות נוספות ועל מנת לשמור על חום גופי עטפו אותי בצמר־גפן (נראה כי זו הייתה השיטה שהקדימה את האינקובטורים של ימינו). אולם החום שבבית לא הספיק כדי להציל מכליה צמחי הנוי שאימא טיפחה בעציצים, אשר עמדו על אדן החלון שבטרקלין וסביבו. כשאמי התאוששה מן הלידה ועמדה על חורבן צמחי טיפוחיה, פרצה היא בבכי. אך סבתי הפצירה בה שלא תשטותה, כי... "מהו נזקם של הצמחים שאבדו לעומת האושר הרב שבנתינת חיים לוולד בריא ושלם"... ואכן נראה כי דברי סבתי עשו את הרושם הדרוש על אימא. היא נרגעה,

וברבות הימים המשיכה להמשיל מקרה זה גם לאחרים.

למדתי מסיפורי אימא שסבתי הייתה שרה לי בימי ינקותי את שיר הערש שהפך בינתיים לסמל הקלסיקה של הזמר העממי היידי, בגרסה מותאמת אליי: "...וולטר'ל וועט פורען האנדלען רוזינקעס מיט מאנדלען (וולטר'ל ייסע לסחור בצימוקים ובשקדים)".

זיכרונות ראשונים משלי, השמורים עמי, קשורים בלידת בן־דודי וולפי. הייתי אז כבן שלוש שנים וחצי. כנהוג בימים ההם, באה דודתי ברטה אל בית אמה, סבתי גולדה, לעבור שם את סוף תקופת הריונה ולהמתין בבית אימא ללידה. תוך כדי כך היא בישרה לי שהיא עומדת להביא לעצמה מצ'רנוביץ תינוק... (הן כל ילד קטן אצלנו ידע כי את הדברים החשובים מביאים מצ'רנוביץ, בירת המחוז, ואנו גם היינו משפחה מודרנית, וכנראה שהחליטו כי לא ראוי לספר לי את סיפורי הסבתא שחסידות מביאות ילדים!)...

ובאחד הבקרים של חודש יוני 1932, כאשר התעוררתי, שמעתי קול בכי של תינוק בוקע מן החדר הסמוך. בישרו לי כי הגיע תינוקה של הדודה ברטה, וכעבור שעה קלה לקחו אותי להתוודע אליו. באותו בוקר גם התייצבה בבית קבוצת ילדי־חדר, בהדרכת מלמדם מר פדר, ובצוותא אמרו תפילה. הסבירו לי כי מה שהם מדקלמים זה "קרישמע ליינען" דהיינו "קריאת שמע". לפני שפנו לדרכם, כובדו הילדים ומלמדם בפרוסות של עוגת דבש (לייקח) וכל זה היה חדש עבורי ומרגש...

כשנערכה בביתנו, בשנת 1939, חתונת דודתי מיצי, אחות אמי, עם דודי יואכים, אחיו של אבי, הייתי כבר גדול יותר – כבן עשר. חתונה זו היוותה שיאו של רומן אהבים עז וממושך, שראשית צמיחתו הייתה אף היא, כפי שכבר סיפרנו, בביתנו. דודי יואכים חזר זה עתה מאיטליה, כשדיפלומת הרופא בכיסו לאחר שנות לימודים רבות.

הזמנים הפכו בינתיים לקשים וסימני שאלה כבדים ניצבו לגבי עתידו של העולם, של היהודים במדינת מושבנו בכלל ושל בני הזוג הצעיר בפרט. על כן בחר הזוג הצעיר לחוג את חתונתו בחוג המשפחה בלבד. אך להכנות שבתוך הבית גויסו עוזרות מספר וכן סיוע של מה שקוראים היום דווקא במינוח לועזי "קייטרס", אך בימים ההם כינו אצלנו ביידיש במלה שמקורה עברי – "די מאכלאכע" – המאכלית, האישה שהתמחתה בהכנת מאכלים לחתונות היהודיות.

הטקס נוהל על־ידי הרב גינצברג, אשר נשא באוזני הזוג שמתחת לחופה נאום בעברית, דבר נדיר במקומותינו, ביטוי להערכת הרב לידענות החתן בשפת עבר...

לאחר השלמת החלק הטקסי של המעמד, הגיע זמן הסעודה. זו הוגשה על גבי שלושה שולחנות: שולחן גדול לקרואים סתם, שולחן קטן יותר לרב ולבני המשפחה שומרי המצוות ומבקשי קרבתו של הרב, ושולחן שלישי – לקבצנים. לפי מנהג אותם הימים, היה שולחן הקבצנים חלק חובה בכל חתונה יהודית.

אף שלא הייתה תזמורת, בקעו משולחן הרב מנגינות ערבות של זמירות חסידיות. לסבי מצד אימא ולאחד מאחיו, בני משפחת ברונשטיין מדורנה, היו קולות ערבים והם הביאום לידי ביטוי בשפע. ובין השולחנות הסתובבו הילדים.

השמחה הייתה מאופקת אך הייתה אמיתית.

אך גם המוות וחילופי הדורות הם חלק מחוויית המשפחה. סבי וולף נפטר בביתו בשנת 1928, כמחצית השנה לפני שנולדתי, בשנות החמישים לחייו לאחר מחלה ממושכת. מיטב הרופאים שבווינה, שאליהם הוא פנה במחצית שנות העשרים לא מצאו מזור לחוליו. סבי היה כנראה איש ציבור אהוד על הבריות. סופר לי כי משנפטר, הוצב ארונו בבית הכנסת, הוא הוספד על־ידי הרב, המון רב הלך אחר ארונו, ועל מצבתו נחרטו דברי הערכה מחורזים, פרי עטו של הרב גינצברג, אשר נתנו ביטוי לרגשות מוקירי זכרו של סבי בעת פטירתו. כאשר פקדתי את קבר סבי, בעת ביקורי בעיירתנו בשנת 1975, התרגשתי למקרא הדברים שעל גבי המצבה. כבן לדור אשר אימץ את לשון הכתובות שעל גבי המצבות היהודיות לשפת שימוש יום יומי, היטבתי ודאי להבין את משמעות דברי הכתובת שעל גבי המצבה יותר מאשר מרבית בני לווייתו של סבי ז"ל.

הוריי, שגרו בראשית נישואיהם בשכירות, נכנסו לגור לאחר פטירת סבי אל בית המשפחה.

סבתי גולדה האריכה ימים אחר בעלה כעשור שנים ונפטרה בשנות השישים לחייה כשהיא מלאת חיות ומרץ. היא הוכרעה על־ידי מחלה זיהומית תוך ימים ספורים, כנראה לאחר אכילת מזון מקולקל. אני הייתי אז כבן תשע שנים וחצי.

בהתחלה נראתה מחלתה של סבתא כזיהום מעיים רגיל. אך עד מהרה התברר כי מצבה רציני יותר. תחילה נקרא אליה ידיד המשפחה הד"ר וולף, אחר כך צורף אליו גם רופא נוסף, הד"ר קליין. משהוברר כי מצבה מחמיר, הוזעק למיטתה גם הדוקטור טרטר, ידיד אבי, אשר הגיע למעמד של רופא פנימי בעל מוניטין בבוקרסט, אך שהה באותה עת בחופשה באזורנו. לאחר שבדקה האחרון, התכנסו שלושת הרופאים בארשת פנים רצינית להתייעצות בטרקלין האורחים. בינתיים החלו מתקבצים סביב מיטתה של סבתא בני המשפחה, מלאי דאגה. באותן השעות הוטל עליי כמה פעמים לאוץ אל בית המרקחת ולהביא משם זריקה זו או אחרת. בשעותיה האחרונות, כשהחלה הכרתה להתערפל והתקשתה כבר לזהות את הסובבים אותה, עדיין זיהתה אותי סבתא והייתה פונה אליי לבקש ממני דבר זה או אחר בכינוי החיבה שנהגה לכנותני "וולטר'ל, וולטר'ל..." ואותה קריאה וולטר'ל וולטר'ל, המשיכה להדהד באוזניי גם לאחר שסבתא כבר לא הייתה. אחר כך החלו פרפורי הגסיסה ובני המשפחה פרצו בבכי חרישי. וכעבור זמן מועט בא המוות.

שוב נשלחתי לשליחות, הפעם אל בית המסחר שלנו, להביא לדודנו אליאס, אח סבי ז"ל, את הבשורה המרה על פטירת סבתי. הדוד הורה על סגירה מיידית של העסק. למחרת בבוקר עוד נשלחתי אל תחנת הרכבת להקביל פניו של דודי סלו, אשר עבד עתה כמהנדס במפעל טקסטיל בבוקרסט ובא משם ברכבת הלילה. כשנכנסנו לבית ראיתי את דודי יואכים, מכונס בפינה ומתייפח.

באותו אחר הצהריים עוד ניתן לי להצטרף לראשונה בחיי למסע ההלוויה של סבתי, שלכמותן התבוננתי לא אחת כאשר עברו על פני ביתנו ולחזות בהורדת ארונה של סבתי אלי קבר.

בשלב זה נראה כי הורי סברו שדי היה לי בחוויות שכבר ספגתי, ומיד לאחר ההלוויה נשלחתי אל בית סבי מצד אימא, לדורנה, ולא ניתן לי להיות נוכח

בימי השבעה של המשפחה. בדיעבד התברר כי הייתה זו התכנסות יחד אחרונה של כל בני המשפחה, בטרם פוזרו על־ידי מאורעות המלחמה. עד עתה מצטער אני כי לא ניתן לי להשתתף בהתכנסות זאת.

★

הגיעה העת להתייחס גם לדמותם ולאופיים של בני הבית.

את חלקה של אימא בקביעת סדרי הבית והמשפחה כבר הזכרנו. היא הצטרפה למשפחת אלנבוגן ב־1926, כאשר נישאה לאבי. מוצאה היה בעיירה אחרת של בוקובינה הדרומית וטרה־דורני (שכונתה בקיצור דורנה). ילידת 1904, הייתה בתם הבכורה מתוך שלוש הבנות של יחזקאל (חזקל) קרל ברונשטיין ורעייתו נטי לבית וייצנר. עיקר פרנסתו של סבי מצד אימא היה מיקב קטן, שבחביותיו בשלו ותססו יבולי הענבים שסבי היה מביאם מדי שנה מכפר כורמים שבטרנסילבניה. כן היה בעל חצר גדולה שסביבה נמצא מכלול של דירות, חנויות ובתי מלאכה קטנים, אורוות ומחסנים (ביניהם מחסן של גושי קרח, שנוסרו מן הנהר הקפוא בחורף, לשימוש בימי חמת הקיץ). רובם של אלה היו מושכרים לאחרים. בימי השוק, ימי ה׳ בשבוע, הייתה החצר משמשת כ״מגרש חנייה״ לעגלות של איכרי הסביבה שבאו אל השוק, כמובן כנגד תשלום קטן של ״דמי חנייה״ שהיו נגבים על־ידי החצרן. בקצה החצר, צמוד לצלע ההר, ניצב היה בית קומות נאה, מעוצב בסגנון אלפיני, שבקומתו השנייה נמצאה דירתו של סבא. בקומת הקרקע של הבית, חצוב אל תוך צלע ההר, נמצא מרתף היקב.

גם אחרי הנישואין נמשכו הקשרים ההדוקים של משפחתנו עם הורי אימא. בבית סבא היינו מבקרים כמה פעמים בשנה בימי חופשת בתי הספר ושם הסבנו מדי שנה אל הסדרים. הרבה זיכרונות ילדות קושרים אותי לבית זה.

כמה פעמים נסעתי עם אימא לצ׳רנוביץ. ביקוריי בבירת המחוז היו קשורים בבדיקות אצל רופאים מומחים, להתאמת משקפיים, ניתוח שקדים וכד׳. אך אין צורך לומר כי החשמליות שאליהן התוודעתי בצ׳רנוביץ היו חשובות בעיניי מן הביקורים אצל הרופאים. בצ׳רנוביץ גם היו מים זורמים בברזים ובבתי השימוש שבתוך הבתים היו מושכים את המים, נסים שבזמן ההוא עוד לא הגיעו לעיירתנו.

כפי שכבר סיפרנו, נהנתה אימא מעיצוב פני הבית ומניהול משקו כמיטב רוח הזמן, אך גם מעבודות־יד, מלימוד, קריאה, עיון בעיתון, נגינה בפסנתר ואירוח אורחים. בראשית שהותה בארץ בשנים 51־1950 לא נרתעה, כנשים רבות אחרות מבנות המעמד הבינוני, מעבודות שחורות ומפרכות וקיבלה על עצמה ברצון עבודה של שעות רבות ביממה כמבשלת וכשוטפת כלים בבית קפה קטן. אך משקיבל אבי עבודה קבועה, החליטה אמי להפוך את תחביבה של טיפוח משק הבית ומטבחו, למקצוע. היא נרשמה למדרשה למורות לתזונה ולמשק בית ומשסיימה לימודיה במדרשה, הורתה מקצוע זה במשך כחמש עשרה שנה, עד לפרישתה לגמלאות.

סבתי, אם אבי, נהגה לספר לי סיפורים על מעללי ילדיה הצעירים כשהיו קטנים. בדרך הטבע, ראתה סבתא את עצמה כממונה על שמירת המסורת –

הקפדה על הכשרות בבית משפחה המשתחררת מעול המצוות המעשיות של היהדות וכן הקפדה על חסכנות.

מבין הנשים בבית צריך לציין גם את הגב׳ טרנבסקי, ששהתה בביתנו במשך כמה שנים, עזר כנגד אימא בניהול משק הבית. היא נבדלה מן העוזרות הצעירות בנות האיכרים, אשר שירתו בביתנו לפניה ולאחריה. היא הייתה אישה אלמנה, אם לבן בגילי ובת מבוגרת יותר במספר שנים. מפאת כבודה, קראנו לה "המבשלת" (לעוזרות הצעירות יותר קראו "הנערה המשרתת Dienstmaedchen)". דומני כי מוצאה היה הונגרי. עם הגב׳ טרנבסקי ניהלתי ויכוח היסטוריוסופי על זכותם של העמים הטוענים לבעלות על ארץ טרנסילבניה. ברוח הלאומנות הרומנית שקלטתי בבית הספר, טענתי לעומתה בלהט כי טרנסילבניה היא פלח ארץ רומני. אך גב׳ טרנבסקי נשארה בשלה – שטרנסילבניה היא אדמה הונגרית. למגינת לבי, לא היה בלהט נימוקיי כדי לשכנעה. אך עם גבור סערת הלאומנות הגרמנית בהשראה נאצית, אימצו גם הגב׳ טרנבסקי ובני משפחתה זהות גרמנית, כרבים מבני המיעוטים שבאזורנו, ונספחה אל הגרמנים אשר היגרו לגרמניה ב־1940, ברוח הסיסמה שהגרמנים במקומותינו אימצו: "כיצד זה לא נלך (למולדתנו) אם הפיהרר קורא לנו!" זמן מעט לפני פרדתה מאתנו באה הגב׳ טרנבסקי לבשר לנו בשורה "טובה" שלמדה בחוגי הגרמנים אשר התכוננו לשיבה אל מולדתם; ובעגתה הגרמנית העילגת הודיעה לנו כי "היטלר יעניק גם ליהודים איזושהי ארץ: אי אחד שמו מגסקר..."

ועתה לדמותו של אבי.

אבי, מרקוס (מרדכי) אלנבוגן, בנו בכורו של סבי וולף, היה יליד המאה הקודמת – שנת 1895. ככל ילד יהודי, למד אף הוא בחדר, אך נראה כי במוסד זה הוא לא הרחיק יותר מלימודי חומש ורש"י ונביאים ראשונים. נראה כי הכרה מעמיקה יותר של היסטוריה ותרבות יהודיים הוא רכש דווקא מתוך קריאה בגרמנית. את לימודיו התיכוניים הוא עשה בגימנסיה שבעיר הסמוכה הגדולה יותר – סוצ׳אבה. הייתה זו גימנסיה הומנית, שבה למדו הרבה הגות וספרות גרמנית וכן רומית ויוונית. אבי אכן נכבש על־ידי לימודים אלה, וב־1913 פנה ללמוד לימודים קלאסיים וגרמניים באוניברסיטת וינה.

הרבה שעות של קריאה ועיון בילה אבי באולם הקריאה של ספריית האוניברסיטה. נראה כי מאז דבקה בו גם האהבה לקריאה ולעיון, שממנה לא הרפה עד יומו האחרון.

בשנת 1916, משנמשכה המלחמה, חוייל גם אבי אל צבאו של הקיסר פרנץ יוזף. כך נאלץ הוא להמיר את תלמודו ואת וינה הגאה בעבודת הצבא ובמראות חזיתות המלחמה. עם התמוטטות מכונת המלחמה של הברית הגרמנית־אוסטרית חזר אבי מן החזית האיטלקית לווינה המובסת, הרעבה ודחוסת הפליטים, שעמם נמנתה עתה גם משפחתו, במדי קצין זוטר. עתה התברר כי גם משפחתו נדרשה להקריב קרבן יקר למולך המלחמה. אחי אבי, יעקב, השני מבין בניו של וולף אלנבוגן, בחור כארז, נפל בחזית האיטלקית. המשך הלימודים הקלאסיים של אבי נראה עתה כחלום חסר תכלית. הוא הצטרף לקורס שנתי של האקדמיה למסחר, שנועד להסבה מקצועית של קצינים

משוחררים. זמן מועט לאחר מכן, בעקבות חתימת הסכמי השלום, בחרה משפחתו באופציה של אימוץ האזרחות הרומנית וחזרה לעיירתם.

מעט לאחר הפיכת בני משפחתו לאזרחים רומנים פנה אבי לבוקרסט, בירת המדינה שיצאה מנצחת במלחמה וזכתה בתוספת שטחים ובמשאבים ניכרים. עתה היא הייתה רעבה לכוחות עבודה מקצועיים. במשך שנים מספר עבד שם אבי בעיקר כפקיד בנק. אולם במחצית שנות העשרים, משחלה אביו, הוא נקרא חזרה הביתה, למלא מקום האב בניהול בית המסחר לטקסטיל של המשפחה, וכאמור, ב־1926 נשא את אמי.

בית העסק של המשפחה הצטייר בעיניי כאולם ארוך עם מדפים צמודים לקירות שהיו דחוסים עד לתקרה בגלילי בדים מסוגים ומדגמים שונים. במקביל לקיר המערבי נחצתה החנות על־ידי דלפקים לכל אורכה ובקצה עמד שולחן כתיבה. בקדמת החנות, מאחורי הדלפק, היה יושב דודנו אליאס ליד הקופה, ואילו אבי היה יושב ליד שולחן הכתיבה בצד האחורי שלה, לרוב רכון על גב ספרי חשבונות עבים ועל טורי מספרים ארוכים; ואילו בחלק האמצעי של החנות מהלכים שלושת פקידיו ומשרתים לקוחות. בימי ג' של השבוע, ימי השוק בעיירה, היו מצטרפים לעוסקים במלאכת החנות דרך קבע, גם בני משפחה אחרים. בימים שכאלה דמה חללו של בית המסחר לאוטובוס דחוס, שבו נדחקו הכפריים, חלקם לקנות, חלקן להתבונן בלבד וחלקם לנסות מזלם ב"סחיבה".

שעות רבות ביממה, מבוקר ועד ערב, ממוצאי שבת ועד סמוך לכניסת השבת, בילו בבית המסחר העוסקים במלאכתו. רק הפסקת צהריים קצרה שנועדה לארוחה משפחתית חצתה את רצף השעות האלו. פעם־פעמיים בשבוע היה אבי נוסע אל העיירות של אזורנו על מנת לבוא שם במגע עם לקוחותיו הסיטונאים. ואף על פי כן, לא היה אבי סוחר "מועד" ונטיות לבו היו לכיוונים אחרים. משעלה ארצה דחה כל מחשבה לחזור ולעסוק במסחר, והעדיף לבקש משרת שכיר.

נפרט להלן גישתו ועמדותיו בכמה תחומים.

כאמור, הייתה לאבי זיקה עמוקה לקלסיקה ולהגות של התרבות הגרמנית. צער רב הצטער הוא על שלא גיליתי יותר עניין בשפה ובספרות הגרמנית. כאשר טענתי כלפיו כי אין לי עניין בשפת היטלר הוא ענני כי זאת שפת גתה ושילר...

אף שה"גרסה דינקותא" של אבי במקורות היהדות הייתה מוגבלת בהיקפה, הייתה זיקתו הלאומית לעם ישראל שלמה ובלתי מסויגת. הוא סלד מן הרעיון שיהדות היא דת בלבד ולא לאום ומן ההתבוללות החברתית. בוויכוח שחצה את יהדות בוקובינה ואחר כך זו של רומניה בין הדוגלים בהשתלבות יהודית במסגרות פוליטיות כלליות לבין החותרים לייצוג יהודי לאומי נפרד, עמדת אבי הייתה חד־משמעית לטובת הייצוג הלאומי היהודי העצמאי, באמצעות המפלגה היהודית.

זיקתו של אבי לרעיון ההתחדשות של תרבות עם ישראל באה לידי ביטוי בשכירת מורה מודרני לעברית עבורי, מן הגיל הרך; הייתי בין אלה מילדי עיירתנו שזכו לספוג את שפת העבר ואת לימודי התפילה והתנ"ך בהברה

ספרדית ובסגנון חילוני מפי המורה וורצמן, שהגיע אלינו מבסרביה. על כן גם לא הספקתי להתוודע לתפילה בהברה אשכנזית, כילדים אחרים מבני גילי שלמדו בחדר. הרבה למדנו ממורנו זה, עד שב־1940 עבר לברית המועצות. בזכות לימודיי אלה הייתי מתקדם הרבה יותר בלימודי עברית ויהדות מחברי לכיתה בבית הספר התיכון היהודי בבוקרסט, וב־1948 כאשר שהיתי במחנות המעפילים בקפריסין, אף נקראתי להורות עברית לילדים ולמבוגרים, בעת שאלה המתינו במחנות לעלייתם ארצה. ואכן עליי לציין כי במרכיב זה של חינוכי הצליח אבי בשאיפותיו הרבה יותר מאשר בלימודי הגרמנית שלי.

אבי היה איש שוחר שלום וסולד מכל גילוי של אלימות. בוויכוח שחצה את הסטודנטים היהודים בעלי גישה לאומית בין "אגודות המתמודדות בדו־קרב" לבין "אגודות שאינן מתמודדות" (Schlagende und nichtschlagende Verbindungen) ניצב אבי בנחרצות לצד מיעוט האגודות שלא סגדו לגינוני האלימות בלבוש אבירי, שריד מימי הביניים שהמשיך לקסום גם לצעירי האינטליגנציה של הגויים מראשית המאה, ושאליהם ביקשו להידמות צעירים יהודים שחשו עצמם "משוחררים". ענפי ספורט אלימים כאגרוף והיאבקות תיעב אבי ממש. אך גם ענפי ספורט "תמימים" ועממיים הכרוכים אף במידות קטנות של אלימות, ככדורגל, לא היו לרוחו והוא לא עודדני למשחקי ספורט כאלה.

אך רדיפת השלום של אבי הייתה עמוקה ומרחיקת לכת הרבה יותר מן הסלידה מאלימות. מעולם הוא לא עודדני להתעקש על מיצוי צדקי אם הדבר היה כרוך בקונפליקט עם הזולת. פעמים רבות שמעתי מפיו את האמרה "החכם יותר הוא המוותר (Der Gescheitere gibt nach)". כך נהג בענייניו ומסר זה של חכמת ההתפשרות למען השלום עם הבריות, התפשרות שאין עמה משקע של טינה ותרעומת, שידר גם לכל מקורביו.

יושר והגינות היו אצל אבי קו אופי ואידיאולוגיה כאחד. הוא השתדל להחדיר בי את ההכרה כי היושר וההגינות אינם רק מעלות נאות, כי אם תכונות שיש עמן שכר לטווח ארוך. לפיכך, הקפדה מחמירה על דרך הישר גם ראויה לאימוץ כאסטרטגיה עסקית מרחיקת ראות. עמדתו זאת נהג להמחיש על־ידי אירועים מתולדות עסקי המשפחה. ממקבץ סיפוריו בתחום זה, בעלי מוסר ההשכל, נביא כאן אחד.

אבי נהג לספר כיצד סבו, ישראל אלנבוגן, סירב לקבל את ההצעות הנדיבות למחיקה ולהסדר החובות של בית עסקו שבאו מצד ספקיו בעקבות השרפה אשר כילתה את כל העיירה בשנת 1899 והשאירה את תושביה בעריה ובחוסר כול. ידיעת האסון אשר פקד את העיירה עשתה לה כנפיים בכל רחבי הממלכה האוסטרו־הונגרית ואף אל מעבר לים הגיעה. ארגונים שונים פנו אל הציבור בתביעה לסייע בקיום הנפגעים ובשיקומם וקריאות העזרה אכן נענו ביד נדיבה. גם הנושים של תושבי העיירה נדבקו מאווירה זאת וגילו נכונות להסדיר חובות הנפגעים ברוחב לב. אך סבא ישראל התעקש שלא להפיק טובת הנאה מאווירה זאת של רצון טוב והחזיר מדמי הביטוח שקיבל את כל חובותיו, עד הפרוטה האחרונה. לאחר זמן מה התברר כי מעשהו זה של ישראל אלנבוגן הותיר רישומו על ספקי העסק והקפיץ את המוניטין שלו מעלה. כאשר הגיעה עת שיקום העיירה בעזרת כספי הסיוע שזרמו עתה אליה זכה העסק המשפחתי

לאשראים כמעט בלתי מוגבלים ובעזרתם הפכה עבורו תקופת שיקום העיירה לתקופת גיאות וצמיחה.

תחום אחד של מעשים ביקש כאילו להצניע. תחום רגישותו לסבל הזולת ונכונותו להושיט יד וכתף לנתונים במצוקה. ומשנמנע מלספר על מעשיו בתחום זה, משער אני כי סודם של אחדים מהם הוא נטל עמו אלי קבר. ואף על פי כן, אף שלא ביקש את הדבר, השאיר רישומו עליי גם בתחום זה.

זכורני היום בעיירה אטאקי, ליד הדניאסטר, אליה הגענו ברכבת הגירוש מעיירתנו, כאשר המתנו להעברתנו את הנהר אל ארץ הגזרה של טרנסניסטריה. אנשינו, מגורשי גורה הומורה, היו מכונסים ליד צרורותיהם בחורבות הבתים הבזוזים של יהודי המקום אשר זמן מעט לפני כן נטבחו על־ידי חיילים רומנים כובשי בסרביה, בסיועה של האוכלוסיה המקומית. אנשינו היו נבוכים וחרדים אך צלם האנוש היה עדיין עמם. ואז בא המפגש המזעזע עם שיירת אנשי ידינץ; זאת העיירה הבסרבית אשר שלטונות רומניה הפכו תחילה את הגטו שלה למעין מחנה ריכוז, ואחר כך החלו להריץ את האנשים שרוכזו בו במסעות אימים, דרך ערבות בסרביה אל הדנייסטר. "אי־הבנות" בין השלטונות הרומניים והגרמניים גרמו להחזרת השיירות ולהתמשכותם של מסעות אלה, כשהמגורשים היו מופקרים לנוקשות הגרמנית, לאכזריות שומריהם הרומנים, לחמסנות האוכלוסיה הסובבת ששיחרה אל הטרף הקל של צרורותיהם המדולדלים, ונתונים גם לתלאות מזג האוויר הסתווי – הגשם, הבוץ וצינת הלילה. במצב זה הגיעה גם שיירה של אנשי ידינץ באותה העת אל תחנת המעבר לטרנסינסטריה של אטאקי. מראם של אנשים מותשים, מורעבים ובלויי סחבות אלה הימם את אנשינו. זכורני אז את אבי מתפרץ בבכי מר אל החדרון הפרוץ שבו שהינו – אחת הפעמים המעטות שבהן ראיתי את אבי בוכה – נוטל מצרורנו מעיל משלי ונושאו החוצה. התברר כי הוא גילה בין אנשי ידינץ משפחה של ידיד, שלהם היה ילד קצת גדול ממני. דעתו של ידיד אבי הייתה כבר קרובה לטירוף ובגדיהם בלויים. את המעיל שאבי נטל ממני הוא הביאו לבחור זה, ילדו של ידידו.

ואף שאבי לא ציפה לתודה על טובות שעשה לאחרים, הכיר הוא תודה עמוקה לכל אלה אשר בזמנים שונים סייעו לו ולמשפחתו. וכך התייחס גם כלפי המעברה שבה שהו הוריי ב־1950 כשהגיעו ארצה. משהצליחו הוריי לאחר תלאות רבות למצוא דירה ולהיחלץ מן המעברה, כתב אבי לבני משפחתנו שעדיין נמצאו בבוקרסט "כי אין הם עוזבים את המעברה כפויי טובה, כי בתקופה הקשה של ראשית צעדיהם בארץ, העניקה זו להם קורת גג".

אלה היו מתכונות האופי וממעשיו של אבי. הן ודאי הטביעו חותמן על אורחות ביתנו ומשפחתנו בימי ילדותי בעיירתנו וגם בחלופות הזמנים שעברו עלינו בימים שלאחר מכן. ייתכן כי להוקרה החד־משמעית ביותר ליחסו של אבי לזולת הוא זכה מפי חותנתו, סבתי מצד אימא, כאשר זו נמצאה בערוב ימיה במוסד סיעודי. מצבה המנטלי הידרדר והיא לא הכירה עוד איש מן הסובבים אותה. כשאבי בא לבקרה היא נתנה דרור להתרשמות חרותה עמוק בתת־הכרתה, ואמרה לאבי: "דומני כי אני מכירה את אדוני. הוא איש עדין מאוד. כיצד קוראים לו?"...

★

מאורעות הזמן נתנו בהכרח את אותותיהם גם בחיי הבית. התבטאויותיו של היטלר ושל חבר מרעיו וכן מעשי השלטון הנאצי בגרמניה ושל בני בריתם במקומות אחרים היו נושא מרכזי לשיחה ולמחשבה. כבן תשע הייתי כאשר התחלתי לקרוא בעיתון "טימפול (הזמן)", שהדוור היה מביאו לביתנו מדי יום, את הפרשנות על קרבות מלחמת האזרחים בספרד. באחד הימים הפנתה אמי את תשומת לבי לכתבה שהופיעה בעיתון על הנעשה במחנה הריכוז של דכאו. הכתבה התבססה כנראה על מידע שהוברח מן המחנה אל מחוץ לגרמניה. אימא סיפרה לי כי אבי בכה כשקרא את הכתבה. אף אני קראתי אותה ורישומה עדיין שמור עמי. סופר שם על המשטר הקשה במחנה, על סידורי השמירה הדרקוניים, על ההתעללות באסירים מתנגדי המשטר הנאצי ועל ההתעללות הקשה במיוחד ביהודים.

בסוף 1937 הפתיע מלך רומניה, קרול השני, בכך שקרא לשלטון את המפלגה האנטישמית הקטנה מיסודו של הפרופסור א' צ' קוזה והטיל את הרכבת הממשלה על שותפו של קוזה, המשורר אוקטוויאן גוגה. היהודים הוכו בהלם. ואכן באו שבועות של טרור שלטוני אנטישמי גס ופרימיטיבי. אך באותה מידה הפתיע המלך כאשר פיטר כעבור חודשים מעטים את ממשלת גוגה־קוזה. את בשורת פיטורי ממשלה זאת הביא אל ביתנו קרובנו שילו אלנבוגן באישון לילה, כאשר קלט את הידיעה משידור רדיו. אבי לא יכול היה לישון יותר מרוב התרגשות כל אותו הלילה. למחרת היו היהודים באופוריה. נראה היה כי חלף הסיוט וחזרו ימים לתִקנם. אך עד מהרה התברר כי לא הייתה זאת אלא אשליה. אמנם הביטויים הגסים של אנטישמיות שלטונית בוטלו, אך המגמה הכללית של דחיקת היהודים ממעמדם נמשכה.

בראשית ספטמבר 1939 פלשו הגרמנים לפולין ופרצה מלחמת העולם השנייה. בליל השלושה בספטמבר שמעו הוריי, בשידור מרדיו לונדון, את נאום הכרזת המלחמה של צ׳מברליין בתרגום גרמני. נדמה היה כי הנה ניעורה סוף סוף קואליציית המעצמות הדמוקרטיות וקמה למחוץ את הטירוף ההיטלריסטי. אך גם תוחלת זאת נכזבה במהרה.

באמצע ספטמבר 1939 נפרדתי לראשונה מבית אבא, ואני פחות מבן עשר. שנה לפני כן בוטלה מטעמי חיסכון בתקציב הגימנסיה שהתקיימה בעירנו במשך עשרות בשנים, עוד מימי השלטון האוסטרי.

הייתי בין שני התלמידים, בני עיירתנו אשר זכו להתקבל כתלמידים מן המניין בגימנסיה "דרגוש וודה" (הנסיך דרגוש) שבעיר הסמוכה קימפולונג. שוכנתי אצל משפחה שנהגה לקבל תלמידים לאכסון בביתה.

השבועות המעטים שבהם נמצאתי מחוץ לבית לא נעמו לי. התלמידים היהודים החדשים שבאו מן הערים הסמוכות היו חשופים להטרדה ולמעשי בריונות של שקצים אנטישמיים קטנים, יותר מעמיתיהם היהודים בני המקום, שהיו מוכרים ומוגנים יותר. היו גם מו״ים שנתנו ביטוי בוטה לאנטישמיות שלהם, במידה שלא ידענו כמותה בבית הספר היסודי שבעירנו. גם הידיעות מחזיתות המלחמה לא היה בהן כדי לעודד את רוחם של התלמידים היהודים. עם התמוטטות החזית הפולנית, התירה ממשלת רומניה לשרידי הצבא הפולני

ולנלוויהם לחצות את הגבול לרומניה, ובאחד הימים התמלאו רחובות עיירותינו במספר רב של מכוניות צבאיות פולניות. חלקן היה מכוסה בוץ הסוואה ובחלקן ניכרות היו גם עקבות של פגיעה. כל אלה – ביטויי הבריונות והאנטישמיות בבית הספר. ידיעות המלחמה, מראות הצבא המובס והניתוק מן הבית השרו עליי מצב רוח קשה. באחד הימים חליתי וחזרתי הביתה. משנמשכה מחלתי נאלצתי לבטל את מעמדי כתלמיד מן המניין ולהמירו במעמד של תלמיד אקסטרני. הוריי שכרו לי מורים פרטיים ובמעמדי החדש נדרשתי להתייצב לבחינות בגימנסיה של קימפולונג רק פעמיים בשנה. אולם עליי להודות כי שינוי זה לא ציער אותי כלל. בבית הוריי הרגשתי יותר טוב ויותר בטוח.

מפנה לרעה במצב היהודים חל לאחר שרומניה נאלצה למסור לברית המועצות את בסרביה ואת צפונה של בוקובינה, בשלהי יוני של 1940. רגשות הזעם והתסכול על אבדן הפרובינציות שלהם הופנו כלפי היהודים. באחד הימים של אותה חופשת קיץ מן הלימודים נדרשו כל התלמידים בני העיירה, בפקודת השלטונות, להתייצב בחצר בית הספר היסודי. הפקודה חלה גם על התלמידים שלמדו בבתי ספר על־יסודיים במקומות אחרים. הפקודה הובאה לידיעת הציבור, כמקובל, על־ידי הכָּרוֹז העירוני המתופף, וכמובן שאיש לא נעדר. שם, בחצר בית הספר נערך מסדר "חגיגי" ובו מסר המנהל סחליאן, בנאום נמלץ, על סילוק התלמידים היהודים ממסדר התלמידים הארצי "משמר הארץ (Straja ţări)" ... "כתגובה על ההתנהגות הפוגעת של צעירים יהודים כלפי קציני הצבא הרומני הנסוג מבסרביה".

אך הייתה זו רק פתיחה לרצף של הטרדות וגזרות שלעומתן נראו עתה ימי ממשלת גוגה־קוזה כפרולוג תמים למחזה עגום. כפי שסופר, גורשו היהודים מן היישובים הכפריים ומשפחת הדוקטור מוסברג נכנסה לגור אל ביתנו. זמן מועט לאחר מכן סולקו גם התלמידים היהודים ממערכת החינוך הממלכתית. התארגנה רשת של קבוצות לימוד קטנות בבתי התלמידים אשר התמזגה לאחר מכן לכיתות שהשתלבו בבית הספר של הקהילה.

הילדים היו הראשונים להיתקל באלימות אנטישמית, מילולית ופיזית, מידי בני גילם, בעת שהמבוגרים עדיין נרתעו מלתת בִּיטוי בלתי מרוסן לרגשותיהם האנטישמיים כלפי שכניהם הטובים מימים ימימה. אנו באנו לדווח למבוגרים על ההתגרויות האנטישמיות בנו ולהיוועץ בהם כיצד להגיב עליהן. תמיד אזכור את העצה שדודנו, הדוקטור מוסברג, נתן לנו כשסיפרנו לו שמכנים אותנו "יהודונים". הוא הציע כי נענה לבזים וללועגים לנו כי "אני גאה על שיהודי אנוכי". ואכן מנגנון הגנה זה של הרמת ערך יהדותנו בעיני עצמנו פעל לעתים. כאשר הנהיגו לראשונה את חובת הענידה של סימן ההיכר היהודי, מגן דוד, עורר הנושא פרץ של גאווה. היה זה מגן דוד זהוב על רקע כחול, והבריות הקפידו לעצבו בצורה נאה ככל האפשר. זכורני אותו יום, ראשון לענידת סמל הגנאי – סמל הגאווה, כאשר בצורה פרובוקטיבית למדי ובארשת של חשיבות התחלנו לטייל, ענודי מגן דוד, לפני קבוצות של גרמנים, בכללם קצינים במדי הוורמכט, ממשלחת הריפטריאציה של הגרמנים המקומיים. אך כעבור זמן לא

רב שונו ההנחיות באשר לצורת אות ההיכר היהודי ומגן הדוד הנאה הוחלף בטלאי הצהוב־שחור המדכא הידוע.

גזרה רדפה גזרה. לזכותם של בעלי השררה המקומיים ייאמר כי פירשו את הגזרות לקולא, ככל שהדבר היה נתון בידיהם. אך לא כן היה הדבר לגבי הרמה המחוזית הממונה עליהם. מושל המחוז, הפרפקט שמושבו בקימפולונג, הכביד ידו על האוכלוסייה היהודית במקומנו, וכל ביקור שלו בעיירה גרם בתואנה "חוקית" זו או אחרת להכבדה נוספת על החיים, בין לכל האוכלוסייה היהודית ובין ל"נבחרים" שמתוכה, שמהם לא נפקד לרוב בית העסק של משפחתנו.

בין התקנות שהותקנו היה איסור ההעסקה על־ידי יהודים של עוזרות בית נוצריות. קיבלנו לעבודה צעירה יהודייה, בת למשפחה שהגיעה לעיירתנו עם גירוש היהודים מן היישובים הקטנים שבסביבה. אך העבדת צעירה יהודייה בעבודות הבית הגסות והקשות היה נראה כמעשה לא טבעי וגרם להוריי מבוכה לא מעטה.

באחד הימים נדרשו היהודים למסור לשלטונות את מכשירי הרדיו שלהם. אחד ממפקדי הליגיונרים (כך כונו חברי המפלגה הפשיסטית) במקום הציע לאבי כי ימסור לו את מקלט הרדיו כ"פיקדון" תמורת התחייבות מצדו לשמרו כיאות ולהחזירו לבעליו כשגזרת איסור החזקת מכשירי הרדיו על־ידי היהודים תבוטל. כמובן שהייתה זו "הצעה שאי־אפשר לסרב לה" ואכן הסכמנו למסור לו את המקלט.

בקיץ 1941, לקראת הפלישה הגרמנית לברית המועצות שבה נטלו כידוע חלק גם בני בריתם הרומנים, התמקמה בעיירתנו מפקדה של דיביזיה רומנית. הייתה זו עילה לסדרה חדשה של התנכלויות ליהודים, כביכול "לנוכח הצורך להבטיח את ביטחון הפנים".

באחד הימים זכינו, כיתר היהודים, לחיפוש בביתנו על־ידי קבוצת חיילים. הם פתחו ארונות ומגירות, פשפשו בכיסים. אך לא ברור היה מה הם מחפשים.

אחר כך באה יממה גדושת אירועים ותהפוכות, שהחלה באימה ובפחד אך נגמרה למזלנו בטוב. זכר אירועי אותה יממה עדיין טורד אותי ואינו מרפה ממני. היה זה היום שלקראת צהריו נצטוו כל הגברים היהודים להתקהל במגרש הגדול הריק שבקצה רחוב היהודים, הגובל עם כיכר העיר. בהתקבל הפקודה, נחפז אבי לחזור הביתה מן החנות, נטל עמו צרור קטן ופנה אל מקום הכינוס המיועד. אמי ואני ליווינו אותו. המחזה שהתגלה לעיניי, כשהגענו אל מקום כינוס הגברים, הטיל עליי אימה. המגרש היה מוקף חיילים חמושים. מעבר לרחוב, בפארק הקטן, ניצבה מכונת ירייה. לוע המקלע היה מכוון אל המון האנשים שהתקהל מולו. בשיפוליו השתרכו שרשרות של כדורים. עיני החיילים שאיישו את עמדת המקלע בלשו אל עבר הציבור שממולם. במגרש עצמו התעבו והלכו גושי האדם של אבותינו, הגברים היהודים.

בהרגשה כבדה עזבנו את המקום ופנינו לעבר ביתנו. לנוכח הידיעה על מה שקרה במצבים דומים במקומות אחרים של ריכוזים יהודיים שבהם עברו גייסות צבא רומני, באותם הימים של לחיצה קלה על ההדק, ימי פתיחת החזית המזרחית, עדיין נחרד אני למה שבנקל יכול היה לקרות גם אצלנו, ואולי בנס

נחסך מאתנו. עם דמדומי הערב הובלו הגברים שנאספו קודם לכן, תחת משמר, דרך רחוב היהודים ועל פני ביתנו, אל בית הכנסת הגדול. כמה נשים התקבצו מאחורי הגדר והשער של חצר הכניסה אל ביתנו, ביניהן גם אמי ואני לידה. הרעיות התבוננו בדאגה בשיירת בעליהן. חלקן הזילו דמעה.

בהמשכו של אותו ערב התקיימה בביתנו, בטרקלין שנועד לארוחות חגיגיות, "ארוחת ערב עסקית" יוצאת דופן שהוגשה על־ידי אמי. נטלו בה חלק ארבעה גברים, שניים מהם קצינים במדי צבא: האחד קולונל של הצבא הרומני והאחר קצין גרמני במדי הוורמכט. שני המשתתפים הנוספים היו בעלי דודותיי: – נתן קליפר, בעל אחותה של אמי והדוקטור אברהם מוסברג, בעל אחות אבי. הקולונל הרומני היה "הפרטור הצבאי", הקצין הממונה על נושאי ביטחון הפנים מטעם הדיביזיה ששכנה באזורנו. בתחום סמכותו נכללו גם נקיטת האמצעים כלפי האוכלוסייה היהודית. דודי נתן קליפר הוזעק אל עיירתנו ממקום מושבו, וטרה־דורני, על מנת לסייע בטיפול במצב שנוצר בקהילתנו בעקבות מעצר הגברים היהודים והוא נענה מיד לקריאה. אותה ארוחה התקיימה ביזמתו.

נתן קליפר היה איש עסקים בעל קסם אישי ותעוזה ובעל חוש ציבורי מפותח כאחד. אלה סייעו לו רבות בפיתוח קשרים ומגעים מוצלחים עם אנשי השררה של הזמן. אף שלא נשא בתפקיד רשמי, הוא הוזעק פעם אחר פעם על מנת להשתדל אצל בעלי השררה כדי לסייע ליהודים הנתונים במצוקה, בודדים כציבורים. לעתים הוא השלים מעשה שתדלנותו בשלמונים ששלשל לכיסיהם של בעלי השררה, מאמצעיו הוא. לאחר המלחמה (דומני בשנים 45' – 46') הוא העיד במסגרת משפטם של פושעי המלחמה הרומנים על שלמונים משמעותיים שהעניק למפקד הגטו הגדול של צ'רנוביץ למען יקל על מצבם של יהודי המקום שהיו נתונים למרותו ועל כך שהלה לא עמד בדיבורו. בשנים 1941 – 1944, בהיותו תושב בוקרסט, הוא סייע רבות בארגון קשרי דואר ועזרה כספית למגורשי טרנסניסטריה. אל עיירתנו הוא חש באותו יום ברכב הצבאי הגרמני של ידידו, קצין קישור של הוורמכט ובלווייתו. בארוחת ערב זאת אכן סוכם על "עסקה" בין נתן קליפר ובין הקולונל הרומני, הפרטור הצבאי, על שחרורם של הגברים היהודים שנעצרו קודם לכן, כמובן כנגד הענקת "תמורה" הולמת לפרטור הצבאי.

האיש עמד בתנאי העסקה. כעבור שעות מספר שוחררו הגברים היהודים אל בתיהם ואף אבי הגיע הביתה. הוא סיפר את אשר אירע לו באותו לילה: מיד לאחר שהקולונל הפרטור שב מארוחת הערב שעליה דיווחנו, הוא זימן ללשכתו משלחת מטעם העצורים, שבה השתתף גם אבי. הפרטור נאם באוזני המשלחת נאום בנימה ידידותית ...כי תפקידו הוא אכן לדאוג לביטחונם של כוחות הצבא הערוכים בסביבתנו, אך האוכלוסייה היהודית של גורה הומורה ידועה כציבור שוחר שלום אשר לא ייגע כהוא זה לרעה בכוחות הביטחון הרומניים. על כן הוא סבור כי אין צורך להחזיק עוד את העצורים במעצר והחליט לשחררם... זאת הייתה הבשורה וזו הייתה הנימה. אך תוך כדי הרצאתו נכנס אל לשכתו קולונל אחר מאנשי אותה דיביזיה ואז עשה הקולונל שלנו תפנית פתאומית בתוכן נאומו, הרים קולו ובנימה מאיימת החל מדקלם: ..."ומי שלא יציית, כדור העופרת מצפה לו...!!" אולם משיצא עמיתו, חזר הקולונל שלנו להשלים הרצאתו

בעניין שחרור היהודים והתעלם מן האינטרמצו שנועד לסבר את האוזן של חברו...

אך פסק הזמן שניתן ליהודי העיירה להתאושש מפרשת מעצר הגברים לא ארך זמן רב. "גזרה בטחונית" אחרת ניחתה על ראשיהם. באחד הימים זומנה אל ראשי המשטרה במקום קבוצת "נכבדים", ביניהם גם דודי הדוקטור מוסברג, ונמסר להם כי הוחלט ליטול "בני ערובה", למען הבטחת התנהגותם הטובה של יהודי המקום. ברשימת בני הערובה המיועדים נכללו גם הדוקטור מוסברג וכן דודנו אליאס אלנבוגן. כן נמסר להם כי לשיכונם הכפוי של בני הערובה נועד בית ריק בקצה היישוב שפונה לא מזמן על־ידי משפחה גרמנית אשר עזבה עם השבים לגרמניה. באותו מעמד הציע הדוקטור מוסברג שביתנו ישמש כאכסניה לבני הערובה. ראשי המשטרה הסכימו.

משחזר הביתה קרא דודי לשתי עקרות הבית, רעייתו – דודתי ברטה ואמי. הוא סיפר להן את אשר קרה, נימק את מעשהו וביקש סליחה מן הנשים על העומס הרב שהטיל עליהן. דודתי ברטה קיבלה את החלטת בעלה באהבה. אמי השלימה עמה ככורח שאין מנוס ממנו. ממילא לא נותר הרבה זמן להרהורים והחלה ההיערכות החפוזה לקליטת בני הערובה. כעבור זמן מועט התייצבו המשתכנים הכפויים בביתנו. בני הבית הצטמצמו והצטופפו ופינו את רובו לשיכון בני הערובה. לכל אחד הוקצתה פינה משלו. בשער הכניסה אל חצר הבית ניצב שוטר.

דומני כי מספר בני הערובה היה ארבע עשר. רובם היו עורכי דין. דודנו אליאס היה דומני זקן בני הערובה.

באותם השבועות שבהם שהו בני הערובה בביתנו, הוא המה ככוורת והפך למוקד חיי הקהילה. רוב הזמן נמצאו עם הנאלצים לשהות בו גם בני משפחותיהם. בשעת הארוחות פרשה כל משפחה לפינה אחרת עם המזון שהובא מביתה. אך מלבד בני המשפחה ביקרו את השוהים בבית גם ידידיהם וכן מבקרים שונים בעניין זה או אחר. לעתים קרובות ביקרו בו גם ראשי המשטרה המקומית, הקומיסרים. היחסים בינם לבין בני הערובה היו ידידותיים למדי. גם חבריי הרבו לבקר אותי באותה תקופה. זמנם הפנוי הרב של הנמצאים בבית נוצל לשיחות, לדיונים ולניתוחים בענייני דיומא, בגורלו של העולם ושל עם ישראל וכמובן גם בגורלם הם. גם השוטר שבפתח היה ידידותי ואף נענה לבקשת חבריי להציג לפניהם את אקדחו.

כעבור כמה שבועות הושג הסדר עם ראשי המשטרה כי תונהג רוטציה באחזקת בני הערובה. הקבוצה הראשונה ששהתה בביתנו פוזרה וגם שיכון בני הערובה הועבר למקום אחר. סידור התורנות של בני הערובה הוטל על הנהגת הקהילה וזו אף הנהיגה שיטת "כופר" שאפשרה לבעלי יכולת להשתחרר מתפקיד זה, בבוא תורם, תמורת תשלום. התפקיד מולא על־ידי "מתנדבים" נזקקים. מן הכופר נהנו, הן קופת הקהילה שצרכיה רבו עתה והן המתנדבים לתפקיד. כך יצא מתוק מעז.

★

הקיץ עבר ובאו ימי הסתיו הראשונים. החזית התרחקה ונעה מזרחה. בספטמבר התחלנו ללמוד בכיתה השלישית שבגימנסיה, בבית הספר שאורגן

על־ידי הקהילה. באו הימים הנוראים עם אווירתם המיוחדת. הכול עבר בשקט יחסי ונראה היה כאילו הגזרות הקשות הן מאחורינו והעניינים מתייצבים. ואז באו סוכות וחול המועד. באחד הימים הופיעו שוב סימנים מעוררי דאגה. המאפיות בעיירה קיבלו הוראות לאפות כמויות לחם גדולות מן הרגיל. למחרת, לשעות המוקדמות של השכמת הבוקר, זומנה משלחת נכבדים לפגישה עם מושל המחוז, הפרפקט, וביניהם גם דודי הדוקטור מוסברג. הפרפקט נתן למשלחת להמתין לו שעות מספר. משהופיע, מסר לממתינים לו את פקודת הגירוש או כפי שהם קראו לה, פקודת הפינוי, האֶווקואציה של יהודי המקום. היהודים הצטוו להתייצב לפנות ערב בתחנת הרכבת עם כמות מוגבלת של מטען ומזון, ולמסור לפני כן לשלטונות את דברי הערך שלהם. הידיעה הופצה גם באמצעים אחרים. אבי נעל בפעם האחרונה בחייו את עסקו. בכל בית יהודי מבני המעמד הבינוני נמצא ציוד ומזון בכמויות גדולות, על מנת לקדם מצבי מחסור שהמלחמה עלולה לזמנם. אך בכל בית נמצאו גם תרמילים, כנאמר ביידיש "אויף נישט צו באדארפען (למען לא יזדקקו להם)". אך ממה שפחדו וקיוו כי לא יקרה, אכן קרה. התחלנו לארוז מעט חפצים, ככל שהתרמילים יכלו להכיל. לי היה תרמיל קטן יותר, מותאם לילד. מישהו עבר על פני ביתנו וסיפר כי העביר מכספו, בהעברה בנקאית, לבוקרסט. גם אבי אימץ את הרעיון, אץ אל הבנק והעביר לקרובינו בבוקרסט כמחצית המזומנים שנמצאו בידינו. בדיעבד התברר כי סכום כסף זה היה שווה עבורנו הרבה יותר מן המחצית שנותרה אתנו. אך אבי היה בין האחרונים שניתן לו עוד להעביר כספים בדרך זאת, כי מיד לאחר מכן באה הוראה לאסור העברות כאלה.

דודי אברהם מוסברג לקה בהתמוטטות עצבים משחזר מן הפגישה עם הפרפקט, ובמשך שעות לא היה מסוגל להירגע. אריזת מעט דבריהם נפלה כולה על שכם דודתי ברטה.

בת־דודתו של אבי, סילבה שמלצר, שעברה לעיירתנו מן היישוב אילישעשטי שממנו נאלצו היהודים לעקור עוד לפני כן וגרה עתה בדירה שכורה, באה אל ביתנו למצוא בו מקום מסתור עבור אחדים מדברי הערך שלה. כך נדחקו אי־אלה תכשיטים ושטרות של מטבע חוץ אל חריצים מוסתרים שבמרתף. אך עיקר הדברים ובכללם כלי הכסף נותרו במקומותיהם.

כך, עם צרורות חפצינו המעטים בידינו נעלנו את דלתות הבית, משכנו מאחורינו את בריח שער העץ של החצר, ובשעות אחר הצהריים של אותו יום הצטרפנו אל הנחיל המתעבה של יהודים הפונים כמצוות השלטונות אל תחנת הרכבת. היה זה העשרה באוקטובר 1941, חול המועד סוכות, תש"ב. אותה שעה לא שיערנו כי יהיה זה היום האחרון שלנו בביתנו שברחוב היהודים, סוף חייהם של שני דורות המשפחה שהתקיימו בו במשך כיובל שנים.

★

בקיץ 1946 חזרנו לבקר בעיירת הולדתי גורה הומורה. היינו אז תושבי בוקרשט. הפגישות עם קרובים וידידים שלא ראינום מאז הגירוש לטרנסניסטריה או מאז חזרתנו המוקדמת ממנה היו נרגשות. רבים מבין קרובינו וידידינו לא זכו לחזור. ביתנו היה פרוץ ולא ראוי למגורים. שכרנו חדר אצל משפחת איכרים רומנים. ידענו כי עד לזמן לא רב לפני כן היה הבית תקין

ונמצא בשימוש הצבא האדום. החוזרים מן הגירוש עקרו ממנו חלונות ודלתות כדי לצייד בהם את בתיהם. נמצא מי שנידב לנו מידע על מי שעקרם והיכן הם נמצאים. הוריי הפנו כלפי מי שנטל חלונות ודלתות מן הבית נו, נו, נו רפה. באותה עת היינו כבר מסודרים יחסית בבוקרסט והם, שזה מקרוב חזרו מן הגירוש, חייבים היו לארגן לעצמם בית מוגן. כיצד אפוא היו הוריי יכולים לבוא אליהם בטענות תקיפות יותר?!...

★

בבוקרסט למדתי בבית ספר תיכון, ספגתי חוויות חדשות, נקשרתי לחברים חדשים והתחלתי להרגיש כבן כרך. כאן גם הצטרפתי לתנועת נוער ציונית והפכתי בה לפעיל נלהב. פני כוונו מעתה אל מחוזות אחרים וזכר ימי ילדותי שבעיירה הקטנה נדחקו אל פינת זיכרון חבויה.

בסוף 1947 ואני כבן תשע עשרה, עליתי יחד עם חבורתי על אניית מעפילים בדרכי הארוכה ארצה. לארץ הגעתי בראשית שנת 1949, לאחר שהות של שלושה עשר חודש במחנות קפריסין. ב־1950 באו הוריי בעקבותיי. אולם עתה, בראשית העשור השביעי לחיי, העשור החמישי להיותי אזרח ישראל, חשתי כי עליי לחזור אל מחוז ילדותי, אל ימי חשרת הסופה של מלחמה ושואה בעיירתנו, ולתרום תרומה צנועה לשימור זכרה של אותה מסכת חיים מופלאה שאיננה עוד. אולם רישומה של זו שזור בהוויית חיינו כאן והריני מקווה כי קורטוב מרישום זה יחלחל גם אל בנינו, ומהם אל הדורות הבאים...

זאב (ולטר) אלנבוגן

נכתב בירושלים בשנת 1990

מלחמת העולם הראשונה
בגורה הומורה

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה ביולי 1914 נמסרה הגנת בוקובינה לז׳נדרמים בהנהגת הגנרל אדוארד פישר. גנרל זה נסוג לעבר קו הנהר סירט ובחר בגורה הומורה כמקום למטהו. במקום גם הותקן מאגר נשק. אולם זמן קצר לאחר מכן הוחזר המטה לוַטרה דורנָה. תושבים רבים ברחו מן העיר מאימת הרוסים המתקרבים. הם ברחו לקלוז׳, לצ׳כוסלובקיה מקומות שבהם קיבלו מעמד פליטים. ב־4.1.1915 נכנסו הרוסים לתוך העיר.

הסדר בעיר לא הופר, החיים נמשכו כרגיל. בפברואר 1915 החלה נסיגת הרוסים. הגשר מעל המולדובה על־יד בוקשוֹיָה פוצץ וכן גם הגשר מעל הנחל הומורה במרכז העיר. כל זאת כדי לעכב התקדמות צבאית אוסטרו־הונגרית. במרץ אותה שנה חידשו כל המשרדים את פעילותם. ביוני 1916 נכבשה העיר שנית על־ידי הרוסים.

צבאות האוסטרים היו בפַלטִינוֹסָה (ארבעה קילומטרים מגורה הומורה). הרוסים סָבלו אבדות רבות ועל כן הפכו את העיר לשעיר לעזאזל. בעשרים ותשעה ביוני החלו החיילים הרוסים לשדוד את החנויות ולשרוף את מרכז העיר. נשרפו יותר ממאה ועשרים בתים וחנויות. זמן רב עבר עד ששוקמה העיר מאסון זה. הרוסים מסרו את הנהגת העיר בידי הגרמני יוהן גֶל, לאחר מכן לרומני אמיליאן דנילביץ ולבסוף למורה הגימנסיה ליאון טוקריך. בנייני הציבור הפכו למחנות צבא ולבתי חולים. אחרי חתימת חוזה ברסט ליטובסק ב־18.3.1918 יצאו הרוסים את העיר. העיר נכבשה על־ידי רגימנט חיל רגלים רומני מפלטיצ׳ני. כמה ימים לאחר מכן הגיעו גם צבאות אוסטריה.

לאחר יציאת הרוסים שרר מחסור חמור במזון והמחירים עלו לאין שיעור. הפליטים החלו לחזור העירה ומצאו את בתיהם הרוסים. כל אחד חייב היה להתחיל את חייו מהתחלה. בנובמבר 1918 קרסה הממלכה האוסטרית־הונגרית והחל התוהו ובוהו. מעשי שוד ויריות היו מחזה יומיומי. בגורה הומורה הצליח האזרח וחבר המועצה גיאורגה פרקופ נָטֵאָה להשתלט על האנדרלמוסיה ולשמור על הסדר. בנובמבר 1918 הוחלט על סיפוח בוקובינה לרומניה ובעשרה באותו חודש נכנס צבא רומני בראשות גנרל ניקולצ׳יה לבוקובינה הדרומית. השלטון הצבאי בראשות רב סרן קונסטנטין קלימסקו ארך עד יוני 1920. המשרדים ובתי הספר חידשו את פעילותם. מועצת העיר בוטלה והעיר נמסרה להנהגת קבוצה קטנה בראשות נטאה. עשרים שנה עברו בפעילות שיקום.

שלמה וינינגר ז״ל

בקרבות האחרונים במדינה אירעו מקרים ודאיים של בגידות כנגד יחידות הצבא שלנו. האוכלוסייה מוזהרת בזה, שהמפקדים קיבלו הוראה להמית מיד כל אדם החשוד בפעולות עוינות ובבגידה.

גורה הומורה 13.9.1914 — מן המפקדה העליונה

הודעה זו נכתבה על־ידי סרן אדוארד פישר, המפקד העליון של הז'נדרמריה בבוקובינה ובגליציה.

עדות ראייה של גורה הומורה בימי מלחמת העולם הראשונה

ארבע הערים, אשר סבבתי בהן ימים אחדים, אינן גדולות. בכל אחת מהן היו לפני המלחמה משישה ועד שנים עשר אלף תושבים, ולמעלה ממחציתם יהודים, אשר העשירים והאינטליגנטים שבהם יצאו עם האוסטרים. את כל העיירות האלו כבשו הרוסים פעמים אחדות ובכל פעם עשו בהן פוגרומים. מכולן, לא ניזוקו קשה שלוש העיירות הראשונות: סרט, סוטשאבה וראדויץ, ונשארו שלמות. לעומת זאת מצאתי **חורבן נורא בגורה הומורה**. גורה הומורה הנה יפת נוף ויושבת בין הרים, ודומה לשווייץ. העיירה נמצאת על־יד גבול רומניה. בבואי לשם נשמעו יריות תותחים. באתי לשם בשעה מאוחרת בלילה ולנתי בחדר ריק ונרפש, שנקרא בשם "מעון לאופיצרים".

למחרת בבוקר ביקשתי ומצאתי את השוחט דמתא שאמרו לי על אודותיו כי הוא האדם היותר חשוב בעיר ושעשה עליי רושם טוב באמת.

אני מצאתיו יושב עם כל בני משפחתו בחדר קטן אחד. בשאר החדרים ישבו חיילים. פה הורגשה גם הקִרבה לחזית.

השוחט סיפר לי את פרטי המאורעות שאירעו כאן. כשבאו הרוסים שררה בתחילה מנוחה גמורה. כעבור שבועיים קרה המקרה: הרוסים שלחו מרגלים לחקור את המקום. האוסטרים תפשו אותם והרגום. לפי המסופר גם עינו אותם קודם בעינויים קשים, כרתו את לשונותיהם וניקרו את עיניהם. כשמצאו הרוסים את ההרוגים במצב כזה, נתמלאו חימה גדולה. הגנרל קלר שכבש את העיר, ציווה "לעשות נקם בחייל האוסטרי, להעלות את העיר על המוקד, אף כי לא הייתה לתושבים שום שייכות למעשי ההרג". יום אחד ציוו על כל התושבים לעזוב את בתיהם ולהשאיר את חפציהם שם. קוזקים הלכו מבית לבית והציתו אותם אחד אחד באש. כל העיר כמעט נשרפה ובכלל זה ארבעה בתי מדרשים. כל ספרי התורה שנצמאו שם.

בגורה הומורה, וכן בשלוש הערים הקודמות, ישנם כמה מאות פליטים מחוסרי חסות הזקוקים לעזרה. בכל אחד מן המקומות האלה השארתי מאלף וחמש מאות עד אלפיים רובל להוצאות הפסח וחמש מאות רובל מיוחדים לצורך קניית מצות בשביל החיילים היהודים.

בגורה הומורה סיפר לי השוחט, שכבר הודיעו מן החזית, שנמצאים שם כמה אלפי חיילים יהודיים המבקשים שיספקו להם מצות לפסח. אני הבטחתי לשלוח כסף עד כמה שיהיה נחוץ לצורכי מצות בשביל החיילים.

השוחט גם התאונן באוזניי על אגודת הזמסטבות אשר לקחה מאת הקהילה היהודית את בית המרחץ, אשר נקנה בסכום של מאה אלף קרונות. לבד מכך שהתושבים היהודיים נותרו בלי בית מרחץ, היה זה המוסד היחידי ממנו לקחו את סכומי הכסף הנחוצים למחוסרי כל. כעבור זמן בהיותי בקיוב, קיבלתי מאת הקהילה בקשה רשמית בעניין זה אל אגודת הזמסטבות.

בנוסעי מגורה הומורה שמעתי סיפורים הרבה על דבר היחסים שבין הצבא הרוסי והרומני. בתחילה קיבלו הרומנים את הרוסים במאור פנים כידידים, אבל מעט מעט התחדדו היחסים, ועתה יש שמגיעים הדברים ביניהם לידי התנגשות. נלחמים הם על כל אגודת חשש ועל כל קומץ של קמח קוקורוזה. בימים אלה פרצה מלחמה קשה בין הפלוגות הרוסיות והרומניות בגלל עגלות אחדות של מספוא, ונפלו חללים משני הצדדים.

ש' אנסקי: חורבן היהודים בפולין, גליציה ובוקובינה

ש' אנסקי (1863–1920), כינויו הספרותי של שלמה רפופורט, סופר יהודי רוסי מחבר המחזה המפורסם "הדיבוק" היה פעיל מאוד בהגשת עזרה לקרבנות היהודים במלחמת העולם הראשונה. לצורך הגשת עזרה זאת ביקר בעיירות דרום בוקובינה והוא מתאר את חורבנה של העיירה גורה הומורה.

מר ישראל אפרתי, מיוצאי העיירה, הביא חומר זה לתשומת לבנו ועל כך מגיע לו "יישר כוח".

★

גורה הומורה הייתה תחת השלטון הרוסי. הרוסים פלשו בפעם הראשונה לבוקובינה בסוף 1914. הם נתקלו בהר מֶסטֶקַנֶש ולא יכלו לעבור אותו. אותו הר גבוה שלפני וַטרָה דוֹרנָה ויַקוֹבֶּנִי. אנחנו היינו בִביסטריצה נסאו. בסוף 1915 פלשו שוב הרוסים לבוקובינה והגיעו להר מֶסטֶקַנֶש ולא עברו אותו. אנחנו ישבנו בדורנה קַנדרֶני. היה זה כפר אחרי העיירה וטרה דורנה. באותו מקום מתחיל ההר מַגוּרָה המפריד בין בוקובינה לטרנסילבניה. לילה אחד העירו אותנו וסיפרו שהרומנים הכריזו מלחמה נגד אוסטריה.

מטעם הצבא האוסטרי קיבלנו טַרק – עגלה הדומה לקרון משא. יצאנו מדורנה קנדרני עברנו את הר המגורה והגענו לביסטריצה נסאוד, משם עברנו לשטח טרנסילבניה, נסענו לקוציווה, קלאוזנבורג והלאה.

בשביל ילד לנסוע בעגלה במהירות עשרים קמ"ש תחת השמש הקיצית, באוויר מבושם בריח עצים, נחלים, יערות – מה יכול להיות טוב יותר? חופשי מלימודים ומהשכמות בוקר נכנסתי לכרמים ולגנים וקטפתי כל מה שחשק לבי. אימא שלי הוציאה לעת ערב פרימוס ובישלה ארוחת ערב. זה אחד מן הזיכרונות היפים ביותר. אבי לא רצה לנסוע לווינה להמשיך בתפקידו והעדיף ללכת לכפר קטן בבוהמיה, מקום שם נשאר עד תום המלחמה. הגענו לכפר זה בבוהמיה שם התרכזו הרבה פליטים יהודים מפולין וממקומות אחרים.

האוסטרים לא היו מעוניינים שהפליטים ישכנו בערים לכן נתנו להם רשות להתגורר בכפרים. אחות אבי דאגה קצת להשכלתי אבל ללימודים סדירים לא זכיתי עד לשובנו לגורה הומורה.

עו"ד **שלמה שטינהורן** – ירושלים

מן הארכיון המשפחתי

בארכיון המשפחתי שלנו בגורה הומורה נשארה תעודה מיוחדת במינה הקשורה בסבתי יטי רוזנבאום. היא הייתה עד גיל שמונים ושתיים אישתו של התלמיד החכם יצחק רוזנבאום, שמת בגיל תשעים וחמש בדרך לטרנסניסטריה.

מתצלום דהוי מביטות בנו עיניים טובות של אימא יהודייה. היא הייתה אישה חכמה שגידלה חמישה ילדים והעניקה להם לימודים גבוהים. היא עשתה מצוות הרבה וקיבלה את תודות מכריה. אין זה דבר מיוחד, יאמר הקורא, אבל בכל זאת.

עיתון מצ'רנוביץ בשפה הגרמנית הספיד אותה ביום מותה ב־1931. מהספד זה אנו לומדים על אירוע מיוחד שמשקף נאמנה את אופיה של אותה יהודייה.

כאשר כבשו הרוסים את גורה הומורה ב־1916, ונערכו קרבות רחוב לחיים ולמוות, פרצה שרפה גדולה. תוך סיכון חיים פרצה אישה זאת לתוך בית הכנסת על שם שיבר (די שיברישה שיל) ברחוב קלוסטר הומורה, כדי להציל את ספר התורה. היא הצליחה בכך ושמרה על ספר התורה בביתה עד שהרוסים עזבו את העיר ואז מסרה את הספר לרב המקומי. שמה הוזכר באותה הסביבה בהערצה ובאהבה. מעשה אומץ זה למען אמונתה, ראוי שלא יישכח לעד.

פרופ' מנפרד צורף

השואה של יהודי גורה הומורה

דממת בוקר. בוקר שטוף שמש. פתאום רעם תופים מהדהד. קול כרוז מפלח את הדממה.

"המפקד העליון של הצבא החליט על פינוי האוכלוסייה היהודית מן העיר גורה הומורולוי.
האוכלוסייה היהודית מוזמנת בזה להתכונן למסע, היום, העשירי באוקטובר 1941. נוסעת ברכבת, כל האוכלוסייה היהודית של העיר גורה הומורולוי.
אלה המוזכרים לעיל יימצאו על רציפי תחנת הרכבת בגורה הומורולוי ביום 10.10.41 בשעה ארבע אחרי הצהריים..."

באותו בוקר שטוף שמש, בוקר מר ונמהר, בא הקץ ליובלות של חיים יהודיים פורחים בעיר. חיי מסחר ומלאכה, חיי תעשייה ותרבות, יהודים עוסקים ומפתחים את תעשיית העץ, יהודים המושרשים בתרבות היהודית והגרמנית. יידיש וגרמנית שימשו כשפות הדיבור של כל איש, אישה, ילד וזקן. חיים שלווים ונינוחים. הליכה לבית הכנסת ערב ובוקר, לימוד בחדר ובבית הספר, מסחר ומלאכה, אווירת קדושה בשבתות ובחגים, תנועות ציוניות רוחשות פעילות חיונית: לימוד עברית, ריקודי הורה, שיר עברי, שיחות על ארץ ישראל, חתונות, בריתות, בר מצווה ובת מצווה, שיחה וצהלה ורוב חדווה. אולמות גדושים קהל נלהב המאזין להרצאות אורח או מריע לשחקני תיאטרון אורח. כל אלה ורבים הסממנים של חיים שלווים ושקטים. דומה שחיים אלה לא ייפסקו לעולמים.

אולם בבת אחת בדממת בוקר אחד, בוקר שטוף שמש, רעמו קולות תופים וקול כרוז פילח את הדממה וגם את הלב:

"כל תושב יהודי יכול לקחת אתו לבוש עליון, הלבשה, הנעלה ומזון בכמות הניתנת לנשיאה. אסור לקחת מטבע חוץ, תכשיטים או אבנים יקרות. אלה שברשותם מטבע חוץ או אבנים יקרות ימסרו אותם לוועדה שתשב בבניין העירייה..."

באותם תופים, באותו כרוז מתחילה השואה – מתחילה מגילת הייסורים. אבדון, שכול, יתמות, גירושים, שוד רכוש, פירוד משפחות, התבוססות בבוץ האוקראיני, שמים קודרים, יריות בנכשלים, גוויות צפות בדנייסטר, גוויות בצד הדרך, צפיפות איומה, מגורים בתוך הריסות, קור אימים, חוסר תנאים היגייניים, טיפוס, דיזינטריה, קפיאת אברים, רעב, רדיפות, עבודות פרך, פחד

מתמיד ועוד כהנה וכהנה. זה גורלם של יהודי גורה הומורה. גורלם של יהודי בוקובינה בטרנסניסטריה. זה גורלם של היהודים בכל אירופה.

וכאילו להעלות החימה ולהגדיל הפליאה, התחיל כל זה בבוקר שטוף שמש, בבוקר יפה ונעים, בבוקר דמום ושליו, כשלפתע הדהדו קולות רעם תופים ונשמע קול כרוזים:

"כל אלה שחייבים להופיע בתחנת הרכבת בשעה הייעודה ולא יופיעו, אלה שיגלו התנגדות, אלה שיסיתו או שיבצעו פעולות אלימות... אלה שינסו לברוח, אלה שינסו לחבל ברכוש הנעזב, אלה שלא ימסרו את המטבע חוץ, הזהב או התכשיטים או האבנים היקרות, כל אלה יירו במקום. כמו כן יירו כל אלה שינסו להסתיר יהודים..."

ליל שבת דומם. העיר חשוכה. מבתי היהודים לא מנצנץ יותר האור. נרות השבת כבר אינם דולקים. על העיר נסוכה דממה כבדה.

למחרת לעת בוקר שוב תזרח השמש ושוב יאיר היום. ובדממת בוקר שטוף השמש לא יהדהד עוד קול רעם תופים ולא יישמע עוד קול כרוזים.

יהודי העיר יתגלגלו בקרונות מהדהדים וייסעו לקראת הגורל שייעד להם אלוהים.

אלפיים תשע מאות נפש גורשו מגורה הומורה למחנות טרנסניסטריה. אלף וחמש מאות חזרו לעיר אחרי המלחמה. חלק הארי מתו בטרנסניסטריה.

מסכת הייסורים ארוכה וקשה לתיאור.

שרגא ישורון – חיפה

א. טרום שואה

סמוך לגירושנו מן העיר נלקחו יהודים לעבודת חובה על גדת הנחל הומורה. תפקידם היה להעביר אבנים מגדה אחת לשנייה. באותו זמן אורגן הגטו היהודי שהיה בשני רחובות. רחוב היהודים ורחוב מנזר ההומורה. (MANASTIREA HUMORULUI).

כמה יהודים נלקחו כבני ערובה והושמו במעצר בית בתוך בנייני הקהילה היהודית. בין יהודים אלה היו גם אחותי רייזי טאובר וחברתה ברטה לוין. הם שימשו בני ערובה שלא יקרה מאומה לחיילים, לקצינים או לאנשי השלטונות.

אברהם טאובר – באר שבע

בשנת 1940 גברה האנטישמיות בעיר. גרמנים בני המקום החלו להופיע במדים שחורים ענודים בצלבי קרס. על התלמידים היהודים נאסר ללמוד בבתי הספר. הקהילה הקימה בית ספר לילדי היהודים.

אני למדתי בקבוצה יחד עם פני שוורץ, גיגי קליפר ואחרים. מורנו היה מרדלר. המתח הורגש באוויר וחשנו שדבר מה איום עומד להתרחש.

יעקב יורגראו – קריית מוצקין

היה זה בחורף קשה של שנת 1939 – 1940. נלקחתי לעבודת חובה. 36 שעות ירד שלג כבד מאוד. השלטונות הרומניים הוציאו אותנו, נוער יהודי החייב שירות טרום צבאי, אל מחוץ לעיר בסביבות הכפרים פלטינוסה, קפו קודרולוי, ברקיששתי. הוליכו אותנו ברגל במשך כשש שעות. עלינו היה לפנות את השלג מן הדרכים. קרו גם מקרים שבחורים קיבלו מכות. לאחר שש־שבע שעות עבודה קשה היה עלינו לחזור הביתה ברגל. עבודה זו נמשכה כשניים־שלושה שבועות.

משה פרמינגר – חדרה

זמן מה לפני הגירוש הגיעו לעיר הרבה יהודים מן הכפרים בתוקף גזרת השלטונות.

נודע לנו שבאמצעות שוחד ניתן לבטל את גזרת הגירוש. תוך שעות נאספו כרבע מיליון ליי. כל אחד תרם הסכום שהתבקש לתרום.

יהודה לינדר – תל אביב

אני לימדתי שיעורים פרטיים בלטינית את הבן של השופט הקל שהיה ממוצא גרמני. עם בחור זה שיחקתי כדורגל. היינו מבקרים זה בביתו של זה אולם כשגברה הרוח האנטישמית הוא כבר הסתייג ממני ואף לא אמר לי שלום.

במסגרת הרומניזציה הכניסו לחנותנו כשכירה בחורה רומנייה שהייתה לבושה בחולצה ירוקה שהיה הלבוש של האנטישמים. היא שמרה עלינו וחששנו להוציא מלה מפינו.

יום אחד ניגשה אמי לגרוסרו – רומני פעיל בהרבה ועדות ונחשב כאילו האבא של העיירה. בשלב מסוים היה גם ראש העיר. היא סיפרה לו על מצוקתנו וכעבור כמה ימים הוציאו את הבחורה.

פליקס מילר – חיפה

בשנת 1940 זרקו אותנו מבית הספר. התחברנו כמה חברות: אני, מיצי רול, הליקה קאהן ומלושה שטרנליב ולמדנו בעצמנו. יום יום השכמנו קום, טיילנו שעתיים בהר ואח"כ ישבנו ללמוד. כל אחת מאתנו שהייתה קצת טובה יותר מהאחרות במקצוע מסוים לימדה את שלוש האחרות. כך למדנו: אנגלית, צרפתית והנהלת חשבונות. מיצי רול למדה הנהלת חשבונות, הליקה קאהן צרפתית, אני – עברית או אנגלית.

לפני שנזרקנו מבית הספר ב־1940 למדנו אצל המורה סכלאנו. הוא אמר לנו להוריד את מדי הסטרזר (צופים) ולהכניס אותם לארון ולהסתכל בהם כבבגדים קדושים. זה היה באותה תקופה שהרוסים נכנסו לצ׳רנוביץ ולצפון בוקובינה. אנחנו הילדים היהודים היינו כביכול האשמים בחרפתו של העם הרומני.

המדים היו גאוותנו והנה אומרים לנו להורידם ושאסור לנו ללבוש אותם. רגשית, דבר זה פגע בנו מאוד.

ג.ז.׳ רות טאובר – תל אביב

בית הספר היהודי ערב הגירוש

ב־31.8.40 יצאה גזרת הגירוש של הילדים היהודים מבתי הספר הכלליים. שישה בחורים צעירים שזה אך סיימו את לימודיהם התיכוניים נקטו יזמה ופתחו קורסים למאה ילדים ברמות של כיתות א' – ו'. בחורים אלה היו: איזידור מרדלר, ברטהולד שויירמן, פליקס מילר, ארתור פישלר, יוסף פרידמן ואיגנץ אלנבוגן. בשלב מאוחר יותר הם השתלבו בבית הספר היהודי שהוקם זמן מה לפני כן והיה ממוקם בחדרים של מוסדות הקהילה היהודית.

יזמה ברוכה זו עזרה לא רק לקדם את הילדים בלימודיהם, אלא אף עודדה אותם ונסכה בהם תקווה לימים טובים יותר. בית ספר זה נוהל מעשית על־ידי יצחק שרפשטיין. הוא היה קיים עד אוקטובר 1941 מועד הגירוש לטרנסניסטריה. על אפיזודה מעניינת זאת מספר אחד המורים, ידידנו פליקס מילר מחיפה.

השלטונות סגרו את דלתות בתי הספר בפני הילדים היהודים, אבל השאירו פתח להקמת בית ספר פרטי. התנאי לכך היה שמנהל בית הספר יהיה מורה מוסמך. ואז הביאה הקהילה מורה מוסמך יהודי בשם בר מקימפולונג. זה היה בית ספר קהילתי בן ארבע כיתות יסוד וארבע כיתות תיכוניות.

חילקנו את המקצועות בינינו. מרדלר לימד רומנית, שויירמן – מתמטיקה, פישלר – היסטוריה, פרידמן – טבע, אני – צרפתית ולטינית ואיגנץ אלנבוגן – גיאוגרפיה.

סיימנו את שנת הלימודים 1940 – 1941. שמעתי שהתעודות שחולקו לתלמידים הוכרו כתעודות מוסמכות ע"י משרדי החינוך בישראל ובעולם.

בית הספר היה ממוקם בתוך מבני הקהילה היהודית. הילדים שילמו שכר לימוד כלשהו. אנחנו קיבלנו שכר סמלי. השתדלנו להראות לשלטונות ולגויים שאנו מסוגלים להסתדר גם בלי מסגרות הלימוד הכלליות ולהביא את התלמידים לרמת הישגים שאינה נופלת מרמת בית הספר הרומני.

בבית הספר לא הורגש כל מתח בגלל האירועים האנטישמיים של אותה תקופה. הילדים התנהגו בטבעיות, שיחקו. היה לנו סיפוק עצום לראות את הילדים לומדים ומשיגים הישגים נאים.

אנחנו המורים היינו כבני עשרים. ההורים שיתפו פעולה ובאו להתעניין בהישגי ילדיהם. הכנסנו נורמות התנהגות כמו שהיו בבתי הספר הכלליים. למשל כשילד קיבל ציון גרוע מנענו ממנו את הרשות לבקר בקולנוע.

הכיתות הנמוכות היו יותר מאוכלסות מן הכיתות העליונות. עם התלמידים דיברנו רומנית ולימדנו לפי הספרים הרומניים הכול בדיוק כמו בבית הספר הכללי. לא לימדנו מקצועות יהודיים. האמנו שהתקופה העכורה הזאת תעבור והתלמידים יוכלו שוב להשתלב ולהתקדם במסגרות הלימודים הכלליות.

היו שני מנהלים. המנהל הכללי היה יצחק שרפשטיין ואילו המנהל הפדגוגי היה המורה בר.

היו לנו ישיבות מורים. היחסים בינינו לבין המנהלים ובינינו לבין עצמנו היו מצוינים. יש לזכור שהיינו מורים ללא כל הכשרה פדגוגית. סה"כ היינו בוגרי

בתי ספר תיכוניים ששערי האוניברסיטאות נסגרו בפנינו. התכניות שלנו היו לנסוע לחו"ל ללמוד. אבל לא יכולנו לצאת כי היינו צריכים להתגייס לצבא. שירתנו ביאסי אך בגלל פרוץ המלחמה העולמית השנייה האריכו לנו את השירות וגורשנו ב־1940 מן הצבא. בדיוק באותו הזמן גירשו את הילדים מבית הספר.

פליקס מילר – חיפה

★

בשנת 1940 נקלעתי לצ'רנוביץ לרגל חיפושיי אחר אחי. הרוסים הפיצו שמועה שצעירים הרוצים להשלים את לימודיהם יוכלו לעשות זאת ברוסיה.

יום אחד הגיע מישהו והציע שניסע לסיביר כי שם המשכורת תהיה גדולה פי כמה וכמה. התפתיתי גם אני והגענו לעיר גורקי ואח"כ לקזכסטן. הביאו אותנו ליער ועל אחד השלטים הייתה כתובת "רוסקי אמריקנסקי פילם זבוד". התברר שזה היה מפעל סרטים רוסי אמריקני עוד מתקופת הצאר. על־יד השולחן ישב קצין רוסי שראיין כל איש. משנכנסתי שאל אותי כמה שאלות. כשהתבררה לו זהותי היהודית אמר ביידיש: "וועלכער שווארצער יאר האט דיך געבראכט אהער?" כלומר: "איזה שד הביא אותך לכאן?" עניתי לו: "אני לא יודע, תשאל את החברים שלך." אז הוא אמר לי שייתן לי ולחבריי היהודים עבודה קלה. העבודה שלנו הייתה לנסר גזרי עץ בגודל עשרה ס"מ מעצים באורך של ארבעים מ'. לא התלהבתי מן ההצעה, אולם הבנתי שלא נותרה לי ברירה. רוב האנשים שהסתובבו שם היו אסירים שקיבלו מאסר של כחמש שנים. מזון קיבלנו בצמצום פעם בשבועיים. התפריט היה: תפוחי אדמה, סוכר ומקרונים. שהיתי שם כתשעה חודשים וכל פעם פניתי לאחראי "הנצ'יאלניק" שייתן בידי אישור שאוכל להסתלק משם. התחברתי עם הגרמנים שהיו שם. יום אחד הסתלקנו אני ועוד שלושה איש. אבל לאן אפשר לברוח? בקור של ארבעים מעלות ובאזור נובו סיבירסק. חזרתי לגורקי. בגורקי מכרו יהודים פולנים פספורטים ברחוב. החלטנו להמשיך בנסיעתנו והצלחנו להגיע למוסקבה. הסתובבנו ברחובות, התקרב שוטר ושאל לתעודותינו. עניתי לו ברומנית: "אה" אז הוא אמר "טוריסטי". שאל אותנו: "לנין?" אמרנו "כן". לקח אותנו לקרמלין למאוזוליאום של לנין. הסתובבנו שם כיומיים, רצינו לשוב הביתה.

הגענו לקייב ושם עלינו לרכבת. ברכבת היו מיטות של שלוש קומות זו מעל זו. כעבור כשלוש מאות ק"מ נכנס המבקר: "כרטיסים בבקשה". הוצאתי עשרים רובל, תחבתי לו את זה ביד ואמרתי לו ביידיש: "נעם, און ווער דערהרגעט" ("קח ותמות") ולהפתעתי הוא עונה באותה לשון: "וואס שעלסט די" (למה אתה מקלל?) כשנודע לו שפנינו לאודסה. "בסדר, אתם שייכים לי." כעבור מאה ק"מ נכנס איש הבולשת האנ.ק.ו.ד לבדוק את הרשיונות. אז המבקר אומר לו: לא, הם שלי. תפסתי אותם ללא כרטיסים. הגענו לאודסה. הסתובבנו כל הלילה. בבוקר התקרב אלינו יהודי ושאל: "מה העניינים?" אמרתי לו שאנו רוצים לנסוע לטירספול (עיר קרובה לרומניה). כעבור כמה דקות הביא לנו ארבעה כרטיסים. נסענו כמאתיים ק"מ והנה ביקורת תעודות. דיברתי אל המבקר רומנית והוא לא הבין מאומה. כלא אותנו בתא, לקחו אותנו למפקדה וחקרו אותנו. הם טענו

שברחנו ממחנה העבודה בדובובר. החזיקו אותנו שלושה ימים. כעבור זמן מה חזרתי לצ׳רנוביץ. ההרפתקה הסיבירית נמשכה כחצי שנה.

ב־1940 נאלצה רומניה למסור את שטחי בסרביה ובוקובינה הצפונית לידי הרוסים. נסיגת הצבא הרומני מאזורים אלה לוותה בהרבה התעללויות ביהודים. השנאה כלפי היהודים בכל המדינה וההסתה נגדם הגדישה את הסאה. הרוסים השליטו בשטחים שפלשו לתוכם את המשטר הקומוניסטי.

ישראל לקר – קריית מוצקין

J.P.A הוא הקיצור JUDISCHE PLOTKEAGENTUR כלומר "סוכנות הרכילות היהודית", פעלה גם בגורה הומורה ברוח אופטימית מאוד. ניתן היה לעתים קרובות לשמוע שהצי הבריטי הפציץ את המבורג והמלחמה אמורה להסתיים במהרה.

אברהם הרמן – ברה"מ

בסתיו 1940 יצאה הוראה שאסרה על היהודים להתגורר בכפרים. יום אחד לאחר יום כיפור, גורשנו מעירנו (קַרלִיבָּבָּה) אנחנו ועוד שתי משפחות. ביום ראשון של סוכות הגענו לגורה הומורה. יתר המשפחות הלכו או לדורנה או לקימפולונג.

חיים וולך – חיפה

ב־1940 השתלטו הליגיונרים האנטישמים על העיר גורה הומורה. יהודים הושמו במאסר בין כותלי בתי הכנסת המקומיים. ראש העיר דוקטור קיביץ (CHIBICI) שיחסו אל היהודים היה נאות, לא הרהיב עוז בנפשו להתערב לטובת העצורים היהודים. לעומת זאת יש לציין את פעולתו האמיצה של ראש הקהילה היהודית מר פייבל לאופר. הוא נסע לבוקרסט והצליח להשיג פקודה של השלטונות אל הליגיונרים בעיר לשחרר את היהודים העצורים. פייבל לאופר היה אישיות מוכרת ומכובדת גם אצל השלטונות העליוניים במדינה.

בזמן שלטון הטרור הליגיונרי הובלו ועונו יהודים רבים בבית המפלגה הנאצית וכל זאת על מנת לסחוט מהם כספים. לא פעם היו אלה פעולות נקם של ליגיונרים יחידים. לי היה אישור על שירותי כחשמלאי ועל כן הורשיתי לנוע חופשי בעיר. יום אחד נקראתי לסנטור ארדלאנו (ARDELEANU) על מנת לקבל מכשיר רדיו לתיקון. למחרת הופיעו אצלי מפקד הליגיונרים קיקיריצה (CHICHIRITA) בליווי שני ליגיונרים בטענה שנודע להם שאצלי בבית משמיעים רדיו. באותו זמן הוחרמו כל מקלטי הרדיו אצל היהודים. האפשרות היחידה לשמוע חדשות היה דרכי. לעתים בזמן התיקון נכחו גם שכנים שהיו להוטים לשמוע את החדשות בעולם. הליגיונרים עצרו אותי. רק לאחר שנבדקה טענתי שהמקלט שייך לארדלאנו והוא נמצא אצלי לצורך תיקון שוחררתי ממעצרי. באותו זמן שהו קרובי משפחה שלי ממולדובה בביתי. מפקד המשטרה סטיפור (STIPOR) השיג למענם אישור לחזור ברכבת למקומם. ב־1940 היה בעיר בית חולים צבאי גרמני. לא ידוע לי אם אנשי הצוות בבית החולים השתתפו בפעולות אנטישמיות.

אדולף הנר – פתח תקווה
(עדות הנמצאת במכון לחקר השואה באוניברסיטת חיפה)

מערב מלחמת העולם השנייה ועד לגירוש יהודי גורה הומורה לטרנסניסטריה ב־10.10.41 כמעט ולא בוצעה כל פעולה עוינת מצד האוכלוסייה הנוצרית כנגד שכניה היהודים.

על כן, שני האירועים שיסופרו להלן אינם אופייניים והם בבחינת יוצאים מן הכלל.

★

אבי, סמי שפירא, היה בעל מנסרה וטחנת קמח במבואותיה הדרומיים של העיר. בשנת 1938 נתבקש על־ידי ראש העיר לעזור בהספקת זרם חשמלי, כיוון שתחנת הכוח המקומית לא היה ביכולתה לספק את האנרגיה הדרושה. קו חשמלי באורך של קילומטר וחצי נמתח ממנסרת שפירא ועד לתחנת הכוח. הקו היה בעצמה של שמונים קילווט ונועד לשימוש בשעות השיא של התצרוכת, דהיינו, משעה חמש אחה"צ ועד חצות. לאבי הובטח תשלום בהתאם למספר שעות השימוש. סידור זה פעל כהלכה כשנה ומחצה. בשנת 1940 הודיע ראש העיר לאבי, שאין באפשרותה של העירייה לשלם עבור השירות הנ"ל. אבי המשיך לספק את החשמל, אולם כשהתברר שאכן אין בכוונתם של השלטונות לשלם, הפסיק את הזרם והדבר הורגש מייד. התאורה בבתי הצרכנים וברחובות נחלשה מאוד. מספר רחובות נשארו חשוכים לחלוטין. היה זה בתחילת שנת 1941 (תקופה סוערת ומתוחה מאוד בפוליטיקה הרומנית) כאשר אבי נקרא להתייצב בפני המפקד הצבאי של העיר, הסרן אוֹפְּרִיאָה. בהיכנס אבי למשרד הבחין באקדחו של הסרן כשהוא מונח על שולחנו. בדיבור תקיף ובלשון בוטה דרש הסרן מאבי להמשיך לספק את האנרגיה החשמלית אחרת הוא צפוי לעונשים כבדים. הוא אף לא יהסס לירות באבי. כשאבי ניסה להסביר את הקשיים בהשקעות הקשורות בנדון, ענה לו הסרן בקצרה: "ההסדרים הפיננסיים אינם מעניינים, מה שמעניין אותי היא התאורה של העיר". כאשר פנה אבי לראש העיר אמר לו הלה: "מצדי אתה יכול לא לספק את הזרם החשמלי". כך בלית ברירה המשיכה מנסרת שפירא לספק חשמל לעיר בלא שתקבל אף לא פרוטה שחוקה כהשתתפות בהוצאותיה.

★

בתחילת שנת 1940 מוקמה יחידת חיילים רומניים בתוך העיר גורה הומורה, דבר שהביא לחרדה מסוימת בלב האוכלוסייה ובמיוחד בחלק היהודי בה. היה זה בראשית שנת 1941, אחרי דיכוי הליגיונרים בידי אנטונסקי (ינואר 1941). באחד מאותם הימים רוויי המתח נִכנס חייל רומני לבית המרקחת פרסנר (בבעלות גב' קלריס פיסטינר־פרסנר) נטפל והציק לרוקחת מסיבה כלשהי. אליאס זלוציזבר, בחור בן 25, משכמו ומעלה, היה עֵד להתרחשות, הבחור בא לעזרת הרוקחת, אחז בבגדו של החייל וזרק אותו אל מחוץ לחנות. הלה נפל ולמזלו הרע החליק על הקרח ונפצע קשה בראשו. החייל הובהל לבית־חולים לעיר השכנה קימפולונג. כל יהודי העיר מלאו חרדה, כי ידעו שאם חס וחלילה ימות, ינקמו בכל היהודים. בלב כולם הייתה תפילה להחלמת החייל. כנראה שתפילה זאת בתוספת המשא ומתן של ראש הקהילה מר פייבל לאופר עם מפקד היחידה סרן אוֹפּרִיאָה נשאו פרי. החייל יצא מכלל סכנה וליהודים היו רווח והצלה.

וולטר שפירא – חיפה

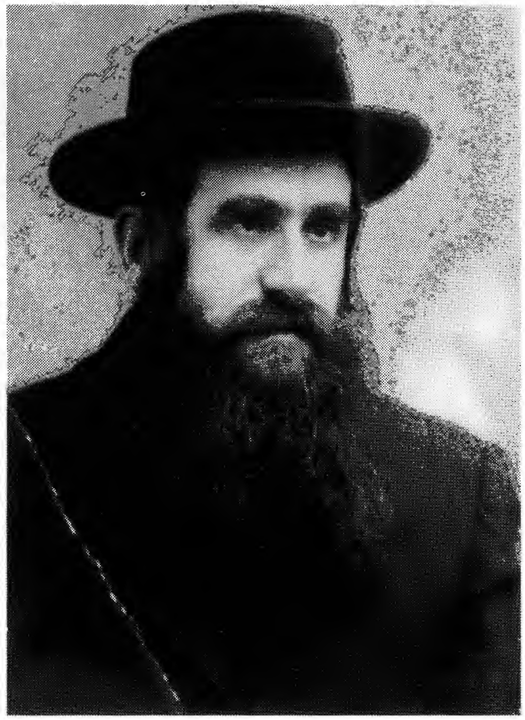
ב. הגירוש

זה היה ערב שמחת תורה שנת 1941. אספו את כל היהודים במרכז העיירה והודיעו שעומדים לגרש אותם. לא סיפרו על מקום היעד. אני זוכר שבלילה הקודם אפו לחם בביתנו. ביום זה היינו צריכים להתייצב בשעה מסוימת בתחנת הרכבת. המארגן בביתנו היה סבי עקיבא שטייגר ז"ל. הצטיידנו כל אחד בתרמיל גב ובו הכנסנו בין היתר גם כר לשינה. נעלנו את הדירה ומסרנו את המפתח בתחנת הרכבת. כאשר ראינו שמטעינים אותנו לקרונות בקר הבנו את האסון שעומד לפתחנו. אינני זוכר כמה זמן נסענו ברכבת עד שהגענו לאטאקי. כבר בירידה מן הקרונות התחיל הסיוט. הז'נדרמים הרומנים צרחו, קיללו והכו באלות. אחרי כמה שעות של סיוט הכניסו אותנו לחדרים חסרי דלתות וחלונות ועם רוח פרצים איומה. על קירות החדרים היו כתובות ביידיש כתובות בדם. הכתובות נכתבו על־ידי יהודים שבאו לכאן לפנינו ונרצחו. הכתובות ביקשו לנקום את נקמתם ברוצחים הרומנים. למחרת הודיעו לנו שיעבירו אותנו במעבורות את נהר הדנייסטר. השתדלנו לא להתייצב להעברה כדי לאסוף מידע מה מחכה לנו מעבר לנהר. הצלחנו להשהות העברתנו בכמה ימים. לבסוף, הוכרחנו לעלות על המעבורת ולפנות ערב עברנו את נהר הדנייסטר. הרבה אנשים שלא נזהרו נפלו למים וטבעו. הגענו לגדה השנייה. התחלנו להרגיש את הפחד והסיוט. זעקות ויללות אל תוך הלילה ואין מושיע. במצב זה ארגנו החיילים הרומנים שיירה ארוכה מאוד והביאונו למקום ריכוז גדול ללינת הלילה. למחרת עמדו להעבירנו הלאה. חיילים מעטים שמרו על השיירה. היינו שש נפשות: אבא, אמא, סבא, אני ושתי אחיותיי. הצלחנו לחמוק מן השומרים ומצאנו מקלט באחד הבתים ההרוסים בצדי הדרך. בבוקר הלך סבא לחפש מקום מגורים. נכנסו לגור בבית של יהודי מקומי.

אברהם שווייצר – פתח תקווה

זה היה ביום חמישי 9.10.41. הייתה לנו מכרה רומנייה שעבדה כמזכירה בעירייה. ביום חמישי בערב היא נכנסה לביתנו וסיפרה שיהודי בורדוז'ני ואיצקני גורשו ושגורל דומה צפוי לנו. אני הגעתי הביתה באותו ערב בשעה עשר בערך ואמרתי לאמי ולאחי: "רק האל יודע אם מחר עוד נישן במיטותינו."

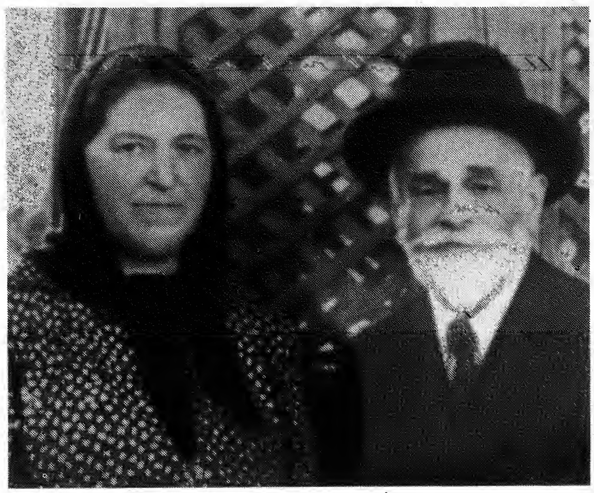
בבוקר ניתנה הוראה למאפייה לאפות חמשת אלפים כיכרות לחם כי יעברו חיילים בעיר. הפרפקט מסר לקהילה היהודית שעד השעה 18.00 חייבים כל היהודים להתייצב בתחנת הרכבת. את המפתחות של הבתים ואת התכשיטים יש למסור לשלטונות המקומיים. היו שלושה טרנספורטים. אני נסעתי בראשון. נאמר לנו שאנו נוסעים לעבוד במשקים חקלאיים כדי לעזור לאיכרים לאסוף את התבואה. בשעה 06.00 למחרת היום עברה הרכבת בעיר צירנוביץ. היינו בקרונות משא. היה קר. ביום השלישי הגענו לאטקי. במוגילב הועברנו למחנה צבאי (CAZARMA) הרוס. כל יום בבוקר אורגנה שיירה שהמשיכה אל פנים טרנסניסטריה. היו שם עגלות נהוגות בידי איכרים שהעבירו את המטען תמורת תשלום. נדדנו מכפר לכפר ומקולחוז לקולחוז. אני נשארתי בקולחוז בשם

השוחט אנשל שרייבר. 1934

הרב באב"ד בחתונה בארץ (מימין: שלמה אפטר, שמואל אהרן גולדשמידט)

המלמד ר' פנחס הובר ורעייתו

המלמד ר' חיים אקסלרד ורעייתו

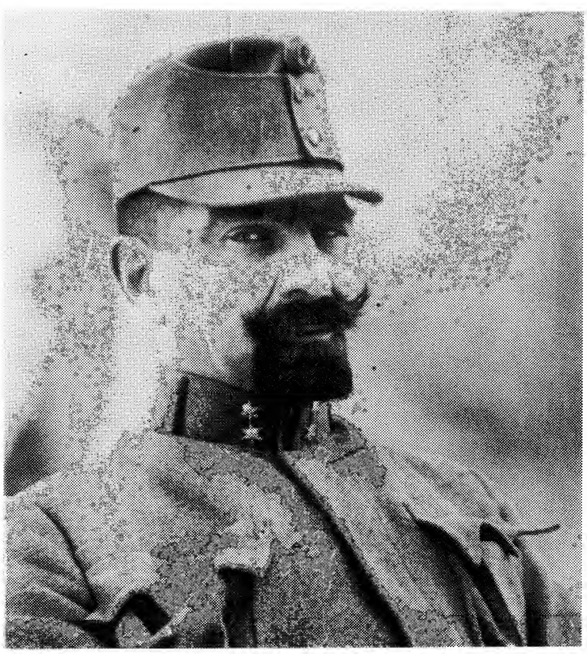
ישראל וגנר
תעשיין, חסיד ואוהב א"י

ישראל אלנבוגן ורעייתו (היה חבר מועצת העיר. ראש הקהילה היהודית. 1848־1914)

בני עקיבא בשנת 1935

ד"ר אברהם שרף מנהיג ציוני ידוע
במדי הצבא האוסטרי הונגרי

בני עקיבא 1945

צעירי המזרחי 1935

צעירי הנוער הציוני 1935

הנוער הציוני 1947

בית ספר "בית יעקב" 1935 (במרכז גב' רוס)

גדוד הכשרה ביתר 1935 (השלישי מימין בשורה השניה פישל פולק, לימינו סלו שוירמן מפקד הקן)

צוות ההדרכה וההנהלה של "בית הילדים" (ראשון משמאל המנהל יצחק שרפשטיין)

ילדים בבית היתומים ("בית הילדים") אחרי השואה

צעירים מגורה הומורה ביום סיום חניכותם במקווה ישראל 1950
(שניה מימין בשורה הקדמית לוצ׳י יורגראו ולשמאלה הוריה ישראל ופאני)

הנוער הציוני בשנת 1947

חלק מבאי הכנס הראשון בשפיים

"הפרלמנט" לקראת הכנס הראשון בשפיים 1988

הרצאתו של ש. ישורון (יורגראו) בכנס השני בזכרון יעקב

באי הכנס השני בעת ההרצאות

מפגש רעים

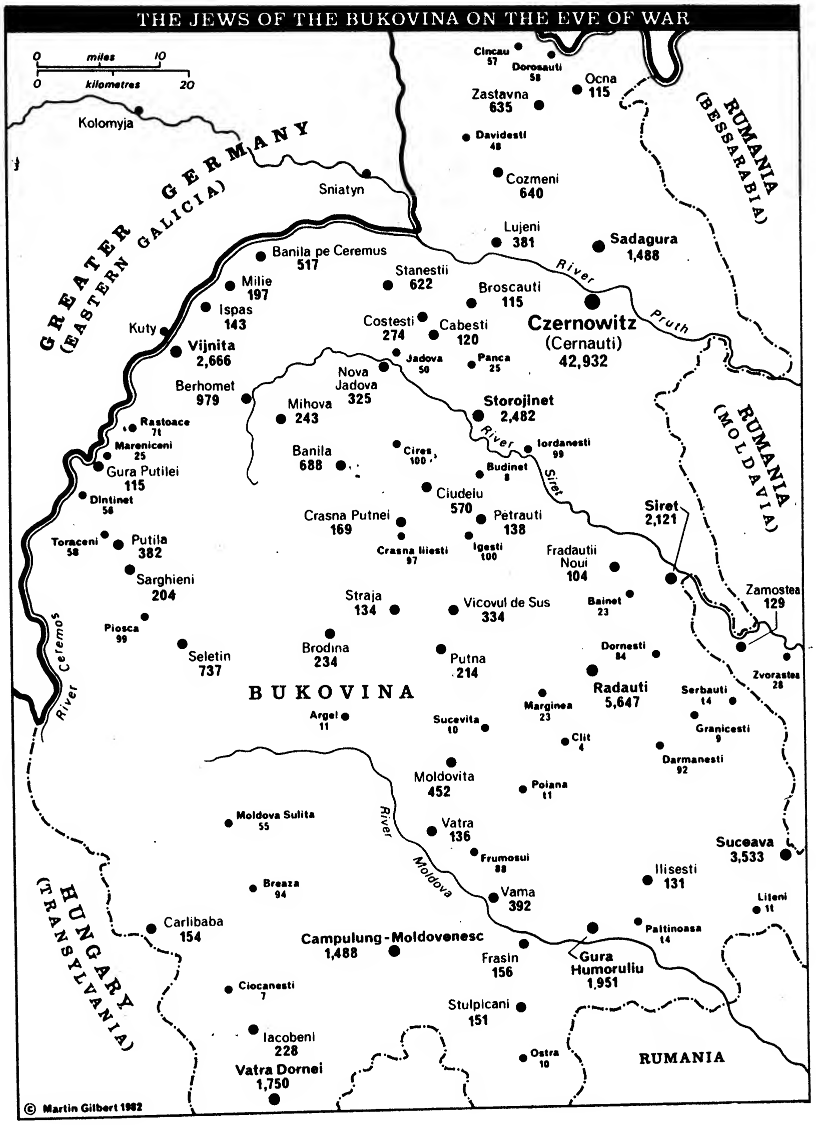

המזרחי, הפועל המזרחי ובני עקיבא 1946

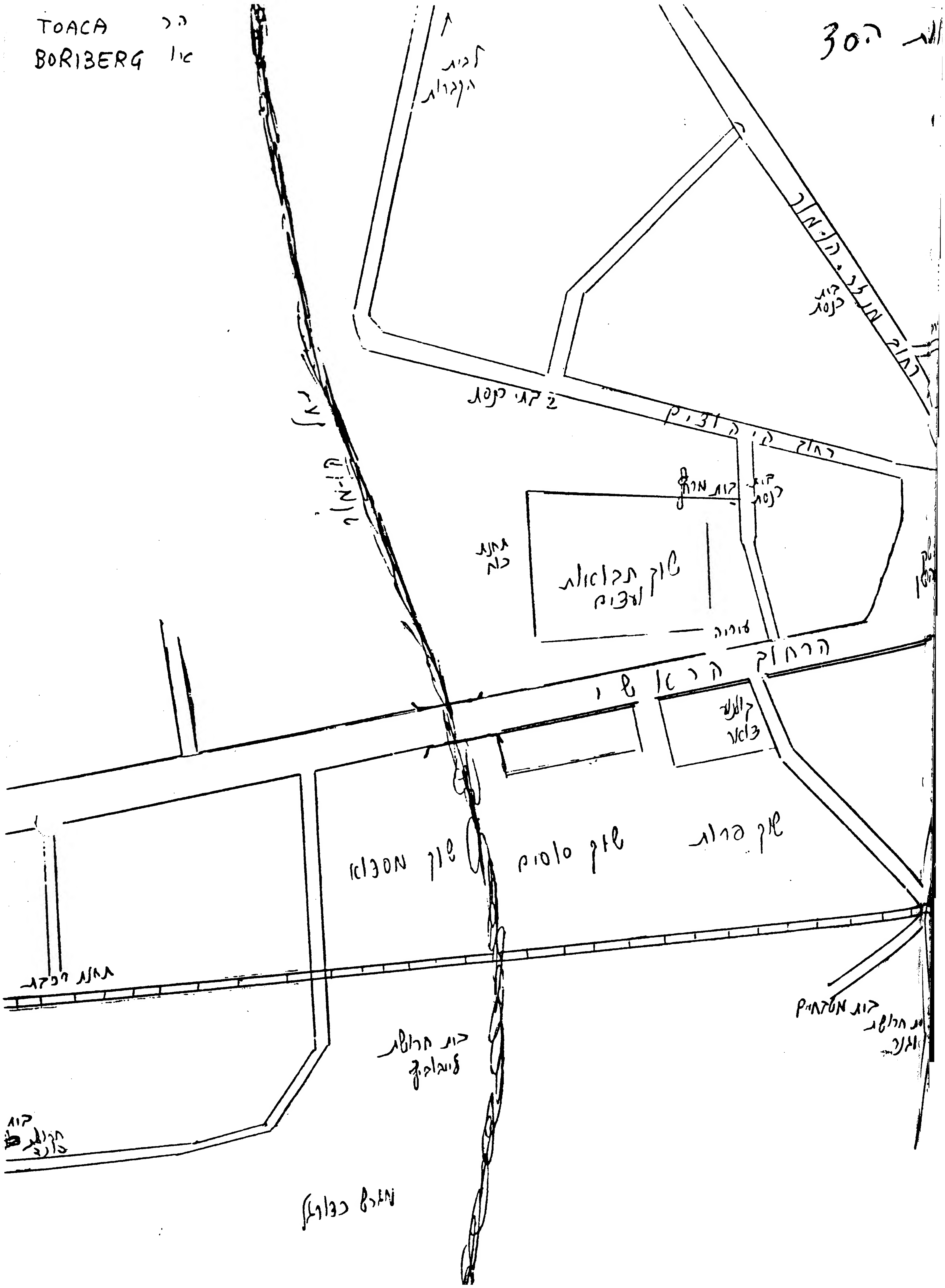
תמונה קבוצתית. זכרון יעקב 1988

ארוחה בצוותא. זכרון יעקב 1990

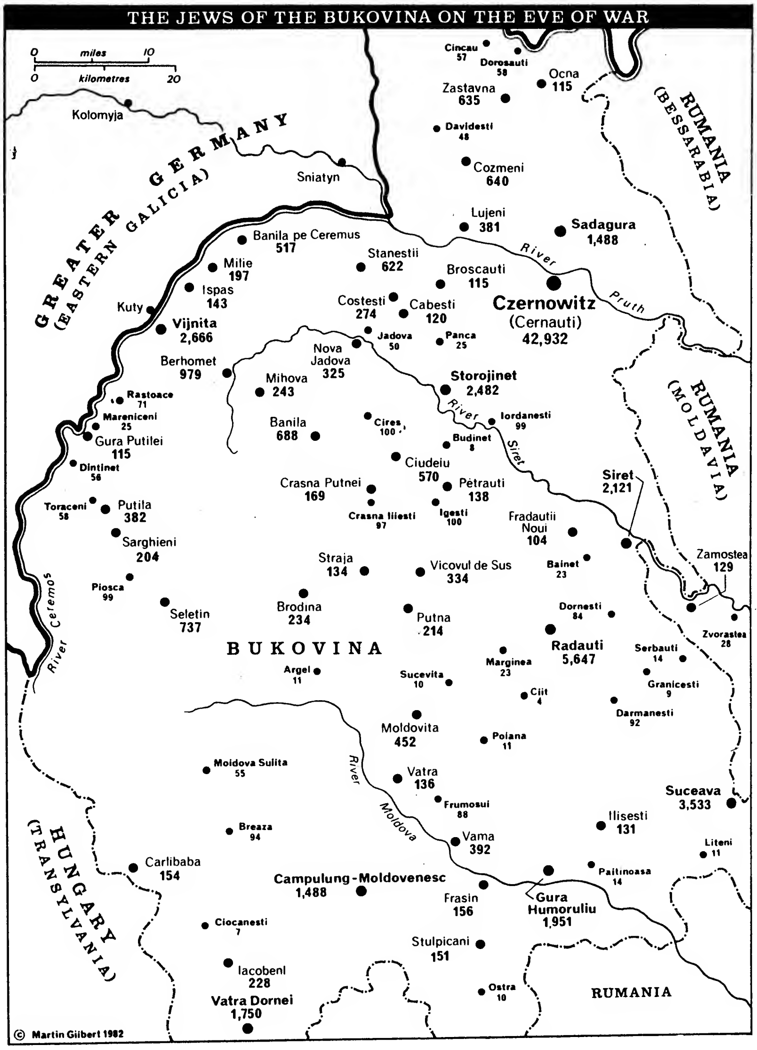

THE JEWS OF THE BUKOVINA ON THE EVE OF WAR
0 miles 10
0 kilometres 20
Kolomyja
GREATER GERMANY
(EASTERN GALICIA)
Sniatyn
Kuty
Cincau 57
Dorosauti 58
Ocna 115
Zastavna 635
Davidesti 48
Cozmeni 640
RUMANIA
(BESSARABIA)
Lujeni 381
Sadagura 1,488
Banila pe Ceremus 517
Stanestii 622
Milie 197
Broscauti 115
River Pruth
Ispas 143
Costesti 274
Cabesti 120
Czernowitz
(Cernauti)
42,932
Vijnita 2,666
Jadova 50
Panca 25
Nova Jadova 325
Berhomet 979
Mihova 243
Storojinet 2,482
RUMANIA
(MOLDAVIA)
Rastoace 71
Mareniceni 25
Banila 688
Cires 100
River Siret
Iordanesti 99
Budinet 8
Gura Putilei 115
Dintinet 56
Ciudelu 570
Siret 2,121
Crasna Putnei 169
Petrauti 138
Toraceni 58
Putila 382
Crasna Ilieşti 97
Igesti 100
Fradautii Noui 104
Sarghieni 204
Straja 134
Vicovul de Sus 334
Bainet 23
Zamostea 129
Piosca 99
Seletin 737
Brodina 234
Putna 214
Dornesti 84
Zvorastea 28
River Ceremos
BUKOVINA
Radauti 5,647
Serbauti 14
Marginea 23
Argel 11
Sucevita 10
Granicesti 9
Clit 4
Darmanesti 92
Moldovita 452
Poiana 11
Moldova Sulita 55
River Moldova
Vatra 136
Suceava 3,533
Frumosul 88
Ilisesti 131
HUNGARY
(TRANSYLVANIA)
Breaza 94
Vama 392
Liteni 11
Carlibaba 154
Paltinoasa 14
Campulung-Moldovenesc 1,488
Frasin 156
Gura Humorului 1,951
Ciocanesti 7
Stulpicani 151
Iacobeni 228
Ostra 10
RUMANIA
Vatra Dornei 1,750
© Martin Gilbert 1982

הר TOACA
BORIBERG
לבית הקברות
בית כנסת
2 בתי כנסת
בית מרחץ
בית כנסת
תחנת כח
שוק תבואות ועצים
עיריה
הרחוב הראשי
שוק פרות
שוק סוסים
שוק מספוא
תחנת הרכבת
בית מטבחיים
בית חרושת
מגרש כדורגל

THE JEWS OF THE BUKOVINA ON THE EVE OF WAR

קוטוזינה. עבודתנו הייתה להוציא תפוחי אדמה מן השדה. לבסוף הגעתי לגטו שרגורוד.

אברהם טאובר – באר שבע

במוגילב ריכזו אותנו בבית גדול, הקור היה עז והצטרפנו לשאר היהודים המקומיים שעברו סבל רב. זכור לי אותו לילה שישנו על הרצפה המזוהמת ליד ראש הקהילה פייבל לאופר שהסתובב כל הלילה הלוך ושוב מושפל ומודאג.

בבוקר גורש חלק גדול למרחקים בתנאים קשים ביניהם גם ראש קהילתנו.

יעקב יורגראו – קריית מוצקין

הרכבת נוסעת. רעש חיכוך גלגלי הרכבת והפסים גורם לחלק מן הנוסעים להירדם, לחלק לנסות לקרוא ולחלק, ואני ביניהם, סתם להציץ החוצה. העיניים כאילו מביטות החוצה אבל אינן רואות מאומה, הקיר אטום, רכבת משא ללא חלונות. החלון הקטן המסורג ליד תקרת הקרון אינו מאפשר מבט החוצה. על כן המבט מופנה פנימה אל תוך נבכי הזיכרון. גוש האנשים הצפופים בקרון שותק. דומה שכל אחד עסוק במחשבותיו הוא. אני חושב שהפחד מהבלתי נודע שיתק את המוחות מלחשוב, מלתכנן. רק לפני יומיים הודיעו ברמקולים ובמודעות שכל יהודי חייב להגיע עד שעה 6.00 לתחנת הרכבת מצויד במטען שהוא עצמו מסוגל לשאת. כל דברי הערך והכסף יש למסור לקצין המוצב בתחנת הרכבת. מי שלא יעשה כך וימצאו אצלו דברי ערך, יירה במקום. ידענו שאנחנו הולכים אל הבלתי נודע. בתחנת הרכבת התאספו כל יהודי העיירה. ההמולה הייתה גדולה. על־יד חדרו של מנהל התחנה עמד שולחן לא גדול והיהודים משתרכים בתור ארוך כדי למסור את הזהב. מזג האוויר היה קודר. עננים שחורים ובהירים עברו ביעף מעל לראשינו ופה ושם טפטפו טיפות. עמדתי בצד וראיתי את תהליך מסירת הזהב. הקצין שקיבל את הזהב רשם פרטים שונים כגון: מי מוסר את הכסף ומה בדיוק נמסר. הנייר נרטב, הקצין מקמטו וזורקו וכותב שוב על נייר חדש. מנהל התחנה שהיה מיודד עם אבי ז"ל (אבי היה שולח עצים ברכבת לרחבי רומניה וגם לחו"ל), קרא לו הצדה ואמר לו שלא ימהר לעלות לרכבת הראשונה, כי בבוקר למחרת תהיה רכבת נוספת ושם לא תהיה צפיפות, ובמשך הלילה ניתן יהיה להעביר עוד כמה דברים מן הבית. כשנודע לי הדבר מסרתי זאת מיד לחברי מַפִּי (משה שרף) ולחברתי רבצ'ה (רבקה, אישתי כיום). מצאנו לנו פינה באחד המחסנים ובמשך כל הלילה עסקנו בדברים רוחניים. מפי קרא משיריו האחרונים ודנו על פילוסופיה וספרות. בבוקר שיחדה אחותי הגדולה את אחד הקצינים והוא נסע אתה לביתנו. הבית היה כבר נעול ובאין מפתח שברו את המנעול והעמיסו עגלה שלמה של מצרכים חיוניים. הבאנו גם קרשים ממחסן העצים שלנו והנחנו אותם על רצפת הקרון שהעמיד לרשותנו מנהל התחנה.

רק אחר הצהריים ניתקה הרכבת מהמקום. הרגשנו מעין לחץ חיצוני על החזה. לא רצינו לחשוב על גורלנו ואף לא לדבר על כך, כאילו פחדנו מהאמת שתיאמר. למחרת הגענו לתחנת רכבת שבה פקדו עלינו לרדת ולקחת את מטלטלינו ולזוז לעבר העיר אטאקי כשני קילומטרים מתחנת הרכבת. אטאקי

הייתה עיירה גדולה בין בסרביה ואוקראינה. היא שכנה על גדת נהר הדנייסטר. מצאנו איכר בעל עגלה שהיה מוכן להעביר את חפצינו תמורת כמה לוחות עץ. פחד גדול נפל עלינו כשהגענו לעיירה, עיירת רפאים. כל הבתים הרוסים, לא חלונות ולא דלתות, רוח פרצים ולכלוך. על הקירות כתובות ביידיש: כאן הושמדו עשרים ושתיים טליתות (אנשים). בכל מקום כתובות דומות, נשים גברים וילדים יהודים נהרגו, נרצחו. קירות הבתים נדמו כעין מצבות בבית קברות גדול. זה היה נורא. נתקפנו בפחד, בכעס ובאין אונים כאחת. תפשנו בית, ניקינו אותו, בלוחות העצים סגרנו חלונות ודלתות, הכנו אוכל. התחיל להחשיך. כשאך ירד הלילה שמענו יריות, ומיד לאחריהן רעש מוזר כאילו נחשול מים אדיר פורץ מתוך סכר וחושב להטביענו. אני וחבריי יצאנו לראות מה קורה. מרחוק ראינו נקודות רבות נעות לקראתנו. ענן אבק עצום מיתמר אל על וזעקות עד לב השמים. זאת הייתה שיירה של יצורים נעים קדימה. יצורים שפעם היו בני אדם, ואולם כעת נדמו לחיות הנרדפות על־ידי ציידים בדמותם של ז׳נדרמים רכובים על סוסים מצוידים ברובים מכודנים. פניהם של היהודים מעוותים מרעב ומכאב. הז׳נדרמים ירו באוויר, דקרו בכידונים, זירזו ומיהרו אותם הלאה. הילדים צרחו: ״אימא! אבא! היהודים קראו בקול את שמות ילדיהם אבל אלה לא מצאו את אלה. פה ושם צנח אדם ולא קם עוד. האנשים והסוסים דרכו ורמסו אותם. פה נעמדו כולם ואנו התערבנו בין האנשים ושאלנו אותם ״מאין, יהודים?״ הם אמרו לנו שהם באים מידינץ, עיירה בבסרביה. שלושה ימים הם בדרך ללא אוכל, ללא מים וללא מנוחה. מיד התארגנו בביתנו, הרתחנו תה, בישלנו ממליגה והגשנו להם כדי להחיות נפשם.

לעולם לא אשכח את הלילה הזה. לעולם לא אשכח את הזעקות שלהם. בין אנשי השיירה מצאתי דוד ודודה מצד אבי. רצינו להוציא אותם מהשיירה אך הם לא הסכימו. הם הגיעו מברָהֲמוּט ובדרך איבדו את ילדיהם. בלי ילדיהם לא רצו לשמוע על פרדה מהשיירה. תוך זמן קצר גמרנו את כל מלאי המזונות שלנו. הלכנו לשכב אולם באותו לילה עין לא נעצמה.

דוסיו רול – נתניה

כל יהודי העיר גורה הומורה גורשו ב־10.10.41. רק כמה משפחות קיבלו אישור להישאר בעיר. משפחת הרופא דוקטור קליין והרוקחת גברת פרסנר. הזוג דוקטור קליין והרוקחת גברת פרסנר גורשו לאחר מכן וכעונש על כך שהייתה להם החוצפה להצטייד ברשיונות הנ״ל הם נשלחו לאזור הבוג, מקום שם שלטו עוצבות המבצע הגרמניות.

בזמן המעבר על הדנייסטר מאטקי לכיוון מוגילב דחפו החיילים הרומנים יהודים אל המים ושם טבעו.

(מעדות הנמצאת במכון לחקר השואה – אוניברסיטת חיפה)

אדולף הנר – פתח תקווה

יום בהיר אחד, בחול המועד סוכות, הודיעו בפומבי שתוך כמה שעות עלינו היהודים להתייצב בתחנת הרכבת. עלינו רק לקחת דברים אישיים. ההודעה התקבלה בהלם ובעצב רב. אני התחלתי לארוז את הדברים, בעלי היה שבור

לגמרי ולא היה מסוגל לעשות מאומה. נכנסתי לשכנים הרומנים וסיפרתי להם על האסון. ביקשתי מהם לקחת אליהם את הדברים שלא יכולנו לקחת אתנו. סרביזים, ארגז עם שטיחים. אמרתי להם שאינני יודעת מתי נחזור ואני מבקשת שישמרו עליהם, וכמובן, אשלם להם ביד נדיבה עבור שירות זה.

הגענו לתחנת הרכבת עם התינוק שלנו. הבאתי גם עגלת ילדים. אלפי איש היו על הרציפים. זקנים, אנשים וטף בכו וצעקו. היה נורא להיות עד למחזה הזה.

עלינו על קרונות הבקר, שכבנו על הרצפה צפופים כמו דגים מלוחים בתוך חבית. איש לא ידע לאן פנינו מועדות. נסענו כמה ימים ולילות והגענו לעיירה אטאקי שבבסרביה. מזג האוויר היה גשום ועכור ומתאים למצב הנפשי שלנו. על כל קיר היו כתובות ביידיש: "הורגים את כולנו. אתם שתבואו אחרינו תגידו קדיש." וכאן באים השמות.

בלילה הגיעה שיירה של אנשים שרצו להעביר אותם את נהר הדנייסטר. המראה שלהם היה זוועתי. הם ביקשו אוכל ובגדים. אני נתתי להם מה שיכולתי: לחם, שתייה חמה, בגדים לילדים. גירשו אותם לגדת הנהר שם ציפו למעבורת. הרבה מהם מתו במקום.

למחרת בבוקר ערכו אצלנו חיפוש במזוודות. הז'נדרמים הרומנים לקחו כל מה שהתחשק להם והביאו אותנו לשפת הנהר. היה כבר ערב כאשר אני וילדי עברנו את הנהר. כשהסתכלתי ראיתי שבעלי איננו. הבנתי שהוא נשאר בגדה האחרת לשמור על החפצים. אני עם עוד משפחה שהכרתי מצאנו קורת גג בבניין קולנוע לשעבר שהיה חסר חלונות ודלתות. האולם היה מלא אנשים ששכבו על הרצפה. אני נשכבתי על הרצפה והתינוק ישן בעגלה.

בבוקר הופיע בעלי עם החבילות. לקח לו הרבה זמן למצוא אותנו. בחיי לא אשכח את השמחה שלנו שהצלחנו להתראות שוב. בעלי סיפר שהוא קיבל מכות מחייל רומני שרצה לגזול ממנו את החבילות. הוא היה עייף מאוד. שמחנו, העיקר שאנחנו יחד.

גב' ברנדר – נתניה

ב־10.10.41 בשעה 07.00 הודיע המתופף של העיירה גורה הומורה שלפי החלטת הממשלה כל התושבים היהודים של העיר, כולל חולים, מרותקים למיטה, ילדים וזקנים יתאספו עד לשעה 13.00 בתחנת הרכבת כדי להיות מועברים למחנות עבודה. המהומה שקמה – קשה לתארה במלים. היו צרחות בכל העיר, אנשים חיפשו אלה את אלה, רצו, החליטו בקול רם מה לקחת ומה להשאיר. זה לא היה פשוט לפרק בתים שהיו קיימים במשך דורות. האנשים התחילו להתרוצץ. השכנים הרומנים התחילו לבלוש מה ניתן לקחת, כיצד לעזור ליהודים להיפטר מרכושם. כך התרחשו הדברים יום יום עד לשעות אחר הצהריים, מועד בו החלה הנדידה של האנשים עמוסי המטען לתחנת הרכבת. התחנה הייתה לא רחוקה מביתנו. יצאנו לשם מאוחר למדי בסביבות השעה 16.00. אחרינו רץ הכלב הקטן שלנו, צוקי, שהיה מזדנב אחרינו ולא רצה לעזבנו, אבל במשך העלייה לרכבת הוא נכנס כמה פעמים לקרון הבהמות שבו היינו. הפרידה הייתה קשה. בשעות הלילה נסגרו הקרונות, הייתה שמירה של

חיילים. היינו כחמישים בתוך קרון הבהמות. הרכבת התחילה בנסיעה כשהיעד בלתי ידוע. כך נסענו כל הלילה. עצרנו פעם אחת בלילה כדי לתת לאנשים לצאת לשירותים, אחרי זה סגרו אותנו שוב ונסענו עד הערב. אז הגענו למקום נטוש. הרכבת עצרה בתחנת רכבת בשם אטאקי. זה היה כפר בסרבי נידח. היו שם גם בתים של יהודים. ברגע שהורידו אותנו מהקרונות ואפשרו לנו ללכת בשיירה עם החפצים לבתים, הסתדרנו בכמה בתים. הקירות היו מלאים בכתובות כתובות בדם.

...לקראת בוקר הז'נדרמים ששמרו עלינו, הקיפונו, הביאו עגלות ובהן הביאונו לגדת נהר הדנייסטר. באותה תקופה של השנה הנהר עלה על גדותיו. היה רחב מאוד, מאיים מאוד. לא אשכח את מראה הגופות הצפות במימי הדנייסטר שזרמו לים השחור. המראה על גדת הדנייסטר היה מדכא ומפחיד, עשרות אלפים אנשים עמדו על שפת הנהר וחיכו שיגיע תורם לעבור את הנהר על המעבורות. גשר לא היה והאנשים סחבו את חפציהם אל המעבורת שהעבירה אותם מעבר לנהר. בזמן ההעברה נפלו הרבה אנשים למים ובקושי הצליחו להיחלץ. חלק מהם טבע. החפצים נפלו למים. בסופו של יום, לאחר המתנה של כמה שעות הגיע תורנו והעבירו אותנו. בתוך כל האימה הזאת של ציפייה למעבורת שתעבירנו את נהר הדנייסטר התגלה לעיניי מחזה שלא אשכחנו לעולם.

בני משפחתי שהגיעו יחד עם סבי מן העיר רדאוץ חיכו לתורם לעבור את הנהר. חייל רומני תפש את כובעו של סבי והשאיר את סבי גלוי ראש. האיש בן השבעים עטור זקן מהודר פרץ בבכי. דודתי שריחמה עליו חבשה את ראשו במטפחת ראש. כך ישב לו יהודי זקן בעל זקן לבן עם מטפחת ראש לראשו, בוכה ומצפה לגורלו. המחזה היה טרגי־קומי והבליט את גורלם של היהודים. לשבת ולחכות לבלתי ידוע: בסופו של דבר עברה כל המשפחה את הנהר.

דוקטור פוייר

למזלנו נשארנו במוגילב. אבא עבד בטורנָטוֹרִיָה (בית היציקה), אבל כל פעם היו גירושים ואנחנו הילדים היינו מסתתרים. אימא נפטרה מטיפוס ונשארנו שלושה ילדים: אני, אחי שהיה ילד קטן ואחותי שטיפלה בנו. המצב היה קשה. גרנו בחדר אחד עם משפחת ויזל. הם היו משפחה גדולה. מצבם היה יותר טוב כי ראש המשפחה היה סנדלר והרוויח כסף לקיומו. אני הייתי ילד בן ארבע עשרה. נלקחתי לכל מיני עבודות. בין היתר עבדתי בבניית הגשר על הדנייסטר. עסקתי ביציקת יסודות בעומק רב. גרמני מבוגר שהיה שייך ליחידת העבודה הזאת ריחם עליי ונתן לי לנוח. כדי לחמם את החדר בחורף הקשה הייתי מפרק עצים מבתים ישנים וזאת בניגוד לחוק. הייתי מסלק גם שקי פחם מקרונות שיועדו לגרמניה. הסכנה שיתפסו אותי הייתה גדולה אבל חשבתי אז רק כיצד לעבור את החורף. אני הפכתי המפרנס העיקרי כי אבא קיבל רק קצת מרק בתמורה לעבודתו. בתקופה מאוחרת עבדתי בהעמסת חיטה לקרונות שנשלחו לגרמניה. החייל הגרמני גירש אותי כמה פעמים, טען שאני קטן כדי לעבוד עבודה כזו. כל פעם היינו ממלאים על הגוף מתחת לחולצה חיטה, רצים הביתה ושופכים את השלל. פעם הייתה הפסקת צהריים, הגרמני הלך לאכול ואנחנו

היהודים נשארנו מחוץ למחסן. אז עלה רעיון בראשי, לקחתי מקדח יד, עשיתי חור מתחת לקרון, סידרתי פקק והצעתי לכולם למלא שקי חיטה. פעם תפס אותי הגרמני רץ באמצע העבודה מלא חיטה והחזיר אותי באיום אקדח וגירש אותי מהעבודה. אבל כעבור יומיים הצלחתי לחזור. את החיטה הבאתי לטחנת קמח בקרבת מקום והיה לנו ממה לעשות לחם. המצב השתפר, וכך עברנו את החורף הקשה.

יעקב יורגראו – קריית מוצקין

הייתי במוגילב. בהגיענו לשם מתו אנשים בהמוניהם. אני עבדתי כמחטא בשירות הסניטארי. ב־1943, כאשר החזירו את אנשי דורוהוי הביתה, הם הועברו דרך מוגילב ופה היו צריכים לעבור תהליך חיטוי. יחד אתי עבדה בחורה אוקראינית שהייתה בקשר עם הרופא הראשי שמחוץ לגטו.

בגטו היו הרבה רופאים יהודים שעבדו מטעם הוועד היהודי. הרופא הראשי הרומני היה נותן הוראות לרופאים היהודים. תהליך החיטוי היה כזה: האנשים היו פושטים את בגדיהם ומשאירים אותם במקום שנקרא אטובה (ETUVE). החיטוי נעשה במאה ועשרים מעלות. החיילים הרומנים סיגלו לעצמם הרגל להיות נוכחים בעת שנשים יהודיות עברו שם עירומות. הם היו עומדים, מסתכלים, צוחקים ומתבדחים. לא יכולתי לעמוד בסבל הזה. אמרתי לבחורה האוקראינית: "אינך מתביישת לראות כיצד צוחקים על נשים אלו העוברות לפנינו עירומות? כיצד את, כאישה, יכולה לעמוד בזה?" היא הסתכלה בי בהפתעה. אמרתי לה: "האם אינך יכולה לעשות מאומה כנגד זה?" היא קמה, נכנסה לרופא הראשי וסיפרה לו את הדבר. הרופא הראשי נכנס לאולם, החל לצעוק על החיילים ולסלק אותם. הוא נתן פקודה: "יותר אינני רוצה לראות רגל של חייל באולם הזה! רק הסניטר ועוזרתו יהיה כאן. לכל אחד אחר אסורה הכניסה למקום הזה." התופעה הזאת נפסקה. במוגילב נשארתי עד שנכנסו הרוסים.

משה פרמינגר – חדרה

אני הייתי במורפה, יחד עם הוריי. נשלחתי לטריהטי לעבודה בהקמת הגשר על הנהר בוג. המקום היה בשליטה גרמנית. עובד רכבת רומני יצר אתי קשר והציע להביא לי עזרה מבן דודי בבוקרסט. חששתי מפני העובד הנ"ל. אולם בראותי שהוא מביא כסף גם לאנשים אחרים החלטתי להתקשר לבן דודי. יום אחד קיבלתי הזמנה מאישתו של עובד הרכבת לבוא לבקר בביתה. שם היא מסרה בידי עשרים אלף ליי שהיה סכום אגדי. מצאתי דרך לשלוח עזרה להוריי במורפה וכן עזרתי לחבריי שעבדו יחד אתי. לאחר מכן קיבלתי עוד סכומים והדבר עזר לנו להישאר בחיים. יום אחד פנה אליי השליח הנ"ל וסיפר לי שהוא מקווה שיאשרו לו קבלת מאה איש לעבודה קרוב למורפה. הוא הציע שגם אני אצטרף. מפקד הז'נדרמריה שהיה בסוד העניין אמר שישחרר רק ארבעים איש ואם אני רוצה להיות בתוכם עליי לשלם לו. נתתי לו כפי שדרש וכך מצאתי את עצמי כעבור זמן קצר במורפה יחד עם משפחתי.

פליקס מילר – חיפה

הייתי בן שלוש שנים וחצי כאשר הגעתי עם הוריי למחנה מוגילב בסתיו 1941. הזיכרונות מהתקופה ההיא די מעורפלים, אולם קטעי זיכרונות בודדים נשארו בכל זאת, כמו למשל התמונה שנחרתה בזיכרוני בה אני רואה את אמי עטופה כולה בצעיף חום ומבשרת לי בבכי תמרורים כי אבא איננו עוד בחיים.

מלחמת הקיום במחנה קשתה והלכה. מדי פעם היינו זוכים לביקורו של בַּרבוּלֶסקו, אחד הקצינים הרומנים שהיה עורך חיפושים בלוויית כלבו האימתני. אתו היה מגיע לפעמים גם "דן", אחד הרס"רים הרומנים של המחנה.

באחת השבתות, ואני עומד ליד "ביתנו", ומרחוק אני רואה את סבי אליעזר לנצט ז"ל ההולך וקרב אליי, ראשו ופניו שותתים דם עד שבקושי ניתן היה להכירו. מתברר שאחד ממשתפי הפעולה האוקראינים נתקל בו בחוזרו מבית הכנסת והלם בראשו בגרזן. סבי הצליח להתאושש מתקיפה זו וגם זכה לעלות לאחר השחרור לארץ.

נסיגתם של הגרמנים ממוגילב לא הביאה מבחינתנו רווחה לה קיווינו. סבלנו קשות מההפצצות של הגרמנים עד לסיום המלחמה. עם כניסת הרוסים למוגילב החלו עימוּגים שונים גם אתם. ב־1945 חזרנו לגורה הומורה.

זכורני במיוחד תמונת העיירה בהגיענו אליה לאחר השחרור. המרכז כולו היה הרוס ואותם הבניינים הבודדים שנשארו היו מנוקבים ככברה. ההרס ועקבות המלחמה ניכרו בכול. השדות מסביב ל"שטרנד" ומסביב למסילת הברזל היו ממוקשים עדיין ומעל לכול הרגשנו את עוינות האוכלוסייה הנוצרית ואכזבתה מכך שהיהודים, שהובטח כי אינם קיימים עוד, חזרו. ולא זו בלבד אלא שכמה מהם אף "העזו" לחפש את רכושם שנשדד מהם עם הגירוש.

אלימלך דוננפלד – ראשון לציון

אותי תפסה המלחמה בצ'רנוביץ. עבדתי בבית חרושת לפסלים. גם אחי היה בצ'רנוביץ. גרנו יחד עד שהתחילה החזית להתקרב. הגרמנים נכנסו לצ'רנוביץ. יצאה הפקודה שעל היהודים להתרכז בשני רחובות. נכנסתי לגטו אבל איש לא רצה לקבל אותי לדירתו כי לא היה מקום. פתאום הבחנתי במספרה עזובה. נכנסתי ואחריי נכנסו עוד אנשים. שמעתי שהגרמנים מחפשים בעלי מקצוע. הצעתי את עצמי כמסגר. קיבלו אותי לעבודה ותפקידי היה לפרוץ מנעולים של בתים נעולים. הם חיפשו זהב ואני חיפשתי אוכל. כעבור חודש הם התחילו לארגן שיירות לעבר טרנסניסטריה. אני נכללתי בשיירה השנייה. הייתי בודד, לבוש מכנסיים קצרים ותרמיל גב. המקום הראשון שאליו הגענו היה, עיירה מַרקוּלֶשטי. בגשם סוחף עמדו יהודים על צרורותיהם וזנדרמים צועקים עליהם. השתקענו בתוך כמה בתים שהיו שם. אני הייתי שם עם חבר בשם שלומלה קלינגר. נכנסנו לבית אחד והתחלנו לפתוח את התנור. אני מביט פנימה ואני רואה שהוא מלא זהב עד התקרה. אספנו את הזהב והסתלקנו משם. למחרת יצאה הפקודה שכל מי שיש לו דברי ערך ימסור אותם.

היהודים מסרו הכול. אני אמרתי: לי יש זמן. הגויים המקומיים היו נותנים לנו כיכרות לחם תמורת דברי ערך. הכסף לא נחשב בעיניהם. לאחר כשבוע באה הפקודה להמשיך בצעדה אל עבר נהר הבוג. לא עזרו לנו תרגילי ההשהיה שלנו, היינו חייבים להתקדם. בדרך מתו הרבה זקנים וילדים. מתו מקור, מרעב

ומעייפות. בכל הדרך ראינו גוויות. היינו אוכלים סלק סוכר מן השדות. כל יום נשארו פחות ופחות אנשים. כך הלכנו כחודש. בהגיענו לכפר הייתי נכנס לבתי האיכרים ומחליף זהב תמורת מזון. פעם נשארתי מאחור כדי לראות מי שומר עלינו? ראיתי ס"ה שני חיילים.

אני וחבריי חשבנו על בריחה. אבל מיד אמרתי: "לאן כבר אפשר לברוח? הרי כל התושבים נגדנו!" הגענו לכפר אחד בשם ויטובסקה. הכניסו אותנו לקולחוז עזוב ונעלו את הדלתות והחלונות. כעבור שלושה ימים אמרתי לשלומלה: "ראה, אוכל אין, שתייה אין, כולנו נמות פה! צריך לעשות משהו!" שברנו את החלונות ויצאנו החוצה. הגויים הרוסים שראו אותנו הצטלבו. הם כבר חשבו שכולנו מתים. שאלתי אותם: "מי שומר עלינו?" הם ענו: "אף לא אחד."

יצאנו אלף ומאתיים איש מצ׳רנוביץ ואחרי החורף נשארנו שמונים איש. כולם מתו ממחלות הטיפוס והדיפטריה. בכפור היינו מסדרים את הגוויות כמו עצים. עם בוא הקיץ התחילו הכלבים לסחוב את הגוויות. באו הגרמנים ואילצו אותנו לחפור קברים המוניים. בלילה התחלנו לגנוב תפוחי אדמה. הדבר נודע והז׳נדרמים באו ולקחו אתם חבר אחד מצ׳רנוביץ. ראיתי שסופו יהיה מר. ניגשתי לז׳נדרמריה ואמרתי: "לא הוא גנב. אני גנבתי." התחילו להרביץ לי. אחר כך שאלו אותי: "אתה עוד תגנוב תפוחי אדמה?" אמרתי "אני אגנוב! מי שרעב גונב. לא יעזור לכם דבר." אמרו: "אנחנו יכולים להרוג אותך." אמרתי: "תהרגו אותי. בין כך וכך אמות." הרביצו לי עוד ואז אחד אמר לשני: "תראה, הוא אפילו לא צועק." פתאום הוא קרא לטבח: "ז׳וטקה, יש לך מרק? תן לז׳יד לאכול!" הטבח הביא לי מרק וכל הזמן שאל אם אני רוצה עוד, עניתי בחיוב. פתאום הוא אמר: "אני הכנתי את זה לשלושים חיילים ואתה גמרת הכול." אמרתי: "אני מוכן לאכול עוד," לקח אותי לדלת, נתן לי בעיטה בישבן ואמר: "יותר שלא אתפוס אותך גונב תפוחי אדמה!" אמנם הפסקתי לגנוב בלילה אך התחלתי לגנוב לאור היום. כבר לא פחדתי ממכות. יום אחד באו שני עורכי דין יהודים מרומניה לאסוף יתומים להביא אותם לאחר מכן לרומניה.

רציתי גם אני להיות בין הילדים האלה. ריכזו את היתומים בבַּלטָה. בבַּלטָה נתנו לנו לגור בבית כנסת. היינו שם חמישה חודשים. לקחו שני אנשים לעבודה. היו שם רומנים, גרמנים ואיטלקים. אני הייתי שבע רצון שעבדתי אצל האיטלקים. הייתי מקבל שם רבע לחם ומרק עגבניות. ישנתי על הרצפה. הייתי עשיר מאוד: היו לי זוג מכנסיים ומעיל. נעליים לא היו לי. הייתי שם כשלושה חודשים ואח"כ הועברנו לניקולַיֶב שעל גדות בוג. עלינו היה לעבוד בהקמת גשרים על הנהר. פגשתי שם הרבה יהודים מבוקובינה שהגיעו לשם ממוגילב. גרנו במקלטים, בכל מקלט ארבע מאות איש. עבדתי יַם מהנדסים גרמנים. כיוון שידעתי היטב גרמנית הסתדרתי אתם טוב. הם היו מביאים לי בבוקר את האוכל שלהם. השמירה הייתה בידי הולסוב כלומר אוקראינים. הם היו יותר גרועים מהס"ס. הרבה יהודים מתו שם. היה ויכוח בין הוֶרמכט לבין הס"ס. הוורמכט רצה לשמור על חיי היהודים כדי לנצלם לעבודה ואילו הס"ס היו משתדלים לחסל אותם. כל שבוע היו עושים משפט ראווה והיו תולים כעשרה יהודים באשמת סירובם לעבוד, ובכך חותרים נגד האינטרס הגרמני. יום אחד נכנס אלינו ה"לגֶרפירר", כלומר מפקד המחנה, וסימן בידיו על שניים מאתנו

ואנו בתוכם ואמר: אתם שניכם תיתלו מחר! אמרתי לו: אדוני, באיזו אשמה? הוא לא ענה. הייתי בהלם. חשבתי מה אעשה? מיד בא לי רעיון. לקחתי בידי דלי מים והלכתי לגדר. אמרתי לשומר האוקראיני שמפקד המחנה דרש שאביא לו דלי מים. הוא לא האמין לי. אמרתי לו: תנסה אותי, בעוד כמה דקות אחזור. הוא נתן לי להיכנס לצריף המפקדה. היו שם שני מפקדי מחנה. היה אחד ששימשתי לו מתורגמן מגרמנית לרוסית והייתי מביא לו וודקה מן הכפרים. ניגשתי אליו וסיפרתי לו במה העניין. הוא כעס: "מה פתאום שיתלו אותך. אתה המתורגמן שלי!" כך ניצלתי ממוות בטוח.

יום אחד קיבלתי לחם מבעל מלאכה גרמני. שמתי את הלחם מתחת לבית השחי והלכתי למחנה ממקום העבודה כחמישה ק"מ. פתאום אומר לי השומר: "תרים את הידיים!" הרמתי והלחם נפל על הרצפה. אז אמר לי השומר: "עכשיו אירה בך!" הסתכלתי בו ופרצתי בצחוק. ולמה? אני הייתי בריא כשור, מלא שרירים והוא נמוך מאוד ורזה. הוא כעס וצעק אליי: "קח את הלחם וברח!" באותה תקופה היינו אדישים כי ידענו שהמוות מצפה לנו ואם לא בא היום אז יבוא מחר.

החזית התחילה להתקרב לאומן. הגרמנים החלו לסגת ולקחו גם אותנו לבלטה. נסענו ברכבת והנסיעה ארכה כשבועיים. הגענו בלילה לגטו בלטה. ניגשתי לשומר ואמרתי לו: "פה בבית יש לי מכרים." הוא נתן לי להיכנס. נכנסתי דרך הדלת ויצאתי בחלון האחורי. ברחתי. כעבור כמה ימים הגיעה החזית לתוך העיר. היו שם המון חיילים גרמנים. התקרבתי למטבח שדה. היה שם גרמני אחד שהתקשה להדליק את התנור. הצגתי את עצמי כמתנדב והצעתי את עזרתי. הוא קיבל את הצעתי ונתן לי הרבה קופסאות שימורים. תפקידי היה לחלק אוכל לחיילים שכבר הסתובבו עם האף למטה. הוא פקד עליי: "אתה נותן לכל אחד רק כף מרק אחת!" נהייתי בעל הבית. הוא נתן לי לקחת אוכל לחבריי בגטו. כעבור יומיים החזית כבר הייתה סמוכה לעיר. בלילה עלינו לגג וחיכינו עד למחרת. למטה היה ריק, כולם ברחו. הס"ס הרגו שישים יהודים. הם רצו לפוצץ את בית הכנסת. חברי שלמה רצה לקפוץ אבל אני מנעתי ממנו. לפנות בוקר נכנסתי לבית חצי הרוס שסומן בצלב. כעבור זמן קצר הצטרפו אליי עוד יהודים. בשעה ארבע לפנות בוקר נהיה שקט. יצאתי החוצה ועיני נתקלה בחייל רוסי שסחב בקושי את הרובה האוטומטי שלו.

ישראל לקר – קריית מוצקין

במוגילב, משפחתנו – משפחת דב (ברל) לאופמן גרה בביתם של איכרים. אחרי מות אימא (ז"ל) הנהיג אחינו משה ז"ל מניין תפילה קבוע אצלנו בבית. באחד הימים עברה על־ידנו שיירה של יהודים שגורשו ליעד בלתי ברור. לאחד היהודים מהשיירה היה ספר תורה. היהודי הזה בשם צבי (יותר מהשם צבי איננו יודעים) פחד שיצטרך לזרוק את ספר התורה בדרך. כשנודע לו על המניין שלנו, החליט להשאיר את ספר התורה אצל אבא ז"ל (דב לאופמן). התנאי היה כדלקמן: במקרה שיזכה ויחזור – אבא יחזיר לו את הספר, ואם לא יחזור, אבא ישמור על הספר ויביא אותו לארץ הקודש. היהודי הזה לא חזר ואבא ז"ל – דב לאופמן שמר על ספר התורה כבבת עינו. במאמצים גדולים של אבא ז"ל

ואחינו – מנחם לאופמן יבל"א הצלחנו להביא את הספר ארצה. בכך קיימה את בקשת הנפטר צבי ז"ל. על הספר הנציח אבא ז"ל את שם המנוח – צבי ז"ל – בעליו של ספר התורה. כל זמן שאבא ז"ל חי – הספר היה בבית הכנסת של חסידי רוזין־סדגורה בחיפה. אחרי שאבא נפטר, אנחנו, הילדים (אטי – נתנאל – חנה – מנחם), העברנו את ספר התורה לבית הכנסת המרכזי בקריית אליהו בחיפה (מקום מגורינו), שם קוראים בו באופן קבוע.

לאופמן אטי, נתנאל, חנה ומנחם – חיפה

ג. במחנות טרנסניסטריה

הייתי מורה בבית היתומים במוגילב. במקום זה לימד גם המורה שכטר. בגלל התנאים הקשים הלימודים לא היו רציניים. הילדים סיפרו לי בגרמנית על חייהם בבית הוריהם. הוריהם מתו לא מכבר ממחלות ומרעב. הרעב הביא את הילדים להתגנב בלילה לגנו של איכר שגר בסמוך לבית היתומים. היו לוקחים מה שמצאו באותו גן. האיכר התלונן בפני האחראים. הילדים קיבלו עונש של הפחתת ארוחות למשך אותו יום. הרבה ילדים קיבלו פצעים בתוך הפה ולא יכלו לאכול. הרבה מתו כתוצאה מזה. אחד הילדים היה בן של הורים עשירים מאוד מצ'רנוביץ. הייתי מספרת להם על תולדות היהודים ותולדות רומניה, לימדתי אותם קצת חשבון ועברית. ספרים ומחברות לא היו קיימים. אני זוכרת שיום אחד כיבסו את בגדי הילדים וכך הם שכבו ללא בגדיהם במיטותיהם ואני ישבתי על־ידם וכך לימדתי אותם.

ילדים שזכו להישאר במחיצת הוריהם שמעמדם היה סביר עזרו לאסוף אוכל ובגדים למען הנצרכים. בין אלה זכורים לי הילדים זיגי יורן ובתו של דוקטור וינקלר.

בחורה בת שש עשרה הייתה חולה במחלת הטיפוס, התהלכה ברחובות כמעט מעולפת. שני ילדים אלה שהוזכרו הצילו את חייה.

מחלת הטיפוס הפילה הרבה קרבנות. הרופאים, יוצאי גורה הומורה, דוקטור וינקלר ודוקטור לרר, נאבקו בלי אימה ופחד במחלה הקשה. נפתח בית חולים ושם מצאו הרבה את מותם. בין הקרבנות היו גם אישתו ובתו של אחי יהודה ז"ל. לקראת הקיץ נחלשה המחלה והתחילה להתקבל עזרה מרומניה.

סודרו שני בתי יתומים. אחד בהשגחת זוניו טאובר ז"ל והשני בהשגחת מורה אחד פעיל מאוד. זוניו טאובר טיפל ביתומים בצורה יפה מאוד, ארגן הצגות ושירים וכך עודד אותם.

רחל הזנפרץ – חיפה

התנדבתי לעזור בבית היתומים מס' אחת. אני עם האחיות בינוביץ היינו צריכות לשמור על האוכל שלא יגנבו אותו. יום אחד, בהיותי בדרך, ראיתי אישה זקנה, כפופה. פתאום שמעתי קול מוכר: "יולנטה, יולנטה, אל תלכי!" הסתכלתי וראיתי שזאת ילדה בשם הילדה גבור. היא סיפרה שהוריה מתו, אחיה יצא מדעתו והיא נשארה לבדה.

לקחתי אותה למשרדי הוועדה (הקואורדונרה) וסידרו לה מקום בבית יתומים. מצבה הגופני היה כל כך גרוע שהרופאים אמרו שהיא תמות בקרוב. כמה משפחות מגורה הומורה גרנו בשכנות והיה ביכולתנו להגיש לה עזרה. הבאנו לה אוכל וזאת בנוסף למזון שקיבלה בבית היתומים. בנס היא ניצלה.

יולנטה וסרמן – ירושלים

גרנו במוגילב בביתה של משפחה יהודית מקומית. יום אחד נודע לנו שבעירייה יש קצין רומני בשם איליוצה והוא מעוניין להשאיר במקום בעלי מקצוע, במיוחד במתכת. פנינו אליו אני ואבי, ותמורת כסף הוא נתן לנו אישור הישארות במוגילב והפניה לעבודה בבית היציקה – הטורנטוריה. אני הייתי בין ראשוני העובדים בטורנטוריה. היה שם מפעל שנהרס במלחמה. ב"שלקה", היו מפוזרים חלקי מכונות שהרוסים פירקו לפני שנסוגו. התחלנו לעשות סדר ולהרכיב את המכונות וזה היה הדבר הגדול ביותר שהצלחנו לעשות. במשך הזמן עשו גם גטו. הדירה שבה גרתי נכללה בגטו. הייתי יוצא בבוקר לעבודה וחוזר אחר הצהריים. המפעל התחיל לאט לאט לפעול וקיבלנו הזמנות ייצור. יום אחד הופיע במפעל מהנדס יהודי אחד בשם יגנדורף. הוא קיבל את ניהול המפעל. במשך הזמן באו הרבה בעלי מקצוע. הגרמנים שהיו מעבר לנהר בוג הביאו לנו הרבה הזמנות. במשך הזמן, כשהעסק התפתח, הפעילו גם מטבח. קיבלנו מרק לפי מספר אנשים במשפחה, גם לחם קיבלנו אבל מעורב בקש וזה גרם לי לחלות בכיס המרה (אפנדיציט) והיו צריכים לנתח אותי.

בבית החולים היה רופא אחד דוקטור ש. הוא בדק אותי ורשם כל הדברים הנחוצים לניתוח. הוא שלח את אבי לקנות את כל הדברים למקום כלשהו שכנראה קיבל שם עמלה. אבל לפני שאבי הלך לקנות הרשום במרשם הוא התייעץ עם הרופא במפעל. הרופא אמר לו שצריך חצי הכמות שרשם לו דוקטור ש. כשאבא סיפר את זה לדוקטור ש., הוא צעק עליו ואמר לו: "עליך תחול האחריות למות בנך אם לא תביא לי מיד את הרשום במרשם!" בלית ברירה קנה אבי את כל הרשום. לאחר מכן התברר שהרופא הזה תפר את מקום הניתוח בחוט פשוט במקום בחוט המיוחד שאבא קנה. הפצע לא התרפא, נוצרה מוגלה והרבה חודשים לאחר מכן סבלתי כאבים. כשחזרתי לרומניה בתום המלחמה הייתי צריך לעבור ניתוח נוסף. במוגילב חלינו כולנו בטיפוס. סבי עקיבא שטייגר נפטר וכן סבי משה וסבתי. כל בוקר נתגלו מראות זוועה כשהוציאו את המתים מן הבתים וזרקו אותם לעגלה בדרך לבית הקברות. כך היה המצב עד שנת 1944, כשהגרמנים נחלו מפלה קשה והגרמנים ובעלי בריתם נסוגו מפני הצבא האדום.

אברהם שווייצר – פתח תקווה

...דזורין היה מקום קטן. העיירה הייתה מורכבת משני חלקים: היהודים שגרו על הגבעה, הרוסים והאוקראינים שחיו בחלק השני. בין שני החלקים הפריד נהר ועליו היה גשר. הגטו היהודי השתרע עד לגשר. לפי ההוראות, מי שנתפס מחוץ לגטו, היה צפוי למות בירייה. כעבור כמה ימים התחילו לנשוב רוחות קרות. לא עברו שלושה שבועות מאז הגיענו לדזורין והכול כוסה שלג

בעובי מעל שני מ׳. התחילו מקרי המוות הראשונים שנפלו ברחוב בגלל רעב וקור. אנשים גרו בבתים של אנשים מקומיים. עקב העובדה שהמקום לא היה בדרך של הצבא ניצלו רבים משוכני המקום. גרנו בחדר שבעה אנשים: אני, ההורים, סבא, דודה, דודה של אבי ועוד. המשפחה של בעל הבית שמנתה אף היא חמישה אנשים גרו בחדר השני. כך הצטופפנו. ישנו כולנו יחד כדי להחזיק מעמד בקור.

מי שקיבל אותנו בצורה חמה היו יהודי אותו מקום. יהודי אוקראינה הושמדו מיד עם הגעת הגרמנים. יהודי דזורין היו היחידים שנשארו בחיים. במבט לאחור הם נראים לי בדיוק הדמויות של שלום עליכם. הלבוש, הדיבור והשמות שהיו קשורים למלאכות שלהם, כמו: שמואל גלייזר, ינקל קצב. לקראת האביב, עם הפשרת השלגים, התחילו הנערים והנערות לצאת החוצה והתחילו לקנות כל מיני דברים כדי להעסיק את עצמם. הם בנו בארות ובתי שימוש מאחורי הבתים, מקומות אלה הפכו למקומות מפגש חברתיים בכל בוקר, לשמיעת חדשות, סיפורים, תקוות, מצב החזית ושמועות יוא = יידען וילען אזוי (יהודים רוצים כך).

עיסוק אחר שדרש הרבה זמן היה הבאת מים מן הבאר המרכזית שהייתה במורד ההר במרחק של קילומטר אחד. המים הועברו על מקל בשני דליים. לא פעם היה קורה שהמים היו מחליקים מן המקל ונשפכים והנער היה צריך לרדת שוב להביא מים הביתה. התחילו מפגשים בין נערים ונערות ע״י הגג של חזקל מול ביתו של חברי פליקס.

באותו הזמן פגשנו גם יהודי חביב מאוד ושמו מר שטרנדלר ז״ל, יהודי שידע על בוריה את השפה האנגלית והחליט להעסיק את הנערים והנערות בהוראת האנגלית המדוברת בלי ספרים, בלי מחברות. וכעת משהו על חברי פליקס. גרנו בשכנות ולא פעם היינו הולכים יחד מבית הספר. הוא היה נער פיקח ונבון, בדרן וידע לנגן בכינור. באחד הימים באביב 1943 בשעות אחה״צ בא אלי פליקס והודיע לי שהוועד של יהודי הגטו הזמין את כל ראשי המשפחה לכיכר לשם הודעה חשובה. כמובן שהסקרנות האופיינית לנערים בגיל זה והתקווה לשמוע איזו בשורה טובה דרבנו אותנו ללכת עם אבי ולשמוע במה העניין. אחרי שהתאספו האנשים הופיעו הז׳נדרמים, הקיפו את הכיכר והתחילו לבצע סלקציה של גברים כדי לקחת אותם לעבודת כפייה באזור אודסה־ניקולאיב, בערך תשע מאות ק״מ מהמקום שבו היינו. את אבי, שהיה דמות מוכרת בגטו, דוקטור למשפטים, שחררו. אותנו, בני השש עשרה שהיינו גבוהים, תפסו, סידרו אותנו בשורה והובילו אותנו לעבר הגשר לתחנת הז׳נדרמים. היינו בערך מאתיים איש וכלאו אותנו בתוך אסם גדול. הייתי לבוש מכנסיים קצרים, בלי פרוטה בכיס עם חולצה וסנדלים. ההורים התרוצצו בבהלה, כדי לשחררנו. אני ישבתי על־יד הדלת ובכיתי. החייל ששמר עלינו הסתכל ושאל אותי מה אני בוכה? דיברתי אתו כמה מלים, הוצאתי עט נובע מכיסי ואמרתי לו: ״תן לי ללכת לבית שימוש.״ ״לך!״ הוא אמר, פתח את הדלת והסתובב. רצתי כמו טיל למבנה המאולתר של בית השימוש. סגרתי את הדלת ובמכה של רגל על הקיר האחורי, הוצאתי קרש ועברתי דרכו והתחלתי לרוץ בין צמחי החמניות שהיו בשדה. חשבתי שהחייל רץ אחרי ומחפש אותי.

אחרי ריצה של כשש מאות מ׳ הגעתי לנהר שהפריד בין שני חלקי העיירה. הנהר היה די גדול ועמוק ולא ידעתי לשחות, אבל מרוב פחד נכנסתי עם הבגדים למים, צללתי ושחיתי לצד השני. בצד השני הייתי כבר בגטו, רטוב רצתי כמו שד במעלה ההר לביתי. כשהגעתי הביתה אמי התעלפה מרוב התרגשות וכך ניצלתי. את פליקס לא שחררו, הוא נלקח למחנה העבודה.

דוקטור פויער

כשהייתי בת עשרים לערך סיימתי את לימודיי ב"בית יעקב" בעיר צ׳רנוביץ. לאחר מכן קיבלתי משרת מורה בעיירה סָלָטין הסמוכה לצ׳רנוביץ. באותה תקופה החלה הגליית היהודים לטרנסניסטריה, ומחוז בוקובינה חולק לאזור דרומי ולאזור צפוני, בין שני אזורים אלה ניתק הקשר לגמרי, וכמובן גם קשרי הדואר. אני הוגליתי לבְּרַשַד, אך לא היה לי כל מידע מה קרה להוריי היקרים. היות שהייתי מודאגת מאוד ומתוחה לדעת מה שלום הוריי ומצב בריאותם, החלטתי לצום שלושה ימים, להתפלל ולהתחנן לאלוהים שאוודע על שלום הוריי היקרים. התחלתי את צומי ורק בלילה אכלתי בקושי תפוח אדמה זרוק או בצל שמצאתי ברחוב. לרוב התפוח היה קפוא לגמרי, והייתי צריכה לגרד מעליו את גלידי הקרח ולהפשירו כדי שאוכל להשביע במשהו את רעבוני. והנה, ביום השלישי לצומי, הגיע בהפתעה מוחלטת ומושלמת, חייל גבה קומה לבוש מדי הצלב האדום. בעודי המומה לגמרי, הוא ניגש ישר אליי ומסר לי גלויה. מרוב מתח, לא שאלתי אותו מנין הוא ומנין הגלויה, אלא מיד הבטתי בגלויה, והנה כתוב בפירוש: "לכבוד עדי לוין"... מיד הכרתי את הכתב של אבי ושל אמי ואחותי עטל שכותבים לי שהם בריאים ושלמים ב"ה ונמצאים בעיירה מוגילב... אין לתאר ואין לשער את השמחה וההפתעה שאחזו בי.

הודיתי לאלוהים על הנס הגדול שעשה עמדי, איך שנודע לי לפתע על שלום הוריי, על־ידי חייל שמעולם לא הכיר אותי ולא הכרתי אותו. כיוון שראיתי בזאת השגחה פרטית, החלטתי לסיים את היום השלישי של צומי שקיבלתי עליי, והשלמתי את הצום עד הערב. כל פרטי סיפור זה חרותים בזיכרונותיי עד היום, כאילו קרו אך אתמול! ואכן, לאחר טלטולים רבים הגעתי לעיירה מוגילב, ומצאתי את הוריי ואת אחותי הצעירה בריאים ושלמים.

עדית איטה חסידה (לווין) – ירושלים

באחד הימים, כשהייתי בגטו בְּרַשַד בטרנסניסטריה, היה קור אימים ורוח זלעפות. הרוח שרקה ויללה והכפור חדר לעצמות. לא הייתה לי פרוסת לחם או תפוח אדמה לשבור את רעבוני ולהחיות את נפשי. אחת ממכרותיי שמצבי נגע ללבה נתנה לי כמה קופיקות (מטבעות) כדי שאלך למאפייה לקנות לחם.

למעשה לא ידעתי כלל את הדרך למאפייה, אך פחות או יותר הוסבר לי. היה זה בשעות אחר הצהריים. סערת שלג כבדה כזו לא ראיתי מעולם, השלג כיסה אט אט את הבתים, את העצים, את כל הדרכים והשבילים. לכל מלוא העין לא נראתה נפש חיה, רק בוהק לבן וצח. הרוח טופחת על פניי המיוסרות והקפואות, ולפתע שמתי לב שאיבדתי את דרכי לחלוטין, לא ידעתי מימיני ומשמאלי, כל סימן של דרך או שביל לא נראה בכל צד שהוא, ויתרתי כבר על

התכנית לקנות לחם ורציתי רק לחזור לבקתה שלי. משהתגבר השלג הנורא וכיסה את עין הארץ פרצתי בבכי מר ונורא וביקשתי מאלוהים שלפחות אזכה לבוא לקבר ישראל, ושלא אקפא כאן למוות והשלג יכסני חס וחלילה, ולאחר מכן שהציפורים ינקרו את בשרי. בעודני עומדת ובוכה בדמעות שליש ניגש אליי יהודי, תושב המקום, לבוש בלבוש יהודי אופייני ואמר לי ביידיש עסיסית: "פארוואס וויינט איהר?" (למה את בוכה?). עניתי לו כי איבדתי את דרכי.

היהודי שאל אותי היכן את גרה? עניתי לו וכי אתה רוצה לשמוע שם של רחוב?! או מספר בית?! וכי אתה רוצה לשמוע ממני את שמו של בעל הבית?! אין לי מושג על כתובת או על כיוון דרך. ואז שאלני היהודי, אולי בכל זאת הנך זוכרת סימן כלשהו כדי שאוכל להשיבך למקום מגורייך? ואז נזכרתי כי כשהייתי הולכת לשאוב מים בנהר, הייתי עולה על גבעה, חוצה את הכביש, ובהמשך המורד לנהר היו סימני דם והבנתי מכך שיש בסביבה שוחט ושם זה מקום שחיטתו. זה היה הסימן היחיד שיכולתי לתת לו. מיד הבין להיכן הוא צריך להוביל אותי, והחל ללכת אתי. הייתי חלשה ורעבה מאוד ועל סף התמוטטות, בקושי שירכתי רגליי ונפלתי על השלג. היהודי מיד צעק עליי באומרו: "מאך נישט קיין פוילע שטיק, וויל איך לאז דא איבער!!" ("אל תעשי בעיות, כי אני משאיר אותך פה"). ואכן הוא המשיך ללכת אתי עד המקום שהיו בו סימני דם, ושם אמר לי:

"תארי לעצמך שאת עומדת עם דלי המים בידך ורוצה לשוב למקום מגורייך!" תיכף ומיד נזכרתי והמשכתי ללכת אתו עד מקום "מגוריי". כשהגענו רציתי לתת לו כמה קופיקות שהיו בידי אך עד שהסתובבתי כדי לגמול לו על עזרתו, נעלמו עקבותיו...

עדית איטה חסידה (לווין) – ירושלים

במוגילב שכרנו דירה בת שני חדרים. בעלי כיסה את הדלתות והחלונות בקרשים. לאחר מכן נכנסו לדירתנו עוד אנשים שמצבם היה גרוע ממצבנו. עזרנו להם ככל שיכולנו.

אני זוכרת שכמה ימים לפני פסח הופיעה בחורה צעירה מגורה הומורה. המראה שלה היה זוועתי, כולה מכוסה פצעים, ללא בגדים, ללא נעליים. היא ברחה מאיזה כפר יחד עם אביה ואחיה. את אחיה ואביה השאירה בתוך בית הרוס והלכה לחפש עזרה. הגיעה לדוד שלה, דפקה על הדלת וכאשר הוא ראה את מצבה, נבהל, סגר את הדלת ולא רצה להגיש לה עזרה. מכרה משותפת שלנו ושלה הפנתה אותה לביתנו. קיבלנו אותה, ועזרנו לה עד שקמה על רגליה. אביה ואחיה מתו במוגילב.

תושב מכובד ועשיר בגורה הומורה נכנס אלינו תשוש ושבור. ביקש אוכל ככל שביקש.

בזמן מסוים התחילו לשלוח אנשים ממוגילב למקום אחר. גם אנחנו היינו ברשימה וכשנודע לנו הדבר, ברחנו מביתנו לבית הקרובים שלנו. הסתתרנו שם עד הבוקר. למחרת ראינו שבאים עם כלבים לחפש את האנשים שהיו ברשימה.

ברחנו לשדה תירס, החלפנו את השם, את הדירה, כאילו שזאת משפחה אחרת.

בעלי מצא עבודה כמתקן מעילי פרווה אצל מנהל של בית מלאכה לפרוות. הודות לעבודתו זאת הוא זכה להגנה מפני שילוח מן העיר. יום אחד בעלי הרגיש לא טוב, קרא לרופא שקבע שהוא חלה בטיפוס. לקחו אותו לבית החולים. אני ביקרתי אצלו יום יום. היה ידוע שמי שנכנס לבית החולים כבר אינו יוצא חי.

גרנו על־יד הדרך וכל יום הייתי רואה עגלה עמוסה גוויות. יום אחד אמרתי לבעלי להימנע בכל דרך שהיא מלמדוד את חומו, ולומר לרופא שהוא מרגיש כבר טוב. הדבר הצליח. בעלי יצא מבית החולים עדיין חולה. כעבור שבוע גם אני חליתי. רופא מיוצאי עירנו טיפל בי. היה אסור לגלות ששנינו חולים כי היו לוקחים בכוח לבית החולים מפני חשש להדבקה. שכבנו בבית, אמי הייתה אתנו, בת דודה והתינוק שלנו. קשה להאמין שהילד לא נדבק מאתנו. שכבנו שלושה חודשים, אכלנו רק צנימים ושתינו הרבה תה. היינו כמו שלדים, הרופאים שבאו לבקרנו לא נתנו לנו סיכויים להישאר בחיים. הם אף לא נתנו לנו תרופות כיוון שהתייאשו ואמרו שהתרופות לא יעזרו. סבלנו גם משלשולים. אמי לא התייאשה, הזמינה רופא נוסף על אלה שכבר טיפלו בנו. הוא יעץ לאמי לתת לנו אוכל, כל שלוש שעות תפוחי אדמה עם חמאה, מרק ירקות, מרק בשר, פירות מבושלים, ולמדוד כל שלוש שעות את החום. המצב השתפר והרופא אמר שזה נס. אחות טיפלה בנו כמעט חודש ימים. אמי תש כוחה, בת דודתי טיפלה בילד שנה. כשקם בעלי על רגליו המשיך בעבודתו הקודמת.

על ידינו גר דוקטור וולף רופא מיוצאי עירנו. הוא היה אחראי על כל הגטו. הוא חלה ופחות משבוע לאחר מכן, נפל. אלפי אנשים היו בלוויה של דוקטור וולף. גם אמי השתתפה בלוויה, וכעבור שבועיים נפטרה גם היא.

גב' ברנדר – נתניה

רֵעוּת

בחור חולמני, בעל כשרונות בלתי רגילים לספרות ולציור, צנוע, בלתי מעורב בין הבריות ואינטליגנטי עד מאוד. כזה היה חברי הטוב חיים הרש גלר ז"ל.

משה שרף (מפי), אני וחיים הרש, החלטנו לייסד חוג ספרותי מצומצם. אחת לשבועיים היינו נפגשים וכל אחד היה שולף ניירותיו וקורא מראשית ביכורי ספרות. מפי וחיים הרש כתבו שירה ביידיש וברומנית ואילו אני כתבתי פרוזה אלגורית. שמיעת קטעי הספרות והדיון שבא בעקבותם היו עונג בלתי רגיל באותם ימים.

עם גירושנו פסקו פגישותינו. פגשתיו לאחר מכן בגטו שרגורוד. אולם אז הרעב פגע בו קשות. ישבנו ושתינו תה חם אולם הוא כבר נחלש מאוד ובקושי יכול היה לגמוע מן התה.

פניו היו נפולים אולם עיניו עדיין הבריקו. יומיים לאחר מכן הוא כבר לא היה בין החיים.

יוסף רול – נתניה

שמענו על המפלות הקשות של הצבא הגרמני והיה צפוי שבזמן הקרוב תגיע החזית למוגילב. הכנו מרתף ששם נוכל אנחנו וכל דיירי הבית למצוא מקלט בעת ההפצצות והנסיגה של הצבא הגרמני. כל לילה היו הדיירים לנים במרתף. לילה אחד, אני שומר בפתח המרתף יחד עם עוד איש מצ'רנוביץ. באותו לילה עברו חיילים גרמנים אל עבר הגשר שמעל הנהר הדנייסטר. לפתע נשמעה התפוצצות אדירה ואני נפלתי אל תוך המרתף. נבהלתי נורא אבל חברי לשמירה אמר: "הגיעה שעת הגאולה." התברר שהפרטיזנים פוצצו את הגשר, כשהמוני חיילים גרמנים עברו מעליו. בבוקר, כשיצאנו החוצה, ראינו המוני חיילים גרמנים מרימים ידיהם לאות כניעה.

הפרטיזנים היו אוספים את החיילים הגרמנים למקום ריכוז אחד שהיה תחת הפיקוד של פרטיזן יהודי אחד ואתו שני בניו.

כעבור זמן קצר נכנס הצבא האדום אל תוך העיר. היהודים קיבלו אותם בשמחה. השלטונות הרוסיים הודיעו, שמי שמעונין לחזור לרומניה רשאי לעשות זאת.

אנחנו ועוד משפחה אחת החלטנו לרכוש עגלה עם סוס כדי להגיע לדורוהוי, שם הייתה לנו משפחה. יצאנו לדרך. בעיירה אחת בשם ממליגה בבסרביה היינו מוכרחים לעשות חנייה כי הרוסים עצרו אותנו. הייתה סכנה שיחרימו לנו את הסוס. ידעתי שאם כך יקרה זה יהיה הסוף. החלטתי שאאבק נגד כוונה זאת.

על יד החצר שבה חנינו היו המון סוסים שהוחרמו ובעליהם הקודמים שרויים בייאוש ובמצב ללא מוצא. פתאום הופיע קצין רוסי וציווה עליי להכניס את הסוס לחצר. החזקתי את המושכות ואמרתי לו ברוסית: "סבלנו כל הזמן מהנאצים, חיכינו לצבא האדום הגואל, עכשיו אני רואה שאתם מתנהגים באותה צורה כמו הנאצים, אני לא מוכן לציית לפקודתך. אנחנו מוכנים אפילו למות אבל את הסוס הזה אתה לא תקבל!"

הקצין התרגז נורא. בתוך העגלה התחילו כולם לצרוח ולבכות. הקצין החמוש בתת מקלע לא ענה והסתלק מן המקום. חשבתי שבערב יוציא אותנו להורג. חיכינו מלאי חרדה. כשהתחיל להחשיך הופיע מישהו שטען שהוא ראש העיר ורצה לשוחח אתנו. פתאום הופיעה בחורה ואמרה לראש העיר: "שמע, פרתך הולכת למות. בוא מהר הביתה!" האיש התבלבל ואמר לנו: "תשמעו, תתקפלו ותסתלקו מהר מכאן. אבל בשקט. אתם רשאים להמשיך!" היינו מבולבלים אבל חיש מהר חזרנו לעצמנו והחלטנו לנוע בתוך החושך. האמת היא שלא ידענו לאן לנסוע, אבל לפתע התחיל הסוס לצהול ולא יכולנו לעצור בעדו. בדרך פגשנו שני נערים רומנים. שאלנו אותם את הדרך לדורוהוי. אחד מהם אמר שאין אנו יכולים להמשיך בלילה כי יש לעבור את הנהר פרוט. הבחור נסע אתנו לגוי אחד ללינת הלילה. הספקנו לישון כמה שעות ולמחרת נסענו עד לנהר פרוט. עלינו כולנו על גשר צף ועברנו את הנהר. המשכנו בדרכנו עד שהגענו לעיר דורוהוי.

סוף סוף הגענו בריאים ושלמים אל משפחתנו.

אברהם שווייצר – פתח תקווה

ב־1943 הוחזרתי לרומניה יחד עם יתומי טרנסניסטריה. הצלחתי להתגנב לקרון היתומים הודות לקרוב משפחה מפלטיצ'ני שהיה בין מארגני החזרת הילדים. הגעתי לרומניה בשם בדוי והתגוררתי אצל משפחתי בפלטיצ'ני. כשהרוסים התקדמו חשבתי שגורה הומורה כבר משוחררת. אני עם עוד בחור אחד בשם אורנשטיין, לקחנו סוס ועגלה והתכוונו לשוב אל עירנו. אולם כעבור כמה קילומטרים התברר שעדיין מתנהלים קרבות באזור ועל כן שבנו על עקבותינו. החלטתי לנסוע לצ'רנוביץ על מנת לחפש את משפחתי שהייתה בדרכה ממוגילב לרומניה. בדרך נתקלתי בהמון פליטים והנה לשמחתי אין קץ, פגשתי את אבי, אחותי ואחי. אני המשכתי לצ'רנוביץ והם המשיכו לעיירה מיהיילני. עד מהרה הצטרפתי אליהם.

כמחצית השנה לאחר מכן שבנו לגורה הומורה ושמחתי לפגוש רבים מחבריי וכן משפחות רבות שהתחילו לבנות במרץ את חייהן המחודשים. נפתחו הרבה חנויות והמסחר החל לשגשג.

יעקב יורגראו – קריית מוצקין

בעת הכיבוש הרוסי נמצאתי בבלטה בצפון מזרח טרנסניסטריה. הייתי בחור צעיר ותיכף גייסו אותי לצבא האדום. מעייניי היו נתונים בחיפוש אחר מזון ואילו הם תחבו לי ביד שני פגזי תותחים ואמרו לי לצאת למסע יחד עם שאר החיילים. ביקשתי מזון מאחד הקצינים והוא ענה לי: "לך תמצא לך בעצמך."

חשק רב להתגייס לצבא הרוסי לא היה לי, אבל בלית ברירה יצאתי למסע ממושך מאוד. מסע שהובילני בסופו של דבר עד לחופי ארץ ישראל. תחילה הגענו לבסרביה. כאן ריכזו אותנו למקום אחד ומיינו אותנו לפי חילות. גנרלים היו מסתובבים בינינו והיו בוחרים לעצמם את החיילים שישרתו בחילותיהם. אותי לקחו לחיל רגלים. נצטווינו לחפור תעלה באורך של שמונה מטרים. סיימתי את העבודה והלכתי לישון. חשבו שאני משחק אתם ולכן טרטרו אותי בהלוך ושוב עד שנודע להם שאני שולט בשפה הגרמנית. משנודע דבר זה שאל אותי הקצין פרטים שונים על מוצאי וכו' ואמר לי: "תפקידך יהיה להביא 'לשון'. זאת אומרת אתה ועוד כמה חבר'ה תתגנבו לצבא הגרמני הנסוג, תחטפו כמה חיילים גרמנים ותוציאו מהם מידע על הצבא הגרמני!"

בינתיים אמר לי: "גש למטבח ותגיד שאתה הדבוצ'יק החדש." החבורה שאליהם סופחתי קיבלו אותי יפה וכיוון שקצת פחדתי מתפקידי החדש אמרו לי שאין כל יסוד לפחד. למחרת הבנתי את כוונתם. יצאנו לפעילות בלילה, אך במקום ללכת לעבר הצבא הגרמני הנסוג הגענו לשטח מת, ישבנו שם עד אור הבוקר ואחר כך חזרנו למחנה כדי לישון. כמובן שחבריי אמרו לי שלא אגלה את הדבר. כך נמשך הדבר כמה לילות כשהקפטן הממונה עלינו דוחק בנו יום יום: "למה אינכם מביאים לשון?" בינתיים התקדמנו והגענו לנהר הפרוט. משם המשכנו לבְּרֶסט ליטובסק. היינו הולכים בלילה כשבעים ק"מ וביום היינו מסתתרים מפני מטוסי האויב שחגו מעלינו.

הגענו לוורשה והפולנים ממש הזמינו אותנו להיכנס לעיר הבירה. שם נשלחתי לקורס בן שלושה חודשים. למדתי על המבנה של הצבא הגרמני

ומונחים צבאיים שונים בשפה הגרמנית. הגענו לברלין ושם לקחתי חלק בכיבוש העיר. נאמר לי על־ידי השלטונות הסובייטיים שאני רוסי. אמרתי להם שאני מן העיר גורה הומורה וכידוע גורה הומורה אינה ברוסיה. ביקשתי חופשה וקיבלתי. הגעתי לצ׳רנוביץ ומצאתי שם ידידה שבזמנו שלחתי לה זהב משטח גרמניה. בצ׳רנוביץ נודע לי שהוריי בחיים והם חזרו לגורה הומורה. רציתי לחזור לרומניה אבל לא הצלחתי. חזרתי לברלין דרך ורשה.

בינתיים הדיביזיה שלנו הועברה. שאלתי במפקדה הכללית על מקומה ונאמר לי שהיא בדרך לוולדיווסטוק. ״לך חפש אותם לאורך הדרך ולכל מקום שתגיע תודיע על הגעתך.״ שמתי פעמיי למקום בילוי ששם הייתי מבלה עם חבריי בדיביזיה. ידעתי שהמידע שהמפקדה של הצבא האדום האדיר לא תוכל לספק לי, יוכלו לעשות זאת בנות המקום. ואכן מפיהן נודע לי שהדיביזיה עברה לשוורין. הגעתי למקום ושהיתי שם שלושה חודשים. יום אחד נכנס קצין רוסי ממוצא יהודי ודרש שאלך אתו למפקדה. לא ידעתי על מה ולמה, אבל הלכתי. התחילו לחקור אותי על מוצאי ועל תנועותיי בזמן המלחמה. סיפרתי להם הכול אולם הם היו משוכנעים שאני מסתיר מהם מידע. לאחר כחודש שחררו אותי, התנצלו שהחליפו אותי במישהו אחר שהיה חשוד בריגול. הגנרל אמר לי להסתלק להמבורג שם שכן הצבא האנגלי. הלכתי ברגל כשנים עשר ק״מ עד לכפר בשם שטראונדורף. שם הייתה לי ידידה. בדיוק כשהגעתי לכפר הייתה שם מסיבת ראש השנה. סיפרתי לבחורה שערקתי מן הצבא ומבקש שהיא תחביא אותי. אבא שלה הכניס אותי למתבן והערים עליי שמונה מ׳ של קש ודרך חור שעשה בקיר היה מכניס לי אוכל ומים.

שהיתי במחבוא זה חודש ימים. אבא של הבחורה סיפק לי פספורט גרמני ועליתי לרכבת לברלין. ברכבת היו בדיקות של המשטרה הגרמנית ומשטרת ארבע המעצמות. הגרמני בדק אותי וראה עליי אקדח. סיפרתי לו שברחתי מהמחנה של הרוסים. עברתי לאזור האמריקאי, במשך ארבעה חודשים עשיתי עסקים בזהב וביהלומים. יום אחד נכנסו ארבעה חיילים, מארבעת המעצמות, ועשו אצלי חיפוש. הם רצו לקחת אותי אתם. הצלחתי להתחמק מהם וברחתי למחנה הפליטים של אונר״א. הכניסו אותי למשרד ושאלו אותי פרטים. לאחר שסיפרתי להם את כל הקורות אותי שינו לי את השם לבל יתפשו אותי הרוסים. הועברתי למקום בשם אג פלדן. הייתי שם חצי שנה ואז הופיעה המשטרה וברחתי למקום אחד של פליטים בשם לקוקין. היו שם כחמישים אלף יהודים. שלושה חודשים לאחר מכן ניסו חברים להשפיע עליי לנסוע אתם לארץ ישראל. יצאנו בשיירה והגענו לזלצבורג. שם הייתה משלחת של ההגנה ושל המפלגות הציוניות.

אמרו לי שאיני נוסע מפני שאיני נמצא ברשימה של שום מפלגה. פניתי לראש המשלחת של יהודי אמריקה ואמרתי לו שאני קצין רוסי יהודי ואיני מבין מדוע נגזלה ממני הזכות לעלות לארץ. ראש המשלחת התערב ואני נכללתי ברשימת העולים. במכוניות העבירו אותנו לסַלפֶלד. היה שם בית מלון בתוך היער בהרי האלפים. שם היה לי ריב עם איש ההגנה. הוא דרש שאשאיר את המטען שלי במקום ואקבל אותו לאחר מכן. אני לא רציתי להיפרד ממטעני אבל לבסוף הגעתי עם כולם לרומא ומשם הועברנו לקסטל בלפה. היינו מאה

ועשרים חברים וקיבלנו מזונות מהזוינט, ומהאונר"א. עבדתי במזכירות וקיבלתי את תפקיד האחראי על ההספקה והמטבח. הצלחתי לארגן את ההספקה כך ששוכני המחנה אכלו כל יום בשר לשובע. משם נלקחנו לבָארי, עליתי על האנייה "אף על פי כן", וכעבור כמה ימים הגענו לחיפה ומשם הועברנו למחנה חורף בקפריסין. כעבור שנתיים הגעתי סוף סוף לחופי עתלית.

ישראל לקר – קריית מוצקין

קודם הופיעו המשאיות עמוסות חיילים גרמנים שעשו דרכם לעבר העיר מוגילב. משנסתמה להם הדרך על־ידי הפרטיזנים חזרו בבהלה לשרגורוד וניסו למצוא דרך נסיגה אחרת. אחרי המשאיות הופיעו חיילים גרמנים בודדים כשהם מניפים ידיהם לאות כניעה. עייפים, רעבים, קרועי בגדים, שמוטי ראשים. הז'נדרמים הרומנים ברחו. הוקל לנו. ניצלנו מן התופת. הפרטיזנים נכנסו העירה, ותיכף לאחר מכן הצבא הרוסי. הפרטיזנים חיפשו גרמנים מסתתרים וכאשר מצאום ירו בהם בלי רחם. הרוסים ארגנו מסיבות שתייה. בתום שכרון היין והניצחון התברר שהיהודים נשארו ללא פת לחם. היינו חופשים אבל רעבים. שמענו שלעיר מוגילב מגיעים מצרכי מזון מרומניה.

התארגנו כשישה חברים וביזמתי יצאנו למוגילב לקנות סחורה ולמכור אותה בפנים המדינה, שם המחירים היו יקרים יותר מאשר במוגילב. אני זוכר שבין חבריי היו: הרברט פכט, ישראל צייגר, ברציו פסלר ואחרים. כל אחד מאתנו סחב אתו כשישה עשר ק"ג סחורה: שמן, מלח, סיגריות וכו', ויצאנו לז'מֶרינקָה במרחק של כארבעים וחמישה ק"מ. הלכנו כל היום. מצאנו שם סוחר שקנה את כל סחורתנו ונתן לנו גם מקום לינה. היינו חופשים והחלטנו לנצל ההזדמנות ולבקר בעיר כל אחד בפני עצמו וכך נעשה גם את דרכנו חזרה. ביקרתי בשוק ואחר כך בתחנת הרכבת שהייתה מאוד יפה. תנורים קטנים חיממו את אולמות ההמתנה המפוארים. הייתי לבוש מכנסיים גרמניים, מגפיים רוסיים וסוודר אדום. הסתובבתי באולמות באופן חופשי. פתחתי דלת, נכנסתי לאחד האולמות ורציתי לצאת מהדלת השנייה, אבל הדלת הייתה נעולה. חזרתי לדלת שממנה נכנסתי אך למזלי הרע גם היא הייתה נעולה. הרגשתי את עצמי כלוא כמו בתוך כלוב. דפקתי בחוזקה והנה נפתחה הדלת ולפניי קצין רוסי מכוון אליי את רובהו המכודן. הוא ביקש ממני את תעודותיי. התעודה שלי מהגטו כבר לא הייתה קיימת, כי השתמשתי בנייר כדי לגלגל בו את טבק המחורקה. הקצין אמר לי שאני מרגל גרמני. נזכרתי שבמשך כל הטיול בתחנת הרכבת הרביתי לדבר גרמנית. מכנסיי הגרמניים והיעדר תעודותיי החשידוני. שישה חיילים חמושים ברובים מכודנים וקצין המכוון אליי את אקדוחו ליווני לתוך חצר אחת והשאירוני בגפי. לאחר שהייה ארוכה מורטת עצבים נקראתי לחקירה. הייתי צריך לספר קורותיי מאז היותי בן שלוש עד אותו יום. לא ניתן לי מאומה כדי להשקיט את צימאוני ורעבוני. נחקרתי כמה פעמים ותמיד אותן שאלות. מתברר שלא הייתי לבד אלא היינו קבוצה של ארבעים וחמישה איש שהיו חשודים על מעשים בלתי חוקיים. לפנות ערב יצא אלינו קצין שמן ואמר שהחליטו לשלוח אותנו לבטליון עונשין בחזית.

התקרבה משאית גדולה וכל אחד שנקרא בשם חייב היה לעלות. הוא קרא

בשם כולם ורק לא בשמי. שאלתי אותו: "מה אתי?" הוא ענה לי: "מי צריך אותך בכלל? לך לאן שאתה רוצה." הוא נתן הוראה לשוער לתת לי לצאת.

חזרתי לתחנת הרכבת וחיפשתי את חברי שבגדיי וכספי היו אצלו. התברר שהוא כבר נסע. רועד מקור ומרעב נכנסתי לאחד האולמות. התקרבתי לתנור כדי להתחמם ופתאום שמעתי פיצוץ. מיד השתררה חשכה מוחלטת. כל האנשים נלחצו אל הדלת וברגע שנמצאתי בחוץ ראיתי פצצות מתפוצצות. האנשים רצו לכל הכיוונים, התחלתי לרוץ לכיוון מסוים מבלי לדעת בדיוק לאן. מולי רץ אדם ופתאום הכרתיו. היה זה יוזיו סולצ'ינר שעבד בגטו שרגורוד כשרת בבית חולים לחולי טיפוס ואילו אישתו עבדה כטבחית. אני עבדתי שם כמְנהלן. מרוב שמחה חיבקתיו וביקשתי ממנו אוכל. הוא נתן לי את מעילו וכן נקניק ולחם. הקור כל כך חדר לעצמותיי שנשכבתי על המעיל וביקשתי ממנו שהוא ישכב עליי. וכך שכבתי מתחתיו, אכלתי, שבעתי וגם התחממתי. כיוון שהתחנה הייתה הרוסה הלכתי הביתה ברגל.

לפני שיצאתי שוב בראש קבוצה לז'מרינקה לשם מכירת סחורה החלטתי להצטייד בתעודות כדת וכדין.

פניתי לאיש הנ.ק.ו.ד בשרגורוד, שאתו התיידדתי, שייתן לי מכתב שיגן עליי מצרות. בצחוק הוא הושיט לי מכתב המלצה כתוב ברוסית, לא ידעתי לקרוא רוסית למרות שדיברתי שוטף. גם לא ביקשתי שיקראו לי את המכתב. קנינו מוצרים ועלינו לרכבת. מצב הרוח היה מרומם. לימדתי את החבר'ה שיר: "פנינו אל השמש העולה, אנו שוב פונים מזרחה". בבוקר למחרת יצאנו לשוק והצגנו את סחורותינו כמו כל האנשים. השוק שהיה בנוי כמעגל מוקף בתים התמלא המוני אדם. אנחנו מכרנו סיגריות, סבון כביסה, מלח ושמן. רק חברנו, ישראל צייגר, לא הצליח למכור את סחורתו. השוק התרוקן והלך ואני הצעתי לחבר'ה שנסתלק כדי שלא נבלוט בשטח. ישראל התנגד ורצה לחכות עם סחורתו.

ניגשו אלינו קצין ושישה חיילים כשרוביהם מכודנים אלינו והאשימו אותנו כספקולנטים המוכרים סחורות מרומניה. משביקש הקצין תעודות הושטתי לו את המכתב של איש הנ.ק.ו.ד. הוא אמר לנו שנתלווה אליו למפקדה. בדרכנו הוא שאל אותי: "האם אתה יודע מה כתוב במכתב?" עניתי לו: "לא." אז הוא סיפר לי שכתוב שאני איש שיצא בשליחות הנ.ק.ו.ד, וכיוון שאני לא נראה לו כזה וכיוון שלחברי אין שום תעודה, אנחנו כנראה נקבל עונש. במפקדה התברר לי שהקצין הוא יהודי. התיידדתי אתו, כיבדתי אותי בסיגריות וביקשתי ממנו שיעשה משהו למעננו. הוא ענה לי שהם מחכים שהקולונל יחזור ויחליט מה לעשות בנו. כשחזר הקולונל סופר לנו על־ידי הקצין, שכיוון שאנחנו חבר'ה צעירים וחזקים נישלח לוויניצה לחפור שוחות. אחת לשישה חודשים נקבל חופשה. אמרתי לקצין שישפיע על הקולונל שישחרר אותנו ובתמורה יקבל שעון זהב וכן סיגריות. לאחר שהות מה חזר הקצין ואמר שהקולונל רוצה שני שעונים. אמרתי לו שברשותנו רק שעון אחד. בקיצור, שוחררנו תמורת השעון ושארית הסחורה שנותרה בידינו. קיבלנו תעודות והסתלקנו הביתה.

דוסיו רול – נתניה

אני חזרתי לצבא והמשכנו באימונים עד התחלת יוני (1944). ציידו אותנו במזון לשלושה ימים כדי לשולחנו לחזית רומניה. היו הרבה קציני ביטחון שהיו יהודים ממוגילב. סגן האלוף היהודי אסף אותנו, כארבעת אלפים יהודים בשדה פתוח ומסביבנו עמדו חיילים רוסים.

הוא שאל: "כולם כאן יהודים?" ענינו: "כן." פתאום הוא התחיל לדבר יידיש. זאת הייתה הפתעה גדולה מאוד. הוא אמר לנו שאנו הולכים להילחם בגרמנים וכל יהודי צריך לעשות הכול כדי להביא לתבוסת גרמניה. כעבור זמן התברר לי שאותו סגן אלוף היה אצל דודי בבוטושן והם עשו כל מיני עסקים בלתי חוקיים. אחרי חקירה מסוימת שערכו אנשי ביטחון שדה, פסקו שלנו, היהודים, אסור ללכת לחזית היות שכולנו סוחרים ושיתפנו פעולה עם הגרמנים.

עם בוא השחרור גויסתי לפלוגות העבודה של הצבא האדום. ב־20.6.44 עזבנו את מוגילב. ב־22.6.44 הגענו לברדיצ׳ב. הורידו אותנו מהקרונות ונאמו לנו על המלחמה. משם נסענו לעיר בריַנאסק שברוסיה הלבנה. זה היה ב־26.6 או ב־26.7. תחנת הרכבת הייתה ארוכה מאוד. חילקו את הרכבת לשלושה. חלק נסע לסמולנסק ברוסיה הלבנה, חלק לוֶלְקִי לוּקִי וחלק למִינסק. בלילה ההוא הפציצו הגרמנים את העיר בריאנסק. רבים מתוך נוסעי הרכבת נהרגו.

אני נשארתי בקרון ולא ברחתי החוצה. נודע לי שאחד מבני עירנו, ברח מן הרכבת, נכנס לבית עזוב ושם נהרג. בקרון שלי נהרג איש אחד. בקרון לידנו נהרגו כמה אנשים. למחרת בבוקר נהרג גם הקפטן שבא לקחת אותנו. מספר ההורגים היה רב וכל תחנת הרכבת נהרסה. בבוקר העבירו אותנו לקרונות אחרים. ב־2.7.44 הגענו לתחנת הרכבת בוֶלְקִי לוּקִי. במשך שנים עשר הימים שנסענו ברכבת לרוסיה העבירו את כל הצבא הרוסי שהיה בחצי האי קרים לאחר כניעת הגרמנים, לכיוון הארצות הבלטיות וצפון גרמניה.

מתחנת הרכבת בולקי לוקי עד שדה התעופה הלכנו ברגל דרך שדות והגענו לפנות ערב. לא היה מקום להכניס אותנו, אז השאירו אותנו בשדה. את הלילה הזה לא אשכח. בגלל הבִּצות רבו היתושים. כל הלילה לא ישנו בגללם. בבוקר התחילו לחלק אותנו. היינו שם כחמש מאות איש.

הכניסו אותנו לתוך מבנים הרוסים. לפני כן עבר אזור זה מיד ליד. התחלתי לעבוד בשדה התעופה. בבוקר נסענו לעיר, שם היו הרבה בתים ומנזרים הרוסים. העמסנו לבנים אדומות על משאיות. את הלבנים היו מפוררים בעזרת פטישים לחצץ שפוזר על פני שדה התעופה. שכבה אחת חצץ ושכבה אחת לבנים אדומות. יום אחד כשעבדנו על־יד מנזר עבר קצין יפה תואר. התברר שהוא יהודי מאודסה. הוא חשד שאנחנו שבויים גרמנים. כשהתברר לו שאנחנו יהודים, הוא הביא את כל הקצינים היהודים שהיו שם ביחידת הגנה אנטי אווירית כדי לראות את הפלא שיהודים נשארו בחיים. בין הקצינים האלה היה סגן מזיטומר. יהודי שידע היטב תלמוד. היו עוד כמה קצינים מחרקוב, הם הזהירו אותנו מפני המפקד שלהם רב סרן שגם הוא היה יהודי. הם הביאו לנו הרבה אוכל, קופסאות שימורים ולחם. לילה אחד לקחו אותנו לפרוק קרונות חצץ. כשהחשיך ראינו פתאום את כל השמים מלאים בפצצות תאורה שהאירו את כל העיר. ברחנו לשדות. היה לנו מזל שבשדה היו חפירות ושם הסתתרנו. שמענו את הרסיסים נופלים בשדה, ראינו שזרקור האיר את המטוס אבל אנשי

ההגנה האווירית לא הצליחו לפגוע בו. הדבר ארך לילה שלם. התחלנו לצעוק זה לזה ביידיש. פתאום קפצה איזו מחלקה של רוסים עם רובים ביד. הם חשבו שהגרמנים הורידו צנחנים. צעקו: "להרים ידיים!" היה לנו מזל שאחד מאתנו דיבר רוסית. התחיל לצעוק: "אנחנו מהאנשים שלכם!" לא שאלו אותנו שאלות, אספו אותנו והביאו אותנו למפקדה. במקרה היה שם קצין יהודי. הסברתי לו. הוא שאל אותי אם אני יודע לכתוב יידיש. כתבתי את שמי. הוא נוכח לדעת שאנחנו יהודים ואמר: ישחררו אותנו אם ייווכחו לדעת שאנחנו שייכים ליחידה שטענו שאנו שייכים לה.

הקצין שלנו זיהה אותנו ושוחררנו. ההרס וההרג היו עצומים. קרונות דלק בערו, קרונות חימוש התפוצצו. למחרת עבדו אלפי אנשים כדי לתקן את המסילה. בתחילת אוגוסט חליתי במלריה ונשלחתי לבית חולים שבו שכבתי שלושה שבועות.

עבדתי שם עד ינואר 1946. ב־8.1.46 בבוקר, אמר בריגדיר שהוציא את האנשים לעבודה: "וואלך לא צריך ללכת לעבודה, הוא חוזר הביתה." ממאה יהודים חזרנו שלושים ושלושה. חלק נפטרו וחלק היו חולים עד כדי כך שהוועדה הרפואית שחררה אותם מוקדם יותר.

בשבת בבוקר ב־10.1.46 עלינו לרכבת בפליסצקה עשרה ק"מ מהיער והגענו למוסקבה. ישנו בתחנות הרכבת על הרצפה. היינו צריכים לחכות שבועיים עד שסידרו את המסמכים בצירות הרומנית. כעבור שבועיים הובאנו למשרדי הצלב האדום. שם הלכנו לגויינט, קיבלנו חליפות, 100,000 ליי ונעליים. אחרי שעברתי תהליך חיטוי ניגשתי לדודי. הדוד לקח אותי במכוניתו הביתה לגורה הומורה.

חיים וולך – חיפה

חסידי אומות העולם

בים זה של צרות, רדיפות, מחלות, שכול וכיליון, מאירים ומזהירים מעשיהם הנעלים, העזרה של מעטים מבין הנוצרים שבתולדות עם ישראל נקראים "חסידי אומות העולם".

עם שני ילדיי הקטנים נדדתי מכפר לכפר. כל היום ההוא הלכנו ברגל בתוך סערה איומה ולעת ערב הגענו לכניסה לכפר וינדיצ'ני (VINDICENI). שוטר יהודי איים שאם אכנס לכפר הוא ימסור אותי בידי הז'נדרמריה הרומנית. אשת איכר שהייתה עדה לאיומיו של השוטר היהודי ריחמה עלינו וכשאך נעלם השוטר לקחה אותנו הביתה ונתנה לנו מקלט ללילה. היא אמרה לי: "ראיתי כיצד אחד משלכם מתייחס אליכם, שהוא מוכן להפקיר אתכם למוות בקור הלילה. החלטתי לסכן את עצמי ולהסתיר אתכם, אולם עליכם להסתלק עוד לפני עלות השחר, כי בבוקר מתקיימת ביקורת של הז'נדרמריה."

השכבתי את הילדים על הרצפה לאחר שנתתי לכל אחד פרוסת לחם. בבוקר הופיע סמל הז'נדרמריה. חשבתי שזה סופנו אולם התברר שהוא היה המלאך המושיע שלנו. ביקשתי ממנו להוביל אותנו למוגילב לבית החולים כדי לנתח את רגלו של אחד מילדיי. הרגל שותקה עקב הליכה רבה בקור עז.

הזינדרם התמלא רחמים, הביא בקבוק חלב חם ולחם והבטיח לי שהמשאית היוצאת ממפעל הסוכר המקומי תיקח אותנו למוגילב. בליווי חייל הגענו לבית החרושת, הוכנסנו לחדר חם ושם קיבל הילד התקפה קשה מאוד וצעק מרוב כאבים. אחד מן הפועלים הכניס את הילד לתוך מים קרים. לאחר מכן עטף את הילד במעיל פרווה והילד נרגע. מנהל בית החרושת, הלר (כנראה גרמני), הביא את הילד למעונו הפרטי, סיפק לו תה חם ומזון ולאחר מכן הובאנו לחדר חם. כעבור שלושה ימים הובאנו למוגילב.

אני בתוך קבוצה של מאתיים איש נשלחנו לעבודה בכפר אחד בשם בליבקה. ילדיי הוכנסו לבית היתומים במוגילב. באותו הכפר התנאים היו בלתי אנושיים. עבודת פרך ורעב. כעבור ארבעה שבועות ברחנו כמה אנשים משם. אוקראינים טובים סיפקו לנו בגדי איכרים וכעבור שלושה שבוּעות הצלחנו לחזור למוגילב.

אדולף הנר – פתח תקווה
(מתוך עדות שנמסרה למכון לחקר השואה, אוניברסיטת חיפה)

הערה:
לעומת המעשים המזהירים הנ"ל, מובאים בעדותו של מר הנר כמה פעולות שחיתות ועוולה מצד יהודים כלפי אחיהם. בין מבצעי המעשים הנ"ל היו גם כמה אנשים מגורה הומורה.

פרשת ולריאן בלקה

ולריאן בלקה, רומני יליד גורה הומורה יחד עם שני צעירים יהודים נרצחו בידי הגרמנים ששלטו בעיר, באפריל 1944.

על נסיבות המקרה הטרגי יש כמה גרסות: על פי עדותה של גב' סנטה בינוביץ ועל פי כתבה בשפה הרומנית נרצח ולריאן בלקה מפני שנתן מחסה בביתו לכמה יהודים. על פי עדותו של אביו של אחד הבחורים, הרש גלר, נקלע ולריאן בלקה בעל כורחו בלי דעת לעניין ביש זה. אנו נביא בזה את שתי הגרסות.

מר שמואל גלר מספר: מגטו שרגורוד לקחו אותי בחודש מאי 1943 למחנה העבודה בטריהאטי. היה זה יותר מחנה מוות מאשר מחנה עבודה. את בני הרש לקחו למחנה עבודה בטולצ'ין. כאשר הוא הוחזר לשרגורוד ונודע לו שאני עדיין בטריהאטי הוא ביקש שישלחו אותו במקומי. אולם השלטונות שלחו אותו לכיוון טירספול ושם הוא צורף לקבוצת עובדים המסופחת לצבא הרומני. קבוצה זו נסוגה יחד עם הצבא הרומני עד יאסי. שמונים ואחד מתוך קבוצה זו היו תושבי בוקובינה ועל כן נשלחו לצ'רנוביץ. כאשר הגיעו לדורנשטי התברר שלא יוכלו להגיע לצ'רנוביץ כי האזור כבר היה כבוש בידי הרוסים. על כן נאמר להם על־ידי הקצין הרומני שכל אחד יילך לו לביתו. בין אנשי גורה הומורה היו בני, הרש גלר בן עשרים וארבע, הרש הרשקוביץ בן תשע עשרה, השופט בינוביץ, אישתו ושתי בנותיו ועו"ד אלפרדג קפיצה מסטולפיקני. הם עלו

לרכבת לגורה הומורה. הם התאכסנו בביתו של ולריאן בלקה. באותו זמן שלטו הגרמנים בתוך העיר. כשאנשים אלה ביקשו אישור שהייה במקום, סירב מפקד המשטרה הרומני בוגדן להכיר בשלושת הבחורים: גלר, הרשקוביץ ובלקה כתושבי העיר. המפקד הצבאי הגרמני של גורה הומורה האשים אותם בריגול לטובת ברית המועצות. ב־11.4.44 בשעה 16.00 הם נורו על־יד בית החרושת ללבנים סמוך להר בורי.

באוקטובר 1944 חזרתי מטרנסניסטריה ונודע לי על הריגת בני. חקרתי איפה זה קרה והיכן קבור בני. רק כעבור ארבעה חודשים נודע לי המקום. בפברואר 1945 יצאתי בליווי אישתו של בלקה, אמו וכמה איכרים כדי לחפש את הקברים. חפרנו בכמה מקומות אך לא מצאנו זכר. עייף ותשוש נפש כבר רציתי להרפות ממאמציי וללכת לביתי. פתאום נתקלתי בגבשושית עפר. רציתי להמשיך לדרכי אבל משהו עצרני. ביקשתי מן האיכרים לחפּור בתוך הגבשושית. בלי רצון עשו זאת. בעומק של חצי מ׳ נתקלו כלי העבודה בפרווה. אמו של בלקה הכירה שזו הייתה של בנה. מתחת לפרווה היו מונחות הגוויות. קברנו את שני הבחורים היהודים בבית הקברות היהודי ואילו אמו ואישתו של בלקה קברו אותו בבית הקברות הנוצרי.

(עדותו של מר שמואל גלר, מובאת בכרוניקה על העיר של שלמה וינינגר).

במרץ 1944 הוחזרנו לרומניה והגענו יחד עם משפחת קפיצה לגורה הומורה. איכר אחד שהכיר אותנו היטב לקח אותנו לביתו. למחרת רגזו הגויים שהיהודים חוזרים. אבי ועו״ד קפיצה הלכו מיד לתחנת המשטרה כדי להודיע על שהותנו במקום. למחרת עברו השלטונות לטרנסילבניה. הרוסים היו כבר באילישטי. באותו יום הגיעה אלינו האיכרית פלואריָה קטרג׳יו והזמינה אותנו לביתה בטענה שאצלה ירווח לנו יותר. הלכְנו כולנו. דוקטור קפיצה, אישתו ובתו ואנחנו אבי, אמי, אני ואחותי ואותה אישה. התברר שזאת הייתה טעות. ביום ראשון הגיעה גב׳ קטרג׳יו הביתה מן הכנסייה בהיסטריה גדולה. מאשימים אותה שהיא מסתירה יהודים וכיוון שהיא פוחדת היא אינה יכולה להסתיר אותנו עוד ולדעתה עלינו להסתתר בתוך בית הקברות. בפחדנו השארנו אצלה כמה דברים והתקבלנו בביתו של הרומני פשקוביץ. אולם כיוון שביתו היה סמוך לדרך שהחיילים הגרמנים עברו בה תדירות קיבל אותנו לביתו ולריאן בלקה.

יום אחד ראינו במטבח שני בחורים יהודים והם: ה׳ הרשקוביץ והרמן גלר שחזרו מטרנסניסטריה דרך צ׳רנוביץ. הם היו מלאי רוח שמחה והתאכסנו גם כן בביתו של בלקה. יום אחד ירדה הילדה של עו״ד קפיצה לשחק בחצר לבושה במדים לאומיים. בעלה של גב׳ קטרג׳יו הנ״ל ראה אותה ומיד הודיע לשלטונות הגרמניים על הימצאותנו במקום. למחרת השכם בבוקר הוקפה החצר בחיילים גרמנים. החיילים דרשו את אישורי השהייה שלנו ולקחו אותנו למפקדה. זה היה ב־11.4.44. היה זה בדיוק בחג הפסח. נתנו לנו לחכות הרבה זמן כשהם מבלים ואנו יושבים מבוהלים. לפתע ראינו את שני הבחורים היהודים כשהם נושאים את בלקה על האלונקה. הוא היה פצוע. הבחורים סיפרו שלאחר מאסרנו,

בלקה הלך אחרינו, הגרמנים ירו בו מאחור ופגעו בו. הם עודדו אותנו והתקווה עדיין לא כלתה מהם. לבסוף הגיע קצין ושאל אותנו מה בדיוק אנו מחפשים באזור קרבות. אבי ודוקטור קפיצה נאבקו להצלתנו. הם הסבירו שאנו הוחזרנו מטרנסניסטריה והסתתרנו רק מפני חמת התושבים. בסמוך עמד זנדרם רומני שהיה עוין לנו.

כאשר הקצין הגרמני דרש את תעודותינו, אמר המתרגם שהכול אצלנו בסדר אולם לשני הבחורים היהודים אין שום רישום במשטרה. הפרידו בינינו לבין הבחורים. אחותי ניסתה להסביר לקצין הגרמני ששני הבחורים הם חברי כיתתה והם מגורה הומורה ולא הספיקו להודיע על הימצאותם במשטרה, כיוון שהשלטונות עברו לטרנסילבניה. הזנדרם הרומני פתח את פיו בצווחה לעבר אחותי: "היה טוב אילו סתמת את פיך." הבחורים נפרדו מאתנו במעין השלמה עם גורלם וכשדמעות בעיניהם ביקש אותנו גלר שנספר לאביו את כל הקורות אותם. הם נשאו את בלקה על האלונקה כשמאחוריהם הלכו ארבעה חיילים עם נשק מכוון. שמענו אח"כ את היריות מן היער. היו אלה באמת שלושה גיבורים. הקצין הגרמני נתן לנו לחכות ולאחר כמה שעות סיפר לנו שאכן ראש העיר הגרמני וינציגגר העיד לטובתנו. נשלחנו בליווי אנשי צבא לפרסין, משם לקימפולונג, דורנה, שם התאכסנו אצל איכר אך כאשר נודע לו על היותנו יהודים הודיע למשטרה.

שוב נאסרנו. למחרת הגיע כומר מגורה הומורה, שחרר אותנו והוביל אותנו בעגלתו לפיאטרה ניאמץ ששם כבר היו יהודים ושם עזרו לנו. כאשר הרוסים כבשו את העיר הוחזר אבי לתפקידו כשופט. לאחר מכן עברנו לבוקרסט לאחר ששהינו זמן קצר בבראילה. בסתיו 1962 עלינו לישראל.

גב' סנטה בינוביץ

לפני שלושים וחמש שנה, בזמן המלחמה, חילק ולריאן בלקה את זמנו בין עבודת חובה במנסרה ובין עבודות המשק שלו.

באותו זמן באפריל 1944 הוא נתן מקלט לתשעה יהודים שהגיעו זה עתה לגורה הומורה מטרנסניסטריה. מינדורה בלקה, אלמנתו של ולריאן, נזכרת בהם כבבני משפחתה: "היה הרש הרשקוביץ צעיר בן עשרים, היה יוליוס בינוביץ שופט מגורה הומורה, היה אלברכט קפיסה עורך דין מסטולופקיני, היה הרמן גלר נהג של מכונית..."

אולם לאחר אחד עשר יום, אי האנושיות שהיה ביתו של ולריאן בלקה, הוקף על־ידי חיילים של הצבא ההיטלרי, הם כיוונו את הנשק לכיוון מינודורה, השתמשו בסלנג צבאי ובצריחות "איפה המרתף?" איפה היהודים, איפה? איפה? איפה? כמה יהודים שהיה בידיהם רשיון יציאה מן המחנה התפזרו ורק שניים עדיין התחבאו. באותו יום 11.4.44 נסע ולריאן בלקה לכפר בוירני כדי להתייעץ עם דודו. הוא ניסה למצוא דרך הצלה ליהודים שהיו בביתו. האנשים שנמצאו מוסתרים בעליית הגג נלקחו כשרובים מכודנים מכוונים אליהם. נשארו גם חיילים לחכות לוולריאן. מינודורה שלחה את אמה להזהיר את בעלה. בעלה הסתתר. אולם החיילים גילו את מקום המסתור. בלקה ניסה לברוח. שלוש

יריות פגעו בו. פצוע הועלה על העגלה. העגלה עברה ברחוב שפעם ייקרא על שמו של בלקה.

שכוב בעגלה עבר האיש בחזית ביתו לפני אישתו וביקש שני דברים אחרונים בחייו. שיתנו לו כד מים ושירשו לאישתו, חברתו לחיים, ללוותו בדרכו האחרונה. אולם החיילים הפרידו בכוח בין האיש לאישתו. בלקה הובא למפקדת הוורמכט ובו בזמן גזלו הנאצים את כל רכושו. אישתו בכתה והסתתרה אצל קרובי משפחה ורק כעבור שבוע נמצאה על־ידי אמה הזקנה. "האם את חיה עדיין?" שאלה האם בפליאה. "הרי בעלך מת." "לא נכון," צרחה הבת למרות שידעה את האמת המרה.

(מובא בעיתון של הקהילה היהודית ברומניה)

*

שילו אלנבוגן

ניינצן הונדערט איין און פערציק

ניינצן הונדערט איין און פערציק,
צענטער, צענטער, זייגער אַכט,
אין אַ פרייטיק אויף דער נאַכט
האָט מען פלוצעם אומבאַרעמהערציק
פון מיין שטאָט עוואַקואירט
אַלע יידן, און צו שאַנד,
נאָר מיט פעקלעך אין דער האַנט,
פון דעם לאַנד אַוועקגעפירט.

אין אַטאַקי ביי דעם דניעסטער
בעפטוען־מענטשן אַלץ וואָס מער,
סיי סאָלדאַט, סיי אָפיצער –
ווי דער קלענסטער, ווי דער גרעסטער
האָט געפּלינדערט און געשענדט,
און גע׳גזלנ׳ט אָן רחמנות,
און דער דניעסטער מיט קרבנות
האָט פאַר׳שיכור׳ט זיך אָן ענד.

וואָכן אין קאַנוואוי געטריבן –
וואו געטאָגט ניט מער גענעכטיקט,
האַלב דערפרוירן, האַלב אָנמעכטיק
זייַנען טויזנטער געבליבן
אויף די שוואַרצע פעלדער ליגן
טאַטע־מאַמעס, קינדער, ווייבער,
נאָך ניט טויט זייערע לייבער –
פוטער שוין פאַר וועלף און פליגן.

טויזנט מאָל געקעמפט מיט טויט,
טויזנט מאָל דערקעמפט דעם לעבן,
עדות נאָך דער וועלט צו געבן
פון פאַשיזם און יידן־נויט.

✶

י' באוקטובר 41

אלף תשע מאות ארבעים ואחת
בי' באוקטובר בערוב היום,
בליל שבת,
גורשו לפתע ובאטימות לב
כל יהודי עירי;
ולמרבה החרפה
רק עם צרור חפצים ביד
הועברו המה מן המדינה.

באטאקי, ליד הדנייסטר
חיות אדם עוד ועוד,
חייל פשוט כקצין
מן הנמוך בדרגה ועד לעליון,
כולם בזזו, כולם השפילו,
כולם גזלו ללא רחם.
והדנייסטר – מרוב טבועים
השתכר ללא גבול.

שבועות הריצונו בשיירות.
היכן שהיה יומנו לא הייתה לינתנו.
חצי קפואים – חצי מעולפים
נותרו אלפים
מוטלים על פני השדות השחורים.
אבות, אמהות, ילדים, רעיות –
עוד בטרם אחזם המוות
היו כבר טרף לזבובים וזאבים.

פעמים אין־ספור נלחמתי במוות.
באין־ספור דרכים נאבקתי על חיי
ולו רק להותיר לעולם עדות
על פאשיזם ומצוקת יהודים.

(תרגם: זאב אלנבוגן)

שושקעווינטל

שושקע ווינטל, מיר אין אויער
פון דער אלטער צייט
זאג, ס'איז נאך פון לאנגער דויער
דאס טראנסניסטריע לייד?
נאר דעם אמת וויל איך הערן
זאל ער זיין אוך שווארץ,
קוק אויף מיינע טרערן
קוק ניט אויף מיין הארץ

עס פארגייט מיין הארץ אין ענגשאפט,
פארדארט מיין מוח,
טראפנס בלוט פארשלאגן די בענקשאפט
און סע שווינדט דער כוח.
שווער אין פרעמדיקייט צו דערטראגן
אין ערגעץ די איידעלע הענט,
ניטא קיין נביא וואס ואל זאגן
ווען עס נעמט אן ענד.

שפילסטו, ווינטל, מיט די קווייטן
אויף מיין מאמעס קבר
זאג איר, זאג איר זי זאל בעטן־
קראנק מיין יעדער אבר.
כאטשע טויט־דאך ניט פארשטיינט
שטענדיק זיך געמיט־
אז איך האב פאר איר געוויינט
מיין הארץ איר אויסגעווינט

כ'וואלט א היים זיך היצטער לאזן
מיין ליב שטעטל זען,
ויידעא נאך אין זיינע שטראזן,
אין זיין וועלדל גיין.
איז דאס אבער נאך ניט מעגלעך־גריס דערווייל, מיין ווינט,
און דערצייל פון מיין טעג־טעגלעך־
פון מיין לעבן דא אצינד.

טעקסט – שילו עלענבאגן
מוזיק – פייוויש ראזנבלום

לחשי הרוח

לחשי הרוח, לי לחשי
רוח עתירת ימים
אמרי, היארך עוד כאבי?
סבל, טרנסניסטריה רבת ייסורים.
רק האמת, אנא השמיעיני
תהי נא קודרת אשר תהי
ראי "דמעות", אנא ראיני
רק אל נא תביטי אלי נפשי.

כלה לבי במצרים
יבש חרה מוחי
טיפת דם סתר געגועים
הלך שבק כוחי
שְׂאֵת קשה ארץ זרה
אפס מקום ידיים אצילות
הו, מי נביא ינבא נבואה
מתי קץ יקיץ סבל דמעות?!

בפרחים שחקי הרוח
בפרחים שעל קבר אמי
שתתפלל, שלא תנוח
חולה כל אבר ואבר בי
מתה, אך לא לב אבן לה
גם במותה מלאת דאגה
מתרפק הייתי על קברה
לבי, לבי בכי וקינה.

הביתה מי ייתן שובי עדייך
עיירתי האהובה ראות בעיניי
שוב טייל ברחובותייך
אֶל יַעֲרַךְ לשים פעמיי.
כיוון שזה לא ניתן
דרשי בשלומה הוי רוח שלי!
ספרי לה על חיי כאן
מחיי עכשיו – כאן מקומי.

שילו אלנבוגן
תרגום: שרגא ישורון

★

ומעיל קטון תַּעֲשה
לו אמו והעלתה לו
מימים ימימה.
(שמואל א׳ ב 19)

ומעיל קטון תעשה לו אמו
כַּסֹה לא כיסתה אותו
אולם בחומו של מעילו
חש בחום לבה של אמו

כַּסֹה כיסתה אותי אמי
אותי חיבקה, ראשי ליטפה
ברדת מטר, בית חסר תקרה
בית – לא חלון, דלת ומחיצה

שם בשילה בבית האל
אם ובנה חנה ושמואל
חום לבה של אם אוהבת
מזבח אלוהים – אש אופפת

ושם באטאקי אמי ואני
בהלוך אבי לאיבוד
והיא אותי אליה מצמידה
נזנח אלוהים – כפור ואימה

בין שם לשם אלפי שנים מפרידות
משם לשם רבבות קילומטרים
אולם האם – אותה אם, היא
אמו של שמואל, אמי שלי

שרגא ישורון – חיפה

שילו אלנבוגן

סע וויל זיך ניט אין גאנצן

מיר דארפֿן פריילעך, פריילעך זיין, פארשטייט זיך,
מיר געענ דאך אהיים, אהיים צוריק;
קיינ לאגער מער, מע טרייבט ניט, פריי סע געט זיך –
פיל איבערלעבט צוליב דעם אויגנבליק!

נאר פריילעך, פריילעך, לוסטיק זיין און טאנצן,
ס'איז ווידער פריי, ס'איז ווידער מענטש דער ייד!
יא, עמעס, דאך סע וויל זיך ניט אין גאנצן,
ס'איז שווער דאס הארץ און עפעס גליסט זיך ניט...

וואס וואַרט אויף מיר? א היים, א כארווע שטאט
אן פרעמדע מענטשן מיט א קאלטן בליק?
וואס נאנט און ווארם, וואס ליב און טייער גראד,
לאז איך אין מאסנגריבער דא צוריק...

טארנאווא 1944
(נכתב בדרך הביתה מטרנסניסטריה)

אין השמחה שלמה

ראוי לָגיל, לָשׂישׂ, מובן הוּא, להרבות בה בַּשִׂמחה.
הרי שבים אנו הביתה, אל ביתנו חזרה.
חופשי עתה הוא מסענו. לא עוד דיכוי, לא עוד מחנה.
רבות סבלנו כדי לזכות לרגע זה!

ראוי לשיש ולעלוֹז ואף לצאת בהילולא,
שוב בן־חורין, שוב בן־אנוֹש הוא בן־עמך!
אכן. אך משהוּ מעכב בעד פרץ השמחה.
כבד הלב ואין נסחף הוא בה.

מה בבית לנוּ מחכה? עיר חרבה
ובה בריוֹת זרוֹת – מבטם קר?
אשר קרוֹב, אשר אהוב, אשר יקר
נוֹתר כאן בקברי אחים בעמק הבכא...

(תרגם: זאב אלנבוגן)

גבורה – מאקאמה

מאות שנים התגלגלו היהודים
במדינות של נוכרים.
מלחמת הקיום הייתה מלחמה של יום יום.
אך בלבו ובתת הכרתו
הרגיש היהודי וידע
כי גבורתו הפרטית, היומיומית
חשובה, הכרחית לקיום עמו בעתיד.
ידיעה זו, כי חייבים להישרד,
היא שחיזקה אותו בכל תלאותיו,
בכל עת!
היא שהפכה אותו ל"גיבור היום"
גיבור של יומיום.

נולד לו ילד יהודי – אחד מחמישה,
או תשעה,
אי־אז בתחילת המאה,
העוני מעיק
והרעב מציק,
אך האם היהודייה
למרות כל זאת שרה:
על צימוקים ושקדים,
על גדי ועל מלאכים,
והיא וילדה מרוצים.
האין הם גיבורים!!!
והילד גדל,
והפלא ופלא,
למרות כל אלה
שריריו מתפתחים
והוא כלל וכלל לא מן החלשים.
ובד בבד עם גופו
מתפתח שִׂכלו;
הרי אין כלימוד הגמרא
לחידוד המחשבה.
והבחור גדל
והיטיב עם עצמו מיחל.
היש מוצא מן המצוקה?
אי שם (הוא חושב),
מעבר להרים,
ודאי קיימים עולמות אחרים,

יותר יפים, יותר ורודים.
יש לצאת לחפשם,
לנסות למצאם,
חייבים!

ועוברים הימים וחולפים החודשים,
ואין מנוח: חייבים משם לברוח,
אבא, אימא, היו בריאים!
אני אשוב אליכם עם בשורות
על חיים יותר טובים!
ונודד הנער בארצות שונות,
ובכל מקום קוצר שבחים.
עד... שנודע כי הוא מן היהודים,
ואז מתהפך הגלגל:
עלבון רודף עלבון:
מלות הגנאי הנפוצות הן
ז'יד ויהודון.
אך הוא – בולע הכול:
לא בשמחה כי אם באין בְּרֵרָה,
כי להישרד חייבים!
ואם כך עוברים עליו הנעורים –
האין הוא בגיבורים?!

ובגיל עשרים
מגויס הוא לצבא הזרים:
המלחמה לא לו,
ה"חברים" הם אויבים לא פחות
מאויבים אמיתיים,
עינויים נפשיים
הופכים
לעינויים גופניים:
על איחור למסדר,
בגלל תפילה
יושבים בצינוק יממה שלמה.
ופעם נוסע הבחור לחופשה:
וברכבת – אישה יהודייה,
שחיילים מתנכלים לה,
קם הבחור להגנתה
וחוצץ בגופו בינם לבינה,
חוטף על כך מכות נמרצות,

ובטרם נכנסת הרכבת לתחנה,
ובעודה נוסעת במהירות עצומה,
מושלך הוא ממנה בבעיטה.
שותת דם וחבול,
כוחותיו נמתחים כמעט עד גבול.
אך הוא עומד בתלאות
וממשיך לקוות
כי יבוא יום יותר טוב,
יותר ורוד,
ההישרדות היא בעלת חשיבות עליונה,
ולמענה הוא סופג מנה ועוד מנה,
וכמוהו יש אלפים
העומדים – כבודדים! – בתלאות הזמנים:
אינם מוותרים ואינם מתפשרים
ומגינים בגופם על עתיד העם.
בגבורתם מתגברים על כל מכשול,
אף על פי כן ולמרות הכול!
ועוברים הימים והם נשארים בחיים:
כי זאת גבורה וזה שכרה!

אך מעבר לפינה
מצפים הקלגסים עם עינויים חדשים
שטניים.
ועל אף גבורתה – העצומה של האומה
אין היא מסוגלת לעמוד בזאת השואה.
דפדפו וחפשו בדברי הימים
של כל העמים:
לא תמצאו שם זכר לדברים דומים!
כמו:
האם היהודייה האוחזת בידי שני ילדיה,
וצועדת בדרכה האחרונה, אל מקום שאין ממנו חזרה,
ובכל זאת –
מוצאת היא בנפשה את הכוח העילאי
להרגיע את ילדיה לבל יישמע מהם בכי,
והרי אישה פשוטה היא
ובוודאי שׂבֵעת מרורים!
מאַין כוחותיה? מאֵלו מקורות חבויים?
אך דבר אחד ברור: היא הייתה מגזע הגיבורים!
כי:
כגודל השואה, כן גודל הגבורה.

ומסתיימת המלחמה
ואתה – השואה.
העולם כולו מלקק את פצעיו,
ועם ישראל עדיין אינו מקבץ נידחיו.
הם מעטים, מעטים,
אחרי רצח שישה מיליונים!
הם קמים משפלותם, מזדקפים למלוא קומתם,
ומתחילים שוב בגבורתם,
אנשים ערירים, מן האפר בונים שוב חיים.
ילדים ויתומות
מתחילים שוב במעגל הגבורות,
בעולם עוין
בעולם לא להם:
גיבורי ההישרדות,
שרידי הגיבורים,
ויש אנשים שאינם מבינים
כי זו הגבורה
במלוא מובן המלה.

ציפורה פרקש (פיני מוזר) – חיפה

התרבות העברית והתנועות הציוניות בגורה הומורה

תחילת 1945. האביב עומד בשיא לבלובו והדרו. שארית הפלטה מגיהינום טרנסניסטריה שבה אט אט, "שניים מעיר אחד ממשפחה". מחביאים את כאבם במעמקי הנפש, חורקים שיניים, משנסים מותניים ובעזרת הג'וינט וארגוני עזרה יהודיים נוספים מחו"ל הם מנסים לשקם את בתיהם, חנויותיהם, בית מלאכתם, מפעלי החרושת. בחלקם הצליחו, אולם רבים רבים לא שיקמו את חייהם. תקוותם האחת הייתה לעלות במהרה לארץ ישראל. מוסדות הקהילה היהודית רוחשים פעילות עירנית של חלוקת העזרה.

התנועות הציוניות ובמיוחד תנועות הנוער הציוניות מהוות מרכז החיים החברתיים של יהודי גורה הומורה והמגמה היא אחת – עלייה לארץ ישראל, כי לכולם ברור שהאכזריות והשנאה של השכנים הרומנים עלולות לחזור על עצמן אם רק תינתן ההזדמנות. וכאשר המשטר הופך אט אט לקומוניסטי ודוחק את רגליהם של היהודים מן הכלכלה של המדינה הרי ברור שהדרך האחת היא – שיבה למולדת – ארץ ישראל.

פעילות ציונית בגורה הומורה הייתה קיימת במידה זו או אחרת כבר מתחילת המאה העשרים. ככל שעברו השנים היא התרחבה וקיבלה צביון המאפיין כל תנועה ציונית עולמית.

תנועות בוגרים, תנועות צעירים, ותנועות הנוער היו הדינמיות והפעילות ביותר.

השומר הצעיר, פועלי ציון, הציונים הכלליים, הנוער הציוני, המזרחי, בני עקיבא, אגודת ישראל ובית"ר.

רובם פעלו הן לפני השואה והן לאחריה. הדגשים במטרות היו שונים: אם לפני המלחמה הייתה הפעילות יותר אידיאולוגית ורומנטית והמטרה של העלייה לארץ הייתה רחוקה, הרי אחרי המלחמה הפעילות בכל התנועות הייתה תכליתית ומכוונת לעלייה ממשית וקרובה לארץ ישראל.

ש. י.

הפעילות התרבותית

העיר גורה הומורה הייתה קטנה ומנתה כשלושת אלפים יהודים אך היו בה חיים תרבותיים תוססים מאוד. על־יד בית העירייה היה אולם די מרווח. ראינו שם הצגות רבות. במיוחד התרשמנו מההצגות שהוצגו על־ידי ה"ווילנר טרופה" (הלהקה הווילנאית). שם ראיתי את ה"דיבוק", "מירה'לה אפרת" וכו'.

גם מרצים מעניינים רבים פקדו את עיירתנו. במיוחד זכורות לי ההופעות של המשורר היידי איציק מנגר שקרא את הבלדות שלו והממשל היידי אליעזר

שטיינברג שקרא ממשליו. מוקסמת ומלאת הערצה האזנתי להרצאותיהם. זכורה לי גם הרצאה של יצחק ארצי שדיבר על קונגרס אוגנדה והאירועים הדרמטיים הקשורים בו. הערב ההוא בלתי נשכח בלבי. הסיפור שלו החיה ממש את המצב הטרגי בכל חריפותו. בבית קפה גדול סמוך לכנסייה היה מופיע המשורר היידי יעקב גרופר. המקום היה צר מהכיל את כל אלה שרצו לשמוע את ההרצאה.

החזן המפורסם יוס'לה רוזנבלט הופיע בקונצרט חזנות בבית הכנסת לחסידי סדיגורה. המקום היה מלא מפה לפה.

גם בני המקום הצטיינו במתן הרצאות. דוקטור שרף, מנהיג התנועה הציונית בעיר ודוקטור שוירמן. מבין הפעילים הציונים הצעירים בלטו: המהנדס שרפשטיין, המשורר שילו אלנבוגן, רוזנברג, זוניו טאובר, גב' פישלר, גב' שילר, גב' ברל ועוד.

רחל הזנפרץ – חיפה

גורה הומורה (העברעישע שול "שפה לאומית") איינשרייבונגען ווערן פארגענומען דאנערשטיג דעם 1 טען אין פרייטאג דעם צווייטען סעפטעמבער יעדעס מאל פון 10 ביס 12 פארמיטאג אינעם אייגענעם לאקאל. דער רעגעלמעסיגער אונטעריכט הויבט אן זינטיג דעם 4 סעפטעמבער. גענויערס אין די מודעות.
דאס יידישע פאלקסבלאט 26.8.21

גורה הומורה (בית ספר עברי "שפה לאומית") הרשמה תתקיים ביום חמישי הראשון וביום שישי השני בחודש ספטמבר משעה עשר עד שתים עשרה בבניין בית הספר. הלימודים יחלו ביום ראשון הארבעה בספטמבר. פרטים בלוח המודעות.
דאס יידישע פאלקסבלאט 26.8.21

בית הספר העברי

בסוף שנות העשרים הוקם בגורה הומורה בית ספר עברי. בית הספר שכן ברחוב הראשי (STRADA UNIRII) בבניין שבו נמצאה גם מרפאת השיניים טוננצפף. המורה בבית הספר היה מר הלל רוזנברג שהגיע לעיירה מבסרביה. היה זה מעין SUNDAY SCHOOL שהיה מיועד לילדים שלמדו בבית הספר הרומני בעיר ורובם גם בחדר, ובבית הספר העברי אמורים היו ללמוד עברית מודרנית. הייתי בן שש או שבע כאשר למדתי משך חודשים מעטים, בבית הספר העברי שבו השתדל המורה לדבר עם התלמידים רק עברית.

שיר אחד שלמדתי בבית הספר נחרת בזיכרוני ואני מנסה לשחזר אותו:
"על חלון, על חלון, עמדה ציפור יפה
ילד בא אל החלון – ציפור יפה עפה
בוכה ילד בוכה: איה ציפור יפה?
ציפור יפה עפה, עפה ציפור יפה".

וזכורה לי גם המנגינה של השיר.

ככל הזכור לי, החזיק בית הספר העברי מעמד תקופה קצרה בלבד. המורה, מר הלל רוזנברג, חי בתל אביב והוא לא אחר מאשר הלשונאי הלל הר־שושנים, מחבר התשבצים בעיתון "ידיעות אחרונות", זה למעלה מארבעים שנה.

צבי וגנר – רמת גן

עבדתי בגורה הומורה, כגננת וכמורה לעברית בשנים 1934–1941, עד לגירוש היהודים למחנות הנאצים.

בתקופה ההיא, מוכרחה אני לציין, האוכלוסייה בעיר הנהדרת והיפהפייה, הייתה ברמה תרבותית גבוהה והפגינה הבנה עמוקה בצורך ללמוד את השפה העברית.

יכולתי בסיפוק רב לציין את ההתעניינות של הארגונים "ויצ"ו", "בני עקיבא", מזרחי ועוד, שרוב האוכלוסייה נמנתה עם חבריה. הייתה פעילות רבה, במיוחד בקרב הנשים, ושאיפה ללמוד עברית. כל החגיגות באולמות ציבוריים היו מבוססות על ערכי הציונות ונערכו בעברית. בכולן הובעו געגועים לארץ ישראל.

הילדים למדו במרץ רב ואחרי זמן קצר הייתה השפה שגורה בפיהם. אין ביכולתי לציין את שמות כל התלמידים, התלמידות, החניכים והחניכות, שהרבה מהם נספו בשואה, אבל בין אלה שנשארו בחיים, אחרי השואה האכזרית, נמצא פרופסור שילר שהוא אחד מהרופאים המוכרים בהדסה ירושלים. נפגשתי עמו בדרך אקראי בהיותי בביקור שם. הפגישה הייתה מרגשת מאוד אחרי כל כך הרבה שנים; אחת מהתלמידות לשעבר, ברוריה מן (לבית שטיבר), שעבדה שנים רבות כמורה והיום היא ציירת מוכשרת; יולנטה רודיך, היום רעייתו של דוקטור וסרמן גם היא מבין תלמידותיי; מרים וינפלד לבית הס, מנהלת בית ספר בחיפה, אחותה אלקה הס (ז"ל) שגם היא הייתה מחנכת מעולה.

אחת התלמידות שהתבלטו בחגיגות אשר נערכו פעמיים בשנה, הייתה דורית וינינגר, היום פלר. כמו כן היה בין תלמידיי בורשי ברנדמן, היום בחו"ל.

את זיכרונותיי מגורה הומורה מלווה תחושה מעורבת של תקופת עשייה מלאת הישגים והוד, אך גם תחושת אימה נוראה ביודעי ובזוכרי מה עלה בגורלה של יהדות מפוארת שקהילת גורה הומורה הייתה חלק ממנה. כל שנותר הם הזיכרונות.

עטרה קלרה טוכפלד (לבית מכלוביץ) – ירושלים

בנות דתיות מגורה הומורה והסביבה התחנכו ב"בית יעקב" שנוסד ב־1930 ביזמת מיכאל וגנר, נטע לוין, יעקב אפטר ושלום יוסף ליבוביץ. פה למדו הבנות

תפילה, דינים, משמעות החגים ודיני משפחה. המורות היו: גרוניה אהרונובסקי, יוהנה רוז, גב' ברלינגר, מרים שטרן, שרה שרייבר ולאחר המלחמה אדית לוין שהייתה בוגרת המוסד וכן בוגרת סמינר למורות בצ'רנוביץ.

שלמה ויינינגר

בית הילדים בגורה הומורולי
(על פי עדותם של גיזה ומקס הלצר)

בית הילדים בגורה הומורולי נוסד ביוני 1947 וייעודו היה ציוני גרידא. הוא נוסד על־ידי "החלוץ" בבוקרסט, בתמיכה כספית של הזוינט והשתייך לתנועת הנוער "דרור הבונים" (מאוחר יותר: מפא"י).

יש לציין שכמוהו הוקמו ברומניה עוד כמה בתי ילדים וכולם במטרה לאסוף את הילדים במצוקה ולהעלות אותם לארץ ישראל.

מלבד היותו מפעל ציוני היה בית הילדים גם מפעל אנושי וחינוכי ממדרגה ראשונה.

גיזה ומקס שראו את פועלו, את החומר האנושי שבו ואת הישגיו מקרוב, בהיותם מדריכים שחיו בתוך הבית, יחד עם הילדים, מעידים על כך.

אף שחלפו שלוש שנים מאז המלחמה, שארית הפלטה של מחנות הריכוז עדיין ליקקה את פצעיה. משפחות חד הוריות רבות נלחמו בקשיי הקיום הגדולים, וילדיהן היו הקרבן: רעבים, מלוכלכים, לבושי קרעים הסתובבו ברחובות בה בעת שהוריהם דאגו לפרנסה.

כוונת המוסדות הציוניים הייתה לשלוח אותם במהירות האפשרית לארץ ישראל. הדבר לא היה "כל כך פשוט" מפני ששערי ארץ ישראל היו נעולים על־ידי ממשלת המנדט. בשלב ראשון, אספו את הילדים בבתי הילדים.

כך הגיעו, ביוני 1947, שישים ילדים עם שני מדריכים מסוצ'יאבה לבית אחד מול הפארק בגורה הומורולוי. ומאז נקרא בית זה: בית הילדים, שם חיכה להם מר יצחק (פיציו) שַרפשטַיין מורה למתמטיקה בבית ספר התיכון המקומי, שבהיותו מחנך מעולה ראה בהקמת בית הילדים הזה ייעוד. יש להניח שהייתה לו יד בבחירת גורה הומורולוי כמקום הקמתו.

חודשיים נשארו שני המדריכים מסוצ'יאבה עם הילדים ואחר־כך נסעו להולנד (לפי השמועות) ולקחו אתם עשרים עד שלושים ילדים.

הנותרים נשארו ללא מדריכים ולכן הנהלת ה"חלוץ" פנתה לגיזה ולמקס הולצר, ששהו בתקופה ההיא ביאסי, ב"הכשרה", שיבואו לגורה הומורולוי לשמש מדריכים.

לאחר שעברו קורס הדרכה קצר בבוקרסט, הגיעו לבית הילדים. שם מצאו את המוסד מאורגן היטב תחת הנהָגתו של יצחק (פיציו) שרפשטיין. היו בו כשישים ילדים בגילים שבע עד חמש עשרה (חוץ מאחד בלבד שהיה בן שש עשרה אך התחזה לבן חמש עשרה).

הם גרו עם הילדים ביחד, ולאט, לאט נוסדו דפוסי חיים קבועים. כל בוקר התעמלות – תחת עיניהם המשתאות של השכנים ושל העוברים ושבים – הלכו

לבית הספר, חזרו, מצאו אוכל חם וטוב ואחר הצהריים עסקו בפעילויות שונות בחוגים שפעלו בבית הילדים.

הם הגיעו לשם לבושי קרעים, מלוכלכים ופרועים והצוות הנפלא הזה הפך אותם לילדים מאושרים, לבושים יפה ומנומסים...

הם זכו למלה טובה, לאהבה ולפעמים לנזיפה, הכול לפי הצורך.

אל נשכח שהם היו ילדים שעברו את מחנות הריכוז. שם למדו להיות תמיד בעמדה של התגוננות אבל גם של התקפה. שם הרעב לימד אותם מה ערכו של הלחם, לכן היו ילדים שתמיד מילאו כיסיהם בלחם, העתיקו את חוק ההישרדות מהמחנות ולא פעם הרביצו זה לזה בשביל מקום טוב יותר ליד השולחן, או תפקיד טוב יותר בהצגה. היו שהתארגנו ונלחמו כדי להשיג דברים שונים.

מלאכתם של המדריכים ושל כל הצוות הייתה קשה, אבל היה גם סיפוק בה. הם היו צריכים ללמד אותם לרכוש אמון בבני אדם ולסמוך על סגל בית הילדים. הם היו צריכים לנטוע בהם ביטחון עצמי. מר יצחק (פיציו) שרפשטיין ידע היטב שהמשימה הזאת תהיה קשה יותר מאשר ללמד מתמטיקה. המחנך הדגול הזה, שאהב מאוד את הילדים רכש מהר מאוד את אמונם.

הצוות המסור הקנה לילדים ערכים שילוו אותם בהמשך דרכם בחיים כמו: אהבה לארץ ישראל, גאווה להיות יהודי, כבוד לעבודה ולזולת, הגינות, תחרות בונה והגונה ועוד... וכל זאת תוך כדי עשייה, בשעות הרבות בחוגים של אחר הצהריים. בחוג ל"פלסטינוגרפיה" (PALESTINOGRAFIA) לימדו אותם על ארץ חלומותיהם – ארץ ישראל – מתוך חומר מרוכז בחוברות שקיבלו מארץ ישראל.

דוד וַלצָר הנפלא (שלימד בהתנדבות), עם האקורדיון שלו פיתח בהם אהבה למוסיקה ולתנועה. הוא לימד אותם משירי ארץ ישראל לפי שירונים שהתקבלו מהארץ. הריקודים היפים שלימד אותם הקסימו את הצופים ונתנו הזדמנות לילדים להיפתח ולהרגיש משוחררים. כך טינָה קַאודרָר הקטנה והמכונסת בתוך עצמה, שרק כשרקדה, נראתה והרגישה שעפה כמו פרפר לצלילי האקורדיון של דוד ולצר. אין לשכוח גם את איזו שַרף שעבד בהתנדבות ותרם רבות לפעילות התרבותית. זכורים היטב, לגיזה ולמקס, השיעורים ל־PAPIRMASHEN – זאת אומרת כיור (או פיסול) מנייר מעורב בדבק או כיור בחומר שאיזיו שרף ידע כל כך טוב ללמד אותם. זכורות יפה גם ההצגות היפות והתמימות שעבדו עליהן ימים ארוכים תחת הדרכתו.

הכיור וההצגות הביאו להם תועלת רבה והצילו את בית הילדים מחיסול.

וכיצד? הייתה תקופה שה־C.D.E (הוועד הדמוקרטי היהודי – הזרוע היהודית של המפלגה הקומוניסטית) שינה את מדיניותו והתנגד בתוקף לפעילות הציונית של בתי הילדים.

ה־C.D.E סגר הרבה בתי ילדים, זאת אומרת הפסיקו לממן אותם, ומחוסר תקציב, נשלחו הילדים הביתה בחזרה אל העוני ואל הרחוב. אך לא כך קרה לבית הילדים בגורה הומורולוי.

הצוות, ובראשו יצחק (פיציו) שרפשטיין, החליט לא לשלוח הביתה את הילדים ויהי מה. ומה עשו? הכינו הצגות שהציגו אותן קודם בגורה הומורולוי,

תמורת כסף כמובן, והפדיון שימש לקניית מזון ולשאר צורכי בית הילדים. נוסף לכך ארגנו סיורי הופעות בערי הסביבה (סוצ׳יאבה, קימפולונג). הצלחתם הייתה גדולה.

ומי היו האנשים הטובים שרובם עבדו בהתנדבות והודות להם היה מי שיטפל במחלות ילדים, והודות להם הבית היה נקי והאוכל היה תמיד מוכן? הנה הם: מר גירטלר, גב׳ פאוסט הטבחית הראשית, מר אפסנהאוז שאפה את הלחם ושאר דברי המאפה, גב׳ בנדיט אם הבית שיחד עם גב׳ אדלשטיין השגיחו שהסדר הטוב ישלוט בבית הילדים וכל ילד יקבל את המגיע לו והופעתו תהיה נאה.

מקום מכובד בזיכרונות של גיזה ומקס תופס דוקטור וינקלֶר ז״ל שבהתנדבות טיפל במסירות רבה בילדי בית הילדים. כל יום היה מבקר בבית ומשגיח על בריאותם.

וכמובן, הרוח החיה של בית הילדים בגורה הומורולוי היה יצחק (פיציו) שַרפשטַיין.

כל המפעל היפה הזה, נמשך עד מרץ 1949, כאשר ה־C.D.E החליט על הפסקת פעילותו של בית הילדים.

בעצם, ה־C.D.E פעל בפקודת המפלגה הקומוניסטית הרומנית וחיסול בתי הילדים היה חלק מתכנית כוללת של הפסקת כל הפעילות הציונית ברומניה.

גינה שוורץ – תל אביב

התנועה הציונית לזרמיה

״לבנון״

ב־1911 יסד דוקטור בראון את תנועת הסטודנטים היהודים ״לבנון״. פעילות התנועה הצטמצמה רק לתקופת חופשת הפסח והחופשה הגדולה. בראש התנועה עמד דוקטור בראון מ־1911–1914 ומ־1933–1938.

תנועה זאת ארגנה ב־1913 תערוכה של העבודות האמנותיות של ״בצלאל״.

שלמה וינינגר

כמעט כל אירוע נוצל להתרמה לקרן הקיימת לישראל. ישנן רשימות רבות של תורמים, נביא לדוגמה אחת, משנת 1930:

מזכירי קק״ל בגורה הומורה

דוקטור אברהם שרף – מאז שנוסדו הסניפים של הקרן בעיירות עד לעלייתו ארצה ב־1935. בתקופתו הכניסו לכל בית אב – הקופסה הכחולה לבנה של קק״ל. נוסף לתרומות באמצעות הקופסאות, ארגן בכל שנה מבצע גדול של התרמה שבו השתתפו אורחים מכובדים מהמרכז וגם מפלסטינה (דוקטור עמנואל אולסונגר).

ברנהרד אושר היה מזכיר קק"ל משנת 1935 עד 1941 (עד לגירוש לטרנסניסטריה)

ישראל אלנבוגן היה מזכיר קק"ל משנת 1945 עד סוף 1948 כשנאסרה כל פעילות ציונית כולל הקרנות ואז הוא גם עזב את גורה הומורה ועבר לגור לטימישוארה.

השתתף ונאם בכנס הארצי של קק"ל שהתקיים בשישה עשר ביוני 1946.

ישראל אלנבוגן – חולון

לרישום חיים וייצמן בספר הזהב של הקרן הקיימת, כל אחד מהבאים תורם מאתיים ל"י:

דוקטור גרטנלאוב, דוקטור שוירמן, דוקטור בראון, דוקטור קליין, דירקטור פישלר, מיכל אקסלרד, אליאס אלנבוגן, פייבל לאופר, יחיאל אוסטפלד, סמי שפירא, מוש ויניגר.

כל אחד מאה ל"י:

דוקטור וגנר, דוקטור וולף, יעקב וולף ושות', יעקב שטרנליב, הרוקח פרנגסור, הרוקח קופפברג, ברציו לקר, משולם שנרך, יוסף בינוביץ, שרפשטיין את שמחה גרשנוביץ, מוזס קנובלר, דוד לינדר, אוזיאס גוטסמן, ברנרד אושר, מנדל טננהאוס, מנדל יורגראו, הרמן האבר, אדולף האבר, יצחק גנזר, איזידור גנזר, מקס שויצר, קלמן זינגר, חיים מט, חיים שפירא, יונציו פרונר, המהנדס אנגל, ביחד חמשת אלפים ל"י.

DIE OSTJÜDISCHE ZEITUNG 5.2.1930

הציונים הכלליים

ב־1906 יסד יעקב שוירמן את תנועת ה"ציונים הכלליים" והנהיג אותה עד 1932. מ־1932 ועד 1935 הנהיג אותה דוקטור אברהם שרף ולאחר עלייתו ארצה הנהיג אותה ברנרד אושר. מספר חברי התנועה היה יותר ממאתיים. לאחר השיבה מגטאות טרנסניסטריה קיבל את ההנהגה מיכל אקסלרד.

שלמה ויניגר

אבי – דוקטור אברהם שרף

אבי, אברהם שרף, נולד ב־20.12.1879, בקוּלִישָׁנִי, כפר קטן בדרום בוקובינה. הוריו, איציק וְשורה־יטה חכרו אחוזה קטנה. היו לו שני אחים ושתי אחיות. גמר בי"ס תיכון בסוצ׳יאבה. לפי תעודותיו השמורות עמי היה שובב לא קטן. למרות זאת התמיד בלימודיו בכיתות העליונות. הצטיין בלימודי היסטוריה וגיאוגרפיה. שמע על הרצל ועל הרעיון הציוני, נדלק ומאז היה פעיל בתנועה

הציונית. אחרי בחינות הבגרות גויס לשנת שירות בצבא האוסטרי. בתוך השנה היה צריך לקבל דרגת קצונה כפי שהיה נהוג אז לגבי כל בעל תעודת בגרות. בצבא קיים היה חוק שאסר על חיילים להשתתף במפגשים פוליטיים. אבי נתפס באספה של התנועה הציונית וכעונש נשללה ממנו הדרגה. אחרי סיום השירות נרשם לאוניברסיטה בצ׳רנוביץ ללימודי משפטים. הצטרף גם לאגודת הסטודנטים הציוניים "הצפירה". זאת הייתה תנועה לוחמת שלא הרשתה העלבת סטודנטים יהודים על־ידי סטודנטים אנטישמים. על רקע זה היו לעתים קרובות התנגשויות ומכות שבהן השתתף. מאותה התקופה הושפע מהסופרים פרץ ושלום אש שאתם היו לו כמה פגישות מעניינות והיוו עבורו חוויות מיוחדות במינן.

בתום הלימודים היה צריך לעבור שנים רבות של התמחות אותן עשה בסוצ׳יאבה ובגורה הומורה. הכיר את אמי בנשף ריקודים בו ניסה להתרים אותה לאחת הקרנות הציוניות. עד אז היא לא שמעה מעולם על התנועה הזאת. היכרות זו הובילה לחתונה בשלושה ביוני 1910. ב־1911 עבר את הבחינות האחרונות בעיר למברג ורק אז יכול היה לעבוד כעורך דין. בתחילה פתח משרד בסטולפיקָני (STULPICANI) – אחר־כך חזר לגורה הומורה ונכנס כשותף למשרד של עורך דין ידוע.

אחי ז"ל נולד בינואר 1913. באותה שנה עזב שותפו של אבי את העיר והוריי קנו את ביתו היפה. אך בטרם נכנסו לגור בביתם פרצה מלחמת העולם הראשונה. אבי התנדב מיד ונשלח לחזית כרב־סמל. החזית התקרבה לגורה הומורה ואמי, עם אחי התינוק, נמלטו לבודפסט שם התגורר אחד מאחיה. כשנה אחרי התחלת המלחמה הוחזרה לאבי דרגת הקצונה והוא מונה לחוקר בבית דין צבאי. בתום המלחמה, ב־1918, קיבל אות הצטיינות על שירות למופת. חזר לגורה הומורה וציפה לבואם של אמי ואחי מהם היה מנותק זמן ממושך בגלל המהפכה הקומוניסטית בהונגריה. ביתם היפה שטרם זכו לגור בו, שימש את הרוסים בזמן כיבושם כבית חולים והיה במצב גרוע מאוד. בינתיים נכנסו הרומנים לבוקובינה, אבי פתח שוב את משרדו, הבית שופץ ובשנת 1921, נולדתי. מיד התחיל גם בעבודתו עבור התנועה הציונית. הצהרת בלפור עוררה תקוות גדולות. הוא ריכז את כל המגביות לקרנות, ארגן אספות, נאם והשפיע. כל שליח שבא מהארץ אל עירנו התגורר בביתנו וימי שהותם אצלנו היו כימי חג. מכולם זכור לי במיוחד דוקטור עמנואל אלסינגר מירושלים. אדם מעניין בעל השכלה רחבה, מומחה לתרבות היהודית ותרגם משיריו של טגורה.

ב־1924 הקים אבא גן ילדים עברי שבו ביקרתי. אחר־כך הקים בית ספר ללימוד השפה העברית. המורה היה הלל הר־שושנים (בעל התשבצים בעיתון "ידיעות אחרונות"). ואבא חלם על ארץ ישראל, סיפר לי עליה והביא לי דגם מקרטון של קיבוץ עין־חרוד.

בחנוכה סיפר על גבורות המכבים. בכלל רצה לראות עם יהודי גאה שמסרב להיות מושפל. לא ראה בעין טובה את רצוני להתחבר עם ילדות לא יהודיות. "שהגויים לא יחשבו שאנו רוצים להתחנף אליהם". הודות למרצו ולשקדנותו הצטיינה גורה הומורה בגביית התרומות וכן בפעילותה הציונית. לא פעם באה פעילות זו על חשבון פרנסתו כעורך דין. הוא נרתם גם למלחמה על זכויות

היהודים ברומניה והיה בעד השתתפות מפלגת היהודים בפרלמנט. עזר בבחירתו של דוקטור מאיר אבנר (MEIR EBNER) כחבר בבית הנבחרים. נוסף לכך עזר רבות ליהודי העיר והסביבה אשר השלטונות האנטישמיים הרבו להציק להם.

אופיו הלוחם והפעיל הביא אותו לא פעם לידי מריבות עם בעלי דעות שונות משלו. עם כל רצינותו, קפדנותו, ההומור העוקצני, הייתה בו גם תמימות מסוימת. הוא סבר, שציוני ויהודי גאה הוא בהכרח גם אדם טוב. הוא הצטרף ללשכת "בני ברית" בצ'רנוביץ. ב־1928 בערך הגיע פרופ' חיים וייצמן לביקור ברומניה והיה צריך להגיע גם לצ'רנוביץ ולקישינוב. מאחר שהיה חשד שסטודנטים ממפלגתו האנטישמית של קוזה יפגינו נגדו ויסכנו את חייו, הוחלט על־ידי הארגונים הציוניים ברומניה לתת לו משמר ביטחון אישי. אבי נבחר לעמוד בראש משמר זה. אירוע זה היה אחד השיאים בחייו. הוא היה גאה בתפקיד שמילא.

ב־1930 יצא אחי, אז בן שמונה עשרה, ללימודי רפואה בצרפת. בגרמניה נשבו כבר רוחות הנציונל־סוציאליזם וברומניה האנטישמית, מאז ומתמיד, התחילו הקוזיסטים להרים ראש, בייחוד אחרי עלייתו של היטלר לשלטון. אבא החליט לעזוב הכול ולעלות ארצה. אבל איך לקבל סרטיפיקט? הוריי קיוו למכור את הבית ועל־ידי כך להשיג את הסכום של מיליון ל"י ששוויים היה כאלף לירות ארץ ישראליות – הסכום הדרוש לקבלת סרטיפיקט של קפיטליסטים. אבל היה לנו רק קונה אחד, מר אַרדֶליאַנו, רומני עשיר ובעל עמדה שמזמן כבר רצה בבית זה. ביודעו שאנו נאלצים למכור לא רצה לשלם את ערכו המלא. חבריו של אבי, במיוחד דוקטור מאיר אבנר ז"ל, רצו לעזור לו להגשים את חלומו ולאחר מאמצים גדולים הצליחו להשיג עבורו סרטיפיקט של עסקן ציוני.

שרף היה עולה חדש ובלי כל השפעה כאן בארץ. חבלי הקליטה החלו. אני נשלחתי לפנימייה בבית ספר של זרם העובדים. הסתגלתי די מהר. אבי התחיל לחפש עבודה והיה קשה מאוד. במקצועו לא יכול היה לעבוד בגלל אי ידיעת השפה העברית ומפני שלא היה בקיא בחוק האנגלי. היה לו תיק מלא המלצות לכל מיני אנשים ידועים בארץ. בארץ היו אז הרבה עולים מגרמניה ולא חסרו בעלי תואר דוקטור. בגיל חמישים ושש כבר לא יכול היה לעבוד כחלוץ בחקלאות כפי שבעצם רצה. לבסוף נמצאה לו עבודה כמתרים בקרן היסוד בתל אביב. המצב הכלכלי בארץ היה קשה. ב־1936 פרצו המאורעות והיו פגיעות של הערבים. כעבור שנה הורע מצב בריאותה של אימא אשר סבלה מאוד מן החום. בקיץ 1937 החליטו לנסוע לחופשה לגורה הומורה. אבי קיבל על עצמו לערוך את מגבית קרן היסוד והם התארחו אצל דודי, דוקטור קליין ז"ל.

הדאגה התמידית לאימא הכבידה על המצב הנפשי של אבי ושלי במשך כל השנים.

ב־1938 נסעו הוריי לצרפת לבקר את אחי שבינתיים סיים את לימודיו ועמד להתחתן.

אבא סבל מאוד מהניתוק מאחי שלא יכול היה וגם לא רצה לבוא ארצה.

עוד לפני שפרצה מלחמת העולם ב־1939 הוא התגייס לצבא הצרפתי ועם כיבוש פריס נסוג דרומה עם הצבא. אישתו, בחודשי הריונה האחרונים, נשארה בחלק הכבוש, ילדה בת ורק אחרי חודשים רבים הצליחה להתאחד שוב עם אחי. הם הצטרפו לרזיסטנס (המחתרת הקומוניסטית).

לקראת סוף המלחמה הגיעו השמועות על השואה. נודע לנו על מות שניים מדודיי (אחים של אימא). אחד בטרנסניסטריה והשני באושוויץ. גם בארץ המועקה היתה גדולה. הספר הלבן, העלייה הבלתי החוקית, המחתרות והשלטון המנדטורי האלים, העוצר המוטל לעתים קרובות. אימא התחילה לסבול מהתקפי לב קשים ואושפזה לעתים קרובות בבית החולים. אני התחתנתי ב־1946. התיישבנו במושב בני־ציון שבין מייסדיו היינו.

אחרי החלטת כ"ט בנובמבר על חלוקת הארץ פרצו מאורעות וקרבות. הסוכנות והוועד הלאומי הכריזו על מפקד לשירות העם ואבא התייצב מיד והציע את עזרתו כקצין לשעבר בצבא האוסטרי. כמובן שמפאת גילו המתקדם לא גויס.

עם הכרזת המדינה על־ידי בן גוריון, התגשם החלום הגדול שלו אם כי האווירה ביישוב הייתה קשה. הקרבות, האבל על הנופלים הרבים והדאגה לעתיד דיכאו את כולם.

אחרי שתל אביב הופצצה באו הוריי אלינו לכפר ועזרו לנו בעבודת המשק החקלאי. בבחירות הראשונות לכנסת היה אבא מועמד מטעם הציונים הכלליים.

שנותיו האחרונות היו קשות מאוד. חוסר האפשרות להתבטא וללכת עקב שטף דם במוח דיכאו את רוחו מאוד. אחי שבא לבקרו אמר שהוא נראה כנשר שכנפיו שבורות. בפסח 1955 נפטר.

אני זוכרת אותו כאב דאגן, מסור ואוהב מאוד אך גם קפדן לעתים.

יהודית טלור (שרף) – רעננה

השומר הצעיר

תנועת הנוער הציונית צמחה בגורה הומורה, כמו בכל מקום, כמחאה נגד התנועות האנטישמיות וכביטוי לאהבת ציון.

תנועת הנוער הגדולה ביותר בגורה הומורה הייתה "השומר הצעיר". תנועה זאת מנתה מאתיים ושמונה צעירים וצעירות. מטרת התנועה – להכשיר חלוצים לחיים שיתופיים בארץ ישראל.

שלמה וינינגר

אני למדתי עברית בקן של השומר הצעיר. הקן שלנו היה בביתו של הוטמַן. רוב ילדי הבורגנות היו חברי "השומר הצעיר". אנחנו הצעירים כבר לא היינו דתיים. אבי היה אדיש לעובדה שאני חבר בקן "השומר הצעיר". הוא היה אדם קשיש ועייף כבר ממאבקיו עם אחיי הבוגרים. בזמני, "השומר הצעיר" הייתה

תנועת צופים. תנועה א־פוליטית לגמרי. לא היה שום קשר למרקסיזם. כעבור זמן פרשתי מן הקן אבל איני זוכר את הסיבה. גם שתי האחיות הבכירות היו חברות "השומר הצעיר". אני זוכר שבן אהרון בא לבקר אצלנו בבית. הוא היה אז המנהיג של התנועה. חברי התנועה עלו אחר־כך לארץ ישראל והיו בקבוצת עבודה. הם התיישבו באוהל בבת גלים שבחיפה ועבדו בנמל חיפה. היה זה כנראה ב־1925. בעלייה זו היו גם חברים מן הקן בגורה הומורה. אחר־כך התחילו להתפלג. חלק הפכו לפוליטיקאים וחלק נשארו בעלי אופי צופי. הם התחלקו בין גבעת חיים ומעברות והתחילה שרשרת של פילוגים... כשעוד הייתי חבר הקן נסעתי פעם לשומרייה ופעם נסענו לְבְרַהָמוּט כצופים. המדריך שלנו היה מבוגר מאתנו בשנתיים. רוב התנועות הציוניות על אף היותן א־פוליטיות הייתה להן אוריינטציה שניתן להגדירה שמאלית חילונית. הנטייה שמאלה נבעה לדעתי מהתעוררות הימין האנטישמי ברומניה. איני זוכר בזמני תנועת ז'בוטינסקי בגורה הומורה.

עו"ד שלמה שטינהורן – ירושלים

פועלי ציון

ב־1908 נוסדה בגורה הומורה התנועה "יהודה הצעיר". לתנועה היה אופי של מועדון חברתי בעל ספרייה קטנה שבה ניתן היה לקרוא עיתונים ציוניים, חוברות הסברה והרצאות. פועלים יהודים צעירים לא התקבלו לתנועה. עם שוב הפליטים היהודים העירה ב־1918, חל שינוי בארגון. התנועה הזאת הפכה לתנועה ציונית סוציאליסטית בשם "פועלי ציון". ארגון זה קם ביזמת הצעירים: חיים אוסטפלד, יצחק שרצר, שילו אלנבוגן וקוקה קיסמן. אז נפתחו שערי התנועה לפועלים יהודים. הוקמה ספרייה חדשה, אורגנו קורסים ציוניים, ערבים ספרותיים ושיעורים לעברית. חוג לדרמה הציג הצגות ומקהלה שרה את שירי ציון. בגורה הומורה כונתה התנועה "פועלי ציון", והחל משנת 1945 בשם "יחוד". הונהגה על־ידי בובי לינדר, אברהם ברט, יניו כץ ומשה פולק ומנתה כשלוש מאות חברים.

שלמה וינינגר

התנועה הציונית הייתה מורכבת מהציונים הכלליים, פועלי ציון, המחנה הציוני־דתי־המזרחי. בקונגרס הציוני ברומניה היו הציונים הכלליים התנועה הדומיננטית. בתחילה היה דוקטור שרף מנהיג התנועה הציונית בגורה הומורה. בידיו רוכזו הקרנות: הקרן הקיימת וקרן היסוד. אחרי עלותו ארצה, התמנה חיים אוסטפלד כנציג קרן היסוד וברנרד אושר כנציג הקרן הקיימת. אני הייתי אחד הפעילים החשובים בשתי הקרנות. המרכז הציוני בצ'רנוביץ תלה תקוות גדולות בפעילות ההתרמה שלנו בעיר. אני זוכר שהשקעתי את עצמי בפעילות זאת והודות למאמציי ומאמצי חבריי עלה בידינו להשפיע על האנשים לתרום לקרנות אלו. אף התנועות החסידיות נענו לנו.

המפעל השני שהקמנו לאחר המלחמה היה בית היתומים ליתומי טרנסניסטריה. קנינו בית עם גינה והעמדנו כמנהל את המהנדס יצחק שרפשטיין ששימש גם כמנהל בית הספר של הקהילה היהודית. בית היתומים שכן מול הפארק הגדול. לעיירה הגיעו שליחים מן הארץ: קמינר הצנחן העברי שהוצנח ברומניה במלחמת העולם השנייה וכמו כן יהודה קלויר שליח תנועת פועלי ציון מקיבוץ אשדות יעקב. באותה עת הייתה תקופת הפילוגים בתנועה הקיבוצית בארץ.

במשך כל התקופה שלפני המלחמה ולאחריה התנועה הציונית לא התמקדה רק באיסוף כספים אלא גם ארגנה פעולות תרבות שונות: הצגות, משפטים ספרותיים.

לאחר המלחמה ארגנו שוב את התנועה. היה זה בשנת **1946**. לקראת חג האחד במאי נתבקשנו על־ידי השלטונות להשתתף בתהלוכה חגיגית. התניתי את השתתפותנו בכך שנישא דגלי כחול לבן. הקומוניסטים היהודים המודאגים בוועד הדמוקרטי היהודי התנגדו נמרצות. אמרתי לחבריי שהם חופשיים לצעוד כל אחד בפני עצמו אבל כתנועה נצעד רק בדגלי כחול לבן. השלטונות המרכזיים של המחוז, שהיו ממוקמים בקימפולונג, הסכימו לבסוף שנישא את דגלי הכחול לבן. באותה תהלוכה נשאנו בגאווה את דגלינו ואני נאמתי בתהלוכה.

יהודה לינדר – תל אביב

המזרחי

בגורה הומורה מנתה תנועת "המזרחי" כמאתיים חברים. בכל יום שבת אחרי הצהריים היו מתאספים החברים ושומעים הרצאות על חז"ל, על המטרות, על ההצלחות בתנועה העולמית ועל יישוב ארץ ישראל. התנועה קיימה גם קורסים ללימוד השפה העברית.

שלמה וינינגר

מיד עם הגיענו לגורה הומורה מהמחנות, החלו מדברים כולם על עלייה לארץ ישראל. היה ברור כי לא ניתן יותר לשקם ולבנות מחדש את חיי הקהילה בין הגויים לאחר מה שהללו עוללו לנו. זכור לי שאמי ואחיותיה היו הולכות לקן המקומי של המזרחי בשבתות, שם היה מר טאובר מרביץ פרק בהלכות הציונות ובפרקי אבות.

סבי ז"ל היה מכתת רגליו כל יום לשמוע חדשות מארץ ישראל ברדיו של משפחת צייגר, וזאת, שעה שבארץ ישראל התנהלה מלחמת השחרור. האירועים בארץ ישראל היו לגביו עיקר ההתעניינות. בערבים היה יושב ומספר לנו על הארץ, על אקלימה ועל תולדותיה. במצב עניינים זה היה רק טבעי שכל משפחתנו הרחבה פנתה בבקשה לעלות ארצה. דודתי יטי הייתה החלוצה בנושא זה והגיעה לארץ באניית מעפילים. דודי חיים הספיק להגיע ארצה מיד עם השחרור.

לסיכום פרק זה יש לומר שיהודי גורה הומורה, רובם ככולם, היו בעלי אוריינטציה ציונית מובהקת ושילבו ביחד תורה, עבודה ואהבת ציון.
אלימלך דוננפלד – ראשון לציון

יצחק (זוניו) טאובר ז"ל

יצחק טאובר נולד בשנת 1908 בכפר צ׳רפקאוץ שבצפון בוקובינה. אביו ר׳ אליעזר טאובר ז"ל היה תלמיד חכם מובהק, נצר למשפחת רבנים ומראשוני הציונות הדתית בבוקובינה.

באמצע שנות העשרים הגיע זוניו טאובר לגורה הומורה ועבד במנסרה של דודו ישראל וגנר. מיד עם בואו לגורה הומורה החל זוניו לארגן קבוצה של צעירים דתיים ציוניים ולאחר שנים אחדות ייסד סניף של "צעירי המזרחי" בעיירה. מן היום הראשון לייסודו ועד לגירוש לטרנסניסטריה היה זוניו טאובר הרוח החיה בסניף. בשלב מאוחר יותר הקים סניף של "בני עקיבא" – תנועת הנוער של המזרחי שלה הקדיש הרבה מזמנו וממרצו. גם בקרב המבוגרים ארגן קבוצה של אוהדי המזרחי שבה היו חברים אחדים מנכבדי העיר וביניהם מר אליאס אלנבוגן ז"ל.

פעילותו של זוניו טאובר לא הצטמצמה רק לסניף המזרחי בגורה הומורה. הוא נבחר למוסדות המרכזיים של המזרחי בבוקובינה ואף ייצג את תנועת המזרחי במוסדות שונים של התנועה הציונית ברומניה.

זוניו טאובר גורש לטרנסניסטריה יחד עם משפחתו ועם כל יהודי בוקובינה. וגם שם, בגיא ההריגה, המשיך בפעילותו הציבורית על אף הסכנות שהיו כרוכות בכך. יחד עם אחיו, הרב אורי פייביש טאובר ז"ל, הקים במוגילב שבטרנסניסטריה בית יתומים יהודי אשר באמצעותו ניצלו מאות ילדים מכיליון. בישראל נמצאים כיום רבים מחניכיו הזוכרים את כל מה שעשה זוניו טאובר להצלתם.

אחרי המלחמה עלה ארצה באחת מאניות המעפילים, גורש לקפריסין ורק סמוך להכרזת מדינת ישראל זכה להגשים את חלום חייו והגיע לארץ ישראל יחד עם רעייתו ובתם.

עם הקמת הממשלה הזמנית, בשנת 1948, פנה אליו שר העלייה דאז, משה שפירא ז"ל, וביקש ממנו לסייע לו בארגון המשרד הממשלתי שעליו הופקד. מאז ובמשך למעלה מחצי יובל שנים, הקדיש זוניו טאובר ז"ל, את מיטב כוחו לשרת את מדינת ישראל – לראשונה במשרד העלייה ולאחר מכן במשרד הפנים, ובמשך כחמש עשרה שנה ניהל את הלשכה לעלייה ולמרשם בתל־אביב. כל מי שפנה אליו זכה להארת פנים ולטיפול מסור ונמרץ בבעיותיו ושמו של זוניו טאובר הלך לפניו כאדם ישר, חסר פניות, דוגמה ומופת לאיש השירות הציבורי.

למרות שתפקידו האחראי דרש ממנו את רוב זמנו, לא ראה עצמו פטור מלהמשיך בפעילותו הציבורית ובמיוחד בקשר עם חבריו וחניכיו מגורה הומורה, ממוגילב וממקומות אחרים, שלהם דאג בעצה, בהדרכה ובסיוע ככל שהשיגה ידו.

כשהיה עוד בשיא פעילותו, פקדה אותו מחלה קשה ובראש־חודש ניסן תשל"ה נפטר והוא בן שישים ושבע.

צבי וגנר

הרב אורי פייביש טאובר (1970–1911)

ב־1940, כאשר סימני המלחמה החלו להגיע לבוקובינה, גורשו התלמידים היהודים מבתי הספר התיכוניים והעממיים. מספר מתנדבים בעלי רצון טוב, השכלה וידע בתחומים שונים, הקימו בית ספר תיכון יהודי בעיר גורה הומורה. בין המתנדבים היה הרב אורי פייביש טאובר, שלימד תנ"ך ועברית. מכיוון שהציונות הייתה כאש בעצמותיו, החדיר בשיעוריו את אהבת ארץ ישראל ואת התקווה לעלות אליה.

הרב אורי פייביש טאובר הגיע לגורה הומורה רק בשנות המלחמה. את ילדותו בילה בכפר צ׳רפקאוץ שבבוקובינה. אחר־כך למד והתקדם בישיבות שונות עד אשר קיבל הסמכה לרבנות מהרב הגאון משולם ראטה. בין הרב ותלמידו שררו יחסי הערכה הדדיים שהמשיכו להתקיים גם שנים רבות לאחר עלייתם ארצה.

כאשר עבר הרב טאובר לצ׳רנוביץ להמשך לימודיו, הצטרף לתנועת "המזרחי". היה בין מייסדי תנועת "תורה ועבודה" בבוקובינה וערך במשך זמן מה את ביטאונה "דרכנו". דרכו הייתה שילוב של תורה ודרך ארץ, אהבת התורה עם אהבת ארץ ישראל. במאמריו ב"דרכנו" הרבה לקרוא לעלייה לארץ ישראל. עם פרוץ המלחמה, כאשר גורשו היהודים מעיירות מגוריהם, הגיע לגורה הומורה, שבה כאמור היה בין מקימי בית הספר התיכון היהודי בו לימד תנ"ך ועברית. בסוף 1941 הוגלה יחד עם כל יהודי גורה הומורה לטרנסניסטריה. גם שם המשיך בעבודתו החינוכית. אחיו יצחק טאובר היה המנהל האדמיניסטרטיבי של בית היתומים במוגילב, והרב אורי פייביש היה מורה בבית יתומים זה. הם הצילו עשרות יתומים מבחינה פיזית ורוחנית. הרב פייביש טאובר התרכז במיוחד בהצלה הרוחנית. הוא סיפר ליתומים סיפורים מושכי לב על עלייה לארץ ישראל ועל יופיה של הארץ ונטע בהם תקווה, מטרה ורצון לחיות. רובם של היתומים הצליחו להגיע בשלום לארץ לאחר המלחמה והקימו משפחות. עד היום מזכירים אחדים מהם כיצד הרב נסך בהם יכולת וכוח להתגבר על הרעב ועל התלאות הגופניות.

כשנה לאחר המלחמה עלה ארצה והחל לעבוד בהנהלת חשבונות בבנק "הפועל המזרחי", ובו התקדם עד לדרגת מנהל הסניף הראשי. במקביל לעבודתו בבנק המשיך גם להתמסר לתורה. בשנותיו האחרונות היה בין מייסדי בית הכנסת לצעירים בצפון תל אביב, הקיים עד היום, ובו שימש כרב בהתנדבות. בשיעורים שנתן בבית הכנסת וגם במסגרות שונות אחרות הדגיש תמיד את הצורך לשלב תורה ודרך ארץ ולבטא את רוח התורה בכל מעשי היומיום, בבחינת "והלכת בדרכיו".

בתו, **ברונה פרידר** – תל אביב

"משפט ספרותי" סניף בני עקיבא

באותם הימים, אמצע שנות השלושים, היו המשפטים הספרותיים באופנה. בחרו אישיות שנויה במחלוקת מההיסטוריה היהודית (לדוגמה: יוסף בן מתתיהו – יוספוס פלביוס. היהודי זיס, כפי שהוא מתואר ברומן של ליון פויכטוונגר, וכדומה) וקיימו עליה "משפט" היו קטגור וסנגור והופיעו עדים ולבסוף חרץ חבר מושבעים את פסק הדין.

באחד מערבי הקיץ של 1937, נערך בסניף בני עקיבא בגורה הומורה "משפט ספרותי" על שבתי צבי. הקטגור היה שלמה אפטר, הסנגור הייתי אני, אחד העדים היה זוניו טאובר ומן "המושבעים" שנבחרו מתוך הקהל אני זוכר את בורשי ברנדמן ואת יאניו הרלינג. לאחר שהקטגור הביא את כתב האישום ניסה הסנגור ללמד זכות על הנאשם, העדים העלו פרטים נוספים לחובתו או לזכותו של הנאשם.

בסוף אמרו הקטגור והסנגור דברי סיכום וחבר המושבעים יצא להתייעצות. פסק הדין היה כצפוי לחובה – שבתי צבי נמצא אשם...

צבי וגנר

אגודת ישראל

יעקב אפטר היה המנהיג של "אגודת ישראל" בגורה הומורה. השתייך להנהגת התנועה בבוקובינה. נפטר ב־1945.

שלמה וינינגר

ויצ"ו

בשנת 1932 הגיעה העלמה קלרה קלינגר מצ׳רנוביץ לגורה הומורה ובה יסדה את תנועת "ויצ"ו". גב׳ דורה בינוביץ מונתה לנשיאת התנועה. שנה לאחר מכן ויתרה על מנהיגותה לטובת העלמה לוצי פישלר. התנועה מנתה שלוש מאות נשים שהיו מתאספות מדי שבת אחר הצהריים כדי לשמוע הרצאות, הקראות וכדי לשיר שירי ציון. אורגנו גם ערבי תה ונשפים וכל ההכנסות היו קודש למטרות הומניות. ב־1939 יסדה התנועה את גן הילדים העברי בו למדו כשלושים עד ארבעים ילדים בהנהגת הגננת העלמה מכלוביץ מסוצ׳יאבה. באותה שנה נוסדה גם תנועת "ויצ"ו הצעירה" שמנתה שמונים עד מאה בחורות צעירות בניהולה של דוקטור דונץ מבסרביה שלימדה אותן פרקים בחינוך המעשי היהודי. כתבי עת של תנועת ויצ"ו העולמית בשפות שונות נתנו חומר למחשבה לעיון ולהכנת הרצאות ודיונים. מיד אחרי השיבה מטרנסניסטריה

אורגנה התנועה שוב אך מספר חברותיה והיקף פעולתה היו קטנים לאין שיעור. התנועה התקיימה עד 1948 מועד פירוק התנועות הציוניות.

שלמה וינינגר

עוד לפני המלחמה פנו אליי כמה בנות שאייסד קבוצת "ויצ"ו".

התאספנו פעמיים בשבוע והייתי מספרת להן על ההיסטוריה היהודית והציונית, לימדתי אותן עברית וקראנו יחד ספרות ציונית. אני עצמי למדתי אצל מורה עברי ונעזרתי בו ובספריו לשם הוראת הבנות ב"ויצ"ו". אספנו כסף למען הקרן הקיימת וקרן היסוד. עזרה רבה מאוד הושיטה לי גב' קלינגר אחת ממנהיגות "ויצ"ו" בבוקובינה. היא הייתה באה מצ'רנוביץ ומדריכה אותי כיצד לארגן ולהפעיל את הקן המקומי.

בקן שלנו הופיע גם הביוגרף הנודע בן עירנו שלמה וינינגר ז"ל. הוא הרצה לנו על היסטוריה יהודית וספרות עברית. אני הייתי נכנסת אליו הביתה לעתים מזומנות ואף עוזרת לו למצוא תאריכים ושמות באנציקלופדיות אנגליות. בעיירתנו הייתה קיימת גם הכשרה של חלוצים. ביום היו עובדים ובערב שרו ורקדו והלכנו לראות אותם בשמחתם.

ב־1945 חזרנו לעיירתנו. הגויים לא כל כך שמחו לקראתנו. לאט לאט החלו החיים היהודיים והציוניים. שמענו על הזוועות במחנות ההשמדה. בפולין ובשאר הארצות החלו להתארגן תנועות ציוניות מתוך מודעות שאין לנו מה לעשות בגולה ועלינו לעלות לארץ ישראל בהקדם האפשרי. כל אדם רצה ללמוד עברית וידיי היו מלאות עבודה. הרצאות והופעות ציוניות, פעילות תנועתית בכל קן וקן ובכל תנועה ותנועה.

רחל הזנפרץ – חיפה

ארגון "ויצ"ו" היה פעיל מאוד בעירנו. החגים היהודיים נחוגו כאן ברוב צהלה ושמחה. בל"ג בעומר אכלנו מפירות ארץ ישראל, חגיגות הפורים שנחוגו, הן על־ידי ילדי הגן והן על־ידי הילדים המבוגרים יותר, שמן יצא לתהילה. האולם שבו הציגו הילדים היה מלא מפה לפה קהל יהודי ולא חסרו שם גם נוצרים.

אני, אז ילדה בת שבע, שיחקתי כלוליינית. קרש שימש כאילו חוט ועליו ביצעתי תרגילי התעמלות ואקרובטיקה. משני הצדדים עמדו שני ליצנים לבושים במחלצות – ידידיי בורשי בראון ובורשי קאהן. שניהם בני עשר. שנה לאחר מכן רקדנו אנחנו הבנות ריקוד בלט מרשים. האירוע היפה ביותר זכור לי מנשף פורים לילדים. הוא נחוג באולם הגדול של העירייה. הילדים חולקו זוגות זוגות מחופשים בתחפושות מקסימות.

מסביב הוקמו דוכנים שניתן לרכוש בהם דברים שונים: כובעים וסרטי קישוט, עוגות ועוגיות, עבודות יד, סנדוויצ'ים, משקאות, פרחים ועוד. ההכנסות נתרמו לטובת ענייי העיר.

יולנטה וסרמן (רודיק) – ירושלים

מן העיתונות

דווח לנו: גן הילדים העברי של "ויצ"ו" תחת הנהלת העלמה חיה מכלוביץ קיים לפני זמן קצר מסיבת פורים שהייתה אירוע יפה מאוד. החגיגה עוררה עניין רב והגיעו לכאן אף אנשים רבים מן הסביבה, כך שאולם התיאטרון היה מלא... היה נעים מאוד לראות כיצד הילדים הקטנים מדברים עברית בביטחון... מן הבולטים יש להזכיר את דורית ויניגר שעל ביצועיה זכתה למחיאות כפיים סוערות. האחרים שהצטיינו בתפקידיהם היו: בורשי בראון, דרמר, גבור, כץ, לינדר, פנינה לקר, זיגי לקר, שכטר, ירטר, זינגר, זלמנוביץ...

יש אף לציין שנשיא הקהילה היהודית מר לאופר דואג מאוד לקיומו ולציודו של בית הספר העברי.

DER OSTJUDE 29.3.36

לחברה גוסטי בראון הנשיאה האהובה
שלנו ברכה לבר המצווה של בנה.

"ויצ"ו" הצעירה
גורה הומורה

DIE OSTJÜDISCHE ZEITUNG 23.12.36

הנוער הציוני

נכנסתי לקן הנוער הציוני בשנת 1933. הקן היה יפה ורחש פעילות רבה מאוד. בקן ביקר המנהיג העולמי של התנועה משה קול. הוא בא מפולין. היינו גם בקשר עם הנהגת הנוער הציוני בבוקובינה, וגם עם ההנהגה הראשית ברומניה. ב־1938 היה לנו כנס ביאסי. הנוער הציוני היה אחת מן התנועות המפותחות ביותר בגורה הומורה. כל ערב התאספנו, נערכו שיחות חברים, פעילות ספורטיבית, טיולים ביערות ובהרים שבסביבה. אחרי המלחמה שהיתי זמן קצר בגורה הומורה, והייתי עד לתחייתה של התנועה. השיחות בקו נסבו על אקטואליה, על ההיסטוריה של התנועה הציונית, ההיסטוריה של רומניה ושל היהודים. הרצל, ביאליק ודמויות חשובות אחרות קיבלו את הדגש המתאים. היו שירים וריקודים. יצחק ארצי ויהודה שערי ביקרו לעתים מזומנות והרצו לפנינו, או ביקרונו סתם כך להנאתם.

מרדכי ליפ – קרית חיים

הפעילות בנוער הציוני ובמזרחי התחילה להתארגן. ההתכנסויות היו יומיומיות מלוות בפעולות תרבות ובידור. הקו שלנו, הנוער הציוני, ארגן הצגה

ביידיש: "דוס זֶאקסטה וייב". ההצלחה הייתה גדולה. כל יהודי העיר באו להצגה. הבמאים היו פרדי שרצר, מיצי (רול), דרוקמן, יטי גוטפריד (הרצוג).

בין המשתתפים הייתה פאני ארז (ברקוביץ) שהשם מריאשה נשאר לה עד היום...

יעקב יורגראו – קריית מוצקין

אנחנו היינו ב"הנוער הציוני". הקן היה בחצר של בית הכנסת על שם שיבר (השיברשה שיל). המדריך שלנו היה בורשי (מרדכי) ליפ. אחותי הייתה מנהיגת בני עקיבא, הקן היה אצלנו בחצר, שברחוב המלכה מריה REGINA MARIA. היו לנו ארבעה־חמישה חדרים. כל צעיר שנכנס לחצר היה פוחד מנחת זרועי. בנוער הציוני עשינו טיולים, שרנו ושוחחנו. לא התעסקנו בפוליטיקה ובריב בין המפלגות הציוניות. על־ידינו היה ארגון אימזה, ארגון נוער גרמני יהודי. הרבצנו להם מכות כי הבנות היהודיות היו יוצאות עם צעירים גרמנים. מול הקן שלנו היה ארגון התרבות הגרמנית.

ישראל לקר – קריית מוצקין

שיחה עם משה (מפי) שרף

ש': ספר לי קצת על עצמך ועל הרקע המשפחתי לפני שנעבור לדבר על "הנוער הציוני".

ת': משפחת אמי גרה בגורה הומורה, משפחת שרף. אבי, שגם הוא נשא את השם "שרף", אך לא היה קרוב משפחה, מוצאו מסטרוֹזִינֶץ. הוא נשא את אמי ב־1921. אני נולדתי ב־1925, בעיירה אורשובה על הדנובה, שם עבד אז אבי. אבי היה פקיד בחברת FORESTA ROMÂNĂ, חברה לעיבוד העץ, חברה גדולה בעלת סניפים במקומות רבים ברומניה. בשנות ילדותי גרנו בערים קונסטַנצָה וגַאלַאץ. בגאלאץ למדתי בבית הספר העממי היהודי ובכיתה הראשונה של בית הספר התיכון היהודי.

ב־1936 התפטר אבי ממשרתו ועברנו לגורה הומורה, שם עסק בסחר עצים מעובדים.

בשבילי, המעבר מעיר גדולה לעיירה היה חד, אבל הופתעתי לטובה. הכרתי במקצת את גורה הומורה, כי באנו כל קיץ מגאלאץ לבית הקיץ של משפחת אמי, בית גדול בתוך גן גדול בכפר בּוּקשוֹיָה שעל־יד גורה הומורה.

ש': עם חבריך החדשים דיברת גרמנית?

ת': דיברתי גרמנית. אבל היה ידוע ששלושתנו, אחותי, אחי ואני, מדברים רומנית יותר טוב מכל התלמידים היהודים והלא יהודים בגורה הומורה. בגורה הומורה היה רק בית ספר תיכון אחד לשני המינים גם יחד, דבר שלא היה מקובל אז ברומניה.

התיידדתי די מהר גם עם התלמידים הרומנים ובמיוחד עם התלמידות. התחלנו לדבר על כך שצריך להתארגן בתנועת נוער ציונית, כי היה ברור לנו שאיננו שייכים לרומניה, ורצינו לעלות לארץ ישראל.

ש׳: באיזה גיל זה היה?

ת׳: אולי בגיל שתים עשרה. אפשר להגיד שהנוער בגילנו התחלק לשלושה: אדישים, קומוניסטים וציונים. הדברים האלה באו לידי ביטוי ארגוני־מעשי. הנוער שראה בקומוניזם או בסוציאליזם פתרון סוציאלי של האנושות כולה ובתוך זה פתרון הבעיה היהודית מיצו את פעילותם בקריאת אי אלה ספרים אסורים והתארגנות חשאית. ההתארגנות הציונית לא הייתה אסורה, אך ב־1936 כשתפסה המשטרה ספר ציוני הייתה מחרימה אותו ומציקה לבעליו בטענה שזה ספר חתרני. סכנה זו הייתה קיימת גם בעיירות כמו גורה הומורה.

ש׳: אני שואל את עצמי מדוע צריך ילד בן שתים עשרה להיות מוטרד מן הבעיה היהודית והפתרון הציוני וזאת, זמן ניכר לפני השואה.

ת׳: אולי לא צריך. אך זה קרה. האנטישמיות ברומניה הייתה דבר שנתקלת בו בכל מקום. אולי פחות בגורה הומורה, אבל היינו מוטרדים, ממה שקרה בגרמניה וידענו על היטלר.יום אחד, בהיותי בן שמונה, שמעתי "זידן" (יהודון) ושאלתי את אבא לפירוש הביטוי. הוא הסביר לי בצורה די ברורה. הוא גם אמר לי שייתכן שבאחד הימים נעלה לארץ ישראל שהיא ארץ אבותינו ולפי החוק הבינלאומי ניתן בית לאומי יהודי תחת המנדט הבריטי. ידעתי גם שהמפה על הקופסה הכחולה של קק"ל זו המולדת שלי. בגורה הומורה היה קן הנוער הציוני לפנינו שלא הכרתיו, אותו הקימו בני ארבע עשרה־חמש עשרה. יותר מאוחר הוא התפרק. היה גם קן של בני עקיבא שהיה תחת הנהגתו של אדם מבוגר, זוניו טאובר.

נדברנו בינינו שעתידנו בארץ ישראל ועלינו לפנות לבוקרסט לתנועות הנוער, ולבקש פרטים על האידיאולוגיה של כל תנועה. הבעיה נפתרה עבורנו בקיץ 1938 על־ידי ביקורו של ברל שיבר מוטרה דורנה. הוא בא לגורה הומורה, פגש את בורשי ליפ שהיה שייך לקן הקודם, והלה הזמין אותנו בשעת לילה מאוחרת לחדר האחורי של המספרה של משפחתו. זה היה במרכז העיר, אבל הכניסה היתה דרך חצר גדולה שבה היו הרבה דירות. אביו לא ידע על כך, שם נפגשנו עם ברל שיבר. אני רואה כאילו היום את הפגישה הזאת, אבל אני לא מצליח לזכור מי היו עוד מלבד שלושתנו: דוסיו, בורשי ליפ ואני. ברל דיבר כ־45 דקות ותאר לנו את בעיית היהודים בכלל ואת בעיית היהודים ברומניה, גם על ארץ ישראל, המנדט, בית לאומי בעיית הערבים. הוא דיבר רומנית. אח"כ הוא הסביר לנו מה זה "הנוער הציוני". הוא אמר שזו תנועת הנוער שחושבת שילדים ובני נוער אינם צריכים לעסוק בפוליטיקה אלא להתכונן לחיי חלוציות בארץ ישראל ויותר מאוחר כשיהיו מבוגרים לקבוע את ההשקפות הפוליטיות שלהם. "הנוער הציוני" היא תנועת נוער כמו תנועת הצופים, אבל היא מחנכת לעליה ולחלוציות.

ש׳: איפה היה הקן שלכם?

ת׳: הפעילות התקיימה כל פעם בביתו של מישהו אחר, בחורשות ועל הגבעות מסביב. עד אחרי המלחמה לא היו לנו מועדון וקן. הרבה פעמים נפגשנו אצל דוסיו. היה לו בית גדול, וחצר גדולה עם ערמות קרשים. מפעל העצים שלהם היה צמוד אל הבית.

ש': הקן היה מורכב מעשרה אנשים בערך?

ת': לא, לאט לאט הגענו לארבעים איש, ויותר.

ש': כולם בקבוצה אחת?

ת': אם זיכרוני אינו מטעני, התארגנו בחמש קבוצות בהתאם לגיל.

ש': היו גם מדריכים?

ת': חלק מאתנו נעשו מדריכים. באותו ערב הוקמה הנהגת קן ארעית שראשיה היו בורשי ליפ ואחד שקראו לו ברל שיבר (לא קרוב לברל שיבר מדורנה). שניהם אמרו שהם נשארים רק זמן מה לעזור לנו בהתארגנות. דוסיו ואני יחד עם שניים אלה היינו ארבעת חברי הנהגת הקן, כל אחד מאתנו לקח קבוצה. כיון שלא היה חומר לשיחות הוטל עליי להיות התרבותניק של הקן, לספק חומר לשיחות לחמישה ראשי הקבוצות. הכנתי שיחות מתוך "מדינת היהודים" של הרצל בגרמנית, הספר של פינסקר "אוטואמנציפציה", ממקורות נוספים בגרמנית וברומנית, ומספרים שעסקו בגיאוגרפיה של ארץ ישראל. חילקתי את החומר לנושאים. כל שבוע הייתה לנו תכנית לשיחה שהועברה לחניכים באמצעות המדריכים. לפעמים יצא גם לי להרצות לפני קבוצה זאת או אחרת. הפעולה הייתה חצי מחתרתית עד לגירוש לטרנסניסטריה.

ש': אבל אתה אמרת ש"הקן היה הפינה של ארץ ישראל"?

ת': "הקן" היה אז דבר רוחני וגשמי גם יחד. בשבילנו המקום שבו נפגשנו היה הפינה של ארץ ישראל ולא חשוב אם זה היה בחורשה או אצל דוסיו בבית, או אצלי בבית או אצל מישהו אחר, באותה שעה זו הייתה הפינה של ארץ ישראל.

ש': וכך זה היה עד למלחמת העולם השנייה?

ת': גם בזמן מלחמת העולם השנייה. עם החרפת המצב היינו יותר ויותר זהירים. עשינו פחות ופחות פעולות, לא עשינו פעולות עם הילדים הקטנים אלא שמרנו אתם על איזשהו קשר. אנחנו, כחמישה עשר חבר'ה, קיימנו פעולות ממש עד לגירוש. אני רוצה להוסיף דבר; עד כמה ראינו את עצמנו אחראים לחברים שלנו ולקהילה כולה. בראש השנה וביום כיפור דוסיו, אני ועוד שניים־שלושה חברים, ארגנו מעין הגנה מסביב לבית הכנסת שהתפללנו בו. למזלנו, לא היה צורך להתגונן.

ש': נשארתם קבוצה קטנה וקיימתם פעולות שונות. האם היו לכם שיחות נפש כפי שהיו קיימות ב"השומר הצעיר" בהתאם לסיפורו של יצחק בן אהרון?

ת': לא לפני המלחמה, אלא רק אחרי המלחמה. אבל לא היו שיחות נפש כה דרמאטיות כמו שמזכירים בן אהרן ודוליק הורוביץ. שיחות נפש היו בעיקר בהכשרות. תפקידן היה לחזק את החברה הקטנה שבהכשרה או בקן.

ש': הייתם שרים שירים?

ת': לפני המלחמה לא היה מקום מתאים לשירה בקבוצות. שרנו מעט, אבל אחרי השיבה מהגירוש שרנו הרבה שירים. לבורשי כהן היה קול יפה. הוא למד ולימד את השירים.

ש': דוסיו רול סיפר לי שבזמן שעשיתם דרככם לטרנסניסטריה קיימתם שיחה ארוכה ודנתם בדברים שעומדים ברומו של עולם.

ת': כן, זה היה מעניין, בבוקר הגירוש, בתחנת הרכבת, דוסיו ואני החלטנו שאנו נשארים יחד, ושתי המשפחות, רול ושרף, היו גדולות למדי: היהודים

התנפלו על הרכבת, חשבו אולי שמוטב לצאת מהר יותר, והקרונות של רכבת המשא התמלאו חיש מהר. אנחנו, שתי המשפחות, נשארנו בתחנה והרכבת יצאה, אז ראינו שנשארו עוד כמה משפחות, ביניהן כמה מנכבדי הקהילה. בלילה נשארנו בתחנה, ולמחרת יצאנו ברכבת משא שנייה, בתנאים טובים יותר, פחות אנשים בכל קרון, דוסיו ואני היינו באותו קרון. שוחחנו כל הדרך, על החיים והמוות, על ספרים שקראנו, על התנועה ועל אחריותנו לשאר החברים, אם הגורל יפגיש אותנו אתם. שוחחנו גם על ספרות ושירה, על ידידות ואהבה ועוד.

ש׳: מה חשבתם, על יעד נסיעתכם?

ת׳: בהתחלה לא ידענו. כעבור זמן מה נודע לנו שמובילים אותנו מזרחה מעבר לנהר הדנייסטר, ידענו שיהיה רע, חששנו מאוד מהעתיד, אבל השיחה בינינו חיזקה אותנו, וגם את בני משפחותינו ששמעו אותנו ואף התערבו בשיחתנו. ברגע מסויים סיכמנו שנינו שאם נגזר עלינו למות, נשתדל לגונן על המשפחות, להתגונן. הרכבת עצרה באטאקי ואחרי יומיים העבירו אותנו בדוברה אל הגדה המזרחית של הדנייסטר במוגילב והשתכנו בבית גדול. אחרי כן הובאו לשם יהודי סוצ׳אבה, וכשהם יצאו לדרך מזרחה, גורשנו יחד אתם. כך הגענו לשרגורוד. בשרגורוד חיפשנו מייד את ראש קן ״הנוער הציוני״, סוצ׳אבה פרידריך בוגן, ומצאנו אותו, כעשרים וארבע שעות אחרי שהגענו לשם, קיימנו בבית בו שכן בוגן, ישיבה ראשונה של הנהגת קן ״הנוער הציוני״ בגטו שרגורוד (דוסיו, בוגן ואני), ותכננו מה עלינו לעשות.

ש׳: מה תכננתם לעשות?

ת׳: תכננו לארגן את כל חברי ״הנוער הציוני״ מבוקובינה שהגיעו לשרגורוד לקן שיפעל במחתרת, לפי כל כללי המחתרת, עליהם קראנו בספרים, נוסף לכך החלטנו לעזור לראשי הקהילה, רובם אנשי סוצ׳אבה, לארגן את החיים בגטו. ראינו בזה חובה יהודית אלמנטרית. התנדבנו לעזור לדוקטור רייכר, שניהל אז את ארגון הקהילה. בוגן השתתף בישיבותיהם, דוסיו ארגן את בית החולים, ואני ארגנתי את העבודה בגטו: ניקיון־הרחובות, קבורת המתים וכו׳. הייתה רשימה של כל הגברים מגיל שש עשרה ומעלה, וכל אחד נקרא פעם בשבוע לעבודה. אני מסרתי להם את פתק הקריאה, חילקתי אותם למקומות ועדכנתי את רשימת היוצאים לעבודה.

ש׳: איך קיבלו זאת האנשים? צוציק בא לומר לו: לך לעבוד!

ת׳: הצוציק לא אמר: לך לעבוד! אלא: ״בוא לעבוד אתנו מחר, כי נקבע תור שכולנו נעבוד יום בשבוע לטובת הכלל״. גם אני עבדתי כשבא תורי, עבדתי אתם יחד, והם ראו אותי. ברם, כעבור חודש או שישה שבועות, ביקשו מאתנו שישה עובדים שיישלחו כמה קילומטרים מחוץ לגטו, אני קראתי מיד לישיבת הנהגת הקן ואמרתי לשני חבריי, שלדעתי עלינו להפסיק את העזרה לראשי הקהילה, כי שילוח אנשים מחוץ לגטו, הוא תקדים מסוכן. שניהם הסכימו אתי, כי ידענו, מתוך קריאה, שקיים דבר שקוראים לו ״קולבורציה״, שיתוף פעולה עם האויב, וחששנו שכאן גולשים לדבר כזה. החלטנו להפסיק את עבודתנו בהנהלת הקהילה, ולהחמיר את תנאי המחתרת של פעולת הקן. אני חושב שההחלטות שקיבלנו אז, שלושה צעירים בשרגורוד, מצביעות על הדילמות בפניהן עמדו

בתקופת השואה, חברי הנהגות של קנים שונים במקומות שונים, ורובם היו צעירים כמונו בני שש עשרה עד עשרים.

החלטנו: א) מחתרת לפי כללי החשאיות. רק אנחנו מכירים את כולם. כבר מהרגע הראשון החלטנו לא להיפגש יחד, אלא אני פגשתי אחד אמרתי לו לפגוש שני, השני יפגוש שלישי. כך גם דוסיו ובוגן. עשינו זאת כי לא ידענו מה עלול להיות ומאותה ישיבה החמרנו באמצעי זהירות. למרות הסכנה שמרנו על קשר. ב) דחינו כל שיתוף פעולה עם ההנהגה הרשמית, אך התרנו לדוסיו להישאר על משמרתו בבית החולים כי זה היה פיקוח נפש. החלטנו שהאח של בוגין, שהיה שוטר מספר אחד (לא מפקד המשטרה) והיה השוטר ההגון ביותר, יישאר במשטרה. החלטנו שחבר אחד, שכתב היד שלו היה יפה מאוד והיה המזכיר הטכני של הקהילה, יישאר במשרתו. בדרך זאת נדע מה מתרחש. הלכנו, בוגן ואני, לדוקטור רייכר ואמרנו לו שאנחנו רוצים לדאוג, כל אחד למשפחתו, והפסקנו לעבוד למען הקהילה. אחרים נכנסו לעבוד במקומנו והם הפכו למנגנון הקבוע של מנהלת הקהילה. קיבלו עבור זה כסף, וכל מיני דברים.

אנחנו החלטנו על כמה דברים נוספים: עזרה הדדית עד כמה שאפשר, ארגון להגנה עצמית במקרה של סכנה לגטו. כל ההחלטות היו החלטות תאורטיות ולא היה בהן שום דבר מעשי. המעניין שדיברנו ברצינות על הדברים האלה. אחרי כן התחילו הימים הקשים. החורף הקשה של 1942-1941. אני עבדתי כל יום בעד שלושה מַרקים זה היו כסף מיוחד של הגטו. סכום קטן מאוד. פעם בשבוע, לא תמיד באותו יום ולא באותה שעה, נפגשנו דוסיו ואני אצל בוגן. הקשר נמשך בזהירות ובהתמדה. כאשר נפגשנו עם חברים ידענו שהם חברים, אבל לא דיברנו על שום דבר תנועתי.

ש׳: קיבלתם איזו שהיא עזרה מרומניה?

ת׳: בהתחלה שום דבר. כעבור כמה חודשים הגיעה עזרה לציונים עם השמות שלנו. נדמה לי שקיבלנו פעמיים מאה מַרקים.

ש׳: כאשר בא יצחק ארצי?

ת׳: הוא רצה להגיע לשרגורוד אבל לא הצליח. ממוגילב היה צריך לחזור לרומניה ולרדת למחתרת כי אז גילו שהיה פעיל במחתרת בבוקרסט. לשרגורוד הגיע רק פרד שרגא שהביא לנו ד"ש ממנו.

★

ש׳: על הנהגת הקן אחרי המלחמה אתה כותב בספר המוקדש לוורדי שההנהגה היתה מורכבת מדוסיו רול, לאה הזנפרנץ וממך.

ת׳: השיבה מטרנסניטריה הייתה הדרגתית. חלק הצליחו לחזור עוד ב־1944 לפני שהרוסים סגרו את הגבול בין בוקובינה הצפונית והדרומית. ביניהם היה דוסיו ורבים אחרים. דוסיו הקים מיד את הקן בגורה הומורה. הוא לא זוכר מי היה אתו בהנהגה. אני ומשפחתי הגענו עד לכפר קרפצ׳יו (CARAPCIU) שהיה קרוב לגבול ואז סגרו את הגבול ונשארנו שם עד אביב 1945. ב־1945, כשחזרתי לגורה הומורה, היה הקן קיים, נכנסתי מיד לפעילות. אכן הנהגת הקן הייתה מורכבת מדוסיו, לאה וממני. פרטים על הפעילות אינני זוכר כיום. לפני כמה חודשים סיפר לי בורשי כהן, שהוא הגיע לגורה הומורה שבועיים שלושה אחריי.

איך שהגיעו הביתה לפנות ערב, הוא שם את התרמיל בבית ורץ לראות חברים בבית הקהילה. הוא אומר שבחדר הראשון שהוא פתח, ישבנו אני ועוד שמונה חברים ואני נתתי שיחה. אני לא זוכר את זה, אבל כנראה שהמועדון הארעי שלנו היה בבית הקהילה.

מקיץ 1945 עד עלייתי ארצה ב־1947 פעלתי כמדריך־שליח בכל רחבי רומניה, כך שפעולתי האינטנסיבית בקן בגורה הומורה נפסקה, אם כי ידעתי והייתי שותף למעשים שהתרחשו שם.

ש': ומה התרחש שם?

ת': הפעילות נמשכה במרץ ומספר החברים גדל בהתמדה. בהנהגת הקן היו, עד כמה שאני זוכר: דודיו הנזנפרץ, בֶּבי ליפ, אחי פליקס (אפרים) שרף, בורשי כהן, מנדי גוטסמן, איקי שכטר, מירה שכטר (אחותו), ז'קי יורגראו ואולי גם אחרים.

בגורה הומורה פעולות הקן אחרי ה1945 התנהלו לפי תכנית ארצית של התנועה, היו לפעמים בעיות עם השלטונות, אבל ראש המשטרה היה יהודי (קומוניסט) מיאסי שלא הפריע לנו.

הקן אירגן שתי פעולות אמנותיות. הצגת המחזה "דאס זעקסטע ווַיִב" היה כדי להפגין שאנחנו בשטח. בהזמנות לא היה כתוב שהביצוע על־ידי קן הנוער הציוני אלא קבוצת אמנים חובבים. קיבלנו את האולם של המפלגה הקומוניסטית. כשהייתה חגיגה שנייה הוזמנתי לגורה הומורה בדיוק כשהציגו בבית הקהילה את ההצגה "איש האפר", על השואה עם מוסר השכל ציוני. זה היה ברומנית. בשורה הראשונה ישבו כל ראשי השלטון. במרכז מפקד המשטרה וסגנו ועל־ידו ראש העיר וראש המפלגה. עליתי על הבמה ואמרתי ברומנית "מי אנחנו אתם יודעים, מה אנחנו רוצים גם כן ידוע לכם. אני מאחל לכם שתיהנו מהערב הזה." כל היהודים ידעו ש"הנוער הציוני" הוא המרכז של החיים הציוניים בגורה הומורה.

משה (מפי) שרף – ירושלים

מפי שרף עלה ארצה בעליה ב', באוניית ההגנה "גאולה", יחד עם דוסיו רול וכל חברי הפלוגה הראשונה של ארגון הצופים, בספטמבר 1947. מפעילי "גאולה" נכלאו במחנות קפריסין עד ינואר 1949. אז הגיע מפי, יחד עם חבריו להכשרה בדגניה א' ובמאי 1950 היה בין מייסדי קבוצת "תלמי יפה" ליד אשקלון, מפי היה גם פעיל במזכירות העליונה של הנוער הציוני, בעליית הנוער, והיה שליח התנועה באירופה המערבית (1954־1957). מ־1959 עבד כממונה על מדור הרצל בארכיון הציוני המרכזי בירושלים, פירסם ספר על ראשית הציונות ברומניה "האבוקה הודלקה ברומניה" וכן מאמרים רבים.

★

שיחה עם יצחק ארצי

ש': בספר לזכרו של אריה ורדי "אשר לא נשאו לשווא נעוריהם" אתה כותב שבמושבת "הנוער הציוני" שהתקיימה בגורה הומורה חל פילוג בתנועה.

ת': זה נכון. למושבת הקיץ בגורה הומורה ב־1936 הגיעו כל מנהיגי התנועה. בצד היותה מושבה צופית לכל דבר, התקיים בה גם סמינר למנהלים (מנהיגים). בסמינר זה לובנה השאלה הקריטית: מהי דרכה האידיאולוגית של תנועת "הנוער הציוני"? האם לבחור באידיאולוגיה המרקסיסטית ברוח הפירוש הציוני סוציאליסטי של בורוכוב או לאמץ את תורתו של הפילוסוף הצרפתי היהודי אנרי ברגסון?

בראש המחנה שדגל באימוץ התורה המרקסיסטית עמד אריה (לייבו) פיכמן ז"ל (שצנח ב־1943 מאחורי קווי האויב ברומניה. נפצע, נתפס וישב במאסר עד לשחרור רומניה מעול הנאצים). הוא נספה באסון הטרגי בטקס לכבוד הצנחנים הארץ ישראלים שהתקיים ב־1954 בקיבוץ מעגן.

כאשר רוב מנהיגי התנועה סירבו לאמץ יסודות מרקסיסטיים והעדיפו את התורה של ברגסון, פרשו פיכמן וחבריו מהקן בצ'רנוביץ, מן המושבה ומן התנועה והקימו את תנועת "דרור הבונים". אירוע זה הרס כמעט את כל תנועת "הנוער הציוני" בבוקובינה. נדרשו שנים להתאוששותה של התנועה. קן צ'רנוביץ שוקם רק ב־1938 בהנהגתם של ארתור הולצהַקֶר ואריה ורדי ז"ל.

ש': אולי תוכל בכמה מלים להסביר את ההבדל בין שתי ההשקפות הנ"ל.

ת': ההשקפה המרקסיסטית גרסה שהתהליכים ההיסטוריים והכלכליים שיביאו בסופו של דבר להקמתה של חברה סוציאליסטית, העושר בעולם יחולק שווה בשווה בין בני האדם. הן התהליך והן סופו צפויים ובטוחים מראש.

לעומת זאת התפיסה של ברגסון שנקראה הפילוסופיה האורגניציסטית טוענת שלחיים יש חיוניות, ויטואליות משלהם, ונעים לפי כללים שאין לצפות אותם מראש.

ש': למה אימצתם דווקא את ההשקפה השנייה?

ת': זה לא כל כך "נדבק לנו", אבל חיפשנו משהו שניתן להעמיד מול ההשקפה המגובשת של "השומר הצעיר". במושבת הקיץ שנערכה שנתיים לפני כן ב־1934 (שאני לא השתתפתי בה), ביקר בתנועה ברומניה משה קול (קולודני) שהיה אחד ממייסדי התנועה בפולין. כעבור שנים הוא היה שר בממשלת ישראל.

לא אחת היה מספר על הרומנים שהם מצטיינים ב־PALAVRAGEALA, כלומר בְּוַכחנות. הם אהבו להתווכח על דברים פילוסופיים. כך היה גם בפולמוס על מרקס או ברגסון.

ש': במושבות האלה השתתפו גם אנשי גורה הומורה?

ת': אני זוכר שתי בחורות, את דורה לוין (אחותו של הקריין לייבו לוין) ואת פֶּפִּי לֶטִיד.

ש': הייתה הנהגה של "הנוער הציוני" בגורה הומורה?

ת': כמובן שכן, אחרת, איך הגיעו הבנות שהזכרתי? מושבת קיץ שבה לקחו חלק מאה ועשרים עד מאה וחמישים חברים. זה היה מבצע, שבו המארגנים הסתייעו באנשי המקום. ידוע לי שבשנת 1938 היה שם קן חזק מאוד. הוא הוקם כתוצאה מפעילות דינמית שלנו בהקמה ובחיזוק הקנים בצ'רנוביץ ובכל רחבי דרום בוקובינה.

אני זוכר שמחנה הקיץ שכן סמוך לפסי הרכבת, קרונית רכבת (דְרֶזִינָה) שימשה להבאת מזון מגורה הומורה אל המושבה.

הוצאות מושבת הקיץ כוסו מתשלומי המשתתפים ומתקציב מרכזי של הנוער הציוני.

ש': מה הייתה המטרה של המושבה?

ת': א) לחיות בטבע, בתנאים של צופיות. כן היא נועדה להיות כעין סימולציה של החיים בארץ ישראל כפי שתיארנו לעצמנו.

ב) הצורך לעסוק בצופיות. האידיאולוגיה של הנוער הציוני שהושפעה ממדיניות תנועת הצופים העולמית שמייסדה היה BADEN POWELL. תורתו גרסה להעדיף חיים בטבע, על כל המשתמע מכך. ואכן בנינו אוהלים, למדנו מורס, קשרים, כל מה שדרוש לאדם שחי בטבע.

ש': מי היו המדריכים?

ת': המדריכים היו חברי ההנהגה הראשית, מהם חי עד היום האדריכל אדלר, ברמלה. כן אני זוכר את סמי דופלר ז"ל, דורל מייטוס ז"ל, וייבדל לחיים ארוכים צבי הר־זהב.

ש': במושבה זאת היה סדר יום מסוים?

ת': בוודאי. כל יום נערך מסדר בוקר. ביצענו פעולות ניקיון ואחזקה, בישול, טיולים. טיילנו במנזרים שבסביבה. רוב הטיולים היו ברגל, כי לא היה לנו כסף לנסיעות.

בערבים הודלקו מדורות, מסביבן היינו שרים הרבה שירים גם ביידיש. זה היה רומנטי. אנחנו, אנשי בוקובינה, הבאנו את השירים ביידיש ואילו אנשי הרגט – שירי ארץ ישראל.

ש': דיברו ברומנית?

ת': כן. רק בודדים ידעו עברית. בדרך כלל לא עסקו בהוראת העברית כי מחנה קיץ כזה נמשך לא יותר מאשר שבועיים. בסיום נערך יום המנהלים, לקחו בו חלק כל אלה שהייתה להם רמה של מועמד להנהגה. ביום המנהלים, הושמעו הרצאות ונערכו ויכוחים אידיאולוגיים. למשל בגורה הומורה ב־1936 הופיע שליח מיוחד מפולין; זאב פרידריך. הוא לא היה כל כך מפורסם כמו משה קול. במחנה זה, מלבד שליח הארץ, הכוכב היה בורשי שוירמן, כוכב בקנה מידה אזורי. ניבאו לו תפקיד מרכזי בתנועה. הוא ידע קצת עברית ובנוסף לכך היה בחור יפה, מבוגר יותר מאתנו בכמה שנים.

הפרש של שנתיים־שלוש היווה מרחק של בין דור לדור. בעיני המנהל שהיה מבוגר ממך בשנתיים־שלוש אתה נחשבת לצוציק. הוא עזר לארגן את הנוער, בגלל זה היה לו מעמד מיוחד.

רשם: ש' ישורון

בית"ר

אני הייתי בקן של בית"ר. בראשו עמד סלו שוירמן. אחיו של זה היה מנהיג הנוער הציוני. בביתה של משפחת שוירמן היו ויכוחים מתמידים בין שני האחים.

תנועת בית"ר, לפני המלחמה, הייתה קטנה מאוד וחלשה. הקן היה בחצרו של צורף, אבי אשתו של ישראל פולק. בסמוך לקן היה בית המלאכה הראשון של ישראל פולק, ברחוב אַוּסשפרונג, אותו רחוב שחיבר את הרחוב המרכזי עם השטרנד (גדות הנהר המולדובה). בקן היו בחורים ובחורות. ויכוחים, שהגיעו לעתים למריבות, היו בינינו לבין אנשי הנוער הציוני.

בני הנוער הציוני היו מעורים יותר מאתנו בפרוגרמה הציונית. לכן הם עלו בוויכוחים עלינו. אחד ויחיד שעמד ברמה אתם היה הבית"ר, פישל פולק. ראשי תנועת הנוער הציוני היו אוימה גנזר ובורשי שוירמן.

פליקס מילר – חיפה

אנשי בית"ר בגורה הומורה היו שרים:

מיר גייען געשלאָסענע רייען	הולכים אנו, מלוכדות שורותינו
מיר גייען האנט אין האנט	צועדים אנו, משולבות ידינו
אונז יידן צו בעפרייען	שחרור לעצמנו, דרור לעמנו
צו בעפרייען אונזער לאנד	מביאים אנו חירות לארצנו

בלנקה מרדלר – חיפה

שיחה עם סלו שוירמן

ש': ספר לי על נסיבות הקמת הקן של בית"ר בגורה הומורה.

ת': המשפחה שלי מגורה הומורה. אבל גרנו כמה שנים ביעקובני. ב־1931, כשנפטרה סבתי, שבנו לגורה הומורה. הייתי סטודנט בצ'רנוביץ ורק בחופשות ביקרתי בבית. בקיץ 1934 כבר הייתי עורך דין. התגייסתי לצבא אבל שוחררתי כמו כל היהודים מאחר שלרומנים לא היה אמון ביהודים. בבוקובינה ובבסרביה הסתובבתי ברחובות, עבדתי קצת אצל עורך דין וגנר אבל היה לי זמן פנוי. במשך שנתיים הייתי מורה לשיעורים פרטיים. בכל זאת היה לי זמן לעסוק בפעילות ציונית. בקיץ 34' ניגש אליי פישל פולק ואחר־כך גם אחיו מוטי ואמר: "שמענו שאתה חבר בחברת סטודנטים חברוניה" בצ'רנוביץ וזאת היא חברה ציונית רביזיוניסטית. קיימת פה בעיר קבוצת בית"ר. היינו מבקשים להזמין אותך כדי לשתף פעולה אתנו. רק בתחילת 34' נוסדה תנועה זאת בעירנו. המייסדים היו מוטי ופישל פולק ואחד בשם עמרם (אבו) טאובר. כשבאתי לשם ראיתי כשנים עשר בחורים ובחורות. בין הבחורות האחות של האחים פולק פאני דוננפלד, הרשקוביץ. במשך הזמן גדלה התנועה. כשאני עזבתי בקיץ 36' היו בא שלושים וחמישה חברים ביניהם חמישה מן האחים פולק. כעבור זמן קצר הם ביקשוני לקבל על עצמי את ההנהגה על הקן. אני הייתי מפקד סניף בית"ר. בהתחלה היה סגן מפקד פישל פולק אחר־כך היה

אחד מפרסין בשם מנדל גנזר. היו עוד כמה חברים מפרסין. עבדנו שם והתקדמנו יפה. בסוף השנה ארגנו פלוגת הכשרה על שם יעקב שיבר. באותו זמן היו שתי הכשרות. אחת מטעם השומר פועלי ציון, והכשרה מטעם בית״ר. היו כעשרים וחמישה בנים ובנות. הבנים עבדו במנסרות בבית החרושת של פוגל ושיקו רול והבנות – אחת עבדה אצל קומוניסטית בשם רחל ריצ׳קר והשאר אצל איזיו קנובלר שהיה לו בית מלאכה לאריזת תבלינים.

ש׳: כל אנשי ההכשרה היו בני המקום?

ת׳: לא. היה רק אחד מפרסין בשם רויף. כולם היו מבסרביה, ממולדובה, מטרנסילבניה. הפעילות החברתית הייתה משותפת עם הקן המקומי. קיימנו טיולים ואספות משותפות. בקן היו שניים־שלושה דתיים. האוריינטציה לא הייתה דתית אבל איש מהאחים פולק לא היה דתי. ישראל פולק היה באותו זמן שמאלני.

פעם אחת ביקר אצלנו אדם בשם קופילביץ הוא היה בהנהלה של רביזיוניסטים. הייתה אספה ובאו גם מתנועות אחרות. הוא היה חריף ותקף את ההנהגה הרשמית של הציונות אחרי שז׳בוטינסקי עזב את הקונגרס הציוני. אחר־כך היו מכות די חזקות והמשטרה התערבה. היא עצרה כמה אנשים אבל אחרי כמה שעות שחררה אותם.

ש׳: איפה היה הקן?

ת׳: בהתחלה בביתו של אבו טאובר. אחר־כך בביתו של דוקטור גרטנלאוב בקלוסטר הומורה גאסה. הוא נתן לנו שני חדרים. בחורף לא היו לנו עצים לחמם את החדרים וגנבנו עצים אצל הדוקטור. הגנב הראשי היה פישל פולק. אני זוכר כמה תקריות בשבת. אבא של האחים פולק חיפש את הילדים. אנחנו החבאנו אותם. אחרי גרטנלאוב השתכנו בביתו של צורף שהיה בעל בית דפוס ברחוב המרכזי על־יד אושר ועל־יד לקר. היו שני אחים רוזנר. האחד בחולון... איזיו רוזנר קיבל את ההנהגה כשאני סיימתי ב־1936. אחר־כך חלק מהבית״רים עשו סיבוב של מאה ושמונים מעלות ונהיו שמאלנים, ביניהם גם האחים פולק משה ומוטי.

ש׳: למה קרה הדבר?

ת׳: טאובר אמר לי, קוראים לנו פשיסטים. כנראה שאת הכינוי הזה לא אהבו.

ש׳: לאן עברת מגורה הומורה?

ת׳: לצ׳רנוביץ, שם עבדתי בבנק.

ש׳: ספר על גדוד ההכשרה שהזכרת?

ת׳: גדוד ההכשרה היה ב־35׳ בבית פרטי אצל נוכטנו. אחר־כך הכשרה בבית של רוזנקרנץ שהיה המזכיר של הקהילה היהודית. היה לו בית קטן ברחוב היהודים בצד ימין על־יד הפארק הקטן.

ש׳: האח שלך היה מנהיג הנוער הציוני. במקום היו מריבות בינך לאחיך ל רקע אידיאולוגי?

ת׳: היו לנו ויכוחים. אבא שלי התנגד לרביזיוניסטים. היו הרבה הופעות לרגל חנוכה, פורים, י״א באדר. אבא החרים אותו. אבל אימא תמיד הייתה באה. מופעים אלה התקיימו בכל מיני מקומות. פעם אחת באולם של מיידנק. המחוזות היו ציוניים.

ש': אתה זוכר ויכוח מיוחד בין בית"ר לשאר הציונים?

ת': אנחנו דיברנו על מדינת היהודים משני עברי הירדן. כל האחרים דיברו על הבית הלאומי. לא היו לנו מריבות. רק פעם אחת הם החרימו אותנו ואנחנו החרמנו אותם, זה לא פגע ביחסים החברתיים בינינו. היינו אחים טובים...

ש': טאובר סיפר על קטטה...

ת': אני זוכר שניגשתי למשטרה, והצלחתי וסדר שיסגרו את התיק ולא יהיו עניינים. אני יודע שאבא היה אחד הציונים הראשונים.

ש': מה עשיתם בקן של בית"ר?

ת': הפעילות לא הייתה יומיומית. היו לנו בעיות כספיות. היינו צריכים לדאוג להכשרה במקום כיוון שלא הייתה להם עבודה יומיומית. אני בתור מפקד, אם לא הייתה עבודה בקן, עזרתי בהכשרה.

ש': הייתה מגבית לעזור להכשרה?

ת': יום אחד קיבל מישהו מן ההכשרה חום גבוה. נתנו לו אספירין וקראנו לרופא. הרופא לא ידע מה להגיד וכעבור יומיים היה רופא שקבע שיש לו טיפוס. הגיע דוקטור קיבץ רופא העיירה. הוא סגר את כל גדוד ההכשרה – להסגר הוא קרא קרנטינה. הבחור נלקח לצ'רנוביץ עם בדיקת דם. כולם כבר לא עבדו. לאחר מכן נקבע שיש לו מלריה והמחלה נרפאת מעצמה. בקן היו שיחות אקטואליה: ציונות, פוליטיקה ואנטישמיות. קיבלנו חומר הסבר מהמרכז בבוקרסט. בשבתות הייתה פעילות צופית, מפקד, מסדרים, לוחמה במקלות. היה לנו גם המנון. שרנו את המנון בית"ר. יעקב שיבר שהיה נציג בית"ר ברומניה ביקר אצלנו כמה פעמים. ביקר גם קופלביץ, וולפגאנג פאן ויזל שהיה משורר. בביקורו בבוקובינה הגיע גם לגורה הומורה. המרכז היה בבוקרסט ובצ'רנוביץ הייתה מפקדת הגליל. אני הייתי קצין גליל.

ש': כל הטרמינולוגיה צבאית?

ת': בצ'רנוביץ היה פרופס בית"רי ראשון. עשינו גם טיולים, שירה וריקודים. ביקרנו בפרסין, בסטולפיקני, עשינו שם הצגות בשבתות.

רשם: שרגא ישורון

ש': הקן היה מורכב מעשרה אנשים בערך?

ת': לא, לאט לאט הגענו לארבעים איש, ויותר.

ש': כולם בקבוצה אחת?

ת': אם זיכרוני אינו מטעני, התארגנו בחמש קבוצות בהתאם לגיל.

ש': היו גם מדריכים?

ת': חלק מאתנו נעשו מדריכים.

ש': אבל אתה אמרת ש"הקן היה הפינה של ארץ ישראל"?

ת': "הקן" היה אז דבר רוחני וגשמי גם יחד. בשבילנו המקום שבו נפגשנו היה הפינה של ארץ ישראל ולא חשוב אם זה היה בחורשה או אצל דוסיו בבית, או אצלי בבית או אצל מישהו אחר, באותה שעה זו הייתה הפינה של ארץ ישראל.

ש': וכך זה היה עד למלחמת העולם השנייה?

ת': גם בזמן מלחמת העולם השנייה.

ש': ילדים עלו בלי הוריהם. היה דבר כזה?

ת': כן. עליית הנוער ב־1947. יצאה קבוצה גדולה. רובם היו יתומים משני

הוריהם. נדמה לי שצירפנו גם ילדים שהוריהם הסכימו שייצאו.

ש': לא היה מאבק בין התנועה להורים בעניין העלייה, כשהתנועה לוחצת לעליית הילדים ואילו הוריהם מתנגדים?

ת': להפך. בתקופה 1945–1947 מרבית ההורים לחצו על התנועה להעלות את ילדיהם. למשל, כשהפליגה אניית המעפילים "מאקס נורדאו" ("סמירנה") מנמל קונסטנצה ב־1946, היו ברשימת המועמדים לעלייה עשרה חברים וחברות צעירים בני חמש עשרה – שבע עשרה מקן גורה הומורה.זוניו טאובר, ראש "בני־עקיבא" שכר משאית להעביר לקונסטנצה את המועמדים לעלייה, בני תנועתו, כולם צעירים מאוד, הוריהם של עשרה החברים שלנו ביקשו ממני שאסע באותה משאית עם ילדיהם, והם שילמו את חלקם בהוצאות. אני הסברתי להם שהיות שלא הגיע מברק מההנהגה הראשית מבוקרשט, שהם יבואו, אין שום טעם שילדיהם יסעו, כי בלי מברק, אין סיכוי שיעלו על האנייה. ההורים אמרו: כדאי לנסות, אולי יימצא מקום, ולמעשה הכריחו אותי לצאת עם ילדיהם, עד הסוף, עשרת החברים לא עלו אז, והם שהו כשבוע ימים בחדר גדול במזכירות התנועה בבוקרסט, ואחרי כן חזרו הביתה. (הם עלו בחלקם בסתיו 1947, ובחלקם השני בדצמבר 1947). על כל פנים דוגמה זו, מראה את יחס ההורים לעלייה. אם היה לפעמים מתח בין ההורים לבין התנועה, זה היה מפני שההורים רצו שילדיהם יעלו לארץ בהקדם והתנועה לא יכלה תמיד למלא מיד את מבוקשם.

רִאיין: **שרגא ישורון**

קבוצות הכשרה ומושבות קיץ

קבוצות של צעירים המכינים עצמם גופנית ורוחנית לעבודה קולקטיבית בארץ ישראל. הצד הארגוני היה דומה לכל משק קיבוצי בארץ ישראל.

1) סדרן, שייצג את הקיבוץ כלפי חוץ וכלפי פנים.

2) גזבר, אליו היו זורמים הכספים שקיבלו החלוצים כשכר לעבודתם. חבר קיבוץ שקיבל כסף מן הבית מסר אותו לידי הגזבר.

3) המשק הוא שארגן את האספקה לקיבוץ.

4) מזכיר.

5) תרבות.

6) סדרן עבודה.

חברים אלה נבחרו בבחירות דמוקרטיות.

סדר היום

06:00 השכמה, התעמלות בוקר, ארוחת בוקר מ־07:00 – 11:00 ומ־12:00 – 16:00 עבודה בבתי חרושת שונים. 11:00 – 12:00 ארוחת צהריים, 16:00 – 17:00 רחצה וארוחת מנחה. 17:00 – 19:00 הרצאות תרבותיות, דיונים, האידיאולוגיה של התנועה, ידיעות מארץ ישראל, לימוד הלשון העברית, היסטוריה עברית. 19:00 – 20:00 פנאי. 20:00 – 22:00 הרצאות, שירה עברית, הופעות אמנותיות.

בכל קיבוץ הייתה ספרייה שמנתה מאה עד חמש מאות ספרים. כל חמישה חודשים קיבל כל חבר שמונה ימי חופשה.
שלושת השירים העבריים שהושרו, ברוב המקרים לפי הסדר, היו: התקווה, האינטרנציונל ותחזקנה ידינו.

פועלי ציון
ב־1933 ייסדו ברנרד אושר והמהנדס חיים אוסטפלד את הקיבוץ הראשון בגורה הומורה. קיבוץ זה השתייך לתנועה הפועלית "פועלי ציון". היו בו ארבעים צעירים, לרוב מבסרביה. חלוצים אלה עלו לארץ ישראל עוד לפני המלחמה. לאחר השיבה מטרנסניסטריה ב־1946 נוסד קיבוץ מטעם תנועת "דרור פועלי ציון". הקיבוץ מנה שלושים וחמישה צעירים. הם עבדו בבית חרושת לקרטון במוליד.

בני עקיבא
ב־1947 הקימה תנועת בני עקיבא קיבוץ ברוסמולדוביצה. הקיבוץ מנה שלושים וחמישה צעירים. כיוון שבמקום לא ניתן היה לשמור על השבת הם העתיקו את מקומם לגורה הומורה.

הנוער הציוני
ב־22.3.48 הוקם קיבוץ ברוסמולדוביצה מטעם הנוער הציוני. שבעים וחמישה אחוז מחבריו היו צעירים מגורה הומורה.

פועלי ציון
בחודש מאי 1948 הייתה פגישה רבתי של חברי "דרור ייחוד" ו"ברית חלוצי בורוכוב", בפגישה השתתפו ארבע מאות נציגים מכל המדינה. בפגישה נדונו דרכי פעולה לעתיד לבוא.

דרור
באוגוסט 1948 ייסדה "דרור הבונים" מושבת קיץ בוורוֹנֶץ. השתתפו בה ארבע מאות צעירים והמושבה ארכה שישה עשר ימים. הם חיו באוהלים כדי להתרגל לחיים בארץ ישראל.
בתחילת 1949 בא הקץ לכל הקיבוצים.

שלמה וינינגר

הייתי פעיל הבריחה

בשנת 1945 פנה אליי יצחק ארצי בבקשה לעזור בהברחת יהודים רומנים אל מעבר לגבול עם יוגוסלביה בדרכם של הללו לאיטליה ומשם לארץ ישראל.

באותה תקופה היו ברומניה כארבע מאות אלף יהודים, חלקם הגדול שרידי מחנות הריכוז, חסרי כל משענת כלכלית. נעתרתי לבקשתו ולאחר שעברנו אני ורבקה **חברתי**, תחקיר קצר אצל חברֵי המשלחת הארץ ישראלית, שמנו את פעמינו לעיר טִימִישוֹאָרָה בליוויו של ברוך קמינר, צנחן לשעבר ועתה חבר המשלחת. בטימישוארה הובאנו לווילה שם היה בסיס ההברחה באותם הימים. עבודתנו נעשתה כדלקמן.

בשעות אחר הצהריים הייתה מגיעה קבוצה שמנתה לא יותר משלושים איש. אחד מחברי הקבוצה היה מוסר לידינו מכתב ובו מלה מתוך השיר "תחזקנה" ומספר. מיקומה של המלה בתוך השיר סימן את מספר הקבוצה והמספר את מספר האנשים.

חברי הקבוצה נתבקשו למסור לידינו את תעודות הזהות הרומניות שלהם. בלילה הכנו את כל התעודות המזויפות.

1) תעודות פליט על שם בדוי כלשהו.

2) תעודה מטעם הצלב האדום בבוקרסט המאשרת נכונות תעודות הפליט הנ"ל. על גבי תעודה זאת התנוססה חותמת המשרד לביקורת זרים וחתימת שר הפנים של רומניה.

3) תעודה מאת הפרפקטורה של בוקרסט עם חתימת הפרפקט וחותמת הפרפקטורה.

חברתי רבקה הייתה מומחית לזיוף חתימות.

למחרת בבוקר הייתי מביא את חברי הקבוצה לתחנת הרכבת ומשכן אותם בתוך קרון שהיה מיועד לתחנת הגבול.

בתוך תיק צד שמתי את כל הניירות הנ"ל וכן את תעודות הזהות האמיתיות לכל צרה כאשר תבוא. כדי לא להסב תשומת לב מיותרת הייתי חוזר לווילה ומחכה עד סמוך לשעת צאת הרכבת ואז הייתי מצטרף לחברי הקבוצה. הרכבת עשתה את דרכה אל עיירת הגבול, שם אמורים היינו לחכות לרכבת אחרת שתיקח את חברי הקבוצה אל מעבר לגבול ומשם לכיוון טריֶסט. היה צורך להמתין כמה שעות ודאגתי לשכן את חברי הקבוצה בביתו של שוחט מקומי שהיה מספק להם ארוחה חמה ואפשרות למנוחה.

כאמור היו חברי הקבוצה ממוצא רומני שיציאתם מן הארץ נאסרה עליהם ועל כן הוסוו לפליטים יהודים מפולין, מרוסיה וכו'.

דאגה רבה הסבה לנו בדיקת המכס בעיירת גבול זו. בין הרומנים שערכו את הבדיקה היה גם אחד שידע היטב יידיש.

אנשי המחנה חשדו שמתרחש כאן משהו בלתי חוקי. כדי לבחון את חברי הקבוצה הם נתבקשו לשוחח ביידיש עם אותו רומני. אך מכיוון שאיש מחברי הקבוצה לא ידע שפה זאת היינו בצרה. באותו לילה ששהו בווילה ניסינו ללמדם כמה משפטים ביידיש אך הדבר לא עלה בידינו. תדרכתי את חברי הקבוצה שהאדם שיפנו אליו ביידיש ישים עצמו חירש. יום אחד קרה שבמכס פנה הפקיד אל אחד מאנשי הקבוצה ברומנית והלה לא ענה. הפקיד "הוריד" עליו צעקה ראויה לשמה ברומנית והלה התבלבל וענה לו ברומנית. המצב היה בכי רע אולם בעזרת שלמונים הצלחתי לצאת מן הצרה.

לאחר שהוכנסו חברי הקבוצה לקרון הרכבת מסרתי לידי אחד מהם מכתב

ובו כתובה מלה מתוך "התקווה" ומספר. הפִּעְנוּחַ היה לפי אותה מתכונת כמו מכתב ההגעה הנ"ל.

מתנות יד ניתנו על־ידי כמעט לכל הפקידים שהיו מעורבים וזאת כדי להחליק את דרכנו שלא הייתה כל־כך חלקה. אולם חששתי שיום אחד תבוא צרה ונתיב בריחה זה ייפסק. ואכן הדבר בא. באותה עיירת הגבול הרומנית היה קומיסר שאותו הייתי צריך להחתים על תעודות המעבר. יום אחד נכנסתי אליו במפתיע למשרד כשהיה עסוק בעיון בניירות מסוימים. כשהבחין בי מרחוק תחב את הניירות בבהילות אל תוך המגירה. הוא אמר לי לבוא אליו כעבור חצי שעה. חשדתי בו ורציתי לבדוק במה העניין. כעבור חצי שעה לא הלכתי אליו אלא הסתתרתי בשירותים, ראיתי שיצא ממשרדו כדי לחפשני ואז התגנבתי לחדרו, פתחתי את המגירה ומה חשכו עיניי כאשר ראיתי שתעודות מזויפות כמו אלו שלנו מונחות שם. הבנתי שמדובר בקבוצה אחרת. הקומיסר נכנס למשרד ומצאני מפשפש בניירות. שאלתיו מה פשר הדבר. הוא אמר לי שיש קבוצה של שנים עשר איש שסיפרו לו שכל תעודותינו מזויפות. הם ביקשוהו להעבירם את הגבול ותמורת זאת ישלמו לו פי עשרים מן התשלום שלנו. ועתה הוא מפציר בי להעביר את הקבוצה הנ"ל יחד עם קבוצתי. סירבתי לו. אמרתי שמעבר לגבול איש לא יקבל אותם והם יהיו בצרה, ואז יסגירו, לא רק אותי ואת קבוצתי אל גם אותו עצמו. הוא כעס מאוד ואמר לי שבפעם הבאה כשאופיע בפניו הוא ידאג שיכלאו אותי. כיוון שלא רצה להיפרד מן השכר שניתן לו הוא דאג להעביר את חברי הקבוצה הנ"ל את בדיקת המכס ולהעלותם על הרכבת.

בזמן שחברי הקבוצה עשו את דרכם ברכבת אל מעבר לגבול, ניגשתי לאותו קומיסר והזמנתיו לכוסית משקה כדי לחתום כך את ידידותנו הארוכה. אני דאגתי להשקותו ובו בזמן שפכתי את המשקה שלי על הרצפה. כטוב לבו ביי"ש הוא ניגש אליי חיבקני ואמר, שידידותנו לא תמה ואני יכול להמשיך את עסקיי אתו כמו בעבר.

אך הדבר לא נסתייע בידינו כי אכן, שנים עשר האנשים שלא היו בקבוצתנו לא נתקבלו על־ידי איש מעבר לגבול, הסתבכו בדבריהם, הוחזרו לרומניה וסיפרו את הסיפור לאמיתו. הקומיסר נאסר ופוטר מעבודתו. ארגון "הבריחה" דאג להגנתו המשפטית. בכך תמו שנתיים לפעילותנו בארגון הבריחה מרומניה דרך יוגוסלביה לארץ ישראל.

דוסיו רול – נתניה

קבוצות קומוניסטיות בגורה הומורה

התמורות האדירות שהתרחשו אחרי מלחמת העולם הראשונה ובמיוחד הקמת ברה"מ, עוררו בלב הנוער באירופה כמיהה לבניית עולם חדש שבו יחולקו נכסי הטבע ונכסי הייצור לכלל המין האנושי ולא יהיו רק לנחלתם של מעטים.

חשאיות, התעוררות הדמיון והרגש עקב קריאה ולימוד ספרות סוציאליסטית, הרומנטיקה של מאבק משותף נגד עולם ההורים, ההרגשה להשתייך לציבור של צעירים – כל אלה היה בהם כדי לרתק רבים מן הנוער היהודי להתארגנות קומוניסטית.

התא הקומוניסטי היהודי הראשון בגורה הומורה הוקם כבר בשנות העשרים של המאה על־ידי שלושה אנשים: רחל ריצ׳קר, אחיה ישראל והַרי מיק בנו של עו״ד מקומי ידוע.

רחל ריצ׳קר והרי מיק משכו את תשומת לבם של רבים וגם את לבו של חברנו סלו שוירמן שהיה מפקד בית״ר בגורה הומורה.

״בראש התא הקומוניסטי עמדה תופרת קטנת קומה יפה ופיקחית. לקבוצה זאת השתייכו גם מַלי בורג, אף היא תופרת ובחור בשם מיק, שהיה סטודנט. הוא היה נחשב לטוב ביותר בכל המובנים. היה תלמיד מצטיין, ספורטאי מעולה ושחקן ביליארד שאין כמוהו״.

רחל ריצ׳קר ואחיה ישראל הגיעו בשנות העשרים מבודפסט לגורה הומורה. בבודפסט הספיקו לחיות במדינה הקומוניסטית תחת הנהגת בֶלָה קון. משולהבים ומשוכנעים שזאת דרך החיים הנכונה הם קשרו קשר עם המפלגה הקומוניסטית הרומנית שהייתה במחתרת והחלו להפיץ את הרעיון הקומוניסטי בקרב הפועלים והאיכרים בגורה הומורה ובכל מחוז בוקובינה. הרי מיק ששהה קודם לכן בווינה ״האדומה״ היה גם הוא חדור אידיאל קומוניסטי ונרתם בכל המרץ לפעילות זאת.

אל קבוצה זו נוספו עוד כמה פעילים ואוהדים כמו: פרדי צורף, רודי כ״ץ, מקס קימלמן, פני שנרך, איוניר מינקה ובחור גרמני בשם אדולף לאנג.

רבים מקרב הנוער אהדו את הקבוצה, השתתפו באספותיהם אולם לא השתתפו ממש בפעילותם ההסברתית. בין אלה היה ישראל פולק, התעשיין הישראלי הידוע בעל פרס ישראל. בספרו: ״בתקופה סוערת – אוטוביוגרפיה״ הוא כותב:

> היינו מתאספים בהיחבא על איזה הר, שהמשטרה לא תדע עלינו. שם שוחחנו על ספרות סוציאליסטית, שם שרנו משירי המהפכה, שם קראנו בקול שירים של לרמונטוב ושל פושקין. הספרות הרוסית ובעיקר הסובייטית הייתה באופנה בתקופה ההיא. אז קראתי את טולסטוי, דוסטוייבסקי, גורקי, שולוחוב וארנבורג... חברי המפלגה הקומוניסטית הבלתי ליגלית היו פעילים מאוד. הם היו מדפיסים גילויי דעת, מפיצים מנשרים וקיימו קשר עם המפלגות הקומוניסטיות בערים אחרות...״

סופו של תא קומוניסטי זה בא ב־1936 כאשר חבריו נתפסו על־ידי המשטרה החשאית, נחקרו בעינויים במשטרת צ׳רנוביץ והועמדו לדין בבית המשפט ביאסי – במשפט ראווה שבו נשפטו מאה וארבעה פעילים קומוניסטים מכל רחבי רומניה.

רחל ריצ׳קר והרי מיק נידונו לשנות מאסר ארוכות. רחל ריצ׳קר נפטרה ב־1937 ממחלת השחפת בבית סוהר לנשים.

נפתלי (טוליה) לוין מחניכי אגודת ישראל עבר לקבוצת הקומוניסטים, היה

פעיל בה וישב תקופות ממושכות בבית הסוהר על פעילות זו.

גם הרי מיק מצא את מותו בבית הסוהר. נסיבות משפטו ומותו לוטות בערפל. וינינגר מספר שבעת המשפט היה מיק בווינה ויכול היה להינצל, אולם רגש ההזדהות שלו עם חבריו היה כה עמוק שבחר לחזור לבוקובינה ולקבל את הגורל יחד עם כל הפעילים.

ישראל פולק מספר שמיק נשבר בחקירת העינויים בצ׳רנוביץ והסכים לשמש כעד מדינה כנגד חבריו. לאחר המשפט ברח לווינה, אולם שם העיק עליו מצפונו עד שחזר לרומניה ויצא במאבק נגד מוסדות המשפט הרומני, נשפט, וכאמור, נגזרו עליו שנות מאסר רבות.

גם בשנת 1940 התארגן תא קומוניסטי יהודי בגורה הומורה. על כך מספרת גב׳ דוקטור ריטה לנדאו (זנד). בהיותה בת חמש עשרה הועברה היא, משפחתה ותושבי הכפר פרומוסה לגורה הומורה. שם התארגן תא קומוניסטי שהיה מורכב כולו מ״בני טובים״, ״סלון קומוניסטים״. בתא הזה היו פעילים: לייזר קוסטינר מפרסין (היה פעיל ותיק ואף ישב זמן מה בבית הסוהר), המורה לעברית ורצמן, יהודית זלוצ׳ובר, זיגי מרקוביץ והרמן אברהם. בורשי בראון וברל וינינגר נעזרו בפעילותם המסוכנת באמותיהם ברוח הרומן ״האם״ של מקסים גורקי. לימוד התורה המרקסיסטית ברוח הפירוש של סטלין, הצדקת המעשים הנפשעים של סטלין, הפצת עלונים בקרב ציבור הפועלים והאיכרים, הוראת תורת הסוציאליזם בקרב הילדים והנוער, גניבת מצרכים מהבית והענקתם לאנשים נצרכים. ניסיון להשפיע על חיילים איטלקים בגורה הומורה לבטל כוונתם להילחם כנגד ברה״מ – כל אלה היו מקצת פעילותו של תא זה.

המסוכן במבצעים עמד להתבצע בחודשי הקיץ והסתיו של 1941. על כך מספרת גב׳ דוקטור לנ׳דאו:

״במאי וביוני 1941 הופיעו גם גדודים של חיילים גרמנים. היה ברור שמשהו גדול עומד להתרחש. ובאמת פרצה המלחמה נגד ברה״מ. הוחלט לכתוב עלונים בשפה הגרמנית ולהפיצם בין החיילים הגרמנים. להזהיר אותם שאין להם שום סיכוי לנצח, להפך. סופם יהיה כמו סופו של נפוליאון. העלונים היו מוכנים, הגירוש לטרנסניסטריה מנע את הפצתם ובמבט לאחור, זה היה בלי ספק לטובת הפעילים ובני משפחותיהם שאלמלא כן היו מוצאים כולם להורג.״

ש. ישורון

עלייה וקליטה ראשונית בארץ ישראל

חבורת ילדים עולה ארצה

דצמבר 1947. קבוצת ילדים, בני נוער ומבוגרים, עוזבים את העיירה גורה הומורה, על מנת להגיע לארץ ישראל.

קרון הרכבת אשר מיועד במקורו להעברת משאות ובהמות – מלא מפה לפה. הצפיפות והדחיסות מעיקות, המתח רב.

ופתאום, פורץ קול אדיר של בכי מפי אחת הנערות הצעירות – ואחריה כולנו... הבנו – לפתע – כי עוזבים אנו מאחורינו את משפחותינו (זאת לדעת שלרבים מאתנו היה רק הורה אחד – אם או אב, שכן "יוצאי טרנסניסטריה" היינו).

בבולגריה, בנמל בורגאס, עלינו על אניית המעפילים הגדולה – PAN-YORK וממנה הובלנו על־ידי האנגלים לקפריסין. הקבוצה שלנו – אשר השתייכה לתנועת בני־עקיבא – הורכבה מבנים ובנות בגילים חמש עשרה – שבע עשרה.

בקפריסין התארגנו כקבוצה כאשר הבוגרת שבינינו מונתה כמדריכה וכאחראית עלינו – אלקה הס ז"ל.

ניסיון קודם בהדרכת נוער לא היה לה – אך תבונה ולב היו לה. היא דאגה לכולנו בכל המישורים.

בהדרכתה נוצר קשר חברי בין ילדי הקבוצה מגורה הומורה. החילונו להתייחס איש לרעהו כאחים מלידה. ה"ייחוס" המשפחתי או הכלכלי אשר בעבר אולי היה משפיע על התחברוּת ורֵעות – נעלם עתה. הפכנו ל"קבוצה" ואכן, כך כינו אותנו: "הקבוצה מגורה הומורה". במקווה ישראל – ביה"ס החקלאי הוותיק שקלט באותה עת את ילדי אירופה במסגרת "עליית הנוער" – הוצבנו מול מציאות לא קלה. אלקה ז"ל פנתה לדרכה ואילו אנחנו כקבוצה רצינו להישאר יחד. זכור לי ויכוח ודיון אשר התקיימו בהנהלה – הציעו להפריד בינינו – כי הגרמנית הבוקובינָאית שלנו הייתה זרה לאוזני המדריכים יוצאי גרמניה. אבל למרות הדיונים נשארנו יחד. מעניין – הפער האינטלקטואלי בין ילדי הקבוצה לא עניין אותנו – חשוב היה ה"יחד".

ילדי גורה הומורה אשר במקווה ישראל יצאו לעבודה חקלאית בימות החופשה שלהם, על מנת להעניק את התמורה בעד עבודתם – להורים.

לא **כל** ההורים הגיעו באותה עת, אבל **כל** ילדי הקבוצה יצאו לעבוד. איש לא עשה חשבון פרטי או אישי.

היום – אני מביטה מנקודת מבט של הורה – ומהרהרת בקול: ילדים – בגיל ההתבגרות – יצאו בגפם לארץ הנתונה במלחמת קיום – והם אלה אשר עמדו לקלוט את בני משפחותיהם העולים לארץ. באילו אמצעים? בשכר עבודה יומית בחקלאות...

אשר לקליטת השפה העברית. אחדים מאתנו למדו עברית בגורה הומורה בקורסים של הגברת מכלוביץ, שנערכו לפני הגירוש לטרנסניסטריה. אחרים, למדו עברית בגורה הומורה, אצל הגברת הזנפרץ. לכולנו היה ידע מסוים בעברית ואולי גם בתנ"ך, אבל כולנו דיברנו גרמנית בּוקוֹבִינָאִית שהפריעה לתהליך קליטת השפה והפנמתה. התנתקות מן הגרמנית הצריכה יזמות יצירתיות. סיפרה לי יפה (לוצ'י) יורגראו ז"ל שאחת הבנות הציעה הצעה מעשית: מדי יום ד' היה עלינו לשוחח בינינו עברית בלבד, אם אחד או אחת מאתנו יחטא בדיבור או בשיחה בשפה הגרמנית, אחת דתו... לדבר עברית יום נוסף בשבוע.

סיפור עובדתי זה מזכיר לנו את דבריו של מר זוניו טאובר ז"ל אשר היה המנהיג הרוחני והארגוני של סניף בני־עקיבא ותורה־ועבודה בגורה הומורה.

הוא התבטא באחת ההזדמנויות – כאשר שמע את ה"גרמנית" שלנו. "זהו דור שאינו שולט כהלכה בשום שפה – ילדים אלה מדברים בשפה לא תקנית תוך עירוב גרמנית, רומנית, יידיש, וגם קצת צרפתית".

אכן צדק המנהיג – "הדור הזה" אליו התכוון מר טאובר הוגלה לטרנסניסטריה בגילים שבע, שמונה ותשע. ארבע שנים ויותר, ילדים אלה לא למדו. הם רעבו ללחם איבדו יקיריהם – ובשובם למדו "בקבלנות" על מנת להשיג את המופסד במישור הלימודים.

את תרבות. המתהווה בתהליך. קשה היה להשיג אותה עת. אבל בארץ, במקווה־ישראל – הקבוצה שלנו עשתה חיל בלימודים. עם סיום לימודינו במסגרת עליית הנוער חשנו מבוססים יותר, רכשנו את השפה העברית וכל אחד פנה לדרכו המקצועית והאישית.

מדריכי ביה"ס עזרו לנו רבות במציאת דרכנו בהמשך.

מרים (מאיה) ויינפלד (הס)

עליתי ארצה בסוף נובמבר 1940. היה זה חצי שנה לאחר נפילתה של צרפת וכניסתה של איטליה למלחמה לצדה של גרמניה. ברומניה היה אז שלטון אנטישמי קיצוני – הגנרל אנטונסקו והוֹריָה סימה – היה זה לפני ניסיון ההפיכה של "משמר הברזל" וסילוקו מן השלטון.

קיבלתי "סרטיפיקט" (רשיון עלייה) לתלמידים בהמלצתה של ישיבת פתח תקווה (ישיבתו של הרב ראובן כץ ז"ל הנקראת היום על שמו "דגל ראובן"). קיבלתי דרכון רומני שתוקפו היה ליציאה בלבד. יכולתי אפוא לצאת לדרך "באורח חוקי". אך היו בעיות אחדות: הים התיכון מוקש ואניות אזרחיות לא הפליגו בו. נשארה האפשרות לנסוע ברכבת דרך תורכיה, סוריה ולבנון. בעיה נוספת שהתעוררה – שלטונות רומניה לא אפשרו הוצאת פרוטה אחת במטבע חוץ מן הארץ וגם לא הייתה אפשרות לקנות ברומניה כרטיס רכבת מאיסטנבול לארץ ישראל. בעיית כרטיס הנסיעה נפתרה על־ידי שניים מאחיי (יצחק ואברהם) שהיו כבר בארץ ושלחו לי כרטיסי רכבת לאיסטנבול. אבי נתן לי חמש לירות סטרלינג להוצאות קטנות בדרך ובעיקר לאוכל. וכך יצאתי לדרך, נער בן שמונה עשרה, לבד, בעוד המלחמה משתוללת באירופה.

ביום שני, עשרים וחמישה בנובמבר 1940, עליתי לאנייה "טרנסילבניה"

בקונסטנצה. עברתי את הבוספורוס במעבורת ובחלק האסיאני של איסטנבול בתחנת האידאר פאשא עליתי לרכבת ה"טאורוס אקספרס" שאתה עברתי, במשך כארבעים שעות, חלק גדול מאנטוליה, העיר אנקרה והרי הטאורוס המפחידים, וביום חמישי 28.11.40 בערב, הגעתי לעיר חלֶב שבסוריה. בתחנת הרכבת חיכה נציג הקהילה היהודית בחלב.

סוריה ולבנון היו באותה עת תחת שלטון צרפת של וישי. יהודי ביירות חששו מן האפשרות שהצרפתים ייתנו לגרמנים להסתנן ללבנון. בערב הלכתי לבית כנסת לתפילת ליל שבת וכאשר נודע בבית הכנסת כי אני בא מרומניה וממשיך לארץ ישראל, רבו על הזכות להזמין אותי לסעודת ליל שבת. בשבת טיילתי בביירות שהרשימה אותי ביופיה וביום ראשון בבוקר יצאתי בשירות מוניות "עתיד" מביירות לחיפה.

בשנה הראשונה לשהותי בארץ למדתי בישיבת פתח-תקוה והתכוננתי לבחינת כניסה לאוניברסיטה העברית. בסתיו 1941, כשהתכוננתי להתחיל את לימודיי באוניברסיטה, נודע לנו על גירוש יהודי בוקובינה לטרנסניסטריה. החלטתי לוותר בשלב זה על לימודים באוניברסיטה ולהתחיל לעבוד כדי שאוכל להעביר תמיכה כספית למשפחה בטרנסניסטריה. הצלחתי ליצור קשר עם משפחתי במוגילב באמצעות הצלב האדום.

ניסיתי לקבל אישור שלטונות המנדט לשלוח חבילות מזון למוגילב אך ללא הועיל. לאחר מאמצים שנמשכו שנה שלמה הצלחתי למצוא דרך להעביר סכום כסף מדי חודש בחודשו* להוריי במוגילב.

ב־1944 כאשר הרוסים כבשו את שטח טרנסניסטריה נותק לחלוטין הקשר ביני לבין משפחתי במוגילב. באותו הזמן החלו להגיע ארצה חברי ההכשרה של בני עקיבא בבוקרסט ויחד אתם הצטרפתי לקיבוץ כפר עציון בתור "הגרעין הרומני", מאוחר יותר – קבוצת "מכורה"...

צבי וגנר

מעפילי "כנסת ישראל" והמחנות בקפריסין
שיחה עם יעקב (ז'קי) ורחל (אוקה) יורגראו

ריאיון זה התקיים עקב הנסיבות המיוחדות לעליית העולים באנייה זו והמאורעות הקשורים בה.

א) הינצלות מסכנת טביעה.

ב) על "כנסת ישראל" התרחש אחד מן הקרבות הקשים בין המעפילים לבין חיילים בריטים.

ג) סביב האנייה התנהל מאבק משפטי בין היישוב היהודי בארץ לבין מוסדות השלטון הבריטי בארץ ישראל.

ש': באוקטובר 1946 אתם מגיעים ליוגוסלביה כדי לעלות על אנייה לארץ ישראל. מה קדם לזה? איפה הייתם קודם?

---

*) באמצעות קרובי משפחה בשווייץ.

ת': היינו בהכשרה של הנוער הציוני בעיר ביה מרה (BAIA MARE).
ש': ספרו לי קצת על שהייתכם ביוגוסלביה.
ת': שהינו בזאגרב כחודש ימים. היינו במחנה סגור. לא עשינו שם מאומה ורק ציפינו לעלייתנו. כל תנועה ציונית ריכזה את חלוציה. היו צעירים מהונגריה, מרומניה ומטרנסילבניה. מצב הרוח היה מרומם. הייתה זו חוויה מרוממת לחיות יחד צעירים וצעירות. היינו מגובשים כבר מתקופת ההכשרה, חדורים רוח חלוצית והתלהבות לקראת העלייה ולקראת משימות בעתיד.
ש': מזאגרב נסעתם לנמל באקאר?
ת': כן. עלינו לרכבות ונסענו לבלגרד ומשם לבאקאר. בבלגרד היינו צריכים לעבור ברגל בתוך העיר כדי להגיע מתחנה לתחנה. אני זוכר שתושבי העיר הביטו בנו בעניין רב.
ש': כמה זמן ארכה הנסיעה מזאגרב לנמל באקאר?
ת': נסיעה של יום שלם בערך, בתוך נוף מרהיב עין.
ש': אתם מגיעים לנמל באקאר ועוד באותו יום עולים על האנייה?
ת': כן. כשש מאות חלוצים הועלינו לאנייה קטנה ששמה "אנסטסיה" וכונתה בשם "הקדושה", שקיבולתה רק מאה חמישים עד מאתיים איש.
ש': הפלגתם עוד באותו יום?
ת': לפנות ערב.
ש': היה זה ב־8.11.46.
ת': כן.
ש': שטתם בסמוך לאנייה "כנסת ישראל"?
ת': לא ראינו אותה. ידענו שקיימת תכנית להעבירנו לאנייה זאת בלב ים. מלכתחילה היינו צריכים להפליג באנייה זו שקיבולתה ארבעת אלפים איש. אך מפני שבאנייה היה מטען של פחם לצורך תדלוק, הוחלט כאמור שנפליג ב"אנסטסיה", וכשיוקל משא האנייה הגדולה ממטען הפחם נועבר גם אנחנו ל"כנסת ישראל".
ש': ומה קרה?
ת': שטנו בערך יום אחד במפרץ. בדרך אל המוצא לים האדריאטי קרתה תאונה שכמעט הסתיימה בטביעת כולנו. התנגשנו בסלע של אי. הסיבה לא ידועה בבירור אולם סיפרו שהקברניט הרומני וחלק מצוותו היו שיכורים והים סער. השליחים הארץ ישראלים שהיו על האנייה התחילו להוריד אותנו במהירות מן האנייה באמצעות סולמות חבלים.
ש': כמה זמן הייתם על האי?
ת': כמעט לילה שלם. לבסוף הגיעה אנייה גדולה שהובילה מלח והעלו אותנו בסולמות. תוך שעה וחצי העבירו אותנו לנמל ספליט ושם הועברנו לאנייה "כנסת ישראל".
רחל: המזל שלנו היה שהאנייה "אנסטסיה" נתקלה בסלע וקל היה לרדת. הם השליכו לנו סולמות חבלים. היו גם מקרים של פניקה. מתוך חיפזון השארנו את תרמילינו באנייה. אני זוכרת שזיקי רץ חזרה לאנייה כדי להביא את החפצים שלי. פחדתי שהאנייה תשקע בטרם יספיק לחזור.
ש': אתם על אי בלתי מוכר. ציבור של שש מאות איש תחת כיפת השמים. יש

להניח שהיה קר, אוכל אין, שתייה אין. איך הרגשתם את עצמכם?

ת': היינו צעירים ומגובשים. ידענו שייקחו אותנו משם. ישבנו ושוחחנו קבוצות קבוצות. השליחים שליוו אותנו הסתובבו בינינו. **רחל:** ידעתי קצת עברית ושוחחתי אתם. לא פחדנו. מצב הרוח היה טוב מאוד.

לבנימין ונטר מארצי בהול מס' 38 09.00 12.11.46
אמש בשעה 19.15 קלטנו ממוריס לבנימין את התוכן דלקמן: "בשמיני בבוקר הפליגו חנה והקדושה. בתשיעי בצהריים בזמן סערה, התקלקל המנוע של הקדושה וקרה אסון. לפי ידיעה..." כאן נפסק הקשר. תודיעו מיד גורל הקדושה. איפה נמצאת חנה? והיש לכם קשר אתם.

מחנה בהול 21.30 14.11.46
אנסטסיה טבעה. האנשים ניצלו ונמצאים אצלנו. הכול בסדר. פרטים יבואו.

המברק הראשון נשלח ממפקדת עלייה ב' בארץ אל השליחים באירופה. חנה היא "כנסת ישראל".

יומן ספינת המעפילים "כנסת ישראל" – ארכיון ההגנה

ש': מעבירים אתכם ל"כנסת ישראל" ועליה יש כבר למעלה משלושת אלפים איש. איך קיבלו אתכם אנשי "כנסת ישראל"?

ת': הנהגת האנייה קיבלה אותנו בשמחה. אף על פי שהיה ידוע שהעלאתנו בטרם זמן תגרום לבעיות צפיפות חמורות ביותר.

ש': האם האנשים התלוננו על התנאים הקשים באנייה?

ת': כעסו אבל התרגלו לתנאים הקשים.

ש': ספרו קצת על התנאים.

ת': הגישה למקומות השינה הייתה בזחילה. שכבנו על אצטבאות שהיו מונחות זו מעל זו בכמה קומות. בקושי ניתן להסתובב על הדרגש. הייתה גם בעיה של השירותים העשוים ממחיצות דקות כך שהאוויר לא היה נעים ביותר. בקושי אפשר היה לרחוץ את הפנים והידיים. המים היו בצמצום.

ש': ואוכל?

ת': נתנו שימורים. היו מביאים למקומות הריכוז מצרכים. אכלנו על הסיפון. בצל היה בשפע.

ש': אפשר היה לעלות על הסיפון?

ת': כן. אבל ביקשו לא לשהות יותר מדיי זמן אלא רק לצורך אוורור וחילוץ עצמות.

ש': מה עשיתם במשך יותר מעשרים יום על האנייה?

ת': שום דבר. הסתובבנו, שוחחנו, השתדלנו להעביר את הזמן. אחרי זה הם התחילו לעשות אתנו תרגילי לילה.

ש': מי זה הם?

ת': אנשי מפקדת האנייה?

ש': מה היו תרגילים אלה?

ת': התחילו להתכונן לקראת המאבק נגד האנגלים. הסיפון חולק וכל קבוצה בהתאם לתנועה שלה הוקצה לה שטח מסוים. היינו צריכים לתרגל כיצד מתאספים במהירות למקום המתאים כיצד מתנהגים בזמן הקרב וכיצד יורדים במהירות מן הסיפון כדי שלא נתגלה על־ידי האנגלים. (היו קו ראשון, קו שני וכו').

ש': כיצד הודיעו לכם על קיום התרגיל?

ת': על־ידי אזעקה או פעמונים.

ש': היו סערות בים?

ת': כן. היו סערות חזקות מאוד. במעבר מן הים האגאי לים התיכון הייתה הסערה החזקה ביותר. פחדנו. חשבנו שאנחנו על סף טביעה. היו שני לילות סוערים במיוחד. היינו בחרדה די גדולה.

> "באחת הסערות האנייה כמעט עמדה להתנפץ אל חופי פלופונס. כל ניסיונותינו לסובבה עלו בתוהו. המנוע החלש עמד חסר אונים מול גלי הים הסוערים. האסון הצפוי נראה כבמטחווי עין.
>
> לאחר שנים, עת למדתי תכנון אניות באוניברסיטת M.I.T בבוסטון שבארה"ב, עסקה עבודת הגמר שלי במבנה אנייה. כאשר ערכתי את חישובי המעמס, המשקל והיציבות, פשוט החוורתי. לא הבינותי כיצד אניות שהיו מיועדות לשלוש מאות וחמישים עד ארבע מאות איש נשאו ארבעת אלפים מעפילים ולא התהפכו בים... רק שינוי פתאומי בכיוון הגלים הציל את חיי המעפילים ממוות בטוח"...
>
> עדותו של יוסי הראל מפקד "כנסת ישראל" מתוך ספרו של שייקה דן: צניחה עיוורת, עמ' 191–192

ש': בשלב מסוים שמעתם רעש של מטוס?

ת': כן. כשהיינו קרובים למים הטריטוריאליים של ארץ ישראל. מיד נתנו לנו הוראה לרדת מן הסיפון כי רצו להעמיד פנים שאנייתנו מסחרית.

אני חושב שאז גם התקבלה הוראה מן הארץ לשנות את שם האנייה ל"כנסת ישראל", במשך הנסיעה ובזמן ההתמרדות נגד צווי האנגלים קראה מפקדת המעפילים את האנייה בשם "תנועת המרי העברי".

ש': האם הייתה פנייה מצד רב החובל של המשחתת האנגלית אל העולים?

ת': זה היה בערב. האנייה הייתה מואפלת. אנחנו היינו על הסיפון. פתאום נשטפנו באור זרקורים ואז פנה אלינו הקברניט האנגלי באמצעות הרמקול. הוא דרש שנשוט ישירות לקפריסין או שנרשה לכמה חיילים לעלות על הסיפון. הוא דרש לא להתנגד כי אין לנו כל סיכוי.

ש׳: מה הייתה תגובת המעפילים?
ת׳: ענינו במקהלה שאנו רוצים רק את ארץ ישראל.
ש׳: אבל אחר־כך, בכל זאת נתתם לכמה חיילים שלהם לעלות על הסיפון. מה הייתה הסיבה?
ת׳: הם איימו שיזרקו לתוך האנייה פצצות גז מדמיע. על האנייה היו נשים, ילדים ואף תינוקות שנולדו תוך ההפלגה. נשקפה סכנה לחייהם של התינוקות. לבד מזאת האנגלים הבטיחו שאם נתנהג יפה ייתנו לנו לרדת בחיפה.
ש׳: האם הבטיחו לכם להישאר בחיפה?
ת׳: זאת לא אמרו. אבל ניתן היה להבין זאת מדבריהם.

07.30 25.11.46

בחצות פנה אלינו מפקד המשחתת והסביר שאין לנו כל סיכוי להוריד מעפילים בתל אביב. ולכן פונה הוא אלינו על רקע הומניטרי ומבקש להפליג לקפריסין ובכך למנוע סבל מאנשינו.

תשובתנו

"באים אנו ממחנות ריכוז גרמניים באירופה ואיננו מוכנים להחליפם במחנות אנגליים.

האם חושב אתה שנסיעה זו שעשוע היא לנו? ארבעת אלפים אנשים, ילדים, נשים וגברים בתנאים בלתי ניתנים לתיאור.

התוכל מעולם לשער את סבל האנשים?

את סבל החולים והאמהות שילדו תינוקות על ספינה זו תוך סערה איומה?

האם פושעים אנו או רוצחים?

מדוע לעזאזל נרדפים אנו כחיות יער?

אדוני! המשער אתה שאנשים חופשים יילכו מרצונם הטוב למחנה ריכוז ולו יהיה זה אנגלי?

לא אדוני.

החלטתנו נחושה להילחם על זכותנו לחיות,

נילחם בחופים!

נילחם ברחובות

ונילחם על ספינה זאת."

תרגום תשובת מפקדת המעפילים לרב החובל האנגלי.

נילחם בחופים! נילחם ברחובות! ציטוט מנאומו המפורסם של וינסטון צ׳רצ׳יל בעת מבצע פינוי דונקירק.

(בתוך יומן אניית המעפילים "כנסת ישראל" ארכיון ההגנה)

ש׳: עכשיו, כשחיילים בריטים כבר ניצבו על הסיפון, ההוראה להתנגד לבריטים ירדה ודאי מן הפרק?
ת׳: לא ולא. הנהגת המעפילים הורתה לנו להמשיך להתנגד בכל כוחותינו וזאת אם הבריטים ינסו לעלות על האנייה ולתפוס אותה בכוח.

ש׳: ידעתם שאתם עלולים להיפגע גופנית. האם לא היו לכם חששות?

ת׳: לא. אמנם היה קיים איום, אולם ידענו מה צפוי לנו, הוכשרנו לקראת הקרב ומלבד זאת היינו חדורי רוח חלוצית ובטוחים בניצחוננו.

ש׳: האנייה נקשרה למזח. ואז?

ת׳: אז ראינו המון חיילים על המזח. הודיעו לנו ברמקולים שנרד בשקט אל החוף ויעבירו אותנו לספינות גירוש לקפריסין. הזהירו אותנו שאם נתנגד יעבירו אותנו בכוח. תשובתנו הייתה שאנחנו לא נוסעים לקפריסין ושעליהם לתת לנו לרדת ולהישאר בחוף כפי שהבטיחו לנו בלב ים. אז ניסו החיילים שעל המזח לעלות לסיפון ואנחנו הכינו בהם במקלות עם מסמרים, זרקנו עליהם קופסאות שימורים.

בתגובה לכך הם התחילו לירות וילד מבין המעפילים נהרג וכמה אנשים נפצעו. לאחר מכן הם ירו פצצות גז מדמיע.

ש׳: הייתם בבהלה?

ת׳: הייתה חרדה גדולה לגורל הילדים והתינוקות. הרגשנו מחנק. נשמעו יללות ובכי של ילדים.

התנגדותנו נחלשה והלכה ואז עלו החיילים והורידו אותנו בגסות, בדחיפות ובמשיכות. לא כולם נכנעו. אנחנו זוכרים שלפנינו הלך בחור גברתן מתנועת השומר הצעיר. הוא ניגש לקצין בריטי והחטיף לו סטירת לחי. מיד הוא נקשר ונלקח למקום כלשהו. לאחר זמן ראינו אותו במחנה בקפריסין.

> הצוות הישראלי, ואני ביניהם, התערבנו בין המעפילים והובלנו אל אניות הגירוש. היה זה מחזה משפיל ומביש להיכנס שוב אל בין גדרות התיל שהקיפו את סיפוני האניות. חרקנו שיניים, נשכנו את השפתיים ונגררנו אל האניות בכוח... אחרי כל ה"ויה דולורוזה" בימים שעברנו, ראינו פתאום את הארץ ואת העיר חיפה, שרק אתמול הגענו אליהן, מתרחקות מאתנו. שררה דממה מעיקה. לפתע החלה ילדה קטנה לשיר את השיר שאני אוהב כל כך, "כנרת שלי". עוד רגע ומישהו הצטרף לשירה וכעבור שניות אחדות עמדו כל אלף ומאתיים המעפילים באניות הגירוש ושרו את "כנרת שלי", שרו ובכו. הייתי המום. אנשים שמימיהם לא ראו את הכנרת, שרו עליה כאילו הייתה חלק מהם. אז יכולתי להבין מה פירוש – בכיים של יהודים "על נהרות בבל".
>
> **מתוך עדות של י׳ הראל בספר הנ"ל של שייקה דן עמ׳ 144**

הועלינו על אניית גירוש שהייתה מוקפת גדר תיל. בתחילה הפרידו בין נשים לגברים. זיכרונות השואה במחנות הריכוז הגרמניים היו טריים ומראה מחנה זה הגביר את הזיכרון ואז הוכרזה שביתת רעב. דרשנו שלא יפרידו בין נשים לגברים. האנגלים שהיו רגישים לנושא ביטלו את גזרתם.

בלילה שטנו לקפריסין. הכרזנו על שביתת רעב, איני זוכר מה הסיבה. **רחל:** סיבות לשביתות רעב לא חסרו. לרוב היו אלו על דברים של מה בכך. העיקר

בעינינו היה להקשות על חייהם של האנגלים. לעגנו להם, התייחסנו אליהם בבוז אף על פי שניסו להתייחס אלינו באדיבות.

לימים הציג לפנינו ידיד שנסע אתנו באנייה תמונה מצחיקה. מוצאים סיבה כלשהי לשביתה, מכריזים על קיומה, נעמדים דום ושרים את התקווה. דבר זה נשנה והלך במשך כל הנסיעה. כיום זה נראה מצחיק אבל באותה עת התלהבנו והיינו מלאי אידיאלים.

ש׳: יש סיפור שילדים ירדו מאניית הגירוש לחוף קפריסין ושירה בפיהם. המחזה הזה היה כל כך נוגע ללב עד שאף כמה חיילים בריטים הזילו דמעה.

ת׳: איני מכיר את הסיפור, אולם כולנו שרנו שירים ולא מתוך שמחה אלא כאילו כדי לנקום בדרך זו באנגלים.

ש׳: יצחק ארצי מספר שלימד אתכם הרבה שירים חלוציים, ובמיוחד זכורה לו שירתכם באותו מעמד את שיר "ההעפלה".

ת׳: כן. נכון, נכנסנו למחנה המעפילים ובפינו שירת המעפיל.

שירה אל בכי ואל צער
הישען על זרועי סב זקן
גם לזה שסגר את השער
יום יבוא של נקם ושילם
לעולל ולרך שערים פה נפתח
למד לזקן אנו פה חומת מגן.
חיים חפר

ש׳: תוכלו לספר קצת על חייכם במחנה הפליטים?

ת׳: באנו מסניף הכשרה שהיו בו שישים איש. אבל לא כולם היו חלוצים כך שעם הגיענו לקפריסין פרש הרוב מקיבוץ ההכשרה ונשארנו בו שישה עשר חברים. נקראנו קיבוץ "ביריה" ונועדנו להיות, גרעין חיזוק לקבוצת מבטחים בנגב.

חיינו כמשפחה אחת גדולה.

גרנו בתוך אוהלים גדולים של הצבא הבריטי. משני אוהלים גדולים עשינו חדר אוכל לקבוצה. גדרנו מסביב למאהל שלנו ותלינו שלט "ביריה".

שהינו במחנה קיץ על־יד הים. התעסוקה שלנו הייתה לשפר את מראה המחנה. סדרן העבודה שלנו הכין כל יום תכנית תעסוקה בשבילנו.

אוהלים שהתפנו בסביבתנו פורקו ומן הבד תפרו הבנות בגדים. החבלים שימשו לסריגת סוודרים. היינו שרופים ל"כדורגל". היו שתי קבוצות שהתחרו זו בזו. קבוצה של "הנוער הציוני" וקבוצה של "השומר הצעיר" בקיץ הצלחנו להשפיע על האנגלים לתת לנו ללכת לים ושם בילינו שעות בשחייה, בשיזוף ובמשחקים. למדנו עברית אצל מורה שנשלח מטעם התנועה בארץ.

איציו הרציק (יצחק ארצי) אהב לבוא להתארח בקבוצתנו גם בשביל החברה ובמיוחד אהב לטעום מן המאכלים שהכינו בנות הקבוצה.

קיבלנו מצרכים מן המחנה וגם קנינו מצרכים מחוץ למחנה. וזאת, בעזרת הגנן היווני שעבד ליד המאהל שלנו.

ש': אתם התארסתם וגם התחתנתם בקפריסין?

ת': כן. כאמור לא חסרנו מצרכים. במסיבת האירוסין השתתפו מאה ועשרים איש. שני אוהלים צמודים שימשו כמקום האירות.

העוגות היו עשויות ממקרוני וממצות.

זמן קצר לאחר מכן התחתנו. בחתונה ניגנה תזמורת. החתונה נערכה כדת וכדין. רב ערך את החופה והקידושין. ההינומה הייתה עשויה מגאזה רפואית ונייר טואלט לבן. שמלת הכלה הייתה עשויה מבד אוהלים. ההינומה והשמלה הועברו מכלה לכלה.

אוהל למשפחה לא קיבלנו אבל קיבלנו חלק של אוהל ששימש גם "שיתוף", כלומר מחסן משותף לבגדים. חיינו התרכזו בעיקר בחצר. בערבים עשינו קומזיצים ורוקדים מסביב למדורה.

ש': בספטמבר 1947 הגעתם ארצה. מה קורה אז?

ת': לא עברנו ישר לקיבוץ מבטחים אלא הועברנו ממחנה למחנה. הכרזת כ"ט בנובמבר תפסה אותנו במחנה קריית שמואל. ראינו זיקוקין דינור מרחוק וחגגנו.

מכאן הגענו לחדרה לקבוצת התכנסות שקראו לה עצמאות. כאן לימדו אותנו שימוש בנשק והופקדתי לשמור על פועלים בפרדס.

אני זוכר שנפגשנו עם אנשי ה"אצ"ל". באחת השמירות שלי בפרדס על־יד בנימינה ופתאום נתגלה לעיניי מראה מוזר. רכבת עומדת ופורקים ממנה נשק חיילים אנגלים כשעליהם שומרים אנשי ה"אצ"ל". היה זה אחד מתעלולי ארגון האצ"ל. יום אחד יצאתי מהקיבוץ לפרדסים. פתאום הבחנתי באנגלים שרודפים אחריי. כנראה שחשבו שאני אחד מה"אצ"ל".

ביקשתי מנהג המשאית שיגביר את המהירות. נכנסנו לחצר הקיבוץ גן שמואל, שם הם הפסיקו לרדפנו. לאחר כמה שעות באו אנשי ההגנה והוציאו אותנו.

בחמישה עשר במאי, יום הכרזת המדינה, היינו בדרך מחדרה לקיבוץ מבטחים. הגענו לרחובות ועצרנו.

למחרת בלילה המשכנו בשיירה לנגב. כשהגענו למבטחים, מלחמת השחרור הייתה בעיצומה.

המלחמה לא הייתה קלה. לאחר ששוחרר הנגב, החלטנו שאנחנו עוזבים את הקיבוץ והחלטנו לבנות את עתידנו בסביבות העיר חיפה.

יעקב – אמרת בהתחלת השיחה שהיה איזה מאבק משפטי בקשר לאנייתנו. מה היה מאבק זה?

שרגא – בהגיע האנייה ב־25.11.46, הגישו עורכי הדין, גויטיין, שפאר, בשם י' פונט, חבר הנהלת ועד הקהילה בירושלים, עתירה לבית המשפט העליון להוציא צו על תנאי כדי לעכב גירוש המעפילים מן הארץ עד שיופיעו אישים שונים בממשל לפני בית דין זה ויוכיחו שההליכים שהביאו למעצרים היו חוקיים. בצו שניתן על־ידי בית הדין הנ"ל, עוכבה הפלגת אניית הגירוש למשך כמוז ימים עד

שניתן פסק דין שלא הייתה פגיעה בחוקיות ההליכים. רק אז הפליגו אניות הגירוש לקפריסין.

רשם את השיחה – **שרגא ישורון**

★

עליתי ארצה באנייה "פאן יורק". "פאן יורק" ו"פאן קרסצ'נט" היו שתי אניות ישנות ורעועות. קשה לתאר את דרך הטלטולין עד הגיענו לקפריסין ב־1.1.48.

הגענו בלילה, על־יד הנמל עמדו אנגלים וכל אחד מאתנו קיבל שק מלא דברים חיוניים כגון כלי מיטה ועוד. מפאת החשכה קשה היה לנו להסתדר, אולם עולי מרוקו שבאו לפנינו עזרו לנו להסתדר באוהל. שוכנו ארבע נפשות באוהל. זה היה מחנה מעצר מובהק, מוקף גדר תיל. הצעירים טיילו בלילה בשטח המחנה, שרו והשתוללו, "לא רוצים לישון, רוצים להשתגע".

ביום ניתנה הרשות להתרחץ בים. הרבה צעירים, שהיו שחיינים טובים נעלמו והגיעו בשחייה לחופי ארץ ישראל.

היו גם שעות של הנאה במחנה: שמענו הרצאות מעניינות מפי השליחים מן הארץ. הם דיברו עברית ואני הייתי מאושרת שהבנתי אותם. קיבלתי לאוהל שלנו שולחן וספסל כדי שאוכל ללמד. ארגנו גם בית ספר שבו לימדתי ולימד בו גם זאב (ולטר) אלנבוגן. הייתה במחנה גם ספרייה טובה. הזמרת שושנה דמארי הופיעה לפנינו.

ערב פסח התקרב. ניקינו והכנו עד כמה שיכולנו את סדר הפסח. במגרש הגדול שלפני בית הספר הוכנו שולחנות וכיסאות. התאספנו, המורים והתלמידים, ושמענו את הגדת הפסח וקיבלנו כמה דברים לחג. בחצות ירד גשם סוחף והפריע להמשך עריכת הסדר. כל ערב התאספנו לפני מזכירות בית הספר ושמענו את החדשות מפי מנהל בית ספר.

חגיגת השבועות היוותה את שיאה של הפעילות החינוכית והתרבותית בקפריסין.

ליל שבועות – ליל שימורים. ישבנו מלאי התרגשות עד שלוש לפנות בוקר ושמענו את קריאת מגילת רות. המנהל סיפר לנו על החיים היומיומיים בארץ ישראל. לעולם לא אשכח את הלילה ההוא. שום עלה, שום פרח, שום ירק לא ניתן היה להשיג במחנה.

כל המגרש סביב היה מקושט בחתיכות בד. כמה ימים לאחר שבועות קיבלו הזקנים רשות לעלות. הצעירים נשארו כדי שלא יוכלו להשתלב במלחמת השחרור נגד הערבים הפולשים לארץ ישראל. צורפתי לעלייה זו. עליתי לאנייה וראיתי מרחוק את העצב הנשקף מעיני הצעירים הללו.

רחל הזנפרץ – חיפה

לאבי, מר רודיך, היו קשרים מסחריים עם יבואנים גרמנים. הקשרים המסחריים הולידו יחסי ידידות עם כמה מהם. בזמן המלחמה כשהיינו בטרנסניסטריה, הסתירה אחת המשפחות הגרמניות הללו יהודים במנזר. כשנודע לשלטונות נשלחו כולם למחנה ריכוז. אחד הבנים נשאר בחיים, רק

נפצע, ובלילה יצא מ"קברו" שעדיין לא כוסה, וברח. קיבלנו רשיון לעלות לישראל אולם אחד משכנינו הלשין עלינו על קשרים טובים שיש לנו עם סוחר גרמני שאבי מספר לו את סודות המדינה. עצרו את אבי ולא ניתן היה לשחררו. התובע הכללי מבוקרסט, שמע על כך והבטיח לבדוק זאת התברר שהכול היה שקר ושחררו את אבי. העניקו לנו ויזה לעלות לישראל, ואילו המלשין והחוקרים שחקרו את אבי נשלחו לכלא בהאשמה שפגעו ביחסים המסחריים בין רומניה לגרמניה המערבית. באותו זמן עוכבה העלייה לישראל והיינו צריכים לחכות עוד כשנה וחצי. רק ב־1963 הגענו ארצה.

גב' יולנטה ווסרמן (רודיך) – ירושלים

הגעתי ארצה במאי 1946, באנייה "מקס נורדאו". באנייה לא היו מיטות אלא דרגשים (פריצ'ים). לכל אחד היה מרחב מחיה של ארבעים סנטימטר. נסענו בדרכונים של ארץ דרום אמריקאית. האנגלים תפסו אותנו בלב ים, ונחקרנו על מקום היעד שלנו. לאחר החקירה הוסענו באוטובוסים למחנה העצורים בעתלית. שהינו שם כחודש וחצי ואחר־כך שוחררנו.

מרדכי ליפ – קריית חיים

בספטמבר 1947 בין ראש השנה ליום כיפור יצאו מן העיר מאה וארבעים איש לקראת עלייתם לארץ ישראל.

מחזור שני של מאה ושישים איש יצא מן העיירה בדצמבר אותה שנה. במחזור זה היה גם הרב באב"ד.

שלמה וינינגר

דוקטור שנרך, היה ממנהיגי המזרחי ברומניה. כשתכננו את הפלגתן של שתי האניות הגדולות "פאן יורק" ו"פאן קרסצ'נט" (עצמאות וקוממיות) הן עגנו בנמל קונסטנצה. חמישה עשר אלף איש מכל קצווי המדינה, היו אמורים להפליג בהן. אני, אחי, חברתי ואחי החורג, עלינו לרכבת שתסיענו לגבול בין רומניה לבולגריה. בשעת נסיעתנו, עזבו האניות את נמל קונסטנצה ושטו לנמל בורגס שבבולגריה. העלייה לאנייה הייתה בבולגריה וזאת, כדי להטעות את האנגלים. הגענו ביום חמישי בערב. בעוברנו את מצרי הבוספורוס הוקפנו באניות הצי הבריטי. כך שטנו עד למים הטריטוריאליים של פלשתינה. הבריטים רצו לעלות לאניות שלנו. באה פקודה מן הסוכנות לא ללחום נגד הבריטים (כפי שהיה בדרך כלל), כדי לא לסכן חייהם של אלף תינוקות בשתי האניות. האנייה הבריטית הגדולה "אושין ויגור" התקרבה אלינו, הורידו סירה והעבירו מלחים שינווטו את האניות בעצמם, היות שהיהודים סירבו להשיטן לקפריסין.

בעת שהותנו במחנה המעצר בקפריסין הביא הג'וינט לחם לבן, קפה ומצרכים נוספים. קיבלנו הכול. כשפרצה מלחמת השחרור הרשו האנגלים לעלות לכל האנשים שלא היו חייבי גיוס (עד גיל שמונה עשרה ומארבעים ומעלה). עלינו ארצה ב־9.2.49.

חיים וולך – חיפה

ההתארגנות של יהודי גורה הומורה בישראל

המפגש הראשון של יוצאי גורה הומורה היה ב־1961 באולם "דן" בתל אביב. יוזמי המפגש ומארגניו היו עמנואל בן יוסף ז"ל (לשעבר מנצי איזק) ושמעון שיבר. לידם עזרן דוקטור ישראל לאופר ז"ל, יעקב כ"ץ ז"ל, שמרל לסטר, יהודה לינדר, וישראל אלנבוגן. למפגש הגיעו למעלה ממאתיים איש וההצלחה הייתה רבה. להתארגנות זאת לא היה המשך.

המפגש של דור צעיר יותר מיוצאי העיירה התקיים ביום העצמאות 1977 ביערות מנשה. הרעיון לקיום המפגש הועלה על־ידי יפה ברגר ז"ל (לשעבר לוצ'י, יורגראו) המפגש היה מרגש מאוד, אולם הופסק עקב ירידת גשם פתאומית. ההרגשה הייתה שיש צורך לארגן מפגש גדול יותר, ממוסד ובתוך מבנה.

התכנון למפגש השלישי החל בעת פגישת חברים מילדות בביתם של רחל ויעקב יורגראו. נכחו הח' פני ודוד ארז (הזנפרץ), בורשי דרמר, זיגי לקר, בנו פכט. הוחלט לעשות הכול כדי לארגן כנס של רוב יוצאי העיירה. הודות לפעולה מאומצת של איתור כתובות ופעולות ארגון שונות שבוצעו בעיקר על־ידי אוקה וז'קי יורגראו, בנו פכט וזיגי לקר הצליחו המארגנים לקיים את הכנס הראשון של יוצאי העיר בבית ההארחה של קיבוץ שפיים בסוף שבוע של חמישה ושישה בדצמבר 1986. הכנס הצליח מעל למשוער. חוויית הפגישה של חברים שלא ראו אלה את אלה במשך למעלה מארבעים שנה, הרמה הגבוהה של הפעולות התרבותיות והבידוריות שבוצעו כולן על־ידי יוצאי העיר, הארוחות המשותפות בחדר האוכל המפואר של בית המרגוע, אווירת הנינוחות של המקום האנשים היפים שמילאו אותו – כל אלה נסכו הרגשת שמחה ועונג שלא פגו זמן רב לאחר קיום המפגש.

בישיבת הנעילה של הכנס הוחלט לקיים מפגש כזה אחת לשנתיים, לוועדה הקיימת נוספו כמה חברים: שלמה אפטר, זאב אלנבוגן, דוסיו רול, אברהם מיק, זיגי שוורץ, צפלר משה ושרגא ישורון (יורגראו); ליו"ר הוועדה נבחר יעקב יורגראו.

הכנס השני התקיים בסוף שבוע של השישה עשר ושבעה עשר בדצמבר 1988 בבית ההבראה "מבטחים" בזכרון יעקב. השתתפו בו למעלה ממאתיים איש וכן האחים ברנדמן ומר זליג וורטר מארה"ב, גם הפעם ההצלחה הייתה גדולה.

בטקס הפתיחה שנוהל על־ידי משה צפלר דיברו הא': יעקב יורגראו, ישראל פולק, ברנדמן מארה"ב. שלמה אפטר קרא את מכתב הברכה של ארגון יהודי בוקובינה בישראל מר זאב אלנבוגן העלה על נס את דמויותיהם ותרומתם הציבורית של כמה אישים בגורה הומורה והסביבה. הטקס הסתיים בהתייחדות עם זכרם של קרבנות השואה. אחרי סעודת ליל שבת התקיים ערב בידור.

קטעי עיתונים ישנים מצ׳רנוביץ, כרוניקה על העיר גורה הומורה פרי יצירתו של שלמה וינינגר ז״ל ושירים נוסטלגיים ביידיש שימשו חומר למסכת שחוברה על־ידי ש׳ ישורון.

הח׳ פני ארז, מיצי דרוקמן ושרגא יישורון הקריאו קטעים ואילו הח׳ מיק אברהם שר את השירים בקולו הנהדר.

האנשים נהנו מאוד אם לשפוט לפי מצב רוחם ולפי דברי העיתונאי ש׳ אבני שנכח במקום. ״בשבילי זה היה פשוט בידור, אולם הם, שהכירו את הדמויות המוזכרות, היו מוקסמים. יכולת לראות זאת בעיניהם הנוצצות״. (23.12.88 VIATA NOASTRA)

למחרת אחרי ארוחת הבוקר נערכה מסיבת ״עונג שבת״ ספרותית שנוהלה על־ידי מר זאב אלנבוגן. ההרצאות היו על תולדות יהודי גורה הומורה, תולדות יהודי בוקובינה והמאבק לחיים בגטו מוגילב. המרצים היו זאב אלנבוגן, דוטקור דוד שערי ושרגא ישורון. באותו הזמן נערכה באולם סמוך תערוכה של ספרים על תולדות יהודי בוקובינה.

בטקס הנעילה התקבלה החלטה להנציח את הקהילה היהודית על־ידי הקמת אנדרטה. לוועדה נוספו הח׳: שלמה אפטר, צבי וגנר, מרים וינפלד (הס) מיכאל הס, אלוני אריה.

בין הכנס השני לשלישי נרשמה הוועדה כ״עמותה״ ונוסדה קרן גמילות חסדים במטרה לעזור לנזקקים יוצאי גורה הומורה. בעקבות תרומתו הנכבדה של מר י׳ פולק מקרן אדית פולק ז״ל פנה הוועד ליוצאי העיר לתרום תרומה חודשית. ההיענות הייתה חיובית ומידית והודות לכספים שנאספו יכולנו להושיט עזרה לנזקקים. למבקר העמותה נתמנה מר דוד קיסמן שמונה גם לגזבר בעקבות פרישתו של מר בנו פכט מתפקידו.

יעקב יורגראו הציע להוציא ספר הנצחה ליהודי גורה הומורה, אחיו שרגא ישורון הסכים לקבל על עצמו את עיקר המשימה ובאותה הזדמנות נוצרה ועדת הספר שחבריה הם: שלמה אפטר, צבי וגנר, מרים וינפלד (הס) משה שרף, זאב אלנבוגן ושרגא ישורון יו״ר.

כמו כן נוצרו עוד שתי ועדות: ועדת ארגון ותרבות המורכבת מהח׳: צפורה ארז, אלוני אריה, שורץ ישראל ויעקב יורגראו, ועדת גמילות חסדים שכוללת את הח׳: אפטר שלמה, צפלר משה ויעקב יורגראו.

הכנס השלישי התקיים בתשעה ובעשרה בנובמבר 1990 ששמחו לפגוש שוב אלה את אלה, ליהנות בחברותא מן התכניות, הארוחות ולהעלות שוב זיכרונות נעורים.

בכנס הפתיחה שנוהל גם הפעם על־ידי משה צפלר נשאו דבריהם: יעקב יורגראו, שלמה אפטר. צפורה ארז קראה מכתב ברכה מרגש מאוד מדודתה גב׳ רחל הזנפרץ ששימשה מורה לרבים מן הנוכחים. זאב אלנבוגן התעכב הפעם על דמותם ופועלם של שני אישים: פייבל לאופר ופרופ׳ חיים שיבא (שיבר).

הטקס הסתיים גם הפעם בדקה של דומייה לזכר קרבנות השואה.

לאחר ארוחת ערב חגיגות קיים גם הפעם ערב בידור שנוהל על־ידי צפורה ארז. שירים של היום ושל פעם וריקודים נמשכו עד שעות מאורחות בערב. במקביל התנהלה תכנית לחברינו הדתיים.

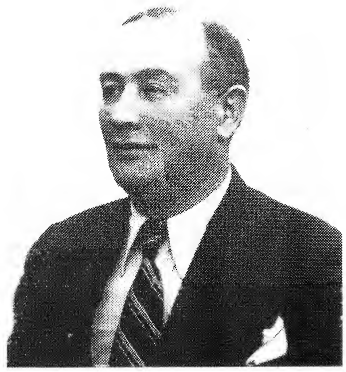
למחרת אחרי ארוחת הבוקר נישאו שלוש הרצאות. שרגא ישורון נתן סקירה על ההתקדמות בהכנת הספר. דוקטור שמואל בן ציון הרצה על היתומים בטרנסניסטריה ומר י׳ פולק דיבר על כלכלת ישראל.

בישיבת הנעילה סיפר מר ישראל אלנבוגן על סיור שנערך במחנות טרנסניסטריה לשעבר ומר צבי וגנר הקרין שקופיות שצילם בגורה הומורה. הטקס הסתיים בשירת התקווה.

בעת כתיבת שורות אלו מתחילות ההכנות לקראת הכנס הרביעי שנקבע לשישה ולשבעה בנובמבר 1992 גם הוא בבית ההבראה ״מבטחים״ בזכרון יעקב. הכנס יעמוד בסימן פרסומו של ספר ההנצחה של הקהילה שנמצא עתה במלאכת ההכנה הסופית לקראת הדפסתו.

נקווה שכולנו נהיה בריאים, שהשלום יהיה קרוב יותר מאי פעם ושהספר ימלא את הציפיות של יוצאי העיר.

יעקב יורגראו, ישראל אלנבוגן

פייבל לאופר ז"ל

פייבל לאופר נולד בצוידין ב־1885; עיירה קטנה זו שייכת למחוז בוקובינה. ב־1911 התחתן עם שיינדל־רוחל רגינה מרדלר מהעיירה וַאמָה, גם היא במחוז בוקובינה. בוַאמַה חיו עד 1925, ובשנה זו עברה המשפחה לגור בגורה הומורה. נולדו להם שני בנים שגדלו וחונכו באווירת חיים יהודיים מסורתיים.

בוואמה עבד פייבל לאופר כפקיד בתנאים קשים, תחילה כמתלמד ואחר־כך כמומחה ליערות. תעסוקתו הייתה תעשיית המנסרות שהתפתחה ברומניה בשנים אחרי מלחמת העולם הראשונה. הוא הצליח להתקדם למעמד של עצמאי וכעבור זמן מה השתייך לקבוצת בעלי מנסרות מיוחסים במחוז. סגנון החיים המשפחתיים שנקבע על־ידו ועל־ידי אשתו עמד בסימן של צניעות ונכונות לעזור לזולת בכל דרך שהיא ובראש ובראשונה על־ידי גמילות חסדים. העזרה ניתנה על־ידי שני בני הזוג, ללא גבול, הן בדרך כספית, ייעוץ אישי או בדרכים פילנטרופיות אחרות.

פייבל לאופר נפטר במוגילב שבטרנסניסטריה ב־1942. הוא מילא עד הסוף את תפקידיו כיושב ראש האחרון של הקהילה היהודית של גורה הומורה במסירות ובהתאם למושגיו של יחס אנושי לגבי בני קהילתו. בעמדה זו הוא החזיק הרחק ממשפחתו שאותה אהב והיה מסור לה.

אשתו הצליחה לעלות לארץ ישראל ב־1944 אך נפטרה זמן קצר אחר־כך בירושלים ושם נקברה. הבן הבכור עלה ארצה גם הוא ב־1944 ונפטר בירושלים ב־1968. כותב שורות אלו הוא הבן השני של המשפחה שהגורל המר של יהודי אירופה עבר עליה, שמוצאו ב"שטטל" גורה הומורה וזיכרונותיו מהעבר בבוקובינה מלווים אותו עד היום.

פרופ' א. לאופר

מותו של מנהיג דגול זה של קהילת גורה הומורה כרוך בפרשה טרגית אישית מיוחדת במינה.

ב־1941 עזבו הוא ובני משפחתו את העיר ועברו להתגורר בבוקרסט. באותה שנה נשלח על־ידי דוקטור פילדרמן (מנהיג התאחדות הקהילות היהודיות

ברומניה) לגורה הומורה כדי להשפיע על היהודים לתרום כמה שיותר עבור מלווה החובה שהטיל אנטונסקי על כל יהודי רומניה.

באוקטובר 1941 גורש פייבל לאופר ז"ל יחד עם כל יהודי בעיירה לטרנסניסטריה. לדברי רבים יכול היה להינצל, אולם הוא בחר לגלות יחד עם יהודי העיירה שאותם הנהיג במשך יותר מחמש עשרה שנה. הגיע לעיר מוגילב ושם לקח חלק בהנהגת הגטו תחת מנהיגותו של המהנדס יגנדורף.

זמן קצר לאחר מכן הוא התפטר מן ההנהגה, הסיבות המדויקות לוטות בערפל. יש הסוברים שאותות המחלה הקרבה והולכת נתנו בו כבר סימנים. יש הטוענים שלא יכול היה להסתדר עם ראש ההנהגה מפאת היותו של האחרון אדם לא קל. יש האומרים שלאופר ניסה לארגן מטבח עבור יוצאי העיר אבל בגלל סיבות שונות הדבר לא עלה בידו.

זמן מה לאחר עזיבתו הוא חלה בטיפוס ונפטר ערירי, רחוק ממשפחתו ומאוכזב שלא יכול היה לסייע לבני עירו שאותם אהב והיה מסור להם עד יום מותו.

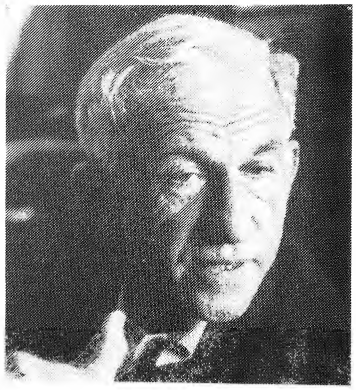
במכתב שכתב ב־23.11.41 להתאחדות יהודי רומניה הוא כותב על עצמו: "ידוע לכם ודאי שאני אישית הקרבתי קרבן עבור העיר גורה הומורה, עד כמה כואב לי הדבר שהתרחקתי ממשפחתי והתנהגתי כחייל המציית לפקודת הא' פילדרמן ונסעתי לגורה הומורה כדי לממש את מלווה המדינה, למרות הכול לא איבדתי מאומץ רוחי והנני מוכן לעשות כל שביכולתי כדי להרגיע את האנשים.

באותו מכתב הוא מחווה דעתו על סדר העדיפויות בשעה טרגית זאת.

"לדעתי כל ההקצבות שאתם עושים שם, אינם כעת כל כך הכרחיים כמו התמיכות הדרושות כאן מפני שהאנשים שם ראוי שיודו לאלוהים שיש להם לפחות קורת גג ופרוסת ממליגה פעם ביום, מפני שאלה כאן היו מאושרים אילו הייתה להם פרוסה אחת פעם ביומיים, מפני שהיוקר כאן הוא זוועתי".

תנצב"ה

ש. ישורון

פרופ׳ חיים שיבא

אחד מאבות הרפואה המודרנית בארץ היה פרופ׳ חיים שיבא. חיים שיבא נולד בשנת 1908 למשפחת שיבר הידועה מפראסין שעל־יד גורה הומורה. בשנת 1929 סיים את לימודיו הרפואיים בווינה. בשנת 1933 עלה ארצה ושימש כרופא כפרי עד שנת 1936. בין השנים 1938 – 1941 שימש כרופא בבית־חולים בילינסון ואילו בתקופת מלחמת העולם השנייה שירת בצבא הבריטי כרופא בדרגת מיג׳ור (1942 – 1946) בין השנים 1946 – 1947 עבד כרופא במוסדות העלייה הבלתי ליגלית. היה ראש שירותי הרפואה בהגנה וייסד את חיל הרפואה בצה״ל.

בין השנים 1950 – 1953 היה מנהל משרד הבריאות ולאחר מכן היה מנהל בית חולים בילינסון, ובית חולים תל השומר שהוסב אחר מותו על שמו ״בית חולים שיבא״. החל מ־1949 פרופסור לרפואה באוניברסיטה העברית. פירסם מחקרים רבים בנושאי הרפואה הטרופית, מחלות דם, מחלות תורשתיות, ארגון בריאות הציבור ועוד. חתן פרס ישראל 1968. נפטר ב־1971.

שילו אלנבוגן

המשורר שילו אלנבוגן נולד בגורה הומורה בשנת 1898 להוריו משה בן ישראל אלנבוגן ופייגה לאה לבית גרופר. השם משולם הוענק לו על־שם סב־סבו, ששימש כשוחט בגורה הומורה. בשנת 1890 נסע לארץ־ישראל.

בעת מלחמת העולם הראשונה ברחה המשפחה לעיר בְּרנוֹ (BRÜNN) ושילו גויס לצבא האוסטרי. במהלך המלחמה נפצע בפניו ובעיניו וסימני הפציעה נשארו חרותים בו כל ימי חייו.

בשנת 1918 נפטר אביו והמשפחה המיותמת חזרה לגורה הומורה, שם נתקלו בבעיות כלכליות קשות מאוד.

שילו המוגבל לא יכול היה להטות שכם בפרנסת המשפחה וכל זמנו הוקדש לעיון ולימוד כתבי הפילוסופים והסופרים הגרמניים.

למרות מראהו הבלתי מלבב באו רבים מצעירי העיירה להסתופף בצלו וללמוד מפיו את ההשקפות הנעלות של גדולי הפילוסופים. חוגים משפחתיים וארגונים שונים הזמינוהו להרצות. למעשה, הפך להיות המרכז למסר התרבותי בעיירה.

שילו נטה בהשקפותיו לציונות הסוציאליסטית וכבר בשנים 1922־1925 היה פעיל בתנועת "השומר" בעיר ואף ארגן בגורה הומורה מושבת קיץ של התנועה.

בשנות ה־30 הוא עם חברו אינג' אוסטפלד יסדו הכשרה בגורה הומורה שמטרתה הייתה להכשיר נוער לקראת עלייתם לארץ־ישראל. כל אותו זמן כתב שילו שירים ביידיש, אולם לשיא פוריותו הספרותית הגיע במחנה הריכוז בטרנסניסטריה, לשם גורש יחד עם כל יהודי העיירה. מטבעם מצטיינים רוב שיריו באווירת התוגה של אותם ימים אולם למרות הנסיבות הוא כתב גם שירים עליזים ובהם מן אופטימיות ותקווה ליום השחרור שבטח בוא יבוא.

אחרי השחרור התגורר שילו בבוקרסט והתפרנס ממכירת בולים וסיגריות. הוא המשיך לכתוב שירים והתעתד להוציא לאור ספר, אולם חלה במחלת הסרטן ובגיל 56 נפטר ונטמן בבית הקברות היהודי בבוקרסט.

יהי זכרו ברוך.

(הנתונים נמסרו ע"י בן־דודו ישראל אלנבוגן – חולון)

ישראל פולק

ישראל פולק נולד בשנת 1910 בעיירה בורשא שבמַרַמורֶש (טרנסילווניה) למשפחה שהיו בה אחד עשר ילדים. בגיל ארבע התחיל ללמוד ב"חדר" ולאחר מכן למד בישיבות שונות בטרנסילבניה.

כשהיה ישראל פולק בן 15 עברה המשפחה, בעיקר מסיבות כלכליות, לגורה הומורה. כפי שמציין פולק בספרו "בתקופה סוערת", פתח המעבר לעיירה שבדרום בוקובינה פרק חדש בחייו. הייתה זו בשבילו כניסה למאה העשרים.

לאחר פרק זמן נוסף בישיבה, למד בצ׳רנוביץ בבית הספר לטקסטיל ועבד לפרנסתו במפעל סריגה. כשחזר ישראל פולק לגורה הומורה הקים את מפעלו התעשייתי הראשון. מפעל קטן שבו מכונת סריגה אחת תוצרת צ׳כוסלובקיה.

בשנת 1935 עבר לצ׳רנוביץ ושם הקים מפעל טקסטיל. בשנת 1937 נשא לאישה את אדית צורף, בת גורה הומורה.

את כל מוראות מלחמת העולם השנייה, הכיבוש הרוסי, הכיבוש הרומני והגרמני ובסוף "השחרור" על־ידי הרוסים, עבר בצ׳רנוביץ.

בשנת 1947 היגר לצ׳ילה והקים שם מפעל טקסטיל שהתרחב במהירות.

בצ׳ילה היה פעיל בקהילה היהודית, במיוחד בשטח החינוך ואף נבחר לתפקיד נשיא הפדרציה הציונית של צ׳ילה.

בשנת 1960 הוזמן על־ידי פנחס ספיר ז"ל שהיה אז שר התעשייה בממשלת ישראל לבוא לישראל ולהקים מפעל בקרית גת כדי ליצור מקורות פרנסה לעולים חדשים. ישראל פולק נענה לקריאה והקים את המפעל בקרית גת שעד מהרה צמח והיה לתשלובת הטקסטיל הגדולה במדינת ישראל – פולגת.

לא רק בהצלחה כלכלית הצטיין מפעלו של ישראל פולק, אלא גם בדאגה לעובדים, למשפחותיהם ובמיוחד לחינוך ילדיהם.

מאז עלייתו לארץ השתרעה פעילותו של ישראל פולק בשטחים שונים – היה ממיסדי חברת "כלל" ויו"ר הדירקטוריון שלה, ובאמצעות הקרן שהקים לזכרה של רעייתו המנוחה אדית פולק ז"ל מסייע לאוניברסיטאות בישראל ולמוסדות חינוך כלכליים ותורניים ותומך במוסדות סוציאליים.

בשנת 1990 קיבל את פרס ישראל על תרומתו לפיתוח התעשייה בישראל ובשנת 1992 הוענק לו תואר דוקטור לשם כבוד על־ידי האוניברסיטה העברית בירושלים.

פרופסור אלכסנדר לאופר

נולד בשרבוגרד, הונגריה. עלה ארצה מרומניה ב־1940. למד רפואה באיטליה, וסיים את לימודיו באוניברסיטת סט׳ ג׳וזף בבירות, לבנון, ב־1944. בזמן המצור על ירושלים עבד כרופא בשכונות מנותקות של העיר, ובתום הקרבות ב־1948 נשלח כרופא לבית החולים במחנה הפליטים בקפריסין.

את השתלמותו הרפואית התמחותו כפתולוג עבר בביה״ח הדסה ובמכון הפתולוגי של האוניברסיטה העברית והדסה בירושלים, החל מ־1944. המשיך לשרת את אותו המוסד עד לפירשתו ב־1983.

קיבל מינוי כרופא בית במכון הפתולוגי ב־1945, וב־1974 נתמנה למנהל המכון. עם פתיחת ביה״ס לרפואה של האוניברסיטה העברית והדסה בירושלים הצטרף לסגל האקדמאי, קיבל תואר מדריך ב־1952, והועלה לדרגת פרופסור מן המניין בפתולוגיה ב־1968.

ב־1971 קיבל פרס ״הנרייטה סאלד״ לרפואה ולהיגיינה ציבורית מטעם עיריית תל אביב.

בין התפקידים – נוסף למחקריו – ביצע אבחון של מחלות הסרטן וייעוץ למנתחים ולאונקולוגים. במסגרת פעולות אלו צורף פרופ׳ לאופר כחבר לוועדות בין־לאומיות על־ידי ארגון הבריאות הבין־לאומי.

הוא השתלם בארצות הברית ובצרפת בענפים מיוחדים בפתולוגיה. על סמך מחקריו והתמחותו בענפים שונים בפתולוגיה דיאגנוסטית היה מוזמן להשתתף בכינוסים ארציים ובין־לאומיים, והיה פרופסור־אורח באוניברסיטאות בארה״ב ובאירופה.

אחיו של פרופ׳ א׳ לאופר, דוקטור ישראל לאופר ז״ל, עלה ארצה מרומניה ב־1944, הוא והאם רגינה ז״ל, פעלו בבוקרסט למען עזרת היהודים המגורשים בזמן שהאב, פייבל לאופר, היה מגורש לטרנסניסטריה.

פרופ' מידד שילר

מידד שילר נולד ב־1933 בגורה הומורה להוריו הדסה ויצחק. נשוי לבתיה לבית שיבר ואב ליצחק, אברהם ואורית.

ב־1941 גורש עם משפחתו למחנה ריכוז בטרנסניסטריה. עם שובו משם בשנת 1945 המשיך את לימודיו היסודים והתיכוניים. בשנת 1951 עלה ארצה ובשנת 1952 התגייס לצבא (סגן אלוף במיל.).

בעל תואר דוקטור לרפואה של האוניברסיטה העברית בירושלים משנת 1962. מתמחה בכירורגיה ב"הדסה" ירושלים, 1964־1969. מומחה בכירורגיית ילדים בבי"ח לילדים, קולמבוס, אוהיו, ארה"ב, 1969־1971. מנהל היחידה והמחלקה לכירורגיית ילדים משנת 1971. מרצה בכיר לכירורגיה משנת 1971, ופרופ' מן המניין משנת 1978. פרופ' לכירורגיה בהרווארד, בוסטון, 1977, ובאוניברסיטה של מדינת אוהיו ב־1977 וב־1985. חבר ההסתדרות הרפואית בישראל. חבר באיגודים כירורגיים בארץ ובחו"ל. פרופ' אורח באוניברסיטאות ברחבי העולם. יו"ר ועדת ההוראה של הפקולטה לרפואה. חבר הוועד המנהל המשותף, האוניברסיטה העברית והדסה. מזכיר איגוד הכירורגים ויו"ר הוועדה לאתיקה. יו"ר המועצה המייעצת של ארגון "וריאטי" לילד החריג. פרסם ספר וכן כמאה מאמרים מקצועיים בנושא הכירורגיה וכירורגיית ילדים. מאמין בצדק, בשוויון, בנצח ישראל ובעליונות האדם בטבע. תחומי התעניינות: אמנות (ציור במיוחד), היסטוריה, גיאוגרפיה, מוסיקה וחינוך רפואי.

יוצאי העיר שפנו אליו לייעוץ ולסעד רפואי ציינו את נכונותו הרבה להושיט כל עזרה מבוקשת.

נחום שפירא

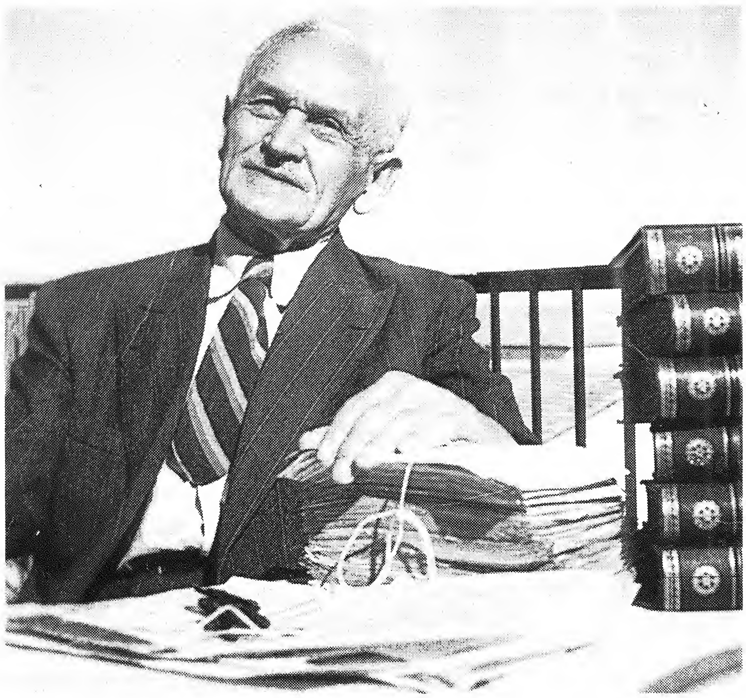
נחום שפירא בנם של חיים וזנט נולד ב־22.7.1933 בגורה הומורה.

ב־1941 גורש יחד עם משפחתו לטרנסניסטריה (למוגילב). בטרנסניסטריה אבדה חלק ממשפחתו המורחבת. מיד עם שחרור המקום על־ידי הפרטיזנים של הצבא האדום ב־1944 החל תהליך החזרה לגורה הומורה. השלים לימודי עממי ותיכון בגורה הומורה ובסוצ׳אבה עד לעלייתו ארצה ב־1950.

ב־1951 התגייס לצה״ל. מיד עם שחרורו (חטיבת גולני) ב־1953 החל בלימודיו בטכניון. השלים תואר ראשון B.S.C כהנדסת מכונות ב־1958 ובתחילת 59׳ החל את עבודתו ברפא״ל. הוא התקדם צעד אחר צעד והגיע לדרגה הבכירה ביותר ומילא שורה ארוכה של תפקידים בכירים.

ב־1971 הוענק לו פרס ביטחון ישראל במעמד שר הביטחון כראש צוות של פרויקט שנבחר בין שמונה עשרה הצעות שהוגשו.

תוך כדי עבודתו סיים תואר שני M.S (1975) ובמסגרת אחד השבתונים השתלם באוניברסיטת סטנפורד שבקליפורניה. נחום ממשיך לעבוד ברפא״ל, הוא נשוי ואב לשלושה, גר על הכרמל שבחיפה.

שלמה ויינינגר

שלמה ויניגר, הביוגרף היהודי הגדול, נולד בגורה הומורה בשנת 1877. בנו של החייט פייביש ויינינגר שהיגר מרוסיה בשנת 1830[1] למד בבית הספר היסודי בעיר וסיים את לימודיו התיכוניים בצ׳רנוביץ. למד את מלאכת הרצענות וסיים את שירותו הצבאי בדרגת תת קצין. מ־1910 עד 1921 היה פקיד דואר בצ׳רנוביץ. בעת מלחמת העולם הראשונה שהה בווינה במשך שלוש שנים. אז החליט להקדיש את חייו לכתיבת ביוגרפיות של אנשי שם יהודים בעולם ובכל הזמנים. הדחיפה לביצוע מפעל חיים זה באה כתוצאה מאכזבתו מן הרעיונות שהילכו בקרב הנוער היהודי בווינה, רעיונות של שנאה יהודית עצמית בהשראת הפילוסוף היהודי אוטו וייניגר. במפעל הביוגרפי רצה שלמה ויניגר להוכיח שאין סיבה לשנאה ולבושה של הנוער היהודי בגלל מורשתם היהודית. אדרבה, יש להם כל ההצדקה להיות גאים וזקופי קומה הודות לתרומה האדירה שהעניקו גדולי השם היהודים לעולם התרבותי במשך כל התקופות. כעבור עשרים וחמש שנות עבודה קשה, ללא כל עזרה מצד גורם כלשהו, הצליח לסיים את כתב היד הגדול שהכיל כשמונה עשר אלף ביוגרפיות. העולם המדעי היהודי הכיר בחשיבותה ובערכה הגדול של העבודה הספרותית של ויניגר, אולם לא נמצא שום מוסד שיואיל להשקיע כספים בהדפסה. הגאולה באה מצד יהודי

סוחר גרביים פשוט שלקח על עצמו את ההוצאה הכספית מתוך אמונה שבזה הוא משקיע את כספו בעם היהודי.

("אז אני אמרתי לאדון פאלנבאום: ומה יהיה אם נפסיד חס וחלילה?! אתה יודע מה הוא ענה לי? הוא ענה: 'נו הער ויניגר, אם נפסיד, אז השקעתי ארבעת אלפים דולר בעם היהודי!'"[2]

רפאל בשן, מעריב 5.10.60 עמ' 11)

שבעה כרכים של ה־"LEXIKON DER GROSSEN JÜDISCHEN NATIONAL BIOGRAPHIE" (הלקסיקון של הביוגרפיה הלאומית היהודית) יצאו לאור בצ'רנוביץ ובלייפציג. הספרים זכו להצלחה רבה. ויניגר המשיך לעדכן, להוסיף ולשנות מתוך תקווה להוציא גם מהדורה שנייה. בינתיים נמסרה בוקובינה הצפונית 'והעיר צ'רנוביץ לשלטון הסובייטי. מדענים סובייטים בליווי אנשי צבא באו אל ויניגר ועיינו בלקסיקון כולו ובמיוחד התעכבו על הערך ברונשטין־טרוצקי. מלומדים אלה וגם מנהל ספריית לנינגרד מסרו לו מידע חשוב מאוד על גורלים, סופרים ואנשי שם יהודים בברה"מ, מידע זה לא היה ידוע אפילו בברה"מ עצמה. ב־1941 פרצה מלחמת גרמניה נגד ברה"מ, בוקובינה נכבשה על־ידי רומניה ורוב היהודים הושמדו או נשלחו לגלות טרנסניסטריה. באורח נס ניצל ויניגר מן הגורל המר ולאחר המלחמה חזר לעיר הולדתו גורה הומורה. כאן המשיך בעבודתו הספרותית על הלקסיקון וסיים עוד כמה כתבי יד וביניהם הכרוניקה: "גורה הומורה – סיפורה של עיר קטנה בבוקובינה הדרומית Gura Humora: Geschichte einer Kleinstadt in der Südbucovina.

עלה לישראל בשנת 1950 וכאן נכונה לו אכזבה רבה. שום מוסד אקדמי לא התעניין במפעלו הגדול והוא חי חיי עוני, במגורים ארעיים ובתנאי חיים קשים ביותר. ארבעה כרכים של כתבי יד, שהם השלמות ללקסיקון שלו, לא התפרסמו וכתב היד מונח כאבן שאין לה הופכין בספרייה הלאומית בירושלים.

בשלב מסוים הוצע לו על־ידי בית הוצאה בלייפציג להוציא מחדש את כל הלקסיקון בתוספת כרכי המילואים. ויניגר העמיד תנאי שהספרים יוקדשו לזכר ששת מיליוני היהודים שנרצחו על־ידי גרמניה הנאצית. הסגנון החריף של ההקדשה ועצם הרעיון של הטלת אשמה בלעדית על גרמניה לא נראו לבעלי ההוצאה והם ביקשוהו לרכך במקצת את ההקדשה. הוא לא הסכים לוותר ועל כן ירד הפרוייקט לטמיון.

בריאיון שראיין אותו העיתונאי רפאל בשן (מעריב 5.10.60) מגדירו בשן כגדול הביוגרפים היהודים בדורנו. בין היתר כתב:

"הוא, האדם הבודד, חסר הניסיון, נעדר קשרים ואמצעים, בלי משרד, מזכירות ומכונת כתיבה – עשה מלאכה המבוצעת בכל מדינה מתוקנת על־ידי אקדמיות ממלכתיות, על עשרות מלומדיהן, ותקציביהן השוטפים".

ב־1968 נפטר לאחר שנים של מאבק במחלת השיתוק, בעוני ובמחסור. ביום ההלוויה כתב עליו העיתונאי דוד לאזר (מעריב 20.12.68)

"שלמה ויניגר, היהודי היפה, בעל הקומה הזקופה שאת כל חייו הקדיש למפעל הביוגרפיה היהודית הלאומית מפעל שבמקומות אחרים מעמידים לרשותו תקציבים ממלכתיים גדולים והוא מבוצע על־ידי אקדמיות למדע וצוותי

מומחים, לא זכה אצלנו לשום עזרה כמעט, משום צד, בודד היה בחייו ובודד במותו"... צר לומר זאת: שום עיתון עברי לא הקדיש ולו שורה אחת של דברי הערכה ואזכרה לביוגרף היהודי הגדול אולי לגדול הביוגרפים בימינו..." ספר זה של הנצחת קהילת יהודי גורה הומורה לא היה נכתב אלמלא הכרוניקה רחבת היריעה של וינינגר על העיר גורה הומורה.

ש. ישורון

---

1. פרשה מעניינת בפני עצמה היא הגירתו של פייביש ויינינגר לגורה הומורה, ב־1825 חוקק הצאר ניקולאי הראשון את חוק השירות הצבאי. אורך השירות היה 25 שנה. היהודים העשירים היו מוכנים לשלם סכומים גבוהים כדי לפטור את בניהם משירות זה. חוטפים מטעמם היו מסתובבים בכל רחבי הקיסרות ותופסים נערים יהודים, מוסרים אותם לראשות במקום בניהם של העשירים ותמורת זאת מקבלים שכר גבוה מאוד.

הנער פייביש גם הוא נחטף והיה נמסר לרשויות הצבא אלמלא הוגנב לבוקובינה על־ידי חסידי הרביי מריזין. בבוקובינה אומץ על־ידי בעל אחוזות יהודי ששמו היה וינינגר לימים התחתן והתיישב בגורה הומורה ועסק במלאכת החייטות.

2. אגב, אותו יהודי, סוחר הגרביים, ברח בימי הנאצים מגרמניה והיה מגיע לפת לחם אלמלא מספר מסוים של עותקים מן הלקסיקון שווינינגר שלח לו למקום גלותו ושם נמצא להם קונים.

יזכור אלוקים

נשמות בני גורה - הומורה
וסביבתה;
שנהרגו בידי הצוררים
הנאצים ועוזריהם
הרומנים, האוקראינים והרוסים
וגם אלה אשר מתו מרעב,
ממחלות ומרדיפות
בארץ הגזרה;
טרנסניסטריה;
ובמקומות אחרים.

ארץ, אל תכסי דמם.
יבואו שלום ינוחו על משכבותם.

אמן

ברשימות הבאות אנו באים להנציח את זכרם של יוצאי גורה-הומורה והסביבה (אוסטרה, איליששט, ארבורה, בוקשויה, ואמה, וליסקה, וטרה-מולדביצה, מוליד, פרסין, פוינה, פרומוסול, פלטינוסה, קפו-קימפולוי, קפו-קורדולוי, קומנשט, רוס-מולדביצה, רוס-פבאול, שטולפיקן), שנספו בשואה, שטבעו באניה סטרומה, שנהרגו בפוגרום ביאסי ושנפלו במערכות ישראל.

יהי זכרם ברוך!

השמות נמסרו לנו ע״י יוצאי העיר והסביבה ובחלקם נלקחו מכתב ידו של שלמה ויינינגר ז״ל, על העיר גורה-הומורה.

אם טעינו טעות כלשהי אנו מבקשים סליחה, כי לא במזיד נעשה הדבר.

(הרשימות הוכנו על ידי שלמה בן מנחם עובדיה אפטר)

א

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
אלנבוגן	ליפשיץ	**לובה**	יוסף		1882	1943	מורפה	מחלת טיפוס
אלנברג		**מרקוס**		פרסין	1904	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
אלנבוגן	יורגראו	**מריצה**	משה		1884	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
אברהם		**מילו**	הרש		1930	1942	קופיגורוד	מחלת טיפוס
אברמוביץ		**רוזה**	שמואל		1885	1942	אושביץ	בתאי הגזים
אברמוביץ		**מירצה**	שמואל		1882	1942	אושביץ	בתאי הגזים
אדלשטיין		**מקס**	זליג		1904	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
אדלר	לאופמן	**יטי**	יוסף		1922	1942	קריזיפול	מחלת טיפוס
אדלר	רייניש	**רגינה**	נח		1915	1942	ברשד	מחלת טיפוס
אדלסברג		**ויקטור**		פרסין	1882	1942	ידיניץ	נהרג בדרך
אהרן		**חיים יוסף**	פישל משה	פרסין	1868	1942	ידיניץ	נהרג בדרך
אלטקופף		**פוקל**		פרסין	1904	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
אלטקופף		**אנה**		פרסין	1906	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
אלטקופף		**אברהם**		פרסין	1897	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
אלטקופף	זילברבוש	**רבקה**	מוטל	פרסין	1902	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
אלטקופף		בנו של	אברהם	פרסין	1924	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
אלטקופף		בתו של	אברהם	פרסין	1926	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
אלטקופף		**הרש**	מנדל	פרסין	1866	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
אלטקופף	פרייר	**רוזי**		פרסין	1868	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
אלטקופף		**מנדל**	ברל	פרסין	1893	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
אלטקופף		**שמואל/זאב**	מנדל	פרסין	1919	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
אלטמן		**גדליה**			1868	1941	בדרך	ע"י גרמנים
אלטמן		**יוסף**	גדליה		1900	1942	מורפה	רעב
אלטמן	וולף	**גדליה**	מרדכי/ליזר		1902	1942	מורפה	רעב
אלטמן		**אנה**	יוסף		1933	1942	מורפה	רעב
אלטמן		**גדעון**	יוסף		1935	1942	מורפה	רעב
אלטמן		**דוד**			1892	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
אלטמן	ברקוביץ	**מלי**	שמעון		1897	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
אלטמן		בנו של	דוד		1924	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
אלטשולר		**מוטל**	משה		1871	1941	שרגורוד	מחלת טיפוס
אלטשולר		**דוד**	מוטל		1901	1941	שרגורוד	מחלת טיפוס
אקסלרד		**אברהם**	יצחק		1877	1941	אטקי	ע"י הרומנים
אסנר		**יעקב**			1855	1941	מורפה	מחלת טיפוס
אסנר	גרוסמן	**חנה-שרה**	הרש		1858	1943	מורפה	מחלת טיפוס

שם				נולד		נפטר		
משפחה	**קודם**	**פרטי**	**האב**	**במקום**	**בשנת**	**בשנת**	**במקום**	**סיבת המות**
אוסטפלד		**חיים**	יעקב		1899	1943	דזורין	מחלת טיפוס
אוסטפלד		**חיה**	יעקב		1868	1943	דזורין	מחלת טיפוס
אוסטפלד		**ברל**	מיכאל		1888	1941	בדרך	רעב
אוסטפלד		**אשתו של ברל**			1892	1941	בדרך	רעב
אוליז'ר		**יוסף**	משה		1905	1943	טירספול	מחלת טיפוס
אוליז'ר	ויזנר	**סלי**	יעקב		1908	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
אפטר	פויקר	**פפי**	ישעיהו		1906	1944	שרגורוד	מחלת טיפוס
אפטר		**רבקה**	ינקעל		1924	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
אפטר	סמט	**לאה**	אברהם		1862	1944	שרגורוד	מחלת טיפוס
אפטר		**משה**			1880	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
אפטר	רוזנבלום	**הינדה**	ישעיהו		1882	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
אפטר		**בלימה**	משה		1917	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
אפטר		**לאה**	משה		1919	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
אפטר		**יהושע**	שלמה		1883	1943	שרגורוד	מחלת טיפוס
אפטר	פרמינגר	**לאה**			1872	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
אוירבך		**מאיר**	נתן	ואמה	1893	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
אוירבך	ויסנר	**אסתר**	יעקב	ואמה	1890	1942	שרגורוד	מחלת טיסוס
אוירבך		**מרדכי**	נתן	ואמה	1890	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
אבנשטיין		**מאיר**	לייב		1886	1941	קזמזוב	קפא בקור
אבנשטיין	דרמר	**נטי**	מנדל		1903	1942	קזמזוב	קפאה בקור
אבנשטיין		**פסיה**	מאיר		1928	1942	מוגילב	רעב
אבנשטיין		**שלמה**	מאיר		1931	1942	מוגילב	רעב
אקהויז		**מאיר**	ישראל	קפולקימפולוי	1873	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
אקהויז		**אפרים**	מאיר	קפולקימפולוי	1909	1942	ימפול	מחלת טיפוס
אקהויז		**רוזה**	מאיר	קפולקימפולוי	1907	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
אקהויז	שטייניג	**קלרה**	גדליה	קפולקימפולוי	1927	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
ארליך ד"ר		**ברנהרד**			1873	1942	מורפה	מחלת טיפוס
ארליך		**מנשה**	אליאס		1882	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
ארליך	פיסטינר	**פאולינה**	גצל		1897	1945	בריצין	ע"י הגרמנים
ארליך		**יצחק**	אליאס	ארבורה	1887	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
ארליך		**איסר**	שמואל		1870	1942	אובודובקה	מחלת טיפוס
אנגלשטיין	גנזלר	**דבורה**	משה		1904	1942	לוצייניץ	ע"י הגרמנים
אסנר		**יעקב**			1855	1941	מורפה	מחלת טיפוס
אסנר	גרוסמן	**חנה-שרה**	הרש		1858	1943	מורפה	מחלת טיפוס

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
איזנקרפט		**יצחק**	משה	ואמה	1893	1943	מורפה	מחלת טיפוס
איזנקרפט		**אלקנה**		פרסין	1881	1943	מורפה	מחלת טיפוס
איזנקרפט		**טויבה**		פרסין	1883	1943	מורפה	מחלת טיפוס
איזנקרפט		**יצחק**		פרסין	1915	1943	מורפה	מחלת טיפוס
איזנקרפט		**הרש**		פרסין	1919	1943	מורפה	מחלת טיפוס
איזנקרפט		**טויבה**		פרסין	1911	1943	מורפה	מחלת טיפוס
איזנקרפט		**פסיה-לאה**		פרסין	1917	1943	מורפה	מחלת טיפוס
אנגלר		**נתן**		ואמה	1874	1941	לוציינץ	ע"י הרומנים
אנגלר	מלצר	**אסתר**	פנחס	ואמה	1879	1941	לוציינץ	ע"י הרומנים
אנגלר		**אביגדור**	לייב	ואמה	1868	1941	לוציינץ	ע"י הרומנים
אנגלר		**משה**	אביגדור	ואמה	1896	1942	ברשד	מחלת טיפוס
אנגלר	פסטה	**רחל**	מרדכי	ואמה	1896	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
אנגלר		**וילהלם**	אביגדור	ואמה	1902	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
אנגלר	פלינטנשטיין	**פלורה**	משה חיים	ואמה	1902	1942	סטנשט	ע"י הרומנים
אנגלר		**מרטה**	וילהלם	ואמה	1930	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
אנגלר		**בלנקה**	וילהלם	ואמה	1932	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
אושר		**אברהם**		ר. מולדוביצה	1872	1942	ברשד	מחלת טיפוס
אושר	דרוקמן	אשתו של	אברהם	ר. מולדוביצה	1874	1942	ברשד	מחלת טיפוס
איזק		**משה**	יוסף		1920	1943	מורפה	מחלת טיפוס
איבניר		**שלמה**	חיים		1904	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
איבניר		**חיים**	משה		1872	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
איבניר	שטטנר	**קלרה**			1875	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
איבניר		**הנציה**	חיים		1919	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
אקסלרד		**ישראל**	חיים		1924	1941	רוסיה	נעדר

ב

בייר	ליברוס	**שינדל**	זלמן שלמה		1883	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
באומגרטן		**אברהם**	וולף		1902	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
בר		**יצחק**	מיכאל	פרסין	1863	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
בר		**מיכאל**	שמשון	פרסין	1903	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
בנדיט		**יהודה**	דוד-לייב		1876	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
בנדיט	אנגלר	**רוזה**	יהודה		1877	1942	מוגילב	מחלת טיפוס

ב

שם				נולד		נפטר		
משפחה	**קודם**	**פרטי**	**האב**	**במקום**	**בשנת**	**בשנת**	**במקום**	**סיבת המות**
ברקוביץ		**אפרים**	יהודה-אריה		1921	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
ברקוביץ		**ישראל/דב**	אפרים		1885	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
ברקוביץ		**שאול**	משה-מיכאל		1876	1941	אובוחוב	מחלת טיפוס
ברקוביץ	שרפשטיין	**סלי**	ישראל		1881	1941	אובוחוב	מחלת טיפוס
ברקוביץ		**לייזר**	שמעון		1900	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
ברקוביץ	שלוים	**מלבינה**			1902	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
בזנר		**ישראל/מרדכי**	חיים		1886	1941	בדרך	ע״י הרומנים
ברגמן	זנד	**אנה**	ישראל		1902	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
ברגמן		**זאב**	ליאון		1928	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
ברל		**יוסף**	אליהו		1877	1942	מורפה	מחלת טיפוס
ברל	וסרמן	**רחל**			1879	1942	מורפה	מחלת טיפוס
ברל		**משה**	אליהו		1888	1942	מורפה	מחלת טיפוס
ברל	בראון	**גיזה**			1900	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
ברנפלד		**אליעזר**	יצחק		1859	1942	קופיגורוד	מחלת טיפוס
ברנפלד		**חיים-אהרון**	זליג		1877	1942	קופיגורוד	מחלת טיפוס
ברנפלד	טרפנר	**רוזה**	נחמן		1879	1942	קופיגורוד	מחלת טיפוס
ברנשטיין		**הרש**	אברהם	פרסין	1876	1942	דזיורין	מת מרעב
ברנשטיין		**אברהם**	הרש	פרסין	1899	1942	דזיורין	מת מרעב
ברנשטיין	זלצברג	**רחל-לאה**	שמואל	פרסין	1875	1942	מוגילב	מתה מרעב
ברנשטיין		**איזידור**		פרסין	1887	1942	דזיורין	מת מרעב
ביכלר		**זליג**	ישראל	ר. מולדוביצה	1887	1942	מוגילב	ע״י הגרמנים
ביכלר		**שמואל**	זליג	ר. מולדוביצה	1923	1942	מוגילב	ע״י הגרמנים
ביכלר	שייר	**לאה**	יוסף	ר. מולדוביצה	1888	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
ביכלר		**מנדל**	משה	ר. מולדוביצה	1891	1943	ברשד	מת מרעב
ביכלר		**דוניה**	מנדל	ר. מולדוביצה	1921	1943	ברשד	מתה מרעב
ביכלר		**מוטל**	מנדל	ר. מולדוביצה	1925	1943	ברשד	מת מרעב
ביכלר		**שלמה**	מנדל	ר. מולדוביצה	1927	1943	ברשד	מת מרעב
ביכלר		**ריטה**	מנדל	ר. מולדוביצה	1932	1943	ברשד	מתה מרעב
ביכלר		**מיליו**	מנדל	ר. מולדוביצה	1928	1943	ברשד	מת מרעב
ביכלר	קנול	**קלרה**	אשת מנדל	ר. מולדוביצה	1889	1942	ברשד	מתה מרעב
ביכלר		**משה**	ישראל	ר. מולדוביצה	1890	1943	מוגילב	מת מרעב
ביכלר	פרוינדליך	**רבקה**	יהודה		1895	1943	מוגילב	מתה מרעב
בידרמן		**מינה**			1872	1942	מורפה	מתה מרעב
בירנבאום		**הרמן**			1912	1942	קופיגורוד	מת מרעב
בירנבאום	אלנבוגן	**שינדל**	דוד		1918	1942	קופיגורוד	מתה מרעב

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
ביטקובר		**ברל**	מאיר	ואמה	1882	1942	שרגורוד	מת מרעב
ביטקובר		**משה**	ברל	ואמה	1902	1942	שרגורוד	מת מרעב
ביטקובר		**צירל**	ברל	ואמה	1915	1942	שרגורוד	מתה מרעב
בלום		**יוסף**	אבנר	קאפו קמפולוי	1881	1943	דזיורין	מחלת טיפוס
בלום		**וולף**		סטולפיקן	1873	1943	דזיורין	מחלת טיפוס
בלום		**ליאופולד**		סטולפיקן	1895	1942	מעבר לבוג	ע״י הגרמנים
בלום	סלר	**פיגה-רבקה**	יהושע	סטולפיקן	1907	1942	מעבר לבוג	ע״י הגרמנים
בלום		**סופי**	ליאופולד		1927	1942	מעבר לבוג	ע״י הגרמנים
בלום		**אלזה**	בנימין		1924	1941	לוציינץ	ע״י הרומנים
בלום		**בינה**	בנימין		1932	1941	לוציינץ	ע״י הרומנים
בלומנפלד		**מריסה**	יעקב		1854	1944	בריצין	ע״י הרומנים
ברנדס		**אדלה**	נתן		1910	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
ברנדס		**קלרה**	נתן		1908	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
ברנדמן		**לייב**	פרץ		1886	1942	מוגילב	מת מרעב
ברנדמן	קימלמן	**חנצ׳יה**	יוסף		1892	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
בראון		**לב-נחום**	יונה		1888	1942	דזיורין	מחלת טיפוס
בראון		**דוד**	אבא		1857	1942	דזיורין	מחלת טיפוס
בראון		**סימה**			1854	1942	דזיורין	מחלת טיפוס
ברכר		**ראובן מרדכי**	איזק		1870	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
ברכר	קנובלר	**חוה-יטי**	ישראל		1873	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
ברייר		**מלי**	ברל		1903	1943	מורפה	מחלת טיפוס
ברייר		**מינה**	ברל		1913	1943	מורפה	מחלת טיפוס
ברנדר		**בנדיט**	חיים		1890	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
ברנדר		**שרה**			1887	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
ברנדר	קנובלר	**מלי**			1896	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
ברונשטיין	זיסמן	**סבינה**			1873	1941	ברשד	ע״י הגרמנים
בורג		**אהרון**	שמואל-מרדכי		1871	1941	מוגילב	מת מרעב
בורג	דרפל	**יטי**	חיים		1877	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
בורג		**יונה**			1875	1941	שרגורוד	מחלת טיפוס
בורג	דרסיעובר	**יטי**		ואמה	1882	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
בילדנר		**פריץ**	מוניש	ואמה	1889	1941	צירנוביץ	ע״י הגרמנים
בינדגליד		**אליעזר**		ואמה	1902	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
בינדגליד	ביטמן	**חיה**		ואמה	1909	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
בינדגליד		**מירה**	אליעזר	ואמה	1935	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
בולנר	יורגראו	**אסתר**	אליעזר ליטמן		1900	1942	מוגילב	מחלת טיפוס

ג

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
גבה		גוסטה	מרקוס		1919	1941	ברשד	מחלת טיפוס
גבה ד"ר		אוסיס	מרקוס		1886	1941	ברשד	מחלת טיפוס
גבה	בראונשטיין	אורליה	מוריץ		1889	1941	ברשד	מחלת טיפוס
גבור		ישראל	שמואל		1899	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
גבור	הלצל	קלרה	שלמה		1902	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
גבור		טילי	ישראל		1928	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
גבור		נתן	ישראל		1930	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
גבור		הרש-בר	מרדכי		1890	1942	קופיגורוד	מת מרעב
גבור		ליזר פנחס	הרש-בר		1932	1942	מוגילב	מת מרעב
גבור		רייזל	משה-שמואל		1870	1942	קופיגורוד	מתה מרעב
גמזר	יורגראו	ברטה	ליטמן	פרסין	1880	1942	מוגילב	מתה מרעב
גמזר		מנדל		פרסין	1906	1942	מוגילב	מת מרעב
גמזר		עמנואל	הרש	פרסין	1906	1944	מעבר לבוג	ע״י גרמנים
גמזר		גרשון	הרש	פרסין	1900	1942	מעבר לבוג	ע״י גרמנים
גמזר	שפר	סבינה		פרסין	1900	1942	מעבר לבוג	ע״י גרמנים
גמזר		דוד	ישראל	פרסין	1871	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
גמזר		גרשון	ישראל	פרסין	1900	1942	לוציינץ	ע״י גרמנים
גמזר	מרדלר	קלרה	הרש	פרסין	1906	1942	לוציינץ	ע״י גרמנים
גמזלר		שמואל/הרש	יעקב		1879	1942	מוגילב	מת מרעב
גמזלר	גולדשמידט	מינה	יעקב		1884	1942	מוגילב	מתה מרעב
גמזלר		בנימין	ברוך-יצחק		1924	1942	מוגילב	מת מרעב
גלר		בנימין מיכאל	צבי		1888	1942	דזורין	מת מרעב
גלר	הובר	אסתר	חיים		1900	1942	דזורין	מתה מרעב
גלר		חיים-הרש	בנימין מיכאל		1923	1942	דזורין	מת מרעב
גלר		ברוך	בנימין מיכאל		1927	1942	דזורין	מת מרעב
גלר	מבד ולמן פרמינגר	צבי	שמואל		1924		מוגילב	ע״י
גרבר		מאיר	לייב		1902	1943	פיציורה	האוקראינים
גרבר		משה	אביגדור		1897	1942	פיצייורה	מת מרעב
גרבר		זיסל			1902	1942	פיצייורה	מתה מרעב
גרבר		חיים	לייב		1900	1942	מוגילב	מת מרעב
גרשנוביץ	שטרנברג	אסתר	פייבל		1902	1945	בדרך	מתה מרעב
גולבּ		אליאס	אפרים	סטולפיקני	1888	1942	דזורין	מת מרעב
גינגולד		חיים	שלום		1880	1942	מוגילב	מת מרעב
גינגולד	טננהויז	רבקה	הרש		1910	1942	מוגילב	מתה מרעב
גינגולד		זניה	קלמן		1937	1942	מוגילב	מתה מרעב

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
גיזלניק		חיים	לייזר	ואמה	1892	1942	אובוחוב	קפא בקור
גיזלניק	טננהויז	רבקה	הרש	ואמה	1894	1942	אובוחוב	קפאה בקור
גיזלניק		בנו של	הרש	ואמה	1932	1942	אובוחוב	קפא בקור
גלזברג	שטינהורן	נטי	אנשל	ואמה	1904	1942	אובוחוב	קפאה בקור
גולדאפר		ליאון		ר. מולדוביצה	1871	1941	אובודובקה	מת מרעב
גולדאפר		אנה		ר. מולדוביצה	1874	1941	אובודובקה	מתה מרעב
גולדאפר		ברטה	ליאון	ר. מולדוביצה	1896	1941	אובודובקה	מתה מרעב
גולדאפר		קובי	ליאון	ר. מולדוביצה	1894	1941	אובודובקה	מת מרעב
גליקשטרן		חיים	ליזר	ואמה	1885	1943	מורפה	מת מרעב
גליקשטרן		סידי	חיים	ואמה	1911	1943	מורפה	מתה מרעב
גולדנבלום	צ׳ילוביץ	מינה			1894	1941	שרגורוד	מתה מרעב
גולדהגן		לייב	יוסף	ואמה	1897	1942	מורפה	מחלת טיפוס
גולדהגן	קרהן	שרלוטה	שלמה	ואמה	1896	1942	מורפה	מחלת טיפוס
גולדהירש	מלמד	רחל	פייביש		1912	1942	קופיגורוד	מתה מרעב
גולדהירש		רבקה	פייביש		1902	1942	קופיגורוד	מתה מרעב
גולדשלגר	מרדלר	קלרה	הרש		1905	1942	לוציניץ	מחלת טיפוס
גולדשמידט		יעקב	יהושע		1886	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
גולדשמידט		דוד	דוד		1918	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
גולדשמידט		טבל	יעקב		1873	1941	ברשד	מת מרעב
גולדשמידט		יעקב	טבל		1911	1941	ברשד	מת מרעב
גולדשמידט	הזנפרץ	רבקה			1905	1941	ברשד	מתה מרעב
גוטפריד		מאיר ארטור	יעקב		1919	1942	פיצזורה	מחלת טיפוס
גילר		אברהם	שלמה-אשר		1879	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
גריל		דוד	מיכאל		1922	1944	בריאנסק	מת בהפצצה
גרוס	קראקאור	פריצי	מאיר		1895	1943	מורפה	מחלת טיפוס
גרופר	וינראוך	אוטיליה	יצחק		1897	1942	קופיגורוד	מתה מרעב
גרופר	יוסל							
גרינפלד	פרידמן	אנטוני			1888	1941	ורחובקה	מחלת טיפוס
גרינפלד ד״ר		ברנהרד			1884	1941	ורחובקה	מחלת טיפוס
גוטמן		שרגא פייבל	נפתלי		1884	1943	שרגורוד	מחלת טיפוס
גוטמן	דרוקמן	רבקה			1887	1944	שרגורוד	מחלת טיפוס
גוטמן		שלמה	ברל		1913	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
גוטמן		ברל	יוסף		1869	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
גוטמן	לסנר	אטל			1875	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
גוטמן		ישראל			1893	1941	קופיגורוד	מת מרעב

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
גוטמן		סלי	ברל		1909	1941	קמיניץ פודולסק	ע״י הגרמנים
גוטמן	לאופמן	גוסטה			1896	1941	קופיגורוד	מתה מרעב
גוטמן		שרה-יטה	ישראל		1923	1941	קופיגורוד	מתה מרעב
גוטמן		יצחק	אליהו		1889	1941	קופיגורוד	מת מרעב
גוטמן		אברהם			1901	1941	שרגורוד	מחלת טיפוס
גוטמן		משה			1895	1941	לוציינץ	מחלת טיפוס
גוטמן	זילברבוש	גיטל	מוטל		1911	1941	לוציינץ	מחלת טיפוס
גוטמן		רות			1888	1945	שרגורוד	מחלת טיפוס
גוטמן		נחום	פייבל		1912	1936	נס-ציונה	מאורעות תרצ״ו
גולדשטיין	גרבשיד	פני			1895	1943	מורפה	מחלת טיפוס
גולדשטיין		פפי			1922	1943	מורפה	מחלת טיפוס
ד								
דכנר		אליהו			1882	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
דכנר		דבורה			1882	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
דכנר		ניחה	אליהו		1918	1942	ברשד	מחלת טיפוס
דכנר		פייביש	אליהו		1917	1942	ברשד	מחלת טיפוס
דכנר		ציפי	אליהו		1920	1942	ברשד	מחלת טיפוס
דכנר		ראובן	אליהו		1922	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
דכנר		מנצ׳ה	אליהו		1923	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
דכנר		שרה	אליהו		1932	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
דכנר	וולף	סידי	שלמה		1940	1942	ברשד	מחלת טיפוס
דלפין		אהרון	אברהם דוד	קומנשט	1863	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
דלפין		יצחק	אליהו	קומנשט	1907	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
דלפין	טנר	מלכה	ברל	קומנשט	1908	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
דלפין		משה	אליהו	קומנשט	1908	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
דלפין	אנקלר	טינה	מאיר	קומנשט	1910	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
דלפין	פרמינגר	מחלה	מרדכי	קומנשט	1874	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
דנקנר		חיים ישראל	ברל	וליסקה	1890	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
דנקנר		סופי		וליסקה	1895	1943	אובוחוב	מחלת טיפוס
דנקנר		יצחק		וליסקה	1900	1943	אובוחוב	מחלת טיפוס
דוידוביץ		אברהם	מנשה		1887	1942	אובוחוב	מת מרעב
דרברימדיקר		שמואל	יעקב		1892	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
דרמר		מנדל שמואל	יצחק		1884	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
דרמר	מכלוביץ	שרה	דוד		1890	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
דיסטנפלד		משה	אברהם		1897	1942	מוגילב	מחלת טיפוס

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
דולינר		**אהרון**	יוסף		1877	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
דולינר		**מקס**	אהרון		1902	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
דוננפלד		**מיכאל**	שמעון	וליסקה	1904	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
דוננפלד		**שמעון**	יחיאל	וליסקה	1878	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
דוננפלד	הנדלר	**לאה**	פרץ	וליסקה	1880	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
דינר	זילברשלג	**דבורה**	ישעיהו		1904	1943	מעבר לבוג	ע״י הגרמנים
דרסינובר		**מרקוס**		פרסין	1900	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
דרסינובר		**ברטה**	יוסף	פרסין	1904	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
דרסינובר		**לייבו**	מרקוס	פרסין	1924	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
דרסינובר		**הינריך**	מרקוס	פרסין	1928	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
דרוקמן	זלמנוביץ	**פרל**	פייביש		1889	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
דרוקמן		**יצחק**		ואמה	1879	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
דרוקמן	??	אשתו של	יצחק	ואמה	1883	1941	קסמזוב	מחלת טיפוס
דרוקמן		**רבקה**	יצחק	ואמה	1915	1941	קסמזוב	מחלת טיפוס
				ה				
הלר		**משה**	פסח		1887	1940	זהרשטי	ע״י רומנים
הלר	קוסטינר	**חוה**	חיים		1914	1944	בדרך חזרה	ע״י רומנים
המבורגר	פלדהמר	**יטי**			1879	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
המבורגר		**שלמה**	פישל		1901	1944	בריאנסק	נהרג בהפצצה
הנדלר		**גיטל**	חיים		1917	1941	ידיניץ	ע״י הרומנים
הנדלר		**חיים**	ישראל		1882	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
הנדלר	אלטר	**חנה**			1884	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הנדלר		**ישראל**	חיים		1920	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
הרט		**טוני**	משה-מרדכי		1903	1943	אובוחוב	מחלת טיפוס
הרט		**מרים**			1904	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הרט		**יוסף**	ראובן		1906	1942	קזמזוב	ע״י גרמנים
הרט		**פייבל**	ראובן		1893	1942	קזמזוב	ע״י גרמנים
הרט		**יעקב**	ראובן		1901	1942	קזמזוב	ע״י גרמנים
הרט	איפרמן	**בילה**	קלמן		1886	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
הרט	רייכמן	**טאובה**	פרל		1904	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
הרט		**יוסף**		בוקשויה	1902	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
הרט		**יעקב**		בוקשויה	1904	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
הרט		**ז׳נט**		בוקשויה	1906	1942	קזמזוב	ע״י גרמנים

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
הרט	זומר	אולגה	ברל		1906	1944	בדרך חזרה	ע״י הגרמנים
הלפרין	פורר	פרידה	יצחק		1902	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
הלפרין		לאה	נתן		1928	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
הזנפרץ		יוסף	יהושע		1886	1945	איזוציה	ע״י חייל רוסי
הזנפרץ		ברל	גדליה		1882	1944	בדרך חזרה	ע״י הגרמנים
הזנפרץ	לרנר	רחל	שלמה		1883	1943	מורפה	מחלת טיפוס
הזנפרץ		זידה			1869	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
הזנפרץ		הרש			1888	1942	קזמזוב	מת מרעב
הזנפרץ		חייה	הרש		1929	1942	קזמזוב	מתה מרעב
הזנפרץ		ברטה	הרש		1933	1942	קזמזוב	מתה מרעב
הזנפרץ		חנצ׳ה			1895	1942	קזמזוב	מתה מרעב
הזנפרץ	פרמינגר	אסתר	יהושע		1888	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הזנפרץ		בילה	יהודה		1926	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הכט		בנדיט			1904	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
הכט	שיבר	שרה			1902	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
הכט		ישראל	בנדיט		1937	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
הכט		עזריאל	בנדיט		1938	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
הכטלינגר		אפרים	בנימין		1900	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הר		ארנולד	הרמן		1902	1942	ברשד	מחלת טיפוס
הר	שפירא	זלדה	יקל		1901	1942	ברשד	מחלת טיפוס
הנר		ישעיהו	חיים		1898	1943	מוגילב	מת מרעב
הנר		חנה	ישעיהו		1924	1943	מוגילב	מתה מרעב
הנר	רוזנבלט	טמה	משה		1866	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הנר		דוד	חיים		1892	1943	ופנירקה	ע״י הגרמנים
הנר	ויגלס	גיטל	וולף		1893	1943	ופנירקה	ע״י הגרמנים
הנר	קרפל	פני	הרש		1910	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
הנר		זידה	משה		1897	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הנר		חיים	זידה		1930	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הנר	גרוסמן	שינדל			1901	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הנר		פסיה פיגה	זידה		1928	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הייר		דוד	מיכאל		1876	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
הייר	ובר	מלי	נתן		1881	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
הייר		רבקה	דוד		1899	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
המר		חיינה			1910	1943	מוגילב	מחלת טיפוס

שם				נולד		נפטר		
משפחה	**קודם**	**פרטי**	**האב**	**במקום**	**בשנת**	**בשנת**	**במקום**	**סיבת המות**
הייניש	לאופמן	**לאה**	טוביה		1905	1942	מוגילב	שרפת
היימליך		**שלמה**	פייביש		1899	1942	אובוחוב	ע״י הגרמנים
הנר		**יוסף**	משה		1891	1941	בדרך למוגילב	מת ממכות
הנר		**מלכה**			1911	1941	בדרך למוגילב	מתה ממכות
הנר		**שרה-לאה**			1891	1941	בדרך למוגילב	מתה ממכות
הייטנר		**סלו**	לייזר		1899	1942	ברשד	מחלת טיפוס
הרלינגר		**אייזיק**	שלמה אלטר		1904	1942	קופיגורוד	מחלת טיפוס
הפלינגר		**עזריאל**	אייזיק		1938	1942	קופיגורוד	מחלת טיפוס
הלד		**גדליהו**	אברהם משה		1872	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הלד	ורטר	**לאה**	שמעיה		1872	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הלנברג		**מקס**	אשר		1907	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הייסמן		**שמואל**			1897	1942	בדרך לאטקי	ע״י הרומנים
הייסמן	אהרן	**יטי**			1903	1942	בדרך לאטקי	ע״י הרומנים
הלמן		**גרשון טוביה**	חיים פישל		1886	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הלמן		**אברהם אהרן**	חיים פישל		1874	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הרלינג		**ישראל**	שמשון		1876	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הרלינג	שיבר	**חנה**	אברהם		1876	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הרלינג		אשתו של	שמשון		1858	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הרלינג	שיבר	**קרינדל**	מנחם		1902	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
הרלינג	גלינרט	**יטי**	מנחם שלמה		1897	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הרלינג		**בן ציון**	לוי		1929	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
הרלינג		**פנחס**	לוי		1931	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
הרמן		**משולם**		פרומוסה	1900	1941	בדרך לאטקי	ע״י הרומנים
הירש		**אברהם**			1901	1941	בדרך לאטקי	ע״י הרומנים
היציג	אלנבוגן	**גרטל**	דוד		1902	1942	מעבר לבוג	ע״י הגרמנים
היציג		**יטי רחל**	אפרים		1924	1942	לוציינץ	ע״י הרומנים
היציג	ברונשטיין	**פני**			1902	1942	לוציינץ	ע״י הרומנים
היציג		**שלמה**	אפרים		1929	1942	לוציינץ	ע״י הרומנים
הופר	וגנר	**מלכה**	ברוך אלטר		1881	1943	דזורין	מחלת טיפוס
הופנברג		**מקס**	אלטר		1899	1944	בודפסט	ע״י הגרמנים
הופמן		**יחיאל**	ליזר יוסף		1867	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הופמן	רוזנראוך	**צילי**	פישל		1908	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
הופמן		**הרש**	יחיאל		1900	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
הופמן	בורג	**רבקה**	מאיר		1872	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הרשקוביץ	נכד המיילדת סנדרוביץ	**צבי**	פסח שמואל		1920		מוגילב	ע״י אוקראינים

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
הופמן		**שמעון**	יחיאל		1914	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הופמייר	מלר	**פפי**	מאיר		1874	1944	מוגילב	מחלת טיפוס
הורוביץ	איבניר	**מלכה**	מוטל		1900	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הורוביץ		**ברנצ׳יה**	יוסף		1933	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
הורוביץ		**פסח**	יוסף		1935	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
הורוביץ		**אהרון**	הרש		1878	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
הורוביץ	גרונך	**רגינה**			1889	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הורטנר		**אלטר**	פייביש		1899	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
הורטנר		**קלמן**	אלטר		1935	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
הוטמן		**חנה**	ניסן		1860	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הוטמן	רסלר	**יטי**	חיים		1882	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הס	הס	**לאה**	יהושע זאב		1906	1944	בריצין	מחלות

ו

משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
וגנר		**ישראל**	מיכאל		1876	1944	מוגילב	מחלה
וגנר		**אלטר**	חנוך		1865	1941	שרגורוד	מחלת טיפוס
וגנר		**ברנה**	כתריאל		1863	1943	דברציין	מחלת טיפוס
וגנר		**אברהם**	פנחס		1910	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
וגנר		**יוסף**	פנחס		1919	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
וגנר		**עובדיה**	שלמה		1899	1941		טבע בדנייסטר
ולצר		**אברהם**	דוד		1906	1942	דזיורין	מחלת טיפוס
ולצר		**יעקב**	דוד		1905	1944	דזיורין	מחלת טיפוס
ורטר		**משה**	שמעיה		1864	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
ורטר	בינר	**גיטל**	אפרים		1889	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
ורטר		**יוסף**	משה		1900	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
ורטר		**שאול**	שמעיה		1870	1943	מורפה	מחלת טיפוס
ורטר		**חיים אפריים**	ישראל ליב		1903	1943	ורוורובקה	מחלת טיפוס
וסרמן	כץ	**לאה**	עקיבא		1892	1943	ברשד	מחלת טיפוס
וסרמן	הלצל	**רוזה**	יוחנן		1874	1944	דזיורין	מחלת טיפוס
וינבך	שטיבר	**גיטל**	יהושע		1879	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
וינבך		**אוטו**	שלום		1913	1941	בדרך לאטקי	ע״י רומנים
וינר	וקסלר	**לוטי**	וולף		1893	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
וינינגר		**חיים**			1900	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס

משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
שם				נולד		נפטר		
ווייס	פיסטינר	רנה	נתן		1915	1943	דזיורין	מחלת טיפוס
ויקסבלט		יוסף		ברקישטט	1860	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
ולט		מוריץ	שלמה		1885	1941	אובודובקה	מחלת טיפוס
ולט		טודרס	מוריץ		1924	1942	אובודובקה	מחלת טיפוס
ולט		שלמה	מוריץ		1926	1942	אובודובקה	מחלת טיפוס
ונקרט		אברהם	יצחק		1886	1941	שרגורוד	מחלת טיפוס
ונקרט		יוסף	אברהם		1905	1942	ברשד	מחלת טיפוס
ונקרט		קוקה			1908	1942	ברשד	מחלת טיפוס
ונקרט		פני	אברהם		1910	1942	ברשד	מחלת טיפוס
ורק		דוד			1896	1941	לוציינץ	ע״י רומנים
ורק	אלנבוגן	לוטי			1903	1941	לוציינץ	ע״י רומנים
ורק		אפרים	דוד		1928	1941	לוציינץ	ע״י רומנים
ורפולר		קלרה			1905	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
ושלר	ולפיש	רוזה	משה		1864	1942	מעבר לבוג	ע״י גרמנים
ושלר		ברל	יעקב		1888	1942	מעבר לבוג	ע״י גרמנים
ושלר		בלומה	וולף		1891	1942	מעבר לבוג	ע״י גרמנים
ושלר		סילביה	ברל		1919	1942	מעבר לבוג	ע״י גרמנים
ושלר		לידיה	ברל		1924	1942	מעבר לבוג	ע״י גרמנים
ושלר		פריץ	ברל		1920	1941	צירנוביץ	ע״י רומנים
ושלר		מונדי	ברל		1922	1941	צירנוביץ	ע״י רומנים
ויזל		דוד	צבי	פרומוסה	1907	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
ויזל		אברהם		פרומוסה	1882	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
ויזל		אשתו של	אברהם	פרומוסה	1886	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
וינדיש		אברהם		ו. מולדוביצה	1897	1942	דזיורין	מחלת טיפוס
וינדיש	יוסף	מינה		ו. מולדוביצה	1902	1942	דזיורין	מחלת טיפוס
ויסברוד		גיטל	ישראל	ו. מולדוביצה	1917	1941	שרגורוד	מחלת טיפוס
וולף ד״ר		משולם	משה		1901	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
וולף		מחלה			1906	1941	מורפה	ע״י גרמנים
וולף		לייב	משה הרש		1889	1943	דזיורין	מחלת טיפוס
וולף	ליפ	דורה	משה		1903	1941	שרגורוד	מחלת טיפוס
וולף		מרדכי			1926	1942	ורורובקה	מחלת טיפוס
וינטר		הרש		בוקשויה	1902	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
ויז׳ניצר	פרוסטק	יטי	ברל		1888	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
ויז׳ניצר		הרש לייב	יעקב		1884	1944	שרגורוד	מחלת טיפוס

שם				נולד		נפטר		
משפחה	**קודם**	**פרטי**	**האב**	**במקום**	**בשנת**	**בשנת**	**במקום**	**סיבת המות**
וולקוביץ		**הרש**	יצחק	פרומוסה	1879	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
וולקוביץ	פויר	**הניה**	יוסף	פרומוסה	1877	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
וולך		**אברהם יצחק**	נתן		1888	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
וינינגר	זיסמן	**פרידה**	אברהם		1878	1944	אובוחוב	מחלת טיפוס
וינינגר	שמטר	**זיסל**	יעקב		1887	1944	אושביץ	בתאי הגאזים
וינינגר		**נתן**	שרגא פייביש		1867	1941	אובודובקה	מחלת טיפוס
וינינגר	רוזנברג	**רבקה**	שלמה		1872	1941	אובודובקה	מחלת טיפוס
וינינגר		**ברל**	שרגא פייביש		1882	1944	אושביץ	בתאי הגאזים
וינינגר		**לילי**			1882	1944	אושביץ	בתאי הגאזים
וינינגר		**חיים יעקב**	חיים		1885	1944	אושביץ	בתאי הגאזים
וינינגר		**לייבו**	חיים		1891	1941	ברשד	מחלת טיפוס
וינינגר	קופלמן	**גיטל**	מרדכי		1896	1941	ברשד	מחלת טיפוס
וינינגר		**מרדכי**	לייבו		1922	1942	אוסטיזיה	מחלת כולירה
וינינגר	ברגמן	**בלה**	חיים		1878	1942	אובדובקה	מחלת כולירה
וינינגר		**ישעיה**	הרמן		1926	1942	אובדובקה	מחלת כולירה
וינינגר		**ברל**	יצחק		1924	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
וינינגר	אוברלנדר	**ברומה**	חיים		1893	1941	אובדובקה	ע״י רומנים
וינינגר		**לולו**			1921	1941	אובדובקה	ע״י רומנים
וינינגר		**מחלה מלכה**	חיים		1905	1941	אובדובקה	ע״י רומנים
וינינגר	שפיגלר	**רחל**			1861	1941	אוסטיזיה	ע״י רומנים
וינינגר		**שמעון**	חיים		1883	1944	אושביץ	בתאי הגאזים
וינינגר	מיטלמן	**סלי**			1886	1944	אושביץ	בתאי הגאזים
וינינגר		**סמי**	שמעון		1914	1944	אושביץ	בתאי הגאזים
וינינגר		**יטי**	שמעון		1902	1944	אושביץ	בתאי הגאזים
וינינגר		**סלי**	שמעון		1908	1944	אושביץ	בתאי הגאזים
וינקלר		**ברוך**	שלמה צבי		1897	1942	מורפה	מחלת טיפוס
וינקלר	קוך	**שרה**	משה		1899	1942	מורפה	מחלת טיפוס
וינקלר		**אברהם**	ברוך		1924	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
וינקלר		**אלי**	ישראל לייב		1891	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
וולך		**אברהם הרש**	יוסף		1903	1941	ברשד	מחלת טיפוס
וולך		**יצחק**	יוסף		1910	1942	וורובקה	ע״י גרמנים
וולך		**חנה**	חיים יוסף		1896	1941	בדרך לאטקי	ע״י רומנים
וינינגר	רוזנבאום	**אנה**	לייבוש		1900	1942	ברשד	מחלת טיפוס
וינינגר		**מטרינה**	ברל		1926	1942	ברשד	רעב

ז

משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
שם				נולד		נפטר		
זילברבוש		בריש	מוטל		1880	1941	מוגילב	רעב
זילברבוש	בינר	פני	אפריים		1885	1941	מוגילב	רעב
זילברבוש		חיים בובי	בריש		1920	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
זלמנוביץ		זיגמונד	פייביש		1898	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
זלמנוביץ		ז'קי	זיגמונד		1930	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
זלמנוביץ	וגנר	רייזל			1860	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
זלוצ'ובר		אברהם	שאול		1910	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
זלוצ'ובר		ברוך אנשל	שאול		1919	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
זלוצ'ובר		חנה	ישראל		1918	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
זלוצ'ובר		אליאס	שאול		1910	1944	מוגילב	מחלת טיפוס
זמלר		אנצ'ל			1873	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
זמלר	דינר	רגינה			1887	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
זמלר		משה	אנצ'ל		1907	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
זנד	רפפורט	טוני		ואמה	1890	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
זנד		פייבל	וולף דוד	ואמה	1899	1942	ברשד	מחלת טיפוס
זנד		גיטל		ואמה	1870	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
זנד		אוליה	אשר	ואמה	1886	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
זנד		אברהם	אשר		1882	1943	מורפה	מחלת טיפוס
זנד	בלצנשטיין	רחל	משה	ואמה	1883	1943	מורפה	מחלת טיפוס
זנד		גדליה	אברהם	ואמה	1921	1943	מורפה	מחלת טיפוס
זנד		אליעזר	אשר	ואמה	1879	1943	מורפה	מחלת טיפוס
זנד		אליהו	אליעזר	ואמה	1906	1943	ברשד	מחלת טיפוס
זנד		פייבל	אשר	ר. מולדוביצה	1898	1943	דז'ורין	מחלת טיפוס
זנד		אליעזר	וולף דוד	ר. מולדוביצה	1900	1943	ברשד	מחלת טיפוס
זנד		שיינדל	אשר	ר. מולדוביצה	1899	1941	בדרך לאטקי	ע"י רומנים
זנד		וילי	אליעזר	ר. מולדוביצה	1929	1943	ברשד	מחלת טיפוס
זנד	שרף	פרידה	אברהם	ר. מולדוביצה	1868	1943	ברשד	מחלת טיפוס
זנד		משה	אברהם צבי	פרומוסה	1876	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
זנד		מרדכי	אברהם צבי	פרומוסה	1883	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
זנד	גריינר	חייה	משה	פרומוסה	1892	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
זנגרייך		מוניו			1887	1942	ברשד	מחלת טיפוס
זנגרייך	גרלר	אסתר	שלמה אלי		1886	1942	ברשד	מחלת טיפוס
זנגרייך		בנו של	מוניו		1923	1942	ברשד	מחלת טיפוס
זנגרייך		בנו של	מוניו		1925	1942	ברשד	מחלת טיפוס
זנד		אפריים		ר. פבואול	1877	1942	מוגילב	מחלת טיפוס

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
זנד		שרה		רוס פבואול	1881	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
זנד		בנו של	אפרים	רוס פבואול	1906	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
זנד		בנו של	אפרים	רוס פבואול	1910	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
זילברבוש		מאיר	סומר		1923	1942	לוצ׳יניץ	ע״י רומנים
זילברבוש		רוזי	אשת מוטל		1872	1942	לוצ׳יניץ	ע״י רומנים
זילברשטיין		שמואל	וולף		1881	1943	מורפה	מחלת טיפוס
זינגר		יצחק	חיים וולף		1898	1942	ימפול	ע״י גרמנים
זינגר		חנה			1877	1942	סקזינץ	מחלת טיפוס
זינגר		שלמה	ישראל		1904	1942	סקזינץ	מחלת טיפוס
זינגר		מרדכי אליעזר	שלמה		1934	1942	סקזינץ	מחלת טיפוס
זומר		הרמן			1888	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
זומר	הרט	מלכה			1890	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
זומר		בנו של	הרמן		1928	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
זומר		בנו של	הרמן		1931	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
זומר		משה	יעקב		1884	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
זומר	הולנגרבר	יטי	יצחק		1887	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
זומר		דינה			1861	1941	בדרך למוגילב	ע״י רומנים
זוננשטיין		עקיבא			1899	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
זוננשטיין		יוסף	מאיר אליהו		1877	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
זוננשטיין	שרצר	רוזה	מאיר		1880	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
זיסמן		ישראל	לייביש		1865	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
זיסמן	לוין	שרה.	שמעון		1870	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
זיסמן		נוטה	ישראל		1898	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
זיסמן		שמשון יעקב	נוטה		1926	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
זיסמן		חיים לייב	נוטה		1928	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
זיסמן		יהושע	נוטה		1933	1944	מוגילב	מחלת טיפוס
זיסמן		משה	אברהם		1869	1941	ע״י הפרוט	ע״י אוקראינים
זיסמן	לבל	רבקה			1873	1941	ע״י הפרוט	ע״י אוקראינים
זיסמן		דינה	מנשה		1901	1941	ע״י הפרוט	ע״י אוקראינים
זיסמן	ברוקמן	ז׳נט	מנשה		1900	1941	ע״י הפרוט	ע״י אוקראינים
זיסמן	לבל	אטי			1889	1941	ע״י הפרוט	ע״י אוקראינים
זיסמן		שלמה	בריש	קומנשט	1912	1940	קומנשט	ע״י רומנים
זיסמן		קופל	בריש	קומנשט	1916	1940	קומנשט	ע״י רומנים
זיידנר		שרגא	פייביש	וליסקה	1886	1942	מעבר לבוג	ע״י גרמנים
זיידנר		אברהם		וליסקה	1878	1942	מעבר לבוג	ע״י גרמנים

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
זיידנר	וינינגר	מרים		וליסקה	1886	1942	מעבר לבוג	ע"י גרמנים
זיידנר		שטפי	אברהם	וליסקה	1914	1942	מעבר לבוג	ע"י גרמנים
			ט					
טננהויז		בנימין	שמעון		1898	1943	שרגורוד	ע"י אוקראיניכ
טננהויז	ברגמן	חנה	יצחק		1902	1941	שרגורוד	ע"י אוקראיניכ
טננהויז		נטה	הרש		1914	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
טננהויז		מרדכי	ישראל		1877	1942	מורפה	מחלת טיפוס
טננהויז		משה	שמעון		1892	1942	זירושינקו	ע"י גרמנים
טננהויז		חיה	משה		1893	1943	מעבר לבוג	ע"י גרמנים
טננהויז		מרדכי	שלום		1895	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
טננהויז		אליהו	מרדכי		1939	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
טננהויז		שרה	מרדכי		1940	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
טננהויז		רחל	שמעון		1894	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
טננהויז		רבקה בתה של	רחל		1920	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
טננהויז		סילקה אשתו של	שמואל	ברקיששט	1867	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
טננהויז		אלקה	שמואל	ברקיששט	1914	1942	קופיגורוד	מחלת טיפוס
טננהויז		נתן	בן-רחל	ברקיששט	1918	1942	קופיגורוד	מחלת טיפוס
טננהויז		לייב	בן-רחל	ברקיששט	1927	1942	קופיגורוד	מחלת טיפוס
טננהויז		הושע	שלום	ברקיששט	1877	1942	קופיגורוד	מחלת טיפוס
טננהויז		מירל	בנימין	ברקיששט	1886	1942	קופיגורוד	מחלת טיפוס
טישלר		קרל			1878	1942	ברשד	מחלת טיפוס
טישלר	גוטסמן	רבקה	מנשה		1889	1942	ברשד	מחלת טיפוס
טישלר		ברנהרד	קרל		1914	1942	ברהיים	נהרג במלחמה
טרגרמן	ולצר	טאובה-יהודית			1885	1942	אובודובקה	מחלת טיפוס
טרגרמן		פרל	הרש		1915	1942	אובודובקה	מחלת טיפוס
טרסר		מנדל			1910	1943	מורפה	מחלת טיפוס
טרייביש		יעקב	הרש		1910	1943	מורפה	מת מרעב
טוכמן		הרש	יהושע-פישל		1884	1942	ברשד	מחלת טיפוס
טוכמן	הזנפרץ	לוטי			1896	1942	ברשד	מחלת טיפוס
טוכמן		אלטר	ישראל		1921	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
טוכמן		פרץ	יהושע-פישל		1912	1942	ברשד	מחלת טיפוס
טוכמן		פייביש	מאיר		1925	1942	ברשד	מחלת טיפוס
טוכמן		הניה	אשת פייביש		1877	1942	ברשד	מחלת טיפוס
טוכמן		פייביש	יצחק אייזיג		1868	1942	ברשד	מחלת טיפוס
טאובר		לייב	רב יצחק אייזיג		1884	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
טאובר		לוי	משה		1873	1942	ברשד	מחלת טיפוס
טאובר	רינצלר	שרה	מאיר		1880	1942	ברשד	מחלת טיפוס
טבק		נתן	אפרים	בוקשויה	1880	1943	דזיורון	מחלת טיפוס

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
יורן		**הרי**	אברהם		1892	1944	גורה הומורה	מחלה
יורן		**יוסף**	אברהם		1888	1942	טריהטי	ע"י רומנים
יגר		**לייביש**		פרסין	1871	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
יגר	זומר	**מחלה**		פרסין	1880	1943	סקזיינץ	ע"י רומנים
יוקלסון	וולפר	**אטל-חייה**	נחמן		1872	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
יוני	ויסברג	**חנה**	מיכאל		1885	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
יורגראו		**נח**	משה		1876	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
יורגראו	ויזר	**סלי**			1876	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
יורגראו פרופ'		**מנדל**	נח		1913	1941	ברשד	מחלת טיפוס
יורגראו		**חייה**	נח		1910	1942	מעבר לבוג	ע"י גרמנים
יורגראו	רייכר	**אידה**	יעקב		1899	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
יורגראו	שנפ	**סלי**	בן-ציון		1902	1942	ברשד	מחלת טיפוס
יורגראו		**אליעזר**	אפריים		1927	1942	ברשד	מחלת טיפוס
יורגראו		**ישעיהו**	ליטמן		1880	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
יורגראו	קונצברונר	**מרים**			1883	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
יורגראו	קורצברג	**מלבינה**	שלמה הרש		1910	1943	דזורין	מחלת טיפוס
יורגאו		**לוניו**	חיים אפריים		1927	1942	מוגילב	מת מרעב
יורגאו		**שרה**	אליעזר ליטמן		1902	1942	צ'רנוביץ	מחלות

כ

כץ		**ישראל**	שמשון ראובן		1889	1941	אובוחוב	מחלת טיפוס
כץ	בזנר	**אסתר**	חיים		1892	1942	קזמוב	מחלת טיפוס
כץ		**ראובן**	ישראל		1936	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
כץ		**ברטה**	יהודה		1892	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
כץ		**חיים**	זיגמונד		1922	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
כץ		**שעיה**	זיגמונד		1925	1944	מוגילב	מחלת טיפוס
כץ		**פסח**	משה חיים		1875	1941	קופיגורוד	מחלת טיפוס
כץ	דרוקמן	**גולדה**	איזק		1877	1944	קופיגורוד	מחלת טיפוס
כץ		**דוד**	שמואל		1916	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
כץ		**מוטל**	שמואל		1914	1944	מוגילב	מחלת טיפוס
כץ		**עקיבא**	יעקב		1857	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
כץ		**דוד**	עקיבא		1881	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
כץ		**רוזה**	לייב	פרסין	1894	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
כץ		**הרש**	זלמן	פרסין	1933	1943	קזמוב	מחלת טיפוס

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
כץ		אלזה	זלמן	פרסין	1931	1943	קוזמוב	מחלת טיפוס
כץ		מוטי		פרסין	1871	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
כץ		מוריץ	ישראל מנשה	פרסין	1892	1941	זיוציקה	ע״י רומנים
כץ		מרקוס	לייב	פרסין	1876	1941	זיוציקה	ע״י רומנים
כץ		ישיעהו		פרסין	1891	1941	זיוציקה	ע״י רומנים
כץ		שמעיה			1889	1941	זיוציקה	ע״י רומנים
כץ		מנדל	שמעיה		1923	1941	זיוציקה	ע״י רומנים
כהן		אהרן	שלמה		1883	1942	מוגילב	ע״י רומנים
כהן	רוזנברג	פפי	ישראל		1886	1942	אובוחוב	ע״י רומנים
כהן		אהרן	ישראל		1910	1942	אובוחוב	ע״י רומנים
כהן	שיבר	רחל	ברל		1886	1942	שרגורוד	ע״י רומנים
כהן		הרמן	לייב		1909	1942	פיצצורה	ע״י רומנים
כהנא	שכטר	בתיה	יעקב	ואמה	1900	1942	פיצצורה	ע״י רומנים
כהנא		משה-יעקב	פייביש	ואמה	1923	1942	פיצצורה	ע״י רומנים
כהנא		חייה-פייגה	פייביש	ואמה	1926	1942	פיצצורה	ע״י רומנים
כהנא		שמואל הרש	פייביש	ואמה	1929	1942	פיצצורה	ע״י רומנים
כהנא		חיים-בר	פייביש	ואמה	1932	1942	פיצצורה	ע״י רומנים
כהנא		ציריל	פייביש	ואמה	1934	1942	פיצצורה	ע״י רומנים
ל								
לאופר	יורגראו	מרים	אליעזר-ליטמן		1898	1942	מוגילב	מתה מרעב
לאופר		פייבל	יחיאל-מיכל		1885	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
לאופר	יורגראו	מלי		פרסין	1894	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
לאופר		פפי		פרסין	1892	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
לאופר		מיצי		פרסין	1887	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
לאופר		קוקה		פרסין	1884	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
לינדר		דוד	יהודה		1883	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
לאופמן	אפטר	פייגה	יעקב		1901	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
לאופמן		משה	דב		1922	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
לאופמן		טוביה	צבי		1869	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
לאופמן		הדי	אשת ירמיהו		1866	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
לאופמן		הרש	ירמיהו		1902	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
לאופמן		ברכה	אשת הרש		1906	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
לאופמן		יוסף	אברהם		1883	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
לאופמן	מרדלר	שרה	ברל		1884	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
לאופמן		וולף	יוסף		1904	1942		מחלת טיפוס

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
לאופמן		**סמי**	יוסף		1914	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
לאופמן		**ירמיהו**	צבי		1858	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
לאופמן		**אליאס**	צבי		1875	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
לאופמן		**נח**	יעקב		1891	1943	קופיגורוד	מחלת טיפוס
לאופמן	גולדנגרבר	**חנה**	הרש		1894	1941	ולדליר	רעב
לאופמן		**פסח**	נח		1921	1943	ולדלגר	רעב
לאופמן		**יוסה**	נח		1926	1943	ולדלגר	רעב
לאופמן		**מרדכי**	נח		1928	1943	ולדלגר	רעב
לאופמן		**הרש**	נח		1931	1943	ולדלגר	רעב
לאופמן		**ינטה**	יעקב		1880	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
לאופמן		**אסתר**	שלמה		1892	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
לאופמן	קרפל	**רחל**	שמעון		1858	1941	קופיגורוד	מחלת טיפוס
לאופמן		**הניה**	שלמה		1894	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
לר		**דוד**		פרסין	1893	1943	מורפה	מחלת טיפוס
לר	פישר	**גוסטה**	מוניו	פרסין	1905	1943	מורפה	מחלת טיפוס
לר		**זיגי**	דוד	פרסין	1926	1943	מורפה	מחלת טיפוס
לקר		**אדולף**	יוסף	סטולפיקן	1902	1942	דזורין	מחלת טיפוס
לקר		**הרש**	משה	סטולפיקן	1902	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
לקר		**יוסף**	מנחם יהודה	סטולפיקן	1874	1943	דזורין	מחלת טיפוס
לדר		**חיים**		סטולפיקן	1901	1942	ברשד	מחלת טיפוס
לדר	הלסטוך	**בבצית**	יצחק	סטולפיקן	1903	1942	ברשד	מחלת טיפוס
לדר		בנו של חיים	חיים	סטולפיקן	1926	1942	ברשד	מחלת טיפוס
לדר		בנו של חיים	חיים	סטולפיקן	1928	1942	ברשד	מחלת טיפוס
לדר	וגנר	**גולדה**	שאול	סטולפיקן	1867	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
לדר		**פאולה**	מנשה	סטולפיקן	1926	1942	ברשד	מחלת טיפוס
לייב		**צבי הרש**		פרסין	1872	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
לייב		**יטי**		פרסין	1874	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
ליימזידר		**שלום בר**	יצחק		1894	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
ליימזידר		**רחל**	מאיר		1873	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
לסנר		**יעקב**	יהודה		1872	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
לסנר		**הרש**	יעקב		1902	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
לטין	פלץ	**חנציה**	יהודה		1892	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
לטין		**אנצ׳ל**	לייביש		1912	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
ליפ		**שלמה**	משה		1895	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
לוין		**יעקב**	שמשון		1874	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס

שם				נולד		נפטר		
משפחה	**קודם**	**פרטי**	**האב**	**במקום**	**בשנת**	**בשנת**	**במקום**	**סיבת המות**
לוין		**שאול**	שמשון		1876	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
לוין		**יוסף**	שמשון		1877	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
לוין	מייזלס	**פני**	לוי		1880	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
לוין		**חיית**	יוסף		1914	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
לוין		**דורת**	יוסף		1922	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
ליברמן		**הרש**	עזריאל		1897	1943	שרגורוד	מחלת טיפוס
ליברמן		**שלמה**	הרש		1920	1941	שרגורוד	מחלת טיפוס
לבל		**משה**			1900	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
לבל		**יעקב**	ברוך		1902	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
לבל		**ברוך**	יעקב		1891	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
לוקר		**יוסף**	יעקב משה		1899	1942	ברשד	ע״י גרמנים
לוקר	דרוקמן	**פרל**	יוסף שלמה		1868	1942	ברשד	ע״י גרמנים
לוקר		**דוד**	יעקב משה		1884	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
לוקר	שייר	**מלכה**			1868	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
לוקר		**קוקה**	אברהם		1910	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
לינדנבאום		**יוסף**	ברוך		1901	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
לבנשוס		**וולף**	אהרן	ואמה	1904	1942	מעבר לבוג	ע״י גרמנים
לבנשוס	לנצט	**גוסטה**	לוזר	ואמה	1903	1942	מעבר לבוג	ע״י גרמנים
לקר	דרוקמן	**ריבה**		ר. מולדוביצה	1871	1942	אובודובקה	מחלת טיפוס
לדנהיים		**מקס**	הרש	ר. מולדוביצה	1884	1943	ברשד	מחלת טיפוס
לדנהיים		**יצחק**	הרש	ר. מולדוביצה	1894	1942	מעבר לבוג	ע״י גרמנים
לדנהיים	ליטמן	**רגינה**		ר. מולדוביצה	1897	1942	מעבר לבוג	ע״י גרמנים
לדנהיים		**בלומה**	הרש	ר. מולדוביצה	1934	1942	מעבר לבוג	ע״י גרמנים
לנדמן		**מנדל**		ר. מולדוביצה	1893	1941	בדרך למוגילב	ע״י גרמנים
לנדמן	טבק	**חנה**	אפריים	ר. מולדוביצה	1901	1941	בדרך למוגילב	ע״י גרמנים
לנדוור		**מאיר**	הלמוט	ר. מולדוביצה	1881	1941	בדרך למוגילב	ע״י גרמנים
לנדוור		**מנדל**	הרש	ר. מולדוביצה	1901	1942	לוציניץ	רעב
לנדוור	דרוקמן	**גיטל**		ר. מולדוביצה	1872	1942	לוציניץ	רעב
לנדוור	גרייף	**חנה**		ר. מולדוביצה	1905	1942	לוציניץ	רעב
לנדוור		**יוסף**	מנדל	ר. מולדוביצה	1939	1942	לוציניץ	רעב
לנ		**שלמה**	יצחק	ר. מולדוביצה	1895	1942	מורפה	מחלת טיפוס
לסטר	הרטנשטיין	**שיינדל**	נפתלי הרץ		1885	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
ליברוס		**משה הרש**	שמעון		1902	1942	שרגורוד	מת מרעב
ליברוס		**שלמה**		ר. מולדוביצה	1922	1944	שרגורוד	מת מרעב

משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
שם				נולד		נפטר		
מילר		משה מרדכי	אפריים		1881	1941	מורפה	מחלת טיפוס
מילר		מקס	אפריים		1906	1941	צירנוביץ	ע״י גרמנים
מרלינג		משולם	בעל התפילה המיוחד		1870	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
מריאן		צילה			1867	1942	מעבר לבוג	ע״י גרמנים
מריאן		הלן			1902	1942	מעבר לבוג	ע״י גרמנים
מיידנק	שכטר	רגינה	יהושע	פרסין	1907	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
מיידנק		חלנה	יצחק לייב	פרסין	1885	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
מייר		יעקב			1882	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
מייר	לטיך	שרה	יהושע		1892	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
מייר		נתן	שמחה מאיר		1922	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
מלק		ברל	יוסף הרש		1883	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
מרקוביץ		מנדל	פנחס		1913	1945	בדרך חזרה	ע״י גרמנים
מרקוביץ		פנחס	מרדכי		1894	1942	ברשד	מחלת טיפוס
מרקוביץ		יצחק	מרדכי	פרומוסה	1916	1941	בדרך לברשד	ע״י רומנים
מכלוביץ		אברהם	משולם	פרומוסה	1871	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
מלצר		שמואל		פרומוסה	1882	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
מלצר	הוטמן	מינה		פרומוסה	1890	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
מנשס	יורגראו	רבקה	אליעזר ליטמן	ואמה	1906	1943	ברשד	מחלת טיפוס
מרדלר		יצחק	שלמה	ואמה	1870	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
מרדלר		שמואל	אברהם		1878	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
מרדלר	רחמוט	שרלוטה		פרומוסה	1879	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
מרמלשטיין		שרה		פרומוסה	1877	1945	שרגורוד	מחלת טיפוס
מונטג	זגד	סימה		פרומוסה	1873	1941	אובוחוב	מחלת טיפוס
מונטג		יצחק	מנשה צבי	בוקשויה	1855	1941	אובוחוב	מחלת טיפוס
מונטג	האבר	מרים	יוסף	ר. מולדוביצה	1875	1941	בדרך לאטקי	ע״י רומנים
מונטג		רודולף	יצחק	ר. מולדוביצה	1903	1941	בדרך לאטקי	ע״י רומנים
מונטג	שפר	בינה	מיכאל	ר. מולדוביצה	1908	1941	בדרך לאטקי	ע״י רומנים
מונטג		רות	רודולף	ר. מולדוביצה	1925	1941	בדרך לאטקי	ע״י רומנים
מילרד		יוסף	משה	ר. מולדוביצה	1903	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
מילרד		אידה	משה	ר. מולדוביצה	1906	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
מינסטר		מנדל	זאב	ואמה	1869	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
מינץ		יוסף	מוטל	ואמה	1903	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
מינצר		שמואל	שלמה		1879	1943	אובודובקה	מחלת טיפוס
מינצר	הרמן	הילדה	שמרל		1883	1943	אובודובקה	מחלת טיפוס

נ

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
נדל		לייב	צבי וולף	פרומוסה	1912	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
נוימן		שלמה	אליהו	פרומוסה	1874	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
נוימן	הרלינג	פסיה		פרומוסה	1895	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
נוימן		דוד	שלמה	פרומוסה	1924	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
נואח		הרמן		פרומוסה	1872	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
נואח	רוזמן	רוזה	לור	פרומוסה	1878	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס

ס

ספיר	פרנקל	שרה			1902	1944	מוגילב	מחלת טיפוס
ספיר		אפרים דוד	משה		1892	1944	מוגילב	מחלת טיפוס
ספיר		משה	דוד		1863	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
סלגר		מניו	דוד		1910	1943	בדרך לדזיורין	ע"י גרמנים
סלגר	הרר	רוזה			1874	1944	דזיורין	מחלת טיפוס
סויפר		יהושע חיים	שמחה	ר. מולדוביצה	1897	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
סויפר	גוטליב	טאובה	מרדכי ראובן	ר. מולדוביצה	1902	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
סויפר		בנו של	יהושע חיים	ר. מולדוביצה	1928	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
ספורן		יצחק		ר. מולדוביצה	1890	1942	מעבר לבוג	ע"י גרמנים
ספורן	רוזנראוך	גוסטה		ר. מולדוביצה	1894	1942	מעבר לבוג	ע"י גרמנים
סחר		סופיה	שלמה		1882	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
סחר		סלו	שמואל		1922	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
סינדרוביץ	שיבר	מלי	בריש		1857	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
סינדרוביץ		יוסף	הרש		1890	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
סוחר	לקר	שרה	יצחק		1890	1942	בדרך ליער	מחלת טיפוס
סוחר		יוסף			1871	1942	קופיגורוד	מחלת טיפוס

פ

פרמינגר	אפטר	יפה טובה	יצחק		1872	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פרמינגר		מרדכי אברהם	זלמן		1887	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
פרמינגר	פליישר	רוזה	יעקב		1892	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פרמינגר		רחל	משה		1890	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
פרמינגר		מוטל	יהושע		1884	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
פרייס		רחל	ליב אריה		1896	1942	מוגילב	רעב
פרייס		צבי	נחום יעקב		1894	1942	מוגילב	רעב
פינגולד		הרמן הרש	שרגא		1888	1941	בדרך לאטקי	ע"י רומנים
פולק		יעקב			1880	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פולק		ליאון	יעקב		1901	1941	אטקי	טבע בנהר
פולק		משה מיכאל	שלמה	פרסין	1908	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פולק		נחום	שלמה	פרסין	1920	1942	מוגילב	מחלת טיפוס

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
פולק		רוזה		פרסין	1922	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פולק		מרדכי שלום	חיים	פרסין	1884	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פולק		ישראל			1900	1940	ע״י סטרוזיינץ	ע״י רומנים
פולק	קובר	טוני	משה		1901	1940	ע״י סטרוזיינץ	ע״י רומנים
פולק		קלרה	ישראל		1927	1940	ע״י סטרוזיינץ	ע״י רומנים
פולק		זוניו	ישראל		1923	1940	ע״י סטרוזיינץ	ע״י רומנים
פליישר		נורברט	למל		1935	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פלנבאום	אלנבוגן	רחל	ישראל		1868	1943	מורפה	מחלת טיפוס
פסלר		חנה	וולף		1873	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
פסלר		מנדל	אהרן		1904	1942	קזמזוב	מחלת טיפוס
פסלר	זינגר	שינדל	ברל		1900	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
פסלר		רחל	אשתו של מנדל		1903	1942	קזמזוב	מחלת טיפוס
פסלר		אהרון	מנדל		1928	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
פאוסט		חיים	יונה		1894	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פאוסט	הלמן	מניה	חיים פישל		1886	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פדר		ישראל משה	יהושע		1874	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פדר		ריסל			1879	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פייגר	זיסמן	אטל	חיים	ר. מולדוביצה	1881	1942	סקוץ	מחלת טיפוס
פייגר		שמואל לייב	אהרון	ר. מולדוביצה	1879	1941	סקוץ	מחלת טיפוס
פייגר		שלמה		ר. מולדוביצה	1870	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פייגר	לנדוור	סימה		ר. מולדוביצה	1872	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פייגר		יוסף	שלמה	ר. מולדוביצה	1902	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פייגר		מוטלה	יוסף	ר. מולדוביצה	1927	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פייגר		ברטה	יוסף	ר. מולדוביצה	1932	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פלדמן	לדרמן	הניה		ואמה	1917	1944	מעבר לבוג	ע״י גרמנים
פלדהמר	פרליק	קלרה	הרמן	ואמה	1921	1941	ברשד	מחלת טיפוס
פלדהמר		זיידה	יצחק	ואמה	1876	1944	ברשד	מחלת טיפוס
פלדשטיין		דוד		ואמה	1864	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פלדשטיין		יוסף	דוד	ואמה	1889	1942	דזורין	מחלת טיפוס
פלדשטיין		גדליהו	דוד	ואמה	1884	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פסלר		מרדכי	אנשל	ר. מולדוביצה	1894	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פסלר	לקר	פרידה		ר. מולדוביצה	1899	1944	טולציין	מחלת טיפוס
פינקלר		שמעון	יעקב	סטולפיקן	1869	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פינקלר	דרוקמן	חייה לאה		סטולפיקן	1878	1944	מוגילב	מחלת טיפוס

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
פויערורקער		**ריקה**		ר. מולדוביצה	1930	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פישל		**קופל**		ר. מולדוביצה	1872	1942	מוגילב	רעב
פישל		**שרה**		ר. מולדוביצה	1872	1942	מוגילב	רעב
פישר		**ישראל**	הרש	ר. מולדוביצה	1882	1942	מורפה	מחלת טיפוס
פישר		**שמואל**	מניו	ר. מולדוביצה	1898	1942	מורפה	מחלת טיפוס
פישר		**אברהם**	מניו	ר. מולדוביצה	1888	1942	מורפה	מחלת טיפוס
פישר		**יעקב**	מניו	ר. מולדוביצה	1890	1942	מורפה	מחלת טיפוס
פישר		**מקס שלום**	מניו	ר. מולדוביצה	1902	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פישר	קובר	**שרה**	אהרן	ר. מולדוביצה	1900	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פישר		**מנדל**	אנשל	ר. מולדוביצה	1893	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
פישר		**אהרן יצחק**	מנדל	ר. מולדוביצה	1923	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פישר		**איזידור**		פרסין	1880	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פישר		**סנדר**	משה	פרסין	1923	1942	קופיגורוד	מחלת טיפוס
פישר		**יואל**	שלמה	פרסין	1915	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
פישלר		**יואל**	משה מרדכי		1868	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
פישלר		**בלימה**	מנדל		1866	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
פרוינדליך		**קלרה**	יודל		1886	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פריץ		**יצחק**			1904	1942	פרוסקורוב	ע"י גרמנים
פריץ	רייכמן	**לוטי**	יעקב		1902	1942	פרוסקורוב	ע"י גרמנים
פריץ		**גדליהו**	יצחק		1937	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
פוישלנדר		**שלמה**		ואמה		1942	קופיגורוד	רעב
פוישלנדר		אשתו של	שלמה	ואמה		1942	קופיגורוד	רעב
פוישלנדר		שבעת ילדי	שלמה	ואמה		1942	קופיגורוד	רעב
פורר	פליק	**אסתר**	יהושע		1891	1943	דזורין	מחלת טיפוס
פורר		**מרדכי לייזר**	אשר		1923	1943	מעבר לבוג	מחלת טיפוס
פורר		**אייזיק**	יהודה		1855	1941	שרגורוד	מחלת טיפוס
פורמן		**חיים**		ר. מולדוביצה	1884	1941	ברשד	מחלת טיפוס
פורמן		בנו של	חיים	ר. מולדוביצה	1923	1941	ברשד	מחלת טיפוס
פונד		**יצחק**	אברהם		1882	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פונד		**שעיה**			1874	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פונד		**פני**			1874	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פונד		**אדולף**	שעיה		1904	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פאוקר		**אברהם**		ואמה	1873	1941	ברשד	מחלת טיפוס
פאוקר	גאבה	**רוזה**	מרקוס	ואמה	1879	1941	ברשד	מחלת טיפוס

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
פכט		סימה		בוקשויה	1870	1942	ברשד	מחלת טיפוס
פכט		בלומה		בוקשויה	1890	1942	ברשד	מחלת טיפוס
פכט		אדולף		בוקשויה	1912	1942	ברשד	מחלת טיפוס
פסטרנק		הרש		ואמה	1890	1942	ברשד	מחלת טיפוס
פסטרנק	ריינשטיין	חייה פייגה	אברהם	ואמה	1892	1942	ברשד	מחלת טיפוס
פסטרנק		קוקה		ואמה	1908	1942	ברשד	מחלת טיפוס
פרלמן		מרקוס		ואמה	1897	1944	סקזינץ	מחלת טיפוס
פרלמן	יגר	סילקה	לייבוש	ואמה	1909	1944	מוגילב	מחלת טיפוס
פרלמן		פני	מרקוס	ואמה	1940	1944	מוגילב	מחלת טיפוס
פפאו		אשר	משה	ר. מולדוביצה	1924	1942	ברשד	מחלת טיפוס
פיכלר		יוסף	מרדכי	ר. מולדוביצה	1877	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
פיכלר		פישל	מרדכי	ר. מולדוביצה	1896	1941	מורפה	מחלת טיפוס
פיכלר		ברטה	מרדכי	ר. מולדוביצה	1891	1941	מורפה	מחלת טיפוס
פיכלר		הלן	מרדכי	ר. מולדוביצה	1892	1944	מורפה	מחלת טיפוס
פיכלר		פרל רבקה	יודל	ר. מולדוביצה	1876	1942	מורפה	מחלת טיפוס
פיסטינר		מאיר		פרסין	1877	1942	מורפה	מחלת טיפוס
פיסטינר		שרה		פרסין	1882	1942	מורפה	מחלת טיפוס
פיסטינר		חיים	מאיר	פרסין	1914	1942	מורפה	מחלת טיפוס
פיסטינר		יוסף	מאיר	פרסין	1920	1942	מורפה	מחלת טיפוס
פרוסטק		אברהם	חיים	פרסין	1904	1941	בדרך לאטקי	ע״י אוקראינים
פרוסטק	דלפין	הניה	אליהו	פרסין	1914	1941	בדרך לאטקי	ע״י אוקראינים
פרוסטק		חיים	אברהם	פרסין	1933	1941	בדרך לאטקי	ע״י אוקראינים
פרוסטק		בנימין	אברהם	פרסין	1935	1941	בדרך לאטקי	ע״י אוקראינים
פרוסטק		בתו של	אברהם	פרסין	1937	1941	בדרך לאטקי	ע״י אוקראינים
פוגל		חייה בלה			1890	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
פוגל		יעקב		ר. מולדוביצה	1887	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פוגל		אשת יעקב	יעקב	ר. מולדוביצה	1892	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פרידמן		חיים ישראל	שרגא יוסף		1875	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
פישלר		אברהם	יואל		1893	1942	מוגילב	מחלת טיפוס

צ

משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
צורף	רוזנבאום	טינה	יצחק		1888	1942	איבנוב	מחלת טיפוס
צין		ישעיהו	ירחמיאל	ואמה	1871	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס

ק

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
קובלר		**משה**	ישראל		1875	1942	מוגילב	דום לב
קיסמן		**בנימין**	משה דוד		1881	1941	דזירין	מחלת טיפוס
קיסמן		**אליעזר**	קופל		1873	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
קיסמן		**יצחק**	קופל		1871	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
קיסמן	בראון	**מטילדה**			1873	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
קוסטינר		**צבי**	שמואל לייב		1903	1943	טולצין	ע"י גרמנים
קוסטינר		**נעמי**	איתמר		1936	1941	שרגורוד	דיפטריה
קוסטינר		**אליעזר**	חיים		1910	1942	דזירין	שחפת
קליין ד"ר		**זיגמונד**	אמיל		1892	1943	מוגילב	התאבד
קליין	סולומון	**רוזה**	שלמה		1898	1943	מוגילב	התאבדה
קליין	הלסטוך	**קלרה**	יצחק		1901	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
קליין		**מנדל**	אביש		1898	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
קליין		בנו של	מנדל		1928	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
קליין		בנו של	מנדל		1931	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
קליין		**יוסף**	שלמה		1898	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
קליין		**שלמה**	אליעזר		1883	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
קליין	גרינשטיין	**שיינדל**	יוסף		1885	1943	דברצין	מחלת טיפוס
קראקאור		**אברהם**	מאיר		1897	1943	מורפה	מחלת טיפוס
קופלר		**זיגפריד**			1908	1941	מורפה	רעב
קופלר	וולף	**יטי**	מרדכי לייזר		1913	1941	מורפה	רעב
קובר		**משה צבי**	שמואל וולף		1895	1942	מורפה	רעב
קסלר		**שפרה**	יונס	פרסין	1877	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
קרנר		**גצל**	ראובן	פרסין	1902	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
קרנר	שיבר	**שיינדל**		פרסין	1898	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
קרנר		**אסתר**	גצל	פרסין	1924	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
קרנר		**אברהם**	גצל	פרסין	1927	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
קימלמן		**אליאס**	אשר	ר. מולדוביצה	1902	1942	אובודובקה	רעב
קימלמן	גולדשמידט	**לאה**	יעקב	ר. מולדוביצה	1902	1942	אובודובקה	רעב
קימלמן	אושר	**פרידל**	אליאס	ר. מולדוביצה	1916	1942	אובודובקה	רעב
קימלמן		**יעקב**	אליאס	ר. מולדוביצה	1918	1942	אובודובקה	רעב
קימלמן		**משולם**	אליאס	ר. מולדוביצה	1922	1942	אובודובקה	רעב
קימלמן		**זלמן**	אליאס	ר. מולדוביצה	1925	1942	אובודובקה	רעב
קינסברונר		**דורית**	הנזל		1931	1944	אובודובקה	רעב
קרפל		**יעקב**	שמעון		1872	1942	לוציינץ	מחלת טיפוס

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
קרפל		הרש	שמעון		1871	1941	בדרך לדכאו	ע״י גרמנים
קרפל		שלמה	הרש		1896	1941	בדרך לדכאו	ע״י גרמנים
קלנר		מרצ׳ל	לאון דוד	ר. מולדוביצה	1902	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
קלנר	סגל	קלרה		ר. מולדוביצה	1882	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
קלנר	פישר	גיזיה	מניו	ר. מולדוביצה	1913	1943	מורפה	מחלת טיפוס
קלנר		נורברט	לייב	ר. מולדוביצה	1905	1943	מורפה	מחלת טיפוס
קלנר		רוזה	נורברט	ר. מולדוביצה	1941	1943	מורפה	מחלת טיפוס
קירשנבוים		יעקב	יצחק אייזיק	סטולפיקן	1900	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
קירשנבוים	פרייר	שלמה	אייזיק	סטולפיקן	1902	1942	מוגילב	רעב
קירשנבוים		לאה	ברל	סטולפיקן	1936	1942	מוגילב	רעב
קירשנבוים		תניה	יצחק	סטולפיקן	1938	1942	מוגילב	רעב
קירשנבוים		חנה	יצחק	סטולפיקן	1940	1942	מוגילב	רעב
קראקאור		אמיל אלברט	יצחק		1900	1942	מורפה	מחלת טיפוס
קרמר	סורקיס	סלקה	מאיר		1912	1942	ברשד	מחלת טיפוס
קרוננפלד	גוטמן	סלי	מיכאל		1909	1942	נעדרת	
קרוננפלד		לייב	ברל		1875	1941	שרגורוד	מחלת טיפוס
קולה		סלי	מנדל		1884	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
קולה		מקס	שלמה		1918	1941	נעדר	
קולה אינג׳		לודביג	מנחם		1912	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
קורצברג		יצחק	מנחם		1878	1943	ברשד	מחלת טיפוס
קורצברג	גוטליב	חניה	ברל		1892	1943	ברשד	מחלת טיפוס
קורצברג		אליהו			1908	1943	קופיגורוד	מחלת טיפוס
קורצברג		שלמה הרש	יצחק		1872	1942	דזורין	מחלת טיפוס
קורצברג		שרה			1928	1943	ברשד	מחלת טיפוס

ר

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
רוזנשטוק		נתן	משה לייזר		1872	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רוזנקרנץ		גיטל	יעקב		1895	1941	גורה הומורה	מחלת טיפוס
רוזנבאום		יצחק	שלמה זלמן		1849	1941	בדרך לאטקי	תלאות הדרך
ריצ'קר		חיה	שרגא פייביש		1870	1942	דזורין	מחלת טיפוס
ריצ'קר		ישראל	צבי הרש			1945	ע"י קובנו	נהרג
ריצ'קר		גרשון	ישעיהו		1905	1943	מורפה	מחלת טיפוס
ריצ'קר		אליאס	ישעיהו		1893	1943	שרגורוד	מחלת טיפוס
ריצ'קר	וולף	סידי	מרדכי לייזר		1911	1943	מְורפה	רעב
רחמוט		רחל	זלמן		1892	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
רחמוט		אברהם	יצחק		1880	1942	מוגילב	רעב
רחמוט		משה	אברהם		1904	1942	סקזיץ	רעב
רחמוט		חיים	אברהם		1907	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רחמוט		איסר	אברהם		1914	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רחמוט	ברגמן	אלקה			1903	1942	סקזיץ	ע"י רומנים
רחמוט		בלומה	משה		1933	1942	סקזיץ	ע"י רומנים
רחמוט		מאיר	משה		1932	1942	סקזיץ	ע"י רומנים
רחמוט		דורה	חיים		1937	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
ראוך		לייזר			1885	1942	מורפה	מחלת טיפוס
רפפורט		נתן			1881	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
רפפורט		אשתו של	נתן		1913	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
רגנבוגן		ברוך	יוסף		1891	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
רגנבוגן	דרמר	נטה	יצחק		1892	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
רור	רגנשטרייך	בלומה	אליעזר		1877	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רייכר		אברהם	פנחס		1877	1944	דברצין	מחלת טיפוס
רייכר	גלטר	הינדה	צבי		1876	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
רייכר		יעקב	אברהם		1912	1944	דברצין	מחלת טיפוס
רייף		משה	יוסף		1895	1941	מעבר לבוג	ע"י גרמנים
רייף	פישלר	הינדה			1896	1941	מעבר לבוג	ע"י גרמנים
רייף		רוזה	משה		1929	1941	מעבר לבוג	ע"י גרמנים
רייף		הרש	משה		1934	1941	מעבר לבוג	ע"י גרמנים
רייניש		דוד	נח		1882	1942	ברשד	מחלת טיפוס
רייניש	לקר	אלזה			1904	1942	ברשד	מחלת טיפוס
רייניש		בנו של	נח		1936	1942	ברשד	מחלת טיפוס
ריזל		נחום	ישראל	סטולפיקן	1866	1942	מוגילב	מחלת טיפוס

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
רייכמן		**פרל**	שלמה	ר. מולדוביצה	1869	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
רייכמן	לאופר	**סימה**	מאיר	ר. מולדוביצה	1876	1941	פרומורוניצה	מחלת טיפוס
רייכמן		**פרויקה**	יעקב	ר. מולדוביצה	1894	1944	מוגילב	מחלת טיפוס
רייכמן		**אברהם**	יעקב	ר. מולדוביצה	1900	1942	פרומורוניצה	מחלת טיפוס
רייכמן		**בנימין**	יעקב	ר. מולדוביצה	1908	1944	טולצ׳ין	מחלת טיפוס
רייכמן		**נוטה**	פרץ	ר. מולדוביצה	1881	1941	ידינץ	ע״י רומנים
רייכמן	קינסברונר	**חנה**	וולף	ר. מולדוביצה	1892	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רייכמן		**מקס**	נוטה	ר. מולדוביצה	1911	1941	אטקי	טבע בדניסטר
רייכמן		**סלי**		ר. מולדוביצה	1912	1941	אטקי	טבעה בדניסטו
רייכמן		בתם של	נוטה וסלי	ר. מולדוביצה	1934	1941	אטקי	טבעה בדניסכ
ריינשטיין		**מרדכי**	אברהם	ר. מולדוביצה	1860	1942	ברשד	מחלת טיפוס
ריינשטיין	קובר	**בתיה**	דבורה	ר. מולדוביצה	1861	1941	אטקי	טבעה בדניסכ
רייזברג		**משה**		ר.מולדוביצה	1861	1941	וטרה דורנה	ע״י רומנים
רנרט		**הרש**		ר. מולדוביצה	1864	1941	וטרה דורנה	ע״י רומנים
רינגלר		**שלמה**		סטולפיקן	1892	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רינגלר		**משה**		סטולפיקן	1901	1941	דזורין	מחלת טיפוס
רינגלר	זילברבוש	**בתיה**	מוטל	סטולפיקן	1903	1941	דזורין	מחלת טיפוס
רינגלר		**מוטל**	משה	סטולפיקן	1933	1941	דזורין	מחלת טיפוס
רינגלר		**יעקב**	משה	סטולפיקן	1935	1941	דזורין	מחלת טיפוס
ריפל		**אייזיק**		סטולפיקן	1884	1942	מורפה	מחלת טיפוס
ריפל	הויזפטר	**ריבה**	יוסף	סטולפיקן	1882	1942	מורפה	מחלת טיפוס
ריפל	הויזפטר	**חנציה**		סטולפיקן	1884	1942	מורפה	מחלת טיפוס
ריינשטיין		**יוסף**			1886	1942	דזורין	רעב
ריינשטיין		**נטי**			1875	1942	דזורין	רעב
ריינשטיין		**פפי**			1914	1942	דזורין	רעב
רול		**מרדכי**	מאיר יצחק		1884	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רובינזון		**דב**		סטולפיקן	1876	1941	שרגורוד	רעב
רובינזון		**טרזה**		סטולפיקן	1878	1941	שרגורוד	רעב
רול		**רוזה**	יוסף		1900	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רול	פעסטה	**לאורה**	יעקב		1882	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רול		**יעקב**	אברהם		1906	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רול	בזנר	**שינדל**	חיים		1890	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רוזנבלט		**זיידה**	חיים	וליסקה	1890	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
רוזנבלט	פוקס	**רחל**	חיים	וליסקה	1887	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
רונס	זליגמן	רוזה			1900	1942	קופיגורוד	מחלת טיפוס
רונס		שמשון	גרשון		1902	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רונס		קוקה			1904	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רוזנבך		יעקב	משה		1874	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רוזנבך	תקרט	דבורה	יצחק		1877	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רוזנבך		שמואל	יעקב		1904	1942	סקזינץ	ע״י גרמנים
רוזנבך		נתן	יעקב		1906	1942	סקזינץ	ע״י גרמנים
רוזנבך		ברטה			1912	1942	סקזינץ	ע״י גרמנים
רוזנברג		שלמה לייב	שאול		1877	1942	אובוחוב	רעב
רוזנברג	קרפל	בלומה			1878	1943	אובוחוב	רעב
רוזנברג		יעקב	שלמה לייב		1907	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
רוזנברג		בנימין יצחק	שאול		1884	1942	אובוחוב	רעב
רוזנברג		אשתו של	בנימין יצחק		1892	1942	אובוחוב	רעב
רוזנברג		הילדה	בנימין יצחק		1924	1942	אובוחוב	רעב
רוזנברג		איזיו	בנימין יצחק		1927	1942	מחנה גרמני	רעב
רוזנברג		מיכאל	בנימין יצחק		1930	1942	מחנה גרמני	רעב
רוזנברג		רבקה	לייזר		1875	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רוזנברג		יעקב הרש	לייזר		1884	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רוזנברג		לוטי	יעקב הרש		1920	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רוזנברג		פרל	דוד		1902	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רוזנברג		פפי	ישראל		1886	1942	אובוחוב	רעב
רוזנברג		סלי	ישראל		1890	1942	אובוחוב	רעב
רוזנברג		חיים		ר. מולדוביצה	1882	1942	ברשד	מחלת טיפוס
רוזנברג	זגר	בלומה		ר. מולדוביצה	1896	1941	ברשד	מחלת טיפוס
רוזנבלום		יעקב	ישעיהו לייב	פרסין	1860	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רוזנבלום		גולדה		פרסין	1862	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רוזנבלום		אברהם	ישעיהו לייב	פרסין	1872	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רוזנבלום		הינדה		פרסין	1873	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רוזנבלום		אליאס	ישעיהו לייב	פרסין	1875	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
רוזנבלום	לאופמן	מרים	הרש	פרסין	1886	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
רוזנבלום		לאה	ישעיהו לייב	פרסין	1876	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
רוזנצוויג		מקס			1901	1941	קופיגורוד	מחלת טיפוס
רוזנצוויג	קויפמן	רבקה			1895	1941	קופיגורוד	מחלת טיפוס
רוזנצוויג		שרה	מקס		1923	1941	קופיגורוד	מחלת טיפוס

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
רוזנר		**שמואל**	שלמה		1878	1942	אובדובקה	ע"י גרמנים
רוזנר	בראודר	**רוזה**	חיים		1880	1942	אובדובקה	ע"י גרמנים
רוזנר	ארליך	**סבינה**	פנחס		1884	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
רוזנבאום		**מנחם מנדל**	הרב יחיאל		1870	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רוזנבאום	גוטליב	**רחל**			1882	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רוזנבאום		**חיים**	מנחם מנדל		1901	1941	מעבר לבוג	ע"י גרמנים
רובין		**יוסל**	מאיר		1884	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
רובין		**שימחה**	מאיר		1880	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
רובין	שכטר	**חנה**	ישראל		1882	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
רובין		**מנדל**	הרב שנלר		1875	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
רובינגר		**ברוך**	פסח		1896	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
רובינגר	טננהויז	**פרל**	הרש		1910	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
ריבנר		**יהודה**		ואמה	1876	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
ריבנר		**אוסקר**	מאיר	ואמה	1882	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
ריבנר		**קוקה**	אוסקר	ואמה	1912	1943	טולצ'ין	מחלת טיפוס
רוף		**אהרן לייב**	יוסף	ואמה	1885	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס

ש

שנרך		**אסתר**	שמואל		1863	1941	מוגילב	התקף לב
שנרך		**אהרון**	אריה		1875	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שנרך	ברנפלד	**מינה**	יצחק		1877	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שוירמן		**ברוך**	מנדל		1898	1943	פיצ'יורה	רעב
שוירמן		**אסתר**			1903	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
שוירמן		בנם של	ברוך ואסתר		1932	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
שוירמן		בנם של	ברוך ואסתר		1934	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
שוירמן		בנם של	ברוך ואסתר		1936	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
שוירמן		בנם של	ברוך ואסתר		1938	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
שוירמן		**בריש**	אהרון		1936	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שוירמן		**אהרן**	ברוך		1917	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שוירמן	מויסשמן	**רבקה**	דוד		1878	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
שוירמן		**ינקל**	מנדל		1896	1942	ברשד	מחלת טיפוס
שוירמן	קליין	**לוטי**	יצחק		1899	1942	ברשד	מחלת טיפוס

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
שוירמן		**גיטל**			1902	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שוירמן		**אברהם**			1905	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שטקל		**בנימין**	שמחה		1896	1941	מורפה	מחלת טיפוס
שטקל		**אסתר**	בנימין		1933	1941	מורפה	מחלת טיפוס
שטקל		**לאה**	בנימין		1935	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
שטקל		**רייזל**	בנימין		1939	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
שטקל		**אליעזר**	בנימין		1941	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
שרצר		**עזריאל**	הרצל		1889	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
שרצר		**משה יצחק**	אנשל		1902	1943	ברשד	מחלת טיפוס
שרצר		**מנשה**	הרצל		1900	1942	קזמזוב	מחלת טיפוס
שרצר	מונטג	**ארנה**	משה		1890	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שטייגר		**לייב**	בריש		1881	1942	מוגילב	רעב
שטייגר		**אהרן**			1899	1941	בדרך לאטקי	ע"י רומנים
שטייגר		**דינה**	פייבל		1902	1942	בדרך לאטקי	ע"י רומנים
שטייגר	ארליך	**ז'ני**	איסר		1906	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שטייגר		**עקיבא**	חיים מרדכי		1872	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שורצקופף		**אפריים**	לייביש		1920	1940	בוקרסט	נעדר
שכטר		**שניאור זלמן**	בן ציון		1900	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שכטר	סורקיס	**פלורה**			1920	1941	ברשד	מחלת טיפוס
שכטר		**מקס**	בעלה של פלורה		1910	1941	ברשד	מחלת טיפוס
שכטר		**שלמה**	אברהם יצחק		1901	1943	שרגורוד	מחלת טיפוס
שכטר	הלפר	**קיילה**	אלטר		1903	1943	שרגורוד	מחלת טיפוס
שכטר	אוסטפלד	**קלרה**	שמואל		1889	1943	אובוחוב	מחלת טיפוס
שכטר		**יטי**	משה יוסל		1922	1943	אובוחוב	מחלת טיפוס
שכטר		**יצחק**	משה יוסל		1920	1943	אובוחוב	מחלת טיפוס
שכטר		**דוד**	הנדל		1895	1941	ברשד	מחלת טיפוס
שכטר	דלפין	**פרימה**	אהרון		1900	1941	ברשד	מחלת טיפוס
שכטר		**הנדל**	דוד		1927	1941	ברשד	מחלת טיפוס
שכטר		**משה**	דוד		1927	1942	ברשד	מחלת טיפוס
שכטר		**חיים חנינה**	דוד		1932	1942	ברשד	מחלת טיפוס
שכטר		**משולם**	אליהו הרש		1902	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שטיבר	טננהויז	**אנציה**	דוד		1899	1941	מורפה	מחלות
שטיבר		**ברנה**	יהושע		1900	1942	טולצ'ין	ע"י גרמנים
שטיבר		**יעקב**			1922	1942	מורפה	מחלת טיפוס

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
שרצר		**פייבל**	מאיר		1875	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
שרצר	שטעג	**ברטה**	פייבל		1907	1943	פיצזיריה	רעב
שרצר	שטעג	**רוזה**	פייבל		1915	1943	שרגורוד	מחלת טיפוס
שרצר		**פרדי**	פייבל		1934	1943	פיצזיריה	רעב
שיבר		**וילהלם**	מנדל		1873	1943	טרזיינשטט	בתאי הגאזינ
שיבר		**מנדל**	אברהם		1877	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
שיבר	רובין	**פייגה**	מאיר		1878	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
שיבר		**ז'נט**	משה		1918	1942	אובוחוב	מחלת טיפוס
שיבר		**זיידה**	בריש		1884	1942	שרגורוד	רעב
שיבר	לאופמן	**ליבה**	יעקב		1888	1943	מורפה	מחלת טיפוס
שיבר		**ברל**	זיידה		1918	1942	קופיגורוד	רעב
שיבר		**פפי**	ברל		1894	1942	אובודובקה	מחלת טיפוס
שייך	רגנשטרייך	**פרידה**	מרדכי לייב		1884	1942	ברשד	רעב
שאוער				מוליד	1900	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שפר	מושקוביץ	**לייב**	דב	וליסקה	1877	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שפר		**גיטל**	חיים	וליסקה	1879	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שפר		**יצחק**	לייב	וליסקה	1900	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שאפר	כץ	**ירחמיאל**	שלום נוטה		1892	1944	אושביץ	בתאי הגאזיכ
שאפר		**רוזה**	עקיבא		1894	1944	אושביץ	בתאי הגאזיכ
שאפר		**יטי**	ירחמיאל		1936	1944	אושביץ	בתאי הגאזיכ
שאפר	לאופר	**קלמן**			1902	1942	ברשד	מחלת טיפוס
שאפר		**מלי**	מאיר		1904	1942	ברשד	מחלת טיפוס
שאפר	גוטליב	אשתו של	מיכאל		1878	1942	ברשד	מחלת טיפוס
שייר	דאובר	**תנציה**			1876	1942	קופיגורוד	מחלת טיפוס
שייר		**פרידה**	דוד שלמה		1867	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שייר	מילגרום	**אהרון**	זאב		1900	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שייר		**גיטל**			1906	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שייר		**חיים**	אהרון		1829	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שייר		**מילו**	אהרון		1936	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שייר		**שלום**	אהרון יצחק		1887	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שייר		אשתו ובנו של	שלום			1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שייר		**ישראל**	אהרון יצחק		1895	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
שייר		**בנימין**	אהרון		1900	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שלגל		**אליעזר**	אנשל	ואמה	1912	1942	מוגילב	רעב

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
שפירא		אשתו של	חיים	ר. מולדוביצה	1875	1942	ברשד	מחלת טיפוס
שפירא		פנקס	יקל	ר. מולדוביצה	1899	1942	ברשד	מחלת טיפוס
שפירא	גרייזלר	פריצי		ר. מולדוביצה	1910	1942	ברשד	מחלת טיפוס
שפירא		לילי		ר. מולדוביצה	1930	1942	ברשד	מחלת טיפוס
שפירא		דוד	חיים	ר. מולדוביצה	1902	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שפירא	מונטג	אנא	מנחם משה	ר. מולדוביצה	1902	1942	מוגילב	רעב
שפירא		שמואל	דוד	ר. מולדוביצה	1924	1942	מוגילב	רעב
שרפשטיין		נתן			1904	1942	קופיגורוד	מחלת טיפוס
שרפשטיין	גזר	רחל	גרשון		1908	1943	קופיגורוד	מחלת טיפוס
שרפשטיין		בנם של	נתן ורחל		1937	1943	קופיגורוד	מחלת טיפוס
שרף		ליטמן		ר. מולדוביצה	1874	1942	מוגילב	רעב
שרף		פני			1884	1942	מוגילב	רעב
שלייער		משולם	ישעיהו		1892	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שמלצר	רוזנהק	אסתר	מוטי		1862	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שמלצר		חיים	משה		1872	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
הרב שמרלר		מאיר	הרב יעקב שלמה		1885	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
שמרלר		שרה רייזל	הרב ר.מ.רובין		1883	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
שמרלר		אברהם	מאיר		1908	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
שמרלר		שלומטה מרים	מאיר		1912	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
שנפ		קלמן		ר. מולדוביצה	1897	1943	זיירוטינקה	ע״י גרמנים
שנפ		הרמן	קלמן	ר. מולדוביצה	1922	1943	זיירוטינקה	ע״י גרמנים
שנפ		אויגן		ר. מולדוביצה	1882	1942	קופיגורוד	מחלת טיפוס
שנפ		אולגה		ר. מולדוביצה	1886	1942	קופיגורוד	מחלת טיפוס
שנפ		יוסף	אויגן	ר. מולדוביצה	1914	1942	טיפול	ע״י גרמנים
שנפ		יוליוס	אויגן	ר. מולדוביצה	1916	1942	במלחמה	נהרג
שניידר		מאיר	יוסף	פרסין	1875	1944	מוגילב	מחלת טיפוס
שניידר		שרה		פרסין	1881	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
שניידר		אפריים		פרסין	1906	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
שניידר		יוסף		פרסין	1881	1941	קופיגורוד	מחלת טיפוס
שניידר	לאופמן	שינדל		פרסין	1883	1941	קופיגורוד	מחלת טיפוס
שרייבר		שלמה		ואמה	1870	1941	מוגילב	מחלת טיפוס
שרייבר		חיה		ואמה	1880	1942	מוגילב	מחלת טיפוס
שולמן		יעקב אליהו	נוטה	ואמה	1879	1941	ידינץ	ע״י רומנים
שולמן		ירחמיאל	אברהם משה	ואמה	1909	1941	ידינץ	ע״י רומנים

שם				נולד		נפטר		
משפחה	קודם	פרטי	האב	במקום	בשנת	בשנת	במקום	סיבת המות
שולמן		**אסתר**		ואמה	1911	1941	ידינץ	ע״י רומנים
שולמן		**בתיה**	ירחמיאל	ואמה	1933	1941	ידינץ	ע״י רומנים
שולמן		**אנא**		ואמה	1883	1941	ידינץ	ע״י רומנים
שוורץ		**ברטה**		ואמה	1882	1942	איוסקונטץ	מחלת טיפוס
שופל		**יצחק**	משה	ואמה	1888	1943	פטרורובסקה	מחלת טיפוס
שפסר		**שמשון**	יוסף	ר. מולדוביצה	1900	1942	לוציניץ	ע״י אוקראיניי
שפסר	דרוקמן	**הינדה**		ר. מולדוביצה	1902	1942	לוציניץ	ע״י אוקראיניי
שפסר		בנם של	שמשון והינדה	ר. מולדוביצה	1930	1942	לוציניץ	ע״י אוקראיניי
שפסר		בתם של	שמשון והינדה	ר. מולדוביצה	1934	1942	לוציניץ	ע״י אוקראיניי
שפסר		**אסתר לאה**	שמחה	ר. מולדוביצה	1936	1941	לוציניץ	מחלת טיפוס
שפסר		**בלה**	שמחה	ר. מולדוביצה	1938	1941	לוציניץ	מחלת טיפוס
שטרק		**אברהם**	ברקו	פרסין	1895	1943	קריזופול	ע״י גרמנים
שטרק		**אליהו**	ברקו	פרסין	1891	1943	קריזופול	ע״י גרמנים
שטרק		**משה**	ברקו	פרסין	1893	1943	רוסיה	נעדר
שטרק		**חייה**	אשת ברקו	פרסין	1871	1943	מוגילב	מחלת טיפוס
שטיין	פרידמן	**יטי**		פרסין	1902	1942	מורפה	מחלת טיפוס
שטיין		**יחזקאל**	משה	פרסין	1907	1943	טריהטי	ע״י רומנים
שטיינר	זילברבוש	**נחה**	מוטל		1877	1942	דזורין	מחלת טיפוס
שטרנליב		**מנדל**	יעקב		1921	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
שטיר		**לייב**	שאול	ר. מולדוביצה	1898	1944	בדרך חזרה	ע״י גרמנים
שטיר		**שיינדל**	אשת ישראל	ר. מולדוביצה	1877	1944	בדרך חזרה	ע״י גרמנים
שמחה		**שלמה**	צבי		1870	1942	שרגורוד	מחלת טיפוס
שמחה	שינבך	**רוזה**	שמואל		1878	1943	שרגורוד	מחלת טיפוס

הפוגרום ביאסי

בפוגרום יאסי ביום ד' תמוז תש"א (29.6.41) נהרגו כ-1200 יהודים, ביניהם היו יהודים אחדים מגורה הומורה, ואלה הם:

פרופ' יעקב קניג

דובי קניג

אלפי אנגלר

יעקב בן משה אלנבוגן

מנס טאו

ה' ינקום דמם !

אסון סטרומה

בחודש דצמבר 1941 יצאה מקונסטנצה אניה בשם "סטרומה", כשעל סיפונה 769 יהודים שניסו בדרך זו לצאת מרומניה ולהגיע לארץ-ישראל. האניה הגיעה לקושטה ושם עוכבה כ-3 חודשים, לפי בקשת האנגלים. בחודש פברואר 1942 גררו הטורקים את האניה ללב הים השחור והורו לה לחזור לרומניה. ביום 24.2.42 ארע פיצוץ על האניה, מסיבות שלא הובררו עד היום, האניה טבעה וכל נוסעיה ניספו, פרט לארבעה אנשים.

ארבעה מנוסעי "סטרומה" היו מבני גורה הומורה והם:

אסתר לייב (סטרוסטה), בת הרמן וייטי, נולדה בשנת 1902
שמואל פליישר, בן משה וחיה, נולד בשנת 1900
סוני פליישר (סולומון), נולדה בשנת 1905
נורברט פליישר, בן שמואל וסוניה, נולד בשנת 1935

יהי זכרם ברוך !

סיפור עצוב של רצח שני בחורים מגורה הומורה

להלן יסופר גורל שני בחורים מהעיר שלנו שנרצחו בידי הגרמנים בגלל הלשנה של איש רומני בשם אונגוריאנו.

גלר צבי בן שמואל, נכד של זלמן פרמינגר, נולד בשנת 1924.

הרשקוביץ צבי בן פסח־שלמה, נכד של המיילדת סנדרוביץ, נולד בשנת 1920.

צבי גלר וצבי הרשקוביץ היו בעבודת כפייה ברוסיה. בדרכים לא דרכים הצליחו להתקדם עם הצבא האדום עד הגיעם לגורה הומורה במרס 1944, לפני שהעיר שוחררה.

הבחורים מצאו מקלט אצל קומוניסט רומני, איש טוב מאנשי העיר בשם BELECA אשר הסתיר אותם וגם נתן להם אוכל. בגדים לא היו להם.

נודע להם שבעיר נמצא זלמן שכטר (היה לו אישור לבוא לעיר כספק בשר לצבא). זלמן שכטר השיג להם בגדים וגם עזר להם במעט כסף.

צבי גלר וצבי הרשקוביץ וגם המציל שלהם מר BELECA, הוצאו להורג בידי הגרמנים ביום 11 באפריל 1944 וגם את הבורות כרו בעצמם.

השם ינקום דמם.

אדר ב׳ תשנ״ב מרס 1992.

ליקטו שלמה אפטר ומשה פרמינגר חדרה

להלן סיפור עצוב על 4 אנשי העיר שלנו גורה הומורה שנרצחו בידי האוקראינים (דוברובולצ׳ים) אשר שיתפו פעולה עם הגרמנים ברצח יהודים ולעתים היו אכזריים מהם.

אנשי העיר הם:

1. גולדשמידט ישראל בן־דוד נולד בשנת 1912, נרצח ב־24 מרס 1944
2. דלפין משה־דוד בן־יצחק נולד בשנת 1928, נרצח ב־24 מרס 1944
3. פולק פישל בן־צבי־הרש נולד בשנת 1916, נרצח ב־24 מרס 1944
4. שורצקופף ברוך־שמעון בן־לייביש נולד בשנת 1921, נרצח ב־24 מרס 1944

ביום 24 במרס 1944 לפנות בוקר, פוצצו הגרמנים את הגשר מעל הדניסטר בעזבם את העיר מוגילב. הם השאירו בנסיגתם עגלות עם ציוד (בגדים לנעליים על הכביש).

הבחורים הנ״ל שהיו זקוקים מאוד לנעליים הסתכנו והלכו לעגלות על־מנת לקחת להם מהן.

בראות הדוברובולצים את הבחורים הנ״ל ניגשים לעגלות – ירו בהם והרגום.

יש לציין שדבר זה היה לאחר שהגרמנים עזבו את מוגילב במרס 1944, והיהודים חשבו שהנה סוף־סוף נגמרה המלחמה.

השם ינקום דמם

אדר ב׳ תשנ״ב מרס 1992.

ליקטו שלמה אפטר ומשה פרמינגר חדרה

גנוט אריה

בן שלמה ובלה. נולד בשנת 1923 בגורה הומורה שבבוקובינה, רומניה. למד בבית ספר עממי ובמלחמת העולם השניה נותק ממשפחתו ונשלח למחנה עבודת פרך בטרנסניסטריה. התגבר בנפשו על הדיכוי המנוון והצטרף לתנועת נוער ציונית כדי להתכונן לחיי כבוד אנושיים במולדת ישראל. אחרי השחרור נכנס להכשרה של הנוער הציוני, ומשהעפיל ארצה באניה "מכס נורדוי", בראשית 1946, מצא את מקומו בקבוצת ניצנים. התמסר לעבודה בגן הירק ושקד על השתלמותו בענף זה ובו בזמן עמל להשלים את יכולתו וידיעתו בהגנת נקודת־הספר.

בחורף תש"ח חילק את זמנו, כיתר החברים, בין עבודה להגנה וקרבות עם הערבים הזוממים לנתק את הנקודה ולהחריבה. עמד בגבורה גם נגד הצבא הסדיר של הפולש המצרי, ובהגנה על עמדה מסוכנת בקטע הצפוני־מזרחי נפל, עם נפול הנקודה ביום 7.6.1948. נקבר בניצנים.

(מתוך ספר יזכור, של הנופלים במלחמת הקוממיות בישראל, בהוצאת משרד הבטחון)

המר גדעון (גידי)

בן רפאל והניה. נולד ביום 30 בנובמבר 1927 בעיר גורה הומורה בבוקובינה, רומניה. בין יחיד להוריו. בימי הזעם הוגלתה כל המשפחה לטרנסניסטריה, שם גוועה אמו ברעב. האב והבן נשארו בחיים. עלה עם העליה הראשונה של יתומי טרנסניסטריה ב־1945. בארץ למד ב"עליית הנוער" וגמר את בית הספר החקלאי בעיינות. משם הלך להכשרה בחניתה והצטרף לפלוגת הפלמ"ח. היה רועה צאן. שקט מטבעו ושקדן. חובב טבע. דבר היותו רועה גרם לו קורת רוח. רק במרחב השדה נתגלה אופיו לאמיתו. בחדרו היה מרבה לקרוא ולכתוב. שאף להעלות את אביו ארצה: "שאבי, לפחות, יראה חיים."
השתתף בקרב משמר העמק. לאחר שהכפר רוביה־אל־פוקה שליד משמר העמק נכבש בהסתערות נשלח גדעון לתצפית קדמית, נורה בידי צלף ערבי בשני כדורים בראשו. הובא לבית החולים בעפולה, נותח ומת בד' ניסן תש"ח (13.4.48). נקבר בעפולה בו' בניסן תש"ח (15.4.48).

(מתוך ספר יזכור, של הנופלים במלחמת הקוממיות בישראל, בהוצאת משרד הבטחון)

הס מרדכי

בן ישראל־אברהם ולאה. נולד בט' במנחם־אב תרפ"ז (1927) בכפר ע"י גורה הומורה, רומניה. למד ב"חדרים" ובבית ספר עממי ואחר כך החל ללמוד נגרות. במלחמת העולם הוגלה עם משפחתו לטרנסניסטריה ובשכר הזעום של עבודתו הקשה תמך בהוריו. אחרי השחרור הצטרף להכשרה של "פועלי אגודת ישראל". יצא ב"נתיב הבריחה" לאיטליה וב־1946 העפיל לארץ באניה "הגנה". שהה חודשים אחדים בקיבוץ של תנועתו בנחלת־יהודה. עבר לתל־אביב ועבד זמן מה בבנין ואחר־כך אצל דודו, אחי־אמו, בנגרות. עם היותו זהיר במצוות וחבר "פועלי אגודת ישראל" התיחס בסובלנות לבלתי דתיים ואף התבטא לפעמים בתרעומת על ה"אגודה" שאינה מתמסרת די הצורך למצוות ישוב ארץ־ישראל השקולה כנגד על המצוות. גם למצוות שבין אדם לחברו התיחס ברצינות שבקדושה ובשמחה ממש, שנבעה ממזגו הטוב. היה עוזר לזולת ככל אשר יכול. בשעות הפנאי היה שוקד על לימודי קודש, להשלים מה שהחסיר מאונס בנערותו בגלל תלאות הגירוש וצוק העתים, וכך רכש לו ידיעה מרובה בתולדות ישראל. כחבר נאמן מאורגן בתנועתו התגייס בקיץ תש"ז לפלוגה הדתית שב"הגנה" ומילא באמונה את חובתו לאימונים ולתפקידים.

בראשית מלחמת השחרור, כשדודו אמר לבקש כי ישחררוהו מהשירות מטעמים משקיים, דחה את הצעתו בהוכיחו אותו על פניו והודיעו שבשום אופן לא יסכים להשתמט מחובתו. אחרי אימוניו

שמר עם יחידתו במשך כל חורף תש"ח על בן־שמן העזובה והנצורה. עודד את חבריו במסירותו, בעליזותו ובבטחונו בישועת ה' שתבוא. לא פעם נטל על עצמו גם עבודות ומשימות של אחרים והיה מתנדב ראשון לכל תפקיד מיוחד. השתתף בפעולות קרב רבות, בטיהור סלמה והסביבה מהפורעים וממארבים, בהדיפת התקפה של שריוני הלגיון הערבי על גימזו ליד בן־שמן. קרב זה שימש מחסום בפני האויב וסייע לכיבוש לוד ורמלה. אחרי הסרת המצור מעל בן־שמן השתתף בקרבות מבצע "דני". בעמדו עם חבריו בגימזו, מזויינים ברובים בלבד נגד הסתערות כוחות שריון של הלגיון הערבי, נפצע קשה בראשו ביום 11.7.1948 נותח פעמים אחדות בבית החולים "ביילינסון" ועוד לפני פטירתו אמר כי מיד עם החלמתו יחזור לחזית. מת בבית החולים ב־28.8.1948. נקבר בבית הקברות הצבאי בנחלת יצחק.

(מתוך ספר יזכור, של הנופלים במלחמת הקוממיות בישראל, בהוצאת משרד הבטחון)

מייזלס לוי

בן חיים וברטה. נולד ב־10.5.1927 בגורה הומורה, בוקובינה, רומניה. הספיק ללמוד 7 שנים בבית־ספר עד בוא השואה על יהודי עירו. אחרי שנות סבל, נדודים וסכנות הגיע לארץ באוגוסט 1944 וחידש את חייו בהכשרה ובעבודה חקלאית, בעיקר בכפר יהושע. למד והתאמן ב"הגנה". במלחמת־השחרור גוייס לשירות מלא. השתתף בליווי שיירות ובפעולות קרב במשמר־העמק, לג'ון, ג'נין ועוד. בהתקפה על לוביה ב־9.6.1948 נפצע קשה ומת. גוייתו נאספה רק כעבור ששה שבועות, עם כיבוש לוביה. נקבר בקבר אחים במשמר־העמק.

(מתוך ספר יזכור, של הנופלים במלחמת הקוממיות בישראל, בהוצאת משרד הבטחון)

נוימן ישעיהו

בן מתתיהו וזלטה (לוטי). נולד ב-1.1.1915 בעיר גורה הומורה, רומניה. למד בבית ספר עממי ותיכוני ובבית ספר גבוה למסחר ועבד בהנהלת חשבונות. בימי השואה לא נגעה בו הרעה והוסיף ללמוד, אף התחיל לעבוד, אבל הגיע לידי הכרה ברורה כי מקומו בארץ. עלה ב-22.10.1946 . התארגן בין פועלי אגודת ישראל בראשון-לציון, עבד בפרדס וטעם גם טעם של חוסר עבודה. למלחמת השחרור התגייס בהתלהבות ונשלח לחזית עמק הירדן. נפל ב-6.6.1948 בצמח. היה קבור בטבריה. ב-1.6.1950 הובא למנוחת עולמים בבית-הקברות בחיפה. הוריו נשארו ברומניה.

(מתוך ספר יזכור, של הנופלים במלחמת הקוממיות בישראל, בהוצאת משרד הבטחון)

פרץ לקר

בן יחיד להוריו, יעקב ורבקה לקר. נולד בגורה הומורה ב-4 באוקטובר 1922. בהיותו בן 16 נשלח ע״י הוריו, שהיו ציונים נאמנים, מרומניה ללמוד בבית הספר החקלאי מקוה ישראל. בשנת 1940 עלו גם הוריו לארץ והשתקעו בטבריה.

פרץ היה פעיל בהגנה והשתתף בפעולות שונות באזור טבריה.

בשנת תש״ח התגייס פרץ לחיל ההנדסה ובאחת הפעולות של סילוק מוקשים בצמח נפצע קשה ונפטר ביום ב׳ מר-חשון תש״ט בבית החולים שוויצר בטבריה. בן 26 היה בנופלו.

יהי זכרו ברוך !

(מתוך ספר יזכור, של הנופלים במלחמת הקוממיות בישראל, בהוצאת משרד הבטחון)

בְּלֵילוֹת לֹא־שְׁנָת

מַה לֵּאֶה הַלֵּב בְּלֵילוֹת לֹא־שְׁנָת
בְּלֵילוֹת לֹא־שְׁנָת מַה כָּבֵד הָעֹל.
הַאֶשְׁלַח יָדִי לְנַתֵּק הַחוּט,
לְנַתֵּק הַחוּט וְלַחְדֹּל!

אַךְ הַבֹּקֶר אוֹר; בְּכָנָף זַכָּה
עַל חַלּוֹן חֲדָרִי הוּא דּוֹפֵק בַּלָּאט.
לֹא אֶשְׁלַח הַיָּד לְנַתֵּק הַחוּט.
עוֹד מְעַט, לִבִּי, עוֹד מְעַט!

רחל – תרפ"ה

יפה ברגר (לוצ'י יורגראו, אחותם של ש. ישורון וי. יורגראו) נולדה בשנת 1932, גדלה והתחנכה בגורה הומורה. בשנת 1941 גורשה יחד עם משפחתה לטרנסניסטריה. בשנת 1942 מתה אמה ממחלה ועליה נפל העול לטפל באביה ובשני אחיה. מנערה בת 10 הפכה לפתע לאם ועקרת בית וזאת בתנאי גיטו: רעב, צפיפות ואימת מוות. בתום המלחמה שבה המשפחה המיותמת לגורה הומורה. האב נשא אישה שקיבלה ברצון ובאהבה את עול ניהול משק הבית וחינוך הילד הצעיר. יפה חזרה לימי נעוריה; בית הספר, הקן של בני עקיבא, חברות וחברים, טיולים – כל אלה מילאו את ימיה. ב־1948 עלתה יפה ארצה דרך קפריסין ונקלטה במקווה ישראל (סקטור דתי), יחד עם רבים מחבריה מן התנועה בעיר מוצאה. בשנת 1950 סיימה את חניכותה במקווה ישראל ולמדה בקורס לגננות. לאחר סיום הקורס התחילה לעבוד כגננת. משכרה ההתחלתי הפרישה סכומים נכבדים כסיוע לבני משפחתה שזה עתה עלו לישראל. יפה השלימה את שירותה הצבאי ובשנת 1957 נישאה לצייר צבי ברגר ז"ל. לידות, גידול ילדים, דאגה לרווחת המשפחה, הסבה מקצועית למקצוע עבודה סוציאלית, עבודה עם נוער בעייתי – כל אלה העסיקו את יפה, לפעמים עד כלות הכוחות.

ימי ילדותה הקשים, שעברה בתקופת השואה חישלו אותה במאבק החיים, להתגבר על הקשיים ולצעוד קדימה.

מותו הפתאומי של בעלה דיכדך את יפה. הדאגה לילדיה ועבודתה משמשים נחמה פורתא ודומה שהיא שבה אט, אט לאיתנה. אולם לפתע מתגלה בגופה גידול ממאיר. יפה עברה ניתוח וטיפולים אך הכול לשווא. בינואר 1989 הלכה לעולמה.

בימיה האחרונים נהגה לומר: "אני מרגישה שחזרתי לימי השואה". ואכן, בשואה היה עוד שביב תקווה לשרוד, אם אך תמצא פרוסת לחם וכף מרק, אולם במצבה הסופני של יפה לא נותרה כל תקווה.

יפה הייתה מוכנה תמיד לעזור לזולת: למשפחה, לחבריה, לחניכיה ולחבריה לעבודה. אלה – יזכרו לעולם את חיוכה המלא טוב לב ותבונה, כפי שזוכרת אותה חברתה לעבודה:

"קטנה, שברירית, שקטה, צנועה וכל־כך חזקה, תקיפה וגדולה ברוחה. באיזו רגישות, חכמה והבנה טיפלה בחניכיה בכפרנו. אהבה את החניכים בחום אמיתי, אוזנה תמיד קשובה לבעיות המתעוררות וכרויה לאסוף צלילים נסתרים בדברי התלמידים. חרדה לעזור בדרך הנכונה ביותר, להקל סבלו של נער נרגש, נערה במצוקה, הורים דואגים.

אך לא רק לחניכים. בכל עת ובכל מצב הייתה חברה מצוינת, מטה אוזן קשבת, מציעה ביקורת אוהבת, אשת שיחה מעיינת, אינטליגנטית, עם חוש הומור נהדר. מתחת למעטה הרציני החיצון, הסתתרה נפש שובבה ומוכנה להרפתקה". ריבה יהודה

ינון שמה לעד!

מסמכים

† În numele Tatălui, și al Fiului, și al Sfîntului Duh, Troiță sfîntă și de o ființă și nedespărțită. Iată eu, robul stăpînului meu, Isus Hristos, Io Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu, domn al Țării Moldovei. Facem cunoscut, cu această carte a noastră, tuturor celor care o vor vedea sau o vor auzi citindu-se, că au venit, înaintea noastră și înaintea tuturor boierilor noștri moldoveni, sluga noastră Sima păhărnicel și sora lui, Annușca, panița panului Șandru comis, fiii lui Lazor, și Nastea, panița panului Hărman, și sora ei, Ilca, și fratele lor, Toma păhărnicel, fiii lui Coste, de bunăvoia lor și nesiliți de nimeni, nici asupriți, și au vîndut ocina lor dreaptă, din uricul lor drept și propriu, din uricul și din privilegiul pe care l-au avut părinții lor, Lazor și fratele lui, Coste, de la bunicul nostru, de la Alexandru voievod, un sat lîngă Stăuceni, anume Glodenii, unde a fost Stan; și au vîndut acel sat însumi domniei mele, pentru 150 de zloți tătărești.

Și am plătit eu, domnia mea, toți acei 150 de zloți tătărești în mîinile slugii noastre Sima păhărnicel și ale surorii lui, Annușca, panița panului Șandru comis, fiii lui Lazor, și în mîinile Nastei, panița panului Hărman, și ale surorii ei, Ilca, și ale fratelui lor, Toma păhărnicel, fiii lui Coste, înaintea tuturor boierilor noștri moldoveni.

Și după ce am întocmit și am plătit eu, domnia mea, tot cît am scris mai sus, iar întru aceea, în același ceas, au venit, înaintea noastră și înaintea tuturor boierilor noștri moldoveni, rugătorul nostru, chir popa Gherondie egumen, și cu toți frații întru Hristos de la sfînta noastră mănăstire de la Homor, unde este hramul Adormirea preasfintei, curatei și preabinecuvîntatei stăpînei noastre născătoare de Dumnezeu și pururea fecioară Maria, și au schimbat cu domnia mea; și au dat domniei mele din uricul acestei sfinte mănăstiri a noastre de la Homor o seliște, anume Poiana, la gura Homorului, iar domnia mea am dat în schimb acestei sfinte mănăstiri a noastre de la Homor, unde este hramul Adormirea preasfintei născătoare de Dumnezeu și unde este egumen chir popa Gherondie, pentru acea seliște, ce este la gura Homorului, acel sat al nostru, anume Glodenii, unde a fost Stan, lîngă Stăuceni, pe care sat l-am cumpărat domnia mea de la sluga noastră Sima păhărnicel și de la sora lui, Annușca, panița panului Șandru comis, fiii lui Lazor, și de la Nastea, panița panului Hărman, și de la sora ei, Ilca, și de la fratele lor, Toma păhărnicel, fiii lui Coste, ca să fie acel sat, anume Glodenii, unde a fost Stan, lîngă Stăuceni, de la noi uric acestei sfinte mănăstiri a noastre de la Homor și cu tot venitul, neclintit niciodată, în veci.

Iar întru aceea, am binevoit domnia mea cu bunăvoința noastră, și cu curată și luminată inimă, și cu toată bunăvoia noastră și cu ajutorul lui Dumnezeu, ca să întărim și să împuternicim sfînta noastră mănăstire de la Voroneț, unde este hramul sfîntului și slăvitului mare mucenic și purtător de biruință Gheorghie și unde este egumen rugătorul nostru, chir popa Ghenadie, și am făcut pentru pomenirea sfînträposaților noștri înaintași și părinți, și pentru sănătatea și mîntuirea noastră, și pentru sănătatea și mîntuirea doamnei noastre, Maria, și pentru sănătatea și mîntuirea copiilor noștri, și am dat acestei sfinte mănăstiri a noastre de la Voroneț acea seliște spusă mai înainte, anume Poiana, la gura Homorului, să fie acestei sfinte mănăstiri de la Voroneț de la noi uric, neclintit niciodată, în veci.

Iar hotarul mănăstirii de la Voroneț ⟨să fie⟩ începînd de la Moldova, în dreptul Voronețului, unde cade în Moldova, și de aici pe drum pînă unde cade în drumul mare la movila săpată, de aici, peste drumul mare și peste pădure, la gura izvorului la un carpen însemnat, de aici, pe izvor în sus, la vîrful dealului la un brad însemnat, de aici drept peste capătul rediului și peste zapodie la alt deal, la un brad însemnat, de aici drept la Fîntîna lui Dumitru, de aici pe sub costișă la un brad însemnat, între două zăpodii, de aici drept la un tei pe care este buor, care este lîngă drum, unde iese drumul din pădure; de aici drept la pîrîul Homorului la un arin însemnat, de aici pe pîrîu la vale pînă unde iese pîrîul din pădure și peste Homor la un plop însemnat, de aici pe sub pădure și peste capătul pădurii la un fag însemnat, care este aproape de drumul mare, unde iese drumul din pădure, de aici drept peste Ho⟨mo⟩[3]r și peste Moldova la piatra lui Andonie. Acesta este tot hotarul.

Iar la aceasta este credința domniei noastre, a mai sus scrisului, noi, Ștefan voievod, și credința preaiubiților fii ai domniei mele, Alexandru și Bogdan-Vlad, și credința boierilor noștri: credința panului Duma, credința panului Gangur, ⟨credința panului Dragoș⟩[3] vornic, credința panului Hărman, credința panului Dajbog, credința panului Lațco Hudici, credința panului Șteful ⟨pîrcălab⟩[3] de ⟨Ho⟩[2]tin, credința panului Micotă și a panului Reateș, pîrcălabi de Neamț, credința panului Andreico Ciortorovschi, credința panului Grozea pîrcăla⟨b⟩[2] de ⟨O⟩[2]rhei, credința panului Ion Secară pîrcălab de Cetatea Nouă, credința panului Dinga, credința panului Clănău spăta⟨r⟩[4], credința panului Boldor vistier, credința panului Eremia postelnic, credința panului Mohilă ceașnic, credința panului Frunteș stolnic, credința panului Șandru comis și credința tuturor boierilor noștri moldoveni, mari și mici.

Iar după viața noastră, cine va fi domn al țării noastre, din copiii noștri sau din neamul nostru sau iarăși pe oricine îl va alege Dumnezeu să fie domn al țării noastre, Moldova, acela să nu clintească dania și întărirea noastră, ci să întărească și să împuternicească.

Iar cine va îndrăzni să clintească sau să sfărîme dania și întărirea noastră, acela să fie blestemat de domnul Dumnezeu și Mîntuitorul nostru, Isus Hristos, și de precurata maică a lui Dumnezeu, și de 12 sfinți apostoli de frunte, și de 318 sfinți părinți de la Nicheia și de toți sfinții care au plăcut lui Dumnezeu.

Iar pentru mai mare putere și întărire a tuturor celor mai sus scrise, am poruncit credinciosului nostru pan, Tăutul logofăt, să scrie și să atîrne pecetea noastră la această carte a noastră.

A scris Toader diac, la Suceava, în anul 6998 ⟨1490⟩ noiembrie, 26 zile.

⟨Pe verso, însemnare contemporană⟩: † Mănăstirea de la Voroneț, gura Homorului.

⟨Altă însemnare, din sec. XIX⟩: Poiana Homorului.

גורה הומורה במסמך
רשמי משנת 1490

ד"ש מלפני 30 מיליון שנה

לא יאומן כי יסופר! אולם עובדה היא שאין לערער עליה.

מטרים ספורים מן הקַסטל לשעבר (כיום מוטל) ביער ארינוש קיים סלע הנקרא פִּיאַטְרָה פינולוי, בסלע הנ"ל הטביע דג שחי לפני 30 מיליון שנה את חותמו.

אורכו של הדג כ־2 מ'. היה זה בעידן האולוגיקון, כאשר חבל ארץ זה היה מכוסה ים. תלמיד בית הספר התיכוני של גורה־הומורה גילה את השריד ולימים כאשר הפך סטודנט לגיאולוגיה הוא עם מורו חקרו את התופעה. שריד זה נקרא במדע בשם PALAEORHYNCHUS HUMORENSIS על שם העיר גורה הומורה.

מתוך: REVUE ROUMAIN GEOLOGIE; GEOPHYSIQUE ET GEOGRHPHIE V.17 1973 I page 111

*

17 IUNIE 1782

INOCHENŢIE EGUMENUL M-RII VORONET ARENDEAZĂ LUI MARCU EVREU DIN SUCEAVA SI LUI SOLOMON DIN GURA-HUMORULUI, MOŞIA STULBICANI CU CĂTUNELE DIN JUR, AFARĂ DE BUCŞOAIA, PE TIMP DE UN AN, CU 40 LEI ÎNPĂRĂTEŞTI... ARENDA SĂ FIE DATĂ JUMĂTATE LA ÎNCEPUTUL ANULUI ŞI JUMĂTAIE LA SFĂRŞITUL ANULUI: DE ASEMENEA LE DĂ ŞI 5 FĂLCI IARBĂ LA STULBICANI

(DIN TEZAURUL DOCUMENTAR SUCEVEAN)

PREF. JUD. CĂMPULUNG

CĂMPULUNG LA 14 MARTIE 1927

החכרת אחוזת סטולפיקני לשני יהודים שאחד מהם מגורה הומורה. שנת 1782

"...9. טובת תושבי הכפרים חובלה בגלל ההשפעה המזיקה של היהודים. למרות שהחוקים אסרו על היהודים להתיישב בכפרים הם נסבלו כאן ואף הוענקה להם רשות להתיישב כחוכרי הכנסות המדינה. כעת משופעים איזורי מיסוי מסוימים ביהודים הנושאים את התואר פקחים (INSPECTORI) של חוכר ההכנסות הראשי...

כל אלה הנקראים כביכול "משרתי האוצר" הם בעת ובעונה אחת חוכרי אחוזות, בעלי מסבאות ותחנות קמח. הם מוכרים משקאות מהולים במים ומשתמשים במאזני מרמה וכו'.

בעתיד, אם אכן ינתן חופש מלא לאיכרים והם לא יצטרכו לעמוד בפקוח פקידות המחוז או בעל האחוזות הסמוך – היהודים יוכלו לבצע ביתר שאת את מעשי גזל רכוש האזרחים וכעבור זמן קצר יורגשו התוצאות העצובות.

על כן נראה לנו שעדיין לא הגיעה העת להעניק ליהודים זכויות שוות לנוצרים. המטרה צריכה להיות לסלק את ההשפעה המזיקה שלהם ולאסור עליהם להתיישב בכפרים. כמו כן מומלץ בכל פה לאסור עליהם לחכור את הכנסות המדינה.

זאת משאלה כללית בכל מחוז בוקובינה".

הסעיף היהודי בתזכיר שנשלח ע"י נציגי הישובים: גורה הומורה, אילישֶשתי ובַרסקָה אל הקיסר בווינה 30.7.1848

★

Tabloul elevilor cari s'au supus examenului de maturitate la liceul „Principele Carol" din Gurahumorului.

II. Examene ordinare:

E = eminență. U = cu unanimitate. M = cu majoritate de voturi. R = reprobat

1. În 20 Iunie 1916. Președinte: director Olszewski Franz.

No. c.	NUMELE	Religia	Nation.	Data nașterii	Anl de studii	Rezultat
1	Barbu Ștefan	gr.-or.	rom.	20. XII. 1895	8	U
2	Berl Benno	mozaică	evrei	1. XI. 1897	9	U
3	Blumenfeld Hersch			20. V. 1898	8	U
4	Brenner Fanny			16. VIII. 1894	9	R
5	Drescher Anna			23. XI. 1896	9	M
6	Frenkel Anna			5. IV. 1898	8	s'a retras
7	Hasenfratz Mechel			26. III. 1894	8	M
8	Hecht Dewora			25. IX. 1891	14	U
9	Horowitz Esther			8. VI. 1896	9	M
10	Kissmann Isidor			19. XII. 1898	8	U
11	Lehr Hugo			11. XI. 1898	8	E
12	Ostfeld Chaiem			20. XII. 1897	8	U
13	Schleier Israel			13. VIII. 1895	8	U
14	Schwarzbach Josef			19. VI. 1898	8	M

מחזור מסיימי בית הספר התיכון ע"ש הנסיך קרול 1916

Avocat

George Macovei

şi-a deschis biroul de avocatură

în Gura-Homorului

strada „Casa Naţională"

la d-l Teofil Enţan.

Librăria

Adolf Scherzer

Gura-Homorului

Librăria: Depozit complect de cărţi de şcoală şi cărţi de citit pentru copii şi tinerime.

Papetărie: Depozit de hârtie, plicuri, imprimate, pentru toate oficiile şi birourile, Recvizite pentru şcoli, cărţi ilustrate tablouri şi cadre.

Articole de galanterie, Parfumerii şi x-x Articole de toaletă. x-x

---

Atelierul dentistic

Dr. EHRLICH Dnt. MOSCH WININGER

în Gura-Homorului

strada spre Mănăstirea-Homorului

s'a înzestrat cu cele mai *nouă aparate* şi *articole tehnice* pentru efectuirea de *poduri în aur* sau *imitaţie de aur* şi *cauciuc* precum şi pentru *plombe de aur, argint, platină* şi *amalgam* fiind în stare să furniseze în timpul cel mai scurt lucrări de toi efime, cari corespund şi pretenţ[illegible] *celor mai moderne.*

Dr. I. GARTENLAUB

medic de oraş

şi-a redeschis atelierul dentistic

în casa proprie

din Gura-Homorului.

Avocat

Dr. JACOB BRAUN

şi-a deschis biroul de advocatură

la **Gura-Homorului.**

Banca de Est, Cernăuţi,

sucursala Gura-Homorului

primeşte *Cecuri pentru incasare, transmiteri de plăţi în ţară şi în străinătate şi orice tranzacţiuni bancare.*

Farmacia

M. PRESSNER

Gura-Homorului.

Depou de toate specialităţile indigene şi străine.

Parfumerie franceză, articole de igienă, bandage şi producte minerale.

Cognac şi vinuri medicinale.

פרסומת מסחרית (VOINŢA 5.11.1922)

BREVET

IN URMA CEREREI INREGISTRATE SUB No 20086 DIN 30.12.26... SE ACORDE IN CONFORMITATE.... D-LUI JOSIF BRANDMAN DIN GURA HUMORULUI LICENŢA DE A VINDE IN CASA No 9 URMÁTOARELE ZIARE, REVISTE ETC.

ADEVÁRUL, DIMINEAŢA, DIMINEAŢA COPIILOR, PARDON, ADEVĂRUL LITERAR, AURORA, LUPTA, ÎNDREPTAEA, VIITORUL, POLITICA, ETC. UNIVERSUL, UNIVERSUL COPIILOR, UNIVERSUL LITERAR, VESELÁ, ZIARUL STINŢIILOR, FURNICA, OGLINDA LUNAR, GAZETA DE DUMINECĂ, ORIZONTUL, CUVĂNTUL, LUMEA, OPINIA, RAMPA ETC. DREPTATEA, GLASUL BUCOVINEI, MORGENBLATT, ALGEMEINE, VORWÄRTS, VOLKSWILLE, DEUTSCHES TAGESPOST, OSTJÜDISCHE ZEITUNG, JÜDISCHE RUNDSCHAU, CZERNOWITZER HUMOR, WIENER JOURNAL, PRESSE, MORGENZEITUNG, KRONEN ZEITUNG, INTERESSANTES BLATT, WIENER BILDER, MEGENDORFER BLÄTER. DIFERITE RÄTZELZEITUNG, FLIEGENDE BLÄTER, HAMBURGER ILLUSTRIERTE WOCHE. LUMEA COPIILOR, REVISTEA SĂNĂTĂTII, TECHNIK FÜR JEDERMAN.

PREF.
S. S. P. JITARIU

SEFUL SERVICIHLUI
SS. Dr. I. IONESCU

רשימת כתבי העת שמר יוסף ברנדמן רשאי למכור בחנותו.
(תיק עיריית גורה הומורה 1927)

*

G-H 16.11.22

DELEGAŢIE

DIN PARTEA PRIMĂRIEI ORAŞULUI G-H SE DELEGĂ DL. ISRAEL IURGRAU DE ADUCE 1 VAGON DE SECARĂ DIN JUD. HUSI, REGATUL VECHI. AUTORITĂŢILE Ç.F.R. SUNT RUGATE A DA DELEGATULUI NOSTRU TOT CONCURSUL NECESAR.

PREŞEDINTE CONSILIULUI INTERIM

רשיון שניתן לסוחר י. יורגראו להביא שעורה מן העיר הושי

בשם אלדי יעקב

לעולם לא יהא הפסוק הזה זז מתוך פיך: „השם צבאות עמנו משגב לנו אלדי יעקב סלה". (תהלים פ"ו ח' י"ב). (ירושלמי ברכות (ל"ו א') פ"ה ה"א).

ספר

שאלות ותשובות

קול יעקב

חלק ראשון

בו הרימותי קולי. בעזר נותן עוז ותעצומות.
ואקרא. בדבר השם זו הלכה. בנעימות.
לפתור שאלות דתיות סתומות.
ולבאר הלכות עמומות. ושיטות עלומות.
אשר בתלמוד ובפוסקים צרורות וחתומות.

ופתח דברי יאירו ארבע דרשות נעימות.
אשר דרשתי במקהלות בהזדמנויות מתאימות.
באגדה והלכה נושאות ברינה אלומות.
בקונטרס „לשמוע בקולו" כתובות ורשומות.

כל אלה חברו בחמלת השם עלי
הצעיר באלפי דורשי תורה ושוחרי תושיה,

יעקב משלם גינצבורג
אבד"ק
גוראהומארא, (בוקבינה).

שנת „ופעל ידיו תרצ"ה" לפ"ק

שער ספר ההלכה של הרב גינצבורג. תרצ"ה

KINDERREIME AUS POJANA MIKULUI

I UND DU
BLINDE KUH
BLINDA ESEL
DES BIST DU

ANANANARÄTZEL
WER BACKT BRETZL?
WER BACKT KUCHEN?
DER MUSS SUCHEN

WIR FAHREN NACH JERUSALEM
WER WILL MIT?
ES IST NICHT WEIT VON BETLEHEM
DU MUST MIT

ENE BENE DICKMADAME
FUHR AUF EINER EISEN BAHNE
EISENBAHNE KRACHT
DICKMADAME LACHT
EINS ZWEI DREI
DU BIST FREI

1, 2 – POLIZEI
3, 4 – GRENADIER
5, 6 – ALTE HEX
7, 8 – GUTE NACHT
9, 10 – SCHLAFEN GEHN
11, 12 – FRESSEN DICH DIE WÖLF

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13
FAHREN WIR UM WEIZEN
FAHREN WIR UM KORN
DER KUCKUK SOLL DICH HOLEN

ENE BENE TINTENFASS
GEH IN DIE SCHULE UND LERN WAS
KOMST DU HEIM UND KANNST DU NIX
KRIEGST DU VON DER MUTTE WIX

BUKOWINER HEIMATBLÄTER 1932

29.11.1940

DOMNULE MINISTRU,

Avem onoare a solicita binevoitoarea Dv.atenţiune asupra faptelor expuse mai jos pentru a se ridica o sancţiune ilegală aplicată unor comercianţi evrei din Gura Humorului.

In ziua de 5 Octombrie a.c.,zi de mare sărbătoare evreească,negustorii evrei Jacob Apter,Solomon Rosenberg, Katz Russem, Marcus Werner,Marcus Altschüller şi David Ellenbogen au inchis prăvaliile pentru câteva minute iar apoi le-au redeschi pentru tot restul zilei.

Spre a-i pedepsi pentru acest fapt d-l Prefect al Judeţului Câmpulung a dispus inchiderea magazinelor şi ridicarea autorizaţiilor de funcţionare.

O cerere adresată Domniei Sale de a reveni asupra acestei hotarâri a fost respinsă.

Intrucât este vorba de negustori cinstiţi cărora nu li se aduce nici o invinuire,n'au suferit niciodată condamnari pentru nici un fel de infracţiuni nici la lege nici la ordonanţele administrative

Intrucât nu intră in prevederile Decretului Lege pentru statutul juridic al evreilor care ingrădeşte comerţul evreesc

Intrucât comercializează articole de prima necesitate şi funcţionarea magazinelor este de interes general

Intrucât prin inchiderea magazinelor este păgubit Statul caci nu va mai putea lua dela acesti comercianţi impozite.

Avem onoare a vă ruga să binevoiţi a dispune ridicarea pedepsei aplicate acestor comercianţi,redeschiderea magazinelor şi restituirea autorizaţiilor de funcţionare.

Un memoriu similar am inaintat şi Domnului Director General al Siguranţei Generale a Statului.

Primiţi,vă rugam, Domnule Ministru,asigurarea deosebitei noastre consideraţiuni.

Preşedinte,

Dr.W.Filderman

Secretar-general,

A.Carp.

סגירת חנויות יהודים בעת השלטון הלגיונרי בעיר (סתיו 1940)

Write in Block Capitals

In grossen Druckbuchstaben auszufuellen.

From:

WAR ORGANISATION OF THE BRITISH RED CROSS AND ORDER OF ST. JOHN

Postal Message Scheme

To:

Comité International de la Croix Rouge Genève

P.O.B. 1085, David Building, Jerusalem.

ENQUIRER
Fragesteller

Name WAGNER

Christian name HERSCH
Vorname

Address 72, STAMPER STREET
PETAH TIQVA / PALESTINE

Relationship of Enquirer to Addressee SON
Wie ist Fragesteller mit Empfänger verwandt?

Message — Mitteilung.

(Message not to exceed 25 words, family news of strictly personal character).

(Nicht über 25 Worte, nur persönliche Familiennachrichten).

Mir, meinen Brüdern und Familien geht es gesundheitlich und wirtschaftlich gut. Wie geht es Euch? Seid Ihr alle gesund? Antwortet. Herzliche Grüsse,

Herschu.

Date 14 - 9 -41.

ADDRESSEE
Empfänger

Name WAGNER

Christian name ISRAEL
Vorname

Address GURA-HUMORULUI
JUDET. CAMPULUNG/ BUCOVINA
RUMANIA.

20000—28.7.41—G.C.P.

חליפת דואר באמצעות הצלב האדום 1941-1943

Hersch Wagner

Petah-Tiqua

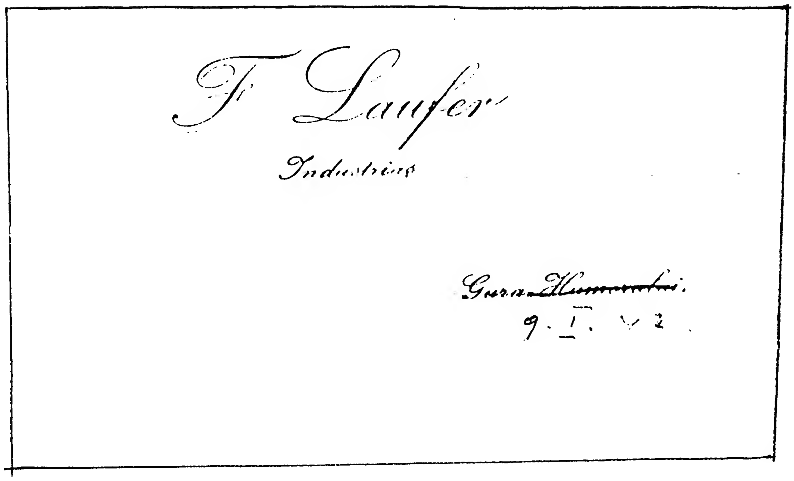
Stampferstreet 72

Palästina

Wir Eltern, Josef, Moische und
Kinder, Michel und familie
ebenso familie Tauber befinden
sich Moghilew Transnistria alle
gesund möchten euch gerne
besuchen

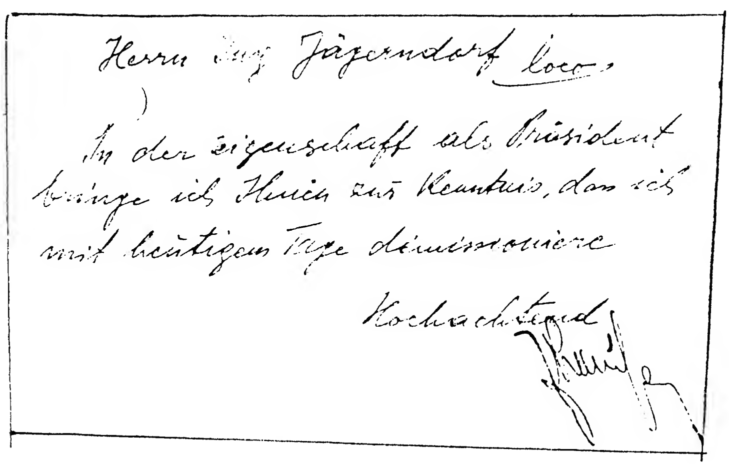
Israel Wagner

Wagner Israel
Moghilew
Transnistria

F. Laufer
Industrieller

~~Gura-Humorului~~
9. I. 42.

Herrn Ing. Jägerndorf loco.

In der Eigenschaft als Präsident bringe ich Ihnen zur Kenntnis, dass ich mit heutigem Tage demissioniere.

Hochachtend

פתק התפטרותו של פייבל לאופר מן הועד היהודי במוגילב (טרנסניסטריה) 9.1.42

Gurahumora. (Kostüm-Redoute.) Der hierortige jüdische Frauenverein zur Bekleidung armer Schulkinder veranstaltete am 10. d. eine Kostüm-Redoute, die einen glänzenden Verlauf nahm. Der verhältnismäßig hohe Reingewinn im Betrage von 500 Kronen ist in erster Linie der Opferwilligkeit und dem hohen Wohltätigkeitssinne der Präsidentin Frau Susanne Schieber zu verdanken. Auch den Damen, die zum Gelingen sehr viel beitrugen, Frau Aschkenazi, Frau Dr. Goldstein, Lehrerin Brecher, Frl. Rosenbaum, Frl. Mizzi Schieber und Frl. Merdler soll Anerkennung gezollt werden, nicht minder den Herren Emanuel und Saul Schieber, Lehrer Singer, Leo Brecher. Die Jugend huldigte dem Tanze, der bis zum frühen Morgen währte. Die Stimmung war sehr animiert; alles zusammen machte den Abend zu einem der gelungensten der Saison.

נשף צדקה מאורגן על־ידי נשות העיר

DER JÜDISCHE VOLKSRAT 31.3.1911

גוראהומאר

אונזער סניף ציילט 25 חברים און ווערט געלייטעט דורך פאלגענדען קאמיטעט: אברהם שאפירא יו"ר׳ אייזיק לויפער סגן וגזבר׳ יעקב ברענדער מזכיר׳ חיים יורגרוי און מעכעל יאקאב חברי ועדה׳ עס זענען שוין איינגעפירט געווארן פארשידענע קורסן: דריי מאל אין דער וואך עברית דורך חברה האזענפראץ׳ צוויי מאל למודי קדש און איינמאל אידעאלאגיע דורך חי טויבער׳

פעילות הפועל המזרחי (דרכנו 1946)

GURAHUMORULUI. — Es wird uns berichtet: Die ho. Jugendgruppe „Zeire Misrachi", welche diesen Winter eine rege kulturelle Tätigkeit entfaltet, veranstaltete vor Kurzem ein „Literarisches Gericht", das einen sehr interessanten Verlauf nahm. Das Thema: „Die Vrient kehrt heim" nach Arnold Zweig, hatte hier starkes Interesse hervorgerufen und die Räume des Misrachi-Heims waren überfüllt. Als Ankläger fungierte Herr Riwen Jakob, dessen Anklagerede inhaltlich und rethorisch glänzend aufgebaut war. Die Verteidigung lag in den bewährten Händen des Herrn Isak Tauber. Besonders interessant war die Zeugenaussage des Herrn D. Gileadi, Mitglied des Hapoel Hamisrachi in Erez Israel, der zufällig hier als Gast weilte. Herr Gileadi schilderte aus eigener Anschauung in meisterhafter Weise das Leben der Chaluzim in Erez, sowie deren Aufopferung für die Errichtnug unseres Nationalheims. Das Urteil der Geschworenen bewies, dass sie auf der Höhe ihrer Aufgabe standen. Angeregt durch diesen Erfolg wird die Zeire Misrachi Gruppe in Kürze wieder mit literarischen Diskussionen über: Der jüdische Krieg (Josephus Flavius) „Erez Israel klagt die Galuth an", etc. vor die Oeffentlichkeit treten. — Bei dieser Gelegenheit dankt die Leitung der Misrachi Organisation dem geehrten Kultuspräsidenten Herrn Feiwel Laufer bestens für die Ueberlassung eines Vereinslokales im Jüdischen Hause sowie für die in Aussicht gestellte Subvention. Ebenso Dank gebührt dem Gemeinde- und Kultusrat Herrn Elias Ellenbogen für die Unterstützung, die er der Misrachi-Gruppe gewährt.

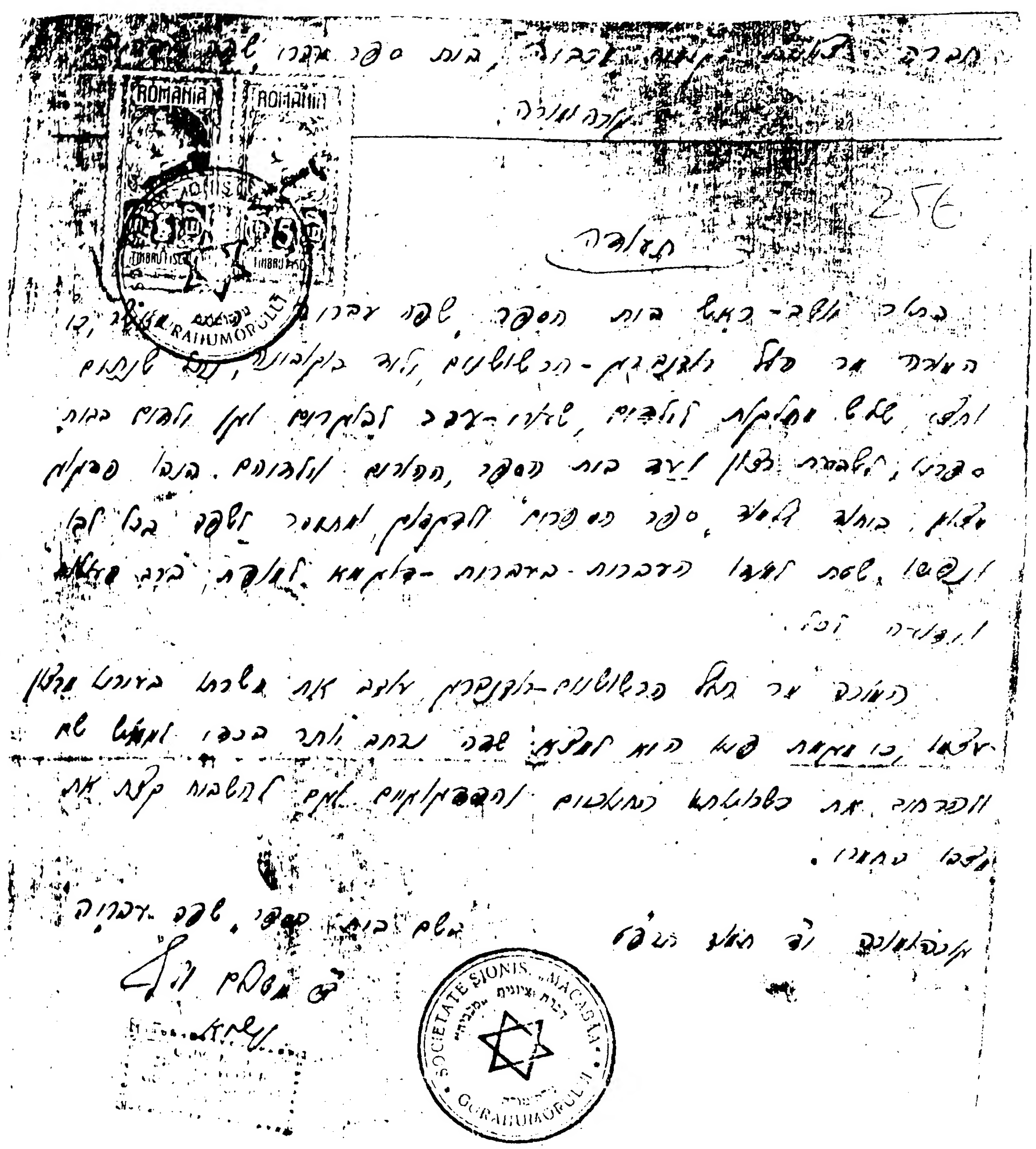
OSTJUDISCHE ZEITUNG 14.2.1937 משפטים ספרותיים מאורגנים ע"י "צעירי המזרחי"

[redacted] (Maskenball.) Es wird uns be- [redacted] den 15. März, veranstaltete die zio- [redacted]ppe Gurahumora gemeinsam mit dem Jüdischen Frauenkrankenunterstützungsverein im Rathaussaale einen glänzend gelungenen Maskenball, der sowohl in materieller als auch in moralischer Hinsicht einen vollen Erfolg zu verzeichnen hatte. Dank der vorzüglichen Musik und dem vom Damenkomitee geleiteten beigestellten und vorzüglichen Buffett war der Saal dicht gefüllt. Fast die ganze jüdische Gesellschaft der Stadt und Umgebung sowie Vertreter der Rumänen und Deutschen waren erschienen. Gleich zu Beginn der Veranstaltung stellte sich eine überaus gemütliche und lebhafte Stimmung ein, die bis zum Morgengrauen anhielt, dazu trugen auch die zahlreichen zum Teil ganz vorzüglichen und originellen Masken bei. Die beste Maske, ein ziemlich naturgetreuer Urmensch, dargestellt von Herrn Moldovan, wurde pramiiert. Für das Zustandekommen dieser überaus gelungenen Veranstaltung die ein beträchtliches Reinerträgnis brachte, haben sich seitens des jüdischen Frauenkrankenunterstützungsvereines folgende Damen verdient gemacht: Die Präsidentin dieses Vereines Jeanette. Scharfstein, Frau Direktor Fischler, Frau Noe, die Frauen Laura und Frieda Ellenbogen, Frau Lüfschitz, Frau Simche, Frau Laufer, Frau Merdler, die Fräuleins Fränkel, Ricka LScherzer, Riczker, Ellenbogen, Blumenfeld, Tennenhaus, Löwin, Kahn, seitens der zionistischen Ortsgruppe Isak Gänser, von dem die Anregung zu dieser Veranstaltung ausging, Uscher, Max Schweitzer, Isidor Gänser, Janiu Katz. Wie schon bemerkt wurde, ist das Reinerträgnis beträchtlich u. wird zur Hälfte dem jüdischen Nationalfonde, zur Hälfte dem Unterstützungsfonde für arme jüdische Frauen zugeführt werden. Die Veranstalter sprechen auf diesem Wege auch dem Herrn Viktor Gribovschi für die unentgeltliche Ueberlassung des Gemeinderatssaales u. dem Herrn J. Skomorowski für die kostenlose Beistellung des Lichtes wärmstenn Dank aus.

OSTJÜDISCHE ZEITUNG 5.4.1930 נשף מסיכות שהכנסותיו הוקדשו לקק"ל ולסיוע לנשים נזקקות

130 Gurahumora: Geleert d. Frl. Schieber-Frl. Jurgrau: Meier Schneider 240; Zeiger 227; Schaje Jurgrau 120; Ing. Engler 100; Banca de Est 85; Mosberg 83; I. Jurran 80; je 76: Ing. Bayer, Weschler; je 60: Steiger, Ch. Axelrad; je 50: Tennenhaus, Henner, Fränkel; div. 27 Büchsen mit Lei 701; zus. 33 Büchsen mit Lei 2.058.— Geleert d. Frl. Scherzer-Frl. Budyk: Schieber 227; Deborah Schieber 116; Hasenfratz 109; Dr. I. Gartenlaub 60; je 51: Laufmann, Wolf Jacob, Hutfabrik; div. 16 Büchsen mit Lei 348; zus. 22 Büchsen mit Lei 962;— Geleert d. Frl. Knobler-Frl. Rosenkranz: Leon Scherzer 229; Bubi Haber 170; Meschulim Schnarch 137; Linder 125; je 100: M. Wininger Dr. Abr. Schärf; Dr. Binovici 96; Efr. Druckmann 77; Brandes 68; je 66: Dr. Wagner, Dermer; Dr. Braun 61; je 60: Ch. Schapira, Ing. Ostfeld, Schweisser 58; Rosenkranz 56; M. Lettich 51; je 50: Gottesmann, S. Schapira, Rubinger; div. 23 Büchsen mit 557 Lei; zus. 43 Büchsen mit Lei 2.327.— Geleert d. Gideon Schärf-Samuel Wolf: F. Laufer 380; I. Wolf 90; Ch. S. Friedmann 75; Dr. Mück 70; H. Noe 60; A. Scherzer 51; Dir. Fischler 50; div. Büchsen mit Lei 480; zus. 7 Büchsen mit Lei 1256; insg. 99 Büchsen mit Lei 6.603.—

OSTJUDISCHE ZEITUNG 5.3.1930 .רשימת התורמים לקק"ל

ROMANIA
ROMANIA
256
תעודה
בתור יושב-ראש בית הספר "שפה עבריה" [illegible]
SOCIETATE SIONIS „MACABIA"
חברת ציונית "מכבי"
GURAHUMORULUI

WIEDERSEHEN MIT DER VERGANGENHEIT

DAS ZWEITE TREFFEN DER LANDSLEUTE AUS GURA-HUMORA UND UMGEBUNG

Im Erholungsheim Miwtachim in Zichron-Yakob versammelten sich am Freitag, den 16. Dezember 1988 ungefähr 280 frühere Einwohner unseres bukowiner Stadtchens Gura-Humora, um ein gemeinsames Wochenende zu verbringen, Freunden, Bekannten und Mitschülern zu begegnen und die Vergangenheit aufleben zu lassen.

Dieses Treffen folgte dem ersten, welches im Kibbutz Schefajim, im Dezember 1986, stattfand.

Das erste, wie auch das jetzige Treffen wurde von Jacki Jurgrau und seiner Frau Uca, wie auch Zippora Erez (Hasenfratz), Beno Pecht, Mosche Zapler, Walter Ellenbogen, Schlomo Apter Jeschurun (Jurgau) Scharaga, Sigi Schwarz und noch vielen anderen organisiert.

Nach Kerzenzunden und Gebet in der Synagoge von Miwtachim wurde die Eröffnung des Treffens von Mosche Zapler mit grossem Erfolg geleitet.

Walter Ellenbogen, Jacki Jurgau, Israel Pollak, Schlomo Apter u.a. haben die Beteiligten im Namen des bukowiner Weltverbandes begrusst.

Als Ehrengaste waren ausser Israel Pollak mit Frau, auch Professor Sami Laufer und Frau anwesend. Professor Laufer ist der Sohn unseres Kultuspräsidenten Felvel Laufer, welcher als einer der ersten Typhusopfer in Moghilew starb. Aus New-York kamen die Brüder Brandman und Selig Warter.

Nach dem feierlichen Abendessen wurde der kulturelle Teil geboten.

-Nach dem Buch von Schlomo Winiger über Gura-Humora, seinen Einwohnern und ihren Geschichten hat der Dozent und Forscher Scharaga Jeschurun (Jurgrau) ein Programm aus Versen, Prosa und Gesang zusammengestellt.

An der Ausfuhrung namen Teil: Ziporah Erez (Hasenfratz), Mitzi Drukman Abrascha Mick und Scharaga Jeschurun.

Die Darbietung war auf sehr hohem Niveau.

Am Schabbat hörte man Vorträge und zum Abschied wurde beschlossen, in zwei Jahren ein weiteres Treffen zu organisieren.

Lea Laufer
Schlomo Apter

DIE STIMME JAN.89

הכנס השני של יוצאי גורה הומורה. (דצמבר 1988)

*

Această carte a fost editată şi publicată pentru "a ne aduce aminte"...

A ne aduce aminte de meleagurile frumoase unde ne-am náscut, am copilarit si am trait cei mai frumosi ani ai vieţii noastre-adecă tinereţia-care a fost plină de ambiţii, speranţe si visuri într'un viitor fericit.

Ar fi fost de neiertat de a omite amintirea unei personalităţi cu care intâmplarea a vrut ca să ne intălnim, în vara anului 1991 la Suceava, si care este actualul prefect al judetului Suceava. (care cuprinde astăzi tot sudul Bucovinei.)

In drumul nostru pentru o cură de tratamente la Vatra-Dornei, am rămas stagnaţi la aeroportul din Suceava, fără nici o posibilitate de a continua drumul. O furtună si nişte ploi torentiale au pricinuit la mari inundaţii, aşa că majoritatea şoselelor au fost inaccesibile. Eram disperaţi. Deodată, un helicopter a aterizat cu d-nul Prefect Daniel Catargiu-si-din acest moment, parcă soarele strabătuse prin norii grei care acopereiseră cerul si incepude să ne încalzească. Din acest moment, toate problemele noastre, precum cazarea pentru o noapte, continuarea drumului a doua zi, etc., au fost rezolvate imediat si a doua zi, pe o şosea ocolitoare, prin munţi si văi nespusi de frumoşi, am ajuns cu bine la ţinta călătoriei noastre.

D-nul Prefect este si dumnealui un copil din Gura-Humorului, făcând parte de o familie veche si onorabila din Gura-Humorului. Nu cred ca există cineva între noi, care sa nu-şi mai poate aduce aminte de tatăl d-lui Prefect, fostul asistent al medicului oraşului de atunci, dnul Dr. Chibici. Dnul Catargiu tatăl, un om inalt de statură, drept ca un stejar, modest, linistit si fin, era respectat de orişicine. Deci nu este de mirare ca fiul lui a ajuns la aşa o funcţie pe care o indeplineşte cu mult succes.

Intâmplător, d-nul Prefect Catargiu avuse cam aceeaşi idee care fusese baza intâlnirii humorenilor din trecut in Israel, şi a organizat o intălnire anuală a tuturor fostilor locuitori ai judetului Suceava din tostă lumea. Această întâlnire, foarte frumos organizată, cu program interesant si bogat, va constitui probabil, in cursul anilor, adevărata intâlnire de simtire frăţească, precum a fost intetionat ca să fie.

Sunt sigură ca noi toţi de aici ii dorim din suflet multă sănătate, ani buni si mult, mult succes.

Omagiile noastre!

Haifa 1992 Mizzi Druckmann.

şa ne imprime a creşte in cinste si demnitate, sa fim corecţi, să fim sarguinciosi, să fim oameni drepti.

Intrebare (Iesurun): Asi vrea sa Va rog sa nu Vă supărăti: ce părere aveti despre relatiile între romanii din Gura-Humorului in timpul razboiului si mai ales in timpul evacuării evreilor in Transnistria?

...Imi este f. greu să răspund, dar am in memorie imagina tatălui meu, care ştiu ca a protejat căţiva evrei, prieteni buni, nu mai ştiu cum îi chema, eu la vremea aceea, ca si Dv, eram f. mici. Dar ştiu că dupa razboiu, când s'au intors, tata a fost tratat de cei care i-a protejat, i-a ajutat, căutând să le fereasca de necazuri, căutând cu o vorba dulce, cu un sfat bun, sa le dea un prim ajutor.

...Pe lăngă amintirile din copilărie şi şcoală, sunt şi amintiri mai serioase: un apreciat inginer din G. H., dnul Walter Schapira, m'a sprijinit pe mine şi in acelaşi timp si oraşul natal si am reuşit sa facem o casă de cultură pe scena careia a fost prezentată pentru prima date o opera, opera de Stat din Iaşi, care a prezentat un spectacol extraordinar de frumos. D-nul Schapira m'a sprijinit efectiv pănă la Comunitatea evreească din Bucureşti, şi cumpărarea a fostei case de cultura a evreiilor, care a fost prefăcuta intr'o casă de cultura al oraşului. Această casă a fost cumpărată cu o suma simbolică, in anii 1959-60, deoarece nu avusem mijloace financiare, si numai dăruit ajutorului d-lui ing. Schapira, cumnatului său d-nul Bichler-un om de sufletsi prietenul lor dnul Liviu Macovei, s'a putut realiza aceasta cumparare, care este şi va fi de mare folos obştesc...

...V'o spun in calitate de prefect al jud. Suceava: noi suntem deschisi si oferim un teren prielnic pentru investiţii de capital, să veniţi la noi să realizăm cooperări in acest domeniu al turismului, pentrucă contacte directe sunt un minunat prilej de a ne cunoaşte reciproc...

Sunt adeptul contactelor directe care rezolvă pe loc probleme. Folosesc acest prilej pentru a transmite tuturor prietenilor, cunoscuţilor si celor dragi din Israel sau despre alte meridiane ale globului, le doresc din toata inima, cu toata dragostea, cele mai alese sentimente de prietenie, afectiune, viaţă indelungate, sânătate deplină, sa-i revedem căt mai des, căt mai curând, pe meleagurile jud. nostru."

Shraga Yeshurun (Iurgrau)

Das dritte Treffen der Landsleute aus Gurahumora und Umgebung

Am Vormittag des 9-ten November 1990 kamen hunderte aus allen Ecken des Landes, von Dan bis Eilat, zum 3-ten Treffen der Gurahumorer Juden, [illegible] im [illegible]heim Mivtachim [illegible]

Nach dem traditionellen Freitagabendgebet fand im schön beleuchteten und festlich beflagten grossen Saal, die feierliche Eröffnung des Treffens statt. Unser Landsmann Moshe Zappler, der den Eröffnungsabend leitete, begrusste alle Anwesenden und lobte die grossen Anstrengungen unserer Landsleute Jackie und Uka Jurgrau, Shlomo Apter, Zwi Wagner, David Kissmann, Sigi Schwartz, Abraham Muck, Zipora Eres und Arie Alois, für die Organisierung und das Gelingen dieses Treffens.

Sodann berichtete Jackie Jurgrau über die Tätigkeit der Organisation seit dem letzten Treffen und sprach unserem Landsmann Schraga Jeschurun, für seine Tätigkeit zur Herausgabe des Buches über die Juden aus Gurahumora, besonderen Dank aus.

Shlomo Apter, Mitglied des Weltverbandes der Bukowiner Juden, las das Begrüssungsschreiben und die guten Wünsche der Leitung des Verbandes, für ein erfreuliches Zusammensein, vor. Bei dieser Gelegenheit hob er die Bedeutung der Zeitung „Die Stimme" für die Bukowiner hervor und erwarb eine Anzahl von neuen Abonnenten. Auch übermittelte er den Gruss unserer Landsleute Burschi Brandmann (USA) und Hermann Abraham (Russland). Sehr eindrucksvoll wirkte ein Begrussungsschreiben der 90jährigen Frau Rachel Hasenfratz, die viele Jahre in Gurahumora als hebräische Lehrerin tätig war.

Walter (Zeev) Ellenbogen, der die Festrede des Abends hielt, gedachte den Gurahumorern, die nicht mehr am Leben sind und alle Anwesenden erhoben sich und ehrten ihr Andenken. Er gedachte auch einigen Gurahumorer Persönlichkeiten, wie: Feiwel Lauter, Prof. Dr. Schiba und Rabbiner Ginsberg, die besondere Verdienste für die Allgemeinheit hatten, wobei sie sich durch ihre Bescheidenheit auszeichneten.

Nach dem gemeinsamen Abendessen trafen wir uns wieder, um einen gemütlichen Abend zu verbringen. Wir tauschten Erinnerungen aus, sangen jüdische Lieder und freuten uns unseres Wiedersehens bei erhabener Stimmung. Traditionsgemäss kommentierte Zwi Wagner einige Gedanken des Wochenabschnitt (Paraschat Haschawuah.)

Samstag vormittags hörten wir einige interessante Referate. Schraga Jeschurun berichtete über das Buch „Gurahumorer Juden" und gab seiner Hoffnung Ausdruck, dass dieses bis Ende 1991 erscheinen wird Das Buch wird folgende Abschnitte enthalten: Geschichte der Stadt Gurahumora, die jüdische Gemeinde, Beziehungen zwischen Juden und Christen, Erziehung (Schule, Cheder), das wirtschaftliche Leben der Juden, das [illegible], Natur und Wald, Kuraufenthalt, der erste und der zweite Weltkrieg, Holocaust der jüdischen Bevölkerung, Gurahumorer in Israel und in der ganzen Welt.

Prof. Dr. Benzion von der Universität Haifa präsentierte sodann Fragmente aus seiner Forschungsarbeit über die Waisenkinder in Transnistrien, die mit viel Interesse verfolgt wurden.

Unser Landsmann Israel Pollack, Träger des Israelpreises 1990, schilderte das gute Einvernehmen sowie das friedliche Zusammenleben der christlichen und jüdischen Bevölkerung in Gurahumora. Besonders hervorgehoben wurden die freundschaftlichen Beziehungen der Juden miteinander. Der Klassenunterschied machte sich kaum bemerkbar, denn der Arzt war mit dem Handwerker, der Arbeiter mit dem Anwalt und der Greisler mit dem Grosskaufmann oder dem Industriellen befreundet und einer sagte zum anderen „Du". Auch äusserte er sich über die Lage in Israel, die er dank der grossen Aliah aus Russland sehr optimistisch betrachtete, was von den Anwesenden mit Genugtuung aufgenommen wurde.

Schabbat abends wurden von Zwi Wagner Dias über Gurahumora vorgeführt. Bei dieser Gelegenheit erörterte Israel (Natzi) Ellenbogen die Idee, im Sommer 1991 einen gemeinsamen Besuch in Gurahumora und Transnistrien zu organisieren.

Mit dem Absingen der Hatikwah und dem Wunsch einander wiederum bei gutem Gemüt zu begegnen, wurde das Treffen abgeschlossen.

DIE STIMME JAN 91 Israel Ellenbogen

הכנס השלישי של יוצאי גורה הומורה. (נובמבר 1990)

Internationales Bukowiner-Treffen in Suczawa

Mitte August 1991 fand in Suczawa das erste „Treffen der Bukowiner aus aller Welt", statt. Die ausländischen Gäste, 45 an der Zahl, kamen aus Deutschland, Israel, Frankreich und den Vereinigten Staaten und sie benutzten die Gelegenheit, ihre Heimatsorte wiederzusehen, Erinnerungen auszutauschen und Zukunftspläne zu schmieden.

Im Namen der Veranstalter begrüsste der Präfekt des Kreises Suczawa, Dipl. Ing. Daniel Catargiu die Anwesenden und stellte sowohl die Gäste aus dem Ausland als auch die teilnehmenden rumanischen Persönlichkeiten, Senatoren, Abgeordnete, Bürgermeister aus den Bukowiner Ortschaften, sowie Vertreter der Kirche und der jüdischen Gemeinden, vor. Nach einer Berichterstattung über die wirtschaftliche Lage des Kreises, der die Bezirke Kimpolung, Radautz und Suczawa umfasst, ergriffen einige Gäste das Wort. Es sprachen: Richard Warter (U.S.A.), Horst Dieter Romankiewicz (Deutschland), Paul Daniliuc (Frankreich). Jakob Jurgrau und Schlomo Apter aus Israel begrüssten die Teilnehmer im Namen der jüdischen Gemeinschaft und berichteten über die 400 Bukowiner aus Gurahumora, die sich jedes zweite Jahr in Israel wiedersehen. Von nun ab soll ihr Treffen im Heimatsort stattfinden.

Zum Abschluss ergriffen das Wort der Senator Prof. Dr. Mihai Jacobescu, die Abgeordneten Prof. Julia Leomiza, Dr. Ion Ietal und der Erzbischof von Suczawa und Radautz, Pimen.

An den folgenden Tagen wurden die Ortschaften Dorna Vatra, Solka, Gurahumora und Gura Putnei besucht.

Alle Teilnehmer waren sich darüber einig, dass mit diesem Bukowiner-Treffen ein guter Anfang gemacht wurde und dass diese Initiative fortgesetzt werden muss.

המפגש הבינלאומי של יוצאי בוקובינה. סוצ׳יאבה 1991

ILUMINATUL ELECTRIC ÎN GURA-HUMORULUI

Gura Humorului, localitate a cărei atestare documentară a fost sărbătorită în anul 1990 la cea de a 500-a aniversare este locul care a adus bucurii dar şi multe dureri tuturor locuitorilor de pe aceste meleaguri dragi. Noi humorenii ne-am bucurat împreună dar ne-am şi întristat mai ales atunci cînd duhuri rele se abăteau asupra noastră, dar legătura ce exista între noi, cei ce locuiam împreună, romîni, evrei, germani, trebuiam să ne aplecăm în fata vinturilor rele ce pînă în cele din urmă treceau totuşi, dar care în acelaşi timp făceau ca legăturile între noi humorenii să fie mai trainice.

Soarele lumina atunci mai puternic şi mai luminos îndreptîndu-şi razele asupra tuturor chipurilor celor aproape 3500 locuitcri ai oraşului, dar odată cu lăsarea serii ca pe întreg pămîntul, îsi face aparitia încet eu încet întunericul care adormea întreaga activitate şi doar singur numai lampagiul şi paznicul de la societaten "Fiducitatea" pe numele său Buzek, urca pe o scăriţă şi aprindea felinarele începînd cu cel din centrul oraşului de lîngă statuia regelui Ferdinand urmînd apoi pe rînd, cel din faţa prăvăliei lui Avrum Apter, a ceasornicarului Zeigher sau a unui din cei mai bogaţi din oras, proprietarul magazinului Linder şi Elenboghen, dar iluminatul era insuficient şi nu avea efect decît asupra traectoriei trotuarului.

Felinarele ce urmau să fie stinse la ivirea zorilor de către acelaşi lampagiu, bărbat înalt şi chipeş cu mustaţă mare neagră cu cisme, Buzek.

In oraş încep să se majoreze numărul comercianţilor, a prăvăliilor şi viaţa încet cu încet prinde alt contur. In perioada anilor 1920-1922 primăria este condusă de primarul Constantin Cosmiuc care avea mulţi sfătuitori şi din rîndul poporului. Astfel industriaşul Schapira care era proprietarul unui gater şi a unei mori, comerciantul Rahmut şi altii sfătuiau cu sinceritate pe cei competenţi din primărie cu privire la realizarea unor obiective in oraş.

Astfel în anul 1922 se hotărăşte instalarea unei uzine electrice pentru a ilumina pe timp de noapte cîtuşi de puţin parte din oraş.

Aceasta se impunea mai ales că în unele localităţi din Bucovina funcţionau de mai înainte uzine electrice cu puteri mai mici sau mai mari ca aceea din oraşul Vatra Dornei (din anul 1904) sau cea de la Cîmpulung dela sfîrşitul anului 1911. Astfel pe malul sîng al pîrîului Humor, acum aproape de centrul oraşului un mecanic pe nume Zigelli cu acceptul celor în drept, montează o locomobilă cu abur alimentată cu lemne care acţiona un generator de curent continuu de 76KW. locomobila avînd o putere de 100 C. P.

Aceasta se.petrecea în anul 1924. La început această instalaţie, asigura iluminatul primăriei care se afla în apropierea uzinei, cinematograful oraşului şi numai un număr restrîns de lămpi pentru iluminatul public.

Concomitent însă cu instalaţiile ce serveau uzului obştii, unele fabrici din oraş îs instalează generatoare de curent pentru necesităţile proprii de iluminat. Acestea funcţionau pe sistem hidro aşa cum funcţionau şi fabricile şi morile. In condiţii mai speciale cînd lipsa de energie electrică în oraş era accentuată datorită datorită unor defecţiuni sau reparaţii, atunci fabricile furnizau prin instalaţii improvizate energie electrică pentru oraş.

Cel ce a contribuit mai mult a fost proprietarul industriaş Schapira. Uzina electrică era în subordinea primăriei respectiv a sectorului de gospodărie comunală.

Pînă în anul 1939 se extinde reţeaua electrică pînă în dreptul parcului acolo unde în

Die Periode nach Transnitrien

Nach der Vertreibung nach Transnitrien (oktober 1941), blieb Gura Humora "judenrein". Die Juden von gura Humora gingen in Transnitrien durch die sieben Kreise der Hölle (siehe das Kapitel über den Holocaust), und nur die Hälfte der Vertriebenen kehrte nach dem Krieg in ihre Stadt zurück. Sie fanden die meisten Häuser zerstört, die vielen Synagogen zertrümmert, und die einwohner der Stadt (meistens Rumänen, da die Deutschen schon am anfang des Krieges nach Deutschland repatriert wurden) empfingen sie sehr unfreundlich, aus Furcht dass man sie wegen den Plünderungen, die nach der Vertreibung der Juden stattgefunden hatten, zur Rechenschaft ziehen würde. Einige Juden wollten überhaupt nicht mehr nach Gura Humora zurück; es gelang einem Teil von denen, auf illegale Weise nach Eretz zu kommen. Andere Juden versuchten, sich wieder in ihrer Heimatsstadt ansässig zu machen und dort nochmals eine jüdische Gemeinde aufzubauen, wie die an welche sie sich noch aus den guten Zeiten vor dem Krieg erinnerten. Der Versuch, das jüdische Gura Humora wieder zu errichten, hatte einen gewissen Erfolg, und in der zweiten Hälfte der vierziger Jahre öffneten die jüdischen Läden wieder, Fabriken und Betriebe nahmen ihre Tätigkeit wieder auf, die noch existierenden Synagogen wurden geoffnet und das Kulturleben der Stadt blühte neu auf.

Am Anfang der fünfziger Jahre, als das kommunistische Regime in Rumänien zur Macht kam, sahen jedoch die meisten Juden keinen Sinn mehr, da zu bleiben und ergriffen den Wanderstab. Die meisten jüdischen Bewohner von Gura Humora wanderten nach Israel ein, in den ersten Jahren nach der Gründung des Staates. Ein Teil von ihnen schaffte es sogar, am Befreiungskrieg teilzunehmen.

Die jüdische Bevölkerung von Gura Humora schrumpfte nun ein. Am Ende der siebziger Jahre lebten in der Stadt nicht mehr als fünfzig Juden. In der grossen Synagoge wurde nur am Sabbat gebetet. In einem kleinen Zimmer des Tempelgebäudes (wo vor dem Krieg der Cheder des Melamed Feder gehalten wurde) befand sich das Büro der "Judischen Gemeinde". Der Tempel der Sadagura-Chassidim bekam eine Werkstatt fur die Reparatur von Reifenpannen. In 1990 lebten in Gura Humora nur noch zwanzig Juden.

Das einzige Andenken an die prächtige jüdische Gemeinde von Gura Humora ist der jüdische Friedhof, dessen taumelnde Grabsteine von zweihundert Jahren eines intensiven jüdischen Lebens in der kleinen Stadt am Fuss der Karpaten erzählen.

(Ein Teil der hier angeführten Daten stammt aus dem Buch von Schlomo Wininger über Gura Humora.)

Zvi Wagner

O convorbire cu d-nul ing. Daniel Catargiu, Prefectul. Jud. Suceava.

În toamna anului 1991 am plecat in Romania, dedicânt o mare parte a timpului meu căutării de literatură şi material de archivă, în legatură cu pregătirile pentru editarea acestei cărti.

La Suceava am fost timp de o săptămănă musafirul unui fost coleg de bancă la scoala primară, adecă al dnului ing. Daniel Catargiu, astăzi prefectul judetului Suceava. Primirea de care avusem parte precum amabilitatea si deosebita atenţie şi bunavoinţa din partea tuturor membrilor ai familiei faţă de mine, nu o voi uita nici odată.

Dnul ing. Catargiu îmi fusese de mare ajutor in primirea materialului de archivă, avuse grija de transportarea mea la Gura-Humorului, şi mă si învitase de a participa la o intălnire festivă cu o delegatie de tineri din partea organizaţiei "UNESCU", care era întămplător in vizită tocmai atunci, la Gura-Humorului.

Inainte de pleacare, dnul ing. Catargiu mi-a acordat un interviu, din care voi cita aici putine din cuvintele calde si lucrurile interesante pe care le-a spus cu aceasta ocazie.

Din cuvintele d-lui ing. Catargiu:

Stimate d-le coleg Yesurun, Mă bucură că ne revedem după foarte, foarte mulţi ani, peste 40, de cănd eram impreună la Gura-Humorului. Găndurile cu care ati venit Dv. in judet respectiv in Gh, mă încăntă, deoarece îmi oferă prilejul de a depăna cele mai frumoase amintiri ale copilăriei noastre. In acelasi timp apreciez faptul ca Dv intenţionaţi să scrieti o carte monografie a celor care au trăit pe meleagurile noastre. Sunt multe, multe amintiri din copilărie şi imi aduc aminte cu multa plăcere de faptul că noi în Bucovina si in oraşul G. H. am avut locuitori de mai multe nationalităti. Ştiu ca noi romănii, nemţii şi evreii am trăit in pace, in bună inţelegere, ceeace m'a bucurat intotdeauna, mă bucură şi acum şi aşi dori ca pe toate meridianile globului să există asa o bună inţelegere si bună convieţuire cum era atunci. Am fost ca fraţi, ne-am respectat, ne-m iubit unul pe altul, lucru f. important. Chiar dacă am repetat de multe ori cuvăntul foarte, foarte, rog sa stiti ca o spun din toată inima-aceasta este adevărul.

...Anul acesta am avut prima intălnire a Sucevenilor de pretutindeni. Mam bucurat nespus de mult că initiativa mea a găsit ecou. Participarea de persoane din Israel, America, Franţa şi Germania Federală, a deschis un drum nou către reinodarea prieteniei intre toţi cei care au conveţuit pe meleagurile Romăniei. Intălnirea a fost emoţionată şi cu aceasta ocazie s'a hotărit ca in a doua decadă a lunei August din fiecare an, sa se intălnească Sucevenii de pretutindeni.

...M'am bucurat f. mult cănd fratele Dv. mi-a spus că o-data la 2 ani, Humorenii din Israel se întălnesc. Încă o dovadă că sangele apă nu se face. Meleagurile natale, locurile unde s'au petrecut cei mai frumosi ani ai vietii, anii copilariei, nu se pot uita.

...Funcţia n'are importanţa-imprtant este ca fiind in aceasta functi de conducere a primariei, am reuşit să aflu căteva date istorice despre aşezarea localităţii G. H. De exemplu am reţinut si nu voi uita nici odată povestea, care de altfel nu este o poveste, este o realitate, spusele unor oameni mai in vărstă, care afirmau ca in 1938 oraşul G. H. avea 6000 de locuitori. din aceştia erau 2000 romani, 2000 nemţi si 2000 evrei. Zic ca e o curiozitate...

...Ce aşi putea să Vă mai spun-cei care ne-au educat, care au fost profesorii noştrii, de care Dv. ne-ati amintit şi mă bucur că îi reţineţi, s'au straduit cu f. mulţa constiinciozitate

anii frumoşi ai oraşului, cînta fanfara militară.

Iluminatul public era realizat axial peste şosea prin lămpi suspendate echipate cu becuri de 200 W. Intre timp însă uzina electrică este concesionată de banca Albina ce avea sediul în clădirea pe locul unde se află azi poşta, vis a vis de biserica catolică.

In anul 1950 intră în funcţiune centrala Diesel electrică cu 3 grupuri electrogene totalizînd 960 C. P. Montarea grupurilor este incepută de o echipă de specialişti din Bacău dar terminată de maistrul mecanic Dumitru Beleca care urmează să răspundă de această centrală pînă în anul 1962.

Dacă în anul 1948 la data întocmirii proectului de electrificare existau în oraş un număr de 4600 locuitori cu un număr de 1772 apartamente în 1146 clădiri rămase în stare locuibilă (în urma războiului), în anul 1990 existau un număr de 21,000 abonaţi la energia electrică (abonaşi casnici) aceàsta întrucît a fost realizată şi electrificarea comunelor din împrejurimi.

In anul 1973 începe să apară criza energetică ceeace face să numulţumească abonaţii. Această criză se accentuează pe masură orecerii timpului, noi fiind obligaţi a face mari intreruperi de alimentare cu energ. el.

Aici la Gura Humorului, în două încăperi ale sediului centrului a fost amenajat un muzeu ce prezenta evoluţia ilumi.iatului in localitate prin exponate originale. Acest muzeu era unic în România şi a fost vizitat pînă în anul 1989 de cîteva mii de persoane, din ţară şi străinătate.

In decemvrie 1989 imediat după revoluţie, muzeul a fost desmembrat şi mare parte din piesele valoroase au fost pierdute.

Liviu Macovei Gura Humorului la 25 Martie 1992

kein Kind in Gura Humora, das nicht eine Zeitlang im Cheder studiert hatte.

Da im Cheder nur Knaben lernten, waren auch jüdische Mädchenschulen gegründet worden: die "Beit Jakob" - Schule von Agudat Israel und ein Kindergarten der Wizo. Einige Jahre lang existierte auch eine hebräische Schule fur Knaben und Mädchen, wo Hebräisch die Unterrichtssprache war.

Die chassidischen Tendenzen, und besonders die, deren Admore ihren Hof in der Bukowina hatten, waren in Gura Humora uppig vertreten. Dort befand sich eine Synagoge, wo die Chassidim von Wischnitz und von Atinia beteten, und eine Synagoge der Sadagura Chassidim wurden manchmal, wo Sadagura und Bojan Chassidim beteten. Die Chassidim wurden manchmal von ihren Admoren besucht, und ein jeder solcher Besuch, der gewöhnlich eine Woche dauerte, war ein Ereignis fur alle Juden der Stadt. Gura Humora hatte auch ihren eigenen Admor: Rabbi Meir Schmerler, ein Enkel des Rabbi Meir von Premyslan. Neben seinem Haus, in der Judenstrasse, stand ein tempel, wo er zusammen mit seinen Chassidim von Gura Humora und Chassidim, die zu ihm aus anderen Ortschaften kamen, betete.

Gura Humora war mit berühmten Rabbinern gesegnet. Dank diesen Rabbinern erhielt auch die Stadt selbst einen weitreichenden Ruf in der jüdischen Welt. Kein "Kolel Avrekhim (Jeschiwa-Hochschule)" war in Gura Humora vorhanden. Ein kleiner Teil der jungen Leute reiste für einige Jahre zum Studium in eine Jeschiwa, meistens in die Wischnitzer Jeschiwa, die einzige in der Bukowina (einige Jahre existierte auch Jeschiwa in der Stadt Seret). Nach ihrer Rückkehr von der Jeschiwa gingen sie entweder arbeiten oder setzten höhere Studien in einer Universität fort. Die Stadtrabbiner führten Kurse in "Schass" und "Poskim" fur die Jugend, auch für Erwachsene. Diese Kursen fanden nach den Arbeitsstunden statt, in den Tempeln und im Hause des Rabbiners, und ein jeder konnte sich daran beteiligen.

Auch die zionistische Bewegung, mit allen ihren Trenden und Tendenzen, war in Gura Humora tätig. Es gab Debatten und Vorträge, auch Geldsammelaktionen, und einzelne Juden der Stadt wanderten als Pioniere nach Eretz aus.

Im Felde der allgemeinen Kultur waren die Juden von Gura Humora ebenso tätig. Bekannte Redner, politische Führer, Schriftsteller und Dichter, Forscher und Denker kamen ab und zu mal in das Städtchen und hielten Vorträge in vollgestopften Sälen. Es ist interessant zu erwähnen, dass diese kulturellen Ereignisse des jüdischen Publikums, vor der Errichtung des jüdischen Gemeindehauses mit seiner Aula, gerade in dem "Deutschen Haus", dem Haus der deutschen Gemeinde in der Stadt, stattfanden. Manchmal kamen auch Theatertruppen nach Gura Humora und spielten dort jiddische Theaterstücke. Junge Leute der Stadt veranstalteten ebenso Amateurvorstellungen.

Dieses idyllische Leben endete in den Jahren, die der Machtergreifung der Nazis in Deutschland folgten. Der Antisemitismus, seit vielen Generationen im rumänischen Volk unterdrückt, erhob den Kopf (der antisemitische Führer A.C.CUZA behauptete, dass seine antisemitische Ideologie der von Hitler voranging). Die Lage verschlimmerte sich immer mehr. Es wurden gegen die Juden diskriminatorische Gesetze erlassen, die immer strenger wurden, je mächtiger die Hitler-Partei in Deutschland wurde und ihre Herrschaft über andere zentraleuropäische Länder erweiterte. Im August 1940 wurde das anti-jüdische Unterdrückungsregime von Antonescu eingeführt, und ein Jahr später traf es auch die Gemeinde von Gura Humora: alle Juden der Stadt wurden im oktober 1941 nach Transnitrien vertrieben. So endete eine Epoche von über hundert fünfzig Jahren, in der Juden in Gura Humora lebten und zu der Entwicklung und dem Aufblühen der Stadt beitrugen.

Tradition des Landes. Die Lage verschlimmerte sich aber in den letzten Jahren vor dem zweiten Weltkrieg, als die Nazis in Deutschland die Macht ergriffen.

In den zwanziger und in der ersten Hälfte der dreissiger Jahren erreichten die Juden von Gura Humora ein (relatives) wirtschaftliches Gedeihen und eine kulturelle Aufblühung. Der Handel war fast ausschliesslich in jüdischen Händen. Ca. 90% der Läden gehörten Juden (nur sehr wenige Geschäfte öffneten am Sabbat); viele Handwerker waren Juden und die wichtigste Industrie, die Holzindustrie, stand gänzlich im Besitz von Juden. Nur in den letzten Jahren vor dem zweiten Weltkrieg gründete das Fonds der orthodoxen Kirche, der in den meisten Ortschaften der Bukowina die Mehrheit der Einwohner gehörte, in Gura Humora ein Sägewerk; aber auch dieses Sägewerk wurde von Juden gleitet. Auch die freien Berufe waren meistens von Juden ausgeübt, - viele Ärzte, Rechtsanwälte, Apotheker, Ingenieurs gehörten der jüdischen Gemeinde. Auch die Banken der Stadt wurden grösstenteils von Juden geleitet.

Die jüdische Bevölkerung von Gura Humora nahm einen regen Anteil an allem, was in jener Zeit die Juden beschäftigte. Alle zionistischen und nicht zionistischen Tendenzen warem in Gura Humora vertreten. Da waren auch sehr aktive Jugendbewegungen, deren junge Mitglieder dem Agudat Israel, Misrachi oder Bnei Akiwa, und auch zu den Allgemeine Zionisten, dem Bejtar, Poalej Zion, Haschomer Hazair und sogar der kommunistischen Jugend, die sich ausser dem Gesetz befand, gehörten.

Die jüdische Gemeinde war gut organisiert und sorgte für die religiösen Dienstleistungen, das Rabbinat, die Schlachtung, die Kaschrut, die Mikwe und den Friedhof, sowie auch für die kulturellen Bedürfnisse der jüdischen Bevölkerung. Der Gemeinderat kümmerte sich auch umdie sozialen Probleme der jüdischen Bewohner, die er vertritt, - auch vor den Behörden. In 1940, als das antisemitische Regime im Lande immer strenger wurde, fanden sich die Juden aus dem Unterrichtssystem des Staates ausgeschlossen. Jüdische Schüler dürften nicht mehr Volksschulen und Gymnasien besuchen. Mit der Hilfe von Studenten und Lehrpersonal wurde sofort in Gura Humora für die jüdischen Kinder ein fast vollkommenes Schulwesen errichtet. Das Studium fand im Gemeindhaus und in den Synagogen statt. Diese Einrightung blieb tätig bis zur Vertreibung nach Transnitrien, im Oktober 1941.

Bis 1940 hatten die jüdischen Kinder gewöhnliche rumänische Schulen besucht, zusammen mit allen anderen Kindern der Stadt. Es wurde vormittags gelernt, und nachmittags gingen die meisten jüdischen Kinder in den Cheder.

Im September 1940 wurden die Juden aus den umliegenden Dörfern vertrieben. Die meisten kamen nach Gura Humora, mit den paar persönlichen Sachen, die sie mitnehmen konnten. Die Juden von Gura Humora mobilisierten zur Hilfe der Verbannten. Für jeden wurde ein Dach gefunden und keine Familie hungerte nach Brot. Die Dorfjuden gliederten sich der jüdischen gemeinde von Gura Humora an, verdienten irgendwie ihr Leben, und Kinder wurden in das improvisierte Schulwesen eingesetzt. Alle zusammen warteten auf bessere Zeiten. Im Oktober 1941 wurden sie auch alle zusammen, die Stammeinwohner und die Neugekommenen, nach Transnitrien vertrieben.

Ein grosser Teil der jüdischen Bewohner von Gura Humora war religiös (wie oben erwähnt, waren fast alle Laden am Sabbat geschlossen). Zu jener Zeit gab es in der Stadt sechs Synagogen, und in allen wurde täglich, morgens und abends, gebetet. In einigen der Synagogen waren Cheders vorhanden, wo Thora-Gelehrte den jüdischen Kindern die Thora beibrachten. Dort lernten die Kinder erst hebräisch lesen und schreiben, dann die Thora und den Tanach, und gelangen schliesslich zum Studium der Gemara. Es gab fast

war ein grosser Thora-Gelehrter und widmete viel Zeit der Verbreitung des Studiums unter den Bewohnern der Stadt. Nach dem Tode seines Schwiegervaters, Rabbi Zwi Teomim, wurde Rabbi Aschkenazi aufgefordert, ihn als Stadtrabbiner von Horodenka (Galizien) zu ersetzen.

Als Rabbi Aschkenazi in 1890 von Gura Humora Abschied nahm, wurde Rabbi Menachem Mendel Babad zum Stadtrabbiner gewählt. Rabbi Babad stammte aus einer berühmten Rabbinerfamilie. Sein Grossvater, der Rabbiner Joseph Babad, war Rabbi von Tarnopol und der Verfasser des Buches "Minhat Hinuh". Rabbi Menachem Mendel Babad, 1863 in Kalisz geboren, wurde im Alter von 27 Jahren zum Rabbiner von Gura Humora gewählt. Er gehörte zu den Thora-Gelehrten in der Bukowina und dank ihm erwarb der Name von Gura Humora einen grossen Ruhm in der jüdischen Welt. In der Stadt selber stand er in hohem Ansehen in allen Schichten der jüdischen Bevölkerung, die inzwischen schon 1500 Personen zählte. Rabbi Babad hat das Rabbinat von Gura Humora 40 Jahre lang geführt und ist in 1930 gestorben.

Nach dem Tode des Rabbi Menachem Mendel Babad zeigten sich in Gura Humora Meinungsverschiedenheiten anlässlich der Wahl seines Nachfolgers. Da waren zwei Kandidaten: Der eine war Rabbi Babads Schwiegersohn, Rabbi Meschulam Jakob Ginsberg, Sohn des Jadowa-Rabbiners, ein Thora-Gelehrter und glänzender Redner, den sein Schwiegervater, der alte Rabbiner, dazu bestimmt hatte, nach seinem Tod das Amt zu übernehmen. Der zweite Kandidat war Rabbi Mosche Babad, des alten Rabbiners Sohn, auch er ein ausgezeichneter Thora-Student.

Ausser seiner weiten Kenntnisse besass Rabbi Ginsberg auch die Eigenschaften eines Gemeindeführers. Rabbi Mosche Babad, der als "Moischele dem Ruws" bekannt war, interessierte sich besonders fur menschliche Probleme, kümmerte sich um die Kranken und die Elenden und erfreute sich der allgemeinen Achtung aller jüdischen Bewohner der Stadt. Der Gemeinderat ernannte Rabbi Ginsberg zum Stadtrabbiner, und auch Rabbi Babad bekam den Rang von Rabbiner. Beide wurden später, mit allen jüdischen Bürgern der Stadt, nach Transnistrien vertrieben. Nach dem Krieg kehrte Rabbi Babad zurük nach Gura Humora und diente dort noch einige Jahre als Stadtrabbiner, bis er nach Israel auswanderte. Rabbi Ginsberg ging von Transnistrien nach Bukarest; nach einem kurzen Aufenthalt in dieser Stadt fuhr auch er nach Israel. In Israel beschäftigte er sich vor allem mit Schriftstellerarbeit. Er veröffentlichte ein paar Bücher und schrieb Artikel fur die Talmud-Enzyklopädie. In den Rabbinerkreisen von Israel war Rabbi Ginsberg sehr geschätzt wegen seiner kenntnisse in allen Fächern des Judentums und seiner literarischen Begabung.

Zwischen den zwei Weltkriegen

Den Gipfel ihres Aufblühens erreichte die Gemeinde von Gura Humora während den Jahren zwischen beiden Weltkriegen. Zu jener Zeit war die Bukowina ein Teil des "Grossen Rumänien". Durch den Vertrag von Versailles wurde Rumänien ein demokratisches Regime aufgezwungen, das auch die Gewährung von Rechtsgleichheit den Juden, sowie allen anderen nationalen Minderheiten, miteinbegriff; das war hauptsächlich der Fall in den Gegenden, die von Rumänien nach dem ersten Weltkrieg annexiert wurden. Die verschiedenen rumänischen Regierungen hielten die von Rumänien eingegangenen Verpflichtungen mehr oder weniger ein und schonten die nationalen Minderheitsgruppen, darunter auch die Juden, trotz der antisemitischen

also in der Stadt, zu jener Zeit, fünf Tempel, die eine Bevölkerung von ca. tausend Personen bedienten.

In 1894 bauten die Wischnitzer Chassidim ihre eigene Synagoge auf der Strasse hinter der armenischen Kirche. Das geschah als der Admor (Chassidischer Rabbiner) Mosche Hager sich in Gura Humora niederliess. Später, im Jahre 1900, übersiedelte er nach Suceava. Als die neue Synagoge bereit war, verkauften die Wischnitzer Chassidim ihren kleine Tempel, neben der "Grossen Synagoge", dem Verein der Handwerker, die bis dahin in einem gemietenen Zimmer beteten.

Verwaltung der juedischen Gemeinde

Laut dem österreichischen Gesetz, das den jüdischen Gemeinden ihre Autonomie gewährte, wählte die Gemeinde von Gura Humora einen Gemeinderat und ein Verwaltungspersonal. Beide wurden in 1880 von den Behörden anerkannt. In diesem Jahre zählte die Gemeinde schon 963 Personen.

Der Leiter der Gemeinde war der Industrielle Wolf Kleinberger, eine der hervorragenden Persönlichkeiten jener Zeit in der Süd-Bukowina. Kleinberger fungierte an der Spitze der Gemeinde bis er, in 1888, nach Tschernowitz übersiedelte. In diesem Jahre (1888) erreichte das Einkommen der Gemeinde die Summe von 2659 Florins, Hauptsächlich aus Schlachtsteuern. Nach Kleinbergers Abreise wurde Jitzhak Leib Stern zum Gemeindeleiter gewählt, und nach ihm erhielt Moritz Mittelmann in 1903 das Amt. Weitere Gemeindeleiter waren: Markus Markowitz (1903-1904), Israel Ellenbogen (1904), Abraham Fischler (1905-1908), der Apotheker Alexander Lebel (1908-1910). In den Jahren 1910 bis 1916 wurde die Gemeinde von Alexander Lebel, Abraham Fischler, Leib Harden und Haim Rahmut gemeinsam geleitet. Von 1916 bis 1918 sass an der Spitze ein Verwaltungsausschuss, der durch die russische Besetzungsbehörde ernannt war und von drei Mitgliedern bestand: Mosche Lecker, Jakob Buchbinder und Ulrich Fechner.

In 1921 hielt die Gemeinde ihre erste Wahl unter rumänischem Gesetz. Dr. Jona Gartenlaub wurde zum Gemeindeleiter gewählt. Mitglieder des Gemeinderates waren: Feibisch Tau, Mosche Knobler, Haim Rahmut, Israel Scheuermann, Jakob Sternlieb, Jona Braun, Wolf Ellenbogen, Herrsch Blumenfeld, Serah Wininger, Jehoschua Lettich, Israel Herling, Jakob Ostfeld, Meir Surkiss, Joseph Rubin und Joseph Kahn.

Von 1926 bis zur Vertreibung nach Transnitrien standen folgende Leiter an der Spitze der Gemeinde: Haim Rahmut, Anschel Steinhorn, Dr. Raphael Mik und Faiwel Laufer.

Stadtrabbiner von Gura Humora

In 1860 wurde Rabbi Meschulam Gebirer zum ersten Rabbiner von Gura Humora ernannt. Rabbi Gebirer war im galizianischen Städtchen Obertin geboren und studierte in verschiedenen Jeschiwot in Galizien. Als Rabbiner von Gura Humora diente er 14 Jahre lang und starb am 3. Adar 5634 (1874). Seine Frau, die Rabanit (Ehefrau des Rabbiners) Riwka Reyse ("die alte Rabbinerin") überlebte ihn und starb in gesegnetem Alter, in 1906.

Nach Rabbi Gebirers Tod wurde der Rabbiner Elimelech Aschkenazi (auch von Galizien) eingeladen, als Stadtrabbiner von Gura Humora zu dienen. Rabbi Aschkenazi

Die Zeit der oesterreichischen Herrschaft

Das erste uns bekannte Dokument, dass den Namen eines in Gura Humora eingewanderten Juden erwähnt, stammt aus dem Jahre 1782, acht Jahre nachdem Oesterreich die Herrschaft über die Bukowina erwarb. Diese Urkunde, die von dem Abt des Voronetz-Klosters unterschrieben ist, bestätigt die Verpachting des "Stulpikani" Landbesitzes für ein Jahr, zum Preise von 40 "kaiserlichen" Leus, an zwei Juden: der Jude Marko, von Suceava und der Jude Solomon, von Gura Humora.

Im Einwohnerverzeichnis aus dem Archiv des Tschernovitz-Bezirks erscheint zum ersten Mal eine jüdische Familie in Gura Humora im jahre 1790. Aber diese Familie Verschwindet nach ein paar Jahren, und erst ein halbes Jahrhundert später, in 1835, finden wir einige jüdischen Familien unter den ständigen Bewohnern von Gura Humora, damals ein Städtchen von 200 Holzhütten, wo ungefähr sieben hundert Menschen wohnten (Rumänen, Deutsche, Armenier, Lipowanen und nur sechs jüdische Familien). Zehn Jahre später, in 1845, leben da schon zehn jüdische Familien, und sie heissen: Eifermann, Hart, Juran, Laufmann, Preminger, Schapira, Schieber, Wenkert, Windisch und Wolfer. In 1848 hatte sich die Zahl der jüdischen Einwohner in Gura Humora verdoppelt. Da sehen wir schon zwanzig Familien. In diesem Jahr begann die jüdische Gemeinde sich zu organisieren und improvisierte eine Synagoge in einem der jüdischen Häuser.

In 1856 lebten schon in der Ortschaft hundrt dreissig Juden (Personen). Das war das Jahre in dem die Gemeinde anfing, einen Personenstand der jüdischen Einwohner zu führen, mit Geburten-, Heirats- und Sterbebüchern. Die Bücher wurden von dem Gemeindeleiter, Schalom Schieber, geführt. Als Rabbi Meschulam Gebirer, in den ersten sechziger Jahren des neunzehnten Jahrhunderts, zum Gemeinderabbiner ernannt wurde, übernahm er auch die Führung der Standesbücher. In 1857 zählte die jüdische Bevölkerung der Stadt schon 100 Personen und ein jüdischer Friedhof wurde am Ende der Kloster-Humorastrasse errichtet.

In 1869 war eine Volkszählung in der Bukowina. Es zeigte sich, dass in Gura Humora 2539 Bürger wohnten, unter denen 800 Juden, fast ein Drittel der Gesamteinwohner. Dieses Verhältnis zwischen der Zahl der Juden und der Zahl der Gesamtbevölkerung in Gura Humora blieb ungefähr ständig bis zu der Vertreibung nach Transnitrien, im Oktober 1941. In demselben Jahre 1869 wurde in der Kloster-Humorastrasse die erste Synagoge der Stadt gebaut; im Laufe der Zeit wurde sie "die alte Schul" genannt. Nach dem grossen Feuer des Jahres 1899, wo die meisten Häuser des städtchens verbrannten, unter denen auch die "alte Schul", bauten Haim Schieber und Abraham Fischler den Tempel wieder auf; seitdem ist er als die "Schiebersynagoge (die schieberische Schil)" bekannt.

Im Jahre 18[illegible]0 wurde der Tempel der Sadagura-Chassidim (die Sadigerer Klaus) im Hofe von Menoel Schieber bei der Judenstrasse gegründet. Als Folge des ständigen Aufwuchses der jüdischen Bevölkerung war bald nicht genug Platz zum Beten in den beiden Tempeln. Es wurde daher, in 1871, auf die Initiative des Betriebsleiters Wolf Kleinberger hin, in der Judenstrasse die "Grosse Synagoge" errichtet. Zurselben Zeit organisierten auch die Handwerker einen Minjan, der anfangs in einem gemieteten Zimmer von einem Privathaus gehalten wurde.

In den ersten achziger Jahren des 19. Jahrhunderts errichteten auch die Wischnitzer Chassidim für sich eine kleine Synagoge in der Nähe der "Grossen Synagoge". Es waren

Mitte des vorigen Jahrhunderts beginnt. Der Redakteur dieses Buches schöpfte aus dem obigen Werk viele Informationen und auch eine grosse Ermutigung zu seiner Arbeit; ohnedem wäre vielleicht dieses Buch von Erinnerungen überhaupt nicht zustandegekommen.

Jüdische Zeitschriften aus Tschernowitz befinden sich im Jerusalemer Zion-Archiv. Akten der Munizipalität von Gura Humora sind im Staatsarchiv von Suceava, Rumänien, zu finden. Verschiedene Zeitschriften, die in der akademischen Bibliothek von Bukarest bewahrt werden, ergänzten die Quellen dieses Buches.

Die wichtigste Quelle waren immerhin die schriftlichen und mündlichen Berichte der Auswanderer der Stadt. Der Redakteur dankt ihnen sehr dafür, wie auch fur ihren herzhaften Empfang in ihren Häusern.

Ein besonderer Dank gilt dem Ingenieur Daniel Catargiu, Verwaltungsvorstehender des Suceava-Bezirks, der mich in seinem Haus bewirtete und alles tat, um mir den Zugang zu dem Staatsarchiv zu ermöglichen, und auch dem Herrn Liviu Macovei, Bürger von Gura Humora, der mir mehrere Photos zeigte und auch viele von denen schenkte.

Nicht zuletzt soll mein herzlichster Dank an die Redaktionsmitglieder, Zwi Wagner und Schlomo Apter, die mit mir die Bürde der Herausgabe des Buches in allen Stadien der Arbeit teilten, gerichtet werden. Auch Frau Wagner und Frau Apter danke ich für ihre guten Mahlzeiten und die günstige Atmosphäre.

Ein Buch von Erinnerungen beabsichtigt es keines wegs, ein Forschungswerk zu sein, wenn es auch nicht wenig Forschungsarbeit Beträgt. Wir behaupten nicht, dass dieses Buch vollständig und vollkommen sei; es scheint uns aber, dass alle Arbeit, die wir für die Materialsammlung, die Bearbeitung, die Uebersetzungen und die Redaktion geleistet haben, nicht vergeblich war, und dass das Buch selbst davon zeugen wird.

Sollte es geschehen, dass jemand aus der jungen Generation weiteres uber die historische Vergangenheit der Stadt seiner Vorfahren erfahren möchte, so soll ihm dieses Buch dazu helfen; und wenn er damit zufriedengestellt wird, so haben wir unser Ziel erreicht.

Schraga Jeschurun

6 November 1992

GESCHICHTE DER JUEDISCHEN GEMEINDE IN GURA HUMORA

Vor ungefähr 200 Jahren liessen sich zum ersten Mal Juden in Gura Humora nieder. Die ersten Juden, die in die Ortschaft gelangen, suchten sich ein Lebensunterhalt zu verdienen. Diese kleine Stadt, die an einer Wegkreuzung lag und den Uebergang von der Suceava-Ebene zu dem Karpatengebirge bildete, war für wirtschaftliche Unternehmen geeignet. Aber es war noch ein andrer Grund, warum gerade dieser Platz viele Juden lockte: der multinationale und vielsprachige Charakter der Bevölkerung. Da bestand die Möglichkeit, dass eine neue ethnische Gruppe – die Juden – sich verhältnismässig leicht in die anderen Gruppen integrieren, aber auch ihr traditionelles Leben weiterführen konnte.

Woher kamen die Juden nach Gura Humora? Die meisten stammten aus der Nord-Bukowina und aus Galizien, aber es kamen auch welche aus Moldau (Rumänien), Bessarabien (Russland), Maramuresch (Ungarn) und anderen Gegenden.

VORWORT

Dieses Buch von Erinnerungen an die jüdische Gemeinde von Gura Humora ist das Produkt der gemeinsamen Arbeit von mehreren Mitwirkern, die alle aus dieser Stadt und ihrer Umgebung stammen. Damit wollen sie das Andenken an die Gemeinde und an deren Söhne, die im Holocaust umkamen oder in Israels Kriegen fielen, verewigen.

Das Buch besteht aus Listen von Personen, die aus dieser Stadt und ihrer Umgebung stammen, und aus Zitaten ihrer Worte, – eine Art Anthologie von vielen Mitarbeitern. Die Beschreibung des jüdischen Lebens ist lebhaft und dynamisch. Das traditionnelle jüdische Leben war fest verknüpft mit dem allgemeinen Leben. "Jiddisch" wurde gesprochen, aber auch Deutsch und Französisch, und Schüler lernten Thora und Raschi gleichzeitig mit Erdkunde, Geschichte, Mathematik und Französisch. Alle Nuancen von zionistischen Bewegungen, an der Seite von Agudat Israel und sogar einer judischen kommunistischen Partei. Mahlzeiten von Chassidim am Tisch des Rabbiners neben Tafelfreuden im Kaffeehaus. Absonderung von den "Gojs", und zugleich Entwicklung von sozialen und ökonomischen Verhältnissen mit der umgebenden Gemeinschaft.

Das Buch bezieht sich auf ein breites Spektrum von Menschen: einfacher und höherer Abstammung, Betriebsleiter, Kaufleute und Handwerker, Geistliche und Leute mit freien Berufen, auch Schleifer, Schornsteinfeger, Laternenanzünder, Ausrufer, Reparateure von Kochtöpfen und von elektrischen Kabeln. Religiöse und säkulere Menschen.

Die verschiedene Wohn – und Arbeitsplätze: das Haus, der Hof, die Strasse, der Markt, der Hügel, die Stadt, der Wald, der Fluss, der Stadtpark, der Stadtplatz, die Synagogen, das Badehaus, die Schulen, der Cheder, das Kaffehaus, der Laden, das Kino und das Theater, ua.

Es fehlen auch nicht Beschreibungen von Zeiten: die langen Sommertage und die romantischen Mondscheinnächte, mit Massen von Spaziergängern, die in den Wäldern und Parken lustwandeln. Die Stadt war voll Lachen, Scherz und Tanz. Auch dem weissen, verschneiten Winter mangelte es nicht an Freuden.

Das alltägliche Leben und besondere Ereignisse. Wochentage und Feiertage. Komische Vorfälle, Werbemittel und Spiele aus jener Zeit.

Alles dies zeugt von dem fröhlichen und intensiven Leben im jüdischen Städtchen, wo die Wurzeln in der traditionnellen jüdischen Kultur standen, die Flügel aber zu der allgemeinen Kultur hinausreichten.

Ein Zentralkapitel ist dem Holocaust gewidmet. Der Tag der Vertreibung, der 10.10.1941, ist für ewig in das Gedächtnis von den Juden aus Gura Humora eingeprägt. Die Eindrücke dieser schrecklichen Tage, vor und nach dem Ereignis, zu Hause und im Lande der Verbannung, bilden alle einen wichtigen Teil des Buches und machen einen wesentlichen Beitrag zur Erreichung des bestrebten Zieles.

Es kam dazu, dass viele der Söhne der Stadt sich nach dem Holocaust wieder dort versammelten. Die Gemeinde schüttelte ihre Aschen ab und, wie der legendäre Vogel, fasste neuen Mut und kehrte wieder zum Leben. Sie entwickelte sich fortwährend, bis einige ihrer Mitglieder sich entschlossen, nach Israel auszuwandern; natürlich verminderte sie sich immer mehr. Bis heute besteht aber noch eine ganz kleine Gemeinde, mit einer einzigen Synagoge.

Die Gemeinde von Gura Humora hat das Glück gehabt, dass ein grosser Biograph, der heute verstorbene Schlomo Wininger, sich ihres Schicksals annahm; ausser seinen monumentalen Biographie-Büchern über nationale jüdische Persönlichkeiten schrieb er auch eine Chronik der Gemeinde von Gura Humora, welche mit ihrer Gründung in der

INHALTSVERZEICHNIS
(DES HEBRÄISCHEN TEILES)

GURA HUMORA

EINE KLEINSTADT IN DER SÜD BUKOVINA
DIE GESCHICHTE EINER JÜDISCHEN GEMEINDE

REDAKTEUR
SHRAGA YESHURUN (JURGRAU)

REDAKTION
ZVI WAGNER, SHLOMO APTER

RCS